

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

Hazreti **EBU BEKİR**

Editör

Prof. Dr. Ali AKSU

SİVAS/2019

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

Hazreti Ebu Bekir

ISBN
978-605-7902-22-1

Editör
Prof. Dr. Ali AKSU

Baskı
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası

Kapak ve İç Düzen
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası

Dağıtım
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Sivas/2019

İÇİNDEKİLER

Takdim	
Prof. Dr. Ali Aksu	5
Sunuş	
Prof. Dr. Alim Yıldız	7
Hz. Ebû Bekir'in İslâm Öncesi Hayatı	
<i>Asım Sarıkaya</i>	9
Risaletin Mekke Döneminde Hz. Ebû Bekir	
<i>Ali Aksu - Sena Kaplan</i>	23
Hz. Ebû Bekir'in Evlilikleri ve Çocukları	
<i>Hakan Temir</i>	33
Hz. Peygamber'in Vefatıyla Sonuçlanan Hastalığı ve Defni Sürecinde Hz. Ebû Bekir	
<i>Ünal Kılıç</i>	57
Hz. Ebû Bekir'in Halife Seçilmesi	
<i>Nizamettin Parlak</i>	71
Hz. Ebû Bekir'in Üsâme Ordusunu Göndermesi	
<i>Ömer Sabuncu</i>	85
Hz. Ebu Bekir'in Zekat Vermek İstemeyenler ve Yalancı Peygamberlerle Mücadelesi	
<i>Mehmet Azimli</i>	99
Hz. Ebû Bekir'in Halife Seçilmesinde Muğîre B. Şu'be'nin Rolü	
<i>Ömer Aktaş</i>	111
Hz. Ebû Bekir (R.A.) Döneminde Cem'ü'l-Kur'ân (Kur'ân-ı Kerîm'in Mushaf Haline Getirilmesi)	
<i>Kasım Şulul</i>	121
Kur'ân'ın Cem Edilmesi Hakkındaki Zeyd B. Şâbit Rivâyeti -Bazı Mülâhazalar-	
<i>Mehmet Apaydın</i>	129

Hz. Ebû Bekir Dönemi Fetihleri <i>Mahmut Kelpetin</i>	147
Hz. Ebû Bekir'in Yönetim Anlayışı ve İdarecileriyle Münasebetleri <i>Âdem Apak</i>	159
Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) Şahsiyeti ve Mizah Anlayışı <i>Yusuf Doğan</i>	169
Hz. Ebû Bekir'in Vefatı <i>Adnan Demircan</i>	187
Hz. Ebû Bekir'in Aile Hayatı <i>Feyza Betül Köse</i>	201
Hz. Ebu Bekir Dönemi Siyasi Olaylarının Kelam İlmine Yansımaları <i>Metin Özdemir</i>	217
Edebiyatımızda Hz. Ebubekir <i>Yusuf Yıldırım</i>	233
Tasavvuf Kaynaklarında Hz. Ebu Bekir <i>Kadir Özköse</i>	241
Hz. Ebû Bekir'in Rivâyet Ettiği Hadisler <i>Sema Tombul</i>	251
Mevzû Haber/Hadis Rivâyetlerinde Hz. Ebû Bekir <i>Şaban Öz</i>	265
Hz. Ebû Bekir'in İlmî Kişiliği <i>Cafer Acar</i>	291
Örneklik Açısından Kütüb-i Tis'a Kaynaklarına Göre Hz. Ebû Bekir'in Fezâili <i>Cemal Ağırman</i>	301

TAKDİM

İnsanın elindekilerinin kıymetini bilmesi ve onlardan gerektiği gibi yararlanabilmesi; onları çok iyi tanınmasıyla mümkündür. Çünkü tanımak, öğrenmek bilmek, sevmek ve sahiplenmek demektir. Tanımının birçok yolu vardır. Bunlardan biri ve en önemlisi de, sempozyumlar gibi bilimsel çalışmalar gerçekleştirilmesidir. Olayın bütün yönleriyle, kaynaklarıyla değerlendirmeler yapılarak ortaya konulması, tarihin doğru bir şekilde anlaşılması demektir. İslam Tarihi içerisinde başta Hz. Peygamber (s.a.v) olmak üzere onun yanında yetişmiş seçkin sahabilerin yaşantılarının bilimsel yöntemlerle incelenmesi ve değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Bu sahabilerden biri de şüphesiz, Peygamberin çocukluk arkadaşı, Sıddık lakabı ile bütünleşmiş olan Hz. Ebu Bekir'dir. 1900'lere kadar bu alanda çalışmalar az olsa da, mezkûr tarihten sonra çalışmaların sayısı artmıştır. Yapılan çalışmalardan birisi de Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından düzenlenen Hz. Ebu Bekir Sempozyumu'dur.

Sempozyumun gerçekleşmesinde sürecin başından sonuna kadar maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen Sayın Rektörümüz Prof. Dr. Alim Yıldız'a, Rektör yardımcımız Prof. Dr. Ünal Kılıç'a, Fakülte dekanımız Prof. Dr. Yusuf Doğan'a, Fakülte sekreterimiz Bedrettin Gündoğdu'ya, sempozyuma uzaktan yakından iştirak eden değerli katılımcılarımıza, sempozyumda büyük bir özveri ile çalışan CUITAK kulübüne ayrıca sempozyumun düzenlenmesinde ve sekretarya işlerinde çalışan araştırma görevlisi arkadaşlarımıza teşekkür ederim.

Prof. Dr. Ali Aksu

Sempozyum Düzenleme Kurulu

Başkanı

SUNUŞ

Milletlerin hafızalarında sembol şahsiyetler vardır. Öyle ki bir toplum bir kavramı bir şahısla bir arada düşünür. İslam ümmeti de yetiştirdiği çok önemli isimlerle tarihin seyrine yön vermiş ve bu isimlerle hafızalarda yer almıştır. Bunların başında elbette Hz. Peygamber ve O'nun güzide ashabı gelmektedir. Örneğin bizim toplumumuzda adalet denince Hz. Ömer, haya denince Hz. Osman, ilim ve cesaret denince de Hz. Ali akla gelmektedir. Sadakat kavramının müşahhas örneği ve zihinlerdeki karşılığı da bizim toplumumuzda elbette ilk halife Hz. Ebubekir efendimizdir. Sadakat kavramına hayat veren, toplum içinde sıddîk-i ekber olarak anılan Hz. Ebubekir, çeşitli yönleri ile ön plana çıkan bir isimdir.

Hz. Ebubekir'in Hz. Peygambere ilk iman edenler arasında olması, İslam'ın yayılmaya başladığı ilk yıllarda hemen her zorluğa göğüs germesi ve hicrette Efendimize yol arkadaşlığı yapması da yine toplum hafızasında yer bulur.

Tarihimizde, edebiyatımızda, kültürümüzde Hz. Ebubekir oldukça sık dile getirilen etkili isimlerden birisidir. Hz. Peygamber'in hemen yanı başında ve O'na her hususta destek verip her daim sadakatle bağlı olması halkımızı derinden etkilemiş ve bu yönüyle zihinlere, eserlere, kitaplara, şiirlere nakşedilmiş bir mümindir.

Bu vesile ile biz de Hz. Ebubekir (RA)'ı bir defa daha yad etmeyi, yeni nesillere doğru bilgilerle tanıtmayı, ona olan muhabbetimizi tazelemeyi arzu ettik. Bu çalışma sıddîk-ı ekbere olan muhabbetin, onun Hz. Peygambere olan samimiyetinin bir neticesi olarak değerlendirilebilir.

Prof. Dr. Alim Yıldız
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Rektörü

HZ. EBÛ BEKR'İN İSLÂM ÖNCESİ HAYATI

Asım Sarıkaya*

GİRİŞ

İslâmiyetin doğusunda itibaren önemli bir figür olan Hz. Ebû Bekr'in gerek Hz. Peygamber dönemindeki gerekse sonraki dönemdeki çabası ve gayreti izahtan varestedir. Bununla birlikte onun İslâmiyeti kabul etmesinden önce de bir yaşamı ve hayatı söz konusuydu. Dolayısıyla onu daha iyi tanımak, hayatındaki değişiklikleri takip etmek için İslâmiyet öncesindeki hayatını bilmemiz gerekmektedir. İşte bu çalışmamızda Hz. Ebû Bekr'in İslâmiyeti kabulünden önceki hayatını ve Müslüman olmasını kaynakların bize sunduğu ölçüde ele almaya çalışacağız. İfade etmeliyiz ki çalışmamızda geniş yelpazede bir kaynak taraması yapmamıza rağmen hayatı hakkında bilgiler oldukça sınırlıdır. Yine de mevcut bilgiler dayanarak konuya dair perspektif çizmemiz de mümkündür.

Hz. Ebû Bekr'in hayatını incelemeyen önce mensup olduğu kabileden ve onların Mekke'deki konumundan bahsetmemiz gerekmektedir. Zira Kureyş'in soyundan gelen kabilelerin yaşadığı ve kabile yaşam tarzının hâkim olduğu Mekke'de bir kimsenin varlık göstermesi, hayatını idame ettirmesi ancak bir kabileye mensubiyetiyle mümkündür.¹

Hz. Ebû Bekr, Teym b. Mürre'ye nispet edilen Benî Teym kabilesine mensuptur. Teym kabilesi, atası olan Teym b. Mürre'nin yeğeni Kusay b. Kilâb b. Mürre'ye Mekke'nin hâkimiyetini ve Ka'be'nin sorumluluğunu üstlenmek amacıyla Huzâ'a'ya karşı mücadelesinde yardım etmiş ve akabinde Kureyş'ul-Bitâh arasında Ka'be'nin çevresine yerleşmişti.²

Benî Teym, Kureyş içerisinde nüfusu ve ekonomik gücü en az olan kabilelerdendi.³ Bununla birlikte Mekke'de vuku bulan olaylara, tartışma-

* Doktora Öğr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, asimmsarikaya@gmail.com

¹ Watt, Mekke toplumunda kişinin etkisinin mensubu olduğu kabileye ve kişisel niteliklerine bağlı olduğuna dikkat çekmiştir. Bkz., Watt, W. Montgomery, *Hz. Muhammed Mekke'de*, çev. Süleyman Kalkan, Kuramer Yay., İstanbul 2016, 33-35.

² Bkz., Çelikkol, Yaşar, *İslâm Öncesi Mekke*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2014, 127 vd.

³ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târîhu't-Taberî*, I-XI, Dâru't-Turâs, Beyrut 1387., III, 209. Cahiliye Araplarında soyluluk ve itibar büyük ölçüde askeri güce dayanırdı. Bkz., Watt, 35.

lara müdahil olmuş, taşkınlıklara tepki göstermişlerdir. Nitekim Benî Abdüddâr ve Benî Abdümenâf arasında vuku bulan tartışmaya dâhil olarak Mutayyebûn olarak isimlendirilen tarafta yer almışlar;⁴ yine tüccarların mallarına el koyma gibi Mekke'de yaşanan taşkınları, haksızlıkları önlemek amacıyla oluşturulan Hilfu'-Fudûl'a katılmışlar hatta bu anlaşmaya onlar öncülük etmişler, Hilfu'-Fudûl'a katılanlar Teym kabilesinin lideri Abdullah b. Cüd'ân'ın evinde bir araya gelmişlerdi.⁵ İslâmiyetin hemen öncesinde yıkılan Ka'be'nin yeniden inşasında bulunmuşlar, Rüknu Esved ile Rüknu Yemânî arasındaki bölümü Benî Mahzûm'la beraber inşa etmişlerdi.⁶ Aynı şekilde Ficâr savaşlarında da Kureyş'in yanında yer almışlardır.⁷ Dolayısıyla Benî Teym, özelde Kureyş olmak üzere Mekke toplumunu ilgilendiren bütün olaylarda kendilerini göstermiştir.

Teym kabilesinden Abdülmuttalib'in dostu⁸ cömertliğiyle meşhur Abdullah b. Cüd'ân,¹⁰ Talha b. Ubeydullah,¹¹ çokça infak ve ikramda bulunmasından dolayı "Şâribu'z-zeheb" denilen Osman b. Amr ve Ebû Bekr gibi önemli şahsiyetler çıkmıştır.¹²

⁴ İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâşimî el-Basrî (230/845), *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, I-XI, thk: Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 2001, I, 58; İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (630/1232), *el-Kâmil fi't-Târih*, I-X, thk: Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1417/1997, I, 412; İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, thk: Alî Şîrî, Dâru't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1408/1988, II, 355.

⁵ İbn Sa'd, I, 106; İbn Kesîr, II, 234-235.

⁶ İbn Sa'd, I, 121.

⁷ Teym kabilesinin lideri Abdullah b. Cüd'ân, Ficâr savaşında Kureyş komutanlarındandı. Bkz., Sedûsî, Ebû Feyd Müerriç b. Amr b. el-Hâris es-Sedûsî, (195/811), *Hazf min Nesebi Kureyş*, thk: Selâhuddîn el-Müncid, Dâru'l-Arûba, Kahire t.z., 76. Abdullah'ın kardeşi Kelede b. Cüd'ân, Ficâr savaşlarında öldü. Bkz., İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelûsî (456/1064), *Cemheretu Ensâbi'l-Arab*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1421/2001, 136.

⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 618.

⁹ Sedûsî, 76.

¹⁰ Abdullah b. Cüd'ân, kıtlık zamanında insanlara yiyecek dağıttırdı. Hatta Mekke'de ilk defa felûz yemeğini dağıtan o olduğu rivâyet edilmiştir. İbn Cüd'ân'ın insanları evine yemeğe davet etmek için görevlendirdiği Ebû Süfyan b. Abdilesed ve Ebû Kuhâfe isimli iki görevlisi vardı. Bkz., İbn Habîb, Ebû Cafer Muhammed b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî el-Bağdâdî (245/859), *Kitâbu'l-Muhabber*, tsh: Ilse Lichtenstadter, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Matbaâtu Cemiyeti Dâireti'l-Mearîfi'l-Osmaniyye, Haydarabâd 1361/1942, 372; İbn Kesîr, III, 265. İbn Cüd'ân'ın görevlisi Ebû Kuhâfe'nin Ebû Bekr'in babası olup olmadığı hususunda hiçbir bilgiye ulaşamadık.

¹¹ Talha b. Ubeydillah b. Osman b. Âmir b. Ka'b'ın annesi Kinde kabilesinden Sa'be bnt. Hadramî'dir. Bkz., Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed (360/970), *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I-XXV, thk: Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefi, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire 1994, I, 109.

¹² İbn Sa'd, VI, 81.

Hz. Ebû Bekr'in Ailesi

Hz. Ebû Bekr'in babası, Osman b. Âmir b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Teym b. Mürre b. Ka'b b. Lüey b. Gâlib b. Fihr'dir.¹³ Ebû Kuhâfe künyesiyle meşhur olan Osman b. Âmir'e neden bu künye verdiği konusunda kaynaklarımızda herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Ebû Kuhâfe'nin Ubeydullah isminde bir kardeşi vardı.¹⁴

Ebû Bekr'in annesi ise babasının amcakızı Ümmü'l-Hayr Selma b. Sahr olup nesebi Selma bnt. Sahr b. Âmir b. Ka'b b. Sa'd b. Teym b. Mürre'dir.¹⁵ Dolayısıyla o hem anne tarafından hem de babası tarafından Teym kabilesine mensuptur.

Ümmü'l-Hayr'ın İyâz ve Hâlid isimlerinde erkek ve Rayta isimde kız kardeşleri olup¹⁶ annesi ise Ehâbîş'e mensup Huzâa kabilesinden Ümeyme bnt. Ubeyd b. Nâfız'dı.¹⁷ Ehâbîş kabileleri içerisinde yer alan Hevn ka-

¹³ İbnü'l-Kelbî, Ebû Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib el-Kelbî (204/819), *Cemheretü'n-Neseb*, thk: Nâcî Hasan, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1407/1986, 80; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Eyyüb el-Hımyerî (213/828), *es-Siretu'n-Nebeviyye*, thk., şrh: M. es-Sekkâ-İ. el-Ebyârî-A. Şelbî, I-IV, Kahire tz., I, 249; İbn Habîb, 12; İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temimî el-Büstî (354/965), *es-Siretu'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, thk: Azîz Bek, Müessesetü'l-Kütübî's-Sakafiyye, Beyrut 1407/1987, II, 419; İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh (463/1071), *el-İstîâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, I-IV, thk: Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Cil, Beyrut 1412, II, 963. İbn İshâk ise Ebû Kuhâfe'nin isminin Atfık olduğunu söylemiştir. Bkz., İbn Sa'd, III, 156.

¹⁴ Vâkıdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkıd (207 / 822), *Kitâbu'l-Meğâzî*, I-III, thk., tkd: Marsden Jones, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1984, I, 255; İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Abdilkerîm b. Abdilvâhid el-Şeybânî el-Cezerî (630/1232), *Üsdü'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, I-VIII, thk: Ali Muhammed Muavviz-Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1994, III, 576.

¹⁵ İbnü'l-Kelbî, I, 127; İbn Sa'd, II, 155; VI, 80; Zübeyrî, Ebû Abdillâh Musab b. Abdillâh b. el-Musâ (236/850), *Kitâbu Nesebi Kureys*, nşr., tsh., tlk: E. Lévi Provencal, Dâru'l-Meârif, IV. Bsk., Kahire tz., 276; İbn Hibbân, II, 419; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, VII, 314; *el-Kâmil*, II, 262. Ümmü'l-Hayr'ın asıl adının Leyla b. Sahr olduğu söylenmiştir. Bkz., İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 310. Bazı kaynaklarda Selmâ'nın Ebû Kuhâfe'nin yeğeni olduğu ve nesebinin de Selma bnt. Sahr b. Âmir b. Amr b. Ka'b b. Mürre olduğu nakledilmiştir. Bkz., İbn Sa'd, II, 155; İbn Habîb, 12. Ancak İbnü'l-Esîr ve Muhibbuddîn et-Taberî, Arapların yeğenleriyle evlenmediklerini söyleyerek bu rivâyeti tenkit etmişler ve Selmâ'nın Ebû Kuhâfe'nin amcasının kızı olduğunu söylemişlerdir. Amr b. Ka'b'ın oğluna Âmir yani kardeşinin ismini vermesinden dolayı olduğunu düşündüğümüz bu kanışıklık sonraki çalışmaların bir kısmında da devam etmiştir. Bkz., İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 310; VI, 34; Muhibbuddîn et-Taberî, Ebû Cafer Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed (694/1294), *er-Riyâdu'n-Nadra fi Menâkibi'l-Aşera*, I-IV, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut tz., I, 64. İbn Hibbân, Ümmü'l-Hayr'ın nesebini zikrederken Âmir b. Kab'ın Amr b. Kab'ın kardeşi olduğunu özellikle belirtmiştir. Bkz., İbn Hibbân, II, 419. Ayrıca bkz., İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr (681/1282), *Vefeyyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, I-VIII, thk: İhsân Abbâs, Dâru's-Sakâfe, Beyrut 1968, III, 64.

¹⁶ İbn Hişâm, II, 299; İbn Hazm, 136.

¹⁷ Taberânî, I, 51.

bilesinin lideri İbn Duğunne'nin Hz. Ebû Bekr'i Habeşistan'a hicreti esnasında himayesine almasında bu akrabalığın da etkili olması muhtemeldir.

Kaynaklarımızda Ümmü'l-Hayr'ın Ebû Bekr dışında Abdullah isimli bir oğlunun daha olduğu¹⁸ nakledilmiştir. Ayrıca Ebû Bekr'in ismini konu alan bazı rivâyetlerde de Atîk, Uteyk ve Mu'tik isimlerinde ölen kardeşlerinin olduğu söylenmiştir.¹⁹

Ebû Bekr'in babasının Hind bnt. Nukeyd b. Büceyr b. Abd b. Kusa'yı yaptığı diğer evliliğinden Ümmü Ferme,²⁰ Ümmü Âmir²¹ ve Kureybe²² isimli kız kardeşleri vardı.²³

Hz. Ebû Bekr

Klasik kaynaklarımızda Hz. Ebû Bekr'e nispet edilen Abdülkabe, Abdullah, Atîk, Sıddîk, Ebu'l-Fasîl, Evvâh ve Zül'-Hilâl gibi pek çok isim ve lakap yer almaktadır.²⁴ Bunların bir kısmı Cahiliye döneminde diğer kısmı ise İslâmiyet sonrasında Hz. Ebû Bekr'e verilmiştir. Öte yandan bazıları her iki dönemde de taşıdığına dair rivâyetler yer almaktadır. Çalışmamızın sınırlarını aşmamak adına burada sadece Cahiliye döneminde kendine nispet edilen isim ve lakapları zikredeceğiz.

Cahiliye döneminde Hz. Ebû Bekr'in asıl ismi Abdülkabe'di.²⁵ İsmi'nin Abdullah olduğu, ailesi tarafından kendisine bu ismi rivâyetleri nakledilmişse de bu ismi İslâmiyet sonrasında Hz. Peygamber tarafından verildiği rivâyetleri daha ağır basmaktadır.²⁶ Öte yandan sayısı çok az olmakla beraber bazı rivâyetlerde isminin Atîk olduğu yer almaktadır.²⁷ Aslında Atîk'in Ebû Bekr'in ismi mi yoksa lakabı mı olduğu tartışılmış, âlimlerin çoğunluğu Atîk'in lakabı olduğunu ifade etmişlerdir.²⁸ Bu lakabın

¹⁸ İbn Sa'd, VI, 78.

¹⁹ İbn Hazm, 137; Taberî, III, 425.

²⁰ İbn Sa'd, VI, 78; X, 268-269; İbn Hibbân II, 444; İbn Hazm, 137. Ebû Bekr'in kız kardeşi Ümmü Ferme'yi evlendirmesi hakkında bkz., Köse, Feyza Betül, *Medine'de Sosyal Hayat Dört Halife Dönemi*, Mana Yay., İstanbul 2016.

²¹ İbn Sa'd, VI, 78; X, 269.

²² İbn Sa'd, VI, 78; X, 259.

²³ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, VII, 366.

²⁴ İsimler için bkz., Fayda, Mustafa, "Ebû Bekir", *DİA*, I-XXXXIV, İstanbul 1994, X, 101-102.

²⁵ İbn Abdilber, II, 963; İbn Hallikân, III, 64; Muhibbuddîn et-Taberî, I, 67; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 310.

²⁶ Bkz., İbnü'l-Kelbî, 90; İbn Sa'd, III, 155; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 310; *el-Kâmil*, II, 263; İbn Hallikân, III, 64.

²⁷ İbn Hişâm, I, 249.

²⁸ Sedûsî, 76; İbn Hişâm, I, 249; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 263; İbn Sa'd, III, 156. Suyûtî, doğru olanın ismi değil lakabı olduğunu ve âlimlerinin çoğunluğunun da bu görüşte olduğunu

ona neden verildiği konusunda da aynı şekilde görüş birliği mevcut değildir. Rivâyetlerde yakışıklılığından; nesebinde bir ayıp olmamasından; Âtik ismindeki bir kardeşinin vefat ettiğinden; keza son derece cömert olmasından dolayı İslâmiyet öncesinde bu ismin kendisine verildiği nakledilmiştir.²⁹ Atîk lakabının Hz. Peygamber tarafından ona verildiği rivâyetleri de vardır.³⁰ Kanaatimizce Uhud savaşında müşrikler safında yer alan Abdurrahman b. Ebî Bekr'in "Ben Abdurrahman b. Atîk'im" diye nida etmesi bu lakabı Cahiliye'de taşıdığı rivâyetlerini güçlendirmektedir.³¹

Muhibbuddîn et-Taberî, Atîk lakabıyla ilgili zikrettiğimiz rivâyetleri uzlaştırmaya çalışmıştır: "Aslında bu sözler arasında bir tezatlık yoktur. Çünkü ailesinin bir sebeple ona bu ismi vermesi, sonra bir başkasının aynı veya başka bir sebeple bu isimle onu çağırması daha sonra Kureys'in bunu kabul etmesi ve en sonunda da İslâm'ın bu ismi ikrar etmesi mümkündür."³²

Cahiliye döneminde Kureys'in ileri gelenleri arasında seçkin bir kişiliğe ve konuma sahip olmasından veya doğru sözlü, sözünün arkasında biri olduğundan ona Sıddîk lakabının verildiği de nakledilmiştir.³³

Öte yandan Ebû Bekr'e Bekr adında bir çocuğu olmadığı halde, kendisine bu künyenin neden ve ne zaman verildiği hakkında kaynaklarımızda bir bilgi tespit edemedik. Ancak bazı çağdaş müellifler ahlâkî meziyetleri kendisinde topladığı ya da İslâm'ı kabul etmede erken davrandığı için bu künyeye anıldığını söylemektedir.³⁴

Nesebi Hz. Peygamber'le Mürre b. Ka'b'da birleşen³⁵ Ebû Bekr, Fil yılından üç yıl sonra Mekke'de doğdu³⁶ ve burada büyüdü.³⁷ Çocukluğu ve

söylemiştir. Bkz., Suyûtî, Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî (911/1505), *Târîhu'l-Hulefâ*, thk: Hamdî Demirdâş, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1425/2004, 99.

²⁹ Bkz., İbn Hişâm, I, 249, 682; İbn Abdilber, II, 963; Beğavî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed b. Abdilazîz b. Merzubân (317/929), *Mu'cemu's-Sahâbe*, I-V, thk: Muhammed Emîn b. Muhammed, Mektebetü Dâri'l-Beyân, Kuveyt 1421/2000, III, 449; Taberânî, I, 52-53; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 310; İbn Hallikân, III, 64.

³⁰ Bkz., İbn Abdilber, III, 963; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 310.

³¹ Vâkîdî, I, 257.

³² Muhibbuddîn et-Taberî, I, 78.

³³ Bkz., Muhibbuddîn et-Taberî, I, 78; Suyûtî, 102. Bu lakabın kendisine Müslüman olmasından sonra verildiğine dair rivâyetler için bkz., Muhibbuddîn et-Taberî, I, 78; Suyûtî, 102.

³⁴ Bkz., Sarıçam, İbrahim, *Hz. Ebû Bekir*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2006, 6; Azimli, 28.

³⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 263.

³⁶ İbn Sa'd, III, 185 vd.. İbnü'l-Esîr, Fil olayından iki sene dört ayın dolmasına birkaç gün kala doğduğunu, Suyûtî de Fil olayından iki sene birkaç ay sonra doğduğunu nakletmiştir. Bkz., İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 330; Suyûtî, 104.

³⁷ Suyûtî, 104.

gençliği hakkında kısıtlı bilgilere sahip olduğumuz³⁸ Hz. Ebû Bekr, ticareti kendisine meslek edinerek kumaş ticaretiyle uğraşmış, kervanlarla Şam'a ve Yemen'e yolculuklar yapmış,³⁹ Hicaz bölgesinin en önemli panayırlarından olan ve Mekke'nin yakınında kurulan Ukaz'a pek çok Kureyşli tüccar gibi o da iştirak etmişti.⁴⁰ Ticaretten büyük kazançlar elde eden Ebû Bekr, kısa sürede büyük servet sahibi olmuş ve zenginleşmişti.⁴¹ Aile bireylerinden oğlu Abdurrahman da kendisi gibi ticaretle uğraşıyordu.⁴²

Benî Cumah mahallesinde⁴³ oturan Ebû Bekir'in toplumsal ilişkilerinin ve bağlarının güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Kureyş'in ileri gelenlerinden olup toplum nezdinde sevilen, sözüne itibar edilen ve kendisine danışılan birisiydi.⁴⁴ Aynı şekilde o, akrabalarını gözetir, ihtiyaç sahiplerine destek olur, misafirlerine ikramda bulunur, yoksullara yardım ederdi.⁴⁵ Ayrıca Ebû Bekr gençliğinde Ezd kabilesinden Hâris b. Sahbere b. Cürsûme ile hilf/anlaşma yapmış ve bu hilften sonra Hâris, Mekke'ye yerleşmişti.⁴⁶

Kaynaklarımızda Ebû Bekr'in Hz. Peygamber'in yakın arkadaşı, dostu olduğu zikredilmiştir.⁴⁷ Heykel'e göre Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'nin

³⁸ Çocukluğuyla ilgili olarak tek istisna Rahip Bahîra rivâyetleridir. Bu rivâyetlere göre dokuz on yaşlarındaki Ebû Bekr ve Bilâl el-Habeşî, Hz. Peygamber'le aynı kervandaydılar. Rahip Bahîra'nın ısrarı üzerine Hz. Peygamber Mekke'ye dönmüştür. Bu rivâyetlerin bir kısmına göre Hz. Peygamber'in Ebû Bekr'in yönlendirmesiyle Bilâl'le beraber diğerlerine göre ise üçü birlikte Mekke'ye dönüş yaptıklarını zikretmiştir. Bu rivâyetler pek çok problem taşımaktadır. Bunların en başında Bilâl el-Habeşî'nin 580 yılından sonra yani Rahip Bahire olayından birkaç yıl önce doğması gelmektedir. Rivâyetler için bkz., İbn Hibbân, I, 60; Tirmizî, V, 590.

³⁹ İbn Hişâm, I, 267; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 312-313; İbn Hallikân, III, 69. Zehebî, Busra şehrine birçok defa gittiğini söylemiştir. Bkz., Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî (748/1348), *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhir ve'l-A'lâm*, I-XV, thk: Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 2003, II, 61.

⁴⁰ Cevâd Alî, *el-Mufasssal fî Târîhu'l-Arab kable'l-İslâm*, I-XX, Dâru's-Sâkî, Beyrut 1422/2001, XVI, 421.

⁴¹ İbn Hişâm, I, 484; İbn Abdilber, III, 966; Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1347), *Siyeru A'lâmî'n-Nübelâ*, I-XXV, thk: Şuayb el-Arnâvût-Muhammed Nuaym el-Urkusûsî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1405/1985., II, 61; İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalanî (852/1448), *el-İsâbe fî Temyîzî's-Sahâbe*, I-VIII, thk: Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavviz, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1415, IV, 147; Suyûtî, 104.

⁴² Beğavî, V, 415.

⁴³ Muhibbuddîn et-Taberî, I, 116.

⁴⁴ İbn Abdilber, III, 966; Suyûtî, 104.

⁴⁵ İbn İshâk, 14; Vâkîdî, II, 595; Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (256/870), *es-Sahîh*, I-IX, thk: Muhammed Zühayr b. Nâsîru'l-Nâsîr, Dâru'l-Tavkî'n-Necât, 1422, *Menâkibu'l-Ensâr*, 45.

⁴⁶ Bkz., İbn Sa'd, X, 262; İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî (276/889), *el-Meârif*, thk: Servet Ukkâşe, Heyetü'l-Mısriyye, Kahire 1992, 173.

⁴⁷ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, I, 546; Muhibbuddîn et-Taberî, I, 80; Buhl, Frants, "Ebû Bekir", *Meb*, IV, 12-14, 12.

evliliğinden sonra Ebû Bekr ile aynı mahallede yaşamaya başlaması onlar arasındaki ilişkinin pekişmesini sağlamış ve muhtemelen yaşlarının birbirine yakın olması, aynı mesleği icra etmeleri, güzel ahlak sahibi olmaları ve sade bir hayat yaşamaları gibi ortak özellikler de onların arkadaşlıklarında etkili olmuştur.⁴⁸ Keza Zübeyr b. Avvâm, Osman b. Affân, Talha b. Ubeydillah, Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Abdurrahman b. Avf gibi İslâm tarihindeki önemli şahsiyetler Cahiliye döneminde de Ebû Bekr'in yakın arkadaşlarıydı.⁴⁹

Öte yandan o, Arapların yaşantısında büyük öneme ve değere sahip nesep, şiir ve rüya tabiri alanlarında bilgi sahibiydi⁵⁰ ve aynı zamanda hattıpti.⁵¹ Nitekim Kureyş nesep hususunda sık sık ona başvurur, ayrıca gördükleri rüyaları ondan yorumlamasını isterlerdi.⁵² Bu durum Ebû Bekr'in iyi bir eğitim aldığını göstermesine karşın kaynaklarımızda onun bu alanlardaki bilgisinin kökenine işaret edilmemiştir.

Dinî

Putperestliğin hâkim olduğu ve bir takım dinî ritüellerin icra edildiği Mekke toplumunda Ebû Bekr'in inancı veya dinî ritüellere bakışı hakkında bir bilgiye ulaşamadık. Bununla birlikte delâil ve fedâil türü kitaplarda geriye dönük olarak inşa edildiğini düşündüğümüz onun hiç puta tapmadığı, onlardan nefret ettiği, zina yapmadığı, içki içmediği ve hatta hiç şiir söylemediği şeklinde çeşitli rivâyetler yer almaktadır.⁵³

Mekke'deki Sorumluluğu

Bilindiği üzere Mekke'de Kureyş'e mensup kabileler çeşitli görevler yürütmeydi. Teym kabilesi de eşnâk yani diyetlerini tespiti, ödenmesi ve

⁴⁸ Heykel, Muhammed Hüseyin, *Ebû Bekr*, Kahire 1402/1982, 12.

⁴⁹ İbn İshâk, 179; İbn Hişâm, I, 250; İbn Habîb, 184; İbn Hibbân, I, 67-68.

⁵⁰ İbn Hişâm, I, 12; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, II, 61; Suyûtî, 118-119. Benî Nefvel'den Cübeyr b. Mut'im, nesep bilgisini Ebû Bekr'den aldığını söylemiştir. Bkz., İbn Hişâm, I, 12;

⁵¹ Suyûtî, 118-119. Ebû Bekr, Ukâz panayırına iştirak etmiş ve Kus b. Sâide'nin meşhur hutbenin dinlemiştir. İyâd heyeti Hz. Peygamber'e geldiğinde Ebû Bekr bu hutbeyi okumuştur. Bkz., Cevâd Alî, XVI, 421.

⁵² Ebû Bekr'e rüya yorumları için bkz., Vâkıdî, II, 544; Buhârî, *Ta'bir*, 11, 47; Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc (261 / 874), *es-Sahîh*, I-V, thk: Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut tz., *Rü'yâ*, 17. Hz. Peygamber, Kureyş'in soyunu en iyi Ebû Bekr'in bildiğini söylemiştir. Bkz., Müslim, *Fedâilü's-Sahâbe*, 157.

⁵³ Rivâyetler ve değerlendirmeler için bkz., İbn Zafer, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Muhammed Abdillâh b. Muhammed es-Sukillî (565/1170), *Enbâü Nücebâi'l-Enbâ*, I-II, Dâru'l-Afâk'l-Cedide, Kahire 1400/1980, I, 42 vd.; Suyûtî, 105-106. Bu rivâyetlerin değerlendirilmesi için bkz., Azimli, Mehmet, *Hz. Ebû Bekr*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2011, 27.

zararların karşılanması görevini üstlenmiş, bu kabileden de Ebû Bekr yerine getirmekteydi.⁵⁴ Onun nesep bilgisi, eşnâk görevini üstlenmesinde ve yürütmesinde etkili olması muhtemeldir. Bu görevi Ebû Bekr'den önce kimi yürüttüğü hususunda bir bilgiye ulaşamadık.

Cömertlik göstergesi olan bu görevde⁵⁵ Ebû Bekr Kureyş'in itimadını, güvenini kazanmıştı. Nitekim o bir diyeti üstlendiğinde Kureyş hemen onu tasdik ederler ve diyeti öderlerdi. Başka birisi aynı hareketi yaptığı zaman Kureyş benzer bir tutum içerisinde olmazdı.⁵⁶ Aslında bu durum aynı zamanda eşnâk'ın sikâye ve rifâde gibi kurumsallaşmış bir görev olmadığını göstermektedir.

Çağatay, bir yerden başka bir yere götürülen eşyayı kontrol edip mühürlü veya imzalı bir ruhsat kâğıdı verme olan nizâret görevini de Ebû Bekr'in yürüttüğünü söylemiştir.⁵⁷

Evlilikleri

Hız. Ebû Bekr hayat boyunca pek çok evlilik yapmış, bunların bir kısmını İslâmiyet öncesinde ve bir kısmını ise sonrasında gerçekleştirmiştir. O, Cahiliye döneminde ilk olarak Kuteyle bnt. Abdiluzzâ b. Abdies'ad b. Nadr b. Malik b. Hısl b. Âmr b. Lüey ile evlenmiş ve Esmâ ve Abdullah isimli iki çocuğu olmuştu.⁵⁸ Ancak Ebû Bekr, onu İslâmiyet öncesinde boşadı.⁵⁹

Daha sonra o, Ümmü Rumân Da'd⁶⁰ bnt. Âmir b. Uveymir b. Abdışems b. Attâb b. Üzeyne b. Sübey b. Dehmân b. Hâris b. Ganm b. Mâlik b. Kinâne ile evlendi.⁶¹ Kinâne kabilesinden olan Ümmü Rumân, Ebû Bekr'le evliliğinden önce Ezd kabilesinden Hâris b. Sahbere ile evlenmiş ve Tu-

⁵⁴ Muhibbuddîn et-Taberî, I, 78; Suyûtî, 104-105.

⁵⁵ Cevâd Alî, X, 272.

⁵⁶ İbn Abdilber, III, 966; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 311.

⁵⁷ Çağatay, Neşet, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara Okulu İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1957, 109.

⁵⁸ İbn Sa'd, III, 155; V, 20; İbn Hazm, 137; Taberî, III, 426. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, VII, 644. Bazı kaynaklarda Kuteyle'nin nesebinin Kuteyle b. Abdiluzzâ b. Es'âd b. Câbir b. Mâlik b. Hısl b. Âmir b. Lüey olarak zikredilmiştir. Bkz., İbn Sa'd, X, 240; İbn Habîb, 22.

⁵⁹ İbn Sa'd, X, 240.

⁶⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 263. Bazı kaynaklarda ismi Zeynep olarak geçmektedir.

⁶¹ İbn Sa'd, V, 21; Halîfe b. Hayyât, Ebû Ömer el-Leysî (240/854), *et-Tabakât*, thk: Ekrem Ziyâ el-Umerî, Dâru Taybe, II. Bsk., Riyâd 1402/1982., I, 624; Taberî, *et-Târîh*, III, 426. Ümmü Rumân'ın, Âmir b. Âmire b. Zühl b. Dehmân b. Hâris b. Ganm b. Mâlik b. Kinâne'nin kızı olduğu da kaynaklarımızda yer almaktadır. Bkz., İbn Sa'd, V, 21. İbn Hayyât ise Ümmü Rumân'ın Firâs b. Ganm b. Kinâne b. Huzeyme kabilesinden Hâris b. Huveys'in kızı olduğunu söylemiştir. Ancak Belâzurî'nin bunun yanlış olduğunu, Ümmü Rumân'ın Kinâne kabilesinden olduğunu ifade etmiştir. Bkz., Halîfe b. Hayyât, I, 246; Belâzurî, I, 406.

feyl isminde bir çocuğu olmuştu.⁶² Halîfi Hâris'in ölümü üzerine Ebû Bekr, Ümmü Rumân'la evlenmiş ve bu evliliğinden Abdurrahman ile Âişe adlı çocukları olmuştu.⁶³

Her ne kadar Ebû Bekr'in Kuteyle ile boşandıktan sonra Ümmü Rumân ile evlendiğini bazı çağdaş müellifler zikretse de⁶⁴ Ebû Bekr'in ikinci eşi Ümmü Rumân'dan oğlu Abdurrahman'ın ilk eşi Kuteyle'den olan oğlu Abdullah'tan büyük olduğu rivâyetlerini⁶⁵ sahih kabul ettiğimizde onun aynı anda iki eşi olduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Âişe, babası Ebû Bekr'in Mekke döneminde Kelb kabilesinden Ümmü Bekr isimli bir kadınla evli olduğunu ancak babasının Medine'ye hicret etmesinin akabinde onu boşadığını rivâyet etmiştir. Ancak bu evliğin ne zaman gerçekleştiği açık değildir.⁶⁶

Müslüman Oluşu

Hz. Ebû Bekr'in nasıl Müslüman olduğu ve ilk Müslüman olup olmadığı hususunda kaynaklarda pek çok rivâyet yer almaktadır. Bu rivâyetlerden önce belirtmeliyiz ki Ebû Bekr'in Hz. Muhammed (sav)'in peygamber olacağından haberdar olduğunu aktaran rivâyetler de nakledilmiştir. Bu rivâyetlere göre o, Yemen'de ya da Şam'da bir bilginle görüşmüş ve bu görüşme sayesinde Hz. Peygamber'in nübüvvetini öğrenmiş hatta bilgin Hz. Peygamber'in resmini ona göstermiştir.⁶⁷ Başka bir rivâyete göre ise o gördüğü rüyaıyla Hz. Peygamber'in nübüvvetine iman etmeye hazır hale gelmiş, keza Rahip Bahîra'dan ve Rahip Nastûra'dan onun peygamber olacağını öğrenmiştir.⁶⁸ Bu tür rivâyetlerin ilk Siyer ve İslâm Tarihi kaynaklarında yer almadığını ifade etmeliyiz. İlk döneme ait kaynaklarda genellikle Ebû Bekr'in Müslüman olmasına yer verilmiş ve ilk Müslümanın kim olduğu tartışılmıştır.

İbn İshâk, Ebû Bekr'in İslâmiyeti kabul etmesini şöyle anlatmıştır; "Ebû Bekr Hz. Peygamber'le karşılaştı ve ona 'Ey Muhammed! Kureyş,

⁶² İbn Sa'd, X, 262.

⁶³ İbn Sa'd, X, 262; Halîfe b. Hayyât, 48-49; İbn Kuteybe, 173. Abdurrahman'ın asıl adının Abdülkabe olduğu ve Müslüman olduktan sonra isminin Hz. Peygamber tarafından değiştirildiği zikredilmiştir. Bkz., İbn Abdilber, II, 825-826. Abdurrahman hayatı hakkında bkz., Zübeyrî, 276; Beğavî, IV, 414-415; Zehebî, Siyer, II, 471.

⁶⁴ Fayda, 104; Sarıçam, 5.

⁶⁵ Zübeyrî, 276; İbn Abdilber, 825-826; İbn Hacer, IV, 374.

⁶⁶ Bkz., Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr*, 45.

⁶⁷ İbn Hallikân, III, 62-66; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 312-313.

⁶⁸ Muhibbuddîn et-Taberî, 74-75. Rivâyetlerin değerlendirilmesi için bkz., Tantâvî, Ali, *Ebû Bekri's-Sıddîk*, Cidde 1406/1986, 72; Azimli, 31-36.

senin hakkında ilahlarımızı terk etmemizi istediğini, akıllarımızı küçümsemediğini ve atalarımızı kötülediğini söylüyor. Bunlar doğru mu?’ diye sordu. Hz. Peygamber, ‘Ey Ebû Bekr! Ben Allah’ın elçisiyim ve peygamberiyim. Allah, insanlara dinini tebliğ etmem için beni seçti. Seni sadece Allah’a inanmaya davet ediyorum. Seni bir olan, ortağı olmayan, kendisinden başka hiçbir şeyin ibadete layık olmayan Allah’a inanmaya ve itaat etmeye davet ediyorum’ dedi. Sonra ona Kur’ân okudu. Ebû Bekr ne kabul etti ne de reddetti. Sonra putları inkâr ederek ve onların kalbinden söküp atarak İslâm’ın doğruluğunu kabul ederek Müslüman oldu. Ebû Bekr, Müslüman olarak Hz. Peygamber’in yanından ayrıldı”.⁶⁹

İlk döneme ait kaynaklarda Hz. Ebû Bekr’in İslâm’ı kabul etmesine dair İbn İshâk’ın ve Belâzurî’nin⁷⁰ aktardığının dışında ayrıntılı, olay örgüsüne sahip bir nakil bulunmamaktadır. Rivâyetler genellikle Ebû Bekr’in sadece İslâmiyeti kabul ettiğini söylemekle iktifa etmekte mahiyetine diğer bir deyişle Hz. Peygamber’in İslâm’ı ona nasıl tebliğ ettiği hususunda herhangi bilgiye yer vermemektedir. Bunun aksine rivâyetler ilk Müslümanların kimler olduğu etrafında yoğunlaşmıştır. Kanaatimizce Hz. Peygamber’in nübüvvetini ilk başta kabul edenlerin tespiti ve bu husustaki tartışmalar, Ebû Bekr’in nasıl Müslüman olduğunun önüne geçmiştir.

İlk Müslümanlar hakkındaki rivâyetlerin neredeyse tamamı Hz. Hatice, Ali, Zeyd b. Hârise ve Ebû Bekr etrafında dönmekte olup, her birinin ilk Müslüman olduğuna söyleyen doğrudan veya dolaylı sayısız rivâyete ulaşmak mümkündür.⁷¹ Öte yandan söz konusu rivâyetler ve tartışmalar içerisinde âlimlerimiz Hz. Hatice’nin ilk Müslüman olduğunu hususunda hemen hemen ittifak etmişlerdir. Nitekim İbn Sa’d bu konuda âlimlerin görüş birliği içinde olduğunu ve görüş ayrılıklarının kalan üç kişi arasında başladığını söylemiştir.⁷²

Taberî gibi bazı müellifler ise üç kişi hakkındaki tüm rivâyetleri nakletmiş, değerlendirme ve kararı sonrakilere bırakmıştır.⁷³ Diğer taraftan

⁶⁹ İbn İshâk, 177. İbn İshâk bu rivâyetten sonra, bazı müellifler ise yukarıda zikrettiğimiz rivâyete yer vermeksizin sadece Hz. Peygamber’in “Her kimi İslâm’a davet ettiysem kendisinde bir duraklama, tereddüt ve düşünme süreci oldu. Ancak Ebû Bekir’de böyle olmadı. Onu İslâm’a davet ettiğim zaman hiçbir tereddüt görmeden İslâm’ı kabul etti” dediğini nakletmiştir. Bkz., İbn İshâk, 178; İbn Hişâm, I, 252; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-Gâbe*, III, 311.

⁷⁰ Belâzurî, X, 53.

⁷¹ Rivâyetler için bkz., İbn İshâk, 176-177; İbn Sa’d, III, 157 vd.; Buhârî, *Menâkibu’l-Ensâr*, 5, 30; İbn Kuteybe, 168-169; Taberî, II, 314-318; İbn Hibbân, I, 67-68

⁷² İbn Sa’d, II, 21.

⁷³ Taberî, III, 316; Watt, 119.

rivâyetleri uzlaştırma çabası içerisinde olan kaynaklarımızda vardır. Nitekim İbn Hibbân'ın bu tartışmaların sebebini Ebû Bekr'in Müslüman olmasından hemen sonra bunu insanlara duyurması olduğunu, çünkü Hz. Ali ondan önce İslâm'ı kabul ettiği ama gizlediğini bu nedenle insanların Ali mi yoksa Ebû Bekr mi önce Müslüman olduğu konusunda ihtilaf ettiklerini söylemiştir.⁷⁴

Kuşkusuz bu tartışmanın ve görüş ayrılıklarının temelini Ehli Sünnet ile Şia arasındaki hilafet-imamet tartışmaları teşkil etmektedir. Şia'nın hilafete gelecek kişinin dönemin en faziletli olması gerektiği söylemi, Ehli Sünnet'in buna karşı argümanlar üretmeye sevk etmiştir.⁷⁵ Dolayısıyla Ehli Sünnet ve Şia arasındaki ideolojik ve mezhepsel polemiklerin bu tartışmalara etkisi olmuştur. Ebû Bekr'in beş kişiden veya elli kişiden sonra Müslüman oldu ancak en faziletlimizdir rivâyetleri,⁷⁶ aynı şekilde Ebû Hanife'nin İbn Ca'd'ın yönelttiği ilk Müslüman olarak Ebû Bekr'in dışında kimse neden zikredilmiyor sorusuna, "Çünkü o Müslümanların en faziletliyi"⁷⁷ şeklindeki cevabı bu polemiklerin metne yansımadır.

SONUÇ

Ebû Bekr'in İslâmiyet öncesi hayatı hakkındaki bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla onun, İslâm'ı kabul etmesiyle tarihsel kişiliğini, varoluşunu elde ettiğini söyleyebiliriz.

Mekke'de zaman zaman gerek Kureyşli kabileler arasında gerekse çevredeki diğer kabilelerle birtakım olaylar, ayrılıklar, tartışmalar ve hatta savaşlar meydana gelmişti. Benî Teym, Kureyşli kabileler arasında oldukça güçsüz ve zayıf bir kabile olmasına karşın Mekke toplumunu ilgilendiren neredeyse tüm olaylara müdahil olmuştur.

Ebû Bekr, mensubu olduğu Teym kabilesi ve Kureyş içerisinde temayüz etmiş biriydi. Müslüman olmadan önce de toplum tarafından muhtaçlara yardım eden, insanların ihtiyaçlarını karşılayan, akrabalarını gözeten ve güzel hasletlere sahip biri olarak tanınıyordu. Ebû Bekr'in mesleği ve yürüttüğü görev, toplumla iç içe olmayı gerektirdiğinden böyle bir ahlaka sahip olmasında etkili olduğu kanaatindeyiz.

Tarih içerisinde İslâm toplumunda ortaya çıkan ideolojik ve mezhepsel yaklaşımların odak noktalarından birisi de Hz. Ebû Bekr olmuştur. Çe-

⁷⁴ İbn Hibbân, I, 67-68. İlk Müslüman rivâyetlerinin değerlendirilmesi için bkz., Watt, 119-123.

⁷⁵ Detaylı bilgi bkz., Öz, Şaban, *Şia ve Tarih*, Araştırma Yay., Ankara 2013, 9-47.

⁷⁶ Taberî, III, 316; Suyûfî, 108.

⁷⁷ Suyûfî, 108.

şitli gayelere matuf ilk Müslüman tartışmalarında ismi daima ön plana çıkmış hatta bu durum onun İslâmiyeti nasıl kabul ettiğinin önüne geçmiştir. Diğer bir deyişle İslâm toplumunun polemikleri rivâyetlerin ekserini ve varlığını etkilemiştir.

Ebû Bekr'in Cahiliye'deki dinî yaşamı hakkında özellikle İslâm dininin temel ilkeleriyle çelişmeyen, tezatlık arz etmeyen hatta tamamen muvafakat gösteren pek çok rivâyet delâil ve fedâil kitaplarında yer almıştır. İlk dönem kaynaklarda karşılaşmadığımız bu rivâyetlerin Ebû Bekr'in İslâmiyet öncesindeki hayatına da bir anlam yükleme gayesi taşıdığı ortadadır.

KAYNAKLAR

- Azimli, Mehmet, *Hiz. Ebû Bekr*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2011
- Beğavî, Ebu'l-Kâsım Abdurahman b. Muhammed b. Abdilazîz b. Merzubân (317/929), *Mu'cemu's-Sahâbe*, I-V, thk: Muhammed Emîn b. Muhammed, Mektebetü Dâri'l-Beyân, Kuveyt 1421/2000.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (256/870), *es-Sahîh*, I-IX, thk: Muhammed Zühêyr b. Nâsîru'l-Nâsîr, Dâru'l-Tavkî'n-Necât, 1422.
- Buhl, Frants, "Ebû Bekir", *Meb*, IV, 12-14.
- Cevâd Ali, *el-Mufassal fî Târihu'l-Arab kable'l-İslâm*, I-XX, Dâru's-Sâkî, Beyrut 1422/2001.
- Çağatay, Neşet, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara Okulu İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1957.
- Çelikkol, Yaşar, *İslâm Öncesi Mekke*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2014.
- Fayda, Mustafa, "Ebû Bekir", *DİA*, I-XXXIV, İstanbul 1994, X, 101-108.
- Halîfe b. Hayyât, Ebû Ömer el-Leysî (240/854), *et-Tabakât*, thk: Ekrem Ziyâ el-Umerî, Dâru Taybe, II. Bsk., Riyâd 1402/1982.
- Heykel, Muhammed Hüseyin, *Ebû Bekr*, Kahire 1402/1982.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh (463/1071), *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, I-IV, thk: Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Cil, Beyrut 1412.
- İbn Habîb, Ebû Cafer Muhammed b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî el-Bağdâdî (245/859), *Kitâbu'l-Muhabber*, tsh: Ilse Lichtenstadter, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Matbaâtu Cemiyeti Dâireti'l-Meârifî'l-Osmaniyye, Haydarabâd 1361/1942.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalanî (852/1448), *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, I-VIII, thk: Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavviz, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1415.
- İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr (681/1282), *Vefeyyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, I-VIII, thk: İhsân Abbâs, Dâru's-Sakâfe, Beyrut 1968.

- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saïd b. Hazm el-Endelusî (456/1064), *Cemheretu Ensâbi'l-Arab*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1421/2001.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temimî el-Büstî (354/965), *es-Sîretu'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, thk: Azîz Bek, Müessesetü'l-Kütübî's-Sakafiyye, I. Bsk. Beyrut 1407/1987.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Eyyûb el-Hımyerî (213/828), *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I-IV, thk., şrh: M. es-Sekkâ-İ. el-Ebyârî-A. Şelbî, Kahire tz.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, thk: Alî Şîrî, Dâru't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut 1408/1988.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî (276/889), *el-Meârif*, thk: Servet Ukkâşe, Heyetü'l-Mısriyye, Kahire 1992.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâşimî el-Basrî (230/845), *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, I-XI, thk: Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 2001.
- İbn Zafer, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Muhammed Abdillâh b. Muhammed es-Sıkkilî (565/1170), *Enbâü Nücebâi'l-Enbâ*, I-II, Dâru'l-Afâk'l-Cedîde, Kahire 1400/1980.
- İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (630/1232), *el-Kâmil fi't-Târîh*, I-X, thk: Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, Beyrut 1417/1997.
- , Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Abdilkerîm b. Abdilvâhid el-Şeybânî el-Cezerî (630/1232), *Üsdü'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, I-VIII, thk: Alî Muhammed Muavviz-Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1994.
- İbnü'l-Kelbî, Ebû Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib el-Kelbî (204/819), *Cemheretü'n-Neseb*, thk: Nâcî Hasan, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1407/1986.
- Köse, Feyza Betül, *Medine'de Sosyal Hayat Dört Halife Dönemi*, Mana Yay., İstanbul 2016.
- Muhibbuddîn et-Taberî, Ebû Cafer Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed (694/1294), *er-Riyâdu'n-Nadra fi Menâkibi'l-Aşera*, I-IV, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut tz.,
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc (261 / 874), *es-Sahîh*, I-V, thk: Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru'l-İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut tz.
- Öz, Şaban, *Şîa ve Tarih*, Araştırma Yay., Ankara 2013.
- Sarıçam, İbrahim, *Hz. Ebû Bekir*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2006.
- Sedûsî, Ebû Feyd Müerric b. Amr b. el-Hâris es-Sedûsî, (195/811), *Hazf min Nesebi Kureys*, thk: Selâhuddîn el-Müncid, Dâru'l-Arûba, Kahire tz.
- Suyûtî, Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî (911/1505), *Târîhu'l-Hulefâ*, thk: Hamdî Demirdâş, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1425/2004.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed (360/970), *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, I-XXV, thk: Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefî, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire 1994.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târîhu't-Taberî*, I-XI, Dâru't-Turâs, Beyrut 1387.

Tantâvî, Ali, *Ebû Bekri's-Sıddîk*, Cidde 1406/1986

Vâkıdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkıd (207/822), *Kitâbu'l-Meğâzî*, I-III, thk., tkd: Marsden Jones, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut 1984.

Watt, W. Montgomery, Hz. Muhammed Mekke'de, çev. Süleyman Kalkan, Kuramer Yay., İstanbul 2016

Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1347), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I-XXV, thk: Şuayb el-Arnâvût-Muhammed Nuaym el-Urkusûsî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1405/1985.

-----, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî (748/1348), *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, I-XV, thk: Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 2003.

Zübeyrî, Ebû Abdillâh Musab b. Abdillâh b. el-Musâ (236/850), *Kitâbu Nesebi Kureyş*, nşr., tsh., tlk: E. Lévi Provençal, Dâru'l-Meârîf, IV. Bsk., Kahire tz.

RİSALETİN MEKKE DÖNEMİNDE HZ. EBÛ BEKİR

Ali Aksu*
Sena Kaplan**

Biz bu tebliğimizde Hz. Peygamber'in (sav) Mekke Döneminde Hz. Ebû Bekir'in hayatını ele alacağız. Ancak burada onun ailesi, evlilikleri, İslam öncesi dönem gibi konular ayrıca hocalarımız tarafından ele alınacağı için biz bu konulara tekrar olmasın diye girmeyeceğiz.

Kaynaklar Hz. Ebû Bekir'i Hz. Peygamber'in Mekke döneminde şu başlıklar altında ele almaktadırlar.

1. İslam'a Girişi

Hız. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in doğumundan iki veya üç yıl sonra Mekke'de dünyaya gelmiştir. Hicrete kadar da hayatını burada geçirmiştir. Onun çocukluğu, gençliği ve İslamiyet'ten önceki hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. Risalet öncesi Hz. Ebû Bekir'in hayatını Asım Hoca detaylı bir şekilde anlattı.

Hız. Muhammed'e nübüvvet vazifesinin verildiği günlerde Hz. Ebû Bekir ticaret yapmak için Yemen bölgesindeydi. Ukbe b. Ebî Muayt, Şeybe b. Ebî Muayt, Ebû Cehil gibi Kureyş'in ileri gelenleri onun geldiğini öğrendiklerinde Hz. Muhammed'le görüşmeden önce onun yanına gittiler ve Hz. Peygamber'in tebliğine uymaması konusunda onu ikaz ettiler. Hz. Ebû Bekir onların uyarılarını dinledikten sonra Hz. Muhammed'in yanına giderek onunla görüştü. Hz. Peygamber onu İslam'a davet edince de tereddüt etmeden Müslüman oldu.¹ Hz. Peygamber, onun hiç düşünmeden ve tereddüt etmeden Müslüman olan tek kişi olduğunu söylemiştir.²

* Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

** Arş. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi.

¹ Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, nşr. Süheyl Zekkâr – Riyâz Zirikli (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417/1996), 10: 4136; İmâdüddîn Ebu'l-Fidâ İsmâil İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (b.y. : 1417/1997), 4: 67.

² Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 10: 4138; Celâleddin Abdurrahman Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ* (Beyrut: Dâr-u İbn Hazm, 1424/2003), 32; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4: 68.

Onun Müslüman olmadan önceki dini hayatına baktığımızda da putlara tapmaması, iyiliksever bir şahsiyet olması kısaca güzel bir ahlak üzere olması, Hz. Ebû Bekir'in İslam'ı kabul etmesinde bir etkidir. Müslüman olduğunda Hz. Ebû Bekir'in otuz sekiz yaşında olduğu da belirtilmektedir. Yine kaynakların ittifak ettikleri bir husus da Hz. Ebû Bekir'in ilk Müslümanlardan olduğu hususudur.³

2. Hz. Ebû Bekir'in Girişimleriyle İslamiyet'i Kabul Edenler

İbn Hişâm, es-Sîretü'n-Nebeviyye adlı eserinde "Sahabeden Ebû Bekir'in Daveti ile Müslüman Olanlar" başlığı altında konuyu ele almaktadır. Burada da belirtildiği gibi Hz.Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in tebliğ çalışmasına bütün gayretiyle destek vererek, Osman b. Affan, Zübeyr b. el-Avvam, Sâ'd b. Ebî Vakkas, Talha b. Ubeydullah, Ebû Ubeyde b. el-Cerrah, Ebû Seleme, Erkam b. Ebi'l-Erkam, Osman b. Maz'un, Ubeyde b. Hâris, Said b. Zeyd, Esmâ binti Ebî Bekir, Âişe binti Ebî Bekir, Habbab b. Eret, Umeyr b. Ebî Vakkas, Abdullah b. Mes'ud, Mes'ud b. el-Kaari, Selit b. Amr, Ayyâş b. Ebi Rebia ve karısı Esmâ binti Selâme, Huneyys b. Huzâfe, Âmir b. Rebia, Abdullah b. Cahş ve kardeşi Ebû Ahmed b. Cahş, Cafer b. Ebî Talib ve karısı Esmâ binti Umeys, Hâris b. el-Hâris ve karısı Fatma binti el-Mücellil, Saib b. Osman b. Maz'un, Muttalib b. Ezher ve karısı Remle binti Avf, Nuaym b. Abdullah, Amir b. Führeyre, Halid b. Said ve karısı Ümeyne binti Halef, Hâtıb b. Amr, Vâkîd b. Abdullah, Halid b. Benî Bükeyr ve kardeşleri Âmir, Akil ve İyâs b. Benî Bükeyr, Ammar b. Yasir ve Süheyb b. Sinan gibi mühim şahsiyetlerin İslam'a girmesine vesile olmuştur.⁴

Aynı şekilde, yukarıda adları sıralanan bu ilk Müslümanların çoğunluk itibariyle 15- 35 yaşları arasında oldukları düşünülürse Hz. Ebû Bekir'in gençler üzerinde bir nüfuzu olduğu veya bütün yaş ve meslek gruplarıyla iyi ilişkiler kurabildiği söylenebilir. Bilâl-i Habeşî gibi köle asıllı zümrelerle de İslâmî meselelerde bir araya gelebilmiş olması bunu gös-

³ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Sâ'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, nşr. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1421/2001), 3: 157; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 10: 4136; Suyûtî, *Târihu'l-Hulefâ*, 30; Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim b. Abdülvâhid eş-Şeybânî İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407/1987), 1: 583; İbn-i Hişâm, *İslam Tarihi: Sîret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, çev. Hasan Ege (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006), 1: 332.

⁴ İbn-i Hişâm, *İslam Tarihi: Sîret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 1: 322-348.

termektedir.⁵ Hz. Ebû Bekir'in davetiyle İslam'ı kabul eden bu kadar çok kişinin olması, onun Mekkeliler arasında sözüne güvenilen, saygı duyulan ve sevilen biri olmasından da kaynaklanmaktadır.⁶

Hz. Ebû Bekir'in ensâb ilmini iyi bilmesi de Mekke'ye dışarıdan gelenlere İslam'ı anlatmada faydası olmuştur.⁷ Bu nedenle Hz. Peygamber, çeşitli vesilelerle ve özellikle de hac için gelen insanlara İslam'ı tebliğ ederken Hz. Ebu Bekir'i yanında bulundurmıştır.⁸

Hz. Ebu Bekir, Mekke döneminde olduğu gibi Medine döneminde kişiliğiyle, bilgisiyle, canıyla ve malıyla Hz. Peygamber'e yardım etmiş, İslam'ın yayılması için elinden gelen her türlü fedakârlığı yapmıştır.

3. Hz. Ebû Bekir'in Müslüman Köleleri Özgürlüklerine Kavuşturması

Hz. Ebû Bekir servetini İslam'ı tebliğ yolunda gönül rızası ile harcamıştır. Hz. Ebû Bekir İslam'a girdiğinde zengin bir şahsiyetti. Bu zenginliğini İslâm'a ve Müslümanların hayrına tahsis etmiştir.⁹ Rivayet edildiğine göre Hz. Ebû Bekir Müslüman olduğunda 40 bin dinarı vardı. Bu paranın büyük kısmını İslam yolunda infak etti ve Medine'ye hicret ederken sadece 5 bin dinarı kalmıştı.¹⁰

İslam'ın ilk yıllarında Hz. Peygamber'e inanan Müslümanlar çeşitli sıkıntı ve eziyetlerle karşılaştılar. Fakat bu ilk Müslümanlar arasında baskıya ve eziyete en çok maruz kalan grup köleler ve cariyelerdi. Hz. Ebû Bekir müşrik sahiplerinden eziyet gören bu Müslüman köle ve cariyeleri satın alıp âzât ederek kurtarmıştır. Bunlar arasında Bilâl-i Habeşî ile annesi Hamâme, Âmir b. Führeyre, Ubeyy, Ümmü Ubeyy, Ebû Führeyre, Zinnîre, Nehdiye ve kızı Lübeyne bulunmaktadır.¹¹

Hz. Ebû Bekir'in âzât ettiği kölelere dair babasıyla arasında geçen bir konuşma rivayet edilir. Buna göre Hz. Ebû Bekir çok sayıda köle âzât edince babası Ebû Kuhâfe bu şekilde zayıf köleleri âzât etmek yerine güçlü kuvvetli köleleri âzât ederse daha faydalı bir iş yapmış olacağını söyler.

⁵ Hüseyin Algül, "Hz. Ebû Bekir'in İslam'ın İlk Yıllarındaki Faaliyetlerine Genel Bir Bakış", *İSTEM* 1 (2003): 26.

⁶ İbrahim Sarıçam, *Hz. Ebu Bekir* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 10.

⁷ İbn-i Hişâm, *İslam Tarihi: Sîret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 1: 332.

⁸ Algül, "Hz. Ebû Bekir'in İslam'ın İlk Yıllarındaki Faaliyetlerine Genel Bir Bakış", 27.

⁹ Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, 34-35.

¹⁰ Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, 34.

¹¹ İbnü'l-Esrîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 1: 589-91; İbn-i Hişâm, *İslam Tarihi: Sîret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 1: 430.

Hız. Ebû Bekir babasına zayıf köleleri âzât ederek bir kazanç sağlamayı amaçlamadığını, hedefinin Allah'ın rızasını kazanmak olduğunu açıklar.¹² Hız. Ebû Bekir, Mekke'de Allah'ın rızasına erişmek için başlattığı malî infaka hiç ara vermeden Medine'de de aynen devam etmiştir.

4. Hız. Ebû Bekir'in Karşılaştığı Sıkıntılar

Hız. Ebû Bekir İslam'ın Mekke dönemindeki zor günlerde her zaman Resûl-i Ekrem'in yanındaydı. Dâru'l-Erkam günlerinde ve sonrasında da-ima Hız. Peygamber'i desteklemiştir.¹³

Hız. Peygamber ve sahabesinin Dâru'l-Erkam'da olduğu bir gün, sahabiler Kabe'ye giderek Mekke müşriklerine karşı açıkça İslam'ı anlatmayı istemişlerdi. Hız. Peygamber bu şekilde ortaya çıkmak için henüz erken olduğunu ve bu hareketin Müslümanlar için tehlikeli olabileceğini düşünüyordu. Fakat sahabenin ısrarı karşısında bu fikri kabul etmişti. Müslümanlar hep birlikte Kabe'ye giderek müşriklerin karşısına çıktılar. Hız. Ebû Bekir, kelime-i şahadet ve kelime-i tevhidi söyleyerek İslam'ı müşriklere anlatmaya başlamıştı. Müşrikler burada bulunan Müslümanlara saldırdılar. Hız. Ebû Bekir de saldırıya uğrayanlar arasındaydı ve kendinden geçinceye kadar dövülmüştü. Kabilesi olan Teym Oğulları yetişip onu kurtardılar ve evine götürdüler. Hız. Ebû Bekir kendine geldiğinde ilk işi Rasulullah'ın durumunu sormak olmuştu.¹⁴

Başka bir gün yine Hız. Peygamber müşrikler tarafından eziyet gördüğü bir esnada Hız. Ebû Bekir yetişerek "Rabbim Allah'tır diyen bir adamı mı katl edeceksiniz" deyince bunun üzerine de müşrikler oradan ayrılmışlardı.¹⁵

Ümmü Gülsüm binti Ebî Bekir'den bir rivayete göre müşrikler Hız. Ebû Bekir'in sakalını çeke çeke başını yarmışlardı.¹⁶

5. Hız. Ebû Bekir'in Habeşistan'a Hicret Teşebbüsü

Nübüvvetin beşinci yılına gelindiğinde, Mekke'deki Müslümanlar için hayat oldukça zorlaşmıştı. Müşrikler sadece kölelere değil, hür olan Müslümanlara da eziyetlerini zamanla arttırmışlardı.

¹² Algül, "Hız. Ebû Bekir'in İslam'ın İlk Yıllarındaki Faaliyetlerine Genel Bir Bakış", 27.

¹³ Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, 33.

¹⁴ Sarçam, *Hız. Ebu Bekir*, 13-14; Algül, "Hız. Ebû Bekir'in İslam'ın İlk Yıllarındaki Faaliyetlerine Genel Bir Bakış", 28.

¹⁵ İbn-i Hişâm, *İslam Tarihi: Sîret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 1: 385.

¹⁶ İbn-i Hişâm, *İslam Tarihi: Sîret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 1: 385.

Hz. Ebû Bekir evinin bir köşesinde, muhtemelen evin bahçesinde, namaz kılarken ve Kur'ân okurken onu görenler ve dinleyenler, onun sesinden etkileniyorlardı. Özellikle Kur'ân okuyuşunu dinleyenlerin İslam'a karşı kalpleri ısınıyordu. Müşriklerin azılları bu durumu fark ettiklerinde buna daha fazla seyirci kalmadılar ve insanların görebileceği ve duyabileceği şekilde namaz kılıp Kur'ân okumaması konusunda Hz. Ebû Bekir'i uyardılar. Hz. Ebû Bekir yine de aynı davranışlarını sürdürünce de onu ölümle tehdit ettiler. Hz. Peygamber o günlerde Mekke'de eziyet çeken bir kısım Müslümana hicret için müsaade etti ve hedef olarak da Habeşistan'ı gösterdi. Hz. Ebû Bekir de bu niyetle Mekke'den yola çıkanlar arasındaydı.¹⁷

Hz. Ebû Bekir bir süre yol aldıktan sonra Kâre kabilesinin lideri İbnü'd-Dügunne ile karşılaştı. İbnü'd-Dügunne Hz. Ebû Bekir'i önceden de tanıyordu. Onun Mekke toplumunda saygın biri olduğunu, iyiliksever, misafirperver ve haksızlığa karşı çıkan bir kişiliği olduğunu biliyordu. Böyle bir insanın da kabilesi tarafından memleketini terk etmeye zorlanmasını doğru bulmadı ve Hz. Ebû Bekir'le konuşarak onu geri dönmeye ikna etti.¹⁸

İbnü'd-Dügunne Hz. Ebû Bekir'i de yanına alarak Mekke'ye geldi, çünkü Arap geleneğine göre bir kişinin kabilesini ve memleketini terk etmesi onun kabilesini reddettiği anlamına geliyordu.¹⁹ Bu sebeple İbnü'd-Dügunne Kabe'nin önünde Kureyşlilere Hz. Ebû Bekir'in bundan böyle kendi himayesinde olduğunu ilan etti.²⁰ Mekke müşrikleri, bu himayeyi tanınmaları karşılığında Hz. Ebû Bekir'in de insanların onu görebileceği yerlerde namaz kılmaması ve onu duyabilecekleri yerlerde Kur'ân okumamasını istediler. Hz. Ebû Bekir bir müddet müşriklerin bu isteklerine uyduysa da, kısa sürede bu şartlara aykırı hareket etmeye başladı.²¹

Mekke müşrikleri, İbnü'd-Dügunne'ye giderek ondan himayesini çekmesini istediler. İbnü'd-Dügunne de himayesini kaldırdığını açıkladı.

¹⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4: 231; İbn-i Hişâm, *İslam Tarihi: Sîret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 2: 16-17.

¹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4: 232; İbn-i Hişâm, *İslam Tarihi: Sîret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 2: 17.

¹⁹ Sarçam, *Hz. Ebu Bekir*, 15.

²⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4: 232; İbn-i Hişâm, *İslam Tarihi: Sîret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 2:17.

²¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4: 232.

Hiz. Ebû Bekir “Bana Allah’ın himayesi yeter” dedi ve Habeşistan’a hicret fikrinden vazgeçmiş oldu.²²

Hiz. Ebû Bekir’in Habeşistan’a hicret teşebbüsünden Medine’ye hicretine kadarki hayatı konusunda kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır.

6. Hiz. Ebû Bekir’in Mi’rac Olayındaki Tavrı

Hiz. Peygamber mi’rac olayını insanlara anlattığında müşrikler bu olayın imkansızlığını düşünerek onu yalanlamışlar ve bu durumu Hiz. Peygamber’in aleyhinde kullanmak için bir fırsat saymışlardı. Hiz. Peygamber’e tabi olanların kafalarını karıştırmayı umuyorlardı. Bu sebeple Hiz. Ebû Bekir’e de giderek ona Hiz. Peygamber’in mi’racıla ilgili söylediklerini anlattılar. Bunu anlatırkenki amaçları şüphesiz Hiz. Ebû Bekir’in Hiz. Peygamber’e olan inancını sarsmaktı. Fakat Hiz. Ebû Bekir anlatılanları dinledikten sonra müşriklerin beklediği şekilde tepki vermedi. Onlara bunu gerçekten de Hiz. Peygamber’in anlatıp anlatmadığını sordu. Söylediklerini tekrar doğruladıklarında da “O söylediye doğrudur. Ben inanırım.” Diyerek Hiz. Peygamber’e olan inancını bir kez daha tekrarlamış oldu. Hiz. Ebû Bekir, Hiz. Peygamber’in söylediklerini hiç sorgulamadan kabul ettiği için “Siddîk” ünvanını kazandı.²³ Müşriklerin yanından ayrıldıktan sonra Hiz. Peygamber’e giderek bir kez de onları ondan dinledi ve anlattıklarının hepsini tasdik etti.²⁴

7. Hiz. Ebû Bekir’in Medine’ye Hicreti

Nübüvvetin 13. senesinde Hiz. Peygamber’in izniyle Mekkeli Müslümanlar Medine’ye hicret etmeye başladılar. Hiz. Peygamber son iki yıldır Yesrib’den gelen temsilcilerle Akabe görüşmelerini gerçekleştirmiş ve hicret için hazırlıklara başlamıştı. O yılın Zilhicce ayında Müslümanlar küçük gruplar halinde Medine’ye gitmeye başladılar.

Kısa süre içinde Mekke’deki Müslüman sayısı azalmaya başladı. Hiz. Ebû Bekir de Hiz. Peygamber’e giderek ondan hicret etmek için izin istedi, fakat Hiz. Peygamber ona acele etmemesini, Allah’ın ona bir yol arkadaşı verebileceğini söyledi.²⁵ Hiz. Ebû Bekir, Hiz. Peygamber’le birlikte hicret

²² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, 4: 232; İbn-i Hişâm, *İslam Tarihi: Sîret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 2: 18.

²³ Suyûtî, *Târîhu’l-Hulefâ*, 26; İbn-i Hişâm, *İslam Tarihi: Sîret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 2: 51.

²⁴ Belâzürî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, 10: 4137; İbn-i Hişâm, *İslam Tarihi: Sîret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 2: 51.

²⁵ Belâzürî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, 10: 4144; İbn-i Hişâm, *İslam Tarihi: Sîret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 2: 143-144.

edebileceğini anlayıp hazırlıklarını ona göre yapmaya başladı. Bu ümitle de yolculukta kullanabilecekleri iki deve alıp onları özel olarak besledi.²⁶

Mekke müşrikleri Müslümanlar hicrete ilk başladıklarında bunu da Habeşistan hicreti gibi sadece bazılarının iştirak ettiği bir hicret olduğunu düşünmüşlerdi. Fakat kısa sürede Mekke'deki Müslümanların çoğu hicret edince, Hz. Peygamber'in de gideceğini fark ederek bu konuda harekete geçtiler ve Dâru'n-Nedve'de yapılan toplantı sonucunda Hz. Peygamber'i öldürmeye karar verdiler.²⁷

Hz. Peygamber müşriklerin bu planını öğrendiğinde kendisinin de hicret vakti geldiğini anladı ve bir gün Hz. Ebû Bekir'in evine ziyarete gitti. Hz. Peygamber gündüz vakti Hz. Ebû Bekir'i evinde genellikle ziyaret etmezdi, Hz. Ebû Bekir bu sebeple olağandışı bir durum için geldiğini anlamış oldu. Hz. Peygamber Hz. Ebû Bekir'e "Gitmem gerek" diyerek artık hicret vaktinin geldiğini haber verdi. Hz. Ebû Bekir kendi durumunu sorunca, Hz. Peygamber onun da kendisine yol arkadaşı olacağını söyledi.²⁸

Hz. Ebû Bekir derhal yolculuk için hazırlıklara başladı. Erzaklar ve diğer ihtiyaçlar hazırlandı. Hz. Peygamber de evine giderek günlük yaşantısını sürdürmeye devam etti. Hicret edeceklerini ailesi dışında Hz. Ali de biliyordu. Hz. Peygamber gece Hz. Ali'ye Mekkelilerin kendisine emanet ettikleri eşyaları bıraktı ve onun kendi yatağında yatmasını istedi. Hz. Ali Hz. Peygamber Mekke'den ayrıldıktan sonra emanetleri sahiplerine iade edip yola çıkacaktı. Hz. Peygamber Yasin Suresi'nin 1-9. ayetlerini okuyarak evin önünde nöbet tutan müşriklerin arasından geçti, onlar da onu göremediler.²⁹

Hz. Peygamber Hz. Ebû Bekir'in evine giderek onu aldı ve birlikte şehrin dışına çıkıp, Medine'nin aksi istikametinde kalan Sevr mağarasına gittiler.³⁰ Hz. Ebû Bekir bu yürüyüş esnasında bazen öne geçiyor, bazen de Hz. Peygamber'in arkasında kalıp etrafı gözlüyordu. Hz. Peygamber bu davranışının sebebini sorduğunda da, onları gözleyebilecek olan müşrikleri fark etmek için öne çıktığını, bazen de arkadan gelebilecek saldırı-

²⁶ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 10: 4144.

²⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 2: 3-4; İbn-i Hişâm, *İslam Tarihi: Sîret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 2: 146-147.

²⁸ İbn Sâ'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3: 158; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 10: 4144; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 2: 5; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4: 444-45; İbn-i Hişâm, *İslam Tarihi: Sîret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 2: 150-151.

²⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 2: 4; İbn-i Hişâm, *İslam Tarihi: Sîret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 2: 147-148.

³⁰ İbn Sâ'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3: 158.

ları önleyebilmek için geriden geldiğini söyledi. Mağaraya ulaştıklarında da Hz. Ebû Bekir önden girip içeriyi temizledi, gerekli hazırlıkları yaptı ve sonra Hz. Peygamber’i içeriye davet etti.³¹

Sabah olunca Hz. Peygamber’in evinin önünde bekleyen müşrikler eve girdiler fakat onun yatağında Hz. Ali’nin yattığını, Hz. Peygamber’in ise çoktan evi terk etmiş olduğunu fark ettiler. Müşrikler Hz. Ali’yi biraz tartakladılar ve hapsedtiler, ancak emanetlerinin onda olduğunu öğrenince, ona zarar vermekten kaçındılar ve serbest bıraktılar. Bu arada Hz. Ebû Bekir’in evine de giderek ailesini sorguya çektiler. Hz. Ebû Bekir’in ailesinden de herhangi bir bilgi alamadılar. Ebû Cehil, Hz. Ebû Bekir’in kızı Esmâ’yı tokatladığı halde konuşturmayı başaramadı.³²

Müşriklerin ileri gelenleri Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir’in yakalanması için başlarına ödül koydular. Bu arada da onların izini sürmeye başladılar. İz sürenlerden birkaçı mağaraya yaklaşıncı Hz. Ebû Bekir telaşlanmıştı. Hz. Peygamber “İki yoldaş ki, Allah onların üçüncüsüdür, endişe edilir mi?” buyurdu.³³ Tevbe Suresi’nde bu olaya işaret edilir: “Eğer siz ona (Peygamber’e) yardım etmezseniz, (biliyorsunuz ki) inkar edenler onu iki kişiden biri olarak (Mekke’den) çıkardıkları zaman, ona bizzat Allah yardım etmişti. Hani onlar mağarada bulunuyorlardı. Hani o arkadaşına, ‘Üzülme, çünkü Allah bizimle beraber’ diyordu. Allah da onun üzerine güven duygusu ve huzur indirmişti sizin kendilerini görmediğiniz bir takım ordularla onu desteklemiş, böylece inkar edenlerin sözünü alçaltmıştı. Allah’ın sözü ise en yücedir. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”³⁴

Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir üç gece mağarada kaldılar. Bu süre içerisinde Hz. Ebû Bekir’in oğlu Abdullah geceleri gizlice mağaraya gelecek şehirden haberler getiriyordu. Hz. Ebû Bekir’in azatlısı olan ve Mekke’de çobanlık yapan Âmir b. Führeyre de sabahları koyunlarını mağaranın yolundan geçirerek mağaraya giden ayak izlerini ortadan kaldırıyor, akşamları da mağaraya uğrayarak koyunların sütünden bırakıyordu.³⁵

³¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, 4: 448.

³² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, 4: 447; İbn-i Hişâm, *İslam Tarihi: Sîret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 2: 153-154.

³³ Belâzürî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, 10: 4145; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, 4: 451-52.

³⁴ et-Tevbe 9/40.

³⁵ İbn Sâ’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 3: 158; Belâzürî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, 10: 4144; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’l-Târîh*, 2: 5; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, 4: 446; İbn-i Hişâm, *İslam Tarihi: Sîret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 2: 152.

Hz. Ebû Bekir bu yolculuktan sonra yâr-ı gâr (mağara dostu) olarak anılmaya başlandı.³⁶

Hz. Ebû Bekir ve Hz. Peygamber, önceden ayarlanmış olan kılavuz Abdullah b. Ureykit ile birlikte Pazartesi sabahı Sevr'den ayrılıp Medine'ye doğru yola çıktılar. Abdullah b. Ureykit henüz Müslüman olmamasına rağmen kılavuzluk konusunda güvenilir biriydi.³⁷ Bu yolculukta da peşlerindeki müşrikleri atlatmak için farklı bir rota izlemeleri gerektiğinden, yetenekli bir kılavuz çok önemliydi. Yolculuk sırasında Süraka b. Cü'sum, Büreyde b. Husayb gibi kişilerin takibine uğradılar, açlık ve susuzlukla mücadele ettiler.³⁸ Hz. Ebû Bekir bütün bu sıkıntılar esnasında Hz. Peygamber'in rahatını sağlamak için elinden geleni yapıyordu. Üzerindeki abasını bazen Hz. Peygamber'in oturması için kullanıyor, bazen de gölgelik olarak değerlendiriyordu.

Yaklaşık sekiz günün ardından Kuba'ya ulaştılar.³⁹ Onları görenler ilk başta hangisinin Hz. Peygamber olduğunu anlayamamışlardı. Hz. Ebû Bekir güneş Hz. Peygamber'e geldiğinde ona gölge yapınca, Kubalılar Hz. Peygamber'i tanımuş oldular. Kuba'da Kulsüm b. Hıdm'ın evinde misafir oldular. Burada Hz. Ali de onlara yetişti.⁴⁰ Hz. Ebû Bekir sağ salim buraya ulaşmış olmaktan son derece memnundu.

Kuba'da kaldıkları günlerde İslam'ın ilk mescidi olan Kuba Mescidi'ni inşa ettiler. Mescidin inşasında Hz. Peygamber ilk taşı koyarken, Hz. Ebû Bekir de onun yanına ikinci taşı koymuş ve birlikte çalışmışlardır.⁴¹ Hz. Ebû Bekir tıpkı Mekke'de olduğu gibi, bundan böyle de Hz. Peygamber'in her daim yanında olmaya devam edecektir.

³⁶ Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, 32.

³⁷ İbn Sâ'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3: 159; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4: 445.

³⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 2: 6; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4: 460.

³⁹ Ebî Câfer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu't-Taberî*, nşr. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim (Kahire: Dâru'l-Meârifet bi Mısır, 1119), 2: 394; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 2: 8; İbn-i Hişâm, *İslam Tarihi: Sîret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 2: 160.

⁴⁰ İbn-i Hişâm, *İslam Tarihi: Sîret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 2: 160-161.

⁴¹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 2: 394; İbn-i Hişâm, *İslam Tarihi: Sîret-i İbn-i Hişâm Tercemesi*, 2: 162.

HZ. EBÛ BEKİR'İN EVLİLİKLERİ VE ÇOCUKLARI

Hakan Temir*¹

ÖZET

Hz. Ebû Bekir'in evlilikleri, kişiliği ve dinî hassasiyetiyle doğru orantılıdır. İslâm'ın rahmetinin henüz sîneleri aydınlatmadığı dönemde yüzü ve gönlü aydın olan Hz. Ebû Bekir, Câhiliyenin karanlığında okuma-yazma bilen, ticaretle uğraşan, nesepten anlayan, eşnâk vazifesini yürüten ve en önemlisi de Hz. Peygamber'e yakın olan birisiydi. Câhiliyenin erdemlisi olarak tarif edilen Hz. Ebû Bekir, İslâm'ın da ilklerindendi. Birçok erdemi bünyesinde topladığından dolayı o, maddî gücüne, toplum içerisindeki konumuna ve dönemin anlayışına uygun olarak çok evlilik yaptı.

Hz. Ebû Bekir'in bu evliliklerden altı çocuğu dünyaya geldi. İlk eşi Kuteyle'den Abdurrahman ve Esmâ, Ümmü Rûmân'dan Abdullah ve Âişe, Esmâ bint Umeys'ten Muhammed ve Hâbibe bint Hârice'den Ümmü Külsûm isminde çocukları oldu. İslâm'ın zorlu yıllarında inandığı dava için bedel ödeyen Hz. Ebû Bekir, ailesi için de büyük mücadeleler verdi. Aslında ailesi onun en büyük imtihanıydı. Fakat o, yoluna çıkan engellere takılmadan mücâdele etti ve sonunda sahâbe arasında kimseye nasip olmayacak bir aile tablosuna sahip oldu. Zira o, neslinden dört göbeğin sahâbe olduğu tek bahtiyar kişiydi.

Anahtar Kelimeler: Ebû Bekir, Ümmü Rûmân, Âişe, Çok Evlilik

SUMMARY

Hz. Abu Bakr's marriages are directly proportional to his personality and religious sensitivity. In the period when the mercy of Islam has not yet illuminated the breast, Hz. Abu Bakr, who can read and write in the darkness of the Jahiliyya, engaged in trade, understanding the object, carrying out the duty of peer and most importantly he was close to the Prophet. Described as the virtuous man of Jahiliyye, Abu Bakr was also one of the first in Islam. Since he has gathered many virtues in his body, he has made many marriages in accordance with his material power, his position in society and his understanding of the period.

* Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslâm Târîhi ve Sanatları Bilim Dalı,
h.temir@hotmail.com

Hz. Abu Bakr had six children from these marriages. Abdurrahman and Esma from his first wife Kuteyle, Abdullah and Aisha from Umm Rumman, Muhammad from Esma bint Umeys and Umm Kulsum from Esma bint Hârice. In the difficult years of Islam, Abu Bakr, who paid a price for the case he believed, gave great struggles for his family. In fact, his family was his greatest test. But he struggled without stucking obstacles in his way, and eventually had a family picture among the Companions that would not be allocated to anyone. Because he was the only fortunate man whose four generations were companions.

Key Words: *Abu Bakr, Umm Rumman, Aisha, Multiple Marriage*

GİRİŞ

İslâm dinindeki azmi, fedakârlığı ve kararlılığıyla bilinen Hz. Ebû Bekir'in aile hayatı merak konusu olduğu kadar onun aile hayatında günümüze yansiyacak birçok örnek davranış bulunmaktadır. Onun ailesini tanımak adına kaynaklardaki tüm rivayetleri bir araya getirdiğimizde dört defa evlendiğini kesin olarak tespit etmekle birlikte Buhârî'nin *Sahîh*'inde yer alan bir rivayeti de dikkate aldığımızda beşinci evlilikten bahsedebiliriz (Bkz. Ek-1). Nitekim *Sahîh*'te Hz. Âişe'den rivayet edilen bir hadiste "*Ebû Bekir, Kelb kabilesinden Ümmü Bekir ile evlendi ve hicret ederken onu boşadı. O da amcasının oğluyla evlendi*" denilmektedir.² Ancak bu rivayeteki Ümmü Bekir künyeli kadının gerçek isminin belirtilmemesi,³ kaynaklarda onun hakkında hiçbir bilginin olmaması, bu evliliğin ne zaman gerçekleştiğine dair bir bilginin yer almaması, başka kaynakların bu evliliğe değinmemesi, kadının daha sonra evlendiği kişinin künyesinin Ebû Bekir⁴ olmasından dolayı bir takım karışıklıkların bulunması⁵ ve bazı ihtilafli hususların bulunması⁶ sebebiyle bu beşinci evliliği ihtiyatla kar-

² Muhammed b. İsmail b. Abdullah el-Buhârî, *el-Câmi 'ü's-Sahîh*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsir, 1. Baskı (Suudi Arabistan: Dâru't-Tavku'n-Necât, 1422), 5, 65.

³ Kadının isminin belirtilmemesinden dolayı bu kişinin Hz. Ebû Bekir'in boşadığı ilk eşi Kuteyle bint Abdüluzza olabileceği söylenmiştir. Bkz. Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalanî, *Fethu'l-Bârî*, 1. Baskı (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1379), 5, 233; Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *'Umdetü'l-Kârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 1. Baskı (Beyrût: Dâru İhyaü't-Turasi'l-Arabî, trz.), 13, 174.

⁴ Buhârî'nin rivayetine göre Hz. Ebu Bekir, Ümmü Bekir'i boşadığında onunla Ebû Bekir b. Esved b. Şe'ûb (Şeddad b. Esved b. Şuub) evlenmiştir.

⁵ Şarihler göre Buhârî'de yer alan mersiye Hz. Ebû Bekir'e değil Ebû Bekir b. Esved'e aittir.

⁶ Söz konusu rivayet tarih ve nesep kitaplarındaki bilgilerle karşılaştırıldığında bazı bilgilerin uyuşmadığı fark edilir. Zira Hz. Ebû Bekir bu kadını boşadığında amcasının oğlununun evlendiğinden bahsedilir. Ümmü Bekir'in Kelb kabilesinden olduğu bilindiğine göre amcasının oğlunun da bu kabileden olması gerekir; ancak Ebû Bekir b. Esved Benî Kelb'ten değil

şılanmak durumundayız. Dolayısıyla burada haklarında kesin ve açık bilgiler bulunan dört evliliği üzerinde durulacağız. Biz bu evliliklerini farklı şekilde tasnif edebiliriz. İlk tasnife göre Câhiliye döneminde Kuteyle bint Sa'd/Abdüluzzâ ve Ümmü Rûmân ile İslamî dönemde ise Habîbe bint Hârîce ve Esmâ bint Umeys ile evlendi.⁷ Başka bir tasnifle ikisi Mekke'de, ikisi Medîne'de izdivaç gerçekleştirdi. Yine başka bir tasnifle iki kız, iki dul hanımla dünya evine girdi.

Hz. Ebû Bekir'in evlilikleri neticesinde üç kız ve üç de erkek çocuğu dünyaya geldi. Çocuklarından üç tanesi Câhiliye döneminde, üç tanesi İslâm döneminde doğdu. Hz. Peygamber'in vefatından sonra doğan Ümmü Külsûm hariç hepsi sahâbe oldu. Bu kısa bilgiden sonra eş ve çocukları kronolojik sırayla şöyledir:

A- Eşleri

1. Kuteyle bint Abdüluzzâ

Kureyş kabilesinin batınlarından Benî Âmir b. Lüey oğullarından olan Kuteyle'nin ismi ve nesebi ihtilafıdır. Kaynakların birçoğunda adı Kuteyle olarak zikredilse de onun için Kayle, Katle veya Katîle isimleri de telaffuz edilir.⁸ Soyu genellikle Kuteyle bint Abdüluzzâ b. Abdües'ad b. Nasr b. Mâlik b. Hısl b. Âmir b. Lüey⁹ şeklinde bildirilmekle birlikte İbnü'l-Esîr ve İbn Hacer onun soyunu Kuteyle bint Sa'd b. Âmir b. Lüey olarak zikrederler.¹⁰ Esasında Kuteyle'ye dair iki farklı soy şeceresinin zikredilmesi onun Müslüman olup olmamasıyla alakalıdır. Onun Müslü-

Benî Kinâne kabilesindedir. Bkz. Ahmed b. Yahya Belâzurî, *Ensâbü'l-Esrâf*, thk. Süheyli Zekkar, 1. Baskı (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1417/1996), 1, 307.

⁷ Ebû'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Alî İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, 1. Baskı (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1412/1992), 4, 56.

⁸ Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah İbn Abdilberr el-Kurtubî en-Nemirî, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk. Âdil Mürşid, (Ürdün: Dâru'l-A'lâm, 1423/2002), 871; Cemaleddin Ebû Haccâc Yusuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâ'ir-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd, 1. Baskı (Beyrût: Müessesetü Risâle, 1400), 35, 123.

⁹ Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî, *Kitâbü Nesebi Kureyş*, thk. E. Lévi-Provençal, 3. Baskı (Kâhîre: Dâru'l-Me'ârif, 1953), 276; Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endülüsî, *Cemheretü Ensâbi'l-Arab*, 1. Baskı (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1403.), 137; Nureddin Ali b. Ebû Bekir el-Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbaü'l-Fevâid*, (Beyrût: Dâru'l-Fikir, 1412), 110. 420. Onun nesebinin Abdüluzzâ b. Abdües'ad b. Câbir b. Mâlik b. Hısl b. Âmir b. Lüey olduğunu da söylenir. Bu hususta bkz. İbn Abdilberr, *el-İstîâb*, 871.

¹⁰ İzzüddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavviz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd, 1. Baskı (Beyrut: Darû'l-Kütübî'l-İlmiyye, trz.), 5, 233; Ahmed b. Ali b. Hacer Ebû Fâdıl el-Askalanî, *el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, 1. Baskı (Beyrut Dâru'l-Cil, 1412), 8, 78.

man olduğundan haberdar olamayan müellifler adını soyundaki putlara kul olan atalarıyla birlikte anmışlardır. Diğer taraftan onun Müslüman olduğunu dikkate alanlar soyundaki putları temizleyerek uzak akrabalarını zikretmemişlerdir.

Kuteyle, Hz. Ebû Bekir'in Câhiliye döneminde evlendiği ilk hanımıdır. Kuteyle'nin daha önce başka biriyle evlilik yaptığına dair rivayetlere rastlamadığımızdan ilk evliliğini Hz. Ebû Bekir ile gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz. Bu evliliğin gerçekleşmesinde aile kurmak gibi ulvî bir düşünce hakim olsa da siyasî gayeler de güdülmüş olmalıdır. Çünkü Kureyş kabilesinin güçlü kollarından (Kureyş el-bitah) birisi Âmir b. Lüey'di. Genç yaşından itibaren Mekke bürokrasisinde söz sahibi olan Hz. Ebû Bekir'in Kureyş'ten ve Kureyş içerisindeki en güçlü batınlardan birisiyle ünsüyet kurması siyasî kariyerinde olumlu etkiler sağlayacaktı. Çocuklarının yaşından hareketle Hz. Ebû Bekir'in bu ilk evliliğini 20 yaşlarda yaptığını söyleyebiliriz. Nitekim en büyük kızı Esmâ nübüvvetten 15 yıl önce doğmuştu. Esmâ'nın 595 yılında doğduğu ve Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'den 3 yaş küçük olduğu dikkate alındığında, kızı doğduğunda Hz. Ebû Bekir 21 veya 22 yaşlarındadır. Onun ilk defa baba olduğu bu tarih, Hz. Peygamber'in de Hz. Hatice ile evlendiği döneme denk gelmektedir.

Hz. Ebû Bekir'in Kuteyle ile evliliğinden her birisi hicrette önemli görevler üstlenecek olan Esmâ ve Abdullah dünyaya geldi.¹¹ Fakat bir müddet sonra evlilik bağı sona erdi. İlk dönem kaynakları ve günümüzdeki bazı çalışmalar, Hz. Ebû Bekir'in Kuteyle'yi Câhiliye döneminde boşadığını bildirirler ve boşama sebebinden bahsetmezler.¹² Son dönemdeki çalışmalarda ise Hz. Ebû Bekir'in onu İslamî dönemde Müslüman olmaması sebebiyle boşadığını ve sonrasında Ümmü Rumân ile evlendiğini iddia ederler.¹³ Kuteyle'nin uzun süre şirkte ısrar etmesini ve akrabalarının aşırı

¹¹ Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kelbî, *Cemheretü'n-Neseb*, thk. Nâcî Hasan, (Beyrut Mektebetü'l-Nahdatü'l-Arab, 1986/1407), 1, 55; Ebû Abdullah Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Alî Muhammed Ömer, (Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 1421/2001), 3, 155; Belâzurî, *Ensâb*, 10, 99; Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 276; Ebî Muhammed Abdullah b. Müslîm İbn Kuteybe, *el-Meârîf*, thk. Servet Ukkâş, 1. Baskı (Kâhire: Dâru'l-Marife, 1981), 172; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Çâbe*, 7, 7; Muhammed b. Yûsuf b. eş-Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd*, thk. Adil Ahmed, 1. Baskı (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414/1993), 11, 251.

¹² İbn Sa'd, 10, 240; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbü'rî (405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahîheyn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990), 2, 527; Ali Muhammed Sallâbî, *Ebû Bekir Siddîk (ra) Şahsiyetühü ve Asruhü*, (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1430/2009), 21.

¹³ İbrahim Sarıçam, *Hz. Ebû Bekir*, 2. Baskı, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 4; Mustafa Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri (Dört Halife Dönemi)*, 1. Baskı (İstanbul: Kubbealtı

müşrik olmasını dikkate alan araştırmacılar Hz. Ebû Bekir'in onu bu sebeple boşadığını düşünmüş olmalıdır. Çünkü Kuteyle'nin akrabaları arasında uzun süre İslâm dinine karşı mücadele eden Süheyl b. Amr, Hendek savaşında Hz. Ali'nin mübareze ettiği Amr b. Abdüvüd gibi liderler ve adları Abdüşems, Abdüluzâ olan müşrik kimseler bulunmaktaydı. Âmir b. Lüey oğulları şirkte o kadar ileriye gitmişler ki, onları yumuşatmak adına Hz. Peygamber Sevde bint Zem'a (ranh) ile evlenmişti. Akrabalarının etkisiyle olsa gerek Kuteyle'nin Mekke döneminde İslâm dinine girmediği aşikardır. Kaza umresinde hâlâ şirk içerisinde olduğu bilinmektedir.¹⁴ Fakat Kuteyle'nin aşırı tarafgir akrabalarının bulunması ve Mekke döneminde müşrik olması dinen bir boşama sebebi olarak gösterilemez. Nitekim o dönemde müşrik kadınlarla evlenmeyi yasaklayan veya müşrik kadınları boşamayı emreden bir hüküm yoktu.¹⁵

Tarihî kayıtlar, Hz. Ebû Bekir'in Kuteyle'yi boşayıp Ümmü Rûmân ile evlendiği iddiasını da desteklememektedir. Bilinen o ki, Ümmü Rûmân'dan olan Abdurrahman en büyük; Kuteyle'den olan Abdullah ise ikinci sıradaki erkek çocuktur.¹⁶ Bu bilgiye göre Hz. Ebû Bekir'in Abdurrahman'ın annesi Ümmü Rûmân ile evlendiğinde Kuteyle ile de evli olması gerekir. Zira Abdullah, Abdurrahman'dan sonra doğmuştur. Bu sebeple Hz. Ebû Bekir birisini boşayıp diğerini alması söz konusu değildir. İşin doğrusu Hz. Ebû Bekir'in Kuteyle'yi ne için ve ne zaman boşadığı tam olarak bilinmemektedir. Ancak Abdullah'ın hicret sırasında yaşının küçük olmasından hareketle onu İslâm'a yakın bir dönemde boşadığını söyleyebiliriz

Müfessirler ve tarihçiler, Kuteyle bint Abdüluzâ'yı iki ayetin iniş sebebiyle ilişkilendirirler. Esbâb-ı Nüzul ve tarih kitapları Mümtehine sûresinin 8 ve 9. ayetlerinin Kuteyle hakkında indiğini söylerler. Rivayete göre Kaza Umresi sırasında Kuteyle, kızı Esmâ bint Ebû Bekir'in yanına geldi. Kuteyle hediye olarak kuru üzüm, yağ ve bir çeşit akasya çiçeği getirmişti. Esmâ, onun hediyesini kabul etmekten veya onu evine almaktan çekindi. Kardeşi Âişe'ye haber gönderip, durumu Rasûlullah'a (sas) sormasını istedi. Rasûlullah şöyle buyurdu: "*Kuteyle'yi evine alsın ve hediyesini*

Neşriyat, 2014), 26; İsrail Balcı, *Siddık Halife Hz. Ebû Bekir*, 1. Baskı (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 16.

¹⁴ Ali Tantâvî, *Ebû Bekir es-Siddîk*, (Cidde: Dâru'l-Menâra, 1406/1986), 253; Sallâbî, 21.

¹⁵ Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, trc. Hasan Ege, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006), 3, 452.

¹⁶ Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 276; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 3, 462.

kabul etsin.”¹⁷ Daha sonra şu ayetler indi: “Allah, dîn konusunda sizinle savaşmamış ve sizi yurdunuzdan çıkarmamış olan kimselere iyilik etmenizden ve onlara adaletle davranmanızdan sizi nehyetmez (yasaklamaz). Muhakkak ki Allah, adaletli olanları (adaletle davrananları) sever. Allah, sizi ancak, sizinle din konusunda savaştan, sizi yurtlarınızdan çıkararak ve çıkarılmanız için destek verenleri dost edinmekten men eder. Kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.”¹⁸

Kaza umresine kadar müşrik kalan Kuteyle'nin sonradan İslâm'a girmiş olması birçok kimse tarafından bilinmez. Fakat İbnü'l-Esîr'in bildirdiğine göre “Ca'fer, hanım sahabeleri konu edindiği *es-Sahâbiyyât*'ta ondan bahsederek geç dönemde İslâm ile müşerref olduğunu zikretmiştir. Hatta Ebû Ahmet el-Hâfız'da *el-Künye* kitabında aynı şeyden bahsetmiştir.”¹⁹ Buna göre kaza umresine kadar Müslüman olmayan Kuteyle'nin Mekke'nin Fethi sırasında veya fetihden bir müddet sonra Müslüman olması muhtemeldir. İslâm dinine girmesiyle isminde veya künyesinde bir takım değişikliklerin olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple sonraki hayatı hakkında çok fazla bilgi intikal etmemiştir.

2. Ümmü Rûmân

Ümmü Rûmân, Hz. Ebû Bekir'in Câhiliye döneminde evlendiği tek çocuklu dul bir kadındı. Aslen Benî Kinâne'den olan Ümmü Rûmân'ın gerçek ismi ve nesebi ihtilaflıdır. İsminin Zeynep²⁰ veya Da'd²¹ olduğu söylenir. Neseb halkası kaynaklarda farklı zikredilse de en sonunda hepsi Benî Kinâne'de birleşir.²² Câhiliye döneminde Ezd kabilesinden Abdullah

¹⁷ İbn Sa'd, 10, 240; Ali b. Hasan İbn 'Asâkir, *Tarihü Dimaşk*, thk. Amr b. Ğarâme, 1. Baskı, (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 69, 16; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 7, 233; Celâleddin es-Süyûtî, *Esbâbü'n-Nüzûl (Âyet-i Kerimelerin İniş Sebepleri)*, trc. Abdulcelil Alpkıray, 1. Baskı (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2015), 518; Sallâbî, 21.

¹⁸ Mümtehine, 60/8-9.

¹⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 7, 233.

²⁰ İbn Hişâm, 3, 411; Sarçam, *Hz. Ebû Bekir*, 5.

²¹ İzzeddün Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih (İslam Tarihi)*, çev. Ahmet Ağrakça, Abdülkerim Özaydın arkadaşları, (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2008), 2, 363; M. Salih Arı, *Hz. Ebû Bekir ve Ridde Savaşları*, Beyan Yayınları, İstanbul 1996, 22.

²² Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kelbî, *Nesebü Mead ve Yemenü'l-Kebîr*, thk. Nâcî Hasan, (Beyrût: Mektebetü'l-Nahdati'l-Arab, 1988/1408), 2, 498; Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 276; İbn Sa'd, 10, 262. Başta İbn Sa'd olmak üzere birçok tarihçi farklı neseb aidiyetinden bahsediler. İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd kanalından aldığı rivayette onun Ümmü Rûmân bint Âmir b. Uveymir b. Abdüşems b. Attâb b. Üzeyne b. Sübey b. Duhmân b. el-Hâris b. Ganm b. Mâlik b. Kinâne veya Ümmü Rûmân bint Âmir b. Umeyre b. Zühl b. Duhman b. el-Haris b. Ganm b. Malik b. Kinâne olduğu bildirir. Bkz. Sa'd, 3, 155; Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*,

b.²³ el-Hâris b. Sahbera ile evlenen Ümmü Rûmân'ın ²⁴ et-Tufeyl adında çocuğu oldu.²⁵ Abdullah, eşi Ümmü Rûmân ve oğluyla birlikte Ezd kabilesinin Şâm bölgesinde yurtları olan es-Serrât'tan Mekke'ye gelerek Hz. Ebû Bekir ile anlaşma (hulf) yaptı. Abdullah, Mekke'de vefat edince, Hz. Ebû Bekir onun dul kalan eşiyle evlendi.²⁶ Bu evliliğin tesisinde Mekke'de dul kalan bir kadını sahipsiz bırakmama gayelerinin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu evlilik neticesinde Abdurrahman ile Hz. Peygamber'in eşi olacak olan Hz. Âişe dünyaya geldi.²⁷

Ümmü Rûmân, Mekke'nin ilk yıllarda Müslüman olanlar arasındaydı. İslâm'dan sonra onun için ikinci bahtiyarlığı ise kızı Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber ile nişanlanmasıydı. Zira o, Hz. Peygamber'e kayınvalide olmanın mutluluğunu her zaman dile getirdi. Hz. Peygamber de ona çok güvendiğinden bir takım sorumluluklar yükledi ve Hz. Âişe ile ilgilenme görevini ona tevdi etti. Hicret sırasında onun adından bahsedilmese de *Siddik* evinin sakini olan Ümmü Rûmân'ın eşi ve damadı için mücadele etmemesi düşünülemez. Hicretten sonra Hz. Peygamber'in gönderdiği kişilerle Medîne'ye hicret ederek muhacir ünvanı aldı.²⁸ Medîne'de *Siddik* evinde yaşayan Ümmü Rûmân, kızı Âişe'nin tek yoldaşıydı. Hz. Âişe'nin İfk Hadisesi dolayısıyla aşırı derecede sarsıldığı günlerde en büyük destekçisi Ümmü Rûmân'dı. O, kızına öncelikle sağlığını düşünmesi gerektiğini söyledi; kendisi gibi güzel, kocası tarafından çok sevilen, üstelik birçok ortağı bulunan bir kadının kıskanılmasının ve hakkında dedikodu yapılmasının tabii olduğunu söyleyerek onu teselli etti.²⁹

276. Hatta İbn Sa'd onun nesebinin bundan başka bir yere bağlayanların olduğunu söyleyenlerden de bahseder. Bzk. İbn Sa'd, 10, 262. İbn Kuteybe ise onun Benû Firas ve Ganm b. Kinâne'den Umeyr b. Amir'in kızı olduğunu söyler. İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, 173. İbn Hişam da onu Benû Firas b. Ganm b. Mâlik b. Kinâne'den Zeyneb bint Abdi Duhmân olarak bildirir. Bkz. İbn Hişam, 3, 411.

²³ İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, 173.

²⁴ İbn Sa'd, 10, 262; Belâzurî, *Ensâb*, 1, 420; Tantâvî, 253. Onun aidiyet halkası şöyledir: el-Hâris b. Sahbera b. Cürsûme b. Adiye b. Mürre b. Cüşem b. el-Evs b. Amir b. Hufeyr b. en-Nemir b. Osman b. Nasr b. Zehran b. Ka'b

²⁵ İbnül-Kelbî, *Nesebü Mead*, 2, 498; İbn Sa'd, 10, 262; Belâzurî, *Ensâb*, 1, 193; Ebû Bekir b. Muhammed b. Hasan İbn Düreyd el-Ezdî, *el-İştikâk*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, 1. Baskı (Bejrût: Dâru'l-Ceyl, 1411/1991), 505.

²⁶ İbn Sa'd, 10, 262; Belâzurî, *Ensâb*, 10, 101; İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, 173; İbn Hazm, 137; Tantâvî, 253.

²⁷ İbn Sa'd, 3, 155; Belâzurî, *Ensâb*, 10, 99; İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, 173; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 4, 56; Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd*, 11, 251.

²⁸ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evsensel Mesajı*, 1. Baskı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002), 137.

²⁹ Buhârî, *Tefsîr*, 24/11; İshâk Emin Aktepe, "Ümmü Rûmân", *DİA*, (İstanbul: DV Yayınları, 2012), 42, 328.

Ümmü Rûmân salihâ bir kadındı. Vefat edene kadar İslâm dini için çalıştı. Vefatına gelince, bu konuda farklı rivayetler bulunur. Meşhur olan rivayete göre o, hicretin 6. yılında Zilhicce ayında Medîne' de vefat etti.³⁰ Hatta Ümmü Rûmân'ın kabre konulduğunu gören Hz. Peygamber'in "Kim ahu gözlü hurilerden bir kadına bakmak istiyorsa, Ümmü Rûmân'a baksın." dediği ve sonra onun kabrine indiği bildirilir.³¹ Üstelik Hz. Peygamber'in mezarına indiği beş kişiden birisi olarak adı zikredilir.³² Bu rivayeti aklî nazariyelerle değerlendiren âlimler böyle bir şeyin mümkün olmayacağını söylemişlerdir. Zira Hz. Peygamber diğer kimseler için bakılması haram olan kimseye bakın demesi makul değildir. Onların bu eleştirisini fark edenler ise bu hadisi tevil etme yoluna gitmişlerdir. Onlara göre Hz. Peygamber'in bu sözünden kasıt direk bakmak olmayıp onun faziletini bildiren bir sözdür. Belki de bu söz söylendiği zamanlarda henüz hicâb ile ilgili ayetler nazil olmamıştı. Bir diğer görüşe göre ise oradakiler mahrem kimseler olmayıp, hitap kitlesi kadınlardan oluşmaktaydı.

Onun vefatıyla ilgili diğer bir rivayete göre o, bu tarihten sonra vefat etti. Nitekim onun adı Hz. Osman'ın halifeliği döneminde vefat edenler arasında zikredilir.³³ Ancak bu rivayet şarihler tarafından zayıf kabul edilir.³⁴ Bak' mezarlığına defnedilen Ümmü Rûmân'ın kabrinin yeri, kabirleri bildiren taşların dikilmemesinden dolayı bilinmemektedir.

3. Habîbe Bint Hârice

Hz. Ebû Bekir'in izdivaç kurduğu bir diğer kişi, Ensârın önemli bir kolu olan Hazrec kabilesinin Benî Hâris b. Hazrec batnundan Habîbe bint Hârice b. Zeyd b. Ebû Züheyr'dir.³⁵ İsminin Müleyke olduğu söylene de birincisi daha doğru kabul edilir.³⁶ Babası Medîne'nin ilk Müslümanların-

³⁰ İbn Sa'd, 10, 262; Belâzurî, *Ensâb*, 10, 101; İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, 173; Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân, *es-Sikât*, thk. Muhammed b. Muîdhan, 1. Baskı (Beyrût: Dâiretü'l-Me'ârifü'l-Osmânî, 1393/1973), 1, 312; Sarıçam, *Hz. Ebû Bekir*, 5.

³¹ İbn Sa'd, 10, 262; Belâzurî, *Ensâb*, 10, 101; Tantâvî, 253.

³² Nureddin Ali b. Ahmed es-Semhûdî, *Vefâü'l-Vefâ bi Ahbarî Dâri'l-Mustafa*, thk. Kâsım es-Sâmîrâî, (London: yy, 1422/2001), 275.

³³ Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân, *el-İhsân fî Takrîbi Sahîh*, thk. Şuayb Arnavut, 1. Baskı (Beyrût Müessesü Risâle, 1408/1988), 16, 24; Tantâvî, 254.

³⁴ İbn Hacer el-Askalanî, *Fethu'l-Bârî*, 1, 373; Abdurrahman b. Ebû Bekir Celâleddin es-Suyûtî, *et-Teveşîhü Şerhü Câmi'ü's-Sahîh*, thk. Rıdvân Câmî'ü Rıdvân, 1. Baskı (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1419/1998), 6, 2594.

³⁵ İbn Sa'd, 3, 155. Onun uzun nesep aidiyeti şöyledir: Hâbibe bint. Hârice b. Zeyd b. Ebû Züheyr b. Mâlik b. İmruülkays b. Mâlik b. Ağar b. Sa'lebe b. Ka'b b. Hazrec b. Hâris b. Hazrec.

³⁶ Mecidüddin b. Muhammed el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *Câmiü'l-Uşûl fî Ehâdisi'r-Rusûl*, thk. Abdülkadir Arnavut, (Beyrût: Dâru'l-Fikir, 1972), 12, 326.

dan ve İkinci Akabe Biatında yer alan Hârice b. Zeyd, annesi Hüzeyle bint Utbe b. Amr'dır.³⁷ Annesi, Hârice b. Zeyd ile evlenmeden önce Hârice'nin amcasının oğlu Rebî' b. Amr ile evlenmiş ve bu evlilikten Sa'd b. Rebî' dünyaya gelmişti. Dolayısıyla Sa'd ile Habîbe anne tarafından kardeşlerdi. Bilindiği üzere Sa'd, Medîne'nin Ebû Bekir'lerindendi. O, Hz. Peygamber'e iman eden altı kişiden birisiydi ve Akabe Biatlarında yer alarak Medîne'yi iman şehri yapmada öncülük edenlerdendi. İslâm adına gayret ve fedakârlığıyla bilinen Sa'd, muâhât kardeşi Abdurrahman b. Avf'a iki eşinden birisini boşayıp onunla evlendirmeyi teklif etmesiyle meşhur olmuştu. Fedakârlık ve cesaretle babalığı Hârice az değildi. İşin doğrusu Sa'd ve babalığı Hârice b. Zeyd İslâm için kanının son damlasına kadar mücadele edenlerdendi. Uhud Gazvesi her ikisinin son mücadelesi oldu ve ikisi de bu savaşta şehit düştüklerinde aynı kabre defnedildiler.

Hz. Ebû Bekir'in Medîne'ye hicret ettikten sonra Habîbe ile evlenmesinin sebebi babası ve kardeşinde aranmalıdır. Baba-oğul ikisi de İslâm adına gayret etmişler ve her zaman Hz. Ebû Bekir'in yanında olmuşlardı. Nitekim Hz. Ebû Bekir, Medîne'ye ilk adımını attığında karşısında Hârice ve Sa'd'ı bulmuştu. Zira o Medîne'ye vardığı Sünh mevkiinde yaşayan Benî Hâris b. Harec'ten Hubeyb b. İsâf veya Hârice b. Zeyd'in evine misafir oldu ve halife olana kadar da burada kaldı.³⁸ Aralarında başlayan bu komşuluk ilişkisi *muâhâtla* kardeşliğe dönüştü. Çünkü Hz. Peygamber onu Hârice'yle kardeş ilan etmişti³⁹ Sa'd ise her zaman Hz. Ebû Bekir'in yanı başındaydı ve onun gibi peygamber mescidinin sakinlerinden birisiydi.

Hz. Ebû Bekir'in bu evliliği tam olarak ne zaman yaptığı bilinmese de hicretten hilafetinin ilk yıllarına kadar Sünh'te kalması evliliğin ilk zamanlarda olabileceğini düşündürmektedir. Hârice b. Zeyd ve Sa'd b. Rebî'nin Uhud'ta şehit düşmeleriyle sahipsiz kalan aileye kol kanat germe ve onlarla olan bağınyı devam ettirme adına Uhud'tan önce veya biraz sonra bu evliliğin gerçekleşmiş olması muhtemeldir. Bu arada Belâzurî'nin bu nikahın Ümmü Rumân hayatta iken gerçekleştiğini söylemesi, evliliğin hicrî 6. yıldan önce gerçekleştiğini kuvvetlendirmektedir.⁴⁰ Bilinen o ki, Hz. Ebû Bekir halife olduğunda Hâbibe ile evliydi ve Sünh'te yaşıyordu.⁴¹

³⁷ İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, 173; İbn Sa'd, 10, 338.

³⁸ Ebu'l-Fidâ el-Hafız İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye (Büyük İslam Tarihi)*, çev. Mehmet Keskin, 1. Baskı (İstanbul Çağrı Yayınları, 1995), 3, 298.

³⁹ İbn Sa'd, 3, 524; İbn Kesîr, 3, 234; Muhammed b. Sâlih ed-Dimeşkî, *Peygamber Külliyyâtı*, çev. Halil İbrahim Kaçar ve İbrahim Doğru, 1. Baskı (İstanbul: Ocak Yayınları, 2011), 4, 151.

⁴⁰ Belâzurî, *Ensâb*, 1, 244.

⁴¹ Şihabüddin Yakut b. Abdullah Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 2. Baskı (Beyrût: Dâru's-Sâdr, 1995) 3, 265.

Hız. Ebû Bekir'e Hız. Peygamber vefat ettiği gün -hicretin 11. Senesi Rebiülevvel ayının 12'sinde Pazartesi günü- biat edildi. Onun evi, el-Hâris b. el-Hazrecoğulları'ndan olan eği Habîbe bint Harice b. Zeyd b. Ebû Züheyr'in yanında es-Snh denilen yerde idi.⁴²

Bu evliliğin neticesinde Hız. Ebû Bekir'in vefatına yakın bir dönemde eđi Habîbe hamile kaldı. Hız. Ebû Bekir, Habîbe'nin günlerinin geçmesinden onun hamile olduğunu tahmin ediyordu. Bu sebeple ölüm değinde iken Hız. Âiđe'ye miras konusunu açtı ve iki kız kardeşinden bahsetti.⁴³ Hız. Ebû Bekir'in vefatıyla dul kalan Habîbe, bir müddet sonra Cšem b. Hâris el-Hazrec'ten Hubeyb b. İsaf b. İnebe b. Amr ile evlendi.⁴⁴

4. Esmâ bint Umeys

Hız. Ebû Bekir, Mte'de Şehit düşen Ca'fer b. Ebû Tâlib'in dul kalan eği Esmâ bint Umeys ile de evlendi.⁴⁵ Esmâ'nın babası Has'am kabilesinden Umeys b. Ma'd, annesi yeryüzündeki ihtiyar kadınlardan ve Şerefli erkeklere kaynana olma bakımından en üstünü Hind b. Avf'tır.⁴⁶ Annesinin sıfatından da anlaşılacağı üzere Esmâ, her birisi Mekke'nin önde gelen isimleriyle evli bahtiyar kız kardeşlerden birisiydi. O, ncelikle Mü'minlerin annesi Hız. Meymûne'nin anne tarafından kız kardeşiydi.⁴⁷ Diğer anne tarafından kız kardeşleri Hız. Abbâs'ın hanımı mm'l-Fadl Lbâbet'l-Kübrâ, Velid b. Muğire'nin eği Lbâbet's-Sğrâ, Ubey b. Halef'in eği İsmet bint Hâris, Ziyâd b. Abdullah el-Halilî ile evli olan Azze bint Hâris'ti. Anne ve baba tarafından kız kardeşleri ise Hız. Hamza ile evlenen Selmâ bint Umeys ve Abdullah b. Ka'b b. Münebbih el-Has'âmî ile evli Slâfe bint Umeys'ti.⁴⁸

Amcası Abbas'ın yanında büyüyen Ca'fer, Esmâ ile bu evde tanışarak evlendi. Esmâ, Hız. Peygamber Mekke'de Dâru'l-Erkam'a girmeden önce Müslüman oldu ve kocası Ca'fer b. Ebû Tâlib ile birlikte Habeşis-

⁴² İbn Sa'd, 3, 166-167.

⁴³ İbn Sa'd, 3, 155; Belâzurî, *Ensâb*, 10, 99.

⁴⁴ İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, 173; İbn Sa'd, 10, 338.

⁴⁵ İbnl-Kelbî, *Neseb Mead*, 1, 358; İbn Sa'd, 3, 155; İbn Dreyd, 522; İbn Abdilberr, *el-İstiâb*, 4, 1785; İbn'l-Esr, *sd'l-Gâbe*, 7, 12. Onun nesep Şeceresi Őyledir: Esmâ bint Umeys b. Ma'd b. Teym b. el-Haris b. Ka'b b. Mâlik b. Kuhafe b. Âmir b. Mâlik b. Nesr b. Vehbllah b. Őehrân b. İfris b. Halif b. Eftel.

⁴⁶ İbn Sa'd, 10, 265-266; İbn'l-Esr, *sd'l-Gâbe*, 7, 12; Eb Yahya Muhyiddin Yahyâ b. Őerif en-Nüveyrî, *Tehzibü'l-Esmâ ve'l-Luğâ*, Beyrût: 1. Baskı (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, trz.), 2, 330.

⁴⁷ İbn Sa'd, 10, 128; Tantâvî, 254.

⁴⁸ İbn Abdilberr, *el-İstiâb*, 4, 1861; Nüveyrî, *Tehzibü'l-Esmâ*, 2, 331; Dimeşkî, 229-230; Martin Lings, *Hız. Muhammed'in Hayatı*, 41. Baskı (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), 57.

tan'a hicret etti.⁴⁹ O, katıldığı bu deniz seyahati sebebiyle daha sonraları "Bahriye" (denizci kadın) lâkabını elde etti. Habeşistan'a varışlarından kısa bir müddet sonra Abdullah adında bir oğlu dünyaya geldi ve aynı gün Necâşî'nin de bir oğlu doğdu. Doğan şehzâdeyi emziren Esmâ, Habeşliler ile akrabalık bağını tesis etti. İki millet arasındaki süt kardeşlik ve dostluk bağları böylece kurulmuş oldu.⁵⁰ Esmâ'nın daha henüz Habeş topraklarında iken Muhammed ve Avf adında iki çocuğu daha oldu. Hayber'in fethiyle Habeşistan'dan dönüş yapan Ca'fer'in hicrî 8. Yıl Cemaziyevvel ayında Mu'te'de şehit düşmesiyle Esmâ dul kaldı.⁵¹

Hz. Ali, abisi Ca'fer'in şehit düşmesinden sonra sahipsiz kalan Esmâ ile evlenmeyi düşündü; fakat bu mümkün olmadı. Taberânî, Esmâ'nın dilinden bu durumu şöyle nakleder: "Ali beni istedi. Bu haber Fâtıma'ya ulaşınca Rasûlullah (sas)'a gitti ve 'Esmâ, Ali b. Ebû Tâlib ile evleniyor.' dedi. Rasûlullah ise 'Esmâ'nın Allah ve Râsulüne ezâ verme hakkı yoktur.' buyurdu."⁵² Bu olayın meydana gelmesinden kısa bir süre sonra Hz. Peygamber Esmâ'yı Hz. Ebû Bekir ile evlendirdi.⁵³ Huneyn Gününde meydana gelen evlilikten Muhammed adında bir çocuk dünyaya geldi.⁵⁴ Hatta Esmâ, onu veda haccına giderken Zülhuleyfe'de doğurmuştu.⁵⁵

Hz. Ebû Bekir onu çok sever ve yanından ayırmazdı. Esmâ'nın Habeşistan'da tıbbî bilgiler öğrenmesi ve maharetli olmasından dolayı⁵⁶ Hz. Ebû Bekir, öldüğü takdirde kendisini yıkamasını ve hac için tehlik getirmesini (la ilahe illallah) Esmâ'ya vasiyet etti.⁵⁷ Ayrıca iftardan sonra yıkamasını sıkıca tembih edip vasiyet etti ve bunun Esmâ için daha yararlı olacağını söyledi. Eğer yardıma ihtiyaç duyarsa, Abdurrahman b. Ebû

⁴⁹ İbn Sa'd, 10, 266; Ebû'l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed el-Merzûbân el-Begavî, *Mu'cemü's-Sahâbe*, Muhammed Emîn b. Muhammed, 1. Baskı (Kuveyt: Dâru'l-Beyân, 1421/2001), 3, 503; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 7, 12; Nüveyrî, *Tehzîbü'l-Esmâ*, 2, 330; Şâmî, *Sübüllü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd*, 11, 251.

⁵⁰ Muhamed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, trc. Salih Tuğ, 5. Baskı (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1990), 1, 301.

⁵¹ İbn Sa'd, 10, 266; Nüveyrî, *Tehzîbü'l-Esmâ*, 2, 330.

⁵² ed-Dımeşkî, 11, 56-62.

⁵³ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 4, 56; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 7, 12; Nüveyrî, *Tehzîbü'l-Esmâ*, 2, 330; Tantâvî, 254.

⁵⁴ İbn Sa'd, 3, 155; Belâzurî, *Ensâb*, 10, 99; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 4, 56; Nüveyrî, *Tehzîbü'l-Esmâ*, 2, 330; Şâmî, *Sübüllü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd*, 11, 251.

⁵⁵ Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 277; İbn Sa'd, 3, 155; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 5, 97.

⁵⁶ İbn Abdilberr, *el-İstiâb*, 3, 880.

⁵⁷ İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, 173; İbn Sa'd, 10, 268; İbn Abdilberr, *el-İstiâb*, 3, 977.

Bekir' den yardım istemesini de belirtti. O öldüğünde, Esmâ vasiyeti aynen yerine getirdi.⁵⁸

Esmâ, Hz. Ebû Bekir'in vefatından sonra Hz. Ali ile evlenerek Yahyâ ve Avn adında iki çocuk daha dünyaya getirdi.⁵⁹ Hz. Ömer, ilk Müslümanlardan olan Esmâ'ya bin dirhem maaş tahsis etti.⁶⁰ Esmâ, oğlu Muhammed b. Ebû Bekir'in Mısır valisi olduğu sırada 38 (658) yılında Muâviye kuvvetleriyle çarpışırken öldürüldüğünü öğrenince çok üzüldü. Bu olaydan iki yıl sonra da kocası Hz. Ali'yi kaybetti ve ondan bir müddet sonra 40/661 yılında vefat etti.⁶¹

Sonuç olarak Hz. Ebû Bekir'in evlilikleri kabileler bazında değerlendirildiğimizde, onun dört güçlü kabileyle akrabalık bağı tesis ettiğini fark ederiz. İki eşi Kuzey Araplarından sayılan Kureyş'ten ve Kureyş'in içerisinde türediği Kinâne'den; ikisi de Güney Araplarından olan Has'am ve Hazrec kabilelerindedir. Evliliklerindeki bu denge ve çeşitlilik onun ileriki yıllarda evlilikten hasıl olan dış asabiyet bağının güçlü olmasını sağladığını söyleyebiliriz. Nitekim Hazrec'ten evlenmesi Benî Saide Saki-fe'sinde Ensâr'ın aşırı muhalefet etmesinin önüne geçmiş olmalıdır.

Hz. Ebû Bekir'in evliliklerinde en dikkat çeken ayrıntı tüm eşlerinin hür hanımlardan oluşmasıdır. O dönemde yaşayan insanlar, sahibi oldukları cariyelerle birlikte olarak aile hayatı kurarken, Hz. Ebû Bekir buna tevessül etmemiştir. Mesela Hz. Peygamber ve Hz. Ömer iki cariyesiyle birlikte olarak bazılarında çocuk sahibi oldular. Hz. Ali'nin de cariyelerinden doğan çocuklarının olduğu bilinmektedir. Hz. Ebû Bekir'e gelince o, Kureyş içerisinde köle ticaretiyle bilinen Teymoğulları batnundan olması ve sağ elinde cariyeleri bulunmasına rağmen onlarla birlikte olmadı. Bunun sebebi yaşantısında aranmalıdır. Çünkü o, Mekke döneminde işkence gören köle ve cariyeleri ilahî rızaya mazhar olmak için satın alıp, özgürlüklerine kavuşturmuştu. İşin doğrusu *Siddikiyet*'in gerekliliklerinden birisi de kârlı ticaret yapmaktı. Malını Allah yolunda harcayarak karşılığını yalnızca Allah'tan beklemek gerekti. Belki de yaptığı bu kârlı ticarete gölge düşmemesi için cariyelerle bir araya gelmedi.

⁵⁸ İbn Sa'd, 10, 269.

⁵⁹ İbnü'l-Kelbî, *Nesebü Mead*, 1, 358; İbn Sa'd, 10, 266; İbn Düreyd, 522; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 7, 12; Nüveyrî, *Tehzîbü'l-Esmâ*, 2, 330.

⁶⁰ İbn Sa'd, 10, 270.

⁶¹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 7, 12; M. Yaşar Kandemir, "Esmâ bint Umeys", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11, 422.

B- Çocukları

1. Esmâ

Hz. Ebû Bekir'in en büyük kızı Esmâ, hicretten 27 yıl önce Mekke'de doğdu.⁶² Annesi Benî Âmir b. Lüey'den Kuteyle bint Abdüluzâ'dır.⁶³ Mekke döneminin ilk zamanlarında Müslüman olduğunu bilinen Esmâ'nın iman edenlerin 18.'si olduğu söylenir. İmân ettiği için uzun süre bekar kalan Esmâ, Hz. Peygamber'in halası Hz. Safiyye'nin oğlu Zübeyr b. Avvâm ile evlendi.⁶⁴ Hicret gecesi yaptığı fedâkarlıkla adını duyuran Esmâ, üç gün boyunca Sevr mağarasına azık taşımıştı. Hatta azığı saracak bir ip bulamadığından kuşağını iki parçaya ayırmış ve birini Resullulah'ın azık torbası için, diğerini ise kibrânın ağzını bağlamak için kullanmıştı. Bu sebeple iki kuşaklı (*Zâtü'n-Nitâkayn*) lakabını almıştı.⁶⁵

Hz. Peygamber'in hicreti sırasında büyük fedakarlık gösteren Esmâ'nın bu sıralarda Medîne'de muhacirler arasında doğan ilk çocuğa, hamile olduğu söylenir.⁶⁶ Çocuk doğduğunda dedesi Ebû Bekir'in gerçek adı Abdullah ile isimlendirildi. Esmâ, Abdullah'tan başka Urve, Âsım, el-Münzir, el-Muhâcir, Haticetü'l-Kübrâ, Ümmü Hasan ve Âişe'yi doğurdu.⁶⁷ Kocası Zübeyr'in kıskançlığından dolayı boşanan Esmâ, küçük oğlu Urve'nin yanında kaldı. Emeviler döneminde hicrî 73 yılında oğlu Abdullah'ın öldürülmesinden birkaç gün sonra Mekke'de vefat etti.⁶⁸ Yaklaşık yüz sene yaşayan Esmâ'nın son dönemde gözleri göremez olmuştu.⁶⁹

2. Abdurrahman

Hz. Ebû Bekir'in Ümmü Rûmân'dan olan oğludur. Gerçek adı Abdülkâbe veya Abdüluzâ iken Müslüman olduğunda Hz. Peygamber,

⁶² Tantâvî, 260.

⁶³ İbn Sa'd, 10, 237; Belâzurî, *Ensâb*, 1, 422; Ebû Cafer Muhammed b. Habîb İbn Habîb, *Kitâbü'l-Muhabber*, thk. Elisa Lichtenstadter, (Beyrût: Dâru'l-'Afâk, trz.), 22; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, 4, 56; Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed el-Makrîzî, *İmtâ'u'l-Esmâ' bimâ li'r-Resûl*, thk. Muhammed Abdülhamid en-Nemîsî, 1. Baskı (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420/1999), 6, 2002.

⁶⁴ İbn Sa'd, 10, 237; Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târihü't-Taberî*, 2. Baskı (Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387), 2, 401; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, 3, 96.

⁶⁵ Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 275-276; İbn Sa'd, 10, 237; Belâzurî, *Ensâb*, 7, 130.

⁶⁶ İbn Sa'd, 10, 237; İbn Abdilberr, *el-İstîâb*, 871.

⁶⁷ Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 2 36İbn Sa'd, 10, 237; Belâzurî, *Ensâb*, 1, 186; Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, thk. Abdurrahman b. Yahya, 1. Baskı (Haydarâbad, Dâiretü'l-Me'ârifü'l-Osmânî, 1382), 1, 217.

⁶⁸ İbn Sa'd, 10, 242.

⁶⁹ İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, 173.

onun adını Abdurrahman olarak değiştirdi.⁷⁰ Daha çok Ebû Abdullah künyesiyle bilinse de Ebû Muhammed künyesiyle de anılırdı.⁷¹ Hz. Ebû Bekir'in en büyük oğludur.⁷² Son dönemlerde kaleme alınan bazı eserlerde⁷³ Hz. Ebû Bekir'in en büyük oğlunun Abdullah olduğu söylene de ilk dönem kaynakları onun en büyük çocuk olduğunu bildirirler. Zaten Abdullah'ın hicret sırasında genç bir çocuk olduğunun bildirilmesi; Bedir, Uhud, Hendek ve Hudeybiye gibi önemli olaylarda yer almaması, muâhâta adının geçmemesi; buna karşılık Abdurrahman'ın Bedir ve Uhud Gazvesine⁷⁴ müşriklerin safında katılması Abdurrahman'ın en büyük çocuk olduğunu kanıtlamaktadır.

Abdülkâbe, Câhiliye döneminde ticaret için Şam'a gidip gelirdi.⁷⁵ İslâm zuhur ettiğinde *Siddik* evinden birçok kişi iman etmesine rağmen Abdülkâbe Müslüman olmadı. Aynı evden Hz. Ebû Bekir, karısı Ümmü Rûmân, oğlu Abdullah ve kızı Esmâ İslam'a girmelerine rağmen o bundan imtina etti. Annesi Ümmü Rûmân ve babasının tüm çabalarına rağmen yeni dine girmemekte ısrar etti.⁷⁶ O, müşriklerle beraber kalıp kendi kavminin dini üzerinde sebat etti. Mekke döneminde Müslüman olmadığı gibi hicretin arkasından cereyan eden Bedir Gazvesine müşrikler safında katıldı. Burada Müslümanlara karşı mübareze isteyince karşısına Ebû Bekir es-Siddik çıktı.⁷⁷ Ancak Resulullah (sas) buna razı olmayarak, "*Bizi kendinden hoşnut eyle!*" dedi.⁷⁸ Müşriklerle birlikte Bedir ve Uhud'a katılıp Müslümanlara karşı olduğu günler Hz. Ebû Bekir'in en sıkıntılı günleriydi. Abdülkâbe Müslümanların karşısında olduğunda anne ve babası helak olması, Müslümanlardan uzaklaştığında ise hidayete ermesi için dua ettiler. O, çok cesurdu ve iyi ok atardı.⁷⁹ Câhiliye ve İslâm'da dik duruşuyla nam salmıştı.⁸⁰

Abdülkâbe'nin İslâm'la tanışması Hudeybiye Antlaşmasından sonra mümkün oldu. Hudeybiye yapıldıktan bir ay sonra Hz. Âişe ve babası büyük bir üzüntü yaşadılar. O günlerde Ümmü Rûmân hastalanmış ve vefat etmişti. Annesinin ölüm haberi Mekke'ye ulaşınca Abdülkâbe, uzun süredir

⁷⁰ Hâkim, 3, 473; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 3, 463; Mizzî, 16, 556; Tantâvî, 257.

⁷¹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 3, 462; İbn Sa'd, 5, 22.

⁷² Zübeyrî, *Nesebi Kureys*, 276; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 3, 462.

⁷³ Tantâvî, 255; Murat Sarıçık, *Hz. Ebû Bekir*, (İstanbul: Nesil Yayınları, 2008), 248.

⁷⁴ İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, 174; Sarıçam, *Hz. Ebû Bekir*, 5.

⁷⁵ Zübeyrî, *Nesebi Kureys*, 276; Belâzurî, *Ensâb*, 1, 432; İbn Kesîr, 8, 153.

⁷⁶ Belâzurî, *Ensâb*, 10, 101; Lings, 77-78.

⁷⁷ Belâzurî, *Ensâb*, 1, 321; İbn Abdilberr, *el-İstiâb*, 824; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 3, 462.

⁷⁸ İbn Sa'd, 5, 22; Belâzurî, *Ensâb*, 1, 321; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 3, 463.

⁷⁹ İbn 'Asâkir, *Tarihü Dimaşk*, 35, 32.

⁸⁰ İbn Sa'd, 5, 22; Tantâvî, 257.

karşı çıktığı ve mücadele ettiği babasının yanına, Medîne'ye gitti. Medîne'deki kardeşlik ortamının da etkisiyle bir süre sonra Müslüman oldu.⁸¹ İslâm dinine girdiğinde Hz. Peygamber onun adını Abdurrahman olarak değiştirdi.⁸² Bundan sonra Medîne'ye yerleşmeye karar verdi ve Mekke Fethi'nden önce Medîne'ye hicret ettiğinden muhâcir ünvanını aldı.⁸³

Müslüman olduktan sonra İslâm dini üzerinde sebat gösteren Abdurrahman'ın dindarlığı güzel oldu. O, güvenilir birisiydi ve yalandan uzak dururdu. İslâm'a girdikten sonra sergilediği davranışlarla Hz. Peygamber'in güvenini kazandı. Hatta Hz. Peygamber hastalığının son zamanlarında Abdurrahman'a vasiyette bulunmak istediğinden bahsedilir. Rivayete göre son günlerini yaşayan Hz. Peygamber Abdurrahman'ı çağırıp dedi ki: *"Bana bir kürek kemiği getir de Ebû Bekir'e, kimsenin ihtifal etmeyeceği yazılı bir metinle vasiyette bulunayım."* Abdurrahman ayağa kalkmaya yeltenince *"Otur! Allah ve müminler, Ebû Bekir üzerinde ihtilaf çıkmasına izin vermezler."* dedi.⁸⁴

Abdurrahman, babasının halifeliği döneminde Halid b. Velid komutasında yalancı peygamberle mücadele etti. Cesur bir savaşçı olan Abdurrahman bu mücadelede birçok yararlılık gösterdi. Hz. Âişe ile aynı anne ve babadan olduklarından ikisi birbirini çok severdi. İkisi uzun süre beraber kalan iki arkadaş gibiydiler. Öyle ki onları görenler, *"Bunlar asla birbirlerinden ayrılmazlar."* derlerdi.⁸⁵ Bu sebeple o, Cemel Vak'asında Hz. Âişe'nin yanında yer aldı.⁸⁶

Hz. Muaviye, oğlu Yezid b. Muaviye'ye bey'at almaya çalıştığı günlerde o buna itiraz etti. Hz. Muaviye, Abdurrahman'a 100.000 dirhem para gönderdiğinde, Abdurrahman bu parayı reddetti ve *"Dünya için dinimi mi satacağım?"* diyerek Mekke'ye gitti.⁸⁷ Hicretin 53. yılında Mekke'ye altı mil veya oniki mil mesafedeki Hubşi mevkinde, uyku halinde iken vefat etti.⁸⁸ Cenazesi omuzlar üzerinde taşındı ve Mekke'nin üst tarafına defnedildi.⁸⁹

⁸¹ Zübeyrî, *Nesebü Kureys*, 276.

⁸² İbn Abdilberr, *el-İstiâb*, 824; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 3, 462; İbn 'Asâkir, *Tarihü Dımaşk*, 35, 32; Lings, 275.

⁸³ Zübeyrî, *Nesebü Kureys*, 276.

⁸⁴ İbn Sa'd, 3, 165; Belâzurî, *Ensâb*, 1, 542; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 3, 463.

⁸⁵ İbn Sa'd, 5, 22.

⁸⁶ Tantâvî, 257.

⁸⁷ İbn Abdilberr, *el-İstiâb*, 824-825; İbn Kesîr, 8, 156

⁸⁸ İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, 174; İbn Sa'd, 5, 22; Belâzurî, *Ensâb*, 5, 145.

⁸⁹ İbn Kesîr, 8, 156.

3. Abdullah

Esmâ ile öz kardeş, Hz. Âişe ile baba bir kardeş olan Abdullah, Mekke'de doğdu.⁹⁰ Doğum tarihi tam olarak bilinmese de o, İslâm dininin zuhur ettiği dönemlerde doğmuş olmalıdır. Kuteyle bint Abdüluzzâ'nın aksine Abdullah, İslâm dinine girmede acele edenlerdendi.⁹¹ O, imân etmekle de yetinmeyerek hicret esnasında önemli vazifeler ifa etti. Kaynakların bildirdiğine göre o , Hz. Peygamber'in hicreti sırasında çocuk⁹² veya genç yaşta bir kimseydi.⁹³ Hz. Peygamber ile Hz. Ebû Bekir mağarada kaldıkları üç günlük sürede Mekke'de olup bitenleri mağaraya taşıdı.⁹⁴ O, gece vakti mağaraya gelir ve günün havadislerini iletir, sonra sabaha doğru Mekke'ye giderek geceyi Kureyşle birlikte geçirmiş izlenimi verirdi.⁹⁵

Abdullah, hicret sırasında önemli vazifeler üstlense de yaşının küçük olması sebebiyle Medîne'ye annesiyle birlikte hicret etti. Aynı şekilde yaşından dolayı Bedir, Uhud ve Hendek Gazvelerine de katılmadı. Bazı kaynaklar onun savaşırlara katılmamasını eşi Atîke ile ilişkilendirirler.⁹⁶ Her ne kadar bu savaşlarda yer almasada o, Mekke'nin Fethi, Huneyn ve Tâif kuşatmalarına katıldı. Tâif kuşatmasında Ebû Mihcen es-Sekâfî'nin attığı okla yaralandı.⁹⁷ Yarası bir süre devam ettikten sonra iyileşti; ancak bu yarası daha sonra tekrar nüksetti ve bu sebeple Hz. Peygamber'in vefatından sonra hicrî 11. yılının Şevval ayında Ebû Bekir es-Sıddîk'ın hilafeti döneminde vefat etti.⁹⁸ O, Taif şehitlerinden sayıldı.⁹⁹ Cenaze namazını bizzat babası Hz. Ebû Bekir kıldırdı.

⁹⁰ İbn Sa'd, 3, 155; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 4, 56; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 7, 7.

⁹¹ İbn Sa'd, 5, 20.

⁹² Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbârü'l-Hulefâ*, 3. Baskı 1. Cilt. (Beyrût: Mektebetü'Sekâfiyye, 1417), 1, 129; Mehmet Ali Sönmez, "Abdullah b. Ebû Bekir", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1, 95.

⁹³ *Sahih-i Buhârî*, 5, 58; Sallâbî, 37.

⁹⁴ Belâzurî, *Ensâb*, 10, 60.

⁹⁵ İbn Hişam, 2, 153; Belâzurî, 1, 261; Hafız Ebû'l-Fida İbn Kesîr, *el-Fusûl fî Sîreti Rasûl*, thk. Muhyiddin Metû, (Beyrut: Müessesetü Ulûmu'l-Kur'ân, 1403), 115.

⁹⁶ Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 277; Belâzurî, *Ensâb*, 9, 433; İbn Hazm, 96. Abdullah, cennetle müjdelenen Saîd b. Amr'ın kız kardeşi Âtike bint Zeyd b. Amr b. Nüfeyl ile evlenmişti. Âtike genç ve güzel bir kadındı. Rivayete göre Hz. Ebû Bekir, eşine duyduğu muhabbetten dolayı görevleri yerine getiremeyen Abdullah'a eşinden ayırdı. Abdullah aylık üzerine k içli şiirler terennüm edince babası tekrar bir araya gelmelerine izin verdi. Bkz. Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 277; Belâzurî, *Ensâb*, 10, 108; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 7, 181; Tantâvî, 256.

⁹⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkîdî, *Kitabü'l- Meğâzi*, thk. Marsden Jones, 3. Baskı (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1404/1984), 3, 930; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnu'l-Eser fî Fünûni'l-Mağâzî ve's-Şemâilî ve's-Siyer*, thk. İbrahim Muhammed Ramazan, 1. Baskı (Beyrût: Dâru'l-Kalem, 1414/1993), 2, 250.

⁹⁸ Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 275; Belâzurî, *Ensâb*, 10, 108; İbn Abdilberr, *el-İstiâb*, 380; Tantâvî, 255.

4. Âiše

Hz. Ebû Bekir'in Benî Kinâne kabilesine mensup eşi Ümmü Rûmân bint Umeyr b. Âmir'den olma kızıdır.¹⁰⁰ Babasının *Sıddık* lakabının kendisinde tecelli ettiğinden dolayı *Âiše-i Sıddıkâ*, yeğeni Abdullah'a annelik etmesiyle *Ümmü Abdullah* lakaplarıyla anıldı.¹⁰¹ Nübüvvetin 4. yılında Mekke'de dünyaya geldiği rivayet edilir.¹⁰² Mekke döneminde Hz. Peygamber ile nişanlansa da bu sırada yaşının küçük olduğu vurgulanır.¹⁰³ Ancak Hz. Peygamber'den önce Mut'im b. Adî'nin oğluyla nişandandığı dikkate alındığında yaşının küçük olmadığı anlaşılır. Ayrıca İbn Abdilber bazı hadislerden yola çıkarak yaşının bir hayli büyük olduğunu savunur.¹⁰⁴ Bu tartışmalar bir yana o, Medîne'ye hicret ettikten sonra zifâfa girerek "Mü'minlerin Annesi" oldu.¹⁰⁵

Hz. Peygamber'in tek bakire eşi idi.¹⁰⁶ Hz. Âiše bu durumu ara sıra gündeme getirir ve şöyle derdi: "*Ben Peygamber'in hanımlarından on özellikle üstün tutuldum*". Bu on özellikler sorulduğunda. O, bunları şöyle sıralardı: "*İçlerinde benden başka bakire olan yoktu. Benden başka anne-babası muhacir olan yoktu. Allah Teala benim suçsuz olduğumu gökyüzünden bildirdi. Ben ve Rasûlullah aynı kaptan yıkandık. Rasûlullah namaz kılariken ben onun önünde uzanırdım. O, benimle iken vahiy inerdi. Allah, onun ruhunu teslim alırken o benim kucacağında idi. Gece kalma sırası bende iken vefat etti ve benim evime defnedildi.*"¹⁰⁷

Hz. Âiše, Hz. Peygamber'in hem dünya hem de ahiretteki eşi idi. Çünkü bir defasında Hz. Peygamber'e "*Ey Allah'ın Rasûlü! Hangi eşin cennete girecek?*" diye sorduğunda "*Sen onlardansın.*" cevabını aldı.¹⁰⁸ Hz.

⁹⁹ İbn Sa'd, 5, 20; Abdurrahmân b. Abdillâh es-Süheyli, *Ravdû'l-Unûf fi Tefsîri's-Sîreti'n-Nebevi li İbn Hişâm*, thk. Ömer Abüsselam, 1. Baskı (Beyrût: Dâru İhyâu't-Turasi'l-Arabi, 1421/2001), 7, 344.

¹⁰⁰ Halife b. Hayyât, *Tabakâtü Halife b. Hayyât*, thk. Süheyl Zekkâr, 1. Baskı (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1414/1993), 194, 624; İbn Abdilber, *el-İstiâb*, 1881; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 7, 186.

¹⁰¹ Hibbân, *es-Sikât*, 3, 323; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 7, 186.

¹⁰² İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, 255.

¹⁰³ Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdullâh el-İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, thk. Abdülalim Abdülazim, 1. Baskı (Suûdi Arabistan: Mektebetü'd-Dâr, 1405/1985, 2, 455; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 5, 302; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 7, 186.

¹⁰⁴ İbn Yusuf b. Abdullah b. Muhammed İbn Abdilber, *ed-Dürer fi İhtisâri'l-Megâzî ve's-Siyer*, thk. Şevkî Dayf, (Kâhire: yy, 1386/1966), 13.

¹⁰⁵ İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, 255.

¹⁰⁶ Muhammed b. İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, thk. Süheyl Zekkâr, 1. Baskı (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1398), 255; İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, 255; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 7, 186.

¹⁰⁷ İbn Sa'd, 10, 63-64.

¹⁰⁸ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 7, 186.

Peygamber'in dünyada en çok sevdiği kişilerdendi. Bir defasında seferden dönen Amr b. el-As, "Ya Rasûlullah! Hangi insanı en fazla seviyorsun?" diye sorduğunda "Âişe!" cevabını almıştı.¹⁰⁹

Hız. Peygamber'in vefatından sonra 47 yıl yaşayan Hız. Âişe, ramazan ayının 17. gecesinde vefat etti. Öldüğü gece defnedilmesini emrettiğinden gece vakti Baki' Mezarlığı'na defnedildi.¹¹⁰ 2210 hadis rivayet eden Hız. Âişe ilmin kapısı ve Medîne'nin ileri gelen fakihlerindendi.¹¹¹

5. Muhammed

Ebû'l-Kâsım künyesiyle de tanınan Muhammed b. Ebû Bekir'i annesi Esmâ bint Umeys, Vedâ haccına çıkıldığı sıralarda Zülhuleyfe¹¹² mahalinde dünyaya getirdi. Babası Hız. Ebû Bekir'in vefatından sonra annesi Hız. Ali'yle evlenince o da Hız. Ali'nin yanında yerleşerek onun terbiyesinde büyüdü.¹¹³

Muhammed b. Ebû Bekir'in adı Hız. Osman döneminden itibaren duyulmaya başlandı. Valileleri Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'ten memmun olmadıkları için başkent Medîne'ye gelen Mısırlılar Hız. Osman'la görüştüler ve eski valilinin azledilmesini yerine ise Muhammed b. Ebû Bekir'in tayin edilmesini istediler. Onların bu isteklerini kabul eden halife, bu durumu bildirir bir emirname yazarak Muhammed ile birlikte onları Mısır'a yolladı. Yolda bir kölenin bildirilenlerin tam aksini ifade eden başka bir mektupla Mısır'a giderken yakalamaları üzerine Medîne'ye geri döndüler. İsyancı grupla birlikte hareket eden Muhammed, elli iki günlük kuşatmadan sonra Hız. Osman'ın evine ilk girenlerdendi. Karşısında Muhammed'i gören Hız. Osman'ın "Baban sağ olsaydı bu hareketini hoş karşılamazdı." demesi üzerine yaptığının yanlış olduğunu fark etti. Katillerden birisi olmasa da Hız. Osman'ın şehit edilmesini engelleyemedi.

Cemel ve Sıffin olaylarında Hız. Ali'nin yanında yer aldı. Bir müddet Basra valiliğine vekalet etmesinin ardından Mısır'a tayin edildi.¹¹⁴ Mısır'a gittiğinde Hız. Osman taraftarlarına kötü davranması ve Hız. Muaviye'ye hakaret dolu sözler sarf etmesiyle tepkileri topladı. Tahkim olayından

¹⁰⁹ İbn Sa'd, 10, 67.

¹¹⁰ Ebû Abdullah Muhammed b. İshak b. Yahya b. Mende, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, thk. Âmir Hasan Sabri, 1. Baskı (Arabistan: Câmîatü'l-İmarât, 1426/2005, 939; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, 7, 186.

¹¹¹ Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali eş-Şîrâzî, *Tabakâtü'l-Fukahâ'*, thk. İhsan Abbas, 1. Baskı (Bejrût: Dârü'r-Râid, 1970), 47; Mustafa Fayda, "Âişe", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2, 204.

¹¹² Belâzürî, 1, 369; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, 5, 97; Tantâvî, 259.

¹¹³ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, 5, 97; Tantâvî, 259.

¹¹⁴ İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, 175.

sonra Hz. Ali'nin azlini sağlayan Hz. Muaviye, ilk iş olarak Mısır'a yöneldi. Amr b. el-Âs komutasında gönderdiği birlik Muhammed'in askerlerini yenerek onu bir mağarada öldürdüler.¹¹⁵

6. Ümmü Külsûm

Hz. Ebû Bekir'in Habîbe bint Hârice'den olma en küçük kızıdır. O, babasının vefatından birkaç ay sonra doğdu. Hz. Ebû Bekir eşinin hamile olduğundan haberdardı. Bu yüzden ölüm döşeginde iken kızı Hz. Âişe'ye iki erkek ve iki kız kardeşine miras bıraktığını söyleyince Hz. Âişe " *Kız kardeşim sadece Esmâ'dır. Başka kız kardeşim yok. Böyle birisi varsa kimdir?*" diye sorduğunda Hz. Ebû Bekir " *Harice'nin kızı hamiledir. Karnındaki bebeğin kız olacağını zannediyorum. Ben onun iyiliğini isterim.*" dedi.¹¹⁶ Hz. Ebû Bekir'in vefatından sonra Harice bir kız çocuğu doğurdu ve adını Ümmü Külsûm koydular.¹¹⁷ Ona bu ismi veren ablası Hz. Âişe'ydi.¹¹⁸

Ümmü Külsûm evlilik çağına yaklaşınca Hz. Ömer onunla evlenmek istedi. Hz. Ali'nin kızıyla evlendikten sonra Hz. Ebû Bekir ile akrabalık bağı kurmak isteyen Hz. Ömer, Ümmü Külsûm'e talip oldu. Hz. Âişe Hz. Ömer'in tabiatının sertliği ve Ümmü Külsûm'ün yaşının küçüklüğünü bildirerek bu evliliği geri çevirdi. İbn Kuteybe'nin bildirdiğine göre Âişe de bunu iyi karşıladı fakat Ümmü Külsûm'un hoşuna gitmedi.¹¹⁹ Daha sonra Aşere-i Mübeşşeradan Talha b. Ubeydullah ona talip oldu ve isteği kabul edildi. Bu evlilikten Zekeriyâ, Yusûf ve Âişe doğdu.¹²⁰ Talha b. Ubeydullah, babasının hasletinden dolayı kızıyla evlendi. Ondan çok memmundu ve kıymetli bir babanın evladı olduğunun farkındaydı. Bir defasında Külsûm'e, " *Sen Muvaffak'ın kızı Muvaffaka'sın*" şeklinde hitap ederek ona olan memnuniyetini dile getirdi. Hz. Talha, Cemel Savaşı'nda hayatını kaybedince Ümmü Külsûm Abdurrahman b. Abdullah b. Ebû Rebîa el-Mahzûmî ile evlendi. Ondan da İbrâhim, Osman ve Mûsâ adlı çocukları doğdu.¹²¹

Ümmü Külsûm tabiîn döneminin muhaddislerindedir. Hz. Âişe'nin terbiyesi altında yetişmiş, ondan ilim tahsil etmiş ve hadis rivayetinde bu-

¹¹⁵ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 5, 97.

¹¹⁶ Gülgün Uyar, "Ümmü Külsûm bint Ebû Bekir", *DÍA*, (İstanbul: TDV Yayınları 2012), 42, 324.

¹¹⁷ İbn Sa'd, 3, 176; Şâmî, *Sübü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd*, 11, 251.

¹¹⁸ İbnü'l-Esîr, *Câmiü'l-Uşûl*, 42, 326.

¹¹⁹ İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, 175.

¹²⁰ İbn Sa'd, 3, 196.

¹²¹ İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, 175; Tantâvî, 266.

lunmuştur. Sikâ bir ravi olan Ümmü Külsûm tabînin meşhur muhaddislerindendi.¹²²

SONUÇ

Hz. Ebû Bekir İslâm dini adına gösterdiği gayretlerle Sıddîk, Yar-ı Çâr, Atîk, Evvâh, Zülhilâl, Halifet-ü Rasulullâh lakaplarına mazhar oldu. O, Hz. Peygamber'den sonraki isim ve Hz. Peygamber'in "Güneş, peygamberlerden sonra Ebû Bekir'den daha üstün bir baş üzerinden doğup batmadı." diye övdüğü bahtiyar sahâbeydi. Onun İslâm dininde gösterdiği kararlılığın bereketiyle ve ailesine verdiği önemin sonucu olarak sahâbe içerisindeki en seçkin aileyle mükafatlandırıldı. Sahâbe içerisinde aynı soydan dört neslin (Erbe'atü Mütenâsilûn) Hz. Peygamber'e sahâbe olduğu başka bir aile bulunmamaktadır. Torun, baba, dede ve büyük dedenin Müslüman olarak Hz. Peygamber'e sahâbe olma fırsatına eriştiği tek ailedir. Üstelik bu şeref Ebû Bekir ailesine iki defa, hem oğlu hem de kızı cihetinden verilmiştir. Kızı Esmâ'dan olan torunu Abdullah b. Zübeyr ve oğlu Abdurrahman'dan olan torunu Muhammed b. Abdurrahman sahâbeydi.¹²³ Hz. Ebû Bekir'in babasının sahâbe olduğu dikkate alındığından büyük dededen toruna kadar olan dört neslin sahâbe olma bahtiyarlığına eriştiği nadide bir aile tablosu oluştu.

Soyu, ilahî mükafata erişen ve bereketli kılınan Ebû Bekir'in ailesinin tüm fertleri iman ile tanıştı. Sahâbe içerisinde babası, annesi ve çocuklarının hepsi iman etme şerefine nail olan aileler azdır. Onun ailesi Hz. Peygamber dönemine yetişip de tüm aile fertlerinin Müslüman olduğu nadide ailelerdendir. *Sıddîk* evi böyleydi ve ihlasla doluydu. Evin sakinleri, içlerinde nifak alameti bulunmayan iman ehli kimselerdi. O dönemde iman evleri ve nifak evleri vardı. Muhacirin iman evi Ebû Bekir'in evi, Ensârın iman evi Neccâroğullarının eviydi.¹²⁴ İmân evinde yetişen talebeler de sıradan kimseler değildi. Birisi Hz. Peygamber'in eşi ve sevdiceği Ümmü'l-Müminin Hz. Âişe (ranh), diğer hicretin vefakar hizmetcisi *Zâtü'n-Nitâkayn* lakaplı Esmâ ve bir diğeri *Muhbir-i Rasûl* olan Abdullah'tı.

Hz. Ebû Bekir'in evlilikleri dünyevî hazlardan uzak, akla uygun evliliklerdi. Çok eşle evliliği cinsellik üzerine kurulmamıştı. Yani o, eşler topluluğundan oluşan bir harem kurmadı. Zaten o, aynı andan en fazla iki

¹²² Uyar, "Ümmü Külsûm", *DİA*, 42, 324.

¹²³ İbnü'l-Esîr, *Câmiü'l-Uşûl*, 12, 843; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Câbe*, 3, 462.

¹²⁴ Muhammed Rıza, *Ebû Bekir es-Sıddîk Evvelü'l-Hulefâ-i Râşidîn*, (Kâhire: Mektebetü Câmîiatü Fuâdu'l-Evvel, 1950), 7; Sallâbî, 24.

hanım birlikte yaşadı. İlk eşini Mekke'de boşadığından, ikincisi de Medîne'de vefat ettiğiinden dördü bir arada olmadı. Soyu da bu hanımlardan olan çocukları vasıtasıyla devam etti. Böylece kıyamete kadar devam edecek olan *Sıddîk* soyu ve ruhu insanlar arasında yayıldı. Kendilerini *Ebû Atîk* veya *Sıddîk* olarak tanımlayan bu topluluklar, her dönemde ve devirde büyük dedeleri Hz. Ebû Bekir'in ruhunu taşımaya çalıştılar.

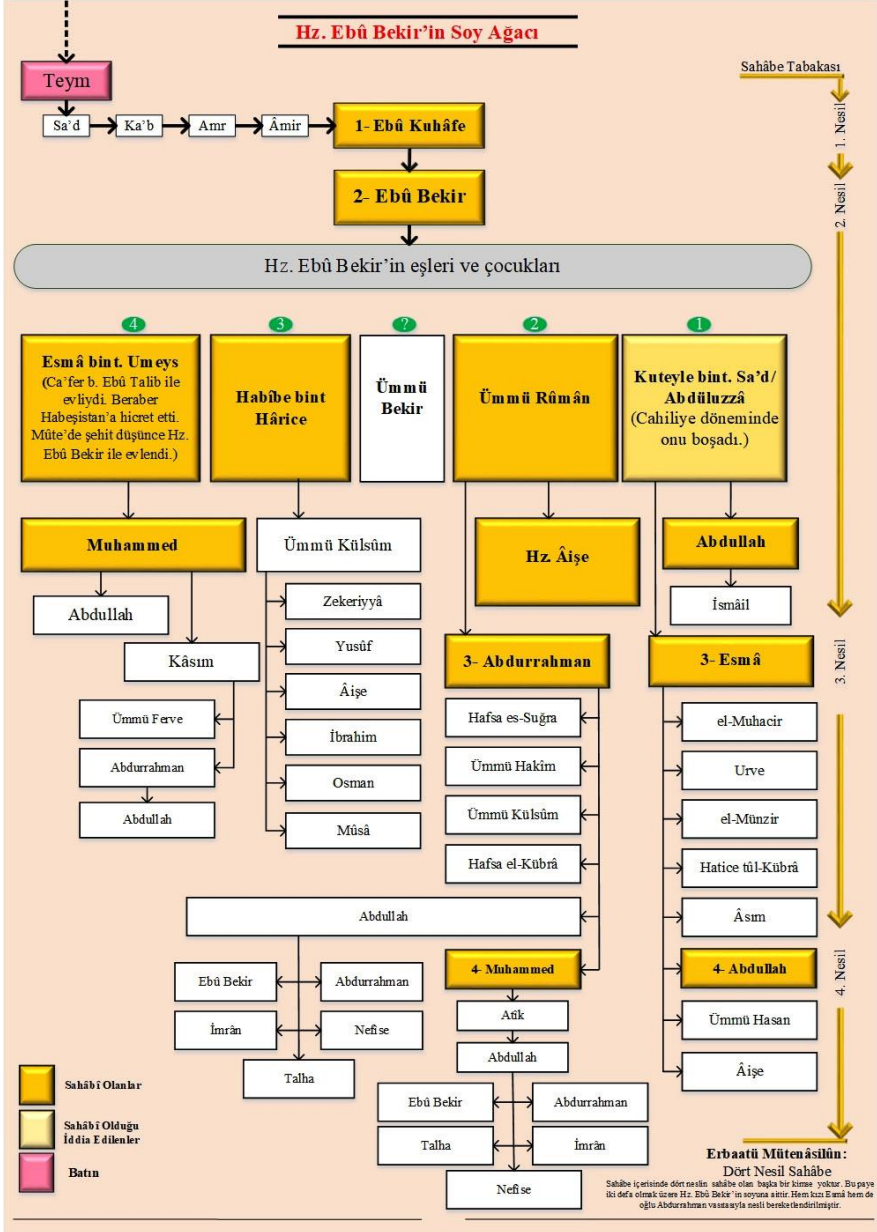
KAYNAKLAR

- Aynî, Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed (ö. 855/1451), *Umdetü'l-Kârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 1. Baskı. 13. Cilt. Beyrût: Dâru İhyâü't-Turasi'l-Arabî, trz.
- Begavî, Ebû'l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed el-Merzübân (ö. 317/929), *Mu'cemü's-Sahâbe*, Muhammed Emîn b. Muhammed, 1. Baskı. Kuveyt: Dâru'l-Beyân, 1421/2001.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahya (ö. 279/892-93), *Ensâbü'l-Eşrâf*, thk. Süheyl Zekkar, 1. Baskı. 1-11. Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1417/1996.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail b. Abdullah (ö. 256/870), *el-Câmî'ü's-Sahîh*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır, 1. Baskı. Suudi Arabistan: Dâru't-Tavku'n-Necât, 1422.
- Dımeşkî, Muhammed b. Sâlih, *Peygamber Külliyyâtı*, çev: Halil İbrahim Kaçar ve İbrahim Doğru, 1. Baskı. İstanbul: Ocak Yayınları, 2011.
- Fayda, Mustafa, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri (Dört Halife Dönemi)*, 1. Baskı. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2014.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed (405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahîheyn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, trc. Salih Tuğ, 5. Baskı. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1990.
- Halife b. Hayyât, *Tabakâtü Halife b. Hayyât*, thk. Süheyl Zekkâr, 1. Baskı. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1414/1993.
- Heysemî, Nureddin Ali b. Ebû Bekir (ö. 807/1405), *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbaü'l-Fevâid*, Beyrût: Dâru'l-Fikir, 1412.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah el-Kurtubî en-Nemirî (ö. 463/1071), *el-İstîâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk. Âdil Mürşid, Ürdün: Dâru'l-A'lâm, 1423/2002.
- _____, *ed-Dürer fi İhtisâri'l-Megâzî ve's-Siyer*, thk. Şevkî Dayf, Kâhire: yy, 1386/1966.
- İbn 'Asâkir, Ali b. Hasan (ö. 600/1203), *Tarihü Dımaşk*, thk. Amr b. Ğarâme, 1. Baskı, (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Düreyd, Ebû Bekir b. Muhammed b. Hasan el-Ezdî (ö. 321/933), *el-İştikâk*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, 1. Baskı. Beyrût: Dâru'l-Ceyl, 1411/1991.

- İbn Habîb, Ebû Cafer Muhammed b. Habîb (ö. 245/860), *Kitâbû'l-Muhabber*, thk. Elisa Lichtenstadter, Beyrût: Dâru'l-'Afâk, trz.
- İbn Hacer el- Askalanî, Ebû'l-Fazl Şehabeddin Ahmed b. Ali (ö. 852/1449), *Fethu'l-Bârî*, 1. Baskı. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1379.
- _____, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, 1.Baskı. Beyrut Dâru'l-Cil, 1412.
- İbn Hazm, Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endülüsî (ö. 456/1064), *Cemhere-tü Ensâbi'l-Arab*, 1. Baskı. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed (ö. 354/965), *es-Sikât*, thk. Muhammed b. Muîdhan, 1. Baskı. Beyrût: Dâiretü'l-Me'arifi'l-Osmânî, 1393/1973.
- _____, *el-İhsân fi Takrîbi Sahîh*, thk. Şuayb Arnavut, 1. Baskı. Beyrût Müessesü Risâle, 1408/1988.
- _____, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbârü'l-Hulefâ*, 3. Baskı 1. Cilt. Beyrût: Mektebetü'Sekâfiyye, 1417.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdülmelik (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, trc. Hasan Ege, 1. Baskı. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006.
- İbn İshâk Muhammed (ö. 151/768), *Sîretü İbn İshâk*, thk. Süheyl Zekkâr, 1. Baskı Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1398.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ el-Hafız (ö. 774/1373) , *el-Bidâye ve'n-Nihâye (Büyük İslam Tarihi)*, çev. Mehmet Keskin, 1. Baskı İstanbul Çağrı Yayınları, 1995.
- _____, *el-Fusûl fi Sîreti Rasûl*, thk. Muhyiddin Metû, Beyrut: Müessesü Ulûmu'l-Kur'ân, 1403.
- İbn Kuteybe, Ebî Muhammed Abdullah b. Müslîm (ö. 276/889), *el-Meârîf*, thk. Ser- vet Ukkâş, 1. Baskı. Kâhire: Dâru'l Marife, 1981.
- İbn Mende, Ebû Abdullah Muhammed b. İshak (ö. 395/1005), *Ma'rifetü's-Sahâbe*, thk. Âmir Hasan Sabri, 1. Baskı Arabistan: Câmiatü'l-İmarât,1426/2005.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed (ö. 230/845), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Alî Muhammed Ömer, Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 1421/2001.
- İbn Seyyidünnâs, *Uyûnu'l-Eser fi Fünûni'l-Mağâzî ve's-Şemâli ve's-Siyer*, thk. İbrahim Muhammed Ramazan, 1. Baskı. Beyrût: Dâru'l-Kalem, 1414/1993.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî (ö. 597/1201), *el-Muntaẓam fi Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, 1. Baskı. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed (ö. 630/1233), *Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sâhâbe*, thk. Ali Muhammed Muavviz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd, 1. Baskı. Beyrut: Darû'l-Kütübi'l-İlmiyye, trz.
- _____, *el-Kâmil fi't-Târih (İslam Tarihi)*, çev. Ahmet Ağırakça, Abdülkerim Özaydın arkadaşları, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2008.
- İbnü'l-Esîr, Mecidüddin b. Muhammed el-Cezerî (ö. 606/1210), *Câmiü'l-Usûl fi Ehâdisi'r-Rusûl*, thk. Abdülkadir Arnavut, Beyrût: Dâru'l-Fikir, 1972.

- İbnül-Kelbî, Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr (ö.204/819), *Cemheretü'n-Neseb*, thk. Nâcî Hasan, Beyrut Mektebetü'l-Nahdati'l-Arab, 1986/1407.
- _____, *Nesebü Mead ve Yemenü'l-Kebîr*, thk. Nâcî Hasan, Beyrût: Mektebetü'l-Nahdati'l-Arab, 1988/1408.
- İclî Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdullâh (ö. 261/875), *Ma'rifetü's-Sikât*, thk. Abdülalim Abdülazim, 1. Baskı (Suûdi Arabistan: Mektebetü'd-Dâr, 1405/1985.
- Makrîzî, Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed (ö. 845/1442), *İmtâ'u'l-Esmâ' bimâ li'r-Resûl*, thk. Muhammed Abdülhamid en-Nemîsî, 1. Baskı. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420/1999.
- Mizzî, Cemaleddin Ebû Haccâc Yusuf (ö. 742/1341), *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâ'r-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd, 1. Baskı. Beyrût: Müessesetü Risâle, 1400.
- Sallâbî, Ali Muhammed, *Ebû Bekir Sıddîk (ra) Şahsiyetühü ve Asruhü*, Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1430/2009.
- Sarıçam, İbrahim, *Hz. Ebû Bekir*, 2. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr (ö. 562/1166), *el-Ensâb*, thk. Abdurrahman b. Yahya, 1. Baskı (Haydarâbad, Dâiretü'l-Me'ârifî'l-Osmânî, 1382
- Süheyli, Abdurrahmân b. Abdillâh, *Ravdû'l-Unûf fi Tefsîri's-Sîreti'n-Nebevî li İbn Hişâm*, thk. Ömer Abüsselam, 1. Baskı. Beyrût: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1421/2001.
- Şâmî, Muhammed b. Yûsuf b. (ö. 942/1536), *Sübü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd*, thk. Adil Ahmed, 1. Baskı. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414/1993.
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî (ö. 476/1083), *Tabakâtü'l-Fukahâ'*, thk. İhsan Abbas, 1. Baskı. Beyrût: Dâru'r-Râid, 1970.
- Tantâvî, Ali, *Ebû Bekir es-Sıddîk*, Cidde: Dâru'l-Menâra, 1406/1986.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr (ö. 310/923), *Târîhü't-Taberî*, 2. Baskı. Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387.
- Vâkîdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer (ö. 207/823), *Kitabü'l- Meğâzi*, thk. Marsden Jones, 3. Baskı Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1404/1984.
- Zübeyrî, Mus'ab b. Abdullah (ö. 236/850), *Kitâbü Nesebi Çureys*, thk. E. Lévi-Provençal, 3. Baskı. Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1953.

EK-1

HZ. PEYGAMBER'İN VEFATIYLA SONUÇLANAN HASTALIĞI VE DEFNİ SÜRECİNDE HZ. EBÛ BEKİR

Ünal Kılıç*

Esasen “vefatu'n-nebi” öncesi ve sonrasında gelişen olaylar bakımından başlı başına incelenmemesi gereken önemli bir konudur. Zira Hz. Peygamber'in vefatıyla sonuçlanan hastalığı esnasında gerçekleşenler ve akabinde yaşananlar, tarih boyunca dini bakımdan olduğu kadar siyasi, insani ve sosyal bakımdan da dikkate alınmış, hakkında çok sayıda değerlendirilmeler yapılmıştır. Hz. Peygamber'le ilgili son hatıralar, satır satır değerlendirilmeye tabi tutulmuş, onun yirmi üç yıl boyunca yapıp ettiklerinden daha çok, bu kısa süre zarfındaki söz ve fiilleri önemsenmiştir. Hz. Peygamber'in özellikle hastalıkla pençeleşmesi, hastalık karşısındaki direnci ve takati yettiğince ashabıyla görüşme isteği, onlarla muhabbet arzusu, uyarıları, ikaz ve tavsiyeleri, özellikle altını çizerek tembih ettiği hususlar kadar can yoldaşlarının, dava arkadaşlarının, kendisine karşı tavırları da büyük bir merak ve dikkatle takip edilmiş, adeta son deminde ağızından dökülen her bir söz, kendisinden sadır olan en ufak bir ima bile takip edilmeye çalışılmıştır.

İbn Sa'd'ın “Tabakat'ında” İbn Şihab tarafından nakledilen bir habere göre Enes b. Mâlik, “Allah Teâla vahyi Peygamber (sav)'i vefat edene dek kesmeyip devam ettirdi. Vahyin en çok geldiği zaman vefat ettiği gündü.” diyerek Resûl-i Ekrem'in son nefesine kadar vahyin nüzulünün devam ettiğini belirtmiştir.¹ Benzer şekilde Hz. Peygamber'in hastalığı süresince söz, fiil ve takrirlerinden oluşan ve özeldi sahâbilerine, genelde ise ümmetine son emir, tavsiye ve hatırlatmalarını içeren hadis-i şerifleri de vârid olmaya devam etmekteydi. Gerek nazil olan ayetlerin gerekse vârid olan hadislerin ve hastalık boyunca Hz. Peygamber'in yapıp ettiklerinin, onun etrafında cereyan eden konuşmaların vb. hususların öğrenilip muhafaza edilerek nakil olunması önem arz etmekteydi.

* Prof. Dr. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Öğretim Üyesi

¹ İbn Sa'd, s.198

Hız. Peygamber'in son anlarında cereyan eden olaylar, bu denli dikkatli bir şekilde takip edilip adeta tam anlamıyla kaydedilmesine rağmen bu süreçte gerçekleşen kimi olaylar, ileriki dönemlerde polemik konusuna dönüşmüş, hatta Müslümanlar arasında fitne tohumlarının yeşertilmesinde malzeme olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla bu dönemin ayrıntılı şekilde her anının ve her olayının net ve sahih bir şekilde ortaya konulması önem arz etmektedir.

Bununla birlikte çalışmamızın asıl konusu Hız. Peygamber'in vefatı esnasında yaşananların tamamı değil sadece hastalık devresinde Hız. Ebû Bekir'in bir şekilde taraf olarak isminin geçtiği hadiselerdir.

Çocukluk ve gençliğinde olduğu gibi risaleti döneminde de her daim Allah Rasûlü'nün yanı başında yer alan, onunla ilgilenen, Hız. Peygamber tarafından da adeta yaşamının her deminde olduğu gibi son anlarında da gene yanı başında bulunulması istenilen ve sanki bu uğurda emrolunan Hız. Ebû Bekir'in ele almak istediğimiz dönemle ilgili konumu özellikle önemlidir.

Hız. Peygamber, kendisinin de bir beşer olarak ölüm gerçeği ile karşılaşacağı farkında idi. Özellikle veda haccı ile sanki dirilerle, sonraki günlerde ise bâki kabristanına ve Uhud şehitliğine sık sık gidip gelmesi, tek tek veya toplu olarak sahâbileriyle fırsat buldukça vedalaşan bir insan edasıyla konuşması, onun, vefatının yaklaştığını hissetmesiyle doğrudan alakalı gibi görünmektedir. Ayet-i Kerimelerde zaten bu gerçek en yalın bir şekilde ortaya konulmakta idi. Diğer taraftan Hız. Peygamber sahâbileriyle oturup kalkarken veya onlarla konuşurken de vefatının yaklaştığına dair ipuçları verir gibiydi.² Sahâbiler için onsuz bir hayatı düşünmek üzüntü verici olsa da Resûlüllah'ın da öleceğine dair bir takım işaretler, o daha vefat etmeden önce belirtmeye başlamıştır. Bilhassa risâlet döneminde Resûlüllah ile ismi sık sık gündeme gelen Hız. Ebû Bekir'in vefatunnebî esnasındaki olaylarda da ismine sıkça rastlanılmaktadır.

I- Hız. Peygamber'in Vefatının Yaklaştığına Dair İşaretler

A- Kur'ân-ı Kerim'den İşaretler

Özellikle Kur'ân ayetlerini yorumlamada daha maharetli olan bazı sahâbiler, nazil olan ayetlerden bir kısmından hareketle Hız. Peygamber'in vefatının yaklaştığı sonucuna varmışlar ve bunu dair düşüncelerini diğer

² Makrizî, İmtâ, II, 126-128

sahâbilerle de paylaşmışlardır.³ Hz. Peygamber'in de her canlı gibi ölümü tadacağı ve onun için ölüm vaktinin yaklaştığını düşünen sahâbîlere göre bu durum pek çok ayet-i kerime⁴ ile de net bir şekilde ifade edilmiştir:

“Ey Muhammed! Allah'ın yardımını ve zafer günü gelip, insanların Allah'ın dinine akın akın girdiklerini görünce, Rabbini överek tesbih et, Ondan başışlanma dile. Çünkü O, tövbeleri daima kabul edendir.”⁵

“Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim.”⁶

“Ey Muhammed! Şüphesiz ki sen de öleceksin, onlar da ölecekler”⁷

“Ondan başka her şey helak olacaktır. Hüküm Onundur. Ona döndürüleceksiniz.”⁸

“Yeryüzünde bulunan her şey yok olup gidecektir. Ancak yüce ve cömert olan Rabbinin varlığı bakidir.”⁹

“Her nefis ölümü tadacaktır. Kıyamet günü, ecirleriniz size mutlaka ödenecektir.”¹⁰

B- Hz. Peygamber'in Vefatının yaklaştığını Hissettiren Söz ve Fiilleri

Benzer şekilde Hz. Peygamber de sözleri ya da fiilleriyle vefatının yaklaştığını sahâbîlerine ihsas ettirmiştir.¹¹ Tabi ki Hz. Peygamber, ne zaman vefat edeceğine dair kesin bilgiye sahip değildi. Bununla birlikte o, Kur'ân'ın ilk muhatabı ve en iyi anlayanı olarak yukarıda bir kısmını verdiğimiz ayetlerden hareketle artık ecelinin yaklaştığını fark etmiştir. Bu durum karşısında Resûl-i Ekrem (sav), ölüm için adeta son hazırlıklarını da yerine getirmeye çalışmıştır. Veda haccı esnasındaki irad ettiği hutbe ile Müslümanların geneline veda etmiş, Medine'ye döndükten sonra ge-

³ İbn Abbas'ın Nasr Suresi'ni Hz. Peygamber'in vefatının yaklaştığına işaret ediyor demesi sahâbîlerin ona hayranlığına sebep olmuştur. Bkz., Ahmed Muhammed İbn Hanbel, *Müsned*, İstanbul 1413/1992, 231-232 (3127); Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, Beyrut trz., II, 365

⁴ Bu hususta bkz., Abdülkadir b. Muhammed el-Makrizî, *İmtâu'l-Esmâ*, thk., en-Nümeysî, Beyrut 1420/1999,, II, 123-126

⁵ Nasr 110/1-3

⁶ Mâide 5/3

⁷ Zümer, 39/30

⁸ Kasav 28/88

⁹ Rahman 55/26-27

¹⁰ Âl-i İmrân 3/185

¹¹ Bu hususta geniş bilgi için bkz., Makrizî, *İmtâu'l-Esmâ*, II, 126-128; Muhammed Ebû Zehra, *Hatemü'n-Nebiyîn (el-Ahdü'l-Mekke)*, Katar 1400, s.1478-1481

rek Uhud Şehitliği'ne gerekse Bakî kabristanına gerçekleştirmiş olduğu ziyaretlerle de ölülerle hasbihal etmiş, onlar için uzun uzadıya dua ve istiğfarda bulunarak¹² adeta son kez onları ziyaret ettiğini hissettirmiştir.

Diğer taraftan Allah'ın Resûlü, bazı sözleriyle de artık dünya hayatına veda edeceği vaktin geldiğini ifade etmiştir. Her ne kadar bu durumu Resûlüllah kinayeli ve üstü kapalı ifadelerle söylemiş olsa bile, onu yakından tanıyan ve İslâm'ın ruhunu iyi kavramış bulunan sahâbîler, sözlerinden hareketle Hz. Peygamber'in vefatının yaklaştığını anlayarak üzül-müş, hatta ağlamışlardır.

İbn Kesîr'in naklettiği bir habere göre sahâbîlerden Câbir şöyle demiştir: Resûlüllah (sav)'ı Cemreleri taşlarken gördüm. Durdu ve şöyle dedi: "Menâsikinizi benden öğrenin (alın). Belki, bu senemden sonra hacetmeyeceğim."

Resûlüllah kızı Fatıma (ra)'ya ise;

"Cebrail her sene Kur'ân'ı bana bir kere arz eder. Ama bu sene iki kere arz etti. Böyle yapmasını ecelimin yaklaştığına bir işaret olarak kabul ediyorum." demiştir.

Buharî'nin sahihinde, Ebû Hüreyre'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: Resûlüllah (sav), her Ramazan ayında on gün süreyle itikafa girerdi. Vefat edeceği sene yirmi gün süreyle itikafta kaldı. Her Ramazan'da kendisine Kur'ân bir kez arz edilirdi. Vefat edeceği sene ise Kur'ân kendisine iki defa arz edildi."

Vâkıdî, Hz. Peygamber (sav) 'in mevlası Ebû Müveyhibe'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Resûlüllah (sav)'ın gece yarısı şöyle dedi: "Ey Ebû Müveyhibe! Bakî ehline istiğfarda bulunmam emredildi. Benimle gel." **Onunla beraber gittim**, Bakî'a **gelince uzun uzun Bakî ehline dua etti. Sonra şöyle dedi: "İnsanların bulunduğu duruma göre, içinde bulunduğunuz durumdan memnun olun. Fitneler, başı sonuna karışacak şekilde gece karanlıkları gibi birbirini takip edecek. Sonu ise başından daha şer olacaktır." Sonra şöyle dedi: "Ey Ebû Müveyhibe! Dünya hazineleri ve ölümsüzlük sonrası Cennet ile Rabbime kavuşmak ve sonrası Cennet arasında tercih yapmam istendi" Ona, "Anam babam sana feda olsun! Dünya hazinelerini, ölümsüzlüğü ve sonrası Cenneti tercih et." dedim. Bana, "Ey Ebû Müveyhibe!**

¹² Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, thk., Süheyl Zekkar-Riyad Zirikî, Beyrut 1417/1996, I, 213-214; Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, thk., Z. eş-Şaviş- Ş. el-Arnâvud, Beyrut 1403/1983, III, 39

Ben Rabbime kavuşma ile Cenneti seçtim." *dedi. Döndüğünde hastalığı başladı ve Allah (cc) onu (sav) aldı.*¹³

İbn Sa'd "Tabakat" isimli eserinde Hz. Peygamber'in vefatıyla neticelenen hastalığının hemen öncesinde gerçekleşen bir olayı Ukbe b. Amr el-Cühenî'nin naklettiği rivayetle ortaya koymaktadır:

Resûlüllah (sav), *ölü ve dirilere veda ediyormuş gibi Uhud şehitlerine sekiz yıl sonra gelip duada bulundu. Sonra minbere çıktı ve şöyle dedi:* "Aranızdan ayrılacağım! Size şahidim. Havuzu size buluşma yeri olarak veriyorum. Ben şu makamımda şu anda ona bakıyorum. Sizin şirke düşmenizden korkmuyorum. Fakat şu dünya için yarışacağınızdan korkuyorum."

Yukarıdaki ayetler ve sahâbîlerin naklettikleri rivayetlerden de anlaşılacağı gibi Hz. Peygamber ölüm vaktinin gelip çatıldığını düşünmekteydi. Bu düşüncesini zaman zaman sahâbîlerle de paylaşmış, ölmeden önce dinin kendisine yüklemiş olduğu görevleri son noktasına kadar yerine getirmeye gayret göstermiştir.

Kendisinin incittiği kimseler veya herhangi bir şekilde hakları geçenler varsa onlarla helalleşmesi, Ensânın haklarının gözetilmesi ve onların İslâmiyet uğrunda yaptıkları hizmetlerin dikkate alınarak yaptıkları iyiliklerin kabul edilmesi, yanlışlıkların ise affedilmesi gerektiğini vasiyet eden Hz. Peygamber, bunlardan başka tavsiyelerde de bulunmuştur. Yine o, elçilere iyi davranılması ve onlara hediyeler verilmesi, kölelerin haklarına riayet edilmesi ve çağrılırken kesinlikle incitici bir ifadeden kaçınılması gerektiği, Allah'ın kitabı Kur'an'ı Kerim'e ve Sünnet-i Nebevî'ye titizlikle uyulması vb. hususlarda ikaz, emir ve tavsiyelerde bulunmuştur.¹⁴

Hz. Peygamber'in vefatından kısa süre önce dünya hayatının sonuna geldiğini ifade eder tarzda başka sözleri de olmuş, bunlarda daha ziyade isim geçen sahâbî Hz. Ebû Bekir olmuştur.

Vâkîdî'nin Muhammed b. Cübeyr'e isnad ederek rivayet ettiğine göre adamın biri vefatından kısa süre önce Hz. Peygamber'e gelerek onunla bir konuda konuşmuş, konuşma sırasında Resûlüllah'a, "Ya gelip seni bulamazsam" diye sorunca Resûlüllah (sav) ona "Ebû Bekir'in yanına gel" demiştir.¹⁵

¹³ Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb Arnavut ark., Beyrut 1414/1994, II, 453

¹⁴ Hz. Peygamber'in vefat etmeden hemen önceki emir, tavsiye ve vasiyetleri hakkında geniş bilgi için bkz., Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, thk., M. Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut 1401/1980, IV, 345; İbn Sa'd, II, 232

¹⁵ İbn Sa'd, 231

Yine Vâkîd'inin naklettiği bir rivayete göre Hz. Peygamber adamın birinden borçla bir deve satın almış, adam, "Ya Resûlüllah gelip sizi bulamazsam ne yapayım?" dediğinde Hz. Peygamber ona Hz. Ebû Bekir'e uğramasını söylemiştir.¹⁶

Pek çok kaynakta yer alan meşhur bir rivayete göre ise Hz. Peygamber hastalığının başlangıç günlerinden birinde "Cenab-ı Hakk'ın bir kulunu, dünya ile kendi yanında bulunanlar arasında bir tercihte bulunmasını istediğini, o kulun da, Allah'ın yanında bulunanları tercih ettiğini" söylemiştir. Hz. Peygamber'i dinleyenler arasında yer alan Hz. Ebû Bekir duydukları karşısında ağlamaya başlamış, bu sözleriyle kendisine tercih hakkı verilen kulun Resûl-i Ekrem olduğunu, onun ise Allah'ın katındaki-leri tercih ettiğini dolayısıyla da vefatının yaklaştığını ifade etmiştir.¹⁷

Yukarıda da ifade ettiğimizi üzere her ne kadar Hz. Peygamber vefatıyla sonuçlanan hastalığa yakalanmadan önce ciddi bir rahatsızlık geçirmemiş olsa bile inen ayetlerden hareketle vefatının yaklaştığı düşüncesiyle o (sav) risâlet (nübüvvetiyle ilgili hususlar) ve riyaset (idarecilikle ilgili hususlar) namına yapması gereken son işleri de tamamlamaya gayret göstermiştir.

II- Hz. Peygamber'in Hastalığının Kronolojisi

Hz. Peygamber'in hastalığı on üç gün sürmüştür. Tarihçilerin çoğunluğuna göre Resûlüllah (sav), Safer ayının yirmi sekizinde Çarşamba günü hastalığa yakalanmış, Rebiülevvel ayının on ikisinde Pazartesi günü kuşluk vaktinde vefat etmiştir.¹⁸

On üç gün süren hastalığın ilk önce Zeyneb bnt. Cahş validemizin evinde başladığı¹⁹, beş gün sonra²⁰ şiddetini artırdığı ifade edilmektedir. Kaynaklarda yer alan rivayetlere göre hastalık şiddetini Meymûne (ra) annemizin evinde iken artırmıştır.

Hastalığı iyice artan ve artık zevcelerini nizami bir şekilde kendi günlerinde ziyaret etme mecalini kendinde bulamayan Hz. Peygamber, eşlerinin onaylarını alarak hastalık dönemini Hz. Aişe validemizin evinde geçirmek istemiştir. Onların nöbet haklarından feragatleri neticesinde Hz.

¹⁶ İbn Sa'd, s.231

¹⁷ İbn Hişam, IV, 327; İbn Sa'd, s.231; Taberî, II, 434

¹⁸ Belâzürî, I, 213; Fesevî, I, 309

¹⁹ Makrizî, *İmtâ'u'l-Esmâ*, II,128

²⁰ Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zebîdî, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, trc., A.Naim- K.Miras, Ankara 1983, XI, 5, 13

Peygamber, Hz. Meymûne'nin evinden sıraları gelen diğer zevcelerinin evlerine değil, Hz. Aişe'nin evine geçmiş ve orada sekiz gün daha süren hastalık neticesinde vefat etmiştir.

III- Hz. Peygamber'in Hastalığı Esnasında Hz. Ebû Bekir'in Namaz İmametine Tayin Edilmesi

Hz. Peygamber, sancılarının azaldığı sıralarda yine mescide gitmeye ve sahâbîleriyle cemaat halinde namaz kılmaya ve onlara bir takım emir ve tavsiyelerde bulunmaya devam etmiştir.²¹

Resûlullah'ın hastalığının şiddeti onu halsiz bıraktığında ise mescide gidememiştir.²² Mescide çıkabilmek için kendinde güç bulan Resûlullah, vefatından üç gün öncesinde de benzer şekilde ayağa kalkıp cemaate imamlik yapmak üzere harekete geçmek istemişse de olduğu yere yığılıp kalmıştır. Bir süre sonra tekrar kendinde güç hisseden Hz. Peygamber, aynı şekilde teşebbüste bulunmuşsa da yine gidemeyip kendisini hasret ve merakla bekleyen sahâbîlerin beklemelerini boşa çıkartmıştır. Bu durum birkaç defa²³ tekrar ettikten sonra cemaatin namazlarını kılıp kılmadıklarını sormuş, Hz. Aişe'nin "Ey Allah'ın Resûlü! Namazlarını²⁴ henüz kılmadılar, sizin gitmenizi bekliyorlar" demesi üzerine Hz. Peygamber, insanlara namazı kıldırması için Ebû Bekir'e birini gönderdi. Ebû Bekir'in yanına gelen adam ona, "Allah'ın Resûlü insanlara namaz kıldırmanı emrediyor." dedi. Ebû Bekir -yufka yürekliydi- "Ey Ömer! İnsanlara namazı sen kıldır." dedi. Ömer ona, "Sen buna daha layıksın." dedi.²⁵ Aişe dedi ki: O günlerde Ebû Bekir insanlara namazları kıldırıldı. Sonra Resûlullah (sav) kendinde bir hafiflik hissetti ve -onlardan biri Abbâs olan- iki adama yaslanarak çıktı. Ebû Bekir insanlara namaz kıldırırken kendisi de öğlen namazını kıldı. Ebû Bekir Peygamber'i görünce gerilemek istedi; ama Resûlullah (sav) ona geri çekilmemesini işaret etti. Onu götürönlere "**Beni onun yanına oturtun.**" dedi. Onu Ebû Bekir'in yanına oturtttular. Resûlullah (sav) oturmuş; Ebû Bekir ayakta Resûlullah'ın (sav) namazına, insanlar da Ebû Bekir'in namazına uyararak namaz kıldılar.²⁶

²¹ Makrizî, II,129

²² Hz. Peygamber'in hastalığı esnasında çektiği sancılar karşısında Hz. Aişe'nin şöyle söylediği nakledilmektedir: "Hastalığın ağrısı Resûlullah'dan daha şiddetlisi olanı görmedim." Buhârî, Kitabu'l-Maraz, VII, 3

²³ Zebîdî'ye göre bu durum dört kere tekrar etmiştir. Bkz., *Tecrid-i Sarîh*, XI, 13

²⁴ Fesevî'ye göre bu bekleyiş Yatsı namazı için söz konusu olmuştur. *el-Ma'rife ve't-Tarih*, III, 310

²⁵ İbn Hanbel, *Müsned*, 5141 nolu hadis; Fesevî, III, 310

²⁶ İbn Hanbel, *Fedâilü's-Sahâbe*, I, 129-140

Babasının imamlık makamına geçmesini arzu etmeyen Hz. Aişe, Hz. Peygamber'in Ebû Bekir'in imam tayin edilmesine gerekçe sunarak mani olmaya²⁷ çalışmış, hatta Resûlüllah'ın emrini tekrarlaması üzerine Aişe söz konusu emrin gereğini yerine getirmek yerine mazeretler sunmaya çalışmıştır. Hz. Peygamber'in ısrarlı tutumu sebebiyle Aişe validemiz bu sefer de Hafsa validemizi devreye sokarak ondan Hz. Peygamber'i Ebû Bekir yerine Ömer (ra)'i tayin etmesi konusunda ikna etmesini istemiştir. Bu maksatla harekete geçen Hafsa validemiz, Ebû Bekir yerine Ömer'in imam yapılması hususunda Hz. Peygamber'i ikna etmeye çalışmışsa da Resûlüllah'ın kararında ısrar ederek adeta onu azarlaması neticesinde hayal kırıklığı yaşayarak geri dönmek zorunda kalmıştır. Hz. Hafsa bu teşebbüsünden dolayı pişman olmuş ve kendisini bunu yapmaya sevk eden Hz. Aişe'ye senden bana zaten bir iyilik gelmez ki diyerek sitemini ifade etmiştir.²⁸

Hz. Aişe validemizin babasının imameti hususunda Hz. Peygamber'in emri ve kendisinin tavrıyla ilgili olarak kaynaklarda uzun uzadıya anlatılan şu haberleri nakletmektedir:

Resûlüllah (sav) hastalandığında "Ebû Bekir'e haber verin insanlara namazı kıldırın!" diye emretti. Ona, "Ey Allah'ın Resûlü! Ebû Bekir yufka yüreklidir, sesi zayıftır, *Kur'ân okurken* ağlar!" dedim. "Ona söyleyin insanlara namaz kıldırın." dedi. Âişe dedi ki: **Ona** söylediğim sözü tekrarladım. **Bunun** üzerine Resûlüllah (sav) "Siz kadınlar Yusuf'un kadın arkadaşları gibisiniz. Ona emredin, insanlara namazı kıldırın." dedi. Âişe dedi ki: "Vallahi, bunu babamın *imamettin muaf* tutulmasını *istediğim için* söyledim. Peygamberden *sonra onun* makamında duracak kimsenin insanlar tarafından sevilmeyeceğim düşündüm. *Benim düşüncem, halkın*, Resûlüllah'ın yerine ilk geçen kişi olmasından *ötürü onun* uğursuz sayılmasından korkmamdı. Bu nedenle bu işten babamın muaf tutulmasını *arzu ettim.*"²⁹

*Bazı kaynaklarda Hz. Peygamber'in Ebû Bekir'in imamete geçmesine dair emri Hz. Aişe'nin maharetiyle Ebû Bekir yerine Hz. Ömer'e yönlendirilmiş, bu emir mucibince Hz. Ömer imam olup cemaate namaz kıldırma için harekete geçmiş, ancak onun tekbir sesini işiten Resûlüllah, buna müdahale ederek emrini bu sefer kati bir tarzda tekrarlamıştır. Ömer (ra) veya bir başkasının değil bizzat emrettiği gibi Ebû Bekir (ra)'in bu işi yapmasını söylemiştir.*³⁰

Hz. Aişe'nin babasının imamete geçmemesi için ileri sürdüğü gerekçelere bakıldığında aslında bunların imamet için engel olmayan bahaneler olduğu anla-

²⁷ İbn Hişam, IV, 330; İbn Hanbel, 1784 ve 3355 nolu hadisler; Fesevî, I, 311

²⁸ İbn Sa'd, II, 229; İbn Hanbel, I, 144

²⁹ İbn İshak, s.709; İbn Hişâm, IV, 330; İbn Sa'd, II, 217; Zebîdî, XI,14, 1nd.

³⁰ İbn Hişam, IV, 330; İbn Sa'd, s.225

şılmaktadır. Üstelik Hz. Aişe'den nakledilen rivayetlerden de bunu anlamak mümkündür. Zira Hz. Aişe de ileri sürdüğü sebeplerden ziyade babasının Peygamber hayatta iken yerine imamete geçmesinin Müslümanlar nezdinde uğursuzlukların ve sonraki dönemde meydana gelen olayların gerekçesi olarak görülmesinden endişelendiği için onun imametini razı olmadığını ifade etmiştir.³¹

Hz. Aişe de bilmektedir ki babası daha Mekke döneminde tüm engellemelere rağmen evinde sesli şekilde Kur'ân okur, onu dinleyen Müslümanlar etkilendiği gibi müşriklerden de etkilenerек kraat sona erene kadar onu dinleyenler olurdu. Benzer şekilde namazda da Kur'ân'ın ruhuna uygun tarzda etkili bir şekilde ve ayetlerde ifade edilen hususları tüm benliğinde hissederek okuduğu ayetler cemaat tarafından duygu yoğunluğu içerisinde dinlenilir ve herkesi derinden etkilerdi. Dolayısıyla onun imamlık yapabilecek kabiliyet ve kapasiteye sahip olduğu Hz. Aişe tarafınca da malumdu. Ancak Hz. Aişe babasının peygamber hayatta iken onun makamında yer almasının toplum nezdinde iyi yorumlara yol açmayacağı endişesiyle buna mani olmaya çalışmıştır.

Hz. Peygamber'in kimi emirlerinde ısrarcı olmadığı, bunların, olsa da olur olmasa da olur kabilinden hususlar olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Oysa Allah Rasûlü, hastalığı boyunca Müslümanlara Hz. Ebû Bekir'in imameti hususunda ısrarcı olmuş, onun yerine teklif edilen isimleri asla tasvip etmemiştir.³²

Öyle anlaşılıyor ki Hz. Peygamber'in bu esnada imamet için emrettiği Ebû Bekir toplum tarafından da kabul görmüş, neden bu da diğerleri değil şeklinde itirazlar ya da huzursuzluklar söz konusu olmamıştır.

Hz. Peygamber'in ısrarları neticesinde hastalığının son üç gününde takriben 17 vakit namaz Hz. Ebû Bekir'in imameti ile kılınmıştır.³³ Zaman zaman Hz. Peygamber kendini iyi hissederek sahâbîlerin desteği ile mescide çıkmışsa³⁴ da Ebû Bekir aldığı emir doğrultusunda görevini yapmaya devam etmiştir. Kaynaklarda Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in makamında durarak imamlık yaptığında zaman zaman ağladığına ve sesini cemaate duyurmakta zorlandığına dair bilgiler yer almaktadır ki bu durum Hz. Aişe'nin, "Babam Ebû Bekir yufka yüreklidir, sizin makamınızda durup imamlık yapamaz, ağlar, bundan dolayı da sesini duyuramaz"

³¹ İbn Sa'd s.224

³² İbn Sa'd'ın Hz. Aişe tarafından nakledilen bir rivayete dayanarak naklettiği bir hadise göre Hz. Peygamber, "Ebû Bekir'e emredin, insanlara namazı kıldırın. Bu konuda söz söyleyen veya temennide bulunan çok olur. Ama Allah ve müminler Ebû Bekir'den başkasını kabul etmezler" diyerek bu sıkıntılı dönemde imamlık görevini Ebû Bekir'in yapmasının Allah Teala'nın rızasına ve toplumun kabulüne daha muvafık olduğunu ifade etmiştir. İbn Sa'd, s.224, 230

³³ İbn Sa'd, II, 229; Taberî, II, 439; Belâzürî, II, 227; Makrizî, II, 135. Çarşamba günü başlayıp Pazartesi vefatla neticelenen hastalık. Buna göre Hz. Ebû Bekir Perşembe İkinci namazıyla başladığı imameti Pazartesi sabah namazıyla tamamlamış, böylece 17 vakit olmuştur. Krs. Bkz., Şibli Numani, s.497-498, 250 nd.

³⁴ Fesevî, I, 310

tarzındaki sözlerinde haklı çıktığını göstermektedir. Bununla birlikte bazı müsteşriklerin aksine Hz. Aişe'nin hastalıktan çaresiz düşmüş Hz. Peygamber'i istediği gibi yönettiği şeklindeki iddiaların ne kadar asılsız olduğu da yukarıdaki rivayetle net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Zira Hz. Aişe babasının imamete geçirilmesine engel olmak istemişse de kesinlikle bunda muvaffak olamamış, Hz. Peygamber'in emri karşısında direnmesi asla söz konusu olmamıştır.³⁵

III.- Hz. Ebû Bekir'in Hastalığı Boyunca Hz. Peygamber'in Gündeminde Yer Alması

Kaynaklarda anlatıldığına göre Hz. Peygamber'in hastalığının son sekiz günü nisbeten önceki beş günden daha ağır geçmiştir. Ancak bu sekiz günlük süreçte de onun hastalığı aynı seviyede ağır seyretmemiş, kimi zamanlar çok daha ağırlaşırken, bazen de, iyileşti herhalde denilecek kadar rahatlamıştır. Özellikle nisbeten rahatladığı dönemlerde sahâbîleriyle bir araya gelmeye, onlarla cemaat olup birlikte namaz kılmaya, son nasihat ve ikazlarını yapmaya özen göstermiştir. Bu süre zarfında özellikle çok önem verdiği hususlar hakkında konuşmuş, tabiri caiz ise tâlî meseleler üzerinde durmamıştır. Söz konusu dönemde Hz. Peygamber'in sohbet meclisinde bulunan her daim ziyaretçileri arasında yer alan ve konuşmaları esnasında adından bahsettirenler arasında Hz. Ebû Bekir'in ağırlıklı bir şekilde ismine rastlanılmaktadır.

Ka'b. b. Mâlik'e nisbet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Peygamberinizle en yeni ahdim, vefatından beş gün evvel ellerini hareket ettirerek şöyle dediğini duymamdır: "Benden önce gelmiş hiçbir peygamber yoktur ki kendi ümmetinden bir dostu(Halili) olmasın. Bilmiş olunuz ki benim dostum da Ebû Bekir'dir..."³⁶

İbn Abbas'tan nakledildiğine göre o şöyle demiştir: "Resûlullah vefatına sebep olan hastalığında başı hırkayla sarılı olarak çıkıp mescide geldi. Minbere çıkıp hamdele ve salveleden sonra şunları söyledi: "Ebû Bekir b. Ebî Kuhâfe'den başka bana, malıyla ve canıyla güven veren hiç kimse yoktur. Eğer insanlar arasında bir halil edinmiş olsaydım mutlaka, Ebû Bekir'i dost edinirdim. Lakin İslâm kardeşliği daha üstündür..."³⁷

³⁵ Abbott'a göre her ne kadar Muhammed son günlerini Aişe'nin evinde geçirmişse de bu asla batılların anladığı şekilde bir harem hayatı yaşamak için olmamıştır. Zira bu gün olduğu gibi geçmişte de doğulu insanlar hastalarını sık sık ziyaret ederler hatta hastanın ağırlaştığı durumlarda akrabalarından birileri geceyi de hastanın yanı başında geçirirler. Hastanın ihtiyaç duyduğu bakımın yakınları en kısa sürede yerine getirirlerdi. Bkz., Nabia Abbott, *Hz. Muhammed'in Sevgili Eşi Ayşe*, çev., Tuba Asrak Hasdemir, Ankara 1999, s.83, 87

³⁶ İbn Sa'd, s.229

³⁷ İbn Sa'd, s.232; Taberî, II, 434-435

IV- Hz. Peygamber'in Sadece Hz. Ebû Bekir'in Kapısının Mescide Açılmasına İzin Verip Başkalarınınkini Kapattırması

Malum olduğu üzere Hz. Peygamber'in hücreleri gibi bazı sahâbîlerin evlerinin kapıları da mescide bakmaktaydı. Hz. Peygamber daha önceki dönemlerde açık olan bu kapıların kapatılmasını, sadece Hz. Ebû Bekir'in evine ait olanınının açık tutulması emretmiştir.³⁸ Üstelik bu emrini herkesin huzurunda ifade etmiş, bunu anlamakta zorlananların sözleri kendisine ulaştığında da, onun (Ebû Bekir) kendi nezdindeki yeri ve değerini ifade ederek böyle bir karar verdiğini ifade etmiştir.

Hayatının her anında yanı başında bulunan kötü günleri kadar iyi günlerinde de kendisiyle birlikte aynı kaderi paylaşan Hz. Ebû Bekir'in en sıkıntılı günlerinde de yakınında yer alması, ihtiyaç duyduğu anda kestirmeden kendisine ulaşabilmeyi arzulayan Resûl-i Ekrem, mescide doğrudan ulaşabilme imkanını özellikle Hz. Ebû Bekir'e vermiştir.

İbn Sa'd tarafından nakledilen bir rivayete göre Hz. Peygamber'in böylesi bir tasarrufta bulunmasının gerekçesini soran amcası Abbas'a "Ey Abbas! Ben kendiliğimden bunu yapmadım" diyerek³⁹ bu kararında İlahi iradenin etkili olduğunu ifade etmiştir. Öyle ki, "namaza çıktığında seni görebilmek için kapıma sadece bir delik açayım" diyen Hz. Ömer'e bu izni vermeyen Peygamberimizin⁴⁰ bu hususta bu denli kararlılık göstermesinde de benzer şekilde İlahi iradenin etkisinden söz edilebilir.

V- Hz. Ebû Bekir Hastalığı Süresince Azami Şekilde Peygamberimizle Birlikte Olmaya Çalışmıştır

Son demlerinde Hz. Peygamberle birlikte olmak isteyen bütün sahâbîler gibi Hz. Ebû Bekir de imkanlar elverdiği ölçüde aynı duyguyla hareket etmeye çalışmıştır. Hasta yatağında yattığında evinde, mescide çıkacak kadar iyileşip rahatladığında mescitte o hep sevgili dostunun yanında bulunmaya özen göstermiştir.

Resûlüllah'ın hastalığı süresince Hz. Aişe'nin evinde kalması Hz. Ebû Bekir'in onunla hemhal olmasını, elinden geldiğince ilgilenmesini kolaylaştırmış olmalıdır. Zira bu evde bulunma noktasında onun diğer sahâbîlere nazaran daha avantajlı bir konumda olduğu söylenebilir. Zira söz konusu ev, kızı Aişe (ra)'nın de eviydi. Dolayısıyla diğer sahâbîler bu-

³⁸ İbn Hişam, IV, 327; Taberî, II, 434. İbn Hişam'ın Siyerinde kapı yerine pencere tabiri kullanılmaktadır.

³⁹ İbn Sa'd, Tabakat, s.233

⁴⁰ İbn Sa'd, II, s.233

raya gelmede onun kadar rahat hareket edememiş olabilirler. En azından Hz. Ebû Bekir hastayla tek başına ilgilendiği dönemlerde de kızının evine rahat bir şekilde gelip gitmiş olmalıdır. Buna mukabil diğer sahâbîlerin ziyaretleri esnasında kadınlarla erkeklerin arasına bir perde çekilerek⁴¹ haremlik-selamlık uygulaması noktasında gerekli hassasiyetin muhafaza edildiği anlaşılmaktadır.

Kaynaklarda yer alan bir rivayetten hareketle özellikle Hz. Peygamber'in hastalığının ağırlaştığı son günlerinde Hz. Ebû Bekir'in evine düzenli bir şekilde uğramadığı, özellikle hastanın yakınlarında bulunmaya özen gösterdiği anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber, on üç gün süren⁴² hastalığının son gününde nisbeten iyileşmiş, onun iyileştiğini gören zevceleri hücrelerine gitmişlerdir. Rivayetlere göre Hz. Ebû Bekir Hz. Peygamber'in vefat ettiği gün olan Pazartesi günü sabah namazından sonra durumunun hisseditir bir şekilde iyileşmesi üzerine⁴³ kuşluk vaktine kadar beklemiş, daha sonra Hz. Peygamber'e "Ey Allah'ın Rasûlü bu gün karım Hârice'nin günüdür. Müsaa-de ederseniz gidip onu sevindireyim" diyerek Hz. Peygamber'in iyileşmesinden cesaret alarak belki de günlerdir ihmal ettiği eşini ziyaret etmek istemiş, Hz. Peygamber de olur vermiştir.⁴⁴

Belki de Hz. Ebû Bekir sevgili dostunun ölüm iyiliği denilen bir iyileşme evresinde bulunduğunu kestirememiş, onun iyileştiğini düşünerek gönül huzuruyla ailesinin yanına gidip gelmeyi planlamıştır. ⁴⁵ Onun ayrılmasından sonra durumu ağırlaşan Hz. Peygamber başı Hz. Aişe'nin göğsü üzerindeyken ruhunu teslim etmiştir. Son sözü "maarifikilala olan Resûlüllah, daha önce de ifade ettiği üzere kendisine sunulan iki tercih hakkından dünyada ebedi kalmayı değil Rabbi Rahim'ine kavuşmayı seçerek sevgili eşi Hz. Aişe'nin evinde, onun nöbetinde, başı onun göğsü üzerindeyken vefat etmiştir.⁴⁶

⁴¹ İbn Sa7d, s.247

⁴² İbn Sa'd, II, 231; Makrizî, II, 129; Zebîdî, XI, 4

⁴³ İbn İshak, s.710

⁴⁴ İbn İshak, s.711; İbn Hişam, IV, 332

⁴⁵ İbn İshak, s.711; İbn Hişak, IV, 231; Fesevî, I, 312. Hz. Peygamber'in vefatı esnasında Hz. Peygamber'in başında sadece kendisinin bulunduğunu ifade eden Hz. Aişe bu durumu şu sözleriyle ortaya koymaktadır: "Onun vefatına sadece ben ve melekler şahid olduk, başkaları değil" bkz., İbn Hacer, VIII, 19

⁴⁶ Hz. Peygamber'in son nefesinde söyledikleri karşısında Hz. Aişe'nin kendi kendine "Artık Resûlüllah şimdi bizi ihtiyar etmiyor" dediği ve yine onun bu sözle anladım ki Resûlüllah'ın bu temennisi sıhhatli zamanda vaktiyle bize söylediği bir haberin tecellisidir. Bkz., Zebîdî, XI, 10

VI- Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in Defin Sürecindeki Rolü

Hz. Peygamber'in vefatı toplumda günümüz tabiriyle şok etkisi oluşturmuş, onun gerçekten ölüp ölmediği hususunda bir belirsizlik ortaya çıkmıştır. Hz. Ömer'in onun ölmediği, Musa Aleyhisselam gibi Tura çıktığı ve o öldü diyenleri geri gelip öldürmeden de ölmeyeceğine dair sözleri söz konusu belirsizliği daha da artırmıştır. Böylesi bir durumda Hz. Ebû Bekir Hz. Peygamber'in Hücre-i Saâdetlerine gelmiş, içeri girmek için izin istemiş⁴⁷, ancak kendisine, "bu gün artık izin istemene gerek yok" denilmesi üzerine içeri girmiştir. Hz. Peygamber'in naaşı üzerindeki örtüyü kaldırarak onun alnından öpmüş gayet sakin ve metin bir şekilde ağzından şu sözler dökülmüştür: "Anam babam sana feda olsun! Sağlığında da ölümünde de ne kadar güzelsin! Ölüm şerbetini tattın. Allah katında o kadar değerlisin ki o (cc) sana ölümü iki kez tattırmayacaktır."⁴⁸ Bundan sonra cenazenin yüzünü örten Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in öldüğünü kesin bir ifade ile dile getirmiştir.

Hz. Ebû Bekir'in bundan sonraki süreci serinkanlı, tutarlı ve metanetli bir şekilde yönettiğini söyleyebiliriz. Peygamber'in de bir beşer olarak öleceğini gayet iyi bilen sahâbilerin bunu kabullenmeleri elbette kolay olmayacaktı. Yerinde bir ifadeyle onlar sudan çıkan balık gibi bu süreçte müthiş bir şaşkınlık yaşamaktaydılar. Bu süreçte yaşanılacak en ufak bir tartışma, maazallah telafisi güç sıkıntıların Müslümanlar arasında baş göstermesine yol açabilirdi. Bu sebeple de sürecin sağlıklı bir şekilde yönetilmesi önem arz etmekteydi.

Etrafta daha Peygamberimizin hayatta olduğu dönemde baş gösteren ridde hareketleri, mütennebbilerin taraftarlarının güçlenmesine yol açabileceği gibi henüz İslâmla tanışan ancak Müslümanlıkları kavî hale gelmeyen Arap kabileleri de çeşitli şekillerde problemler çıkartabilirlerdi.

Durumun çok kritik ve hassas olduğu böylesi bir dönemde Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in vefat ettiğini net bir şekilde ortaya koyarken bunu Yüce Allah'ın deyişi ile ifade ederek her insan gibi Hz. Peygamber'in de ölmesinin gayet normal olduğunu, dile getirmiştir. O, Müslümanları sükûnete davet etmiş, bundan böyle Müslümanların Hz. Peygamber'in öğretilerine, mesajlarına kısacası Allah'ın dinine sarılmaları gerektiğini söyleyerek Müslümanların durumu kabullenilmeleri ve bu doğrultuda üzerlerine düşeni yapmalarını istemiştir.

⁴⁷ İbn Sa'd, s.268

⁴⁸ İbn Sa'd, s.268-269

Hız. Ebû Bekir'in konuştuğları herhangi birinin konuşması gibi değeriendirilmemiştir. Zira o, Peygamberin ölmeden önce bizzat görevlendirdiği imamlarıydı. Dolayısıyla Müslümanlar imamlarının sözlerine ve isteklerine bu süreçte itibar etmişler, söylediklerini reddetmek şöyle dursun sorgulamamışlardır bile.

Hız. Peygamber'in cenazesıyla ilgili hazırlıklar birinci dereceden yakın akrabalarından erkekler tarafından yapılmıştır. Öyle birilerinin iddia ettiği gibi saâbîler onun naaşını orta yerde bırakıp iktidar kavgasına tutuşmamışlar, cenazeyle ilgili süreç örf ve vasiyete binaen sağlıklı bir şekilde devam etmiştir. Pazartesi günü vefat eden Hız. Peygamber'in cenaze hazırlıkları yapıldıktan sonra vefat ettiği yer olan Hız. Aişe'nin evine defnedilmesi söz konusu olmuştur. Zira Hız. Ebû Bekir Peygamberimizin "Peygamberler öldükleri yere defnedilirler"⁴⁹ mealinde bir hadisi gerekçe göstererek onun için vefat ettiği yere kabir kazılmasını istemiş ve nihayet Hız. Peygamber son nefesini verdiği yerde yani Hız. Aişe'nin evindeki kabre konulmuştur.

Hız. Peygamber'in nereye defnedileceği Hız. Ebû Bekir'in söyledikleri üzerine herhangi bir tartışmaya mahal vermeden karara bağlanmıştır.⁵⁰ Benzer süreç Allah Resûlü'nün kimler tarafından yıkanacağı, kefenleneceği, kabre konulacağı ve cenaze namazının hangi sıralamaya göre kılınacağı konusunda herhangi bir tartışma yaşanmamıştır. Zira örf ve Resûlüllah'ın vasiyeti⁵¹ mucibince bütün bu işlemlerin yakın akrabalar tarafından yerine getirileceğini söyleyen⁵² ve Hız. Peygamber nezdindeki mertebesine rağmen o, örf ve vasiyete uymada öncülük etmiş, onun bu tavrı bizler de bütün bu hizmetlere katkı sağlamalıyız⁵³ düşüncesindeki diğer saâbîlerin böyle bir iddiada bulunmalarına engel olmuştur. Böylece hiçbir şekilde tatsızlık yaşanılmadan bu sancılı süreç tamamlanmış, Hız. Peygamber "Ravzatu'n min Riyâzi'l-Cenne" olarak nitelendirildiği mekana Hız. Ebû Bekir'in katkılarıyla defnedilmiştir.

⁴⁹ İbn Sa'd, II, 236-237; Makrizî, II, 135

⁵⁰ Ebû Bekir Hız. Peygamber'in "Peygamberler öldükleri yere defnedilirler" hadisini hatırlatarak bu dönemde olası tartışmaları engellemiştir. Bkz., Makrizî, II, 135

⁵¹ Makrizî, II, 136

⁵² İbn Sa'd, s.280; Taberî, II, 434-435

⁵³ Bizim de Resulullah üzerinde hakkımız var, onun için bizim de onun yıkanmasıyla ilgili süreçte bulunmamıza izin verilsin diyerek cenazenin teçhizinde bulunma hususundaki ısrarları da yine Hız. Ebû Bekir tarafından herhangi bir sıkıntıya yol açmadan dindirilmiştir. Zira Hız. Ebû Bekir "Hiç kimsenin Resulullah üzerinde hakkı olamaz, fakat onun herkes üzerinde hakkı vardır" dedikten sonra bu konudaki ısrarların gerekçesinin yersizliğini ifade etmekle birlikte bu grubun tamamen böylesi bir onurdan mahrum kalmamaları için de en azından bir kişi ile bu işte temsil edilmelerini sağlamıştır. Krş. Bkz., Şibli Numani, s.499

HZ. EBÛ BEKİR'İN HALİFE SEÇİLMESİ

Nizamettin Parlak*

GİRİŞ

Ebû Bekir Abdullah b. Ebû Kuhafe, Hz. Peygamberden üç yıl sonra dünyaya geldi (M. 574). Kureyş'e mensup olan Hz. Ebû Bekir'le Hz. Peygamberin soyu altıncı kuşak dedeleri olan Mürre'de birleşmektedir. Hz. Ebû Bekir, ilk Müslümanlardan olup Hz. Peygamber'in her zaman yanındaydı ve en büyük destekçisiydi, onun vefatından sonra Sakife'de halife seçildi ve bu görevi yaklaşık iki yıl, iki ay sürdürdükten sonra vefat etti (17 Cemâziyelâhır 13/18 Ağustos 634).¹

1. Hilafet Meselesi

Hz. Peygamber hayattayken iki görevi vardı. Biri; vahyi ümmete ulaştırmak, diğeri de İslam'ın yeryüzünde temsilcisi ve tatbikçisi olmak yani yönetim göreviydi. Resulüllah'ın vefatıyla birlikte birinci vazife bitti, ikinci vazifeyi de ümmetin içinden birinin üstlenmesi gerekti.²

Sahabe, Hz. Peygamber'in yerine kimin seçileceği konusunda ciddi kaygılar taşıdılar ve büyük ihtilaflar çıkmasından korktular.³ Mesele Kur'an ve sünnetin genel prensipleri çerçevesinde ehliyet ve liyakat esasına göre çözülmeliydi. Ancak Sakife'de gerçekleşen ilk halifenin seçiminde, dönemin siyasî ve ictimâî şartları gereği bu genel ilkeler yerine daha özel ve geçici bir ilke "halifenin Kureyşten olması" meselesi belirleyici oldu.⁴ Dolayısıyla Sakife'de Hz. Ebû Bekir'e biat edilmesi, büyük bir şerrin/krizin önlenmesi olarak değerlendirildi.⁵

* Doç. Dr. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ İbn Hibbân (ö. 354/965), *es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'-hulefâ Hz. Peygamber ve Halifeler*, (Terc. Harun Bekiroğlu), Ankara: Ankara Okulu Yay., 2017, s. 327, 363.

² Mehmet Said Hatipoğlu, *Hilafetin Kureyşliliği İslam'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik*, Ankara, 2005, s. 54.

³ İbn Şihâb ez-Zühri (ö. 124/742), *el-Meğâzî İlk Dönem İslam Tarihinde Savaşlar*, (Terc. Mehmet Nur Akdoğan), Ankara: Ankara Okulu Yay., 2016, s. 132.

⁴ Hatipoğlu, 55.

⁵ İbn Şihâb ez-Zühri, *el-Meğâzî*, 130.

2. Sakife’de Geçen Konuşmalar

Hilafet seçiminde Sakife’de yaşananları, olayın şahitlerinden olan Hz. Ömer anlatmış, en eski Siyer kaynaklarından *el-Meğâzî*’nin müellifi olan ve Hz. Peygamber’den yaklaşık yüz yıl sonra vefat etmiş bulunan İbn Şihâb ez-Zühri (ö. 124/742) de bu hadiseyi nakletmiştir. Daha sonra İbn İshâk (ö. 151/768), Abdürrezzâk İbn Hemmâm (ö. 211/826), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Buhârî (ö. 256/870) ve Taberî (ö. 310/923) bu olayı müştereken Zühri’ye dayanarak nakletmişlerdir.⁶

Sakife olayı, Hz. Ömer’in hilafetinin son günlerinde Hac için Mekte’de bulunduğu sırada (Zilhicce 23/644) gündeme gelmiş, ilk halifenin seçiminin bir oldubittiye getirildiği iddiaları huccac arasında konuşulmaya başlanmış, Hz. Ömer de Medine’ye döner dönmez mescitte insanları toplayarak bu olayı onlara detaylı bir şekilde anlatmıştır.⁷

O rivayeti özetlemek gerekirse; Hz. Peygamber’in vefat ettiği gün (8 Haziran 632), daha teşhiz, tekfin ve defin işlemleri tamamlanmadan Ensar, Sakîfetü Benî Sâide’de toplanarak Sa’d b. Übâde’yi halife seçmek istemişlerdir. Ensara göre İslam’a yaptıkları hizmetler dolayısıyla hilafet makamı kendilerinin hakkıydı. Durumdan haberdar olan Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer Sakife’ye intikal ederek⁸ olaya müdahil olmuş, toplantı hiç hesapta olmayan bir şekilde Hz. Ebû Bekir’in halife seçilmesiyle sonuçlanmıştı.⁹ Hâlbuki Sakife’de toplanan Ensar, Sa’d b. Ubâde’nin halifeliği hususunda fikir birliğine varmışlardı.¹⁰

Burada, konuşmaların detayına girmeden Hz. Ebû Bekir’in bu süreci son derece dikkatli bir şekilde yönetmesine, hitabet ve ikna gücüyle çok ciddi sonuçlara yol açabilecek olan böyle bir sorunu çözüşüne dikkatleri çekmek isteriz.

Bu konuşmalarda:

- Medineliler, kendilerini “Ensâr” diye nitelerken Mekkeli Müslümanlara “Muhacir” sıfatının yanı sıra “Kureyşliler” diye de hitap etmiş-

⁶ Hatipoğlu, 56.

⁷ Hatipoğlu, 56-57.

⁸ Burada dikkat çeken bir mesele şudur: Bu iki sahabî arasında Mescid-i Nebevî’den Sakife’ye giderken yol boyunca (yaklaşık 600 m.) oraya vardıklarında ne söyleyeceklerine ya da nasıl hareket edeceklerine dair hiçbir konuşma geçmemiş olmasıdır. Bunu Sakife’de Hz. Ebû Bekir konuşmaya başlayınca Hz. Ömer’in “O, benim aklımdan geçirdiğim şeyleri söyledi.” demesinden anlıyoruz. İbn Şihâb ez-Zühri, *el-Meğâzî*, 131.

⁹ İbn Şihâb ez-Zühri, *el-Meğâzî*, 130-131; Hatipoğlu, 57.

¹⁰ İbn Sa’d (ö. 230/845), *Tabakâtu’l-kebir*, I-XI, terc. Hikmet Akdemir vd., İstanbul: Siyer Yay. 2014, III, s. 203.

lerdir.¹¹ (Hz. Ebû Bekir de buradan hareketle Kureyşlilik meselesi üzerinden konuyu ele alacaktır.)

- Ensar, muhacirlerin sayıca azınlıkta oluşlarını zikrederek kendilerinin aslı, muhacirlerin ise tali bir unsur olduğunu vurgulamışlardır. Böylece Mekkelilerin Medine'yi idare etmek istemelerini kabullenmeyeceklerini ifade ederek böyle bir durumu gasp olarak niteleyeceklerini açıklamışlardır.¹²
- Ensar, Kur'an'da kendilerinin faziletinden bahsedildiğini¹³ dile getirmiştir.¹⁴
- Peygamberin kabilesinin çok azının onun davetine icabet ettiğini, kendisini koruyamadıklarını, ama Ensarın Allah yolunda savaştığını ve dini, kendileriyle aziz kıldığını, Hz. Peygamber'in Ensardan razı olarak dünyaya veda ettiğini dile getirmişlerdir.¹⁵
- Ensar, kendilerinin Kureyş'e takaddüm ettiğini dikkatlere sunmuştur.¹⁶
- Hicretin, Ensarın diyarına (Medine'ye) yapıldığını vurgulamışlardır.¹⁷
- Peygamberin kabrinin Medine'de bulunduğunu kendileri için bir avantaj olarak görmüş ve bunu dile getirmişlerdir.¹⁸

Hz. Ebû Bekir, Ensarın hatibini dinledikten sonra buna müdahale etmek isteyen Hz. Ömer'i sakinleştirmiş, akabinde de kendisi konuşmaya başlamış: Ensarın –kendilerinin de – bahsettikleri gibi hayır ve iyilik ehli olduklarını vurgulamış,¹⁹ ancak Arapların, Kureyş'ten başkasının yöneti-

¹¹ İbn Şihâb ez-Zühri, *el-Meğâzi*, 130; Vakıdî, *Kitabu'r-ridde*, 59-60.

¹² İbn Şihâb ez-Zühri, *el-Meğâzi*, 130-133; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 330-332; Suyutî (ö. 911/1505), *Halifeler Tarihi*, terc. Abdullah Gündüz, İstanbul: Asalet Yay. 2018, s. 89.

¹³ 59/Haşr, 9; 8/Enfâl, 72. Bu ayette Ensardan önce Muhacirler zikredilmiştir.

¹⁴ Vakıdî, *Kitabu'r-ridde*, 60.

¹⁵ Mahmud Şakir, *et-Tarihu'l-İslâmî*, XVI, 8. Baskı, yy, Mektebetülislamî, 2000, c. III, s. 50-51.

¹⁶ Vakıdî, *Kitabu'r-ridde*, tah. M. Abdullah Ebu'l-Hayr, Amman: Daru'l-Furkan, ty. s. 59-60.

¹⁷ Vakıdî, *Kitabu'r-ridde*, 60.

¹⁸ Vakıdî, *Kitabu'r-ridde*, 60. Burada muhtemelen Ensar, bir meseleye dikkat etmemiştir. Kendileri için üstünlük sağlayacak gerekçeleri sıralarken bunların, Hz. Peygamber'den, onun getirdiği dinden ve ona ilk iman eden Mekkelilerden kaynaklandığını fark etmemiş ya da dikkate almak istememişlerdir: Ensarın muhacirlere tekaddümü, Ensarın Kur'an'da zikredilişi, Hicretin Medine'ye yapıışı, Peygamberin kabrinin Medine'de bulunuşu gibi faziletler biza-tihi Kureyşten olan bir Peygamberin getirdiği dinden ve kelim-i kadimden kaynaklanmak-tadır. Eğer Medine hicret dolayısıyla bir şeref kazanmışsa bu da yine Kureyşli Peygamber ve Mekkelî ashabının bu şehre intikaliyle olmuştur.

¹⁹ İbn Şihâb ez-Zühri, *el-Meğâzi*, 131; Suyutî, *Halifeler Tarihi*, 89.

ciliğini tanımayacağını belirtmiş, Kureyş'in mevki ve nesep bakımından Arapların en şerefli olduğu dikkat çekmiştir.²⁰

Bu konunun en hassas kısmı "Kureyşlilik" meselesi olduğu için bunu biraz irdelemekte fayda vardır. İbn Şihâb ez-Zührî'nin rivayetine göre Hz. Ebû Bekir, Sakîfe'de bununla ilgili bir ayeti ya da hadisi kendi görüşünü teyit için okumamış, söylememiştir.²¹ Onun oradayken söylediği cümle şudur:

"و لن تعرف العرب هذا الامر إلا لهذا الحي من قريش. فهم أوسط العرب دارا و نسباً."²²

Yani "Araplar bu yönetim işinin Kureyş'ten şu topluluk (Muhacirler²³)'tan başkasına verilmesini kabul etmezler. Onlar mevki ve nesep bakımından Arapların ortada (üstün) olanlarıdır."

Eğer bu konuyla ilgili olarak her hangi bir hadis olmuş olsaydı Hz. Ebû Bekir'in Sakîfe'de bunu bağlayıcı bir delil olarak ortaya koyması gerekirdi. Böylece hiçbir tartışmaya mahal kalmadan mesele hallolurdu.

İbn Şihâb ez-Zührî, Hz. Ebû Bekir'in Sakîfe'deki konuşmasını Hz. Ömer'in ağzından şöyle rivayet eder: "Araplar bu yönetim işini Kureyş'ten şu topluluktan başkasına verilmesini kabul etmezler. Onlar mevki ve nesep bakımından Arapların ortada (üstün) olanlarıdır. Ben de sizin için şu iki kişiye razı oldum, hangisine isterseniz ona biat edin." dedi, benim (Hz. Ömer'in) ve Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh'ın elini tuttu..."²⁴ Ancak Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'e biat etti.²⁵

Mesele Zührî'de,²⁶ ondan nakilde bulunan İbn Hişâm'da²⁷ ve Taberî'de²⁸ bu şekilde anlatılmasına rağmen bu rivayete Vâkîdî'de ve Belâzurî'de şöyle bir ekleme yapılmıştır:

²⁰ İbn Şihâb ez-Zührî, *el-Meğâzi*, 131.

²¹ Said Hatiboğlu, çok sayıda ulemanın hilafetin Kureyşliliği meselesini kabul ettiğini ve bu iddiaların yersiz olduğunu belirttiikten sonra " İslam dünyasında şöhret yapmış âlimler arasında pek mühim bir tarihî hadiseyi yanlış anlamış olanlar az değildir. İnsanı, Kur'anî prensiplerle gayet isabetli değerlendiren mesela Mâturîdî ve İbn Teymiyye gibi büyük isimleri bu meselede bocalatan husus, herhâlde "imamlar Kureyş'tendir" hadisinin ilk hilafet seçiminde bahis konusu edilmemiş olduğunu tahkike zaman bulamamış, belki de içinde yaşadıkları Kureyş idaresi altında buna lüzum görmemiş olmalarıdır." Hatiboğlu, 87.

²² İbn Şihâb ez-Zührî, *el-Meğâzi*, (Arapça metnin 142. sayfası).

²³ Hatiboğlu, 57.

²⁴ İbn Şihâb ez-Zührî, *el-Meğâzi*, (Arapça metnin 142. sayfası).

²⁵ İbn Şihâb ez-Zührî, *el-Meğâzi*, 131.

²⁶ İbn Şihâb ez-Zührî, *el-Meğâzi*, (Arapça metnin 142. sayfası).

²⁷ İbn Hişâm (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-IV, (Neşr. Fuad b. Ali Hafız), Lübnan Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2009, c. IV, 183-186.

²⁸ Taberî, (ö. 310/923), *Tarihu'l-ümem ve'l-mülûk*, I-V, (tak. Nevâf el-Cerrâh), Beyrut; Dâr-ı Sadr, 2008, c. II, s. 510.

“ أن رسول الله صلعم قال ”الأمة من قریش...“ “Resulullah (as) buyurdu ki “İmamlar Kureyş’tendir.” Vâkıdî’ye göre Sakîfe’de bunu hadis diye rivayet eden kişi Ensardan Ma’n b. ‘Adiy’dır. Belâzurî’ye göre ise bu sözü orada hadis olarak aktaran kişi Hz. Ebû Bekir’dır.²⁹

Hz. Ebû Bekir, halifelik için Kureyş’ten başkasının uygun olmayacağını beyan ettikten sonra yine Kureyş’ten iki kişinin ismini halifelik için teklif etmesi, meselenin kırılma noktasını teşkil etmiştir. Zira bu ana kadar halifelik için tek aday vardı o da Ensardan Sa’d b. Übâde idi. Öyle anlaşılıyor ki Hz. Ebû Bekir’in konuşması etkili olmuş, zihinler onun teklifine makul bakmaya başlamışlardı ki Ensardan biri “Ey Kureyşliler bizden bir emir, sizden bir emir olsun” teklifinde bulunmuş, böyle olmazsa mesele- nin savaşa yol açacağını belirtmiştir.³⁰ Hz. Ömer’in buna itirazını destekler mahiyette Ensardan yine Ensara “İslam için ilk savaşanlarınsınız, Müslümanlara karşı ilk savaşan olmayın.” şeklinde bir uyarı gelmiştir.³¹

Hz. Ebû Bekir’in hilafete aday gösterdiği iki sahabe, Hz. Ebû Bekir’in bu işe daha layık olduğunu belirtmişler, tartışmalar şiddetlenince Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir’e biat etmiş, orada bulunan Muhacir ve Ensar da onu takip etmiştir.³²

3. Hz. Ebû Bekir’in Efdaliyeti Meselesi

Yukarıda geçen konuşmalarda Hz. Ebû Bekir’in şahsıyla ilgili bir takım hususların ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bunların başında da onun “insanların en hayırlısı olması” değerlendirmesi yer almaktadır.³³ Rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Hz. Ebû Bekir de din adına yaptıklarını zikrederek konumunu ortaya koymaya çalışmış, hem kendi hilafetinde hem de kendisinden sonra istihlaf ettiği Hz. Ömer’in halifeliğinde “hayırlı insan olma” özelliğini önemli bir kıstas olarak görmüştür. Nitekim o Hz. Ömer’i kendi yerine bırakırken “İnsanların en hayırlısını onlara halife

²⁹ Vakıdî (ö. 207/823), *Kitabu’r-ridde*, s. 71; Belâzurî (ö. 279/892), *Ensâbu’l-eşraf*, I- XXVI, (tah. Mahmud el-Firdevs el-Azm), Dimaşk, ty, c. II, s. 8.

³⁰ İbn Şihâb ez-Zühri, *el-Meğâzi*, 131-132.

³¹ Vakıdî, *Kitabu’r-ridde*, 61.

³² İbn Şihâb ez-Zühri, *el-Meğâzi*, 132.

³³ Bkz. İbn Şihâb ez-Zühri, *el-Meğâzi*, 130. İbn Sa’d’da yer alan bir rivayeti esas alacak olursak Hz. Ebû Bekir’in zihninde de kendisinin bu ümmetin hayırlı bir bireyi olduğu fikri yer almaktadır. Bahsi geçen rivayete göre Hz. Ebû Bekir, insanların kendisine biat etme meselesini ağırdan aldıklarını görünce onlara “Bu işe benden daha layık kim vardır? İlk namaz kılan ben değil miyim? (Şunu yapan) ben değil miyim?” demiştir. İbn Sa’d, *Tabakâtu’l-kebir*, III, 203.

tain ettim.” demiştir.³⁴ Hz. Ömer de kendi hilafet döneminde bir konuşmasında Hz. Ebû Bekir’in halifeliği ile ilgili bir değerlendirme yaparken “Allah, yönetim işinizi en hayırlınız olan bir kişide (Hz. Ebû Bekir’de) topladı.”³⁵ demiştir.

Rivayetlere göre Sakife’de Hz. Ebû Bekir’in şu özellikleri de dikkatle sunulmuştur: Hz. Peygamber, vefat etmeden önce Hz. Ebû Bekir’inin dışında mescide açılan bütün kapıları kapattırdı ve kendi yerine namaz kıldırması için onu görevlendirdi.³⁶ Bunlar da Hz. Peygamber’in ondan razı olduğuna delil olarak gösterildi. Ayrıca Hz. Peygamber Sevr mağarasındayken onun yanında olan tek kişi Hz. Ebû Bekir’dir.³⁷

Yukarıdaki hususların bir kısmını dile getiren Vakıdî, Hz. Peygamber’in namaz kıldırması için Ebû Bekir’i görevlendirmiş olmasına rağmen onun Sakife’de halifelik için kendi dışında iki aday göstermiş olmasını, Peygambere itaatsizlik olarak değerlendirmiştir.³⁸

Sakife’de sahabeden hiç biri kendi görüşünü desteklemek için ayetlerden ya da hadislerden delil getirmemiş, muhtemelen buna ihtiyaç duymamıştır. Daha sonraki dönemlerde bu iki kaynaktan delil getirmek ya da meseleyi bunlarla ilişkilendirmek ve başka sebepler bulmak için yoğun bir mesai sarf edilmiştir.

Hz. Ebû Bekir’in hilafeti meselesi daha sonra bazı ayetlerle ve hadislerle ilişkilendirilmiştir.³⁹ Bunlardan özellikle Fetih suresinin 16. ayeti⁴⁰

³⁴ Ebu’l-Velid el-Ezrakî, (ö. 250/864), *Ahbâru Mekke*, (Terc. Yunus Vehbi Yavuz), Ankara: Ankara Okulu Yay., 2017, s. 476. Olayı rivayet eden ravi, Hz. Ebû Bekir’e “İnsanların en hayırlısı ne demektir?” diye sorduğunu onun da “Mekke halkının en hayırlısını” kastettiğini nakletmektedir. Bkz. age, s. 476; İbn Sa’d, *Tabakât*, III, 203.

³⁵ İbn Şihâb ez-Zühri, *el-Meğâzi*, 130. Hz. Ebû Bekir’in halife seçilmesi meselesinde en bariz özelliği olarak öne sürülen “insanların en hayırlısı olması” meselesinde ciddi bir çelişki bulunmaktadır. Şöyle ki; İnsanların en hayırlısı olduğu için halife seçildiği belirtilen Hz. Ebû Bekir, halife seçilir seçilmez yaptığı ilk konuşmaya “Sizin en hayırlınız olmadığım hâlde başınıza yönetici seçildim.” diye başlamıştır. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sîre*, 332-333. Bu çelişkiyi gidermek amacıyla şöyle bir yorum yapılmıştır: “Halife Ebû Bekir ‘ben kabile ve aşiret bakımından en hayırlınız değilim’ demek istemiştir. Çünkü Hâşimîler, neseb yönünden kendisinden daha üstündü...” Hatiboğlu, 76.

³⁶ İbn Şihâb ez-Zühri, *el-Meğâzi*, 122-123; Vakıdî, *Kitabu’r-ridde*, 62.

³⁷ Vakıdî, *Kitabu’r-ridde*, 61-62, 71.

³⁸ Vakıdî, *Kitabu’r-ridde*, 64-65. Bu konuda oldukça teferruatlı bilgi veren Vakıdî, kitabının ilgili bölümünü şu cümleyle bitirmektedir: “Sakife’de olanlar bunlardır, Ulemanın rivayetleri de bu şekildedir. Konuyla ilgili Rafızîlerin fazladan anlattıklarına burada yer vermek istemedim.” Vakıdî, *Kitabu’r-ridde*, 80-81.

³⁹ İbn Sa’d, *Tabakât*, III, 202. Konuyla ilişkilendirilen ayetler ve hadisler için bkz. Suyutî, *Halifeler Tarihi*, 82-88. Ayetler şunlardır: 5/Mâide 54, 9/Tevbe 40, 24/Nûr 55, 59/Haşr 8, 48/Fetih 16,

Hz. Ebû Bekir'in hilafetinin vacipliğine ve kendisine itaatin farziyyetine delil olarak gösterilmiştir.⁴¹

Sonraki dönemlerde telif edilen bazı eserlerde Hz. Peygamber'in hayatayken Hz. Ebû Bekir'i kendi yerine istihlaf ettiğine dair bazı rivayetlere ve menkibelere yer verilmiştir. Bunların neredeyse tamamına yakınının sonradan ihdas edildiği açık bir şekilde bilinmektedir.⁴²

Özellikle Şemseddin Sivasî (ö. 1597)'nin kitabından birkaç örnek vermekte fayda vardır:

- Hz. Peygamber hastalığı sırasında Hz. Aişe'ye "Ebû Bekir'i çağır ona bir vasiyet yazdırayım zira bu konuda başka birinin hilafete ondan daha layık olduğu iddiasında bulunmasından korkuyorum, Hâlbuki Allah Teala ve Mü'minler, Ebû Bekir'den gayrısının hilafetini kabul etmezler."
- ... Sakîfe'de Ensardan biri "bir emir sizden bir emir de bizden olsun" diyince Hz. Ebû Bekir "Hz. Ali halife olmaya daha layıktır, ben ona biat etmek istiyorum" dedi. Ali hemen ayağa kalktı "Kalk yâ Ebû Bekir, sen Allah'ın ve Resulünün halifesisin... kim seni geri bırakabilir..." dedi. (Sivâsî'nin verdiği bu malumat ciddi manada problemlidir. Çünkü Hz. Ali kesinlikle Sakîfe'ye gitmemiştir, Sakîfe'de bulunmamıştır.)
- Hz. Aişe buyuruyor: "Ya Aişe, Cebrail bana Allahu Teala'dan haber getirdi... Ebû Bekir'den günah meydana gelmeyecek... Benden sonra Ebû Bekir halife olacak. Cebrail ve Mikail, Ebû Bekir'in hilafetine biat ettiler..."
- Cafer-i Sâdık ile bir Rafızî arasında geçen bir diyalogdan yapacağımız alıntı da ilginç bilgiler içermektedir. Şöyle ki: Rafızî "Ebû Bekir'in hilafetini Kur'an-ı Kerim'de gösterebilir misin?" diye sordu. Cafer-i Sâdık "Evet gösteririm. (Bu mesele) Hem Kur'an'da Hem Tevrat'ta hem de İncil'de geçmektedir." dedi ve En'am Suresi 165 ile Nur Suresi 55. ayetleri okudu. Tevrat ve İncil'de geçen ise "*Muhammed Allah'ın el-*

⁴⁰ "Bedevilerin (savaşan) geri bırakılanlarına de ki: "Siz, güçlü kuvvetli bir kavme karşı teslim oluncaya kadar savaşmaya çağrılacaksınız. Eğer itaat ederseniz, Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğünüz gibi yine dönerseniz, Allah sizi elem dolu bir azaba uğratar."

⁴¹ Suyutî, *Halifeler Tarihi*, 87.

⁴² Bu tür rivayetler için bkz. Ebu'r-Rebi' Süleyman b. Musa el-Kilâ'î el-Endelüsî (ö. 634/1236), *el-İktifâ bimâ tazammanehû min meğâzî Resulillâh ve's-selâseti'l-hulefâ*, (tah. M. Kemaleddin İzzeddin Ali), Beyrut, 1997, c. III, s. 5-7; Ahmed Şemseddîn Sivâsî, *Dört Halifenin Menkibeleri Menâkıb-ı çehâr-yâr-i güzîn*, İstanbul 2016, s. 34-66, 153-155.

çisidir. Beraberinde bulunanlar da (Ebû Bekir) kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler” (Fetih 29) ayetini okudu.⁴³

4. Hz. Ebû Bekir’in Halife Seçilmesinin Sebepleri

Öyle anlaşılıyor ki Sakife’de dile getirilen “Arapların Kureyş’ten başkasının riyasetini kabul etmeyecekleri” iddiası bir şekilde etkili olmuştur. Ancak burada bütün Kureyş’in kastedilmediği, sadece Muhacir Kureyşlilerin bahis mevzuu olduğu iddialarını⁴⁴ da dikkate almak gerekmektedir. Mesele aciliyet kesbedince bütün dikkatler o anda Sakife’de bulunan ve Kureyş’ten olan üç isim üzerinde yoğunlaşmıştır. Peki “Neden diğerleri değil de Hz. Ebû Bekir halife seçilmiştir?” Hz. Ebû Bekir’in halife seçilmesiyle ilgili çok sayıda sebep sayılır ve hepsi de onun kişisel özellikleriyle ilgilidir.

Şöyle ki o;

- a. İnsanların en hayırlısıydı,⁴⁵
- b. Resulullah’ın en yakın dostuydu (Sevr’de sadece o vardı yanında)⁴⁶,⁴⁷,
- c. M. 631’de hac farz kılındığında Hz. Peygamber hacca gitmeyip kendi yerine Hz. Ebû Bekir’i hac emiri olarak görevlendirmişti.
- d. Hz. Peygamber vefat etmeden önce mescide açılan bütün kapıları kapattığı hâlde Hz. Ebû Bekir’in kapısını kapattırmamıştı.⁴⁸
- e. Peygamber, hastalandığında namaz kıldırması için onu görevlendirmişti.
- f. Allah’ın kitabını izleyecek, onun emir ve kurallarını uygulayacak kişiydi,
- g. Sahabe arasında Allah’a en yakın, üstelik adaletli ve dürüsttü,
- h. İman bakımından en güçlü, Allah’ın emrine sabretme noktasında en iyiydi,
- i. Allah’ın elçisine arkadaşlık noktasında en kıdemliydi⁴⁹,

⁴³ Sivâsî, 34-35, 52, 66-67.

⁴⁴ Hatiboğlu, 58, 59-61.

⁴⁵ İbn Şihâb ez-Zühri, *el-Meğâzî*, 130; Suyutî, *Halifeler Tarihi*, 91. Bu özellik Hz. Ömer’in kendi hilafeti zamanında bir konuşmasında vurgulanmıştır. İbn Şihâb ez-Zühri, *el-Meğâzî*, 329, 332.

⁴⁶ İbn Şihâb ez-Zühri, *el-Meğâzî*, 127.

⁴⁷ Suyutî, *Halifeler Tarihi*, 91.

⁴⁸ İbn Şihâb ez-Zühri, *el-Meğâzî*, 122.

⁴⁹ Bu son dört madde (f,g,h,i) İbn Zekvân tarafından Hz. Ebû Bekir’in seçilme sebebi olarak zikredilmiştir. İbn Zekvân (ö. 70/689’dan sonra), *es-Sîre: Bir Haricî/İbadî Klasığı*, (Terc. Harun Yıldız), Ankara: Ankara Okulu Yay., 2017, s. 54.

Hz. Ebû Bekir'in halife seçilme sebebi olarak Sakife'de sadece "Arapların Kureyşten başka birini yönetici olarak tanımayacakları"⁵⁰ ve Hz. Peygamber'in kendisi namaza çıkamayınca Hz. Ebû Bekir'i namaz kılmakla görevlendirdiği⁵¹ hususları dile getirilmiştir.

Orada Hz. Ebû Bekir'in "insanların en hayırlısı olduğu ve Hz. Peygamberin yanında /mağarada sadece onun bulunduğu" bilgilerinin de paylaşıldığını Vakıdî ve İbn Sa'd zikretmektedir.⁵² Bunların dışında kalan sebeplerin, sonradan meseleye adapte edildiği anlaşılmaktadır.

5. Hz. Ebû Bekir'in Halife Seçilmesine İtirazı Olanlar

Sakife'deki konuşmaların akabinde orada bulunan Muhacirler de Ensar da Hz. Ebû Bekir'e biat ettiler. Ancak Sa'd b. Ubade ve onun çok yakınlarından birkaç kişi biat etmedi.⁵³ Ertesi gün de mescitte genel biat alındı. Bu arada Hz. Ali, Zübeyr ve onlarla beraber olanlar biat etmediler.⁵⁴

Ebû Süfyan bu olayın ardından Hz. Ali'ye giderek halifeliğin onun hakkı olduğunu ve ona biat etmek istediğini söylemiş de Hz. Ali Müslümanlar arasında bir bölünmeye yol açmamak için bu teklifi reddetmiştir.⁵⁵ Hz. Ali Sıffin Vakası sırasında Muaviye'ye yazdığı mektupta "halife seçme işinin Medine'de bulunanlara (Muhacir ve Ensara) ait olduğunu, onların bir Müslüman'ın etrafında toplanıp onu imam olarak isimlendirdiklerini bunun da Allah'ın rızası olduğunu,⁵⁶ ümmetin kendisine biat ettiği kişi hakkında orada hazır olanın başka bir tercihi olamayacağı gibi orada bulunmayanın da reddetmesi caiz değildir." demiştir.⁵⁷

İbn Şihâb ez-Zühri, Hz. Ali'nin ve onunla birlikte olan Haşimoğullarının altı ay boyunca Hz. Ebû Bekir'e biat etmediklerini, Hz. Fatıma'nın vefatı üzerine insanlar kendisinden yüz çevirince Hz. Ali'nin ona biat ettiğini kaydeder. Bu esnada ikisi arasındaki konuşmada Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir'in faziletini kabul ettiğini ancak kendisinin Peygambere olan yakınlığını, Haşimoğullarının ve dolayısıyla kendisinin hilafet konusunda hak-

⁵⁰ İbn Şihâb ez-Zühri, *el-Meğâzi*, 131; Vakıdî, *Kitabu'r-ridde*, 56, 60-61, 64.

⁵¹ Vakıdî, *Kitabu'r-ridde*, 62, 64; Suyutî, *Halifeler Tarihi*, 90.

⁵² Vakıdî, *Kitabu'r-ridde*, 71; İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 202.

⁵³ Vakıdî, *Kitabu'r-ridde*, 72-73; İbn Sa'd, *Tabakât*, III, s. 204; Suyutî, *Halifeler Tarihi*, 90.

⁵⁴ İbn Şihâb ez-Zühri, *el-Meğâzi*, 130.

⁵⁵ İbn Şihâb ez-Zühri, *el-Meğâzi*, 138; Minkarî (ö. 212/827), *Vak'atu Sıffin Sıffin Savaşı*, (Terc. C. Saylık), Ankara: Ankara Okulu Yay. 2017, s. 87.

⁵⁶ Ebû Hanife ed-Dineverî (ö. 282/895), *Ahbâru't-tvâil Eskilerin Haberleri* (Terc. Z. Akman, H. S. Aytemir), Ankara: Ankara Okulu Yay. 2017, 220-221.

⁵⁷ Minkarî, *Vak'atu Sıffin*, 40.

kı olduğunu (ancak kendileriyle istişare edilmediğini bu yüzden de tepki gösterdiklerini⁵⁸) hatırlattı.⁵⁹

Mahmud Şâkir, Sakife'de Sa'd b. Übâde'nin dışında herkesin biat ettiğini, ikinci gün de mescitte toplanıldığını, Hz. Peygamber'in teçhiz ve tekfiniyle uğraşanların dışında biat etmeyen kimsenin kalmadığını nakleder. Yine ona göre "Hz. Ali, biatını altı ay geciktirmemiştir, bu tür iddialar büyük bir iftiradır." Bu malumatı nakleden müellif, Hz. Ali'nin ve Hâşimoğullarının tamamının, halkla birlikte aynı gün Hz. Ebû Bekir'e biat ettiğini kaydeder.⁶⁰

6. Halifeliği

Hz. Ebû Bekir, halifeliği çok istediğinden ve bu meseleye haris olduğundan dolayı yöneticiliği kabul etmiş değildir. Onun korkusu fitne ve fesat çıkmasına mani olmaktır.⁶¹ Halife seçildikten sonra yaptığı konuşma Hz. Ebû Bekir'in yönetim ilkelerini özetler mahiyetteydi. O konuşmadan çıkan sonuçları şöylece sıralamak mümkündür:

- Kur'an ve sünnete göre bir yönetim sergilenecek, yönetim süresince bu iki yol takip edilecek ve başka bir yol ihdas edilmeyecektir. Dolayısıyla bu çerçevede iyi bir yönetim sergilendiğinde kendisine yardım edilecek, yanlış yaparsa uyarılacaktır.
- Kur'an Allah kelamıdır, sünnet bu kelamın Peygamber tarafından davranışa dönüştürülmüş şeklidir. Hz. Peygamber, Kur'an'ı uygulamalı olarak sahabeye öğretmiş ve göstermiştir, sahabe de kendilerine öğretilen ve gösterilen esasları öğrenmiş ve uygulamıştır.
- Takva ve adalet en temel esaslardır. İnsanların zayıf ya da güçlü olması adaletin tecelli etmesine mani teşkil etmeyecektir.⁶²

⁵⁸ Suyutî, *Halifeler Tarihi*, 92. Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir'e şöyle bir serzenişte bulunmuştur: "Siz, bu işe (hilafete) Ensardan daha layık olduğunuzu söylediniz ve Hz. Peygamber'e olan yakınlığınızı buna delil olarak zikrettiniz. Ben de aynı mantıkla diyorum ki ben Muhammed as'a sizden daha yakınam. Çünkü ben onun ehli beytindenim." Vakıdî, *Kitabu'r-ridde*, 78.

⁵⁹ İbn Şihâb ez-Zühri, *el-Meğâzî*, 159; Suyutî, *Halifeler Tarihi*, 90-91. Bu konuyla ilgili olarak, Zühri, birbiriyle çelişen iki rivayete yer vermektedir. Biri; yukarıda bahsedildiği gibi altı ay sonra, diğeri de bu kadar zaman geçmeden biat ettiği (Zühri, s. 138) şeklindedir.

⁶⁰ Mahmud Şâkir, III, 54-57. Ancak müellif bu konuda bir kaynak göstermemektedir. Öyle anlaşılıyor ki bunlar onun kişisel görüşleridir.

⁶¹ İbn Hibbân, *es-Sîre*, 336.

⁶² İbn Hibbân, *es-Sîre*, 332-333; Ebû Ubeyd (ö. 224/839), *Kitabu'l-emoâl*, (Terc. Cemaleddin Saylık), Ankara: Ankara Okulu, 2016, s. 21.

Hz. Ebû Bekir halife seçilince kendisine düzenli maaş bağlandı, elbise yardımı yapıldı (eskittiğinde yenisini alırdı.), makam aracı diyebileceğimiz bir binek tahsis edildi. Bu bineği yolculuklarda kullanırdı, bazen kendisine ait olan atına binerdi ama evine yürüyerek gider gelirdi. O, Sunh⁶³ mevkiinde kıldan yapılmış dar bir odada kalırdı. Halife seçildikten altı ay sonra Medine'deki evine taşındı. Mesaisi sabah namazıyla başlar, yatsının kılınmasıyla biterdi.⁶⁴

Hz. Ebû Bekir halife seçildikten sonra sergilediği yönetimi boyunca:

- a. Kur'an'ı rehber olarak kabul etti
- b. Allah'ın elçisinin sünnetine uydu,
- c. Ümmetin arasında hak ile amel etti,
- d. Adaleti tesis etti,
- e. Kendini Allah yoluna adadı,
- f. Yönetimlerini üstlendiği Müslümanları Allah'ın emaneti olarak gördü, gözetti.
- g. Kendisinden sonra bu görevi üstlenecek olanlara güzel örneklik teşkil etti.⁶⁵

SONUÇ

Hz. Peygamber'in vefat ettiği gün Ensâr, Hazrec kabilesinden Sâide oğullarının reisi olan Sa'd b. Übâde'yi halife seçmek üzere Benî Sâide gölgeğinde toplandılar. Çünkü onlara göre burası Medine'ydi. Dolayısıyla Medineliler yani Ensar asıl unsurdur, bu şehrin yöneticisinin de bir Medinelili olması gerekiyordu. Onlar bu tezlerini şu gerekçelerle desteklediler: Kur'an'da Ensarın faziletinden bahsedilmektedir. Hz. Peygamber'in kabilesinin çok azı ona iman etmişken ve onu koruyamamışken Ensar, onun dinine girerek bu uğurda savaşmış, şehrin kapılarını ona ve Müslümanlara açmış ve de Resulullah, Ensardan razı olarak dünyaya veda etmiştir. Bu yüzden onlara göre Ensar, Kureyş'e tekaddüm etmiştir. Üstelik Peygamberin kabri de Medine'de bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi, Ensar, meseleye, yerel bir anlayışla ve mekânsal çerçeveden bakmıştır. Muhacirler ise sorunu daha geniş bir perspektiften ele alarak Hz. Peygamber ekseninde ve dinin geleceği açısından değerlendir-

⁶³ Mescid-i Nebevi'ye bir mil uzaklıkta. İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 194, 239 nolu dipnot.

⁶⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 206-208.

⁶⁵ Bu maddeleri sayan İbn Zekvân, daha sonra Hz. Ömer'in de onun yolunu takip ettiğini belirtir Hz. Ebû Bekir'in kendisinden sonraki halifelere güzel bir örnek olduğunu ifade etmektedir. İbn Zekvân, 54-55. Bu konuyla ilgili olarak Hz. Ömer şöyle demiştir: "Allah Hz. Ebû Bekir'e rahmet etsin, o örnek idaresiyle kendisinden sonra gelecek olanları yoracak vasıftadır." Ebû Ubeyd, *Kitabu emvâl*, s. 280.

dirmişler. Onlara göre mesele, sadece Medine'yi yönetecek bir idarecinin seçilmesinden ibaret değildi. Seçilecek idareci bütün Araplara hükmedecek biri olmalıydı. Bu da ancak Kureyş'ten birinin seçilmesiyle mümkün olabilirdi.

Bu tespitin sahibi olan Hz. Ebû Bekir, Sakife'de Kureyş'ten iki muhaciri: Ömer b. el-Hattâb ve Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh'ı halife adayı olarak sunmuştur. Bu teklif makul karşılanmış olacak ki Sa'd b. Übâde'nin liderliği tartışılır olmuş, son bir gayretle "bir tane Ensardan bir tane de Muhacirlerden halife seçilmesi" teklif edilmişse de buna pek itibar edilmemiştir.

Kureyşlilik meselesi zihinlere yer etmiş olmalı ki en doğru adayın hangi Kureyşlinin, hilafet için daha isabetli olacağı tartışılmaya başlanmış ve Hz. Ebû Bekir'in adı, Sakife'deki toplantıda dördüncü halife adayı olarak sunulmuştur.

Bu andan itibaren halife aydınının efdaliyeti üzerinde durulmuştur. Buna göre Hz. Ebû Bekir şu sebeplerden dolayı halife olmaya en layık Kureyşli olarak görülmüştür: O, Kureyş'tendi, insanların en hayırlısıydı, Resulullah'ın en yakın dostuydu, Hicret esnasında Sevr'de yanında sadece o vardı, Peygamber, hastalandığında namaz kıldırması için onu görevlendirmişti.

Sakife'de Hz. Ebû Bekir'in bu özellikleri zikredilerek onun halife olması gerektiği savunulmuştu. Ancak Sakife'den sonra çeşitli zamanlarda ve farklı kaynaklarda onun, hilafete en layık kişi olduğuyla ilgili başka sebepler de zikredilmiştir. Bunlar, hac emiri olarak tayin edilmesi, iman bakımından güçlü olması, Resulullah'ın en yakın arkadaşı olmasıdır.

Halifelerin Kureyş'ten olması meselesine gelince: En eski kaynaklardan olan Zührî (ö. 124/742)'de "İmamlar Kureyş'tendir" diye bir hadis zikredilmemiştir. Ancak ona en yakın kaynak olan ve Zührî'den seksen üç yıl sonra vefat etmiş bulunan Vâkîdî (207/823)'de ve yine Zührî'den yüz elli beş yıl sonra ölen Belâzurî (ö. 279/892)'de bu ibarenin, hadis ve delil olarak Sakife'de dile getirildiği kaydedilmiştir. İbn Hişâm (ö. 213/833) ve Taberî (ö. 310/923) ise İbn Şihâb ez-Zührî'nin rivayetini tercih etmiş yani böyle bir hadis zikretmemişlerdir.

Ancak ne var ki daha sonraki dönemlerde konuyla ilgili bir böyle bir hadis olduğu ve bunun Sakife'de delil olarak ileri sürüldüğü hatta Hz. Ebû Bekir'in hilafetinin bazı ayetlerle ilişkilendirilerek onun seçilmesinin vacipliği ve kendisine itaatin farziyeti iddia edilmiştir. Bazı rivayetlerde de Hz. Ali, Sakife'ye götürülerek olaya müdahil edilmiş ve Hz. Ebû Be-

kir'in kendisine biat etmek istemesini reddederek, Ali'nin ona biat ettiği rivayet edilmiştir. Hz. Ali'nin Sakife'de bulunmadığı çok net ve kesin bilgi olmasına rağmen bu iddialar dile getirilebilmiş, hatta bazı mevzû rivayetlerle Allah'ın, onun halifeliğini istediği Peygambere iletilmiş, Cebrail ve Mikail de ona halife olarak biat etmişlerdir. Meseleye ayetlerden deliller bile getirilmiştir.

Gerçek şu ki Hz. Ebû Bekir, yukarıda sayılan sebeplere istinaden Hz. Peygamber'in vefat ettiği gün, Medine'de Benî Sâide gölgeğinde İslam dünyasının ilk halifesi olarak seçildi. Orada bulunan Muhacirler ve Ensar kendisine biat etti. Ancak Sa' b. Übâde ve çok yakın çevresinden birkaç kişi biat etmedi. İlk anda biat etmeyen Hz. Ali, Hz. Zübeyr ve onlarla beraber olanlar da bir süre sonra biatlarını arzetttiler.

Halife seçildikten sonra yaptığı konuşma Hz. Ebû Bekir'in yönetim ilkelerini özetler mahiyetteydi. Buna göre o, Kur'an ve sünnete göre adaletli bir yönetim sergileyeceğini, bunların dışında başka bir yol ihdas etmeyeceğini açıklamış, bu çerçevede bir yönetim sergilediği sürece kendisine yardım edilmesini, aksi takdirde uyarılmasını talep etmiştir. Halife ayrıca takva ve adaleti, yönetiminin en temel esasları olarak açıklamıştır. Bunlara bağlı olarak o, yönetimi boyunca; Kur'an'ı ve Sünneti rehber olarak kabul etti, adaletli davrandı, kendisinden sonra bu görevi üstlenecek olanlara güzel örneklik teşkil etti.

Sonuç olarak, Hz. Peygamber'den sonra, Medineli Sa' d b. Übâde, İslam dünyasının ilk halife adayı olarak ortaya çıkmış, ancak konuşmalar esnasında onun kişisel özelliklerinden ziyade Ensarın, Medine'nin fazileti ve özellikleri zikredilmiştir. Muhacirler ise bu meselenin Medine merkezli olmadığını, daha büyük boyutları bulunduğunu düşünerek daha geniş çerçeveden bakılması gerektiğini vurgulamış ve de bu minval üzere sonuç almışlardır.

Hz. Ebû Bekir'in seçilmesiyle birlikte yaşanan gelişmelere bakıldığında onun halife olmasının, İslam'ın ridde olaylarını müteakiben yeniden hâkimiyet sağlamasında ve geniş ufuklara açılmasında büyük bir rol oynadığını görmek mümkündür.

KAYNAKÇA

Belâzurî (ö. 279/892), *Ensâbu'l-eşrâf*, I- XXVI, (tah. Mahmud el-Firdevs el-Azm), Dimaşk, ty.

Ebû Hanife ed-Dineverî (ö. 282/895), *Ahbâru't-tvâil Eskilerin Haberleri* (Terc. Z. Akman, H. S. Aytemir), Ankara: Ankara Okulu Yay. 2017

- Ebû Ubeyd (ö. 224/839), *Kitabu'l-emvâl*, (Terc. Cemaleddin Saylık), Ankara: Ankara Okulu, 2016.
- Ezrakî, Ebu'l-Velîd (ö. 250/864), *Ahbâru Mekke*, (Terc. Yunus Vehbi Yavuz), Ankara: Ankara Okulu Yay. 2017.
- Fayda, Mustafa, "Ebû Bekir", *DÎA*, X, 101-108.
- Hatipoğlu, Mehmet Said, *Hilafetin Kureyşliliği İslam'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik*, Ankara, 2005.
- İbn Hibbân (ö. 354/965), *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'-hulefâ Hz. Peygamber ve Halifeler*, terc. Harun Bekiroğlu, Ankara: Ankara Okulu Yay. 2017.
- İbn Hişâm (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-IV, (Neşr. Fuad b. Ali Hafız), Lübnan: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2009.
- İbn Sa'd (ö. 230/845), *Tabakâtu'l-kebîr*, I-XI, terc. Hikmet Akdemir vd., İstanbul: Sıyer Yay. 2014.
- İbn Şihâb ez-Zühri (ö. 124/742), *el-Meğâzî İlk Dönem İslam Tarihinde Savaşlar*, Çev. Mehmet Nur Akdoğan, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- İbn Zekvân (ö. 70/689'dan sonra), *es-Sîre: Bir Haricî/İbadî Klasığı*, (Terc. Harun Yıldız), Ankara: Ankara Okulu Yay., 2017.
- Kilâ'î, Ebu'r-Rebi' Süleyman b. Musa el-Kilâ'î el-Endelüsî (ö. 634/1236), *el-İktifâ bimâ tazamanehû min meğâzî Resulillâh ve's-selâseti'l-hulefâ*, (tah. M. Kemaleddin İzzeddin Ali), Beyrut, 1997.
- Mahmud Şakir, *et-Tarihu'l-İslâmî*, I-XVI, 8. Baskı, yy, Mektebetülislamî, 2000.
- Minkarî (ö. 212/827), *Vak'atu Sıffîn Sıffîn Savaşı*, (Terc. C. Saylık), Ankara: Ankara Okulu Yay. 2017.
- Sivâsî, Ahmed Şemseddîn, *Dört Halifenin Menkıbeleri Menâkıb-ı çehâr-yâr-i güzîn*, İstanbul 2016.
- Suyutî (ö. 911/1505), *Halifeler Tarihi*, terc. Abdullah Gündüz, İstanbul: Asalet Yay, 2018.
- Taberî (ö. 310/923), *Tarihu'l-ümem ve'l-mülûk*, I-V, (tak. Nevâf el-Cerrâh), Beyrut; Dâr-ı Sadr, 2008.
- Vâkıdî (207/823), Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkıd, *Kitabu'r-ridde*, tah. Mahmud Abdullah Ebu'l-Hayr, Amman: Dâru'l-Furkan, ty.

HZ. EBÛ BEKİR'İN ÜSÂME ORDUSUNU GÖNDERMESİ

Ömer Sabuncu*

GİRİŞ

Hız. Peygamber'in, İslâm toplumunda görev dağılımı yaparken esas aldığı en önemli kriter muhakkak ki liyakattir. Nitekim İslâm tarihinde ve hadislerde liyakate önem verilmesini vurgulayan birçok olay ve rivayet bulunmaktadır. Diğer taraftan, özellikle dünyalık meselelerde ashabıyla sürekli istişare içinde olan Hz. Peygamber'in işi ehline verme hususunda bazen ashabın tereddütlerine karşın titiz davranması onun bazı prensipleri her şeyden önde tuttuğunu gösterir. Buna benzer bir olay da Üsâme b. Zeyd'in ordu komutanı olarak bizzat Resûl-i Ekrem tarafından atanmasıdır. Bu ordu Hz. Peygamber'in vefatına yakın Suriye'ye göndermek için hazırladığı bir askeri güçtür. Ordu içinde Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer gibi sahabilerin bulunduğu bilinmektedir. Ashabın itirazlarına neden olan yaş ve tecrübesizliği, Resûlullah'ın Üsâme'ye olan güvenini azaltmamış; aksine Hz. Peygamber'in ona olan güveni, en yakın dostu ve Halifesi olan Hz. Ebû Bekir'in onun vefatından sonra da bu karara aynen uymasını sağlamıştır. Bu çalışma, İslâm tarihinde liyakatin en önemli örneklerinden olan Üsâme'nin komutan olarak atanması olayını ele almaktadır. Muhakkak ki, Üsâme'nin kişiliği ve ilk komutanlık tecrübesi, Resûlullah'ın ve Hz. Ebû Bekir'in ashabın itirazlarına rağmen neden Üsâme'de ısrar ettikleri hususunda ipuçları sunmaktadır.

Hız. Peygamber Döneminde Üsâme b. Zeyd

Hicretten sekiz yıl önce miladi 614 yılında Mekke'de doğdu. Babası Zeyd b. Hârise, Hz. Hatice'nin kölesiydi. Hz. Hatice Hz. Muhammed'le (s.a.s.) evlenince kölesini ona hediye etmiş, o da âzat ederek kendi yanında tutmuştur. Annesi Resûl-i Ekrem'in dadısı Ümmü Eymen'dir.¹ Üsâme

* Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, (orcid.org/0000-0001-8424-8481)

¹ Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, thk. Süheyl Zekkâr-Riyâd Zirikli, 1. Bs (Beirut: Dârü'l-fikr, 1417/1996), 2: 117; Mehmet Salih Arı,

b. Zeyd “Ebû Muhammed” diye künyelenirdi.² Hz. Peygamber, Üsâme’yi küçüklüğünden beri çok sever, bir dizine onu, diğer dizine de Hasan’ı oturtur ve “Allah’ım, ben bunlara merhamet ediyorum, sen de merhamet et!”³ diye dua ederdi.⁴

Hakîm b. Hizâm, Resûlullah’a (s.a.s.) Yemen hükümdarlarından Seyf b. Zûyazen’e ait bir elbiseyi hediye etmek istemiş, Allah Resûlü müşriklerden hediye kabul edemeyeceğini söyleyerek elbiseyi 50 dinara satın almış, sadece bir cuma günü giydikten sonra Üsâme’ye giydirmiştir.⁵ Bu olay Resûl-i Ekrem’in onu ne kadar sevdiğini göstermektedir.

Üsâme, “hibbû Resûlillâh” (Resûlullah’ın sevdiği kişi) veya babasından dolayı hibbû’bni’l-hib (Resûlullah’ın sevdiği kişinin sevgili oğlu)⁶ diye meşhur olmuştur. Hz. Peygamber’in hicretten sonra Zeyd b. Hârîse ile Ebû Râfi’i görevlendirip Mekke’den Medine’ye getirttiği ailesi ve yakınları arasında Üsâme ve annesi Ümmü Eymen de vardı.⁷

Resûlullah’ın (s.a.s.) Üsâme’yi çok sevdiğini bilen bazı sahâbîler bir kısım istekleri için onu aracı olarak gönderirlerdi. Üsâme Hz. Peygamber’e gelir durumu arz eder, o da konu hakkındaki ricasını kabul ederdi. Üsâme bir defasında bir had hakkında ona geldi. Resûlullah (s.a.s.) bu konuda aracı olmamasını istedi.⁸

Resûl-i Ekrem, yaşının küçüklüğünden dolayı Üsâme’nin Uhud Gazvesi’ne katılmasına izin vermeyince Üsâme çok üzülüp ağlamış, Hendek Gazvesi öncesinde boyunu biraz daha uzun göstermeye çalışarak

“Üsâme b. Zeyd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 361.

² Belâzürî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, 2: 114.

³ Ebû Abdullah Muhammed b. Sa’d b. Menî’ ez-Zührî İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, thk. ‘Alî Muhammed ‘Omer, 1. Bs (Kâhire: Mektebetü’l-Hâncî, 1421/2001), 4: 46.

⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu’fi el-Buhârî, *Şahîhu’l-Buhârî = el-Câmi’u’l-Musned es-Şahîhu’l-Muhtaşar min ‘Umûri Resûlillâh ve Sunenihi ve ‘Eyyâmihî*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsir en-Nâsir (Dâru Tavkî’n-Necat, 1422/2001), 8: 8; Buhârî’de iki yerde “Allah’ım, ben bunlara iyilik ediyorum, sen de iyilik et!” şeklinde geçmektedir. Buhârî, *es-Şahîh*, 5: 24.

⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 4: 60.

⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 4: 64.

⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 1: 203; Arı, “Üsâme b. Zeyd”, 42: 361.

⁸ Hırsızlık yapmış olan bir kadınla ilgili olarak Resûlullah (s.a.s.) ile kimin konuşabileceği tartışıldı. Ashab, ‘Resûlullah’ın sevgilisi Üsâme b. Zeyd’den başka kim ona cesaret eder?’ dediler. Bunun üzerine Üsâme onunla konuştu. Hz. Peygamber kalktı, hitap edip şöyle dedi: “Sizden öncekileri ancak şu helak etti: Onlar, içlerinde şerefli olan hırsızlık yaptığı zaman onu bıraktılar; içlerinde zayıf olan hırsızlık yaptığı zaman onun üzerinde haddi ikame ettiler. Allah’a yemin ederim ki, şayet Muhammed’in kızı Fâtma bile hırsızlık yapsa, kuşkusuz onun elini keserdim!” İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 4: 79.

Resûlullah'a gelmiş, Allah Resûlü de ona şefkat gösterip savaşa katılmasına izin vermiştir.⁹

Üsâme, Mûte Savaşı'nda (8/629) babası Zeyd b. Hârise'nin sancağı altında savaştı. Bu sırada henüz on sekiz yaşını doldurmamıştı. Babasının şehid olduğunu bizzat gördü;¹⁰ ardından Ca'fer b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Revâha ve Hâlid b. Velîd kumandasında savaşmaya devam etti. Üsâme, Mekke'nin fethinde Hz. Peygamber ile birlikte Beytullah'a girdi. Huneyn Gazvesi'nde ilk başlarda uğranılan yenilgi üzerine kaçmayı Hz. Peygamber'in yanında kalan çok az sayıdaki sahâbî arasında yer aldı. Vedâ haccı esnasında Bilâl-i Habeşî ile birlikte Hz. Peygamber'in yanında idi. Bunlardan biri Allah Resûlü'nün devesinin yularını tutuyor, diğeri elbiseyle gölge yaparak onu güneşten koruyordu.¹¹

Mekke'nin fethinde olduğu gibi Hz. Peygamber'in birçok seferde onu devesinin terkesine aldığı rivayet edilmektedir;¹² bu da Resûlullah'ın ona duyduğu sevginin bir yansıması şeklinde yorumlanmıştır.

Üsâme hicretin 8. yılı Safer ayında (Haziran 629) Gâlib b. Abdullah kumandasında Fedek civarında oturan Mürre kabilesi üzerine gönderilen 200 kişilik seriyede yer aldı. Bu sırada Benî Mürre'nin müttefiki Cüheyne kabilesine mensup Mirdâs b. Nehîk'ı "Lâ ilâhe illallah" dediği halde onun gerçekte Müslüman olmadığını, ancak can korkusuyla Müslümanlığı kabul ettiğini düşünerek öldürdü. Bunu duyan Resûl-i Ekrem Üsâme'yi çağırıp, "Kalbini yarıp da mı baktın?" diyerek yanlış yaptığını belirtti.¹³ Üsâme böyle bir hata yaptığı ve Resûlullah'ı üzdüğü için kendini affedememiş ve "Keşke daha önce değil de bugün Müslüman olsaydım" diyerek bundan sonra 'Lâ ilâhe illallah' diyen hiçbir kimse ile savaşmayacağını ifade etmiştir.¹⁴

⁹ Arı, "Üsâme b. Zeyd", 42: 361.

¹⁰ Babasının şehit olmasının ardından Üsâme, Resûlullah'ı gördüğünde ayağa kalktı, gözlerinde yaşlar aktı. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 47.

¹¹ Arı, "Üsâme b. Zeyd", 42: 361.

¹² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 47.

¹³ Vâkıdî'de şu şekilde de geçmektedir: Üsâme, "Ey Allah'ın Resûlü! Kâfirlerden bir adam benimle savaşıyor. Ellerimden birisini kılıçla vurup kesiyor. Sonra bir ağaçla bana sığınıp Müslüman olduğunu söylüyor. Bu sözü söyledikten sonra onu öldüreyim mi?" diye sordum. Resûlullah (s.a.s.), "Hayır, onu öldürme!" dedi. Ben, "Onu öldürdüm; bana ne lazım gelir?" dedim. Resûlullah (s.a.s.), "O adam, onu öldürmeden önceki haline dönmüş oldu; sen de onun kelime-i Şehadet söylemeden önceki haline dönmüş oldun." dedi. Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. 'Omer b. Vâkıd el-Esemî Vâkıdî, Meğâzî, thk. Marsden Jones (Beyrut: Dâru'l-ilmî, 1409/1989), 3: 1079.

¹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 64; Buḥârî, *es-Sahîh*, 1422/2001, 5: 144; Arı, "Üsâme b. Zeyd", 42: 361-362.

Üsâme siyah tenli, zeki, iffetli, takvâ sahibi, mütevazi, ihlâslı, insanları seven, kendisi de sevilen, hak bildiği şeyi hiç çekinmeden söyleyen biri olarak nitelenir. Altı evlilik yaptığı, bunlardan ikisine Resûl-i Ekrem'in aracı olduğu ve evliliklerinden birçok çocuğunun dünyaya geldiği belirtilmektedir.¹⁵

İfk hadisesinde Hz. Peygamber ahabından bazı kişilerle istişare ederek Hz. Âişe hakkındaki görüşlerini sordu. Bunlardan biri olan Üsâme, Hz. Âişe'den övgüyle bahsederek onun böyle çirkin bir iftiradan uzak olduğunu ifade etti.¹⁶

Üsâme b. Zeyd'den 128 hadis rivayet edilmiştir. Sahâbeden Ebû Hüreyre, Abdullah b. Abbas, Câbir b. Abdullah; tâbiînden Ebû Osman en-Nehdî, Ebû Vâil Şakîk b. Seleme, Küreyb, Amr b. Osman b. Affân, Âmir b. Sa'd, Urve b. Zübeyr, Atâ b. Yesâr, Şa'bi ondan hadis rivayetinde bulunmuştur. Rivayetleri Kütüb-i Sitte'de ve diğer hadis kitaplarında yer almaktadır. Ahmed b. Hanbel onun rivayet ettiği doksan üç hadisi *el-Müsned*'inde zikretmiştir. Üsâme'nin Hz. Peygamber'den naklettiği elli dört hadisi Ebû'l-Kâsım el-Begavî, *Müsnedü'l-Hib b. el-Hib Üsâme b. Zeyd* adlı eserinde bir araya getirmiştir.¹⁷

Hz. Peygamber'in Üsâme Ordusunu Hazırlaması

Hz. Peygamber, hicrî 11. yılın Safer ayının (Mayıs 632) bitimine dört gece kala pazartesi günü Suriye bölgesine, *el-Belkâ* taraflarına es-Serâ olarak bilinen Übnâlılar üzerine göndermek üzere Üsâme b. Zeyd kumandasında bir ordu hazırladı. Resûlullah insanlara, Rumlara karşı savaşmaya hazırlanmalarını emretti. Ertesi gün olunca Üsâme b. Zeyd'i yanına çağırarak, "Seni bu ordunun başına komutan olarak atadım. Babanın öldürüldüğü yere git. Übnâlılara sabah vaktinde saldır. Haberler onlara ulaşmadan acele et. Allah onlara karşı sana zafer verirse onlara fazla eziyet etme. Yanına kılavuzlar al. Önüne gözcüleri sal."¹⁸ dedi.¹⁹ Çarşamba günü Resûlullah'ın hastalığı humma ve baş ağrısı olarak başladı. Perşembe günü sabahladığında

¹⁵ Arı, "Üsâme b. Zeyd", 42: 362.

¹⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk, ve Sîlatu Târîh ef-Taberî*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, 2. Bs (Dârü'l-me'ârif, 1387/1967), 2: 615.

¹⁷ Arı, "Üsâme b. Zeyd", 42: 362.

¹⁸ Vâkıdî'de şöyle geçmektedir: "Ey Üsâme! Babanın öldürüldüğü yere varıncaya kadar Allah'ın adı ve bereketi üzerine yürü! Onları atlara çiğnet! Seni bu orduya komutan tayin ettim. Übnâ halkının üzerine var; sabahleyin onlara ansızın saldır ve onları yak! Giderken hızlı git ki, haberin önüne geçesin. Eğer Allah seni muzaffer kılsa, onların içinde fazla durma! Yanına kılavuzları da al! Casusları ve gözcüleri de önden gönder!" dedi. (Vâkıdî, *Meğâzî*, 3: 1117).

¹⁹ İbn Sa'd, *ef-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 2: 145-146.

kendi eliyle Üsâme'ye bir sancak bağladı.²⁰ Sonra ona şöyle dedi: "Allah'ın adıyla Allah yolunda gazaya çık. Allah'ı inkâr edenlerle savaş."

Vâkıdî'de Allah Resûlü'nün ifadesi bu şekilde rivayet edilmektedir: "Ey Üsâme! Allah yolunda, Allah'ın ismiyle gazaya çık! Allah'ı inkâr edenlerle savaş! Savaşınız, ancak ahde vefasızlık yapmayınız! Küçük çocukları ve kadınları öldürmeyiniz! Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyiniz! Hiç şüphesiz, siz bilemezsiniz; belki de onlar sebebiyle bela ve musibetlere uğrayabilirsiniz. Fakat 'Allah'ım! İmdadımıza yetiş! Onların hakkından gel, onların zararını bizden defet' diye dua ediniz! Eğer düşmanlar sizinle karşılaşarlarsa gürültü yapıp bağıracaklardır. O zaman siz sükûnetinizi muhafaza ediniz ve susunuz! Birbirinizle çekişmeyiniz, sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider."²¹ Şöyle dua edin: 'Allah'ım! Biz senin kullarınız, onlar da senin kullarıdır. Bizim nasiyemiz (perçem) de onların nasiyesi de senin elindedir. Onları ancak sen yenebilirsin.' İyi bilin ki, cennet kılıçların parıltısı altındadır."²² Üsâme sancağı olarak Büreyde b. Husayb el-Eslemî'ye verdi ve Medine'nin dışında Curf denilen bölgede karargâh kurdu. Bu gazve çağrısına Ensâr ve Muhacirlerin ileri gelenleri de dâhil neredeyse iştirak etmeyen kalmadı. Bunlar arasında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Saîd b. Zeyd, Katâde b. en-Nu'mân ve Seleme b. Eslem b. Harîş gibi sahâbîleri de onun emrine verdi.²³

Bazı sahâbîler ileri geri konuşup kendi aralarında fısıldaşmaya başladıysa da Resûlullah, İslâm'ın liyakate önem verdiğini açıklayarak bunların önüne geçti.²⁴ Gelişme kaynaklarımızda şu şekilde geçmektedir: Bu kişiler, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer gibi sahâbîlerin bulunduğu bir orduya âzatlî bir kölenin genç ve tecrübesiz oğlunu kumandan tayin etmesini eleştirmeye başlamıştı.²⁵ Bu sözlerin tesiri altında kalan Üsâme'nin annesi Ümmü Eymen, Resûlullah'a (s.a.s.) gelerek Üsâme'nin biraz daha tecrübe kazandıktan sonra bu tür görevler üstlenmesinin daha iyi olacağını bildirdi.²⁶ Bu durumu eleştirenler, "İlk Muhacirlerin başına bu çocuk komu-

²⁰ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 2: 216-217.

²¹ Enfâl, 8/46.

²² Vâkıdî, *Meğâzî*, 3: 1117-1118.

²³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2: 170.

²⁴ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, trc. Mehmet Yazgan (İstanbul: Beyan Yayınları, 2004), 288.

²⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2: 219.

²⁶ Âdem Apak, *İslâm'ın Örnek Şahsiyetleri Ashâb-ı Kirâm*, 2. Bs (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 221.

tan olarak atanıyor!" dediler.²⁷ Allah Resûlü bunun üzerine çok öfkelen-di. Başına bir sarık sarmıştı. Üzerinde de saçaklı bir elbise vardı. Sonra min-bere çıktı; Allah'a hamd ve senâ ettikten sonra şöyle dedi: "Ey İnsanlar! Üsâme'yi komutan yapmam hakkında bazılarınızdan bana ulaşan sözler ne anlama geliyor? Vallahi siz Üsâme'nin komutanlığına itiraz ettiğiniz gibi, ondan önce onun babasının komutanlığına da itiraz etmişsiniz. Val-lahi, onun babası nasıl komutanlığa layık idiyse, ondan sonra oğlu da komutanlığa öyle layıktır. Onun babası benim yanımda nasıl insanların en sevgilisi idiyse, bu da benim yanımda insanların en sevgilisidir. İki-si de her türlü iyiliğe layıktırlar. Ona hayır tavsiye edin. Çünkü o sizin iyileri-nizdendir." dedi sonra indi ve evine girdi.²⁸

Cumartesi günü Rebîülevvel ayının 10. günüydü. Üsâme'yle çıkacak olan Müslümanlar gelip Peygamber'le vedalaşıp tekrar Curf'taki ka-rargâha geri dönüyorlardı. Bu arada Resûlullah'ın hastalığı ağırlaştı. Şöy-le diyordu: "Üsâme ordusunu gönderin." Pazar günü olunca Peygam-ber'in hastalığı şiddetlendi. Üsâme, ordunun yanından Resûlullah'ın ya-nına geldi. Resûlullah baygındı. Kendisine ilaç verdikleri gündü. Üsâme eğilip Hz. Peygamber'i öptü. Allah Resûlü konuşmıyordu. Ellerini se-maya kaldırıp Üsâme'nin başına koydu. Üsâme, "Resûlullah'ın bana dua ettiğini anladım." dedi.²⁹

Üsâme karargâhına döndü. Sonra Pazartesi oldu. Resûlullah (s.a.s.) ayılmıştı. Üsâme yanına geldi. Allah Resûlü ona, "Allah'ın bereketiyle yo-la koyul." dedi. Üsâme, onunla vedalaşıp karargâha geri döndü ve hare-ket emrini verdi.³⁰ İbn Sa'd'da geçen başka bir rivayette Bir ara kendinde bir rahatlık hissetti ve başı bağlı olarak dışarı çıkarak üç defa, "Ey insan-lar! Üsâme'nin ordusunu gönderin." dedi. Sonra Resûlullah içeri girdi.³¹

Üsâme hareket etmek üzereyken annesi Ümmü Eymen'in elçisi gele-rek "Resûlullah vefat ediyor! Gel." dedi. Üsâme beraberinde Ömer ve Ebû Ubeyde olduğu halde geldi. Resûlullah'ın yanına vardılar. Allah Resûlü vefat etti. Bu arada Curf'ta karargâhda bulunan askerler Medine'ye geri döndüler. Büreyde b. Husayb, Üsâme'nin sancağıyla Resûlullah'ın kapı-sına kadar geldi ve onu kapının önüne dikti.³²

²⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2: 219.

²⁸ Vâkıdî, *Meğâzî*, 1409/1989, 3: 1119.

²⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2: 218.

³⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2: 146.

³¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2: 191.

³² Vâkıdî, *Meğâzî*, 3: 1120; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2: 146.

Hz. Ebû Bekir'in Üsâme Ordusunu Göndermesi

Hz. Ebû Bekir'e biat edildikten sonra ilk icraatı Hz. Peygamber'in hazırladığı orduyu sefere yollamak oldu (1 Rebîülâhir 11 / 26 Haziran 632). Hz. Ebû Bekir Üsâme'ye, Resûlullah'ın kendisine ne emrettiğini sorunca Üsâme, Übnâ üzerine gitmesini emrettiğini ifade etti.³³ Hz. Ebû Bekir, Büreyde b. Husayb'a sancağı alıp Üsâme'nin yoluna devam etmesi için evine gitmesini emretti. Büreyde ilk karargâh yerlerine gitti.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan dinden dönme hareketleri yüzünden birçok sahâbî, halifeye Medine'nin güvenliği açısından Üsâme ordusunu göndermekten vazgeçmesini söyledi. Hz. Ebû Bekir ise Resûlullah'ın hazırladığı orduyu geri çeviremeyeceğini ve onun verdiği kararı kesinlikle yerine getireceğini söyledi.³⁴

Konu Vâkıdî'de şöyle geçmektedir: Bu durum, ilk Muhacirlere zor gelmeye başladı. Onlar Ömer, Osman, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh ve Sa'îd b. Zeyd, Ebû Bekir'in yanına girerek şöyle dediler: "Ey Allah Resûlü'nün Halifesi! Araplar her taraftan seni kuşatmışlar ve sen bu dağılmış orduyu Medine'den ayırmakla iyi bir şey yapmış olmuyorsun. Bunları dinden dönmüş insanlar (ridde ehli) için hazırla. Bu orduyla onların göğüslerine bir darbe atmış olursun. İkincisi de biz Medine'de çoluk-çocuk varken buraya saldırılmayacağından emin değiliz. İslâm ayakları üzerinde duruncaya ve riddet ehli çıktıkları yere dönünceye yahut kılıç onları bitirinceye kadar Rumlarla savaşmayı biraz ötelesen? Sonra Üsâme'yi gönderirsin. Biz Rumların bize saldırmayacağından eminiz." Ebû Bekir onların sözlerini tamamen dinleyince, "Sizden başka bir şey söylemek isteyen var mı?" dedi. Onlar, "Hayır, sen bizim sözümüzü işittin." dediler. Ebû Bekir, "Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, eğer Medine'de yırtıcıların beni yiyeceklerini bilsem bu orduyu göndereceğim." dedi.³⁵

Ordu tekrar Curf denilen yerde toplanınca Üsâme, Hz. Ömer'i Hz. Ebû Bekir'e gönderip ordu içinde kendisinin kumandanlığından rahatsız-

³³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 74.

³⁴ el-Ensâb'da şöyle geçmektedir: Ebû Bekir'e, "İnsanların çoğu Üsâme ile beraberdirler. Araplar da dinden dönmeye başladılar. Sen [Üsâme'nin ordusunu sevk etmekle] insanları ne diye darmadağın ediyorsun?" denildi. Ebû Bekir, "Vallahi eğer yırtıcıların beni yiyeceklerini ve buradan vahşi hayvanlar tarafından alınıp götürüleceğimi de bilsem, yine de Resûlullah'ın (s.a.s.) emrettiği gibi onun ordusunu sevk edeceğim" dedi. Sonra Üsâme'yi çağırdı ve "Çık ey Ebû Muhammed, Allah sana merhamet etsin ve Resûlullah'ın sana emrettiğini yap!" dedi ve ona başka bir şey emretmedi. Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 2: 115.

³⁵ Vâkıdî, *Meğâzî*, 3: 1121.

lık duyanların olduğunu, bu sebeple orduyla birlikte Medine'ye geri dönmek istediğini haber verdi. Hz. Ebû Bekir ise Hz. Ömer'e, Resûlullah'ın kumandan tayin ettiği bir kişiyi görevden almayacağını söyledi.³⁶

Konu Taberî'de şöyle geçmektedir: Üsâme, Hz. Ömer'i Medine'ye göndererek ordunun geri dönmesi için izin almasını söyledi. Ensar da geri dönülmemesi halinde orduya kumandan olarak Üsâme'den daha tecrübeli birinin tayin edilmesi teklifini iletmesini istediler. Bu isteklerle yola çıkan Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'in yanına geldi ve ona teklifleri ilettiler. Ordunun geri dönme isteğine kızan Hz. Ebû Bekir "Beni köpek ve kurtların parçalayacağını bilsem yine de Hz. Peygamber'in emrini yerine getirirdim" sözleriyle karşı çıktı. Daha sonra Hz. Ömer, ensarın teklifini hatırlattınca Hz. Ebu Bekir yerinden sıçradı ve "Ey Hattab'ın oğlu! Üsâme'yi tayin eden Resûlullah idi. Benden onu azletmemi mi istiyorsun?" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer, halifenin yanından ayrıldı ve ordugaha geri döndü. Halifenin görüşünü merak eden arkadaşlarına da sitemde bulunarak "Sizin yüzünüzden Hz. Peygamber'in halifesinin sert muamelesine maruz kaldım" diye cevap verdi.³⁷

Bu konudaki kararlılığını göstermek ve askerlerin tereddüdünü gidermek amacıyla orduyu bizzat uğurlamaya karar verdi ve Curf mevkiindeki karargâha gitti. Üsâme at üstünde, Hz. Ebû Bekir onun yanında yaya olarak bir müddet birlikte yürüdüler. Hz. Ebû Bekir Üsâme'nin atından inmesine izin vermediği gibi kendisine getirilen ata binmeyi de reddetti. Halifeyi ordu komutanının yanında yaya olarak gören Müslümanlar, onun ordu komutanı tayinindeki kararlılığını görmüş oldular.³⁸ Hz. Ebû Bekir bununla da yetinmeyerek Üsâme'den Hz. Ömer'in Medine'de kendisine yardımcı olarak kalması için izin istedi; Üsâme de izin verdi.³⁹ O dönemde halifenin emri altında bulunan bir komutanından herhangi bir şey için izin istemesi alışlagelen bir durum değildi. Ancak Hz. Ebû Bekir'in bu davranışındaki amaç, komutanla ilgili tereddütleri bulunan askerlere mesaj vermeye yönelikti.⁴⁰

Hz. Ebû Bekir, Üsâme'yi ve askerlerini uğurlarken İslâm fetihlerinin ruhunu yansıtan önemli bir konuşma yaptı. Onlara Allah yolunda kâfir-

³⁶ İbn Sa'd, *eş-Şebabât*, 2: 147; Arı, "Üsâme b. Zeyd", 42: 362.

³⁷ Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, 3: 226; Mahmut Kelpetin, *Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi Tarihi Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2012), 55.

³⁸ Apak, *İslâm'ın Örnek Şahsiyetleri Ashâb-ı Kirâm*, 222.

³⁹ İbn Sa'd, *eş-Şebabât*, 2: 147; Arı, "Üsâme b. Zeyd", 42: 362.

⁴⁰ Apak, *İslâm'ın Örnek Şahsiyetleri Ashâb-ı Kirâm*, 222.

lerle savaşmayı, hainlik etmemeyi, sözünde durmayı, ganimet malına zarar vermemeyi, korkup çekinmemeyi, fesat çıkarmamayı, emirlere karşı gelmemeyi, çocukları, kadınları ve yaşlı insanları öldürmemeyi, meyve ağaçlarını kesmemeyi, yemek ihtiyaçları dışında koyun, sığır ve develeri boğazlamamayı, manastırlara çekilmiş kimselere dokunmamayı emretti ve kendilerine ikram edilen yemekleri Allah'ın ismini anarak yemelerini tavsiye etti.⁴¹

Taberî'de Hz. Ebû Bekir'in, Medine'ye geri dönerken orduya şu tavsiyelerde bulunduğu nakledilmektedir: "Ey insanlar! Size on şeyi tavsiye edeceğim. Bunlara dikkat ediniz: Hainlik yapmayınız, aşırıya kaçmayınız, vefasızlık etmeyiniz. Öldürdüğünüz kimselerin uzuvlarını kesmeyiniz. Çocukları, yaşlıları ve kadınları öldürmeyiniz. Hurma ağaçlarını kesip yakmayınız. Meyve veren ağaçları kesmeyiniz. Yemek ihtiyacı dışında koyun, sığır ve develeri kesmeyiniz. Manastırlara çekilmiş kimselere rastlayacaksınız. Onları kendi hallerine bırakınız. Size yemek ikram edilirse Allah'ın ismini anmadan yemeyiniz. Kafalarının ortasını traş ettirmiş ve etrafını bırakıp sarık gibi yapmış kimselere rastlayacaksınız, onların kafalarını kılıçlarınızla vurunuz."⁴²

11. Yılın Rebülâhir ayının hilali doğduğunda Üsâme, Übnâ diyarına doğru harekete geçerek yirmi gün yol aldı. Onlara saldırdı. O gün parolaları "Ya Mansûr öldür!" idi. Düşmandan öldürülenler ve esir alınanlar oldu, ganimetler elde edildi. Üsâme babasının atı Sebha'ya binmişti. Babasının katilini bu saldırıda öldürdü.⁴³ Atlara iki pay ve sahibine bir pay verdi. Kendisine de böyle pay aldı. Akşam olunca birliğe hareket emrini verdi. Vâdilkurâ'ya dokuz günde ulaştılar. Sonra Medine'ye selamle döndüklerini haber vermek için müjdeciyi gönderdi. Yoluna devam ederek altı gün içinde Medine'ye ulaştı. Müslümanlardan kayıp yoktu. Hz. Ebû Bekir, muhacirler ve ensar selamle dönüşlerini kutlamak için sevinçle onları karşılamaya çıktılar. Üsâme babasının atı Sebha'ya binmiş; önünde elinde sancığı tutan Büreyde b. Husayb olduğu halde Medine'ye girdi. Önce Mescide gitti, iki rekât namaz kıldı ve evine çekildi. Bu arada Hirakl, Hıms'ta bulunduğu sırada Üsâme'nin yaptıkları haberini aldı. Bunun üzerine el-Belkâ'da konuşlandırmak üzere bir müfreze gönderdi. Bu müfreze Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer döneminde İslâm orduları Şam'a girene dek kaldı.⁴⁴

⁴¹ Taberî, *et-Târîh*, 3: 226; Arı, "Üsâme b. Zeyd", 42: 362.

⁴² Taberî, *et-Târîh*, 3: 226, 227; Kelpetin, *Hulefâ-yi Râşidin Dönemi Tarihi*, 56.

⁴³ Vâkıdî, *Meğâzî*, 3: 1123.

⁴⁴ Vâkıdî, *Meğâzî*, 3: 1124; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2: 147.

Üsâme'nin Curf'tan çıkışı hicretin 11. yılı Rebiulâhir ayının başındaydı. Üsâme 20 gün gidişinde ve 15 gün de dönüşünde olmak üzere 35 gün Medine dışında kaldı.⁴⁵

Hz. Ömer, Üsâme'nin ordusuna katılmamakla birlikte sonraki dönemlerde ona hep "kumandanım" diye hitap etti. Divan teşkilâtını kurup herkesin alacağı atıyye miktarını belirlerken Üsâme b. Zeyd'e Bedir'e katılanlar gibi 4000 dirhem, kendi oğlu Abdullah'a ise 3000 dirhem tahsis etti. Abdullah itiraz edip Üsâme'ye niçin kendisinden daha fazla atıyye verdiğini sordu. Hz. Ömer, "Resûlullah Üsâme'nin babasını senin babandan, Üsâme'yi de senden daha çok sevmiştii" dedi.⁴⁶ Benzer başka bir rivayette, Hz. Ömer oğlu Abdullah için 2500, Üsâme için 3000 dirhem tahsis etmişti. Bunun üzerine Abdullah, "Üsâme'nin hazır olup benim hazır bulunmadığım bir savaş meydanı yoktur" dedi. Hz. Ömer, "Vallahi Resûlullah onu senden daha çok seviyordu. Onun babasını da senin babandan daha çok seviyordu"⁴⁷ dedi.

Üsâme, Hz. Osman'ın da teveccühünü kazandı, halife ona iktâ olarak bir parça arazi verdi. Kendisini 34 (654) yılında siyâsî durumu hakkında bir rapor hazırlamak üzere Basra'ya gönderdi. Üsâme, Hz. Osman ve Hz. Ali döneminde ortaya çıkan fitne ve iç savaşlar sırasında, -Resûlullah döneminde "Lâ ilâhe illallah" diyen bir kişiyi öldürmesinden dolayı duyduğu pişmanlığın da etkisiyle- "Müslümanlar arasında kan dökülmesinden çekiniyorum" diyerek tarafsız kaldı. Daha sonra Hz. Ali'nin haklı olduğuna kanaat getirip ona yardım etmediğine çok pişman oldu.⁴⁸

Üsâme b. Zeyd, Hz. Peygamber'in vefatının ardından bir süre Dımaşk'a bağlı Mizze'de ikamet etti; Vâdilkurâ ve Medine'de yaşadı. Muâviye b. Ebû Süfyân'ın hilâfeti döneminde Curf'ta vefat etti (54/674).⁴⁹

Üsâme Ordusu Hakkında Ashabın Görüşleri

Üsâme ordusunun gönderilmesi ile ilk olarak ortaya çıkan tartışmalar Hz. Peygamber döneminde görülmektedir. Bu dönemdeki tartışmalara bakıldığında Üsâme'nin sosyal konumunun bu tartışmaların temelinde yer aldığı görülmektedir. Tartışmaların mahiyetini, Üsâme'nin azatlı bir köle, genç ve tecrübesiz olması oluşturmaktadır. Özellikle orduda ashabın büyüklerinin

⁴⁵ Vâkıdî, *Meğâzî*, 3: 1125.

⁴⁶ Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhîm b. Hâbîb el-Enşârî, *el-Harâc li-Ebî Yûsuf*, thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd - Sa'd Hasan Muḥammed (Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, t.y.), 54; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 80; Arı, "Üsâme b. Zeyd", 42: 362.

⁴⁷ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 2: 115.

⁴⁸ Arı, "Üsâme b. Zeyd", 42: 362.

⁴⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4: 66; Arı, "Üsâme b. Zeyd", 42: 362.

olması ve bu kişilere rağmen Üsâme'nin tayini hoşnutsuzlukla karşılanmıştır.⁵⁰ Ancak biz bu durumda şunu görmekteyiz. Hz. Peygamber bu tartışmalara şu cevabı vererek kişilerin algılarında olan problemi bertaraf etmiştir. "... daha önce babasının komutanlığı için de dedikodu yapmıştınız. Vallahi, o komutanlığa layık bir insandı ve oğlu ondan sonra emirlik için layık bir insandır. Onlar en sevdiğim insanlardır ve her hayra layıktırlar. Ona hayır tavsiyesinde bulunun. O aranızdaki en hayırlı insanlardandır." diyerek bu tartışmaya meydan veren kişileri -tabiri caizse- susturmuştur.

Bu tartışmaların ikinci ayağını ise Hz. Ebû Bekir döneminde meydana gelen olaylar oluşturmaktadır. Hz. Peygamber vefat ettiğinde ordu Curf adı verilen bir yerde konaklamaktaydı. Üsâme b. Zeyd Hz. Peygamber'in vefatı üzerine Hz. Ömer'i Medine'ye göndererek geri dönüş için izin almasını söyledi. Ayrıca o dönemde dinden dönme hareketlerinin olması ve Medine'nin savunmasız olmasından endişelenen ashab da ordunun geri çekilmesini ve dinden dönme hareketleri ile ilgilenilmesi gerektiği konusunda hem fikirdi. Ancak Hz. Ebû Bekir kesinlikle bu isteği reddetti.⁵¹ Bu defa ensar geri dönülmemesi halinde Üsâme'den daha tecrübeli birinin tayinini istedi.⁵² Fakat Hz. Ebû Bekir'in kararı değişmedi.

Üsâme Ordusunun Gönderilmesi Üzerine Bazı Yorumlar

Konu hakkında yazarlar farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Azimli, bazı tarihçilerin konu hakkındaki görüşlerini özetleyerek kendi yorumunu vermektedir. "Bazı tarihçiler Hz. Ebû Bekir'in sahâbenin muhalefetine rağmen Hz. Peygamber'i referans göstererek ordunun gitmesi konusundaki kararlı tutumunun ne kadar gerekli olduğunu gösterme adına birçok yorumda bulunmuşlardır. Bu seferin büyük fütuhatin habercisi; Müslüman Arapların Şam bölgesine yaptıkları şaşırtıcı seferlerin ilki; İran Suriye ve kuzey Afrika'nın fetholunmasının anahtarı; Sâsânî devletinin devrilmesinin ve Roma İmparatorluğunun pek güzel memleketlerden mahrum bırakılmasının sebebi olduğunu; Medine toplumunun gücünü Araplara gösterme adına önemli işlev gördüğünü; Hz. Peygamber'in vefatı ile zayıf-

⁵⁰ Arı, "Üsâme b. Zeyd", 42: 362.

⁵¹ Üsâme, Hz. Ebû Bekir'e yazdığı mektupta, olayların en büyüğünün gerçekleştiğini, kendisinin Arapların küfründen korktuğunu ve beraberinde ashabın ileri gelenlerinden bir grubun olduğunu söyleyerek savaşmak için izin istedi. Hz. Ebû Bekir cevaben: "Resûlullah'ın (s.a.s.) emrini yerine getirmeden başka bir işe başlamayacağım. Bir kuşun beni kaçırması, bu emri yerine getirmemenden daha iyidir." dedi. Ebû 'Amr Hâlife b. Hâyyât b. Hâlife el-'Uşfurî Hâlife b. Hâyyât, *et-Târîh*, thk. Ömer Sabuncu, 2. Bs (Riyad: Daru Taybe, 1405/1985), 100.

⁵² Hâlife b. Hâyyât, *et-Târîh*, 100; Kelpetin, *Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi Tarihi*, 55.

ladığı düşünülen Medine hakkındaki düşünceleri geri çevirdiğini; bu ordu hangi kabilenin yanından geçti ise 'Bunlar çok güçlü olmasalardı bu orduyu gönderemezlerdi' dediklerini naklettikleri"ni⁵³ ifade etmektedir.

Azimli, bunların tarihçilerimizin yorumları olduğunu ifade ettikten sonra kendi görüşünü şöyle aktarmaktadır. "Hz. Ebû Bekir'in istişare etmemesi, sahâbeyi karşısına alıp Medine'yi korumasız bırakması Hz. Peygamber'e tabi olma gerekçesi ile izah edilemez. Hz. Peygamber dönemi şartları ile Hz. Ebû Bekir dönemi şartları bir değildi. İsyancılar ve muhalifler Hz. Peygamber'in vefat haberi üzerine Medine'yi yağmalamayı bile düşünür olmuşlar ve bunu fiiliyata dökmeye çalışıyorlardı. Bu seferi henüz tam hazırlıklarını tamamlayamayan isyancılar üzerine gönderseydi ridde hareketleri bu kadar yayılmaz ve daha az hasarlı atlatılırdı diyebiliriz. Ancak ordunun Şam taraflarına gönderilmesi isyancıları cesaretlendirdi ve hatta Medine'ye saldıracak noktaya getirdi..."⁵⁴

Apak ise bu konuda Hz. Ebû Bekir'in kararlılık gösterdiğini şöyle ifade etmektedir: "İnsan ilişkilerinde mütevazî tavrı ile öne çıkan Hz. Ebu Bekir vazife ve sorumluluk konusunda ise son derece titiz, ciddi ve kararlı bir tutum sergilemiştir. Dolayısıyla din ve devlet işlerinde onun bir ihmal hatta tereddüdüne tesadüf etmek neredeyse mümkün değildir. Nitekim halife gerek doğrudan şahsi kanaati gerekse ashâbın önde gelenleri ile yaptığı istişareden sonra olsun herhangi bir konuda belli bir kanaat oluştuğunda bunun kararlı bir şekilde uygulanmasını istemiştir. Hz. Ebû Bekir'in idaredeki kararlılığını Üsâme ordusunun harekete geçirilmesinde ve ridde savaşlarındaki tutumunda açıkça görmek mümkündür."⁵⁵

Apak devamla, Hz. Ebû Bekir'in nazik şartlarda Üsâme ordusunu gönderme konusunda ısrar etmekle hem Hz. Peygamber'in emrini yerine getirdiğini hem de Müslümanların varlığını ve gücünü dost düşman herkese gösterdiğini ifade etmektedir. Ona göre özellikle Müslümanların Hz. Peygamber'in kaybıyla zaafa düşmesini bekleyenler halifenin bu kararlı uygulaması sonucunda Medine'ye karşı tertiplemeyi düşündükleri düşmanca planlarından vazgeçmek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla halifenin ısrarı ile gerçekleştirilen mezkûr askerî faaliyet Müslümanların Arap Yarımadası'ndaki prestijinin korunmasına büyük katkı sağlamıştır.⁵⁶

⁵³ Mehmet Azimli, *Hz. Ebu Bekir Dört Halifeyi Farklı Okumak-1*, 4. Bs (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 76.

⁵⁴ Azimli, *Hz. Ebu Bekir Dört Halifeyi Farklı Okumak-1*, 76-77.

⁵⁵ Âdem Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 2*, 20. Bs (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 48-49.

⁵⁶ Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 2*, 50-51.

Demircan olayı şöyle yorumlamaktadır: “Hz. Ebû Bekir Allah Resûlü’nün izinden gideceğini gösterircesine Üsâme’yi daha önce atandığı göreve gönderdi. Üstelik bu sırada Hz. Ebû Bekir büyük bir tehlike ile de karşı karşıya idi. Hz. Peygamber’in hayatının son günlerinde peygamberlik iddiası ile ortaya çıkan ve dinden dönenlerle, vefatından hemen sonra zekât vermeyi reddeden Arap kabileleri Hz. Ebû Bekir’i tanımayaarak ayaklanmışlardı. Böyle bir durumda ordunun Şam taraflarına gönderilmesi o sırada irtidat ve irtica hareketlerinin büyüklüğü bilinmese de riskliydi. Hz. Ebû Bekir’in iktidarını sağlamlaştırmadan ve Medine dışında tanınmadan askeri gücünün önemli bir bölümünü Şam taraflarına göndermesi cesurca bir hareketti.”⁵⁷

Sallâbî de konuyu “Hz. Ebû Bekir’in Üsâme Ordusunu Göndermesinden Alınacak Dersler ve İbretler” başlığı altında geniş bir şekilde ele alarak benzer yorumlarda bulunmaktadır.⁵⁸

SONUÇ

Ashabın ilk bakışta haklı görülebilecek itirazları ne Hz. Peygamber’i ne de Hz. Ebû Bekir’i Üsâme’yi ordu komutanı olarak göndermekten alıkoymuştur. Liyakat ilkesi gereği böyle bir karar alan Hz. Peygamber, Üsâme’nin başarısını göremese de kararlarındaki isabeti bir kez daha ortaya koymuştur. Zira, onun kararlarında liyakatin esas olması bu durumu kolaylaştıran etkenlerdendir.

Hz. Peygamber’in vefatından sonra Hz. Ebû Bekir’in yaptığı ilk iş Üsâme ordusunu Resûlullâh’ın emrettiği şekilde hazırlayıp göndermek olmuştur. Hz. Peygamber’e yapıldığı gibi Ebû Bekir’e de ashaptan, bir kısmı tecrübesizliği ve yaşı sebebiyle Üsâme’nin ordu komutanı olmaması için itirazda bulundular. Ancak Hz. Ebû Bekir, Resûlullah’ın emirlerine olan bağlılığını gösterip bu orduyu hemen yola çıkardı. Bütün itirazlara rağmen o kritik dönemde Üsâme ordusunun Suriye’ye gönderilmesi çok yerinde bir karar olmuş, İslâm’a karşı cephe alan kabileler Müslümanların gücünü görerek ona göre hareket etmişlerdir. Bu sefer Müslüman Arapların Suriye bölgesine akın tarzında yaptıkları askerî seferlerin ilki olması açısından önem arz etmektedir. Bu sırada Medine zekât vermek istemeyen bazı kabilelerin saldırılarına uğramış ve saldırılar püskürtülmüştü.

Netice itibarıyla Hz. Ebû Bekir Üsâme ordusunu dinden dönme hareketlerinin kadar yoğun olduğu bir dönemde göndermede ısrar ederek,

⁵⁷ Adnan Demircan, *Raşid Halifeler* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2015), 31-32.

⁵⁸ Ali Muhammed Sallâbî, *I. Haliife Hz. Ebubekir (r.a.) Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, 4. Bs (İstanbul: Ravza Yayınları, 2016), 227-236.

ilk adımda Hz. Peygamber'in yolundan gideceğini ve her konuda yaptığı vasiyetinin, şartlar ne olursa olsun yerine getirileceğini göstermiştir. İkinci adımda ise Üsâme'nin sosyal konumu ve tecrübesizliği gibi eleştirilerin önünü kapatarak Hz. Peygamber döneminde oluşturulan görev verilmede "ehil olma" hususunda herkese örneklik teşkil etmiştir.

KAYNAKLAR

- Apak, Âdem. *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi* 2. 20. Bs. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Apak, Âdem. *İslâm'ın Örnek Şahsiyetleri Ashâb-ı Kirâm*. 2. Bs. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- Arı, Mehmet Salih. "Üsâme b. Zeyd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Azimli, Mehmet. *H. Ebu Bekir Dört Halifeyi Farklı Okumak-1*. 4. Bs. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî. *Ensâbü'l-Eşraf*. Thk. Süheyl Zekkâr-Riyâd Zirikli. 1. Bs, 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1417/1996.
- Buhârî, Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-. *Şahîhu'l-Buhârî = el-Câmi' u'l-Musned es-Şahîhu'l-Muhtaşar min 'Umûri Resûlillah ve Sunenihi ve 'Eyyâmîhi*. Thk. Muḥammed Zuheyr b. Nâsir en-Nâsir. 9 Cilt. Dâru Tavki'n-Necat, 1422/2001.
- Demircan, Adnan. *Raşid Halifeler*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2015.
- Ebü Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhîm b. Ḥabîb el-Ensârî. *el-Ḥarâc li-Ebî Yûsuf*. Thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd - Sa'd Ḥasen Muḥammed. Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, t.y.
- Ḥalîfe b. Ḥayyât, Ebü 'Amr Ḥalîfe b. Ḥayyât b. Ḥalîfe el-'Uşfurî. *et-Târîh*. Thk. Ömer Sabuncu. 2. Bs. Riyad: Daru Taybe, 1405/1985.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. Trc. Mehmet Yazgan. İstanbul: Beyan Yayınları, 2004.
- İbn Sa'd, Ebü Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. Thk. 'Alî Muḥammed 'Omer. 1. Bs, 10 Cilt. Ḳâhire: Mektebetü'l-Ḥâncî, 1421/2001.
- Kelpetin, Mahmut. *Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi Tarihi Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2012.
- Sallâbî, Ali Muhammed. *I. Halife Hz. Ebubekir (r.a.) Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*. 4. Bs. İstanbul: Ravza Yayınları, 2016.
- Ṭaberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî. *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk, ve Sîlatu Târîh et-Ṭaberî*. Thk. Muḥammed Ebu'l-Fadl İbrahim. 2. Bs, 11 Cilt. Dâru'l-me'ârif, 1387/1967.
- Vâkıdî, Ebü 'Abdullâh Muḥammed b. 'Omer b. Vâkıd el-Esemî. *Meğâzî*. Thk. Marsden Jones. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ilmî, 1409/1989.

HZ. EBU BEKİR'İN ZEKAT VERMEK İSTEMEYENLER VE YALANCI PEYGAMBERLERLE MÜCADELESİ

Mehmet Azimli¹

İsyan Sebepleri

Arabistan'daki zayıf kabileler, genelde güçlü olan kabilelerle ittifak kurup onların himayelerine sığındıkları için, Hz. Peygamber'in güçlenmesi üzerine ona tabi olmuşlar ve bu sayede onlara güven gelmiş, oluşan yeni düzende daha önce ezilen güçsüz kabileler rahat bir nefes almıştı. Ancak bu durumdan eskiden beri zayıfı ezip yağmalamakla geçinen güçlü kabileler hoşlanmamıştı.

Hz. Peygamber'in hastalanmasının duyulması ve ardından vefatı, bunlar için iyi bir fırsat olmuş, sahabenin arasındaki halife seçimi ile ilgili problemleri de hesap edip fırsatı değerlendirmek istemişlerdi.² Bir de bunlara liderlik arzusu ile kabilelerin önüne düşen bir kısmı kahin veya siyasi liderlik arzusu içinde bulunan kişiler de eklenmişti. Bir kısmına yalancı peygamberler denilen bu kimseler, Medine'ye boyun eğmiş bulunan bu kabileleri kendi nüfuzları etrafında toplamak amacıyla Hz. Peygamber'i taklit ederek yeni bir din kisvesi altında hareket ettiler.³ Putperestliğe davet etmediler.⁴ Onların isyanına, devletin temsilcisi olarak bazen halka ters muamelelerde bulunan Müslüman zekat görevlilerinin kötü hareketlerinin de etkisi olmuştu.⁵

Arabistan'da meydana gelen bu isyanları tek bir nedene bağlayıp değerlendirmek çok doğru değildir. Hz. Peygamber döneminde başlayıp Hz. Ebu Bekir döneminde devam eden ve sonuçta Hz. Ebu Bekir'in kararlılığı ile bastırılan ridde hareketlerinin sebeplerini kısaca şu başlıklar halinde inceleyebiliriz:

¹ Prof. Dr.

² Julius Wellhausen, *İslam'ın En Eski Tarihine Giriş*, çev: Fikret Işıltan, İstanbul 1960, 5.

³ Şibli, Mevlana, *Asr-ı Saadet*, çev: Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1977, IV, 56

⁴ Wellhausen, 28.

⁵ Vakıdi, *Kitabu'r-Ridde*, Paris 1989, 268, 124.

Dizi Zayıflık

Hız. Ebu Bekir döneminde isyan eden grupların bir kısmı, dini gerekçelerle isyan etmişti. Yeni din, bir kısım Araplar arasında istenilen derecede yayılmamış, dini bilgileri sathi olmaktan öteye geçememiş, bir anlamda Müslümanlara sığınmaya mecbur kaldıkları için dini kabullenmiş gibi görünmüşlerdi. Kur'an'ın tabiriyle İslam, onların gönüllerine yerleşmemişti.⁶ Bu sebeple bunların Müslüman topluluktan ayrılmaları kolay oldu. Nitekim daha önce Müslüman iken isyan eden liderlerden yakalanıp getirilen Uyeyne b. Hısn'a hitaben Medineli çocuklar, "Ey Allah'ın düşmanı iman ettikten sonra kâfir mi oldun?" dediklerinde o, "Allah'a yemin ederim ki bir an olsun bile iman etmemiştim" demişti.⁷

Kabilesele Rekabet

İsyanlarda etkili olan bir diğer faktör de kabileler arasındaki rekabettir. Hız. Ebu Bekir'e biat etmeyi içlerindeki gizli bir Kureyş düşmanlığı içinde, "Kureyş'in otoritesini kabul etmek ve Kureyş'in kölesi olmak" şeklinde değerlendirenler bulunuyordu.⁸ Bazı Müslümanlar, isyancılara sırf kendi kabilelerinden olduğu için destek vermişlerdi. Müseylime'nin kabilelerinden Talha en-Nemri, Müseylime'ye hitaben, "Senin yalancı olduğuna şahadet ederim; Muhammed'in de doğruluğuna şahadet ederim, fakat Rabiaoğullarından olan bir yalancı, bizim için Kureyş'in doğru olan peygamberinden daha iyidir" demişti.⁹ Yine Yemame'den getirilen esirler, "Bizim kabilede bir peygamber, Kureyş'ten olan bir peygamberden daha sevimidir" demişlerdi.¹⁰

Araplar arasındaki bu tür düşüncelere şaşmamak gerekir. Benzer bir tavır, Huneyn Savaşı esnasında Safvan b. Ümeyye tarafından söylenmişti. Müslümanların mağlubiyeti sırasında o sırada müşrik olan Safvan, "Valahi, Hevâzinlerden birinin hâkim olmasına Kureyşilerden bir kimsenin hâkim olmasını tercih ederim." demişti.¹¹

Bağımsız Yaşam

Özellikle Hicaz bölgesinde yaşayan Araplar,¹² merkezi bir idareye bağlı olarak yaşamaya alışkın değillerdi. Kabileleri içinde denetimsizce

⁶ Hucurat, 14.

⁷ İbnu'l-Esir, *el-Kamil*, Beyrut 1987, II, 348.

⁸ Vakıdi, 97.

⁹ İbnu'l-Esir, II, 362.

¹⁰ İbnu'l-Esir, II, 342.

¹¹ Vakıdi, Meğazi, 895.

¹² Caetani, Kuzey Arabistan'ın isyan etmediğini belirtir. VII, 232

yaşıyorlardı. Bu yapının değişmesi gerçekten zordu. Hiç kimsenin gözetim ve denetimi altında olmadan, devlete ve sisteme bağlı kalmadan çölde serbest bir hayat süren bedevî Arapların bir otoriteye boyun eğmeleri, işlerini birilerine teslim edip ona itaat etmeleri çok zor bir olaydı. Doğrusu bu manada Ridde savaşlarının hadarı Arapların bedevilere hakimiyetinin gerçekleşmesi şeklinde yorumlarsak yanlış söylemiş olmayız.

Ancak Sasanî imparatorluğunun yıkılmaya yüz tutması¹³ ve Mekke'nin fethiyle gittikçe artan Müslümanların gücü sonucu, bazı kabileler Hz. Peygamber'in risaletini ve Medine'nin siyasi otoritesini kabul etmenin bir zaruret olduğunu düşündüler.¹⁴ Medine'ye bağlılıklarını bildiren bu kabileler bu bağlılığı Hz. Peygamber'in vefatıyla sona eren bir antlaşma olarak görüp Hz. Ebu Bekir'e itaat etmek istemediler ve ayrılık ilan ettiler. Kur'an'daki bir ayeti de bu anlamda yorumlayıp devlete bağlılığın simgesi olan zekatı sadece Hz. Peygamber'in alabileceğini öne sürenler olmuştu, "Onların mallarından bir miktar sadaka (zekat) al ki onunla onları temizleyesin ve tezkiye edesin. Onlara dua et; çünkü senin duan, onlar için bir huzur ve sükûn vesilesidir."¹⁵ Bu ayeti kullanarak, "Biz zekâtımızı ancak duası bizim için huzur ve sükûn vesilesi olan Resulullah'a veririz."¹⁶ yani "Biz Hz. Peygamber ile anlaşma yapmıştık, Hz. Ebu Bekir ile yapmamıştık" diyorlardı.¹⁷

Ekonomik

Araplar, bir kabileye bağlı olmakla birlikte, bir devlet disiplini içinde mali yükümlülüklerinin olmasını kabul edemiyorlardı. Hz. Peygamber, bir devlet mantığı içinde toplanan zekât mallarını topluma harcıyordu. Hz. Peygamber'in yaklaşık bütün Arabistan'a hakim bir düzen kurması birçok güçlü kabilenin istediği gibi davranmasına engel olmuş, her kabile belli anlaşmalarla kayıt altına alınmıştı. İşte bu durum, eskiden beri yağmalamaya, gasp etmeye ve tahakküm kurmaya alışmış kimi güçlü kabilelerin işine gelmedi.¹⁸ Onlar bu yapıyı sevmiyorlar, eskiden olduğu gibi yağma ve talan dönemine dönmeyi, zayıfları ezmeye devam etmeyi arzuluyorlardı.

Halbuki Hz. Peygamber'in kurduğu düzen ile artık en ücra bölgedeki kabileler bile, yağma ve talandan Hz. Peygamber'e sığınarak emin olmuş, Arap toplumları bir anlamda saldırmadan, yağmalamadan barış

¹³ Rodinson, 258, 259.

¹⁴ Mustafa Fayda, *İslâmiyet'in Güney Arabistan'a Yayılışı*, Ankara 1982, 73.

¹⁵ Tevbe, 103.

¹⁶ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Beyrut 2005, trz byy., V, 15.

¹⁷ Vakıdı, 99.

¹⁸ Bahriye Üçok, *İslam'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler*, İstanbul 1996, 44.

İNİNDE paylaşım düzeni ile birlikte yaşamayı denemeye başlamıştı. Arapların anlamadıkları şey ise artık eski düzenin devamının mümkün olmadığı ve bundan böyle Arabistan'ın bir devlet mantığı ve yapısı içerisinde yaşayacağı gerçeği idi.¹⁹

Bu isyanlarla Medine'nin mevcut düzenine darbe vurulmak isteniyordu. Bunların zekâtı vermemeleri, merkezi bir hükümete vergi vermek ve tabi olmamak anlamını da taşıyordu. O dönemin şartları içinde vergi²⁰ olarak verdikleri zekâtı,²¹ Kureyşlilerin kullandığını düşünerek bir taşra ırkçılığı içerisinde düşmanlık besledikleri Kureyş'e bu vergiyi vermek istemiyorlardı. Bu tavrın temelinde gizli bir Kureyş karşıtlığı, Kureyş'e siyasal bağlılığın reddi ile birlikte, onlara mal vermeme arzusu bulunuyordu.²² Zekat toplamayı "Kureyşlilerin mallarını yağmalaması" şeklinde değerlendiriyorlardı.²³ Mallarının paylaşımına taraf değillerdi. Aynı şekilde zekâtı Cahiliyye döneminde uygulanan güçsüzün güçlüye verdiği İtavet vergisi gibi düşünüyorlardı. Müslümanlık zayıf düşünce bunu vermek istemediler.²⁴

İrtica (Eskiye Dönüş) Savaşları

HZ. PEYGAMBER'İN vefatı esnasında bu düşünceler ile hareket eden kabileler, merkeze ödedikleri vergiyi vermemeyi bahane ederek isyan ettiler. Esasen bunların bir kısmının isyanları Hz. Peygamber hayatta iken başlamıştı. Bu anlamda isyan hareketlerinin Hz. Peygamber'in vefatı ile başladığını ileri sürmek doğru değildir.²⁵ Belki Hz. Ebu Bekir'in hilafetinin başlangıcından itibaren bu isyanlarda genişleme ve çoğalma olduğu söylenilebilir. Bu isyancıların en büyüklerinden Esvedü'l-Ansi, Hz. Peygamber döneminde isyan etmiş ve Hz. Peygamber vefat ettiği esnada öldürülmüş ve onun öldürüldüğü haberi Medine'ye ulaştırılmıştı. Tuleyha da Hz. Peygamber'in vefatı öncesi isyan etmişti. Müseylime ise bizzat Hz. Peygamber ile görüşmüş daha sonra mektuplaşmış ve ona bu adı aşağılamak için Hz. Peygamber vermişti.²⁶ Hz. Peygamber, kendi döneminde

¹⁹ Şibli, IV, 56.

²⁰ Geniş bilgi bkz. Balcı, İsrafil, "Mürtedlerin Yakılarak Öldürüldüğüne Dair Rivayetlerin Tahlihi," *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VI, (2006), sayı: 1, 59.

²¹ Hüseyin Algül, *İslam Tarihi*, İstanbul 1997, II, 219.

²² Balcı, 60, 61.

²³ Vakıdı, 97.

²⁴ Cabiri, *İslam'da Siyasal Akıl*, 331.

²⁵ Balcı, 55.

²⁶ Vakıdı, 19.

çok etkili olmayan bu isyanlarla o kadar ilgilenememesinin sebebi, kuzeyde Bizans'a karşı elde edeceği zaferin getireceği güç ve itibarla bunların kendiliğinden yok olacağı düşüncesi olmalıdır.

Mekke, Medine ve Taif'te oturanların dışında kalanların önemli bir çoğunluğu bu dönemde başkaldırmışlardı. Bu tavırları ile siyasi birliktelikten çıktıklarını ilan etmiş oluyorlardı. Aslında bir kısmı dinden çıkmamıştı;²⁷ ancak siyasi olarak ayrılık istiyor, Medine'nin hâkimiyetine karşı çıkıyorlardı. Sahabe arasında bunlara karşı nasıl bir muamele yapılacağı konusu tartışıldı. Bunların bir kısmı Müslüman idiler, ancak vergi vermeyerek bir anlamda itaatsizlik göstermiş oluyorlardı.²⁸ Kimi sahabe bu toplulukların dinden çıkmadıklarını, bunlara karşı nasıl savaş açılabileceğini sorduğunda, Hz. Ebu Bekir bunlara karşı açılan savaşın dinden çıkmalarından kaynaklanmadığını belirtmek adına merkeze verdikleri vergiyi vermedikleri için savaşılacağını belirtti ve bu kritik noktada vergisini vermek istemeyen kimselerle savaşmayı göze alamayan sahabeye karşı, "Hz. Peygamber'e verdikleri bir deve yularını bile bana vermeyi reddederlerse onlarla savaşırım"²⁹ diyerek bu konuda taviz vermeyeceğini açıkça ortaya koydu. "En azından bir yıllık vergiyi almayalım" diyenlerin görüşünü de reddetti. Bu dönemde herkes korkarken onda müthiş bir cesaret vardı³⁰ ve civardaki kabilelerden de asker toplayıp isyancıların üzerine kararlılıkla yürüdü.³¹

Böylece diğer ibadetleri yaptıklarını söyleseler de, isyancıların bu tavırları kabul edilmedi. Bireysel ibadetleri kendilerini bağladı. Birlikte yaşamamanın bir gereği olarak vatandaş olarak tabi oldukları devlete karşı yükümlülüklerini yerine getirmeleri gerekiyordu. Onlar ise eski dönemdeki gibi devam etmek istiyorlardı. Ancak Hz. Ebu Bekir bir devlet mantığı ortaya koyup onların bu geriye dönüş (irtica) zihniyetini kabullenmedi. Bu yüzden kimi müellifler, isyancıların İslam öncesi düzenin işlenmesini savunduklarından dolayı bu durumu, bir geriye dönüş çabası olarak görüp bu hareketleri "irtica hareketleri" olarak isimlendirmektedirler.³² Zekat veya vergiyi vermeyen bu Müslümanlara mürtet (dinden dönmüş) yaftası ise bazı ravilerin ve müelliflerin bakış açısını göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca bu tabirin hiçbir zaman Müslüman olmamış Esved gibi şahıs-

²⁷ Balcı, 57.

²⁸ Akbulut, 137.

²⁹ Vakıdi, 32.

³⁰ Taberî, *Tarihü'l-Ümem ve'l-Mulük*, Beyrut 1995, II, 262.

³¹ O dönemde bazı bölgelerde mecburi askerlik uygulaması yapılıyordu. Örneğin Taif'te her beldenin 20 asker vermesi zorunlu tutulmuştu. Taberî, II, 295.

³² Şibli, IV, 55; Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi*, Ankara 2006, 418.

lar için de kullanılması uygun gözüküyor. Ancak “anlaşmayı bozdu” anlamında kullanmak mümkün olabilir.

Hz. Ebu Bekir’in isyancılara karşı tavrı yerinde idi. İnsanlar din konusunda zorlanamazdı, ancak siyasi bir birliktelik için söz verip sonra sözünden cayan bu insanlara karşı savaş için yeterince sebep vardı. Bu kabileler Müslümanların onları zorlaması olmaksızın Hz. Peygamber döneminde 9. yılda gelip beraber yaşamak ve siyasi olarak birlikte bulunmak üzere söz vermişlerdi. Şimdi ise caydıklarını ilan ediyorlardı. Bu anlamda bunlara savaş açılma hakkı doğmuş oluyordu. Ayrıca kimi yerlerde bu isyancılar saldırılarda bulunmuş, yağmalayıp, gasplar yapmış, bazı Müslümanlara işkencede bulunmuşlardı.³³

Hz. Ebu Bekir’in kararlı tutumu, İslam’ın Arabistan yarımadasında varlığını devam ettirmesini sağlayacaktır. Eğer bu tutumunda ısrar etmeyip bundan taviz vermiş olsaydı, herhalde İslam dininin Arabistan Yarımadası’nın dışına çıkma ve yayılma imkânı bulması mümkün olmayacaktı. Abdullah b. Mesut bu konuda der ki:

Hz. Peygamber’den sonra öyle bir konuma geldik ki, şayet Allah bize Ebu Bekir’i ihsan etmemiş olsaydı neredeyse helak olup gidecektik. Biz bir deve yavrusu için savaşamayacağı üzerine görüş birliğine varmıştık. Allah Ebu Bekir’e savaşmak azmini vermişti. Allah’a yemin ederim ki o, irtidat edenlerden ya onları küçük düşüren planını ya da sürgünleriyle sonuçlanacak savaştan başkasını kabul etmiyordu. Onlardan öldürülenlerin cehennemde, bizden öldürülenlerin cennette olduklarını kabul edecekler, bizden ölenlerin diyetini ödeyecekler, buna karşılık bizler onlardan aldığımızı ganimet olarak almış olacaktık. Ayrıca onlar bizden almış olduklarını bize geri vereceklerdi.³⁴

Üç şehrin dışında bütün Arabistan’ın isyanı karşısında Müslümanlar adeta yerinde bir ifade ile geceleyin sağanak bir yağmura tutulmuş koyunların durumuna düşmüşlerdi.³⁵ Hz. Aişe bu durumu şöyle tasvir etmektedir:

Resulullah vefat ettiğinde, babamın karşılaştığı zorluklar, dağlara yüklenseydi onları param parça ederdi. Allah’a yemin ederim ki, babam insanların ihtilafa düştükleri her konuyu, İslam’daki değer ve ilgisine göre en süratli bir biçimde çözdü.³⁶

³³ Taberî, II, 254.

³⁴ İbnü’l-Esir, II, 342.

³⁵ İbnü’l-Esir, II, 334.

³⁶ Belâzurî, *Futûh*, 132.

Hz. Ebu Bekir ile birlikte bu isyanların hepsi bastırılmıştı. Adeta Hittî'nin deyimi ile Arabistan kendi kendini tekrar fethetmişti.³⁷ Dahası Hz. Peygamber'in fethetmediği yerler de ele geçirilmişti.³⁸

Bu isyanlar, Medine'nin siyasi ve ekonomik nüfuzunu kırarak³⁹ Hz. Peygamber'in oturtmaya çalıştığı kurumsal yapıyı boşa çıkartma ve Arap Yarımadası'nı tekrar eski cahiliyye asabiyet düzenine, kanlı savaşlarına geri döndürme girişimi olarak değerlendirilebilir. Hz. Ebu Bekir ise, hilafetinin ilk günlerinde bu sorunu çözmek için hemen harekete geçerek isyancılara karşı ordular gönderdi⁴⁰ ve onların kısa sürede bastırılmasını sağladı.

Sonuçta Hz. Ebu Bekir'in gayreti ile Arabistan yarımadası tekrar fethedildi, Hz. Peygamber döneminde tam olarak gerçekleştirilemeyen yarımadanın tamamına hakim olundu⁴¹ ve adeta ilk kez Arap birliği sağlanmış oldu. Arabistan'ın tamamı Müslüman değildi. Hıristiyan, Musevi, Mecusi ve anlaşmalı putperestler bulunuyordu.⁴² Bu isyan hareketlerinin bastırılması başta Arabistan'daki kabile bağlarını gevşetti, Müslümanları yekvücut haline getirdi ve Arabistan'ın 1/3 ü İslam'ı kabul etti. Bu vesileyle kenarda bekleyen gruplar da ele geçirildi.⁴³

MÜRTEDİN HÜKMÜ

Bu noktada Müslümanlar arasında çok yaygın bir fikir olan mürtedin hükmünün ölüm olduğu şeklindeki anlayışı incelemek istiyoruz. Fıkıh kitaplarının çoğunda, ilgili bölümler incelenirse kadın olsun, erkek olsun dininden dönenlerin sırf bu sebeple -yani din değiştirdikleri için- idam edilmeleri, işkence edilmeleri gerektiğinin İslam'ın koyduğu bir hüküm olduğunun bilgisini bulmak mümkündür.⁴⁴ Genelde bu hüküm verilirken örnek olarak Hz. Ebu Bekir dönemindeki isyan edenlere açılan savaş dile getirilip mürtedlere karşı savaş ilan edildiği aktarılır⁴⁵ ve İslam'ın tek şartını reddedenin öldürüleceği⁴⁶ belirtilir.⁴⁷

³⁷ Hitti, I, 212.

³⁸ Caetani, Leon, *İslam Tarihi*, çev: H. Cahit Yalçın, İstanbul 1924, VII, 177.

³⁹ Algül, II, 218.

⁴⁰ Apak, 70; bu orduların sayısının 11 adet olduğu hakkındaki rivayetlerin tahlilleri için bkz. İsrail Balcı, "Rivayetin Metne Dönüştürülmesinde Ravi Tasarrufuna Seyf b. Ömer'den Örnekler", *İslami İlimler Dergisi*, c. 3, sayı: 2, 2008.

⁴¹ F. Buhl, "Ebu Bekir", *İA*.

⁴² Üçok, 143.

⁴³ Hitti, *İslam Tarihi*, çev: Salih Tuğ, İstanbul 1989, I, 212.

⁴⁴ Örnek açısından bkz. Seyit Sabık, *Fıkhu's-Sünne*, çev: Mehmet Yılmaz, İstanbul 1988, IV, 286.

⁴⁵ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Abdurrahman Ateş, *Dinde Zorlama ve Şiddet Sorunu*, İstanbul 2002, 95 vd.

⁴⁶ Dozy Reinhart Pieter Anne, *İslam Tarihi*, çev: Abdullah Cevdet, Vedat Atilla, İstanbul 2006, 146.

Oysa İslam'da insanları zorla Müslümanlaştırma veya İslam'ı zorla yaşatma gibi bir durum söz konusu değildir. Kur'an'ın, "Dinde zorlama yoktur" hükmü unutulmamalıdır.⁴⁸ Ridde olaylarında isyancılarla dinden çıktıkları için savaşıldığı ve bu sebeple bu hükmün İslam hukukunda referans olarak kullanılabileceği tezi ise tamamen yanlıştır. Kur'an'da bu konuda bir hüküm olmadığı gibi,⁴⁹ mürtedin öldürüleceği konusundaki hadislerin de mevsukiyetinin şüpheli olduğu konusunda birçok muhadisin görüşleri vardır.⁵⁰ Kaldı ki o dönem dönemsel ve kültürel şartlar gereği uygulanan bir cezanın, İslamî bir ceza olarak algılanıp, kaydedilmesi kadar yanlış bir şey olamaz.

Hz. Peygamber'in uygulamalarında dinden çıktıkları için mürtedlere karşı bir savaşını göremiyoruz. O dönemde dinden dönen bazı kimseler oldu. Ancak bunlar irtidatları sebebiyle öldürülmediler. "Dinden çıkmış olanlar öldürülecek" diye bir hüküm olsaydı, Hz. Peygamber döneminde mürted olup, daha sonra Mekke fethinde yakalanan Abdullah b. Sad b. Ebi Serh'i Hz. Peygamber'in öldürtmesi gerekirdi. Ancak Hz. Peygamber, ilk başta kendisinin ve Müslümanlar aleyhine ağır laflar ettiği için içtihtaden öldürülmesine karar verdiği bu şahsı, aracılık yapan Hz. Osman'ın ricasıyla öldürmemiştir.⁵¹ Eğer mürtedin öldürülmesi gibi kesin bir İslamî kural olsaydı Hz. Peygamber bunu uygulamadan kaçır mıydı? "... kızım Fatıma bile olsa elini keserdim"⁵² diyen Hz. Peygamber'in araçılar (Hz. Osman) yüzünden İslam'ın kesin bir uygulamasından kaçındığını söylemek doğru olmasa gerekir.

Ayrıca Hz. Ebu Bekir dönemi Ridde savaşlarında irtidatları sebebiyle insanların öldürüldüğü tezinin doğru olmadığını gösteren birçok veri bu-

⁴⁷ Sırma, İhsan Süreyya, *Örnek Halifeler Dönemi*, İstanbul trz. 38.

⁴⁸ Bakara, 256. Bu noktada Hz. Peygamber'in de zaman zaman bazı kabileleri İslam'a girmeye zorladığı şeklinde bilgiler mevcut ise de (bkz. Haris b. Kab kabilesi gibi, Taberî, II, 194; İbn Hişam, VII, 490) bunlar, Hz. Peygamber'in genel siyaseti içinde sayılabilecek türden örnekler değildir ve dönemsel gereklilik dolayısıyla ve Medine'ye bağlılığın sağlanması anlamında olması muhtemeldir. Zira onun getirdiği dinin emirleri ve onun uygulamaları bu tavrın aksini göstermektedir.

⁴⁹ İslam'ın bu konudaki hükmünün ayette ölüm olarak belirlendiği ifade edilse de (bkz. Ağırakça, 88) delil olarak aktarılan ayette böyle bir ceza önerilmemektedir, "*Sizden kim, dininden döner ve kâfir olarak ölürse, onların yaptıkları işler dünyada da ahirette de boşa gider. Onlar cehennemlikler ve orada devamlı kalırlar*" Bakara, 217, ayetinden ölüm cezası hükmünün nasıl çıkarılabildiğini anlamak mümkün değildir.

⁵⁰ Ahmet Keleş, *Hadislerin Kuran'a Arzı*, İstanbul 2003, 206; Hayri Kırbaoğlu, "İslam'a Yamanan Sanal Şiddet: Recm ve İrtidat Meselesi", *İslamiyat*, c. 5, sayı: 1, 2002.

⁵¹ Vakıdı, *Meğazi*, 856.

⁵² Buhari, *Hudud*, 10.

lunmaktadır. Bu isyanlar sırasında yakalanan ve Medine'ye getirilen daha önce Müslüman olduğunu söyleyen Uyeyne b. Hısn, "Vallahi hiçbir zaman iman etmemiştim"⁵³ demişti, ancak öldürülmemişti. Yine Eşas b. Kays isimli şahıs iki kere irtidat ettiği halde ona dokunulmadı, üstelik Hz. Ebu Bekir'in kız kardeşiyle evlendirmekle ödüllendirildi.⁵⁴ Benzer uygulama Amr b. Madikerb için de geçerlidir.⁵⁵

İşin ilginç yönü; mürtedlerden öldürülenler için; "Hak ettikleri için öldürüldü" şeklinde izah yapan bazı müellifler, Hz. Ebu Bekir'in bu uygulamalarını da onun hikmet-i siyaset(!) ve affediciliği açısından övmektedirler.⁵⁶ Tutarlı olmak gerekir. Eğer mürtedin öldürülmesi İslam'ın bir ilkesi(!) ise bunu Hz. Ebu Bekir'in çiğnemeye hakkı var mıdır? Yok ise bunu affedicilikle açıklamak ne kadar doğrudur? Hem mürtedin öldürülmesi gerektiğini savunup sonra da öldürülmeyenleri Hz. Ebu Bekir'in affediciliği ile övmek tutarsızlıktır. Bu uygulamalarda belli bir ilkenin olmaması eleştirilmesi gerekirken, nedense övülecek bir şeymiş gibi aktarılması şaşırtıcıdır. Hz. Ebu Bekir'in yakarak öldürttüğü Fucae konusunda da, "Keşke onu kolaylıkla öldürmüş veya kolaylık göstererek serbest bırakmış olsaydım" dediği nakledilir.⁵⁷ Buradan da cezanın bir ilkeye göre verilmediği kolaylıkla anlaşılmaktadır. Çünkü bu ifadeye göre; serbest bırakılması mümkün bir adamın neden öldürüldüğü/yakıldığı izah edilemez.

Mürtedin öldürülmesinin İslamî bir emir olmadığı düşüncemizi konuyu net olarak özetleyen bir alıntı ile desteklemek istiyoruz:

Kur'an'da (mürtedin öldürüleceğine dair) bir hükmü bulmak mümkün değildir. Ebû Hanîfe de Hz. Peygamber'in savaşta öldürülen bir kadın için "Bu savaşmaz ki..." ifadesinden hareketle: "Dininden dönenin öldürülmesi -dinden dönme- eylemine değil, savaş açma eylemine bağlıdır, bu sebeple kadınlar öldürülemez; çünkü onlar savaşmazlar" dediği aktarılır.⁵⁸ Her dinden dönen erkek de Müslümanlara karşı savaşma karar ve eylemi içinde olmadığına göre "Dinden dönen kim olursa olsun, Müs-

⁵³ Taberî, II, 263; İbnü'l-Esir, II, 348.

⁵⁴ Belâzurî, *Futuh*, 51, Hz. Ebu Bekir daha sonra Eşas'ı öldürmediğine pişman olduğunu açıklamıştır, Taberî, II, 353; Eşas'ın Hz. Ebu Bekir'in kız kardeşi ile evliliğinden doğan Muhammet b. Eşas'ın çocuğu olan Abdurrahman b. Muhammet, Haccac'a karşı isyan eden ordunun komutanı idi, Vakıdı, 124.

⁵⁵ Taberî, II, 298; İbnü'l-Esir, II, 377. Amr b. Madikerb'in mezarı Çorum merkezdedir ve Kerebi Gazi olarak bilinir.

⁵⁶ Sallabi, Ali Muhammet, *Hz. Ebu Bekir*, çev: Şerafettin Şenaslan, Faruk Aktaş, İstanbul 2009.

⁵⁷ Taberî, II, 353.

⁵⁸ Nitekim savaş sonrası bu sebeple bir kısım erkekler serbest kalmışlardır. Bkz. İrfan İnce, "Ridde", *DİA*.

lumanlara karşı savaşmadıkça öldürülemez” hükmünü İslam’a ait göstermek daha doğru olacaktır. Bir dinin, hem “Dinde zorlama yoktur” de-yip hem de insanları Müslüman olmaları veya İslam’da kalmaları için zor-layacağı düşünülemez.⁵⁹

Ayrıca o dönemde isyan eden bu insanların kahir ekseriyeti dinden çıkmamıştır. Sadece Kureyş’in hakimiyetine karşı durmaktadırlar veya vergi/zekat vermek istememektedirler. Bu sebeple sahabe arasında bile bunlara savaş açılıp açılmayacağı tartışılmış ancak Hz. Ebu Bekir, bunla-rın siyasi birliktelikten ayrıldığını gösteren zekatı vermemeleri sebebiyle savaş ilan edeceğini söylemiştir. Sahabe de bu sebeple yapılacak savaşı meşru görmüştür. Yani onlara dinden döndükleri için savaş açılmamıştır.

Esasen bu savaşların mürtedlere karşı savaş olabilmesi için bunların hepsinin İslamiyeti kabul edip, tekrar çıkmaları gerekiyordu. Olay tama-men böyle değildi. İsyân edenlerden kimisi Müslüman bile değildi.⁶⁰ Bun-lardan Esved hiç iman etmemişti. Bu sebeple bu savaşı bir Ridde savaşı olarak aktarmak mümkün değildir.⁶¹ Doğrusu bu savaşları mürted savaşı-ları değil, kavimlerin politik ayrılıkları sebebiyle yapılan savaşlar olarak değerlendirebiliriz.⁶²

Sonuçta Hz. Ebu Bekir döneminde Ridde savaşları adıyla meşhur sa-vaşlardan “İslam’dan dönen öldürülür” hükmünün çıkarılması mümkün değildir. Bu harplerde savaşılan düşmanın bir kısmı Müslüman olup ze-kat vermiyordu. Ancak buna rağmen savaş açılmasının en önemli sebebi Hz. Ebu Bekir’in zekat vermemeyi dini bir eksiklik değil, siyasi bir ayrılış anlamında yorumlamasından kaynaklanmıştı.⁶³ Onun bu yorumunu bü-tün Arapların hayrı anlamında doğru ve isabetli bir tesbit olarak değer-lendirmek mümkündür.⁶⁴ Komutanlarına yönelik söylediği, “Teslim olup zekat verirlerse geri dön” demesi bunun göstergesidir.⁶⁵ O dönemde de bu durum böyle anlaşılmıştı. Bu sebeple siyasi birlikten ayrılmak isteyen bir Müslüman’a Amr b. As, muhtemelen nankörlük ve itaatsizlik anla-mında, “Kafir oldunuz” demişti.⁶⁶

⁵⁹ Hayrettin Karaman, “Dinden dönen öldürülür mü?” Yeni Şafak, 11 Eylül 2009, <http://yenisafak.com.tr/Yazarlar/default.aspx?i=18528&y=HayrettinKaraman>; ayrıca bkz. Ahmet Keleş, Hadislerin Kuran’a Arzı, 206 vd.

⁶⁰ Cabiri, 256.

⁶¹ Caetani, VIII, 211.

⁶² Hizmetli, 419.

⁶³ Apak, 69.

⁶⁴ Akbulut, 137.

⁶⁵ Suyuti, 110.

⁶⁶ Taberî, II, 263.

ARAP SAVAŞ ÖRFÜ

Bu noktada sıcak savaş ortamında gerçekleşen ve İslamî açıdan kabul edilmesi mümkün olmayan bazı uygulamaları zikrederek, konunun daha detaylı anlaşılmasını sağlamak istiyoruz. Ridde harplerinin yapıldığı sırada daha önce Müslüman olsun olmasın bazı kabilelerin Hz. Ebu Bekir'in ısrarıyla zorla İslamlaştırılmaları görülmektedir.⁶⁷ Taberî'de geçen ve Hz. Ebu Bekir'in irtidat edenlere hitaben gönderdiği mektupta komutanlarına verdiği direktifler şu şekildedir:

Mürtedlerden Müslüman olmalarından başka hiçbir şeyi kabul etmeyin, İslam'a davet etmeden kimseyi öldürmeyin, İslam'a karşı gelenlere ise Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşın, ele geçirdiğiniz herkesi şiddetle öldürün, zafer kazandığınızda onları her çeşit usulle silahla ve ateşte yakmak suretiyle öldürün, ayrıca mallarını, kadın ve çocuklarını ganimet olarak alın.⁶⁸

Bu savaşlar sırasında yukarıda emrettiği gibi Hz. Ebu Bekir'in bazı şahısları yaktırması olaylarından bahsedilir. Benzer şeyleri Hz. Ebu Bekir'in komutanı Halid b. Velid de yapmıştır. O, irtidat edip Müslümanlara saldırarak katledenlere,⁶⁹ misliyle ceza verip organlarını kesmiş, yakmış,⁷⁰ taşlayarak öldürmüş, yüksek tepelerden uçurumlara veya kuyulara atmıştır.⁷¹ Bu uygulamaları İslamî açıdan kabul etmek mümkün değildir.

Ayrıca Hz. Ebu Bekir dönemi ridde hareketlerini incelerken, İslamî kurallarla uyuşmayan birçok örnek bulmak mümkündür. Bunlardan biri; Yemen taraflarındaki En-Nüceyr kalesindeki bazı kadınların Hz. Peygamber'in vefatına sevinip⁷² onun aleyhinde şiirler söylemesi sebebiyle Hz. Ebu Bekir'in emriyle ellerinin ve ayaklarının kesilmesidir.⁷³ Taberî, Hz. Ebu Bekir'in bunların ellerinin kesildiğini, ön dişlerinin söküldüğünü duyunca, "Keşke öldürseydiniz, çünkü iki ceza verilemez" dediğini akta-

⁶⁷ Taberî, II, 259.

⁶⁸ Vakıdı, 42; Taberî, II, 259, Balcı, bu tür rivayetlerin Kur'an ve Hz. Peygamber'in uygulamalarına uymadığından şüpheli olduğunu dile getirir. Balcı, "Rivayetin Metne Dönüştürülmesinde Ravi Tasarrufuna Seyf b. Ömer'den Örnekler", 123; oysa bir olayın dinin verilerine uyması ayındır, sahabelerden birinin dinin verilerine uygun davranmaması ayındır. Sahabelerin yaptığı her uygulamayı "dine uymuyor" diye şüphelenirse, bu durum usül açısından doğru olmamakla birlikte, bu uygulama diğer malzemeye uygulanırsa elimizde İslam tarihi adına birçok verinin kalmayacağı gerçeğini de not etmek istiyoruz.

⁶⁹ İbn Kesir, V, 17.

⁷⁰ Belâzurî, Futuh, 106- 107.

⁷¹ Taberî, II, 265; İbnü'l-Esir, II, 350.

⁷² Dineveri, *Uyunu'l-Ahbar*, Kahire 1996, III, 116.

⁷³ Belâzurî, *Futuh*, 111; İbn Habib, *Muhabber*, byy trz, 185.

rır.⁷⁴ Bilindiği gibi el kesme olayı hırsızlık suçu gerektirir. Bunlar ise Hz. Peygamber'in vefatına sevinmişlerdir. Ancak nedense onlara böyle bir ceza uygun görülmiştir. Bu tür cezalandırmalar, Cahiliyye geleneğinden kalan İslam açısından kabul edilmesi mümkün olmayan alışkanlıklardır.

Bu tür İslamî dayanağı olmayan ceza uygulamalarının tersine, irtidat ettiği halde Medine'ye elleri bağlı bir şekilde getirilen Uyeyne b. Hısn'a Medineli çocukların neden dinden döndüğünü sormaları üzerine, "Valla-hi daha önce de iman etmemiştim" demesine⁷⁵ rağmen hiçbir cezai müeyyide uygulanmamış, hatta ihsanlarda bulunulmuştur.⁷⁶ Yine yalancı peygamber Esvet'in komutanı Eşas b. Kays ve Mezhic kabilesindeki halifesi olan Amr b. Madikerib isyan ettikten sonra yakalanmış ve Medine'ye getirildikten sonra affedilmiş,⁷⁷ Eşas b. Kays üstelik Hz. Ebu Bekir'in kız kardeşi ile evlendirilmiştir.⁷⁸ Halbuki aynı şekilde ele geçirilenler Hz. Ebu Bekir'in emri ile boyunları vuruluyordu.⁷⁹

Bu aktardığımız birbirine tezat örnekler, uygulanan cezaların herhangi bir ilkeye dayanmadığının, hatta yakmak gibi cahiliye Arap toplumunda uygulanan bazı uygulamaların aynen devam ettiğinin bir kanıtıdır. Bunlar, bu savaşlarda İslam'ın verilerinin değil, örfi hukukun geçerli olduğunun açık göstergesidir. Sonuç olarak; Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in uygulamalarında insanı yakmak suretiyle öldürmek gibi olayların olmaması ve bu tür eylemlerin Hz. Peygamber'den sonra gerçekleşmesi nedeniyle, sahabe toplumunun her yönüyle örnek alınacak model bir toplum değil, ancak genel anlamda kendilerinden ibret alınacak bir toplum kesiti olduğunu söyleyebiliriz.

⁷⁴ Taberî'de ilk rivayette Hz. Ebu Bekir bu suçtan dolayı öldürülmesini emrederken, yine Taberî'de geçen başka bir rivayette -muhtemelen savunma amaçlı olarak üretilmiş olmalı- bu cezayı Hz. Ebu Bekir'in komutanı Muhacir b. Ebi Ümeyye'nin yaptığı, Hz. Ebu Bekir'in ise bundan sonra yapmalarını söylediği aktarılır. Taberî, II, 305.

⁷⁵ Taberî, II, 263.

⁷⁶ Vakıdı, 54.

⁷⁷ İbnü'l-Esir, II, 377.

⁷⁸ Belâzurî, *Futuh*, 151.

⁷⁹ Vakıdı, 66.

HZ. EBÛ BEKİR'İN HALİFE SEÇİLMESİNDE MUĞİRE B. ŞU'BE'NİN ROLÜ

Ömer Aktaş*

Hayatının her döneminde, en yakın dostu, hicret ve kader arkadaşı ve kayınpederi olması gibi özellikleri sebebiyle Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Peygamber (sav)'in yanında, gönlünde her zaman önemli bir yeri olmuştur. Bununla birlikte çeşitli vesilelerle Kur'an-ı Kerim'e konu olması, Mekke'de köleleri hürriyetlerine kavuşturması, hastalığı esnasında Hz. Peygamber'e namaz için vekalet etmesi¹ ve Allah Rasûlünün emriyle kendi (Hz. Ebû Bekir'in) kapısı hariç, mescide açılan diğer kapıların kapatılması² gibi bir çok önemli neden, özellik ve ayrıcalıklardan dolayı da Ensar ve Muhacirlerin nezdinde önemli bir yeri olduğu görülen Hz. Ebû Bekir'in³ halife seçilmesi zannedildiği gibi kolay olmamıştır. Öyle ki, Hz. Ebû Bekir'in vefatından on yıl sonra bile onun halife seçilmesi gündemdeki yerini korumuş, sanki planlı bir halife seçimi yapılarak ona biat alındığı gibi söylemler üzerine Hz. Ömer bu mesele hakkında hutbe irad etmek zorunda kalmıştır.⁴

* Dr. Ömer AKTAŞ, Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Ebû Bekir Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh İbn Şihâb ez-Zühri, *el-Meğâzi*, thk. Süheyl Zekkâr (Şam: 1400/1980), 132, Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1-2, thk. Mustafa es-Sakâ - İbrahim el-Ebyârî - Abdülhafız Çelebi (Mısır: 1375/1955), 2: 652-653.

² Zühri, *Meğâzi*, 131; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2: 649.

³ Hz. Ebû Bekir'in asıl adı Abdullah b. Ebû Kuhâfe'dir. Babasının adı, Osman b. Âmir b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Teym b. Mürr'e'dir. Annesinin adı Esmâ olup kendisine Ümmü'l-Hayr'da denilmektedir. Atık isminin ise onun adı veya lakabı olduğu görüşleri de bulunmaktadır. Ayrıca, çok şefkat ve merhametli olmasından dolayı da ayrıca kendisine "el-Evvâh" da denilmekteydi. Bkz. Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1-11, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: 1421/2001), 3: 155-157; Ebû'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed (İbn Hacer) el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyizi's Sahâbe*, 1-8, thk. Âdil Ahmed Abdülmecvûd ve Ali Muhammed Meûz (Beyrut: 1415/1995), 4: 149. Adının Abdü'l-Kabe olduğu ve daha sonra Hz. Peygamber Tarafından Abdullah'a çevrildiği bilgisi için bkz. Hasan İbrahim Hasan, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, 1-14, trc. İsmail Yiğit ve Arkadaşları (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2011), 1: 277.

⁴ Bazı kimselerin, "Hz. Ebû Bekir'in oldubittiyle hilafete geldiğini söylemesi ve Hz. Ömer vefat ederse ondan sonra şu kişiye halife olarak biat ederim dedikleri bilgisi" Hz. Ömer'e ulaştıysa da, bu konuya açıklık getirmek için Medine'de hutbe irad etmiştir. Bkz. Zühri, *Meğâzi*,

Hız. Peygamber (sav)'in Veda Haccında "Ey insanlar! Sözümlü dinleyin, zira bu yıldan sonra, bulunduğum bu yerde, belki sizinle bir daha buluşamayacağım..." diye açıkça belirtmesine,⁵ Medine'ye dönüşünde Bakî mezarlığında yapmış olduğu veda ziyaretlerine⁶ ve hastalığı süresince namazla ve mescidle ilgili Hz. Ebû Bekir'e yapmış olduğu görevlendirmelerine rağmen⁷ Müslümanların, Rasûlüllah'ın bu kadar kısa bir zaman içerisinde vefat edeceğini beklemedikleri anlaşılmaktadır.⁸

Hız. Peygamber (sav), Üsâme b. Zeyd komutasında Mûte'ye gitmesi için bir ordu tertip ettirmiştir.⁹ Allah Rasûlü, Üsâme'ye, ordusuyla birlikte hemen ve hızlı bir şekilde sefere çıkmaları talimatını vermesinin akabinde de vefat etmiştir.¹⁰ Onun vefatı, Medine'de yaşayan bütün Müslümanlar üzerinde derin bir üzüntüye neden olmuş, ayrıca bu durum -onun vefatını kabul edemeyen- bazı ashâb üzerinde de şok etkisi meydana getirmiştir.¹¹

Bununla birlikte Hz. Peygamber'in vefatının teyid edilmesi, başkent Medine'de Müslümanların hiç beklemedikleri ve tahmin edemeyecekleri çalkantılı bir dinî-siyasî sürecin içerisine girmelerine de neden olmuştur. Çünkü, Hz. Peygamber (sav) sağlığında -hem peygamber hem de siyasi otorite vasfıyla- kendisinden sonrası için ne bir beyanda bulunmuş, ne de herhangi bir kimseyi hilafet için tayin etmiştir.¹²

139-141; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2: 657-658. *Ensâbu'l-Eşrâf'ta*, Hz. Ömer vefat ederse biat edilecek kişinin Hz. Ali olduğu bilgisi bulunmaktadır. Bkz. Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvud el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 1-13. thk. Süheyl Zekkâr-Riyad Zirikî (Beirut: 1417/1996), 1: 581, 583-584.

⁵ Veda Haccı, Hz. Peygamber (sav)'in vefat etmesinden üç ay kadar önce yapmış olduğu hacı ifade etmektedir. Allah Rasûlünün bu vesileyle Mekke'de, Arafat düzlüğünde hac için gelen Müslümanlara yapmış olduğu konuşmaya (hutbeye) de Veda Hutbesi denilmektedir. Veda hutbesi için bkz. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2: 603-604.

⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2: 642-643.

⁷ Zührî, *Meğâzî*, 131; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2: 649.

⁸ Hz. Peygamber'in, "Rabbi, bir kulunu dünya ve ahiret arasında bir tercih yapma konusunda serbest bıraktı ve o kul da Rabbinin yanındaki seçti" demesi üzerine Hz. Ebû Bekir'in, Allah Rasûlü'nün vefat edeceğini anladığı ve ağladığı bilgisi için, bkz. Zührî, *Meğâzî*, 131; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2: 649., ayrıca Peygamberimizin amcası Hz. Abbas'ın da Rasûlü Ekrem'in vefat edeceğini anladığı bilgisi için bkz. Zührî, *Meğâzî*, 133-134; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2: 654.

⁹ Hz. Peygamber (sav)'in, vefatından 15-16 gün önce Safer ayının bitimine 4 gün kala Rumla-ra karşı Üsâme b. Zeyd komutasında bir sefer hazırlığı yapılmasını emrettiği bilgisi için bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 1-3, thk. Marsden Jones (Beirut: 1409/1998), 3: 1120.

¹⁰ Hz. Peygamber (sav) Rabîulevvel ayının 12'nci Pazartesi günü vefat etmiştir. Bkz. Vâkîdî, *Meğâzî*, 3: 1120; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2: 653-654; İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 2: 237-238, 265.

¹¹ Zührî, *Meğâzî*, 132-133; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2: 655-656.

¹² Bkz. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2: 653; İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3: 167.

İşte bu durum, Müslümanların gelecekte kiminle ve nasıl bir şekilde yönetileceği meselesini ortaya çıkarmıştır. Hz. Peygamber (sav)'in vefatı karşısında, Müslümanlar ya Allah Rasûlü'nün -tebliğ ettiği dini ve Kur'an-sünnet temelleri üzerine oluşturduğu İslâm devletini koruyup kollamak için- ashâbından bir kişinin etrafında toplanarak birlik ve bütünlüklerini sağlayacak, ya da dağılıp parçalanacaklardı.

Bazı ilim adamlarının iktidar mücadelesi olarak adlandırdığı bu durum, İslâm toplumunun iki ana gövdesini oluşturan Ensar ve Muhacirleri karşı karşıya getirmiştir.¹³ Bu belirsiz, karışık dini-siyasi süreç, Hz. Peygamber sonrası Müslümanların dini ve dünyevi işlerinin yönetimini üstlenme meselesiydi ki henüz Allah Rasûlü'nün vefatından birkaç saat sonra bu durum kesin ve net bir şekilde kendini göstermiştir.¹⁴

Hz. Peygamber'in vefatından birkaç saat sonra, bugün bile etkisini gördüğümüz bu hilafet meselesinin çözümü için Ensar ve Muhacirlerin karşı karşıya geldiği, ancak bu sorunun silahsız ve kavgasız bir şekilde çözülmesinde bazı sahâbîlerin -özellikle Muğîre b. Şu'be'nin-¹⁵ önemli bir rol üstlendiği görülmektedir.

¹³ Cem Zorlu, *İslam'da İlk İktidar Mücadelesi* (Konya: Yediveren Kitap, 2002), 79-127; Ahmet Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası* (Alevi Sünni Ayrışmasının Arka Planı), Genişletilmiş Baskı (Ankara: Otto Yayınları, 2015), 29.

¹⁴ Bazı ilim adamlarının, Ensar'ın Hz. Peygamber'in vefatından önce de halifelik işine hazırladıkları değerlendirmeleri için bkz. Ethem Ruhi Fıçlalı, "Hariciliğin Doğuşuna Tesir Eden Bazı Sebepler", *AÜİFD* 20 (1972): 221; Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, 55.

¹⁵ Şeceresi, Muğîre b. Şu'be b. Ebî Âmir b. Mes'ûd b. Muattib b. Mâlik b. Ka'b b. Amr b. Sa'd b. Avf b. Kasiy (es-Sekafî) şeklindedir. Sakîf kabilesinin Ahlaf boyundandır. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, 5: 173; Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 13: 343. Ebû Abdullah, Ebû İsmâ ve Ebû Muhammed şeklinde künyeleri bulunmaktadır. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, 5: 173, 8: 143; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Târihu'l-Kebîr*, 1-8, thk. Muhammed Abdülmüid Han (Haydarâbad: trz.), 7: 316; Ebû Yusuf Ya'kub b. Süfyân el-Fesevî, *el-Ma'rifetü ve't-Târih*, 1-3, thk. Ekrem Ziya el-Ömerî (Beyrut: 1401/1981), 3: 78; Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 13: 345; Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, 1-7, thk. Âdil b. Yûsuf el-Ğazzâzî (Riyad 1419/1998), 4: 1817; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Luğât*, 1-4, (Beyrut: trz.), 2: 109. Muğîre b. Şu'be'nin hicretin 5'nci yılına (5/626-627) teka-bül eden Hendek Savaşı'nın yapıldığı günlerde veya bir müddet sonra Medine'ye gelip Müslüman olduğunu söylemek mümkündür. Bkz. Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 13: 344; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdilber, *el-İstiâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, 1-4, thk. Ali Muhammed Bicâvî (Beyrut: 1412/1992), 4: 1445; Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (İbni'l-Esîr), 1-6, *Üsdü'l-Ğabe fi Ma'rifeti's-Sahâbe* (Beyrut: Daru'l-Fikir, 1409/1989), 5: 258; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Husnü'l-Muhâdara fi Tarihi Misir ve'l-Kahire*, 1-2, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Mısır: 1387/1967), 1: 238. Hz. Peygamber (sav) ile çıktığı ilk sefer hicretin 6'ncı yılında (6/627-628) yapılan Hudeybiye seferidir. Bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, 5: 175, 8: 143. İslâm'a giren ilk Taif'li olduğu değerlendirmeleri için bkz. Münîr Muhammed Gadbân, *el-Muğîre b. Şu'be es-Siyâsiyyü'l-Mücâhid* (Kahire: Dâru's-

Hiz. Peygamber (sav)'in vefat ettiği Őayiası MÜslÜmanlar Üzerinde de-rin bir Şok etkisi yaratmıŐtı. Hiz. Ali ve Ehl-i Beyt mensupları RasÜlÜllah (sav)'in hâne-i saadetinde onun durumuyla ilgileniyorlardı.¹⁶ Bu ciddi du-rum karşısında kızının evine gelip Hiz. Peygamber'in vefat ettiğini teyid eden Hiz. EbÜ Bekir, Mescid-i Nebevi'de toplanan MÜslÜmanlara, "Ey İnsanlar! Her kim Muhammed'e ibadet ediyorsa, bilsin ki Muhammed ölmüş-tür. Kim de Allah'a ibadet ediyorsa bilsin ki, Allah ölümsüzdür, diridir" dedikten sonra Âl-i İmran süresinin 144. ayetini¹⁷ okuyarak Allah RasÜlü-nün vefat ettiğini ilan etmiş ve MÜslÜmanların sakinleşmesini istemiştir.¹⁸

Hiz. Peygamber (sav)'in vefat nedeniyle Medine Şehri olağanüstü bir gün yaşarken bu sırada Ensar'ın ileri gelenleri, Sakîfetü Beni Saîde'de - Saîde oğullarının bahçesinde/gölgeliğinde- toplanarak, Hazrec kabilesinin lideri Sa'd b. Ubâde'yi halife seçmek için teşebbüste bulunmuşlardır. İşte Ensar'ın oldubittiye getirmeye çalıştığı bu toplantıyı öğrenen Muğîre b. Şu'be, İslâm'ın ve MÜslÜmanların geleceği aÇısından duruma acil bir Şe-kilde müdahale edilmesi gerektiğini düşünerek hadiseyi Hiz. Ömer'e bil-dirmiŐtir.¹⁹

Kaynaklarda, Hiz. Ömer ile Hiz. EbÜ Bekir'in Ensar'ın Sakîfetü Beni Saîde'de toplandığını öğrendikleriyle ilgili dört çeşit rivayet bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, bir kişinin gelip Sakîfe'deki toplantıyı Hiz. EbÜ

Selam, 1433/2012), 59-64; Ayrıca bkz. Ömer Aktaş, *Muğîre b. Şu'be'nin Hayatı ve Kişiliği* (Dok-tora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2018), 63-64. Ayrıca bkz. Ömer Aktaş, "Muğîre b. Şu'be'nin İslâm'a Giriş Rivayetleriyle İlgili MÜlahazalar", *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fa-kültesi Dergisi* 2/1 (Haziran 2018): 67-87.

¹⁶ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 2: 241-245; EbÜ Ca'fer Muhammed b. Ceşir et-Taberî, *Târihu'l-Ümm ve'l- Mülük*, 1-11, (Beyrut: 1387/1967), 3: 219. Hiz. Ali'nin, Zübeyr b. Avvam ve onlarla beraber olanlarla birlikte Hiz. Fatma'nın evinde -yani kendi evinde- olduğu bilgisi de bu-lunmaktadır. Bkz. Zührî, *Meğâzi*, 141. Talha b. Ubeydullah'ın da adları zikredilenlerle birlik-te olduğu bilgileri için bkz. İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 2: 656; Belâzürî, *Ensâbu'l-EŞrâf*, 1: 583.

¹⁷ "Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölü-r veya öldürülürse gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim gerisin geriye dönerse, Allah'a hiçbir zarar veremez. Allah Şükredenleri mükâfatlandıracaktır." Âl-i İmran 3/144.

¹⁸ Zührî, *Meğâzi*, 134-135; İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 2: 655-656; İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 2: 235-236.

¹⁹ Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî, *el-Bed'ü ve't-Târih*, 1-6, (Porsaid: trz), 5:64-65; EbÜ'l-Abbâs Ta-kiyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdilkâdir b. Muhammed el-Makrîzi, *İmtâ'u'l-Esmâ*, 1-15, thk. Muhammed Abdülhamîd en-Nümeysi (Beyrut: 1420/1999), 14: 567. Ayrıca bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Peygamberler ve Halifeler Tarihi (Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârihu'l-Hulefâ)*, sad. Ali Arslan (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2011), 219; Ali Aktan, *İslam Tarihi* (Başlangıcından Emevîle-rin Sonuna Kadar), 3. Baskı (Ankara: Nobel Yayınları, 2013), 205.

Bekir'e haber verdiği,²⁰ ikincisi, bu hadiseyi Hz. Ömer ile Hz. Ebû Bekir'e birilerinin haber verdiği,²¹ üçüncüsü yukarıda da ifade edildiği Muğîre b. Şu'be'nin haber verdiği,²² dördüncüsünde ise Ensar'dan Uveym b. Sâ'ide ve Ma'n b. Adî'nin Sakîfe toplantısını Hz. Ömer veya Hz. Ebû Bekir'e bildirdiği ve onun üzerine harekete geçildiği yönündeki rivayetlerdir.²³

Bu konuyla ilgili kaynaklar incelendiğinde ve rivayetler değerlendirildiğinde Uveym b. Sâ'ide²⁴ ve Ma'n b. Adî'nin²⁵ Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in başını çektiği muhacir grubunun Sakîfetü Beni Sa'ide'ye giderken yolda karşılaştıkları ve bu iki zatın bu gruba "nereye gittiklerini sordukları, Hz. Ömer'in "şu Ensar'lı kardeşlerimizin yanına gidiyoruz" şeklinde cevap vermesi üzerine, onlar "geri dönün ve siz kendi işinize, aranızdaki işlere bakın" diyerek heyetin Sakîfe'ye gitmesine mani olmak istedikleri, ancak Hz. Ömer'in ısrarı ile heyetin Sakîfetü Beni Sa'ide'ye gittikleri anlaşılmaktadır.²⁶ Dolayısıyla bu haberin bu iki kişiden öğrenilmesi mümkün gözükmemektedir. Çünkü zaten haber öğrenilmiş ve olaya müdahil olmak için yola çıkmıştır.

Diğer iki rivayette de biri veya birileri dendiğinden ve isim belirtilmediğinden dolayı da bu rivayetlerden biriyle kastedilenin Muğîre b. Şu'be'nin olması muhtemeldir. Zira, Makdisî²⁷ ile Makrîzî, bu hadiseyi

²⁰ Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 1: 583.

²¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2: 656.

²² Mustafa Fayda da, Hz. Ömer'in, Ensar'ın yapmış olduğu bu toplantıyı Ensar'dan bir zatın haber vermesiyle öğrendiğini ifade etmektedir. Bkz. Mustafa Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri* (Dört Halife Dönemi) (İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2015), 112. Biz, Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Ömer'in uyarısı üzerine Sakîfetü Beni Sa'ide'ye katıldığı bilgisinden hareketle, bu bilgiyi, Muğîre'nin ilk önce Hz. Ömer'e bildirmiş olduğunu değerlendirmekteyiz.

²³ Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 1: 581.

²⁴ Adı, Uveym b. Sâ'ide b. Âiş b. Kays b. en-Nu'mân b. Zeyd b. Ümeyye'dir. Künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Ensar'dan olup kabilesi hakkında ihtilaf vardır. Her iki Akabe biatında da bulunmuştur. Hz. Peygamber (sav)'in Uveym b. Sâ'ide hakkında iyi ve güzel şeyler söylediği kaynaklarda görülmektedir. Oğullarından Utbe ve Süveyd, daha sonra meydana gelen Harre vakasında öldürülmüştür. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3: 424-426; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 4: 619-620.

²⁵ Ma'n b. Adî b. el-Cedd b. el-Aclân b. Hârîse b. Dubey'a b. Harâm b. Cü'al b. Amr b. Cüşem'dir. İkinci akabe biatına katılmıştır. Ensar'ın halifî olup Araplar arasında okuma yazma bilen insanlardan olduğu belirtilmektedir. Ma'n b. Adî'nin, Hz. Peygamberle birlikte bütün gazvelere katıldığı ve Hz. Ebû Bekir döneminde Yemâme'de Müseylimetü'l-Kezzâb ile yapılan savaşta şehit edildiği ifade edilmektedir. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3: 431; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 6: 151.

²⁶ Zührî, *Meğâzî*, 140-141, 143. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2: 658-660.

²⁷ Makdisî, Ensar'ın Sakîfetü Beni Sa'ide'de toplanmış ve hilafet için karar alma aşamasında olduğunu Muğîre b. Şu'be'nin haber verdiğini, ancak bu haberi Hz. Ömer'e mi veya bir başkasına mı verdiğini belirtmemektedir. Bkz. Makdisî, *el-Bed'ü ve't-Târih*, 5: 64-65.

Muğîre b. Şu'be'nin öğrenip Hz. Ömer'i ve ilgilileri bilgilendirdiğini ifade etmektedirler. Dolayısıyla biz de bu durumda Ensar'ın Sakîfe'de yapmış olduğu toplantıyı, Muğîre b. Şu'be'nin öğrendiğini ve Hz. Ömer vasıtasıyla da ilgililere yani Müslümanların büyükleri olarak Hz. Ebû Bekir ile Ebû Ubeyde b. Cerrah'a bu haberi verdiğini değerlendiriyoruz.

Kaynaklarda, Muğîre b. Şu'be'nin bu durumu nasıl öğrendiği konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, Hz. Peygamber (sav)'in vefatının kesinleşmesiyle, Hz. Ebû Bekir gibi ashâbın büyüklerinin de katkısıyla Medine'de bulunan insanların üzerlerindeki şoku atlattıkları, Hz. Peygamber'in defni ile defin sonrasında kendilerini bekleyen günlük yaşamın ve hayatın gerçeklerine dönmeye başladıkları görülmektedir.²⁸ Bu manada Evs ve Hazrec'ten müteşekkil olan Ensar'ın, Mescid-i Nebevî'nin yakın bir yerinde bulunan Sakîfetü Beni Saîde'de, hilafet gündemiyle olağanüstü bir toplantı yapmaya teşebbüs ettikleri anlaşılmaktadır.

Burada Ensar'ın özellikle, Muhacirlerin Medine'deki varlığını dikkate almadan özel bir gündemle toplanmaları, şehirdeki herhangi bir kimsenin dikkatini çekebileceği gibi, Muğîre'nin de dikkatini çektiğini ve toplantıyı bu şekilde öğrendiğini veya Muğîre'nin, Ensar'dan birinin haber vermesiyle bu durumu öğrenmiş olduğunu söyleyebiliriz. Rivayetlere bakıldığında Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir ile Sakîfe yolunda karşılaşan Ensar'dan Uveym b. Sâ'ide ile Ma'n b. Adî'nin de Sakîfe toplantısını ve bu toplantının hangi amaca yönelik olduğunu bildiklerini görmek mümkündür.

Ensar'ın, Hazrecli Sa'd b. Ubâde'yi halife seçmek için toplantı yaptığını Muğîre b. Şu'be'den öğrenen Hz. Ömer, bu ciddi fiili durumu Hz. Ebû Bekir'e haber verip Ebû Ubeyde b. Cerrah ve aralarında Muğîre b. Şu'be'nin de olduğunu düşündüğümüz diğer bazı ashâb ile birlikte Sakîfetü Beni Saîde'ye giderek oldubittiyle yapılacak olan halife seçimine müdahil olmuşlardır.²⁹ Hz. Ebû Bekir önderliğinde Muhacirlerden oluşan

²⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, *Kitâbü'r-Ridde*, thk, Yahya el-Cebbûrî (Beyrut: 1410/1990), 32-33.

²⁹ Kaynaklarda, Beni Saîde Sakîfesine, Muhacirlerden Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ebû Ubeyde b. Cerrah'ın gittiği zikredilmektedir. Bkz. Taberî, *Târih*, 3: 201; Makdisî, *el-Bed'ü ve't-Târih*, 5: 65. Ancak, Evs ve Hazrec'in eskiden gelen ve aralarında savaşırlara bile neden olan çekişmelerinin herkes tarafından bilinir olmasından dolayı, toplantı sonrası çıkacak her türlü ihtimali sonuç için Muhacirlerin üç kişiden fazla kimseyle bu toplantıya katılması gerekliliğini düşünmekteyiz. Böyle bir düşünceye bizi sevk eden ise Şihâb ez-Zührî'nin konuyu anlatırken kullanmış olduğu "انطلق بنا إلى إخواننا من الأنصار" yani "Ey Ebû Bekir! Bizi, Ensar kardeşlerimizin yanına götür" cümlesinde kullanmış olduğu "bizi" çoğul ifadesidir. Bkz. Zührî, *Meğâzî*, 141. Aynı ifade için ayrıca bkz. İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 2: 656,

grubun da katılmasıyla yapılan görüşmeler neticesinde, o günkü Müslüman Arap toplumunun kabul etmeyeceği bir halife seçimi engellenerek, hâlihazırdaki topluluk içerisinde Hz. Ebû Bekir'e ilk biatlar yapılarak ve bir gün sonra da mescitte umumi biat yapılarak halife seçilmesi sağlanmıştır.³⁰ Bu anlamda Muğîre b. Şu'be'nin Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesine büyük bir katkı yaptığını söylemek mümkündür.

Bu değerlendirmelerimizden sonra "bu bilginin koca İslâm tarihi içerisindeki değeri nedir" gibi bir itiraz gelmesi muhtemeldir. Bu itiraza şu şekilde cevap verebiliriz. İlk önce, Hz. Ömer'in ifadelerindeki endişeye bakıldığında muhacirsiz yapılan Sakîfe toplantısının vahametini görmek mümkündür. Eğer, Sakîfe'deki toplantıya geç kalınsaydı, ya istenilmeyen bir kişiye biat edilecekti, ya da buna razı olunmayıp Müslümanlar arasında kavga ve kargaşa çıkacak, fitne baş gösterecekti.³¹ Bu da ayrışmayı körükleyip İslâm birliğini bozacaktı. Bu anlamda bu haberin, zamanında ve ilgili kişilere bildirilmesiyle değerini ortaya çıkardığını söyleyebiliriz.

İkinci olarak ise bu rivayetin, Sakîfe toplantısıyla dile getirilen ve hilafet'in Kureyşliliği ile ilgili Hz. Ebû Bekir'in söylediği iddia edilen:

"نَحْنُ الْأَمْرَاءُ وَأَنْتُمْ الْوَزَرَاءُ" = İmamlar Kureyştendir"³² veya "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَالْأَمْرُ لِلَّهِ" = Bizler emirleriz, sizler de vezirlersiniz"³³ gibi sözlerinden evvel, Muğîre b. Şu'be'nin ve temsil ettiği Sakîf kabilesinin hilafet konusundaki tavrını ortaya koyması açısından önemlidir. Çünkü Muğîre b. Şu'be, Sakîf kabilesinden ilk Müslüman olan, Medine'ye hicret eden ve kabilesi üzerinde

658. Bu ifadenin iki kişi anlamına gelebileceği gibi ikiden fazla kişi anlamına da gelebileceği bilinmektedir. Hz. Ömer'in ifadesinden bunun üç kişiden fazla olabileceğini görmek mümkündür. Ayrıca Vâkîdî, Sakîfetü Beni Saîde toplantısını anlatırken, Ensar ve Muhacir'den oluşan Müslümanların bir araya gelip bu meseleyi konuşurlarken, muhacirlerin kalabalık bir şekilde bu toplantıya katıldıklarını ifade etmektedir. Bkz. Vâkîdî, *Kitâbü'r-Ridde*, 32-35. Belâzürî ise, Ensar'ın Sakîfetü Beni Saîde de toplandığını, Muhacirlerin de Hz. Ebû Bekir'in etrafında toplandığını, bu esnada Ensar'ın sözcüsünün "Biz Ensar'ız, İslâm'ın ordusuyuz, siz muhacirler ise burada bir topluluksunuz..." dediğini ifade ederek bu toplantıda Muhacirlerin kalabalık bir şekilde bulduklarını belirtmektedir. Bkz. Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 1: 584. Benzer düşünceler için bkz. Mehmed Said Hatipoğlu, *Hilafetin Kureyşliliği* (Ankara: Otto Yayınları, 2012), 74. Ayrıca Fayda da, hadiseyi rivayetlere göre aktarırken, "...biz (kendisi (Hz. Ömer) ve Ebû Bekir) birkaç muhacir ile onların meclisine geldik," demektedir. Bkz. Fayda, *Hulefâ-yı Râşîdîn Devri*, 114. Zikrettiğimiz bu gerekçelerden ötürü de biz Muğîre b. Şu'be'nin Sakîfetü Beni Saîde'de yapılan toplantıya katıldığını kabul etmekteyiz.

³⁰ Zührî, *Meğâzî*, 142-143.

³¹ Zührî, *Meğâzî*, 139-143; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ* (Beyrut 1431/2010), 55-56.

³² Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 1: 582.

³³ Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 1: 580, 582, 584.

önemli etkisi ve ağırlığı olan bir kimsedir. Bu anlamda Muğîre b. Şu'be'nin, Ensar'ın Sakîfe'de yapmış olduğu toplantıyı ilk önce Hz. Ömer'e ve onun vasıtasıyla da Hz. Ebû Bekir'e bildirmesinin, akabinde muhacirlerin de katılımıyla Sakîfe'de toplananlara, Taif'in yani Sakîf'in bu toplantıda alınacak kararlardaki tavrını, tarafını baştan göstermesi açısından önemli bir mesaj olduğunu söyleyebiliriz.

Diğer taraftan Hz. Peygamber (sav)'in vefat etmesinden sonra, Hz. Ömer'in Ebû Ubeyde b. el-Cerrah'a gelip, "Uzat elini, sana biat edeyim. Çünkü sen, Allah Rasûlünün, bu ümmetin eminsin" dediği kimsesin diyerek ona biat etmek istediği, bunun üzerine Ebû Ubeyde'nin, "Hz. Peygamber'in hicret arkadaşı Ebû Bekir varken bana mı biat ediyorsun" diye kendisini uyardığı³⁴ ve/veya bir kısım sahâbînin Ebû Ubeyde b. el-Cerrah'a gelip biat etmek istemeleri üzerine Ebû Ubeyde'nin onlara, Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamberle hicret arkadaşlığını tescil eden Tevbe süresinin 40. ayetini³⁵ okuyarak, "İçinizde için üçüncüsü dururken bana mı geliyorsunuz" diyerek onları Hz. Ebû Bekir'e biat etmeye yönlendirdiği³⁶ rivayetleri de bulunmaktadır. Bununla birlikte bu rivayetlerin, Hz. Ömer ile Ebû Ubeyde b. el-Cerrah'ın Sakîfetü Beni Saîde'de Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesinde üstlenmiş oldukları roller dikkate alındığında, çok dikkate alınmayan rivayetler olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Muğîre b. Şu'be ile bağlantılı olarak zikrettiğimiz rivayetlerin değerlendirilmesi yapıldığında, Müslümanların Hz. Peygamber (sav)'in vefat etmesinden birkaç saat sonra, onun Medine'de on yılda büyük fedakârlıklarla ve özellikle kardeşlik bağı üzerine kurduğu İslâm devletinin parçalanma gibi büyük bir fitneyle yüzleştiğini söyleyebiliriz. Hem Ensar ile Muhacirlerin, hem de Hz. Ebû Bekir ile Ehl-i-Beyt'in karşı karşıya geldiği bu sıkıntılı durumdan Muğîre b. Şu'be'nin uyarı ve yardımıyla son anda kurtulmuş olunduğunu söylemememize engel olacak bir durum söz konusu değildir. Eğer Muğîre b. Şu'be, basireti, feraseti ve siyasi dehâsı³⁷ ile

³⁴ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3: 166; Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 1: 579

³⁵ "Eğer siz ona (Peygamber'e) yardım etmezseniz, (biliyorsunuz ki) inkar edenler onu iki kişiden biri olarak (Mekke'den) çıkardıkları zaman, ona bizzat Allah yardım etmişti. Hani onlar mağarada bulunuyorlardı. Hani o arkadaşına, "Üzülme, çünkü Allah bizimle berâber" diyordu. Allah da onun üzerine güven duygusu ve huzur indirmiş, sizin kendilerini görmediğiniz bir takım ordularla onu desteklemiş, böylece inkar edenlerin sözünü alçaltmıştı. Allah'ın sözü ise en yücedir. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir." Tevbe 9/40.

³⁶ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3: 166; Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 1: 579

³⁷ Muğîre b. Şu'be'nin, Arapların dört siyasi dâhisinden (dühâtü'l-arab) biri olarak kabul edildiği bilgileri için bkz. İbn Abdülberr, *el-İstiâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, 4: 1446; İbnü'l-Esâr, *Üsdü'l-*

Ensar'ın yaptığı toplantının sonucunun ne olacağını ve nereye varacağını anlamamış olsaydı, belki bugün, bu konuları konuşuyor olmayabilirdik.

Zikrettiğimiz bu bilgiler kısa, öz veya satır arası bilgiler zümresinden olsa da, bu bilgiler Hz. Ebû Bekir'in halife seçilme sürecine ve hilafetin Kureyşliliği meselesine yeniden bakma ve farklı bir değerlendirme yapma fırsatı vermektedir.

Sonuç olarak, Hz. Ebû Bekir'in halife seçilme süreci, doğal mecrasında ilerlememiş bir halife seçimi olarak gözükmektedir. Bununla birlikte hem Sakîfe toplantısının zamanında öğrenilmesi, hem de bu bilginin ilgili kişilerle paylaşılması ve Müslümanların geleceği açısından yukarıda adı zikredilenlerin bu toplantıya müdahil olma zorunluluğu ile yapılan görüşmeler neticesinde Hz. Ebû Bekir'e biat edilmiştir.

KAYNAKLAR

- Ahmed Cevdet Paşa. *Peygamberler ve Halifeler Tarihi (Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârîhu'l-Hulefâ)*. Sad. Ali Arslan. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2011.
- Akbulut, Ahmet. *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası (Alevi Sünni Ayrışmasının Arka Planı)*. Genişletilmiş Baskı. Ankara: Otto Yayınları, 2015.
- Aktan, Ali. *İslam Tarihi (Başlangıcından Emevîlerin Sonuna Kadar)*. 3. Baskı. Ankara: Nobel Yayınları, 2013.
- Aktaş, Ömer. *Muğîre b. Şu'be'nin Hayatı ve Kişiliği*. Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2018.
- Aktaş, Ömer. "Muğîre b. Şu'be'nin İslâm'a Giriş Rivayetleriyle İlgili Mülâhazalar". *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (Haziran 2018): 67-87.
- Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Dâvûd (279/892). *Ensâbu'l-Eşrâf*. 1-13. Thk. Süheyl Zekkâr-Riyad Ziriklî. Beyrut: 1417/1996.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl (256/870). *Târîhu'l-Kebîr*. 1-8. Thk. Muhammed Abdülmüîd Han. Haydarâbad: trz.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk (430/1038). *Ma'rifetü's-Sahâbe*. 1-7. Thk. Âdil b. Yûsuf el-Ğazzâzî. Riyad: 1419/1998.
- Fayda, Mustafa. *Hulefâ-yı Râşidîn Devri (Dört Halife Dönemi)*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2015.
- Fesevî, Ebû Yusuf Ya'kub b. Süfyân el-Fesevî (277/890). *el-Ma'rifetü ve't-Târih*. 1-3. Thk. Ekrem Ziya el-Ömerî. Beyrut: 1401/1981.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. "Hariciliğin Doğuşuna Tesir Eden Bazı Sebepler", *AÜİFD* 20 (1972): 221-249.

Ğabe, 4: 472; Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, 157. Ayrıca bkz. Ahmet Önkal, "Dühât-ı Arab", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 18-19; Aktaş, *Muğîre b. Şu'be'nin Hayatı ve Kişiliği*, 337-343.

- Gadbân, Münîr Muhammed. *el-Muğîre b. Şu'be es-Siyâsiyyü'l-Mücâhid*. Kahire: Dâru's-Selam, 1433/2012.
- Hasan İbrahim Hasan. *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, 1-14. Trc. İsmail Yiğit ve Arkadaşları. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2011.
- Hatipoğlu, Mehmed Said. *Hilafetin Kureysliliği*. Ankara: Otto Yayınları, 2012.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed (463/1071). *el-İstiâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*. 1-4. Thk. Ali Muhammed Bicâvî. Beyrut: 1412/1992.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed (852/1448). *el-İsâbe fî Temyizi's Sahâbe*. 1-8. Thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Meûz. Beyrut: 1415/1995.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik (213/828). *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. 1-2. Thk. Mustafa es-Sakâ - İbrahim el-Ebyârî - Abdülhafız Çelebî. Mısır: 1375/1955.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed (230/844). *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. 1-11. Thk. Ali Muhammed Ömer. Kahire: 1421/2001.
- İbn Şihâb ez-Zührî, Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh (124/742). *el-Meğâzî*. Thk. Süheyl Zekkâr. Şam: 1400/1980.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (630/1233). *Üsdü'l-Ğabe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*. 1-6. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1409/1989.
- Makdisî, Mutahhir b. Tahir (355/966). *el-Bed'ü ve't-Târih*. 1-6. Porsaid: trz.
- Makrîzî, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed (845/1441). *İmtâ'u'l-Esmâ*. 1-15. Thk. Muhammed Abdülhamîd en-Nümeysî. Beyrut: 1420/1999.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî (676/1276). *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Luğât*, 1-4. Beyrut: trz.
- Önkâl, Ahmet. "Dühât-ı Arab". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10: 18-19. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî (911/1505). *Husnü'l-Muhâdara fî Tarihi Mısır ve'l-Kahire*. 1-2. Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Mısır: 1387/1967.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî (911/1505). *Târîhu'l-Hulefâ*. Beyrut: 1431/2010.
- Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer (207/823). *Kitâbü'r-Ridde*. Thk. Yahya el-Cebbûrî. Beyrut: 1410/1990.
- Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer (207/823). *Kitâbü'l-Meğâzî*. 1-3. Thk. Marsden Jones. Beyrut: 1409/1998.
- Zorlu, Cem. *İslam'da İlk İktidar Mücadelesi*. Konya: Yediveren Kitap, 2002.

HZ. EBÛ BEKİR (R.A.) DÖNEMİNDE CEM'Ü'L- KUR'ÂN (Kur'ân-ı Kerîm'in Mushaf Haline Getirilmesi)

Kasım Şulul*

“Vahiy kesildi, din tamam oldu. Ben hayatta olduğum halde din eksilecek mi?”

(إنه قد انقطع الوحي، وثَمَّ الدِّينُ، أَيُنْقُضُ وَأَنَا حَيٌّ؟)

Hiz. Ebû Bekir¹

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm, her yönden Asr-ı Saâdet'ten günümüze kadar Müslümanların en büyük ilgi odağı olmuştur.

İslâm'da *Kur'ân-ı Kerîm*'i öğrenip-öğretmek, okumak, ezberlemek, onu usûlünce anlayıp gereğince amel etmek ibadetlerin en büyüğüdür ve Allah'ın rızasını kazanmanın en önemli vasıtasıdır. Hiz. Peygamber (a.s.); “Sizin en hayırlınız, *Kur'ân*'ı öğrenen ve öğretenidir”.² “*Kur'ân*'dan bir şey bilmeyen kimse, harap ev gibidir”³ buyurmuştur. İslâm'ın beş şartından biri olan beş vakit farz namazda ve diğer namazlarda, *Kur'ân-ı Kerîm* okumak farzdır. Hiz. Peygamber (a.s.): “Kırâatsiz namaz yoktur”⁴ buyurmuştur.

Hiz. Ebû Bekir (r.a.) Devrinde Cem'ü'l-Kur'ân

Muhaddis ve lugatçı Hattâbî'ye (v. 388/998) göre vahyin nüzülü devam ettiği ve bazı hükümlerin veya âyetlerin tilâvetinin neshini beklediği için muhtemelen Resûlullâh (a.s.) *Kur'ân*'ı bir Mushaf'ta toplamadı. Allah, Resûlullah'ın (a.s.) vefatıyla *Kur'ân*'ın nüzülü son bulunca, *Kur'ân*'ın bir Mushaf'ta toplanmasını Râşid Halifelere ilham etti. Zira Allah, *Kur'ân*'ı koruyacağı teminatını İslâm ümmetine vermiştir. *Kur'ân*'ın korunmasına

* Prof. Dr., Harran Ü. İlahiyat Fak. İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Bşk..

¹ İbnü'l-Esîr (v. 606/1209), *Câmi'ü'l-Uşûl fî Ehâdisi'r-Resûl*, thk. Abdülkadir Arnavut – Beşir Uyun, nşr. Mektebetü'l-Hulvânî – Matbaatü'l-Mellâh – Meketebetü Dâri'l-Beyân, 1392/1972, VIII,605, rivâyet no: 6426.

² Buhârî, “*Fezâilü'l-Kur'ân*”, 21.

³ Tirmizî, “*Fezâilü'l-Kur'ân*”, 42/18, hadîs no: 2913.

⁴ Müslim, “*es-Salâ*”, 4/11: 42.

yönelik gerekli faaliyetler, Hz. Peygamber (a.s.) ile başlamış; Hz. Ömer'in (r.a.) teklif ve meşvereti neticesinde Hz. Ebû Bekir es-Siddîk'in (r.a.) onu cem' etmesiyle devam etmiştir.⁵

Bâkılânî'ye göre Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) *Kur'ân'*ı cem' etmesi farz-ı kifâyedir. “Şüphesiz onu, toplamak (senin kalbine yerleştirmek) ve onu okutmak bize aittir”,⁶ “Şüphesiz bu (anlatılanlar), önceki kitaplarda, vardır”,⁷ “(İşte o apaçık delil,) Allah tarafından gönderilen ve tertemiz sayfeleri okuyan bir elçidir”⁸ meâlindeki âyetler ile Peygamber Efendimizin (a.s.) “Benden *Kur'ân'*dan başka bir şey yazmayın” meâlindeki hadîs, *Kur'ân'*ın cem' edilmesinin farz-ı kifaye olduğuna delildir. Bâkılânî'ye göre *Kur'ân'*ın tespiti, ezberlenmesi ve korunması ile ilgili her şey de farz-ı kifâyedir. *Kur'ân'*ın korunması ile ilgili her faaliyet, Allah'a, Resûlü'ne, Müslüman idarecilere ve İslâm ümmetine mensubiyetin, onlara karşı ihlâs ve samimiyyetin zorunlu bir gereğidir. Hz. Ömer (r.a.), Hz. Peygamber'in (a.s.) *Kur'ân'*ı cem' etmemesini, onu yasakladığı anlamına gelmediğini tespit etti ve *Kur'ân'*ın cem' edilmesini teklif etti. Hz. Ebû Bekir (r.a.); *Kur'ân'*ın cem'i ile ilgili teklifin isabetli olduğu, naklen ve aklen buna aykırı bir durumun olmadığı ve *Kur'ân'*ın cem' edilmemesi bazı âyet ve sûrelerinin kaybolmasına neden olacağı için Hz. Ömer'in (r.a.) teklifini kabul etti. Hatta Hz. Ömer (r.a.), “*Kur'ân'* cem' edildiği takdir aleyhinize bir şey terettüp eder mi?” diye sormuş, meseleyi enine boyuna tefekkür etmek için meclisten ayrıldıktan sonra tekrar toplandıklarında Zeyd b. Sâbit (r.a.): “Hiçbir şey! Allah'a yemin olsun ki aleyhimize hiçbir şey terettüb etmez” diye cevap vermiştir.⁹ *Kur'ân'*ın cem'i ile ilgili teklifin kabulü konusunda ashâb; Hz. Ebû Bekir (r.a.), Hz. Ömer (r.a.) ve Zeyd b. Sâbit'i (r.a.) izlemiş ve onların yaptıklarını tasvip etmiştir.¹⁰

Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) hilâfeti döneminde *Kur'ân-ı Kerîm'*in cem' edilmesi süreci ana hatlarıyla şöyledir:

Rebûlevvel 12/Mayıs 633 tarihinde Yemâme'de Akribâ mevkiinde Müseylîmetü'l-Kezzâb ile yapılan savaşta Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe (r.a.) gibi birçok seçkin sahâbe ve hafız -Vâkîdî'ye göre 700 *Kur'ân'* hafızı- şehit

⁵ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, nşr. Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 1379, IX,12.

⁶ el-Kiyâme 75/17.

⁷ el-A'lâ 87/18.

⁸ el-Beyyine 98/2.

⁹ Taberî (v. 310/922), *Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, nşr. Dârü'l-Hicre, 1422/2001, I,54.

¹⁰ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IX,14.

edilmiştir. Bunun üzerine *Kur'ân-ı Kerîm* konusunda endişelenen Hz. Ömer (r.a.), Halîfe Hz. Ebû Bekir'e (r.a.) *Kur'ân-ı Kerîm*'i toplamasını teklif etti. Yapılan istişareler neticesinde Hz. Ebû Bekir (r.a.), *Kur'ân-ı Kerîm*'in toplanması görevini Zeyd b. Sâbit'e (r.a.) verdi.

Zeyd b. Sabit (r.a.) şöyle demiştir: “Ebû Bekir Yemâme Savaşı'nda birçok sahabenin şehit olmasından sonra haber yollayıp beni yanına çağdı. Yanında Ömer b. Hattâb da bulunuyordu. Ebû Bekir şöyle dedi: ‘Ömer bana geldi ve Yemâme'deki şiddetli savaşta birçok *Kur'ân* hafızı (قُرَّاءَ الْقُرْآنِ) şehit oldu. Başka savaş cephelerinde de birçok *Kur'ân* hafızının şehit edilmesinden ve *Kur'ân*'ın çoğunun zayı' olmasından endişe ediyorum. *Kur'ân*'ın toplanmasını emretmen gerektiğini düşünüyorum’ dedi. Ebû Bekir, bana hitaben: ‘Sen; genç, akıllı, itham etmediğimiz bir kişisin ve Rasûlullah'ın vahiy kâtibisin.¹¹ *Kur'ân*'ı etraflıca araştır ve onu bir araya topla!’ Zeyd: ‘Vallahi! Bir dağı taşımayı teklif etseydiler, bu bana *Kur'ân*'ı toplama işinden daha ağır gelmezdi (فَوَاللَّهِ لَوْ كَلَّفُونِي نَقْلَ جَبَلٍ مِّنَ الْجِبَالِ مَا) (كَانَ أَثْقَلَ عَلَيَّ مِمَّا أَمَرَنِي مِنْ جَمْعِ الْقُرْآنِ). Rasûlullah'ın yapmadığı bir işi nasıl yaparsınız?’ Ebû Bekir (r.a.) cevaben: ‘Vallahi! Onun bir araya toplanması hayırlı bir iştir’ dedi ve bana bu konuda müracaat etmeye devam etti. Nihâyet Allah, Ebû Bekir ve Ömer'in kalplerini açıp mutmain kıldığı işe, kalbimi de açtı. Bunun üzerine *Kur'ân*'ı gereği gibi araştırdım ve onu – bende ve başkalarında- yazılı bulunduğu deri (edîm), parşömen (rak), papirüs (kırtâs) yaprakları (rikâ'), hurma dalları ('usub), ince taş levhalar (lihâf), kürek kemikleri (ektâf) ile tahta levhalardan (aktâb) ve hafızların ezberlerinden (sudûrû'r-ricâl) topladım.¹² Nihâyet et-Tevbe Sûresi'nin sonunu¹³ Ebû Huzeyme el-Ensârî'nin yanında buldum.¹⁴ O âyeti, ondan başka kimsenin yanında bulmadım.¹⁵

¹¹ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IX,13.

¹² *Kur'ân*'ın toplandığı malzemeler farklı rivâyetler dikkate alınarak metne ilave edilmiştir. Bkz. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IX,14.

“وَضُورِ الرَّجَالِ” ibaresindeki vâv harfine atf manası verilirse “ve yazılı olarak bulamadığımda hafızların ezberlerinden topladım” anlamı çıkar ki buna göre “hafızların ezberi” *Kur'ân*'ın toplandığı ayrı bir kaynak olur. Eğer vâv harfine “ع” anlamı verilirse ibare; “*Kur'ân*'ı, hafızların hıfzına muvafakat eden yazılı malzemelerden yazdım” (أَكْتَبَهُ مِنَ الْمَكْتُوبِ الْمَوْافِقِ لِلْمَحْفُوظِ فِي) (الصُّدْرِ) anlamı çıkar. Bkz. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IX,15.

¹³ “Andolsun size kendinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir. (Ey Muhammed!) Yüz çevirirlerse de ki: Allah bana yeter. O'ndan başka ilâh yoktur. Ben sadece O'na güvenip dayanırım. O yüce Arş'ın sahibidir” et-Tevbe 9/18-129.

İbn Battâl'a göre Hz. Ömer'in (r.a.), kendi dönemlerindeki herkes tarafından Kur'ân'ın bilinirliği ve yaygınlığı durumunun değişmesiyle gelecekte Kur'ân'la ilgili belirsizliklerin doğabileceği konusunda onları uyarması neticesinde Hz. Ebû Bekir (r.a.) ve Zeyd'in (r.a.) Kur'ân'ın cem'i konusunda ikna olmuşlardır.¹⁶

Zeyd b. Sâbit'in (r.a.) başkanlık ettiği kurul, arza-i âhireyi esas alarak ve belli usûller çerçevesinde *Kur'ân-ı Kerîm*'i sahifelerde topladı:

- * *Kur'ân*'ı toplamakla görevlendirilen Zeyd b. Sâbit (r.a.) ve kurulun diğer üyeleri Hz. Peygamber (a.s.) döneminde onun tamamını ezberlemiş, yazmış, toplamış ve Mushaf sahibi olan kimselerdi. Bu süreçte, Hz. Peygamber'in (a.s.) vefatından önce veya sonra Kur'ân'ı cem' edenlerden –örneğin Übey b. Ka'b'ın Mushaf'ından¹⁷- yararlanılmıştır.
- * Yapılan ilanlar ile Hz. Peygamber'den (a.s.) *Kur'ân* yazan, öğrenen ve ezberleyenlerin yazdıklarını ve ezberlediklerini getirmeleri istendi.
- * *Kur'ân*'dan bir şey getiren herkesin, bunun *Kur'ân* vahyi olduğuna dair iki şahit getirmesi gerekiyordu.

İbn Hacer'e göre Kur'ân vahyi diye getirilenin kabul edilmesi için şart koşulan *iki şahitten* maksat; (1) ezber ve yazıdır, (2) Resûlullah'ın (a.s.) huzurunda yazıldığına veya (3) *Kur'ân*'ın vahyedildiği vecihlerden biri

¹⁴ Hz. Ebû Bekir (r.a.) döneminde Kur'ân cem' edilirken et-Tevbe Sûresi'nin son âyetini kurula getiren zat –İbn Hacer'e göre sahih ve râcih olan künyesi ile meşhur sahâbi- Ebû Huzeyme el-Hâris b. Huzeyme'dir (bkz. *Fethü'l-Bârî*, IX,15; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, “الحرث بن حزيمة” md.). Hz. Osman (r.a.) döneminde Mushaflar çoğaltılırken kurula el-Ahzâb Sûresi'nin 23. Âyetini getiren sahabe ise Züşşehâdeteyn lakabıyla meşhur olan Huzeyme b. Sâbit'tir (bkz. İbn Sa'd, III,378 “حَزِيمَةُ بْنُ ثَابِتِ بْنِ النَّكَيَةِ” md.; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, “حزيمة بن ثابت الأنصاري” md.; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IX,15). Kaynaklar bu iki sahabenin künye, isim ve neseb silsilelerinde ihtilaf etmiştir.

¹⁵ Şârihlere göre “O âyeti, ondan başka kimsenin yanında bulmadım” sözünden maksat; yani Zeyd (r.a.) bu âyeti, vahiy kâtiplerinden kimsenin yanında yazılı olarak bulamadı. Yoksa bu âyeti Ebû Huzeyme el-Ensârî'den başkası Resûlullah'tan (a.s.) duyup ezberlemedi demek değildir. Zirâ bu âyeti Zeyd b. Sâbit, Ubey b. Ka'b (r.a.), Hz. Ömer (r.a.) ve Hilâl b. Ümeyye olmak üzere pek çok kimse Resûlullah'tan (a.s.) duymuş, ezberlemiş, namazda ve namaz dışında tilâvet etmiştir [İbn Ebî Dâvûd (230-316/844-928), *Kitâbü'l-Mesâhif*, thk. Muhammed b. Abdüh, nşr. el-Fârûk el-Hadîse, Kahire 1423/2002, I,172; İbn Battâl (v. 449/1057), *Şerh Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Ebû Temîm Yasir b. İbrahim, nşr. Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1423/2003, V,23; Kurtûbî (v. 671/1272), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî – İbrahim At-feyş, nşr. Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, Kahire 1384/1964, I,50; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IX,13,15-16].

¹⁶ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IX,13-14.

¹⁷ (أَنْتُمْ جَمَعُوا الْقُرْآنَ مِنْ مَصْحَفِ أَبِي) İbn Ebî Davud, II,222.

olduğuna tanıklık eden iki şahittir. Ashâbın amacı, Kur'ân'ı –sadece ezberle dayanarak değil- doğrudan Hz. Peygamber'in (a.s.) huzurunda yazılanlardan cem' etmektir.¹⁸

Hz. Ebû Bekir (r.a.), yapılan duyurulardan sonra Hz. Ömer (r.a.) ve Zeyd b. Sâbit'ten (r.a.) Mescid-i Nebevî'nin girişine oturup iki şahitle birlikte Kur'ân'dan bir şey getireni kabul edip kaydetmelerini istedi.¹⁹ Böylece yazı, hıfz/ezber ve iki şahit sistemi ile Kur'ân derlenmiş oldu. Zeyd b. Sâbit (r.a.), Übey b. Ka'b (r.a.), Abdullah b. Mes'ûd gibi birçok sahabe'nin Kur'ân'ı Hz. Peygamber'in (a.s.) vefatından önce cem' etmiş olmalarına ve Hz. Peygamber'in (a.s.) Kur'ân ile ilgili bütün uygulamaları, öğrettikleri ve yazdırdıkları canlılığını ve mevcudiyetini korumasına rağmen Kur'ân'ın cem'i konusunda mevsukiyeti, aleniyeti ve icmâ'ı sağlamak için yazı-hıfz-iki şahit sistemi Kur'ân'ın tümüne tekrar uygulanmıştır.²⁰ Onların bu sistemi uygulamadaki maksatları; Kur'ân'ı Hz. Peygamber'in (a.s.) huzurunda yazdırılan nüshalardan kayda geçirmek, bu sürece herkesin katılımını sağlamak, Kur'ân'dan olan her şeyi toplamak ve birbiriyle karşılaştırmaktır.²¹

Zerkeşî, Zeyd b. Sâbit'in (r.a.); "*Kur'ân'ın yazılı olduğu parşömen, papi-rüs, deri vb. parçalardan (rikâ'), kürek kemiklerinden ve hafızların ezberlerinden topladım*" (فَجَمَعْتُهُ مِنَ الرَّقَاعِ وَالْأَكْتَابِ وَصُدُورِ الرَّجَالِ) şeklindeki sözlerini şöyle izah etmiştir: "Bu sözler, Peygamber (a.s.) döneminde kimsenin Kur'ân'ın tamamını ezberleyip toplamadığı yanılığın ve Zeyd ile Ubey b. Ka'b'ın Kur'ân'ın tamamını ezberleyip toplamadıkları iddiasına neden olmuştur. Lakin bu yanılığın ve iddia yanlıştır. Zira Kur'ân'ın yazılı olduğu dağınık ve muhtelif malzemelerden toplanmasındaki asıl amaç; toplanan metinlerin, Hz. Peygamber (a.s.) hayattayken Kur'ân'ın tamamını ezberlemiş ve toplamış olanların metinleriyle karşılaştırmaktır. Böylece Kur'ân'ın toplanmasına herkes katılmış, Kur'ân'dan olan hiçbir şey dışarıda kalmamış, Mushaf'a konulan hiçbir şey hakkında hiç kimse şüphe etmemiş olacak; Kur'ân onlardan birkaç kişi tarafından toplandı şeklinde bir şikâyet olmayacaktır".²²

¹⁸ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IX,14-15.

¹⁹ İbn Ebî Davud, I,157.

²⁰ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IX,14-15.

²¹ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IX,15; Kastallânî (v. 923/1517), *İrsâdüs-Sârî*, nşr. el-Matbaatü'l-Kübra el-Emiriyye, Mısır 1323, VII,447.

²² Zerkeşî (v. 794/1392), *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, nşr. Dâr İhyâ'î'l-Kütübî'l-Arabiyye, Beyrut 1376/1957, 1. Baskı, I,239.

Kur'ân-ı Kerîm'in tesbitinde bir ilke olarak benimsenen kaydedilen bilgiye iki kişinin şahit tutulması sistemi Müdâyene âyetinden öğrenilmiştir; "Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığımız vakti onu yazın. Bir kâtip onu aranızda adaletle yazsın. Hiçbir kâtip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın; (her şeyi olduğu gibi) yazsın. Üzerinde hak olan kimse (borçlu) da yazdırsın, Rabbinden korksun ve borcunu asla eksik yazdırmasın. Şayet borçlu sefih veya akli zayıf veya kendisi söyleyip yazdıramayacak durumda ise, velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun. Eğer iki erkek bulunamazsa rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkek ile -biri yanılırsa diğeri ona hatırlatması için- iki kadın (olsun)..."²³ meâlindeki âyet borçların ehline ve usûlünce hukuken bağlayıcı hüküm ifade edecek şekilde yazılması ve iki şahit tutularak tesbit edilmesi koşulunu Müslümanlara öğretmiştir. Bu sistem hadîsin tesbitinde de bir ilke olarak benimsenmiştir. Örneğin yaşlı bir kadın vefat eden torunun bıraktığı mirastan payına düşeni sormak için Hz. Ebû Bekir'e (r.a.) müracaat etmiştir. O (r.a.) bu konuda Kur'ân ve Sünnet'ten bir bilgi hatırlamadığını belirtti ve meseleyi orda bulunanlara sordu. Muğîre b. Şu'be (r.a.), büyük annenin payının 1/6 olduğunu Peygamber'den (a.s.) nakletti. Hz. Ebû Bekir (r.a.) Muğîre'yi (r.a.) teyit edecek bir şahidin olup olmadığını sorduğunda Muhammed b. Mesleme (r.a.) onu doğruladı.²⁴

* Übey b. Ka'b Kur'ân'ı imla/dikte etti, Zeyd b. Sâbit ise yazdı. İbn Ebî Davud'un naklettiği rivâyetlerden yazım işine birçok kişinin yardım ettiği anlaşılmaktadır.²⁵ Kurtûbî, Zeyd b. Sâbit'in Kur'ân'ın cem'inde ve yazımında büyük bir çaba sarfettiğini belirtir.²⁶

* Hz. Ebû Bekir (r.a.) döneminde Kur'ân cem' edildiğinde ne üzerine yazıldığına dair üç görüş bulunmaktadır:

- 1- Abdullah b. Ömer'den (r.a.) nakledilen rivâyet: Kur'ân kırtâs/papirüs üzerine yazıldı.
- 2- Musa b. Ukbe, *el-Megâzî* adlı eserinde Zührî'den rivâyetle: Hz. Ebû Bekir (r.a.) döneminde Kur'ân varakda toplandı. Hz. Ebû Bekir (r.a.) Kur'ân'ı sahifelerde toplayan ilk kişi oldu.²⁷

²³ el-Bakara 2/282.

²⁴ Mâlik b. Enes (v. 179/795), *el-Muvatta'*, thk. M. M. el-A'zamî, Ebudabi 1425/2004, III,732, hadîs no: 1871 (Kitâbü'l-Ferâiz/Mîrâsü'l-Cedde).

²⁵ Bkz. İbn Ebî Dâvûd, II,222; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IX,19.

²⁶ (بَعْدَ تَعَبٍ شَدِيدٍ) Kurtûbî (v. 671/1272), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim Atfeyş, nşr. Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, Kahire 1384/1964, I,50.

²⁷ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IX,16.

- 3- ‘Umâre b. Ğaziyye’nin rivâyeti: Zeyd b. Sâbit Kur’ân’ı Hz. Ebû Bekir (r.a.) döneminden önce kıtaü’l-edîm/yazı için üretilmiş deri parçaları ve hurma dallarının enli ve yapraksız kısımlarına (usub/kerânîf) yazarak topladı. Hz. Ebû Bekir vefat edip Hz. Ömer (r.a.) halîfe olunca onları sahifelere yazdı.

İbn Hacer, sahih ve müteradif haberlerin, önceden muhtelif malzemelere yazılmış olan Kur’ân’ın Hz. Ebû Bekir (r.a.) döneminde sahifelere yazıldığına delalet ettiğini belirtir.²⁸

Kur’ân’ın yazıldığı malzemelere rivâyetlerde genelde Suhuf/ Sahifeler, bazen de Sahîfe denilmiştir.

- * Bu süreç neticesinde, Mescid-i Nebevî’de Kur’ân-ı Kerîm usûlüne uygun ve müstakîl sûreler şeklinde sahifelere yeniden yazılmış oldu. Bu sahifeler, Hz. Osmân’ın (r.a.) cem’indeki gibi el-Fâtîha ile başlayıp en-Nas ile bitecek şekilde sıralanmamıştı. İbn Hacer’e göre Hz. Ebû Bekir (r.a.) döneminde yazılan Suhuf ile Hz. Osman (r.a.) döneminde teksir edilen Mushaflar arasındaki fark budur. Yani ilkinde âyetler sûreleri içinde tertipli bir şekilde yazıldı; fakat sûreleri tertipli değildi. İkincisinde sûreler de tertipliydi.²⁹
- * Mescid-i Nebevî’de Sahâbeye arz edilip üzerinde icmâ’ hâsıl olan Kur’ân sahifeleri,³⁰ Hz. Ebû Bekir’e (r.a.) emanet edildi. Kur’ân’ın cem’ edildiği sahifeler, Hz. Ebû Bekir’in (r.a.) vefatından sonra Hz. Ömer’e (r.a.), onun (r.a.) vefatıyla –Kur’ân hâfızı ve Hz. Ömer’in (r.a.) vasîsi olan- Hz. Hafsa’ya (r.anha) intikal etmiştir.³¹

SONUÇ

Netice itibariyle Hz. Alî’nin (r.a.) de ifade ettiği gibi; “Mushaflar konusunda insanlar arasında en büyük ecir Ebû Bekir’e (Allah ona rahmet etsin) aittir. Çünkü o (r.a.), Kur’ân’ı iki levha arasında ilk toplayandır” demiştir.³² Urve b. Zübeyr gibi râvîlerin belirttiği gibi Hz. Peygamber’den (a.s) sonra Kur’ân’ı ilk defa sahifelerde toplayıp bu işi nihayetlendiren, onu bir iple bağlayıp bir sandığa koyan ve mühürleyen Hz. Ebû Bekir’dir (r.a.).³³

²⁸ İbn Hacer, *Fethü’l-Bârî*, IX,16.

²⁹ İbn Hacer, *Fethü’l-Bârî*, IX,18.

³⁰ Süyûtî (v. 911), *Nevâhidü’l-Ebkâr ve Şevâhidü’l-Efkâr: Haşiyetü’s-Süyûtî alâ Tefsîri’l-Beyzâvî*, nşr. Câmîetu Ummi’l-Kurâ, Suudi Arabistan 1424/2005,

³¹ Buhârî, “*Fezâ’ili’l-Kur’ân*”, 3.

³² İbn Ebî Dâvûd, I,153-156; İbn Hacer, *Fethü’l-Bârî*, IX,12.

³³ Bkz. İbn Ebî Dâvûd, I,156; Kâdî İyâz (v. 544/1149), *Meşârikü’l-Envâr alâ Sahîhi’l-Asâr*, nşr. el-Mektebe el-Âtike ve Dârü’t-Tirâs, I,261; Alî el-Kârî (v. 1014/1605), *Mirkâtü’l-Mefâtiḥ Şerh*

İbn Kesîr'e göre de Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) *Kur'ân'*ı sahifelerde toplaması, yaptığı işlerin en güzeli, en büyüğü ve en azametlisidir. O (r.a.) bununla; "*Kur'ân'*ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız"³⁴ âyetine mazhar olmuştur. Böylece her Müslümana *Kur'ân'*ın tamamını ezberleme imkânı doğmuş, hayrın önü açılmış, şer engellenmiştir.³⁵

Miškâtü'l-Mesâbîh, Dârü'l-Fikr nşr. Beyrut 142/2002, IV,1516; J. Pedersen, s. 109 vd. (VIII. Ciltçilik).

³⁴ el-Hicr 15/9.

³⁵ İbn Kesîr (v. 774/1372), *Fezâilü'l-Kur'ân*, nşr. Mektebetü İbn Teymiyye, 1416, 1. Baskı, s. 56.

KUR'ÂN'IN CEM EDİLMESİ HAKKINDAKİ ZEYD B. ŞÂBİT RİVÂYETİ -BAZI MÛLÂHAZALAR-

Dr. Mehmet Apaydın

Kur'ân'ı Kerîm âyetlerinin **Hz. Ebû Bekr** dönemindeki cem'ine dair yaygın kanaati besleyen rivâyetler bir araya getirildiğinde sayılarının çok fazla olmadığı görülmektedir. Bunların en dikkat çekici olanı şüphesiz **Zeyd b. Şâbit**'ten nakledilen rivâyettir. Bu rivâyetin, biri hariç, ulaşabildiğimiz bütün tarîkleri **ez-Zührî**'ye (ö.124/742) dayanmaktadır. Fakat, muhtevâsının tamamı olmasa da büyük bir kısmını **ez-Zührî**'nin dışındaki râvîlerden parça parça teyid edebilecek bazı rivâyetler bulunmaktadır. Bu rivâyetlerin incelemesine geçmeden önce cem' hâdisesinin arkaplanı hakkında bazı bilgiler vermek faydalı olacaktır.

Tarihte yaşanan bir olay hakkında değerlendirme yapabilmek için o olayın yeri, zamanı ve kimler arasında cereyan ettiğine dair bilgilere ihtiyaç duyulur ve bu üç öge tarih bilgisinin oluşması için asgarî şartlar olarak görülür. Bu şartlar Kur'ân'ın cem'inin nasıl gerçekleştiğini anlamak için de geçerlidir.

Kur'ân'ın Medine'de ve **Hz. Ebû Bekr**'in hilâfeti sırasında cem' edildiği hususunda herhangi bir tereddüd bulunmamakla beraber¹, cem'in gerçekleştirildiği zaman dilimi tam olarak belli değildir. Ancak, bu hususta daha ayrıntılı bir tespit yapılması mümkündür. Hz. Peygamber'in (s.a)

¹ Bazı kaynaklarda "مات أبو بكر ولم يجمع القرآن" (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 193; İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, XV, 513; el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, X, 97.) ifadeleriyle **Ebû Bekr**'in Kur'ân'ı cem' etmeden vefat ettiğine dair rivâyetler yer almaktadır. Bu rivâyetlerdeki "جمع" kelimesinin, Kur'ân'ın mushaf haline getirilmesi için değil, Kur'ân'ın "tamamını okumak" veya onu "hıfzetmek" anlamında kullanıldığı bazı âlimler tarafından ifade edilmiştir. (Meselâ bk. el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, X, 97; es-Suyûtî, *el-İtkân*, I, 248). Bize göre de bu rivâyetlerin bu şekilde anlaşılması daha doğru görünmektedir. Nitekim diğer bazı rivâyetlerde "جمع" fiilini olumlu manada kullanılarak bazı şahâbenin bu eylemi gerçekleştirdiği de "جمع القرآن على عهد النبي ﷺ أُرْبَعَةَ، كُلُّهُمْ مِنَ الْأَنْصَارِ: أَبِي، وَمُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ، وَأَبُو زَيْدٍ، وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ" (et-Tayâlisî, *el-Musned*, III, 507; el-Buhârî, *es-Sâhih*, V, 37, No: 3810) ifadeleriyle bildirilmektedir ki bu durumda onların Kur'ân'ı cem' ettiklerini kabul etmek tarihi gerçeklerle bağdaşmaz.

vefâtından hemen sonra halife seçilen **Hz. Ebû Bekr** Hz. Peygamber'den 803 gün sonra 20 *Cumâdâ'l-Âhîre* 13H Salı günü (20 Ağustos 634)² vefât etmiştir. Bu 803 günlük süre yaklaşık olarak 2 yıl 3 ay 6 güne denk gelmektedir.³ Bu süre zarfında **Hâlid b. el-Velîd** komutasında gerçekleştirilen *Yemâme* savaşının tarihi kaynaklarda *Rebî'u'l-Evvel* 12H (15 Mayıs-13 Haziran 633)⁴ olarak verilmektedir.⁵ Kur'ân'ın cem' edilmesinin en önemli sebebi olarak gösterilen *Yemâme* şehidlerinin haberinin **Hz. Ebû Bekr** ve **Ömer**'e en erken *Rebî'u'l-Evvel* ayının sonuna doğru ulaştığı kabul edildiğinde Kur'ân'ın aşağıdaki aylar içerisinde cem' edildiği düşünülebilir:⁶

No	Hicrî Ayın İlk Günü	Hicrî Yıl	Milâdi Karşılığı	Yıl	Açıklama
1	1 Rebî'u'l-Evvel	12H	15 Mayıs	633	<i>Yemâme</i> savaşının gerçekleştiği ay.
2	1 Rebî'u'l-Âhîr	12H	14 Haziran	633	
3	1 Cumâdî'l-Ülâ	12H	13 Temmuz	633	
4	1 Cumâdî'l-Âhîre	12H	12 Ağustos	633	
5	1 Receb	12H	10 Eylül	633	
6	1 Şa'bân	12H	10 Ekim	633	
7	1 Ramadân	12H	9 Kasım	633	
8	1 Şevvâl	12H	8 Aralık	633	
9	1 Zû'l-Kâde	12H	7 Ocak	634	
10	1 Zû'l-Hicce	12H	5 Şubat	634	
11	1 Muharrem	13H	6 Mart	634	
12	1 Şafer	13H	5 Nisan	634	
13	1 Rebî'u'l-Evvel	13H	4 Mayıs	634	
14	1 Rebî'u'l-Âhîr	13H	3 Haziran	634	
15	1 Cumâdî'l-Ülâ	13H	2 Temmuz	634	
16	1 Cumâdî'l-Âhîre	13H	1 Ağustos	634	Ebû Bekr 'in vefât ettiği (20 <i>Cumâdî'l-Âhîre</i> 13H Salı) ay.

Zeyd b. Şâbit'in *Yemâme* savaşına katılıp katılmadığını kesin olarak tespit edemedik. Normal şartlarda onun bu savaşa katılmış olması ge-

² Bu tarih günümüzde kullanılan *Gregorian* takvimine göre 23 Ağustos 634 Salı gününe denk gelmektedir.

³ Mehmet Apaydın, *Siyer Kronolojisi*, s. 713.

⁴ Bu tarihler günümüzde kullanılan *Gregorian* takvimine göre 18 Mayıs-16 Haziran 633 günlerine denk gelmektedir

⁵ İbn Ebî Hâşeme, *Âhbâru'l-Mekkiyyîn* (nşr. İsmail Hasan Huseyn), s. 644; el-Ya'kûbî, *et-Ta'rîh* I, 156.

⁶ Tablodaki değerler için bk. Mehmet Apaydın, *Siyer Kronolojisi*, s. 759-760.

rekmedir. Nitekim kardeşi **Yezid b. Şâbit**'in bu savaşta şehid düştüğü bilinmektedir.⁷ Eğer **Zeyd b. Şâbit** de bu sefere katılmış ise bu durumda **Ebû Bekr**'in onu Kur'ân'ı cem' etmek için Medine'ye *Yemâme*'den geri çağırması gerekmektedir. Çünkü **Hâlid b. el-Velîd**'in bu savaştan sonra hemen Medine'ye dönmediği ve yoluna devam ettiği bilinmektedir.

Zeyd'in **Ebû Bekr** tarafından Medine'de bulunuyor iken değil, *Yemâme*'den çağrıldığıının tespit edilmesi halinde bu bilgi Kur'ân'ın cem' i açısından oldukça önemli olabilir. Çünkü bu durum, **Ebû Bekr** ve **Omer b. el-Haştâb**'in söz konusu meseleye verdikleri ehemmiyeti oldukça farklı bir boyuta taşınmış olur. Rivâyetlerdeki “أَزْسَلْ أَبُو بَكْرٍ”⁸ veya “فَأَزْسِلْ إِلَى زَيْدٍ”⁹ şeklindeki ifâdelere bakılırsa **Zeyd**'in Medine dışından çağrılmış olması daha kuvvetli bir ihtimaldir.¹⁰ Çünkü, **Zeyd** Medine'de olmuş olsaydı herhangi bir namaz sırasında dâhi **Ebû Bekr** ve **Omer** ile karşılaşmaları mümkün olabilirdi. Dolayısıyla böyle bir görüşme için “أَزْسَلْ” fiilinin kullanılmasına ihtiyaç duyulmazdı.

Rivâyetin tarîklerinin siyakına bakıldığında **Ebû Bekr** ile **Omer** arasında bir anlık bir konuşma geçtiği ve arkasından hemen **Zeyd b. Şâbit**'i çağırıldığı şeklinde bir izlenim edinilmekte ise de aralarındaki müzâkarenin ilk görüşmede bitmediği anlaşılmaktadır.¹¹ Muhtemelen **Omer**'in **Ebû Bekr**'i birkaç günlük ikna çabasından sonra **Zeyd**'e haber gönderilmiştir.

Kur'ân'ı cem' ile ilgili rivâyeti **Zeyd b. Şâbit**'den nakleden iki kişi tespit edebildik. Bunlardan ilki oğlu **Hârîce b. Zeyd**, diğeri ise **Ubeyd b. es-Sebbâk**'dir. Onların her ikisinden de **ez-Zührî** nakletmektedir. Onların her ikisinden de **ez-Zührî** nakletmektedir. Bu haberin isnad ağacı şu şekilde gösterilebilir:

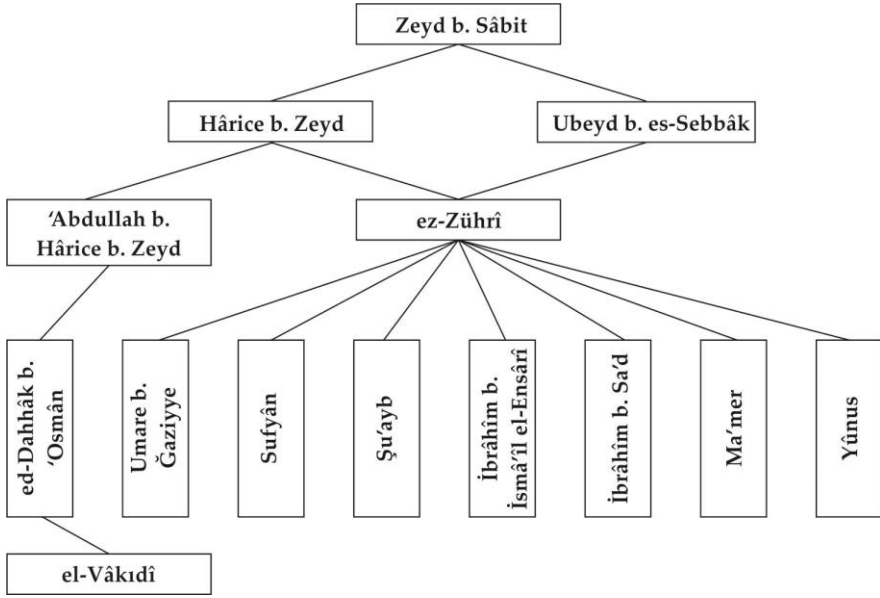
⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IV, 318.

⁸ et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, I, 54.

⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Fedâil*, I, 390.

¹⁰ **Ebû Bekr**'in **Hâlid b. el-Velîd** mektup gönderdiğine dair bilgiler de bulunmaktadır (bk. el-Ya'kûbî, *et-Ta'rîh* I, 156).

¹¹ Rivâyetlerde bu durumu teyid eden ifadeler bulunmaktadır. Meselâ bk. “فَتَرَجَعًا فِي ذَلِكَ” (bk. et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, I, 54)

ez-Zührî dışındaki bulabildiğimiz tek isnad **Zeyd b. Sâbit - Hârice b. Zeyd --- 'Abdullâh b. Hârice b. Zeyd --- ed-Dahhâk b. 'Osmân** yolu ile **el-Vâkıdî** tarafından nakledilmiştir.¹² Fakat, **el-Vâkıdî**'nin âdeti olan senedleri birleştirerek tek metin halinde vermesi nedeniyle muhtevanın ne kadarının bu isnadla ve **ez-Zührî** dışından geldiğini kesin olarak belirlemek mümkün görünmemektedir.

Medâru'l-İsnâd olarak kabul edilebilecek **ez-Zührî**'nin dışında **Ebü Bekr**'in Kur'ân'ı cem ettiğini teyid eden ve **'Alî b. Ebî Tâlib**'den¹³ **'Abdi Hayr** tarafından ve **Şa'sa'a**¹⁴ **b. Şavhân**'dan¹⁵ nakledilen bir haber daha bu-

¹² أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الضَّحَّاكُ بْنُ عَثْمَانَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ خَالِجَةَ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ (ح) " قَالَ: وَأَخْبَرَنَا مَعْمَرُ بْنُ رَاشِدٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَمِيْدِ بْنِ السِّيَاقِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ. قَالَ: أَرْسَلَ [إِلَيْ] أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ مَقْتَلَ أَهْلِ الْيَمَامَةِ، فَقَالَ: إِنْ الْقَتْلَ قَدْ اسْتَحْرَ بَقْرَاءَ النَّاسِ، وَإِنِّي أَخْشَى أَنْ يَذْهَبَ كَثِيرٌ مِنَ الْقُرْآنِ، وَإِنِّي أَرَى أَنْ تَجْمَعَ الْقُرْآنَ. وَأَنْتَ رَجُلٌ شَابٍ عَاقِلٌ لَا تَهْمَكَ، وَقَدْ كُنْتَ تَكْتَبُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَحْيَ فَتَنْتَبِهُ الْقُرْآنَ وَاجْمَعَهُ، قَالَ زَيْدٌ: فَوَاللَّهِ لَوْ كَلَّفَنِي نَقْلَ جِبِلٍّ أَنْقَلَهُ حَجْرًا حَجْرًا مَا كَانَ أَثْقَلَ عَلَيَّ مِمَّا أَمْرُنِي بِهِ، فَقَمْتُ فَتَنْتَبَعْتُ الْقُرْآنَ أَجْمَعَهُ مِنَ الرَّقَاعِ وَالْعُسْبِ وَالْأَكْنَفِ وَصُدُورِ الرِّجَالِ، فَوَجِدْتُ آخِرَ سُورَةِ التَّوْبَةِ مَعَ خَزِيمَةَ بْنِ ثَابِتٍ: {لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ} الْآيَةَ " İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 311.

¹³ İbn Ebî Hâdî ve Kâzî, عَنْ سَفِيَّانَ، عَنِ السُّدِّيِّ، عَنْ عَبْدِ خَيْرٍ، قَالَ: قَالَ عَلِيُّ: «يَرْحَمُ اللَّهُ أَبَا بَكْرٍ هُوَ أَوَّلُ مَنْ جَمَعَ بَيْنَ اللَّوْحَيْنِ» Şeybe, *el-Musannef*, VI, 148, No: 30229.

¹⁴ Onun **'Alî b. Ebî Tâlib**'den naklettiği bilinmektedir (bk. el-Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, IV, 319).

¹⁵ حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ مَجَالِدٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ صَعْصَعَةَ، قَالَ: «أَوَّلُ مَنْ جَمَعَ بَيْنَ اللَّوْحَيْنِ، وَوَزَّتْ الْكَلَالَةَ أَبُو بَكْرٍ» İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VI, 148, No: 30231.

lunmaktadır. Bu haberin her iki tarîkin ortak ifadesi de **Ebû Bekr**'in Kur'ân'ı iki levhâ arasına ilk defa cem' ettiği yönündedir (**أَوَّلُ مَنْ جَمَعَ بَيْنَ** (**اللَّوْحَيْنِ**).

'Umâre b. Ğaziyye'nin naklettiği **Hârice b. Zeyd** tarîkindeki 'Osmân b. 'Affân dönemine ait kısımlar 'Alî b. Ebî Tâlib başta olmak üzere **ez-Zührî** dışında başka râvilerden de teyid edilebilmektedir.¹⁶

Rivâyet ağacından gösterilen ve **ez-Zührî**'den nakledilen tariklerin bazılarının muhtevâsındaki önemli ifadeleri incelediğimizde genel olarak birbirleriyle tutarlı oldukları görülmektedir. Tarîklerdeki eksiklik ve fazlalıkların *ihtisâr, takti* ve *mâ nen rivâyet* gibi râvî tasarruflarından kaynaklandığı söylenebilir.

Aşağıda sırasıyla ele alacağımız bu tarîklerin metni en geniş olanı **et-Taberî**'nin *Câmi u'l-Beyân* adlı eserinde bulunmaktadır.¹⁷ Bu tarîkîn yapısına bakıldığında **Zeyd b. Şâbit**'in oğlu **Hârice**'den nakledildiği ve diğer râvî **Ubeyd b. es-Sebbâk**'ın tarîklerinden farklı olarak muhtevâsında hem **Hz. Ebu Bekr** hem de 'Osmân b. 'Affân dönemindeki cem' ve çoğaltma faaliyetleri hakkındaki malumâtın tamamının tek seferde anlatıldığı görülmektedir. Bu haliyle metin, cem' hâdisesinin detayları hakkında kronolojik açıdan herhangi bir tartışmaya mahal bırakmamaktadır. Kanatimize göre böyle tutarlı ve kapsamlı bir metnin bize kadar ulaşmasının iki sebebi bulunmaktadır; ilki ve önemli olanı bu tarîkin **Zeyd**'den oğlu **Hârice** vasıtasıyla nakledildiği için diğer râvî **Ubeyd b. es-Sebbâk**'ın rivâyetinden farklı olması, ikincisi de diğerlerine göre *ihtisâr, takti* ve

¹⁶ Meselâ bk. " حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ هِشَامُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبَانَ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ مَرْثَدٍ، عَنِ الْعِزَّارِ بْنِ جَزُولٍ، مِنْ رَهْطِ سَلْمَةَ بْنِ كَهَيْلٍ، عَنْ سُوَيْدِ بْنِ غَفَلَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ: " اللَّهُ اللَّهُ أَنهَا النَّاسُ، وَإِنَّا كُمْ وَالْغُلُو فِي عَثْمَانَ وَقَوْلَكُمْ: خِرَافِي الْمَضَاجِبِ، فَوَاللَّهِ مَا خَرَفَهَا إِلَّا عَنْ مَلَأٍ مِنْ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ، جَمَعْنَا فَقَالَ: مَا تَقُولُونَ فِي الْقِرَاءَةِ؟ يَأْتِي الرَّجُلُ الرَّجُلَ فَيَقُولُ: قِرَاءَتِي خَيْرٌ مِنْ قِرَاءَتِكَ، وَيَأْتِي الرَّجُلُ الرَّجُلَ فَيَقُولُ: قِرَاءَتِي أَفْضَلُ مِنْ قِرَاءَتِكَ، وَهَذَا شِبْهَةٌ بِالْكُفْرِ ". قَالَ: فَكُنَّا: فَالْأَنِّي رَأَيْتُكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، قَالَ: «فَلَيْتِي أَرَى أَنْ أَجْمَعَ النَّاسَ عَلَى مُضْحَفٍ وَاجِدٍ لَا يَخْتَلِفُونَ بَعْدِي، فَإِنَّكُمْ لِنِ احْتِلَافَتُمْ الْيَوْمَ كَانِ النَّاسُ بَعْدَكُمْ أَشَدَّ احْتِلَافًا»، قُلْنَا: فَالْأَنِّي رَأَيْتُكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، فَبَعَثَ إِلَيَّ زَيْدُ بْنُ نَابِتٍ وَسَعِيدُ بْنُ الْعَاصِ فَقَالَ: «يَلِكُتُ أَحَدُكُمْا وَيُعَلِّمُ الْآخَرَ، فَإِنِ احْتَلَفْتُمَا فَارْفَعَاهُ إِلَيَّ»، قَالَ: فَمَا احْتَلَفْنَا إِلَّا فِي التَّابُوتِ، فَقَالَ أَحَدُهُمَا: التَّابُوتُ وَقَالَ الْآخَرُ: التَّابُوتُ فَرَفَعَاهُ إِلَيْهِ فَقَالَ: " إِنهَا التَّابُوتُ، وَقَالَ عَلِيٌّ: «وَاللَّهِ لَوْ وُلِّيتُ اللَّيْبِي وَلِيٌّ لَصَنَعْتُ مِثْلَ اللَّيْبِي صَنَعٌ». حَدَّثَنَا عَقْلَانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلْقَمَةُ بْنُ مَرْثَدٍ، عَنِ الْعِزَّارِ بْنِ جَزُولِ السَّلْمِيِّ، أَنَّهُ سَمِعَ سُوَيْدَ بْنَ غَفَلَةَ، ذَكَرَ نَحْوَهُ، وَلَمْ يَذْكُرْ سَعِيدَ بْنَ الْعَاصِ وَلَا زَيْدَ بْنَ نَابِتٍ وَلَا مَا احْتَلَفْنَا فِيهِ، وَزَادَ: فَقَالَ الْقَوْمُ لِسُوَيْدِ بْنِ غَفَلَةَ: اللَّهُ اللَّيْبِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَسَمِعْتُ هَذَا مِنْ عَلِيٍّ؟ فَقَالَ: اللَّهُ اللَّيْبِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَسَمِعْتُ هَذَا مِنْ عَلِيٍّ. Omer b. Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, III, 995.

¹⁷ Metin aynı isnadla **el-Mustağfirî**'nin, *Feğâilu'l-Kur'ân* adlı eserinde de bulunmaktadır (el-Mustağfirî, *Feğâilu'l-Kur'ân*, I, 351).

mâ'nen rivâyet ameliyelerinden az etkilenmiş ya da hiç etkilenmemiş olmasındır. Metin şöyledir:

Zeyd b. Sâbit --- Hârice b. Zeyd b. Sâbit --- 'Umâre b. Gâziyye Rivâyeti:

§ et-Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, I, 54.

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الصَّيْبِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ الدَّرَاوَزِيُّ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ غَزِيَّةَ، عَنِ ابْنِ شَهَابٍ، عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ زَيْدِ قَالَ: لَمَّا قُتِلَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ بِالْيَمَامَةِ، دَخَلَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ عَلَى أَبِي بَكْرٍ رَحِمَهُ اللَّهُ، فَقَالَ: إِنَّ أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ بِالْيَمَامَةِ تَهَاوَتْ الْفَرَّاشَ فِي النَّارِ، وَإِنِّي أَخَشَى أَنْ لَا يَشْهَدُوا مَوْطِنًا إِلَّا فَعَلُوا ذَلِكَ حَتَّى يَقْتُلُوا، وَهُمْ حَمَلَةُ الْفَرَّانِ، فَيُضِيعُ الْفَرَّانُ وَيُتْسَى، فَلَوْ جَمَعْتَهُ وَكَتَبْتَهُ؟ فَفَرَّرَ مِنْهَا أَبُو بَكْرٍ، وَقَالَ: أَفْعَلُ مَا لَمْ يَفْعَلِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ؟ فَتَرَجَعْنَا فِي ذَلِكَ، ثُمَّ أَرْسَلَ أَبُو بَكْرٍ إِلَى زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ زَيْدٌ: فَدَخَلْتُ عَلَيْهِ، وَعُمَرُ مُحْزَنٌ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: إِنَّ هَذَا قَدْ دَعَانِي إِلَى أَمْرٍ، فَأَيُّتُ عَلَيْهِ، وَأَنْتَ كَاتِبُ الْوَحْيِ، فَإِنْ تَكُنْ مَعَهُ اتَّبَعْتُكَ، وَإِنْ تَوَافَقَنِي لَا أَفْعَلُ " قَالَ: " فَأَقْتَصَّ أَبُو بَكْرٍ قَوْلَ عُمَرَ، وَعُمَرُ سَاكِتٌ. فَتَفَرَّطُ مِنْ ذَلِكَ، وَقُلْتُ: نَفْعَلُ مَا لَمْ يَفْعَلِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ؟ إِلَى أَنْ قَالَ عُمَرُ كَلِمَةً: وَمَا عَلَيْكُمَا لَوْ فَعَلْنَا ذَلِكَ؟ " قَالَ: " فَذَهَبْنَا نَنْظُرُ. فَقُلْنَا: لَا شَيْءَ، وَاللَّهِ مَا عَلَيْنَا فِي ذَلِكَ شَيْءٌ " قَالَ زَيْدٌ: " فَأَمَرَنِي أَبُو بَكْرٍ، فَكَتَبْتُهُ فِي قِطْعِ الْأَدَمِ، وَكَبَسَ الْأَكْثَابِ وَالْعُسْبِ فَلَمَّا هَلَكَ أَبُو بَكْرٍ، وَكَانَ عُمَرُ كَتَبَ ذَلِكَ فِي صَحِيفَةٍ وَاحِدَةٍ، فَكَانَتْ عِنْدَهُ، فَلَمَّا هَلَكَ، كَانَتْ الصَّحِيفَةُ عِنْدَ حَفْصَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ، ثُمَّ إِنَّ حُدَيْفَةَ بْنَ الْيَمَانَ قَدِيمٌ مِنْ غَزْوَةِ كَانٍ غَزَاهَا، فِي مَرَجِ أَرْمِينِيَّةَ، فَلَمْ يَدْخُلْ بَيْتَهُ حَتَّى أَتَى عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ، فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، أَدْرِكُ النَّاسَ فَقَالَ عُثْمَانُ: وَمَا ذَاكَ؟ قَالَ: غَزَوْتُ مَرَجَ أَرْمِينِيَّةَ، فَحَضَرَهَا أَهْلُ الْعِرَاقِ وَأَهْلُ الشَّامِ، فَإِذَا أَهْلُ الشَّامِ يَقْرءُونَ بِقِرَاءَةِ أَبِي بِنِ كَعْبٍ، فَيَأْتُونَ بِمَا لَمْ يَسْمَعْ أَهْلُ الْعِرَاقِ، فَتَكْفِرُهُمْ أَهْلُ الْعِرَاقِ. وَإِذَا أَهْلُ الْعِرَاقِ يَقْرءُونَ بِقِرَاءَةِ ابْنِ مَسْعُودٍ، فَيَأْتُونَ بِمَا لَمْ يَسْمَعْ أَهْلُ الشَّامِ، فَتَكْفِرُهُمْ أَهْلُ الشَّامِ " قَالَ زَيْدٌ: " فَأَمَرَنِي عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ أَكْتُبَ لَهُ مِصْحَفًا، وَقَالَ: إِنِّي مُدْخِلٌ مَعَكَ رَجُلًا لَبِيبًا فَصِيحًا، فَمَا اجْتَمَعْتُمَا عَلَيْهِ فَأَكْتُبَاهُ، وَمَا اخْتَلَفْتُمَا فِيهِ فَارْفَعَا إِلَيَّ. فَجَعَلَ مَعَهُ أَبَانُ بْنُ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ " قَالَ: فَلَمَّا بَلَغَا {إِنَّ آيَةَ مَلَكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ} [البقرة: 248] «قَالَ زَيْدٌ» فَقُلْتُ: التَّابُوتُ. وَقَالَ أَبَانُ بْنُ سَعِيدٍ: التَّابُوتُ، فَرَفَعْنَا ذَلِكَ إِلَى عُثْمَانَ، فَكَتَبَ التَّابُوتُ قَالَ: فَلَمَّا فَرَعْتُ، عَرَضْتُهُ غُرُضَةً، فَلَمْ أَجِدْ فِيهِ هَذِهِ الْآيَةَ {مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ} [الأحزاب: 23] إِلَى قَوْلِهِ {وَمَا بَدَلُوا تَبْدِيلًا} [الأحزاب: 23] " قَالَ: " فَاسْتَعْرَضْتُ الْمُهَاجِرِينَ أَسْأَلُهُمْ عَنْهَا، فَلَمْ أَجِدْهَا عِنْدَ أَحَدٍ مِنْهُمْ. ثُمَّ اسْتَعْرَضْتُ الْأَنْصَارَ أَسْأَلُهُمْ عَنْهَا، فَلَمْ أَجِدْهَا عِنْدَ أَحَدٍ مِنْهُمْ، حَتَّى وَجَدْتُهَا عِنْدَ خُرَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ فَكَتَبْتُهَا، ثُمَّ عَرَضْتُهَا غُرُضَةً أُخْرَى، فَلَمْ أَجِدْ فِيهَا هَاتَيْنِ الْآيَتَيْنِ {لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ} [التوبة: 128] إِلَى آخِرِ السُّورَةِ، فَاسْتَعْرَضْتُ الْمُهَاجِرِينَ فَلَمْ أَجِدْهَا عِنْدَ أَحَدٍ مِنْهُمْ، ثُمَّ اسْتَعْرَضْتُ الْأَنْصَارَ أَسْأَلُهُمْ عَنْهَا، فَلَمْ أَجِدْهَا عِنْدَ

أَحَدٍ مِنْهُمْ، حَتَّى وَجَدْتُهَا مَعَ رَجُلٍ آخَرَ، يُدْعَى حُرَيْمَةُ أَيْضًا، فَأَتَيْتُهَا فِي آخِرِ بَرَاءَةٍ، وَلَوْ تَمَّتْ ثَلَاثَ آيَاتٍ، لَجَعَلْتُهَا سُورَةً عَلَى جِدَةٍ، ثُمَّ عَرَضْتُهُ عَرَضَهُ أُخْرَى فَلَمْ أَجِدْ فِيهِ شَيْئًا. ثُمَّ أُرْسِلَ عُثْمَانُ إِلَى حَفْصَةَ يَسْأَلُهَا أَنْ تُعْطِيَهُ الصَّحِيفَةَ، وَخَلَفَ لَهَا لَيْرِدَنْهَا إِلَيْهَا، فَأَعْطَتْهُ إِيَّاهَا، فَعَرَضَ الْمُصْحَفَ عَلَيْهَا، فَلَمْ يَخْتَلِفَا فِي شَيْءٍ فَرَدَّهَا إِلَيْهَا، وَطَابَتْ نَفْسُهُ، وَأَمَرَ النَّاسَ أَنْ يَكْتُبُوا مَصَاحِفَ، فَلَمَّا مَاتَتْ حَفْصَةُ، أُرْسِلَ إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ فِي الصَّحِيفَةِ بِعَرْمَةٍ، فَأَعْطَاهُمْ إِيَّاهَا، فَغَسَلْتُ غُسْلًا.

Metnin içeriğinden hareketle Kur'ân'ın cem'i hâdisesinin aşamaları şu şekilde sıralanabilir:

- Sahâbenin bir kısmının *Yemâme'*de şehid olmaları ve **'Omer b. el-Haṭṭâb'**ın **Ebû Bekr'**e Kur'ân'ın cem'i teklifini yapması.

- **Ebû Bekr'**in **Zeyd b. Sâbit'**i çağırması (ثُمَّ أُرْسِلَ أَبُو بَكْرٍ إِلَى زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ).

- **Zeyd b. Sâbit'**in Kur'ân metinlerini bir araya getirmesi (قَالَ زَيْدٌ: فَأَمْرِي) (أَبُو بَكْرٍ، فَكَيْتَبُهُ فِي قِطْعِ الْأَدَمِ، وَكَسَرَ الْأَكْتَابِ وَالْعُسْبِ).

- **Ebû Bekr'**in vefatından sonra **'Omer'**in Kur'ân metinlerini tek bir "*ṣahîfe*"de bir araya getirmesi (فَلَمَّا هَلَكَ أَبُو بَكْرٍ، وَكَانَ عُمَرُ كَتَبَ ذَلِكَ فِي صَحِيفَةٍ وَاحِدَةٍ) (فَكَانَتْ عِنْدَهُ).

- **'Omer'**in vefatından sonra Hz. Peygamber'in eşi **Hafsa binti 'Omer'**in *ṣahîfe*'yi yanında bulundurması (كَانَتْ الصَّحِيفَةُ عِنْدَ حَفْصَةَ زَوْجِ) (النَّبِيِّ).

- [**Osmân b. 'Affân'**ın hilâfeti sırasında] **Huẓeyfe b. el-Yemân'**ın *Merecu Ermeniyye'*de vuku bulan gazveden dönüp **Osmân'**ın huzuruna çıkması (ثُمَّ إِنَّ حُدَيْفَةَ بْنَ الْيَمَانِ قَدِمَ مِنْ غَزْوَةٍ كَانَ غَزَاهَا، فِي مَرَجِ أَرْمِينِيَّةَ، فَلَمْ يَدْخُلْ بَيْتَهُ حَتَّى) (أَتَى عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ ve Şâm ve Irak ehlinin Kur'ân okumalarındaki farklılıklardan dolayı birbirlerini tekfir ettiklerini bildirmesi.

- Bunun üzerine **Osmân b. 'Affân'**ın **Zeyd b. Sâbit'**e kendisi için bir mushaf yazmasını emretmesi ve **Ebân b. Sa'îd'**i de onun ona yardım etmesi için görevlendirmesi (قَالَ زَيْدٌ: فَأَمْرِي عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ أَكْتُبَ لَهُ مُصْحَفًا، وَقَالَ: إِنِّي) (مُدْخِلٌ مَعَكَ رَجُلًا لَيْبِيًّا فَصِيحًا، فَمَا اجْتَمَعْتُمَا عَلَيْهِ فَأَكْتُبَاهُ، وَمَا اخْتَلَفْتُمَا فِيهِ فَارْفَعَا إِلَيَّ. فَجَعَلَ مَعَهُ أَبَانُ بْنُ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ).

- Mushaf yazımı için görevlendirilen heyetin " إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ " ayetine (el-Bakara, 248) gelince "التَّابُوتُ" kelimesinin yazımında ih-

فَلَمَّا بَلَغَا {إِنَّ آيَةَ مَلَكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ} [البقرة: 248] «قَالَ زَيْدٌ» فَقُلْتُ: التَّابُوتُ. (tilaf etmesi (وقال أبان بن سعيد: التَّابُوتُ، فَرَفَعْنَا ذَلِكَ إِلَى عَثْمَانَ، فَكَتَبَ التَّابُوتُ

- "مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ" -

قال: فَلَمَّا فَرَعْنَا، عَرَضْتُهُ عُرُضَةً، (Ensâr'dan **Huzeyme b. Şâbit**'in yanında bulması) فَلَمْ أَجِدْ فِيهِ هَذِهِ الْآيَةَ {مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ} [الأحزاب: 23] إِلَى قَوْلِهِ {وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا} [الأحزاب: 23] " قَالَ: " فَاسْتَعْرَضْتُ الْمُهَاجِرِينَ أَسْأَلُهُمْ عَنْهَا، فَلَمْ أَجِدْهَا عِنْدَ أَحَدٍ مِنْهُمْ. ثُمَّ اسْتَعْرَضْتُ الْأَنْصَارَ أَسْأَلُهُمْ عَنْهَا، فَلَمْ أَجِدْهَا عِنْدَ أَحَدٍ مِنْهُمْ، حَتَّى وَجَدْتُهَا عِنْدَ خُرَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ (فَكَتَبْتُهَا).

" لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ" - ayeti (et-Tevbe, 128) ve devamındaki ayetlerin adı **Huzeyme** olan başka bir kişinin yanında bulunması (لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ) أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ } [التوبة: 128] إِلَى آخِرِ السُّورَةِ، فَاسْتَعْرَضْتُ الْمُهَاجِرِينَ فَلَمْ أَجِدْهَا عِنْدَ أَحَدٍ مِنْهُمْ، ثُمَّ اسْتَعْرَضْتُ الْأَنْصَارَ أَسْأَلُهُمْ عَنْهَا، فَلَمْ أَجِدْهَا عِنْدَ أَحَدٍ مِنْهُمْ، حَتَّى وَجَدْتُهَا مَعَ رَجُلٍ آخَرَ، يُدْعَى خُرَيْمَةَ أَيْضًا، فَأَتَيْتُهَا فِي آخِرِ بَرَاءَةٍ، وَلَوْ تَمَّتْ ثَلَاثَ آيَاتٍ، لَجَعَلْتُهَا سُورَةً عَلَى (جِدَةٍ).

- 'Osmân b. 'Affân'ın **Hafsa**'ya haber göndererek onda bulunan mushafı istemesi ve heyet tarafından istinsah edilen mushafın kontrol etmesi (ثُمَّ أَرْسَلَ عَثْمَانُ إِلَى حَفْصَةَ يَسْأَلُهَا أَنْ تُعْطِيَهُ الصَّحِيفَةَ، وَخَلَفَ لَهَا لِيَرِدَنَّهَا إِلَيْهَا، فَأَعْطَتْهُ إِيَّاهَا،) (فَعَرَضَ الْمُصْحَفَ عَلَيْهَا، فَلَمْ يَخْتَلِفَا فِي شَيْءٍ فَرَدَّهَا إِلَيْهَا، وَطَابَتْ نَفْسُهُ

- Daha sonra mushafın çoğaltılmasını emretmesi (وَأَمَرَ النَّاسَ أَنْ يَكْتُبُوا) (مُصَاحِفَ).

- **Hafsa binti 'Omer**'in vefatından sonra kardeşi **'Abdullâh b. 'Omer**'e haber göndererek ondan mushafı istemesi, **'Abdullâh**'ın da mushafı ona teslim etmesi. O mushafın [yazılarının silinmesi için?] su ile yıkanması (فَلَمَّا مَاتَتْ حَفْصَةُ، أَرْسَلَ إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ فِي الصَّحِيفَةِ بِعَرْمَةٍ، فَأَعْطَاهُمَا إِيَّاهَا،) (فَفُتِّسِلَتْ غُسْلًا).

Metinde et-Tevbe sûresinin son iki ayetinin bulunduğu kişi olarak " حَتَّى وَجَدْتُهَا مَعَ رَجُلٍ آخَرَ، يُدْعَى خُرَيْمَةَ أَيْضًا" bahsedilmektedir. Ancak bu tarîkte hakkında detay verilmeyen bu şahıs, **'Omer b. Şebbe**'nin naklettiği *muhtaşar* tarîkte " حَتَّى وَجَدْتُهُمَا مَعَ رَجُلٍ آخَرَ يُدْعَى

”خُرَيْمَةَ أَيُّضًا مِنَ الْأَنْصَارِ فَأَثْبَتَهُمَا فِي آخِرِ بَرَاءَةٍ“ ifadeleriyle Ensar’dan biri olarak açıkça ifade edilmektedir.¹⁸

Rivâyetin diğer tariklerine gelince bunların hepsi de ‘Ubeyd b. es-Sebbâk tarafından nakledilmişlerdir. Bunlar arasında bazı ifade farklılıkları ve ziyâdeler bulunmakla beraber muhtevâları genellikle aynıdır. Bu tarikler diğer bazı rivâyelerle birlikte ele alındığında bunların yukarıda yer alan Hârice b. Zeyd rivâyetinin muhtevâsının tamamını ihtivâ ettikleri görülmektedir.

Rivâyet erken dönem hadis kaynaklarından sayılabilecek olan Ma‘mer b. Râşid’in *el-Câmi*’inde ve et-Ṭayâlisî’in (ö.204/820) *el-Musned*’inde yer almaktadır:

§ Ma‘mer b. Râşid, *el-Câmi*, XI, 235.

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ خَارِجَةَ بِنِ زَيْدٍ، قَالَ: قَالَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ: لَمَّا كَتَبْنَا الْمَصَاحِفَ، فَقَدْتُ آيَةً كُنْتُ أَسْمَعُهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَوَجَدْتُهَا عِنْدَ خُرَيْمَةَ بِنِ ثَابِتِ الْأَنْصَارِيِّ: {مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ؛ [الأحزاب: 23] حَتَّىٰ {وَمَا نَدَّلُوا تَبْدِيلًا} [الأحزاب: 23] قَالَ: «فَكَانَ خُرَيْمَةُ يُدْعَىٰ ذَا الشَّهَادَتَيْنِ، فَأَجَازَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَهَادَتَهُ بِشَهَادَةِ رَجُلَيْنِ»، قَالَ: وَقَتِلَ يَوْمَ صِفِّينَ مَعَ عَلِيٍّ

Ma‘mer b. Râşid’in naklettiği metinde sâdece Huzeyme b. Sâbit’in yanında bulunan ayet ile ilgili kısma yer verilmiştir.

§ et-Ṭayâlisî, *el-Musned*, I, 5.

حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ بْنُ السَّبَّاقِ، أَنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، حَدَّثَهُ قَالَ: أُرْسِلَ إِلَيَّ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مَقْتُلَ أَهْلِ الْيَمَامَةِ، وَإِذَا عِنْدَهُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَقَالَ: إِنَّ هَذَا أَتَانِي فَأَخْبَرَنِي أَنَّ الْقَتْلَ قَدْ اسْتَحْرَجَ بِقِرَاءَةِ الْقُرْآنِ فِي هَذَا الْمَوْطِنِ - يَعْنِي يَوْمَ الْيَمَامَةِ - وَإِنِّي أَخَافُ أَنْ يَسْتَحْرَجَ الْقَتْلَ بِقِرَاءَةِ الْقُرْآنِ فِي سَائِرِ الْمَوْطِنِ فَيَذْهَبَ الْقُرْآنُ، وَقَدْ رَأَيْتُ أَنْ تَجْمَعَهُ - فَقُلْتُ لَهُ، يَعْنِي لِعُمَرَ: كَيْفَ نَفَعَلُ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَقَالَ لِي عُمَرُ: هُوَ

¹⁸ حَدَّثَنَا حُضْضُ بْنُ عُمَرَ الدُّورِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرِ أَبِي إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عُمَارَةَ بِنِ عَرِيثَةَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ خَارِجَةَ بِنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: عَرَضْتُ الْمَصْحَفَ فَلَمْ أَجِدْ فِيهِ هَذِهِ الْآيَةَ {مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا} [الأحزاب: 23]، قَالَ: فَاسْتَعْرَضْتُ الْمُهَاجِرِينَ أَسْأَلُهُمْ عَنْهَا فَلَمْ أَجِدْهَا مَعَ أَحَدٍ، ثُمَّ اسْتَعْرَضْتُ الْأَنْصَارَ أَسْأَلُهُمْ عَنْهَا، فَلَمْ أَجِدْهَا مَعَ أَحَدٍ مِنْهُمْ، حَتَّىٰ وَجَدْتُهَا مَعَ خُرَيْمَةَ بِنِ ثَابِتِ الْأَنْصَارِيِّ فَكَتَبْتُهَا، ثُمَّ عَرَضْتُهَا مَرَّةً أُخْرَىٰ فَلَمْ أَجِدْ فِيهَا هَاتَيْنِ الْآيَتَيْنِ: {لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ} [التوبة: 128]، إِلَى آخِرِ السُّورَةِ قَالَ: فَاسْتَعْرَضْتُ الْمُهَاجِرِينَ أَسْأَلُهُمْ عَنْهَا فَلَمْ أَجِدْهَا مَعَ أَحَدٍ مِنْهُمْ، ثُمَّ اسْتَعْرَضْتُ الْأَنْصَارَ أَسْأَلُهُمْ عَنْهَا فَلَمْ أَجِدْهَا مَعَ أَحَدٍ مِنْهُمْ حَتَّىٰ وَجَدْتُهَا مَعَ رَجُلٍ آخَرَ أَسْأَلُهُمْ عَنْهَا فَلَمْ أَجِدْهَا مَعَ أَحَدٍ مِنْهُمْ، ثُمَّ اسْتَعْرَضْتُ الْأَنْصَارَ أَسْأَلُهُمْ عَنْهَا فَلَمْ أَجِدْهَا مَعَ أَحَدٍ مِنْهُمْ حَتَّىٰ وَجَدْتُهَا مَعَ رَجُلٍ آخَرَ بَرَاءَةٍ “Omer b. Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, III, 1001.

وَاللَّهِ خَيْرٌ، فَلَمْ يَزَلْ بِي عُمَرُ حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ صَدْرِي لِلَّذِي شَرَحَ لَهُ صَدْرَهُ، وَرَأَيْتُ فِيهِ مِثْلَ الَّذِي رَأَى وَأَنْتَ رَجُلٌ عَاقِلٌ قَدْ كُنْتَ تَكْتُبُ الْوَحْيَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَلَا تَنْهَمَكَ فَاجْمَعُهُ

et-Ṭayâlisi'in naklettiği metinde ise **Ebû Bekr'in Zeyd b. Şâbit'e** haber gönderdiği, **Zeyd b. Şâbit** geldiğinde onu '**Omer b. el-Ḥaṭṭâb** ile birlikte karşıladığı, ona *Yemâme*'de şehid olanlardan bahsederek Kur'an kurrâsının tükenmesinden korktuğunu söylediği ve ondan Kur'an toplamasını istediği, **Zeyd b. Şâbit'in** itiraz etmesi üzerine '**Omer'in** devreye girdiği ve böylece **Zeyd'i** ikna ettikleri ifade edilmektedir. Görüldüğü gibi bu metinde, yukarıdaki metnin sadece baş tarafını ihtiva etmekte, olayın devamı anlatılmamaktadır.

'**Ubeyd b. es-Sebbâk** tarafından **Zeyd b. Şâbit'ten** nakledilen ve cem' hadisesinin farklı aşamalarını ihtivâ etmeleri bakımından dikkat çeken bazı tarikler bulunmaktadır. Bunlardan ilki şudur:

☞ Ahmed b. Hanbel, *el-Fedâil*, I, 390.

حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ قَتْنَا الرَّمَادِي قَتْنَا سُفْيَانَ، عَنِ الرَّهْرِيِّ، عَنِ عُيَيْدِ بْنِ السَّبَّاقِ، عَنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ: قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَلَمْ يَكُنِ الْقُرْآنُ جَمِيعًا، إِنَّمَا كَانَ فِي الْعُسْبِ، وَالْكَرَائِفِ، وَجَزَائِدِ التَّحْلِ، وَالسَّعْفِ، فَلَمَّا قُتِلَ سَالِمٌ يَوْمَ الْيَمَامَةِ - قَالَ سُفْيَانُ: وَهُوَ أَحَدُ الْأَرْبَعَةِ الَّذِينَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «خُذُوا الْقُرْآنَ مِنْهُمْ» - جَاءَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ إِلَى أَبِي بَكْرٍ فَقَالَ: إِنَّ الْقَتْلَ قَدْ اسْتَحْرَ بِأَهْلِ الْقُرْآنِ، وَقَدْ قُتِلَ سَالِمٌ مَوْلَى أَبِي حُدَيْفَةَ، وَأَخَافُ أَنْ لَا يَلْقَى الْمُسْلِمُونَ رَحْفًا آخَرَ إِلَّا اسْتَحْرَ الْقَتْلَ فِيهِمْ، فَاجْمَعِ الْقُرْآنَ فِي شَيْءٍ، فَإِنِّي أَخَافُ أَنْ يَذْهَبَ، قَالَ: فَكَيْفَ تَأْمُرُنِي أَنْ أَفْعَلَ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ؟ قَالَ: فَلَمْ يَزَلْ بِهِ حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَ أَبِي بَكْرٍ لِلَّذِي شَرَحَ صَدْرَ عُمَرَ، قَالَ: فَأَرْسِلْ إِلَى زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ فَادْعُهُ حَتَّى يَكُونَ مَعَنَا؛ فَإِنَّهُ كَانَ شَابًا حَدِيثًا ثَقَفًا يَكْتُبُ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ الْوَحْيَ فَادْعُهُ، حَتَّى يَكُونَ مَعَنَا زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ، فَأَرْسِلْ إِلَيَّ فَدَعَوَانِي، فَجِئْتُ إِلَيْهِمَا، فَقَالَا: إِنَّا نُرِيدُ أَنْ نَجْمَعَ الْقُرْآنَ فِي شَيْءٍ، تَكُونَ مَعَنَا، فَإِنَّكَ كُنْتَ تَكْتُبُ الْوَحْيَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَكُنْتَ حَدِيثًا ثَقَفًا، فَقُلْتُ لَهُمَا: وَكَيْفَ تَفْعَلَانِ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ النَّبِيُّ ﷺ؟ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: قُلْتُ ذَاكَ لِهَذَا، قَالَ: فَلَمْ يَزَلْ بِي حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ صَدْرِي لِلَّذِي شَرَحَ لَهُ صَدْرَهُمَا، قَالَ: فَتَتَبَعْنَا فَكُتِبْنَا. قَالَ سُفْيَانُ: وَلَمْ أَسْمَعْهُ مِنَ الرَّهْرِيِّ، إِنَّمَا حَدَّثُونَا عَنْهُ، قَالَ: وَأَهْلُ الْمَدِينَةِ يُسْمُونَ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ كَاتِبَ الْوَحْيِ

Bu tarikte yer alan “ وَأَهْلُ الْمَدِينَةِ يُسْمُونَ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ كَاتِبَ الْوَحْيِ ” şeklindeki ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla '**Omer b. el-Ḥaṭṭâb**'ın Kur'an'ı cem' için yaptığı çağrının

Sâlim'in *Yemâme*'de şehid edilmesinden sonra gerçekleştiği anlaşılmaktadır. **Sâlim**'in Kur'ân bilgisi hakkında Hz. Peygamber döneminden beri gelen bilgiler olduğu gibi¹⁹ onun *Yemâme* savaşı sırasında sancağı aldığı sırada da bu mevkiinden dolayı engellenmeye çalışıldığı ve onun da "بُنْسُ" *بُنْسُ* "حَامِلُ الْقُرْآنِ أَنَا إِذَا" diyerek²⁰ bu engellemeleri kabul etmeyip şehid olduğu göz önünde bulundurulduğunda metinde anlatılanın teyid edildiği söylenebilir. Ayrıca 'Omer'in **Sâlim**'e olan sevgisinin²¹ de cem' çağrısını tetiklemiş olabileceği dikkate alınmalıdır. Nitekim 'Omer b. el-Haṭṭâb'ın " فَأَرْسِلْ " إِلَى زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ فَادْعُهُ حَتَّى يَكُونَ مَعَنَا، فَإِنَّهُ كَانَ شَابًّا حَدَثًا تَقَفًّا يَكْتُبُ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ الْوَحْيَ فَادْعُهُ، حَتَّى يَكُونَ مَعَنَا زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ " ifadelerini **Sâlim**'in şehid edildiğini duyduktan sonra söylediği dikkate alındığında onun da Kur'ân'ın dörtte birinin gitliğini²² söyleyenlerle aynı kanaati paylaştığı söylenebilir.

el-Buḥârî tarafından nakledilen aşağıdaki 'Ubeyd b. es-Sebbâk tarihinde de yukarıdaki tarikle benzer bilgiler yer almaktadır:

ﷺ el-Buḥârî, *es-Sahîh*, VI, 71, No: 4679.

حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ السَّبَّاقِ، أَنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ الْأَنْصَارِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - وَكَانَ مِمَّنْ يَكْتُبُ الْوَحْيَ - قَالَ: أُرْسِلَ إِلَيَّ أَبُو بَكْرٍ مَقْتَلِ أَهْلِ الْيَمَامَةِ وَعِنْدَهُ عُمَرُ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: إِنَّ عُمَرَ أَتَانِي، فَقَالَ: إِنَّ الْقَتْلَ قَدْ اسْتَحَرَّ يَوْمَ الْيَمَامَةِ بِالنَّاسِ، وَإِنِّي أَخَشَى أَنْ يَسْتَحِرَّ الْقَتْلُ بِالْقُرَاءِ فِي الْمَوَاطِنِ، فَيَذْهَبَ كَثِيرٌ مِنَ الْقُرْآنِ إِلَّا أَنْ تَجْمَعُوهُ، وَإِنِّي لَأَرَى أَنْ تَجْمَعَ الْقُرْآنَ، " قَالَ أَبُو بَكْرٍ: قُلْتُ لِعُمَرَ: «كَيْفَ أَفْعَلُ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟» فَقَالَ عُمَرُ: هُوَ وَاللَّهِ خَيْرٌ، فَلَمْ يَزَلْ عُمَرُ يُرَاجِعُنِي فِيهِ حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ لِي ذَلِكَ صَدْرِي، وَرَأَيْتُ الَّذِي رَأَى عُمَرُ، قَالَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ: وَعُمَرُ عِنْدَهُ جَالِسٌ لَا يَتَكَلَّمُ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: إِنَّكَ رَجُلٌ شَابٌّ عَاقِلٌ، وَلَا تَنْهَمَكَ، «كُنْتُ تَكْتُبُ الْوَحْيَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ»، فَتَتَبِعَ الْقُرْآنَ فَاجْمَعُهُ، فَوَاللَّهِ لَوْ كَلَّفَنِي ثَقَلُ جَبَلٍ مِنَ الْجِبَالِ مَا كَانَ أَنْتَقَلَ عَلَيَّ مِمَّا أَمَرَنِي بِهِ مِنْ جَمْعِ الْقُرْآنِ، قُلْتُ: «كَيْفَ تَفْعَلَانِ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟» فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: هُوَ وَاللَّهِ خَيْرٌ، فَلَمْ أَزَلْ أُرَاجِعُهُ حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ صَدْرِي لِلَّذِي شَرَحَ اللَّهُ لَهُ صَدْرَ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرُ، فَكُنْتُ فَتَتَبِعْتُ الْقُرْآنَ أَجْمَعُهُ مِنَ الرِّقَاعِ وَالْأَكْتِافِ، وَالْمُسْبِ وَصُدُورِ الرِّجَالِ، حَتَّى وَجَدْتُ مِنْ سُورَةِ التَّوْبَةِ آيَتَيْنِ مَعَ خُرْمَةَ الْأَنْصَارِيِّ لَمْ أَجِدْهُمَا مَعَ أَحَدٍ غَيْرِهِ، {لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ

¹⁹ İbnu'l-Eşîr, *Usdu'l-Ġâbe*, II, 366.

²⁰ İbnu'l-Mubârek, *el-Cihâd*, s. 98.

²¹ Mehmet Özşenel, "Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe", *DîA*, XXVI, 50.

²² أَخْبَرَنِي أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مِهْرَانَ، ثنا أَبِي، ثنا ابْنُ أَبِي عُمَرَ، ثنا شَفِيْعَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ عُبَيْدِ بْنِ السَّبَّاقِ، عَنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: "لَمَّا قُبِلَ سَالِمٌ مَوْلَى أَبِي حَدَيْفَةَ، قَالُوا: ذَهَبَ زَيْعُ الْقُرْآنِ

عَزِيذٌ عَلَيْهِ مَا عَشْتُمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ} [التوبة: 128] إِلَى آخِرِهِمَا، وَكَانَتْ الصُّحُفُ الَّتِي جُمِعَ فِيهَا الْقُرْآنُ عِنْدَ أَبِي بَكْرٍ حَتَّى تُوَفَّاهُ اللَّهُ، ثُمَّ عِنْدَ عُمَرَ حَتَّى تُوَفَّاهُ اللَّهُ، ثُمَّ عِنْدَ حَفْصَةَ بِنْتِ عُمَرَ تَابِعَهُ عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ، وَاللَّيْثُ، عَنْ يُونُسَ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، وَقَالَ اللَّيْثُ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، وَقَالَ: مَعَ أَبِي خُرَيْمَةَ الْأَنْصَارِيِّ، وَقَالَ مُوسَى: عَنْ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ، مَعَ أَبِي خُرَيْمَةَ، وَتَابِعَهُ يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِيهِ، وَقَالَ أَبُو ثَابِتٍ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ. وَقَالَ: مَعَ خُرَيْمَةَ أَوْ أَبِي خُرَيْمَةَ

el-Buḥārī'nin naklettiği bu tarîk Hârice b. Zeyd'den nakledilen ve yukarıda verilen *mufaṣṣal* tarîkin sadece Ebû Bekr zamanındaki derleme ile ilgili kısmını ihtivâ etmektedir. Metin, mushafın Hafsa binti 'Omer'e vermesiyle son bulmaktadır. Bu son kısımdaki ifadelere dikkat edildiğinde, metnin sonunda *ihtisâr* yapıldığı anlaşılmaktadır.

☞ et-Tirmizî, *es-Sunen*, V, 135-136.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ حَدِيثَهُ قَدِيمٌ عَلَى عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ، وَكَانَ يَغَارِي أَهْلَ الشَّامِ فِي فَتْحِ أَرْمِينِيَّةَ وَأَذْرَبِجَانَ مَعَ أَهْلِ الْعِرَاقِ، فَرَأَى حَدِيثَهُ اخْتِلَافَهُمْ فِي الْقُرْآنِ، فَقَالَ لِعُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، أَدْرِكُ هَذِهِ الْأُمَّةَ قَبْلَ أَنْ يَخْتَلِفُوا فِي الْكِتَابِ كَمَا اخْتَلَفَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى، فَأَرْسَلْتُ إِلَى حَفْصَةَ أَنْ أَرْسِلِي إِلَيْنَا بِالصُّحُفِ نَنْسَخُهَا فِي الْمَصَاحِفِ ثُمَّ نُرُدُّهَا إِلَيْكَ، فَأَرْسَلْتُ حَفْصَةَ إِلَى عُثْمَانَ بِالصُّحُفِ، فَأَرْسَلَ عُثْمَانُ إِلَى زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ وَسَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ وَعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ أَنْ انْسَخُوا الصُّحُفَ فِي الْمَصَاحِفِ، وَقَالَ لِلرَّهْطِ الْقُرَشِيِّينَ الثَّلَاثَةِ: مَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ أَنتُمْ وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ فَارْكَبُوهُ بِلِسَانِ قُرَيْشٍ، فَإِنَّمَا نَزَلَ بِلِسَانِهِمْ، حَتَّى نَسَخُوا الصُّحُفَ فِي الْمَصَاحِفِ، بَعَثَ عُثْمَانُ إِلَى كُلِّ أَقْبَى بِمُصْحَفٍ مِنْ تِلْكَ الْمَصَاحِفِ الَّتِي نَسَخُوا

قَالَ الزُّهْرِيُّ: وَحَدَّثَنِي خَارِجَةُ بْنُ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، أَنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ، قَالَ: فَقَدْتُ آيَةً مِنْ سُورَةِ الْأَحْزَابِ كُنْتُ أَسْمَعُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقْرُؤُهَا {مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَى نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ} فَالْتَمَسْتُهَا فَوَجَدْتُهَا مَعَ خُرَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ أَوْ أَبِي خُرَيْمَةَ فَأَلْحَقْتُهَا فِي سُورَتِهَا قَالَ الزُّهْرِيُّ: فَاخْتَلَفُوا يَوْمَئِذٍ فِي التَّابُوتِ وَالتَّابُوتِ، فَقَالَ الْقُرَشِيُّونَ: التَّابُوتُ، وَقَالَ زَيْدٌ: التَّابُوتُ فَرَفَعَ اخْتِلَافَهُمْ إِلَى عُثْمَانَ، فَقَالَ: ارْكَبُوهُ التَّابُوتَ فَإِنَّهُ نَزَلَ بِلِسَانِ قُرَيْشٍ. قَالَ الزُّهْرِيُّ: فَأَحْزَنَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُثْبَةَ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَسْعُودٍ، كَرِهَ لِزَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ نَسْخَ الْمَصَاحِفِ وَقَالَ: يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ أَعَزُّلُ عَنْ نَسْخِ كِتَابَةِ الْمُصْحَفِ وَيَتَوَلَّاهَا رَجُلٌ وَاللَّهِ لَقَدْ أَسْلَمْتُ وَإِنَّهُ لَيُصَلِّ رَجُلٌ كَافِرٌ، يُرِيدُ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ، وَلِذَلِكَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ: يَا أَهْلَ الْعِرَاقِ انْكُمُوا الْمَصَاحِفَ الَّتِي عِنْدَكُمْ وَغَلُّوها فَإِنَّ اللَّهَ يَقُولُ: {وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ} فَالْقُوا اللَّهَ بِالْمَصَاحِفِ قَالَ الزُّهْرِيُّ: فَبَلَغَنِي

أَنَّ ذَلِكَ كَرِهَهُ مِنْ مَقَالَةِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَجُلًا مِنْ أَفْضَلِ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ. هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ، وَهُوَ حَدِيثُ الرَّهْرِيِّ وَلَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ حَدِيثِهِ.

et-Tirmizî'nin naklettiği yukarıdaki metinde ise 'O'sman b. 'Affân'ın hilâfeti zamanındaki hâdise Enes b. Mâlik'ten nakledildikten sonra Hârice b. Zeyd'in babasından naklettiği rivâyete geçilmekte ve burada Zeyd b. Şâbit'in "مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رَجُلٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ" ayetini aradığını ve sonunda onu Huzeyme b. Şâbit'in yanında bulunduğunu haber vermektedir. Ayrıca burada da "التَّابُوتُ" kelimesinin yazılışı hakkında 'O'sman b. 'Affân'ın hilâfeti zamanındaki cem' ve istinsah sırasındaki ihtilaf edilidği de haber verilmektedir.

﴿ İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbu'l-Mesâhif*, s. 54.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حَرْبٍ قَالَ: حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْمَاعِيلَ الْأَنْصَارِيِّ، عَنِ الرَّهْرِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ السَّبَّاقِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ: دَعَانِي أَبُو بَكْرٍ فَقَالَ: إِنَّكَ رَجُلٌ شَابٌ كُنْتُ تَكْتُبُ الْوَحْيَ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ اجْمَعِ الْقُرْآنَ فَكْتُبْهُ، فَوَاللَّهِ لَوْ كَلَّفُونِي نَقْلَ الْجِبَالِ كَانَ أَيْسَرَ عَلَيَّ مِنَ الَّذِي كَلَّفَنِي، فَجَعَلْتُ أَتَّبِعُ مِنْ صُدُورِ الرِّجَالِ، وَمِنَ الْعُسْبِ، وَمِنَ الرِّقَاعِ، وَمِنَ الْأَصْلَاحِ، فَفَقَدْتُ آيَةَ كُنْتُ أَسْمَعُهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ لَمْ أَجِدْهَا عِنْدَ أَحَدٍ، فَوَجَدْتُهَا عِنْدَ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ: {مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رَجُلٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ} [الأحزاب: 23] فَأَلْحَقْتُهَا فِي سُورَتِهَا، فَكَانَتْ الصُّحُفَ عِنْدَ أَبِي بَكْرٍ حَتَّى مَاتَ، ثُمَّ عِنْدَ عُمَرَ حَتَّى مَاتَ، ثُمَّ عِنْدَ حَفْصَةَ

İbn Ebî Dâvûd (ö.316/928) tarafından nakledilen bu metin ise el-Buḥârî ve et-Tirmizî'nin naklettikleri metinlerden daha muhtasardır ve sadece Ebû Bekr'in cem'ini içermektedir. Ancak metnin sonuna yakın kısımdaki "فَفَقَدْتُ آيَةَ كُنْتُ أَسْمَعُهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ لَمْ أَجِدْهَا عِنْدَ أَحَدٍ، فَوَجَدْتُهَا عِنْدَ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ: {مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رَجُلٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ} [الأحزاب: 23] فَأَلْحَقْتُهَا فِي سُورَتِهَا" şeklindeki ifadelerin aslında ilk *mufaṣṣal* tarîke göre 'O'sman b. 'Affân'ın hilâfeti sırasındaki derlemeyle ilgili olmasına rağmen bu metinde Ebû Bekr dönemindeki faaliyet sırasında meydana gelmiş gibi anlatılmaktadır.

Buraya kadar iktibâs edilen tarîklerin dışında Zeyd b. Şâbit'e isnad edilen, ilk metne göre *mufaṣṣal* ve *muhtaşar* birçok tarîk bulunmaktadır.²³ Bunları burada serdetmek mümkün olmasa da genel itibariyle metinleri tetkik edildiğinde tebliğin baş tarafında iktibas edilen *mufaṣṣal* tarikten çı-

²³ Meselâ bk. Ebû 'Ubeyd, *Feḫâ'ilu'l-Kur'ân*, s. 283; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 311; 'Omer b. Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, III, 999; İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbu'l-Mesâhif*, s. 55.

kararak sıraladığımız olay akışının muhtelif kısımlarının, farklı kombinasyonlarda sunulmasından ibaret olduğu söylenebilir. Bize göre bu durumun sebebi *mufaşsal* ilk metnin nakiller sırasında *ih̄tisâr, taq̄î* ve *ma'nen rivâyet* gibi râvî tasarruflarıdır. Bu tasarrufların bazı tarihlere hatalı tatbik edilmesi sonucu, **Ebû Bekr** döneminde Kur'ân'ın cem'ine dair yapılanlarla **'Osmân b. 'Affân** döneminde yapılanlar birbirine karışmış görünmektedir.

Cem' hâdisesi hakkında **Zeyd b. Şâbit** dışındaki sahâbeden de haberler nakledilmiştir. Ancak bu haberler, bu tebliğin konusu dışında kaldığı için burada ele alınmamıştır.

Kur'ân'ın cem'i ile ilgili **'Urve b. ez-Zubeyr** ve **ez-Zührî'**den gelen *mürsel* haberler de bulunmaktadır. Bunlardan biri olan **'Urve b. ez-Zubeyr** rivâyeti de -eğer **Zeyd b. Şâbit**'ten işitilmediği kabul edilirse- Hz. **Ebû Bekr** dönemindeki Kur'ân'ın cem'i ile ilgili bir başka haber kaynağı olarak kabul edilebilir. Bu haber şöyledir:

§ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 311.

أخبرنا مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: لَمَّا قُتِلَ أَهْلُ الْبَيْمَامَةِ، أَمَرَ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، وَزَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ، فَقَالَ: اجْلِسَا عَلَى بَابِ الْمَسْجِدِ، فَلَا يَأْتِيَكُمَا أَحَدٌ بِشَيْءٍ مِنَ الْقُرْآنِ تُنْكِرَانِهِ يَشْهَدُ عَلَيْهِ رَجُلَانِ إِلَّا أَتَيْتُمَا، وَذَلِكَ أَنَّهُ قُتِلَ بِالْبَيْمَامَةِ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَدْ جَمَعُوا الْقُرْآنَ.

Hişâm b. 'Urve'nin babası **'Urve b. ez-Zubeyr b. el-'Avvâm** (ö.94/713) naklettiği habere göre *Yemâme* ehli şehid düşünce **Ebû Bekr**, **'Omer b. el-Ḥaṭṭâb** ve **Zeyd b. Şâbit**'e “*Mescidin kapısına oturun ve size Kur'an'dan bir şey getirenlerden hoşunuza gitmeyenleri iki şahit ile tespit edin*” demişlerdir. Bunun sebebi *Yemâme*'de Resulullâh'ın (s.a) ashâbından Kur'an'ı [ezbere?] bilenlerin bir kısmının öldürülmesidir.

ez-Zührî'den nakledilen rivâyete gelince bunun muhtevası **Zeyd b. Şâbit** rivâyetinden bazı izler taşıyor olsa da farklı bilgiler ihtivâ ettiği görülmektedir. **Mûsâ b. 'Ukbe** tarafından nakledilen bu bilgiler özellikle **'Osmân b. 'Affân**'ın hilâfeti sırasındaki faaliyetlerle ilgilidir:

§ Ebû Hilâl el-'Askerî, *el-Evâil*, s. 143.

أخبرنا أبو أحمد عن الجوهري عن أبي زيد عن إبراهيم بن المنذر عن محمد بن فليح عن موسى بن عقبة عن ابن شهاب قال: لما أصيب المسلمون بالبيامة، خاف أبو بكر أن يهلك طائفة من أهل القرآن، وإنما كان في العسب والرقاع فأمر الناس فأتوه بما كان عندهم، فأمر به فكتب في الورق، فلما كان أيام عثمان كثر اختلاف الناس في القراءات، فقالوا حرف عبد الله وحرف أبي موسى،

فاستشار الصحابة، فأشاروا عليه بجمع الناس على مصحف واحد، فجمع ما كان بأيدي الناس من المصاحف وأحرقها، أو قالوا: غسلها، وأمر سعد بن العاص- وكان أفصح الناس- فأملى على زيد بن ثابت، فكتب مصاحف وفرقها في البلدان فأبو بكر أول من جمع القرآن، وعثمان أول من جمع الناس على مصحف واحد في كلام هذا معناه.

والمصحف بالكسر لغة أهل الحجاز، وهي رديئة، لانه أخرج مخرج ما يتبادل ويتعاطى باليد، والمصحف أكرم من ذلك، وأهل نجد يقولون: مصحف من قولك أصحفته فهو مصحف اذا جعلت بعضه على بعض، وهي أعجب اللغتين

Metindeki, **Ebû Bekr**'in Kur'ân'ı ilk cem eden, **'Osmân b. 'Affân**'ın ise onu tek bir mushafta toplayan kişi olduğunu beyan eden “ فابو بكر أول ” *“Ebû Bekr Kur'ân'ı ilk cem 'eden kimsedir. 'Osmân ise insanları tek bir mushafta cem eden kimsedir.”* şeklindeki ifadelere bakılırsa **Ebû Bekr** zamanındaki cem' faaliyetinde tek bir mushaf oluşturulmadığı, sadece dağınık halde bulunan Kur'ân metinlerinin bir araya getirildiği düşünülebilir.

Ebû Bekr döneminde başlayan toplama faaliyetinin onun vefâtından önce bitirilememiş olabileğini gösteren aşağıdaki rivayetlere göre bu faaliyet **'Omer b. el-Ḥaṭṭâb** şehid edildiğinde dahi tamamlanmamıştı:

§ **'Omer b. Şebbe, Târîhu'l-Medîne, II, 705.**

حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عُمَرُ بْنُ طَلْحَةَ اللَّيْثِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ عَلْقَمَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حَاطِبٍ قَالَ: أَرَادَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنْ يَجْمَعَ الْقُرْآنَ، فَقَامَ فِي النَّاسِ، فَقَالَ: مَنْ كَانَ تَلَّقَى مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ شَيْئًا مِنَ الْقُرْآنِ فَلْيَأْتِنَا بِهِ، وَكَانُوا كَتَبُوا ذَلِكَ فِي الصُّحُفِ وَالْأَلْوِاجِ وَالْمُسَبِّ، وَكَانَ لَا يَقْبَلُ مِنْ أَحَدٍ شَيْئًا حَتَّى يَشْهَدَ شَهِيدًا، فَقَتِلَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَبْلَ أَنْ يُجْمَعَ ذَلِكَ إِلَيْهِ "

§ **İbn Ebî Dâvûd, Kitâbu'l-Mesâhif, s. 60.**

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ خَلَادٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ قَالَ: أَخْبَرَنَا مُبَارَكُ، عَنِ الْحَسَنِ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ سَأَلَ عَنْ آيَةٍ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ فَقِيلَ كَأَنَّكَ مَعَ فُلَانٍ فَقَتِلَ يَوْمَ الْيَمَامَةِ فَقَالَ: «إِنَّا لِلَّهِ وَأَمْرٌ بِالْقُرْآنِ فَجُمِعَ، وَكَانَ أَوَّلَ مَنْ جَمَعَهُ فِي الْمَصْحَفِ»

§ **İbn Ebî Dâvûd, Kitâbu'l-Mesâhif, s. 62.**

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو الظَّاهِرِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي عُمَرُ بْنُ طَلْحَةَ اللَّيْثِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ عَلْقَمَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حَاطِبٍ قَالَ: أَرَادَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ أَنْ يَجْمَعَ

الْقُرْآنَ، فَقَامَ فِي النَّاسِ فَقَالَ: " مَنْ كَانَ تَلَّقَى مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ شَيْئًا مِنَ الْقُرْآنِ فَلَنَأْتِيَنِي بِهِ، وَكَانُوا كَتَبُوا ذَلِكَ فِي الصُّحُفِ وَالْأَلْوِاجِ وَالْعُسْبِ، وَكَانَ لَا يَقْبَلُ مِنْ أَحَدٍ شَيْئًا حَتَّى يَشْهَدَ شَهِيدَانِ فَقَتِلَ وَهُوَ يَجْمَعُ ذَلِكَ إِلَيْهِ ...

Bu metinlerdeki altı çizili ve koyu renkte yazılı olan ifadelerde Kur'ân'ın bir mushafta cem' edilmesinde 'Omer b. el-Ḥaṭṭâb'ın katkıları zikredilmekte, şehid edildiği sırada onun cem' faaliyetini gerçekleştirilmekte olduğu beyan edilmektedir.

Recm Ayeti ile ilgili tartışmanın, 'Osmân b. 'Affân zamanında mushafaların çoğaltılması sırasında ortaya atılmış olduğu " كَانِ ابْنُ الْعَاصِ، وَزَيْدُ بِنُ " ifadelerinden²⁴ anlaşılmaktadır. Bu durumda iki ihtimâl sözkonusudur; İlk ihtimâl Ebû Bekr tarafından Zeyd'e daha önce toplatılmış olan mushafta bu âyetlerin bulunuyor olmasıdır. İkinci ihtimâl ise bu âyetlerin o mushafta bulunmadığı ve söz konusu âyetlerin Kur'ân'dan olduğunun 'Osmân b. 'Affân zamanındaki çoğaltma sırasında iddia edilmiş olmasıdır. Nitekim bu ihtilaflar hakkında 'Osmân b. 'Affân'ın 'Alî b. Ebî Ṭâlib'in de olduğu bir mecliste değerlendirme yaptığı ve bunları önlemek için tek bir mushafta toplama girişimi başlattığı bildirilmektedir.²⁵

Sonuç olarak Kur'ân'ı Kerîm'in cem'i konusundaki gerek isnadlı haberler gerekse tarihi veriler karşılaştırıldığında hadisenin vukûu hakkında herhangi bir şüpheye yer olmadığı anlaşılmaktadır. Rivâyetlerin, asırlar boyunca nakledilirken *ihtisâr*, *taktî*, *ma'nen rivâyet* ve *tashîf* ameliyelerine maruz kaldıkları ve bu etkilerden dolayı zaman içinde farklılaştıkları görülmektedir. Ayrıca günümüzde kavram haline gelmiş bazı kelimelerin (Meselâ "جمع" kelimesi) Hz. Peygamber ve sonrasındaki birkaç yılda farklı anlamlarda kullanılmış oldukları anlaşılmaktadır. Bu sebeple metinlerinin hepsinin birlikte değerlendirilmesi ve daha doğru bir anlamın gerçekleştirilebilmesi için konu ile ilgili o döneme ait tarihi bilgi ve verilerin tespit edilmesi gerekmektedir. Meselâ Zeyd b. Şâbit'in *Yemâme* savaşına katılıp katılmadığının tespiti yapılmalı ve katılmış ise bu gazvede bulunduğu yerden Kur'ân'ı cem' ettirmek için Ebû Bekr tarafından geri çağrılıp çağrılmadığı açıklığa kavuşturulmalıdır.

²⁴ Ḥaf̄s b. 'Omer, *Cuz'un fihî Kıra'ati'n-Nebî*, s. 132.

²⁵ 'Omer b. Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, III, 995.

Ebû Bekr döneminde baştan sonra yeniden istinsah edilmiş bir mushaf oluşturulduğunu söylemek hem 16 aylık azamî süre dikkate alındığında hem de 'O'sman b. 'Affân dönemine taşıdığı anlaşılan bazı âyetlerin derlenmesi ve Kur'ân'dan olup olmadıklarının tespiti için şahitlere başvurulması nedeniyle mümkün görünmemektedir. Bunun yerine **Ebû Bekr** döneminde sâhabenin elinde bulunan Kur'ân sayfelerinin bir kısmının doğrudan bir kısmının da kopyasının çıkarılması suretiyle bir araya getirildiği ve tasnife tabi tutulmamış bir sahife koleksiyonu ortaya konulduğunu kabul etmenin daha gerçekçi bir tespit olacağı anlaşılmaktadır. Bu koleksiyonun 'Omer b. el-**Ha'ttâb** döneminde en azından sayfelerinin tasnif edilerek bir mushaf şeklinde derlendiğini ve onun ölümünden sonra da onun kızı ve Hz. Peygamber'in hanımı **Hâf'sâ binti 'Omer**'in yanında bulunduğunu da bazı rivâyelere dayanarak iddia etmek mümkündür. Fakat asıl faaliyetin 'O'sman b. 'Affân zamanındaki girişimle gerçekleştiği, öncelikle tek bir mushaf oluşturularak 'O'sman b. 'Affân'a sunulduğu ve daha sonra da çoğaltıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu istinsah ve çoğaltma işlemi sırasında âyetlerin sırası, sûrelerin yapısı, bir takım imla teknikleri ve en önemlisi bazı âyetlerin Kur'an'dan olup olmadığının incelenmesi ile ilgili müzakereler yapılmıştır.

KAYNAKLAR

- Ahmed b. Hanbel, Ebû 'Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (ö.241/856), *el-Musned* (nşr. Şu'ayb el-'Arna'ût, 'Âdil Murşid v.dğr.), I-XIV, 1421/2001.
- , *Fedâilu's-Şahâbe* (nşr. Vasiyyullâh Muhammed 'Abbâs), I-II, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1404/1983.
- Apaydın, Mehmet, *Siyer Kronolojisi*, Kuramer, İstanbul 2018.
- el-Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (ö.279/893), *Ensâbu'l-Eşrâf* (nşr. Suheyl Zekkâr, Riyâd ez-Zerkelî), I-XIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1417/1996.
- el-Bu'hârî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmail (ö.256/870), *es-Şâhih* (nşr. Muhammed Zuheyr b. Nâsir en-Nâsir), I-IX, 1422/2001.
- Ebû Hilâl el-'Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. 'Abdullâh (ö.395/1005 civârı), *el-Evâil*, Tanâtâ 1408H.
- Ebû 'Ubeyd, Ebû 'Ubeyd Kâsım b. Sellâm el-Herevî (ö.224/839), *Fedâ'ilu'l-**Kur'**ân* (nşr. Mervân el' A'tiyye, Muhsin Hîrâbe, Vefâ' Taqiyuddîn), Dâru İbn Keşîr, Beyrut 1416/1995.
- Hâf's b. 'Omer, Ebû 'Omer Hâf's b. 'Omer ed-Dûrî (ö.246/861), *Cuz'un filhî Kıra'âti'n-Nebî*, (nşr. Hikmet Beşîr Yâsîn), Medine 1408/1988.

- el-Hâkim, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. 'Abdullâh en-Nisâbûrî (ö.405/1015), *el-Mustedrek âle's-Saḥîhayn* (nşr. Muştafâ 'Abdulḳâdir 'Atâ), I-IV, Beyrut 1411/1990.
- İbn Ebî Dâvûd, Ebû Bekr 'Abdullâh b. Suleymân es-Sicistânî (ö.316/928), *Kitâbu'l-Meşâḥif* (nşr. Muḥammed b. 'Abduh), Kahire 1423/2002.
- İbn Ebî Ḥayşeme, Ebû Bekr 'Aḥmed b. Ebû Ḥayşeme (ö.279/893), *et-Ta'rîḫü'l-Kebîr* (nşr. İsmail Ḥasan Ḥuseyn), Riyad 1418/1997.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî (ö.235/850), *el-Muşannef* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), I-VII, Riyad 1409H.
- İbnu'l-Eşîr, Ebû'l-Ḥasen 'Alî b. Muḥammed el-Cezerî (ö.630/1233), *Usdu'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe* (nşr. 'Âdil Aḥmed er-Rufâ'î), I-VIII, Dâru İhyâ'it-Turâşî'l-'Arabî, Beyrut 1996.
- İbnu'l-Mubârek, Ebû 'Abdurrahmân 'Abdullâh b. Mubârek et-Turkî (ö.181/798), *el-Cihâd* (nşr. Nezîh Ḥammâd), ed-Dâru't-Tûnusiyye, Tunus 1972.
- İbn Sa'd, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. Sa'd b. Menî' (ö.230/845), *et-Ṭabakât* (nşr. 'Alî Muḥammed 'Omer), I-XI, Mektebetu'l-Ḥancî, Kahire 1421/2001.
- 'Omer b. Şebbe, Ebû Zeyd 'Omer b. Şebbe en-Numeyrî el-Başrî (ö.262/876), *Târîḫü'l-Medîne* (nşr. Fehîm Muḥammed Şeltût), I-IV, Cidde 1399H.
- Özşenel, Mehmet, "Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe", *DİA*, XXVI, 50.
- Ma'mer b. Râşid, Ma'mer b. Râşid el-Ezdî (ö.153/770), *el-Câmi'* (nşr. Ḥabîbu'r-Raḥmân el-'A'zamî), I-II (el-Muşannef'in 10 ve 11. cüzleri), Pakistan 1403/1982.
- el-Mustağfirî, Ebû'l-'Abbâs Ca'fer b. Muḥammed (ö.432/1041), *Feḳâilu'l-Ḳur'ân* (nşr. Aḥmed b. Fâris es-Sellûm), I-II, Dâru İbn Ḥazm, Beyrut 2006.
- eṭ-Ṭaberî, Ebû Ca'fer Muḥammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî (ö.310/923), *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli 'Âyi'l-Ḳur'ân* (nşr. 'Abdullâh b. 'Abdilmuḥsin et-Turkî), I-XXIV, Dâru Hicr, 1422/ 2001.
- et-Ṭayâlisî, Ebû Dâvûd Suleymân b. Dâvûd el-Başrî (ö.204/820), *el-Musned* (nşr. Muḥammed b. 'Abdilmuḥsin et-Turkî), I-IV, Dâru Hicr, 1419/1999.
- et-Tirmizî, Ebû 'Îsâ Muḥammed b. 'Îsâ (ö.279/893), *es-Sunen* (nşr. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf), I-VI, Beyrut 1998.
- el-Ya'ḳûbî, Ebû Ya'ḳûb Aḥmed b. İshâḳ (ö.292/905'den sonra), *et-Târîḫ*, Beyrut 1960.

HZ. EBÛ BEKİR DÖNEMİ FETİHLERİ

*Mahmut Kelpetin**

Hız. Ebû Bekir, irtidad olaylarının bastırılmasından sonra ilk fetih hareketlerini Arap Yarımadası dışına başlattı. Onun dönemindeki askerî seferler, Irak ve Suriye olmak üzere iki bölgede yoğunlaşmaktaydı. Bu da Müslümanların dönemin iki büyük gücü olan Sâsânî ve Bizans İmparatorlukları ile aynı anda karşılaşmaları demektir. Çünkü Irak cephesi Sâsânîler'in; Suriye bölgesi de Bizans'ın kontrolündeydi. Müslümanların bu iki köklü geçmişli olan imparatorluklarla aynı zamanda savaşmaya karar vermesi çok önemli bir girişimdi. Çünkü Müslümanlar, o zamana kadar düzenli ordularını olan ve üstün kuvvetlere sahip ordularla mücadele etmemişti. Aksine onlar sade hayat yaşayan; düşmanlarına ani baskınlarla üstünlük sağlayan; mağlup olunca da çölün imkânlarından istifade edip güvenliklerini sağlayan küçük organize bir güce sahiptiler. Bununla birlikte Müslümanların asıl üstünlüğü, Hz. Peygamber'in çizdiği hedef doğrultusunda İslâmiyet'i bütün dünyaya yayma arzuları ve inançlarıydı. Bu sebeple onlar, bu manevî gücün de etkisiyle Hz. Ebû Bekir'in halifeliği üstlendiği dönemde, iki cephede dünyanın en hızlı, en geniş ve en kalıcı fetih hareketini başlatmışlardır. Müslümanların İslâm fetihlerinde başarıya ulaşmalarında manevî gücün yanında Sâsânî ve Bizanslılar'ın kendi aralarında uzun süreden beri devam eden mücadelelerinin getirdiği olumsuzluklar; yönetici sınıf ile halk arasındaki bağların kopmuş olması; halkın siyasi otoritenin baskı ve zulmünden rahatsızlık duymaları etkili olmuştur. Nitekim bölge halkı fetihler süresince farklı dinden olmalarına rağmen İslâmiyet'in kendilerine sunduğu barış ve huzur ortamından oldukça etkilenmişler ve Müslüman fâtihlerin bölgedeki işlerini kolaylaştırmışlardır.¹

A) Irak Fetihleri

Tarihte Mezopotamya adıyla bilinen Irak toprakları, sahip olduğu verimli topraklar ve geniş arazilerin yanında stratejik önemi nedeniyle

* Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (orcid.org/0000-0002-6041-4964)

¹ Hüseyin Algül, "Hz. Ebû Bekir Dönemi", *İlk Dönem İslâm Tarihi*, ed. Casim Avcı, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013), s. 171.

eski çağlardan itibaren pek çok milletin dikkatini çekmiş ve çok çeşitli medeniyetlere beşiklik etmiştir. Bunların başında Sümer medeniyeti gelmektedir. Daha sonra bu bölge Akkad, Bâbil, Asur, Med-Pers, Grek, Roma-Bizans ve Sâsânîler'in temsil ettiği diğer büyük medeniyetlere de sahne olmuştur. İslâm öncesi dönemde ise Güney Arabistan'dan gelerek Hîre'de devlet kuran Lahmîler ve diğer bazı kabileler vasıtasıyla Câhiliye Arapları ile erken dönemde tanışma fırsatına sahip olmuşlardır.²

Müslümanların bu coğrafyaya gelmeleri Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ebû Bekir'in halifeliği zamanında gerçekleşmektedir. Esasen Hz. Peygamber, sağlığında Arap yarımadası dışına çıkmaya başlayan İslâm ordularına gösterdiği hedeflerden bir tanesi de Sâsânî imparatorluğu idi.³ Meselâ, Allah Resûlü, İslâm'a davet mektuplarını bazı devlet başkanlarına gönderdiği sırada (7/628) Kısra II. Hüsrev Pervîz'e de Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî ile bir mektup göndermişti. Ancak II. Hüsrev, elçiye hakarete bulunarak mektubu yırtmıştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber, kısra'nın mülkünün paramparça olması için beddua etmişti. Nitekim II. Hüsrev, o gece oğlu tarafından öldürülmüştü.⁴ Bu sebeple Hz. Ebû Bekir, ridde hareketlerini başarılı bir şekilde bastırdıktan sonra Sâsânîler ile yapılacak mücadelenin ilk safhasını teşkil edecek olan Irak bölgesinin fethine başladı.⁵ Bu hamlesiyle, İslâm dinini insanlara tebliğ etmek ve fethin esas gayesi olan i'lâ-yi kelimetullahı gerçekleştirmek hususunda Hz. Peygamber'in başlattığı stratejiyi devam ettirdi. Müslümanlar Irak fetihlerinin sonucunda bir taraftan bölgede kaybolan siyasi birliği yeniden tesis etmek diğer taraftan da başta İran, Horasan, Mâverâünnehir ve Hindistan'da gerçekleştirilecek fetihler için merkez konumunda olan bu bölgeye girme arzusunda idi.⁶

Müslümanlar, i'lâ-yi kelimetullahı gerçekleştirme gayesiyle ortaya çıktıkları bu yolda Kur'an'ın emri ve Hz. Peygamber'in tavsiyeleri doğrultusunda hareket etmişlerdi. Cihad hedefiyle giriştikleri bu mücadelede, elde edilen topraklarda örnek alınan; barış ve huzurun egemen olduğu; adalet ve eşitliğe dayanan yeni bir düzeni kurmaya çalışmışlardı. Müslümanlar, fetihler sonucunda kontrollerine geçen bu yeni yerlerde ül-

² İmâdüddin Halîl et-Tâlib, "Irak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 19: 87.

³ Buhârî, "İlim", 7; "Cihâd", 101; "Megâzî", 82.

⁴ Ebû 'Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, nşr. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1421/2001), 1: 223; Casim Avcı, "Kısra", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26:71.

⁵ Geniş bilgi için bk. Mahmut Kelpetin, *Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi Tarihi: Seyf b. Ömer ve Tarihiçiliği* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2012), 159-177.

⁶ Benzer bir yorum için bk. İmâdüddin Halîl, "Irak", 19: 87.

ke halkının zorla din değiştirmesine ya da baskı görmesine de müsaade etmemişlerdi. Çünkü zorla İşlmiyet'i benimseyen halkın ne kendilerine ne de topluma bir faydası vardır. Sadece toplumda yeni nifak hareketlerinin ve münafık diye isimlendirilen grupların oluşmasını sağlayacaktır. Nitekim Kur'an âyetleri de bunu teyid etmektedir: "Dinde zorlama yoktur"⁷ Yine fetihler neticesinde insanlar, Müslüman olmasalar bile İşlm hâkimiyetini kabul edip cizye ödemek şartıyla eski dinlerinde kalma hürriyetine ya da İşlmiyet'i tercih etmeleri halinde Müslümanlarla aynı haklara sahiptiler. Ayrıca bölge halkına yönelik öldürme ya da köleleştirme gibi bir uygulamanın içinde olmamışlardı.⁸

Hz. Ebû Bekir dönemi Irak bölgesi fetihlerinin başlamasında Müsennâ b. Hârise eş-şeybânî'nin girişimleri önemlidir. Müsennâ, Irak'ta Sâsânîler'e bağlı mahall yöneticiler olan merzbn ve dihknların, Arap kabilelerine yönelik baskılarını arttırması üzerine başkent Medin'e giderek durumu Sâsânî imparatoruna anlattı.⁹ Ancak istediği neticeyi elde edemedi. Bunun zerine Müsennâ b. Hârise, kendi kabilesinden bazı kimselerle beraber Sâsânîler zerine baskınlar düzenledi. Özellikle Hîre bölgesinden Sâsânî topraklarının i kesimlerine akınlar düzenleyerek onlara büyük sıkıntılar yaşattı. Bir süre sonra Müsennâ, Medine'ye gelerek Hz. Ebû Bekir'e, kendisini Ben şeybn'ın reisi olarak tanınması halinde sınırları korumak için İşranlılar'la savaşacağını belirtti. Halife, onun bu teklifini kabul etti ve kendisine bir ahidnme verdi.¹⁰ Memleketine dönen Müsennâ, Sâsânîler'e karşı Kfe ve civarından, amcasının oğlu Süveyd b. Kutbe de Basra'dan harekete geçti. Mücadele sonunda Sâsânîler, Müsennâ'ya üstünlük sağladılar. Bu gelişme zerine Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'in tavsiyesiyle Yemâme'de bulunan Hâlid b. Velîd'i Sâsânîler zerine yolladı. Müsennâ'ya da bir mektup yazarak Hâlid'e destek vermesini ve onunla birlikte hareket etmesini emretti.¹¹

Hâlid b. Velîd, Hz. Ebû Bekir'in talimatı zerine Sâsânîler'le savaşmak üzere Irak'a hareket etti.¹² Yolda Müsennâ b. Hârise'nin desteğini al-

⁷ el-Bakara 2/256. Ayrıca bk. Ynus 10/99; el-Kehf 18/29.

⁸ Mustafa Fayda, "Fetih", *Türkiye Diyanet Vakfı İşlm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12: 468-469.

⁹ Ebû Hanife ed-Dîneverî, *el-Ahbr't-tvl*, nşr. Abdülmün'im mir (Kahire: Dâru İhyai'l-kütübi'l-Arabiiyye, 1960), 111.

¹⁰ Ahmed b. Yahyâ el- Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, trc. Mustafa Fayda, 2. Baskı (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002), 344.

¹¹ Belâzürî, *Fütûh*, 344.

¹² Rivayetler ve fetih gzerghıyla ilgili değerlendirmeler için bk. Mahmut Kelpetin, "Hz. Ebû Bekir Döneminde Irak Fetihleri", *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* -, 2010, 14/43 (Bahar 2010): 267-288.

dıktan sonra ilk olarak Basra-Bahreyn yolu üzerinde bulunan, Übülle'nin güneybatısındaki Kâzime'ye geldi.¹³ Burada savaş düzenine geçtikten sonra Sâsânîler'e hücum etti. Mücadele sonunda başta Sâsânî kumandanı Hürmüz olmak üzere pek çok düşman askeri öldürüldü; kadın ve çocuklar esir alındı. Sâsânî askerlerinin birbirlerine demir zincirlerle bağlandıkları için "Zâtü's-selâsil" adı da verilen bu mücadelede, Hâlid ve Ka'kâ' b. 'Amr'ın katkıları Müslümanların zafer kazanmasında etkili oldu.¹⁴

Übülle ve Nehrülmerre (12/633)

Hâlid b. Velîd, Kâzime'de Sâsânîler'i mağlup ettikten sonra kaçanları takip etmesi için Müsennâ b. Hârîse'yi görevlendirdi. Müsennâ, Dicle nehri batıdan dökülen ve Übülle'nin biraz kuzeyinde kalan Nehrülmerre'ye gitti. Ardından savaş yapmadan bölge halkı ile anlaşma yaptı. Diğer yandan Übülle'ye gönderilen Ma'kil b. Mukarrin de bölgeyi kolayca fethetti.¹⁵

Mezâr ve Velece (12/633)

Hâlid b. Velîd'in Übülle'den sonraki güzergâhı Mezâr ve Velece oldu. Diğer yandan Sâsânî İmparatoru Erdeşîr, Zâtü's-selâsil mağlubiyetinden sonra yeni bir ordu hazırladı ve Hâlid b. Velîd komutasındaki Müslümanları durdurabilmek için Mezâr'a gönderdi. Gelişmelerden Müsennâ ve kardeşi Mu'annâ b. Hârîse sayesinde haberdar olan Hâlid, hemen Übülle'nin kuzey batısında yer alan Mezâr'a geldi. İki ordu arasında yapılan mücadelede Sâsânîler, ağır bir hezimete uğradılar. Bu gelişme üzerine İmparator Erdeşîr, önce Ender Zağar, ardından da Behmen Câzûyeh komutasında bir başka orduyu Hâlid b. Velîd üzerine gönderdi. Diğer yandan Hâlid, askerleriyle Hîre'nin yaklaşık 50 km. güneydoğusunda Fırat nehrinin yakınında bir yer olan Velece'ye geldi. Orada düşman askerlerini pusuya düşürerek bir kez daha mağlup etti.¹⁶

Ülleys ve Emgîşiyâ (12/633)

Velece savaşında pek çok mensubunu kaybeden Bekir b. Vâil kabilesi, Sâsânîler'in desteğiyle Fırat nehrinin batı sahilinde ve Hîre'nin 35 km. güneydoğusunda yer alan Ülleys'te Hâlid b. Velîd'e karşı savaşmak için

¹³ Hâlid b. Velîd'in Irak fetihlerine Nibâc'ta Müsennâ ile buluştuktan sonra Basra körfezinde bulunan Übülle üzerinden başladığı da söylenmektedir. bk. Belâzürî, *Fütûh*, 344-346.

¹⁴ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1387/1967), 3: 343, 346-350.

¹⁵ Taberî, *Târîh*, 3: 346-350.

¹⁶ Taberî, *Târîh*, 3: 351-354.

toplandılar. Bu gelişmeler üzerine Hâlid, hemen Ülleys'e geldi ve sonradan Nehrüddem¹⁷ adı verilen ırmağın yanında onları hezimete uğrattı. Daha sonra Hâlid, yeni hedef olarak belirlediği Fırat nehrinin Hîre kolu ile Fırât-ı Bâdeklâ kanalının birleştiği noktada Emgîşiyâ üzerine yöneldi. Şehre ani baskın düzenleyen Müslümanlar, Sâsânîler'i mağlup edip "daha önce benzeri görülmemiş ganimetler" ele geçirdiler.¹⁸

Hîre (12/633)

Emgîşiyâ'nın fethinden sonra Hâlid b. Velîd kumandasındaki Müslümanların yeni hedefi Hîre'dir. Irak'ın önemli bir merkezi olan Hîre, Mezopotamya'yı bedevî akınlarından koruyan bir kale olmasının yanında İran ile Arabistan arasındaki transit ticaret için hayatî önem taşıyan bir merkez konumundaydı.¹⁹ Diğer yandan Hîre merzubanı Âzâdbih, Hâlid'in Irak cephesinde takip ettiği fetih politikasından rahatsızlık duymaktaydı. Bu sebeple, oğlunu Fırat'ın kenarına gönderip Hâlid'in askerlerini ve ganimet mallarını taşıyan gemilerin sularını kestirdi. Ardından, Hîre'den ayrıldı ve ordusunu savaş düzenine geçirip Hâlid'i beklemeye başladı. Bu olaylardan habersiz olan Hâlid, askerlerini gemilere bindirdi ve ganimet mallarını yükletti. Fakat nehir yatağı değiştiği için gemiler bir süre sonra karaya oturdu. Hâlid, bu işi Sâsânîler'in planladığını anlayınca hemen harekete geçti. Âzâdbih'in oğlunun kumandasındaki Sâsânîler'i mağlup etti ve Fırat nehrini eski yatağına çevirdi. Daha sonra Hâlid, yoluna devam ederek Neced ile Havernak arasında bir yerde konakladı. Gelişmeleri takip eden Âzâdbih ise, oğlunun ve Kisrâ Erdeşir'in öldüğünü öğrenince savaş yapmadan bölgeyi terk etti.²⁰

Hâlid b. Velîd kumandasındaki Müslümanlar, Hîre'ye geldiğinde halk, şehri terk ederek etrafı yüksek surlarla çevrili kalelere sığındılar. Bunun üzerine Hâlid, şehri muhasara altına aldı ve komutanlardan Dırâr b. Ezver'i Kasru'l-ebîyâd; Dırâr b. Hattâb'ı Kasru'l-'Adesiyyîn; Dırâr b. Mukarrin'i Benî Mâzin ve Müsennâ b. Hârise'yi de İbn Bukaylâ sarayına gönderdi. Onlardan her biri görevlendirildikleri kalelere gittiler ve halkı

¹⁷ Hâlid'in savaş sonunda ele geçirilen esirleri bu ırmağın kenarında öldürtmesi üzerine nehrin kan renginde akmaya başladığı ve bu sebeple nehre "Kan ırmağı" anlamında Nehrüddem adı verildiği ifade edilmektedir. bk. Taberî, *Târîh*, 3: 356-357; Ebü'l-Hasen İzzüddîn İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, nşr. Halîl b. Me'mûn Şihâ (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1422/2002), 2: 360.

¹⁸ Taberî, *Târîh*, 3: 355-359; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3: 359-361.

¹⁹ Hüseyin Ali ed-Dakûkî, "Hîre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18: 122.

²⁰ Taberî, *Târîh*, 3: 359-360; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2: 361.

Müslüman olmaya çağırdılar. Fakat Hîreliler, bu daveti kabul etmedi ve Müslümanlar savaş düzenine geçtiler. Bir müddet sonra Hîre kaleleri arka arkaya fethedilmeye; saray ve manastırlar ele geçirilmeye başlandı. Bunun üzerine buralarda yaşayan din adamları, kendi idarecilerini suçladılar ve Hâlid'den emân alabilmek için görüşmelerde bulundular. Hâlid b. Velîd, onlardan İslâmiyet'i seçmek, cizye vermek ve savaşmak alternatiflerinden birini tercih etmelerini istedi. Hâlid ile Hîreliler adına görüşmeye gelen Amr b. Abdülmesîh arasında bazı konuşmalar geçti. Görüşmenin sonunda Hâlid ona:

- "Sen harb mi barış mı istiyorsun? diye sorunca Amr b. Abdülmesîh, şöyle cevap verdi:

- Elbette barış. Bunun üzerine Hâlid şunu sordu:

- Öyle ise bu kaleler nedir? O şu cevabı verdi:

- Bu kaleleri iyi kimse gelinceye kadar kötü kimselerden korunmak için yaptık.²¹ Bu konuşmalardan sonra sulh şartlarını müzakereye başladılar. Yapılan anlaşmaya göre Hîreliler, Müslüman olmayacaklarını ancak dinlerinde kalıp 100.000 dirhem cizye vermeyi kabul ettiklerini bildirdiler.²² Hîre'nin İslâm topraklarına dâhil edilmesi, Bânikyâ, Besmâ, Felâlic ve Hürmüzcerd gibi Fırat sahilindeki önemli toprakların savaş yapılmadan İslâm topraklarına dahil edilmesini sağlamıştır.²³ Çünkü onlar da Hîreliler ile yapılan anlaşma şartlarında Müslümanların yönetimine girmek istediler.

Enbâr (12/634)

Hâlid b. Velîd, Irak bölgesinde önemli noktaları fethettikten sonra Feluce'nin 5 km. kuzeybatısında yer alan ve tarıma elverişli topraklar üzerinde kurulmuş olan Enbâr'a doğru harekete geçti.²⁴ Burası Sâsânîler'in önemli bir erzak ve silah merkezi idi. Enbâr halkı, Hâlid'in gelişinden haberdar olunca hemen kalelerine çekildi. Hâlid kumandasındaki İslâm ordusu, Enbâr'a ulaştınca şehri muhasara altına aldı. Ancak halk teslim olmayı reddetti. Bunun üzerine Hâlid, şehrin etrafındaki bazı yerlerin yakılması emrini verdi. Felakete uğrayacağını düşünen Enbâr halkı, Hâlid'in ileri sürdüğü şartları kabul ederek anlaşmaya razı oldu.²⁵

²¹ Belâzürî, *Fütûh*, 347-348.

²² Taberî, *Târîh*, 3: 360-361; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2: 361-362.

²³ Taberî, *Târîh*, 3: 367-369.

²⁴ Abdülazîz ed-Dürî, "Enbâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 11: 171.

²⁵ Belâzürî, *Fütûh*, 351-352.

‘Aynüttemr (13/634)

Enbâr’ın fethini tamamlayan Hâlid b. Velîd, yerine Zibrikân b. Bedr et-Temîmî’yi vekil bıraktıktan sonra bölgenin önemli bir ticarî merkezi olan, Enbâr’ın güney batısındaki ‘Aynüttemr’e hareket etti. Sâsânîler’in muhafaz birliğinin de bulunduğu ‘Aynüttemr, iki başlı bir yönetim yapısına sahipti: Mihrân b. Behrâm, Sâsânîler’i; ‘Akka b. Ebû ‘Akka da Benî Nemr, Tağlib ve İyâd kabilelerinden oluşan Arap kabilelerini temsil yetkisine sahipti. Nitekim onlar Hâlid’in şehre yaklaştığından haberdar olunca savaş hazırlığına giriştiler.

Müslümanların mücadelenin hemen başında ‘Akka b. Ebû ‘Akka’yı esir alması, düşman askerlerinin kısa sürede çözülmesini sağladı. Nitekim Mihrân b. Behrâm askerleriyle beraber şehri terk etti. Diğer yandan Hâlid, kalelerine çekilen ‘Aynüttemr halkını muhasara etti ve kendi şartlarını kabul ettirinceye kadar kuşatmayı sürdürdü. Çaresiz kalan halk, Hâlid’in vereceği hükme razı olarak kalelerinden dışarı çıktılar. Böylece Basra Körfezi’nden ‘Aynüttemr’e kadar Fırat nehri boyunca uzanan topraklar Müslümanların hakimiyetine girmiş oldu.²⁶

B) Hz. Ebû Bekir Dönemi Suriye Fetihleri

Hz. Ebû Bekir, Sâsânî hâkimiyetinde bulunan Irak topraklarında fetihlerin devam ettiği sırada Suriye bölgesine de ordu göndermeyi düşündü. Bunun için Mekke, Tâif, Yemen, Necid ve Hicaz’daki bütün Araplara mektuplar yazdı ve onları Bizans’la yapılacak olan savaşa teşvik etti. Hz. Ebû Bekir’in davetine icabet eden kimseler Medine’ye geldiler. Daha sonra Hz. Ebû Bekir, ‘Amr b. ‘Âs’ı Eyle yolunu takip ederek Filistin’e, Yezîd b. Ebû Süfyân’ı Dimaşk’a, Ebû ‘Ubeyde’yi Humus’a ve Şurahbîl b. Hasene’yi de Ürdün’e gönderdi.²⁷ Yezîd b. Ebû Süfyân, Bizans topraklarına ulaştığında Ölüdeniz’in kuzeyinde ‘Akabe körfezinin güneyindeki ‘Arabe vadisinde düşman askerlerinin toplandığından haberdar oldu. Bunun üzerine Ebû Ümâme el-Bâhilî komutasında bir orduyu onların üzerine sevketti. Mücadele sonunda bozguna uğrayan Bizans ordusu, Gazze yakınlarındaki Dâsin’e çekilmek zorunda kaldı. Gelişmelerden haberdar olan Bizans İmparatoru Herakleios, Humus’a geldi ve askerlerini savaşa hazırladı. Onun hedefi, Müslümanların hücumlarını durdurabilmek ve onları Bizans topraklarından çıkarmaktı. Nitekim kardeşi Theodoros kumandasındaki bir orduyu Filistin’e, ‘Amr b. ‘Âs’ın üzerine sevketti. Bu ordunun gelişinden haberdar olan ‘Amr b. ‘Âs, Hz. Ebû Bekir’e durumu bildirerek ondan yardım istedi. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, Irak topraklarında bulunan Hâlid b. Velîd’e mektup yazdı ve ondan Suriye’ye gitmesini istedi.²⁸

Irak cephesinde savaşan Hâlid b. Velîd, halifenin emri üzerine Müsennâ b. Hârise’yi yerine vekil bıraktıktan sonra bölgeden ayrıldı.

²⁶ Taberî, *Târîh*, 3: 376-377; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 2: 365-366.

²⁷ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 2: 402-407; Ebü’l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Cize: Dâru Hicr, 1417-1419/1997-1999), 7: 3.

²⁸ Belâzürî, *Fütûh*, 156-159; Taberî, *Târîh*, 3: 387-393, 392-393, 405-406; Kelpetin, *Hulefâ-yi Râşidîn*, 177-184; Mustafa Fayda, *Hulefâ-yi Râşidîn Devri (Dört Halife Dönemi)* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2014), 206; Kelpetin, *Hulefâ-yi Râşidîn*, 177-184.

İlk olarak Dûmetülcendel'e giden Hâlid burada Hz. Peygamber'in vefatından sonra zekât vermeyerek irtidad eden Ükeydir ile savaştı. Savaşta Ükeydir öldürüldü ve Dûmetülcendel ikinci kez fethedildi. Bu sırada Hâlid b. Velîd, Hz. Ebû Bekir'den Suriye bölgesindeki seferine devam etmesini emreden ikinci bir mektup daha aldı. Bunun üzerine hemen ordusuyla birlikte harekete geçti ve Kelb kabilesinin suyu olan Kurâkır'a geldi. Hâlid, Suriye'ye giderken düşmanın fark etmeyeceği ve bilinmeyen

farklı bir rotayı kullanmak istedi. Nitekim seyahat süresince kendilerine yardımcı olması için Râfi‘ b. ‘Umeyre’yi rehber olarak tuttu. Müslümanlar, sıkıntılı geçmesi beklenen çöl yolculuğunu rehberin kılavuzluğunda beş günde tamamladılar ve Süvâ’ya ulaştılar.²⁹

Hâlid b. Velîd, Süvâ’dan ayrıldıktan sonra Gassâniler’in kontrolünde olan Mercirâhit’e yöneldi. Hâlid, Dımaşk’ın güneyinde yer alan bu noktaya paskalya gününde baskın düzenledi ve kontrolü altına aldı. Ardından güneye yönelerek Kanât-ı Busrâ’ya geldi. Burada Ebû ‘Ubeyde, Şürahbîl ve Yezîd ile buluştu. Hâlid kumandasındaki İslâm ordusu, kısa bir muhasaranın ardından Busrâ’yı ele geçirdi (13/634). Müslümanlar şehir halkıyla canları, malları ve çocuklarının emniyetinde olmasına karşılık cizye ödemek üzere anlaşma yaptılar.³⁰

Ecnâdeyn Savaşı (13/634)

Busra’nın ele geçirilmesinden sonra Hâlid b. Velîd kumandasındaki İslâm ordusu, kuzeye doğru ilerleyerek Kudüs’ün batısında Remle ile Halîl şehrinin kuzeybatısındaki Beytüçibrîn arasında bulunan Ecnâdeyn’de³¹ konakladı. Bizanslılar, İmparator Herakleios’un kardeşi Theodoros komutasında yaklaşık 100.000 savaştıdan oluşan kalabalık bir orduyla hazırlıklarını tamamladı. Hâlid b. Velîd de yaklaşık 30.000 kişiden meydana gelen ordusunu savaş düzenine geçirdi. Mu‘âz b. Cebel’i sağ kanada; Sa‘îd b. ‘Âmir’i sol kanada; Ebû ‘Ubeyde’yi merkez kuvvetlerin komutanlığına; Sa‘îd b. Zeyd’i de süvari birliklerinin başına tayin etti.

Ayrıca saflar arasında dolaşarak askerlerini savaşa teşvik edip sabırlı davranmalarını ve tek bir noktada durmamaları gerektiğini hatırlattı. Hazırlıkların tamamlanmasından sonra da savaşa geçildi. Müslümanlar, zaman zaman zorluk yaşamalarına rağmen çok çetin ve kanlı bir mücadelenin ardından kendilerinden silah ve teçhizat bakımından çok güçlü olan Bizans kuvvetlerine karşı üstünlük sağladılar (28 Cemâziyelevvel 13/30 Temmuz 634). Savaş sonucunda 3.000 kadar düşman askeri öldürüldü ve çok sayıda esir alındı. Düşman askerlerinin bir kısmı da savaş alanını terk edip Dımaşk ve Humus gibi Bizans şehirlerine sığındılar. Diğer yandan beklemediği bir yenilgiyle karşılaşan Bizans İmparatoru Herakleios ise

²⁹ Belâzürî, *Fütûh*, 159-161; Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn*, 214-218.

³⁰ Belâzürî, *Fütûh*, 159-163; Taberî, *Târîh*, 3: 415-417; Mustafa Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn*, 222-225.

³¹ Yeri tam olarak belli değildir. Filistin’in güneybatı ovasında bir yerdir; Kudüs’ün 25 km batıya da güneybatısında; bugünkü Beyt Cimil köyünün güneyinde olabilir. bk. *The history of al-Tabari (Ta’rikh al-rusul wa’l-muluk): The challenge to the empires*, trc. Khalid Yahya Blankinship (Albany: State University of New York, 1993), 11: 126.

savaşın sonucunu öğrendiğinde Humus'tan ayrılıp Antakya'ya sığındı. Ecnâdeyn zaferi ile Suriye kapıları Müslümanlara açılmış oldu.³²

³² Belâzürî, *Fütûh*, 162-165; Süleyman b. Mûsâ el-Kelâ'î, *el-İktifâ' fî megâzî Resûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ'*, nşr. Muhammed Kemâleddin İzzeddin Ali (Beirut: Âlemü'l-kütüb, 1417/1997), 2: 203-204; Hakkı Dursun Yıldız, "Ecnâdeyn Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10, 385; Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn*, 226-227; Mahmut Kelpetin, *Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi Tarihi: Seyf b. Ömer ve Tarihiçiliği* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2012),

KAYNAKLAR

- Algül, Hüseyin. "Hz. Ebû Bekir Dönemi". *İlk Dönem İslâm Tarihi*. Ed. Casim Avcı. 171. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Avcı, Casim. "Kisrâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26: 71. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ. *Fütûhu'l-büldân*. Trc. Mustafa Fayda. 2. Baskı. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi'u's-sahîh*, 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- ed-Dakûkî, Hüseyin Ali. "Hîre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18: 122. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Dîneverî, Ebû Hanîfe. *el-Ahbârü't-trvâl*. Nşr. Abdülmün'im Âmir. Kahire: Dâru İhyai'l-kütübî'l-Arabiyye, 1960.
- ed-Dürî, Abdülazîz. "Enbâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11: 171. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Fayda, Mustafa. "Fetih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 468-469. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- . *Hulefâ-yı Râşidîn Devri (Dört Halife Dönemi)*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2014.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 20 Cilt, Cîze: Dâru Hicr, 1417-1419/1997-1999.
- İbn Sa'd, Ebû 'Abdillâh Muhammed. *et-Tabakâtu'l-kübrâ*. Nşr. Ali Muhammed Ömer. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1421/2001.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn. *el-Kâmil fi't-Târih*. Nşr. Halîl b. Me'mûn Şihâ. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1422/2002.
- Kelâ'î, Süleyman b. Mûsâ. *el-İktifâ' fi megâzî Resûlillâh ve's-selâseti'l-hulefâ'*. Nşr. Muhammed Kemâleddin İzzeddin Ali. 4 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1417/1997.
- Kelpetin, Mahmut. "Hz. Ebû Bekir Döneminde Irak Fetihleri". *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* -. 2010, 14/43 (Bahar 2010): 267-288.
- . *Hulefâ-yı Râşidîn Dönemi Tarihi: Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2012.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'r-rusul ve'l-mülûk*. Nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl. 11 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1387/1967.
- . *The History of al-Tabarî (Ta'rih al-rusul wa'l mulûk)*. Ed. İhsan Abbas v.dğr. 39 Cilt. Albany: State University of New York, 1985-1998.
- et-Tâlib, İmâdüddin Halîl. "Irak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19: 87. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Yıldız, Hakkı Dursun. "Ecnâdeyn Savaşı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10: 385. Ankara: TDV Yayınları, 1994.

HZ. EBÛ BEKİR'İN YÖNETİM ANLAYIŞI VE İDARECİLERİYLE MÜNASEBETLERİ

Adem APAK¹

GİRİŞ

Hız. Ebû Bekir'in idare politikasında genel hatlarıyla Hız. Peygamber'in (sav) yönetim prensiplerinin belirgin yansımaları görülür. Diğer yandan İslâm tarihinin Hız. Muhammed (sav) dönemi dikkate alındığında yapılan uygulamalarda Allah Rasûlü'ne (sav) en yakın görüşlerin Hız. Ebû Bekir tarafından serdedildiği, başka bir ifadeyle ashâb içinde daha ziyâde onun yer aldığı grubun görüşlerine itibar edildiğine şahit olunur. Nitekim Kayser, Kistrâ ve Necâşî gibi devlet başkanlarını tanımış bulunan Araplar, bu özelliği sebebiyle Hız. Ebû Bekir'i "Peygamber'in veziri" olarak vasıflandırmışlardır.² İbn Kayyim el-Cevziyye de onun idaresinin Hız. Peygamber'in (sav) yönetimiyle çok yakın benzerlik gösterdiğini zikreder.³

Hız. Ebû Bekir, kendi yönetim anlayışını halîfe seçilmesinden hemen sonra yaptığı konuşmada şu şekilde ortaya koyar:

"Allah'a yemin olsun ki benim asla hilâfet makamında gözüm olmamıştır. Ne gündüz ne de gece bunu asla kendim için istemedim. Bu işin bana verilmesi için ne kendi içimden ne de açıktan Allah'a duada bulundum. Ancak bu görevi kabul etmemem halinde toplumda fitne ve karışıklıkların çıkacağından endişe ettim. Bu vazife üzerimde iken asla rahat ve huzur içinde bulunamayacağım. Allah'ın bana nasip edeceği kuvvet ve imkânlar bir yana bana verilen bu işi tam olarak yerine getirebilmem için şahsen elimde ne bir güç ne de bir imkân vardır. Bugün benim yerime daha iyi bir başkasının seçilip görevlendirilmesini isterdim."⁴ "Ey insanlar! En iyiniz olmadığım halde sizin idareciniz olarak seçilmiş bulunuyorum. Şayet görevimi layıkıyla yaparsam, bana yardım ediniz. Yanlış hareket ve davranışta bulunursam bana doğru yolu gösteriniz. Doğruluk, iti-

¹ Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

² Kettânî, Muhammed Abdülhay, *et-Terâtibu'l-İdâriyye*, I, 98.

³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-Muvakkâ'in 'an Rabbi'l-Âlemîn*, V, 119-120. Bu konuda ayrıca bk. Balci, İsrâfil, *Sâdık Halife Hız. Ebû Bekir*, s. 121-165.

⁴ Hâkim, *Müstedrek*, III, 66.

mat ve emniyet; yalancılık ise hainlik ve itimada karşı suistimaldir. Güçsüz olanınız şayet haklı ise hakkını alıncaya kadar benim yanımda güçlüdür. Güçlü olanınız haksız ise kendisinden hak sahibinin hakkını alıncaya kadar benim yanımda güçsüzdür. Bir millet Allah yolunda cihadı terk ederse zillete dūçâr olur. Bir millet arasında kötülükler yaygın olursa Allah onlara umumî bir belâ verir. Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ettiğim sürece bana itaat ediniz. Şayet onlara isyan edersem bana itaatiniz gerekmez. Allah'ın rahmeti üzerinize olsun".⁵

Hz. Ebû Bekir' îrâd ettiği mezkûr hutbede yönetim anlayışının ana umdeleri sunulmuştur. Onun idarî prensiplerini ise aşağıdaki başlıklar altında detaylandırmak mümkündür.

A. İstişare

İstişare kamu yönetimi açısından değerlendirildiğinde herhangi bir devlet başkanının veya yöneticinin karşı karşıya kaldığı bir problemin halli konusunda ister resmî, isterse gayr-i resmî kanalla olsun görüşüne itibar ettiği kişi veya gruplar ile gerçekleştirdiği danışma ve fikir alış-veriş faaliyeti olarak tanımlanabilir. İslâm tarihinde bu uygulamanın siyasî anlamda sistemleşmiş şekline şûrâ denilir.⁶

Hz. Ebû Bekir, idarî faaliyetlerinde genelde ashâbın tamamının görüşünü almaya çalışmakla birlikte, onun en yakın danışmanlarının Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Abdurrahman b. Avf, Hz. Muâz b. Cebel ve Hz. Zeyd b. Sabit gibi sınırlı sayıdaki sahâbî olduğu anlaşılır. Halîfe hem hızlı karar verilmesi gereken konularda hem de geniş katımlı toplantıların hazırlık görüşmelerinde bu şahıslarla sık sık bir araya gelme ihtiyacı duymuştur. Yönetimi esnasında Hz. Ebû Bekir'in en büyük yardımcısı ise neredeyse siyasî ortağı konumunda değerlendirilebilecek olan Hz. Ömer'dir. Bu nedenle halîfe hemen bütün önemli devlet meselelerinde onun görüşünü alma ihtiyacı duymuştur. Vefatından önce de Müslüman toplumun kanaat önderlerinin fikrini almak suretiyle Hz. Ömer'i kendi yerine halîfe tayin etmiştir.⁷

Hz. Ebû Bekir halîfeliği döneminde Medine'de ashâb büyükleriyle görüş alışverişinde bulunmasının yanı sıra uzak beldelerde görev yapan idarecilerine de vazifeleriyle ilgili olarak yanlarında bulunan tecrübeli ki-

⁵ Vâkıdî, *Ridde*, s. 48; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 311; Ebû Ebeyd, *Kitabu'l-Emvâl*, s. 72-73; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 182-183.

⁶ Türcan, Talip, "Şûrâ", *DİA*, XXXIX, 230-235.

⁷ Ebû Yûsuf, *Kitabu'l-Harâc*, s. 12; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 274; Taberî, *Tarih*, III, 428-433.

şilere danışmalarını, onlarla istişare yapmadan harekete geçmemelerini emretmiştir. Nitekim peygamberlik iddiasında bulunan Müseylime ile savaşmak üzere görevlendirdiği komutanı Hâlid b. Velîd'e herhangi bir savaşa girmeden önce kendisiyle birlikte bulunanların kanaatlerini alması talimatını vermiştir.⁸

Halîfe yönetim makamında mutlak yetkiye sahip bir yönetici olmakla birlikte bazı devlet görevlerini yakın arkadaşlarına devrederek bu sayede idarede vazife paylaşımının İslâm tarihindeki ilk örneklerini de vermiştir. Bu amaçla Medine'de davalara bakma görevini Hz. Ömer'e bırakmış, Hz. Ebû Ubeyde'yi Beytülmal emini (Hazine görevlisi) tayin etmiştir.⁹ Hz. Zeyd b. Sâbit, Hz. Ali ve Hz. Osman gibi şahıslardan da devlet kâtipliği hizmeti almıştır.¹⁰

B. Kararlılık

Hz. Ebû Bekir kaynaklarda gayet halîm-selîm, son derece yumuşak huylu, şefkatli ve alçak gönüllü olarak tasvir edilir.¹¹ Müslümanların ittifağıyla devletin en yüksek makamı olan hilâfete seçilmiş olmasına rağmen halka yaptığı ilk konuşmasında "En iyiniz olmadığım halde sizin başkanınız olarak seçilmiş bulunuyorum" ifadesini kullanması, onun tevazuunun boyutlarını ortaya koyar. Halifenin aynı konuşmasında geçen "Yanlış hareket ve davranışta bulunursam bana doğru yolu gösteriniz" demesi de alçak gönüllülüğün bir başka yansımasıdır. İnsanî ilişkilerinde mütevazı tavrıyla öne çıkan Hz. Ebû Bekir, vazife ve sorumluluk hususunda ise son derece titiz, ciddi ve kararlı bir tutum sergilemiştir. Dolayısıyla din ve devlet işlerinde onun bir ihmal hatta tereddüdüne tesadüf etmek neredeyse mümkün değildir. Nitekim halîfe, gerek doğrudan şahsî kanaati gerekse ashâb önde gelenleriyle yaptığı istişareden sonra olsun herhangi bir konuda belli bir kanaat oluştuğunda bunun kararlı bir şekilde uygulanmasını istemiştir. Onun bu anlayışı dostlarına cesaret verirken, düşmanlarını sindirmiştir. Hz. Ebu Bekir'in idaredeki kararlılığını Üsâme ordusunun harekete geçirilmesinde ve ridde savaşlarındaki tutumunda açıkça görmek mümkündür:

Hz. Peygamber (sav) başta Üsâme'nin babası Zeyd b. Hârise olmak üzere Mûte Savaşı şehitlerinin intikamını almak üzere Üsâme b. Zeyd komutasında bir ordu hazırlamış ve orduyu Suriye istikametine göndermeye

⁸ Vâkıdî, *Ridde*, s. 113.

⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 184.

¹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 202; Taberî, *Tarih*, III, 426.

¹¹ Taberî, *Tarih*, III, 424.

karar vermişti. Ancak rahatsızlığı ve akabinde vefatı sebebiyle bu teşebbüs akamete uğradı.¹² Hz. Ebû Bekir halîfe seçilmesinin hemen ardından hazır bekleyen askerî birliği harekete geçirmeye karar verdi. Ashâbdan bazıları Arap Yarımadası'nın çeşitli bölgelerinde ridde hadiselerinin baş gösterdiğini, dolayısıyla orduyu göndermenin Medine'yi savunmasız duruma düşüreceğini ileri sürerek halîfeden bu kararından vazgeçilmesini istediler. Fakat Hz. Ebû Bekir "Arslanların gelip beni kapacaklarını bilsem, şehirde benden başka kimse kalmasa da orduyu göndereceğim. Zira Üsâme'nin gitmesini bizzat Rasûlullah emretmişti" diyerek yapılan teklifi kesin bir şekilde geri çevirdi. Onun seferi başlatma konusundaki kesin kararını gören Müslümanlar bu defa Hz. Ömer aracılığı ile Üsâme'nin henüz genç olması sebebiyle onun yerine daha tecrübeli birisinin komutan tayin edilmesinin uygun olacağını bildirmeleri üzerine halîfeden aynı cevabı aldılar: "Onu Rasûlullah (sav) tayin etmiştir, dolayısıyla yerine başkasının getirilmesi mümkün değildir."¹³ Hz. Ebû Bekir, gerek plânlanan askerî faaliyetin gerçekleştirileceğini, gerekse Üsâme'nin komutanlığı konusundaki kararlılığını göstermek amacıyla bizzat orduyu uğurlamaya geldi. Üsâme ve diğer komutanlar atlarına binmiş durumda iken halîfe yanlarında yaya olarak yürüyordu. Hz. Ebû Bekir, Üsâme'nin atından inmesine izin vermediği gibi, kendisine getirilen ata binmeyi de reddetti. Halîfeyi ordu komutanının yanında yaya olarak gören Müslümanlar onun kararlılığını açık bir şekilde görmüş oldular. Hz. Ebû Bekir bu tavırla da yetinmeyerek Medine'de kendisine yardımcı olarak kalması için Hz. Ömer adına başkomutan Üsâme'den izin istedi.¹⁴ Halîfenin, emrinde bulunan bir komutanından müsaade alması alışlagelen bir uygulama değildi. Ancak Hz. Ebû Bekir'in bu davranışındaki asıl amaç, başarılarındaki komutan hakkında tereddüt içinde olan askerlere bir mesaj vermektir. Bu mesaj da askerler tarafından alınmıştır. Gerekli hazırlıkların tamamlanmasının ardından ordu 1 Rabûlâhir 11 (26 Haziran 632) tarihinde harekete geçti. Yaklaşık iki buçuk ay süren seferde Üsâme ordusu Suriye bölgesinde Kudâa kabilesinin oturduğu bölgelere, oradan da bugünkü Akabe Körfezi'nin doğu kesimlerine kadar ilerleyerek dinde sebat edenleri, isyan edenlere karşı koruduğu gibi bölgede irtidat eden kabileleri cezalandırdı. Eyle denilen mevkie kadar ilerleyen askerler burada bulunan âsî kabileleri itaat altına almalarının ardından Medine'ye döndüler.¹⁵

¹² Taberî, *Târih*, III, 184.

¹³ Buhârî, *Ahkâm* 33; Vâkıdî, *Ridde*, s. 51; Taberî, *Tarih*, III, 225.

¹⁴ Vâkıdî, *Ridde*, s. 54; Taberî, *Tarih*, III, 226-227.

¹⁵ Taberî, *Tarih*, III, 227.

Hz. Ebû Bekir, Üsâme ordusunun harekete geçirilmesindeki sebat ve kararlılığını ridde hadiseleri esnasında da göstermiştir. İrtidat edenlerin bir kısmı sahte peygamberlerin etrafında toplanarak Müslümanlık dairesi dışına çıkarlarken, diğer bir kısmı ise İslâm'a bağlı kalacaklarını ancak buna karşılık zekât vermeyeceklerini Medine'ye bildirmişlerdi.¹⁶ Bunun üzerine Hz. Ömer başta olmak üzere ashâb önderleri bu gibi grupların belli bir süre zekâtтан muaf tutulmaları teklifinde bulundular. Ancak halîfe onlara şu tarihî cevabını verdi: "Allah'a yemin ederim ki, namaz ile zekâtın arasını ayıranlara karşı savaşıcağım. Çünkü zekât malın hakkıdır. Onlar Rasûlullah'a (sav) verdikleri zekât hayvanının başına bağlanan ipi dahi bana vermekten çekinirlerse, yine onlarla savaşırım".¹⁷ Hz. Ebû Bekir'in bu konudaki kararlılığını gören Müslümanlar derhal ridde ve isyan hadiselerini bastırma faaliyetini başlatmışlardır.

C. Müsamaha

Hz. Ebû Bekir'in yönetimdeki müsamaha anlayışını Hz. Peygamber (sav) tarafından Yemen bölgesine idareci olarak tayin edilmiş olan Hâlid, Amr ve Ebân b. Sa'îd el-Âs kardeşlerle ilgili uygulamasında daha açık bir şekilde görmek mümkündür. Allah Rasûlü'nün (sav) vefatından sonra adı geçen şahıslar görev yerlerini terk edip Medine'ye dönmüşlerdi. Halîfe, vazifelerinde başarılı bulunduğu Sa'îdoğulları'nı eski yerlerinde bırakmak niyetini açıklamış, ancak onlar Hz. Peygamber'den (sav) başkası için vazife yapmayacaklarını ileri sürerek teklifi kabul etmemişler, bunun yerine Şam seferlerine iştirak edeceklerini bildirmişlerdir. Hz. Ebû Bekir onların kararına saygı duymuş ve Suriye cephesine gitmelerine müsaade etmiştir.¹⁸ Bu kardeşlerden Hâlid b. Sa'îd görev yerini terk edip Medine'ye geldiğinde Hz. Ebû Bekir'in halîfe seçilmesinden memnun olmadığını açıkça ifade etmiş, bu görevi Ebû Bekir'e terk ettikleri için Hz. Ali ile Hz. Osman'ı şiddetle kınamıştı.¹⁹ Bu gelişmeden haberdar olmasına rağmen halîfe onun tenkitlerini olgunlukla karşılamış, hadiseyi şahsiyet meselesi yapmayıp Hâlid b. Sa'îd'e karşı kin beslememiş, üstelik Hz. Ömer'in yoğun muhalefetine rağmen onu Şam bölgesine sevk edilen ilk orduya komutan tayin etmiştir.²⁰

¹⁶ Vâkıdî, *Ridde*, s. 48.

¹⁷ Buhârî, *Zekât 1, İstîtâbetü'l-Mürteddîn 3*; Vâkıdî, *Ridde*, s. 51-52.

¹⁸ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, II, 97-98.

¹⁹ Belâzürî, *Ensâb*, I, 588.

²⁰ Belâzürî, *Futûhu'l-Buldân*, s.149; Taberî, *Tarih*, III, 387-388; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 275-276.

Hız. Ebû Bekir'in yöneticilerine gösterdiği müsamahayı Hâlid b. Velîd ile ilgili uygulamasında da görmek mümkündür: Ridde harpleri sırasında peygamberlik iddiasında bulunanlardan Secah ile birlikte hareket eden Benî Hanzala reisi Mâlik b. Nüveyre, Hâlid b. Velîd'in emriyle öldürülmüş, Hâlid daha sonra maktulün dul eşi Leylâ ile evlenmişti. Hâlid'in Mâlik'i hanımı ile evlenmek için öldürdüğü iddiaları Medine'ye ulaştırılınca²¹, Hız. Ömer halîfeden onun azlini ve muhakeme edilmesini talep etti. Hız. Ebû Bekir ise huzuruna çağırıldığı Hâlid'i hesaba çekti, yanlış yaptığını hatırlattı, hatta onu şiddetli bir şekilde azarladı.²² Bununla birlikte "Ben asla Allah'ın kâfirlere karşı kınından çıkardığı bir kılıcı, kınuna sokmam" diyerek Hâlid'in görevden alınması taleplerini dikkate almadı.²³

D. Ehliyet

Hız. Ebû Bekir yöneticilikte en önemli özelliği ehliyet olduğuna inanıyordu. Bu sebeple seçildiği gün yaptığı konuşmada bizzat kendisinin devlet başkanlığı görevinde kalabilmesinin ancak görevini layıkıyla yapmasına bağlı olduğunu ifade etmiştir. Halîfenin yöneticilikteki ehliyetini Suriye bölgesine komutan tayin ettiği Yezîd b. Ebû Süfyan'a yaptığı tavsiyeler açıkça ortaya koymaktadır:

"Ben seni denemek, zorluklarla karşı karşıya bırakmak ve bu konuda yeterli bir duruma gelmen için komutan tayin ettim. Bu işi güzel yaparsan seni vazifende bırakır, hatta daha da büyük görevler veririm. Yapamazsan azledirim... Sakın ha cahiliye devri taassubuna kapılmayasın, çünkü Allah cahiliyeye de, cahiliye halkına da buğzeder. Askerlerinin yanına gittiğin zaman onlarla iyi sohbetin olsun. Onlara öğüt verdiğin zaman sözünü kısa tut, çünkü fazla sözün bir kısmı diğer kısmını unutturur. Düşmanın elçileri yanına gelecek olursa, onlara ikramda bulun, ancak onları karargâhında fazla tutma. Öyle ki onlar senin hakkında hiçbir şey öğrenmeden yanından ayrılınsınlar. Onlara hiçbir şey göstermemeye çalış, aksi takdirde senin zayıf yanlarını görür ve senin bildiklerini bilirler. Yanında bulunanlardan hiç kimsenin onlarla konuşmasına fırsat verme. Onlarla konuşmayı bizzat kendin yap. Gizli olması gereken şeyleri dışarı vurma ki işlerin karışmasın. Fikir sorduğun zaman dürüst ol ki sana samimi olarak fikirlerini söylesinler. Geceleyn arkadaşlarınla sohbet et. Bu şekilde sana

²¹ Vâkıdî, *Ridde*, s. 107; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 242-243.

²² Vâkıdî, *Ridde*, s. 146; Taberî, *Tarih*, III, 278-280;

²³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 396; Taberî, *Tarih*, III, 279-281, 391.

çeşitli haberler gelecek ve önündeki perdeler kalkacaktır. Hak eden kimseyi cezalandırmaktan çekinme ve tereddüt etme. Ceza vermek için aceleci olma, gevşek de davranma. Askerlerinin ailelerinden gafil olma, aksi takdirde askerin bozulur. Onların gizliliklerini de araştırma, o zaman onları rezil edersin. İnsanların sırlarını açığa çıkarma, onların sana söyledikleriyle yetin. Boş işlerle uğraşanlardan uzak dur, doğru ve vefakâr kimselele otur-kalk. Korkma, çünkü sen korkarsan yanındakiler de korkar. Ganimetten çalmaktan uzak dur. Çünkü bu fakirliği yaklaştırır, zaferi uzaklaştırır. Kendilerini manastırlara hapsetmiş kimseler bulacaksınız. Onları hayatlarını adadıkları şeyle baş başa bırak.”²⁴

Hz. Ebû Bekir yöneticilerini ehil insanlardan seçme konusunda titizlik göstermiş, akrabalık, nüfuz, hatır-gönül gibi iltimas taleplerine boyun eğmemiştir. Ona göre yönetimde esas alınması gereken şey tayin edilen görevlinin vazifeye ehil ve layık olması ve devlet sorumluluğu taşıyabilmesidir. Bu amaçla komutanlarına cahiliye gururuna kapılmamalarını, kabilecilik (asabiyet) peşinde koşmamalarını tenbihlemiştir. İdarî ve askerî görevlerin verilisinde akrabalığın değil, ehliyetin temel alınmasının gereğini sık sık vurgulamış²⁵, ortaya koyduğu bu prensipleri uygulamalarıyla bizzat göstermiştir. Halife kabilecilik duygularını çağırıştırır endişesiyle yönetimi esnasında meydana gelen ridde hadiselerinde ve Irak-Şam fetihlerindeki ordularda kendi kabilesi Teymoğulları’ndan hiç kimseyi komutan tayin etmemiştir. Onun kabilecilik konusundaki hassasiyeti, aşere-i mübeşşere içinde yer alan yakın akrabası Talha b. Ubeydullah’ın onun zamanında önemli bir devlet görevine getirilmesine engel olmuştur.²⁶

Hz. Ebû Bekir görevlendirmelerde ehliyet konusuna önem verdiği gibi seçtiği idarecilerinden de aynı hassasiyeti beklemiştir. Bunun en güzel örneklerinden biri halîfenin Yezîd b. Ebû Süfyan’a yaptığı şu uyarıdır:

“Senin adına en çok korktuğum husus iltimas meselesidir. Peygamber şöyle buyurmuştur: Müslümanlara ait herhangi bir işin başına geçip de iltimas eseri olarak o işe birini tayin eden kişi Allah’ın lanetine uğrar. Allah ondan bir mazeret veya fidye kabul etmeyerek kendisini cehenneme atar.”²⁷

Hz. Ebû Bekir’in Kudâa kabilesine görevlendirdiği Velîd b. Ukbe ile Amr b. el-Âs’a ayrı ayrı gönderdiği talimatname, İslâm’ın evrensel ahlâk esaslarını ortaya koymaktadır:

²⁴ Mes’ûdî, *Mürûcü’z-Zeheb*, II, 309; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 276-277.

²⁵ Taberî, *Tarih*, III, 390; Mes’ûdî, *Mürûcü’z-Zeheb*, II, 309; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 276-277.

²⁶ Belâzürî, *Futûhu’l-Buldân*, s. 131-155; Ya’kûbî, *Tarih*, II, 127-138.

²⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 6.

“Gizli ve âşikâr her hususta Allah’ın emirlerine saygılı ol. Allah’a karşı saygılı olana Allah çıkış yolu gösterir. Ona beklemediği yerden rızıkını gönderir, kusurlarını affeder. Takva, Allah kullarının birbirlerine tavsiye ettikleri en hayırlı şeydir. Sen Allah yolundasın. Bu yüzden ihmal ve gaflet gösterme. Za’fa düşme ve gevşek davranma.”²⁸

Hiz. Ebû Bekir kısa süren hilâfeti döneminde ehil olanları yönetime getirdiği gibi, Allah Rasûlü’nün (sav) tayin etmiş olduğu idarecileri yerlerinde tutmaya da özen göstermiş, onları azletmek bir yana kendilerini daha üst görevlerle taltife çalışmıştır. Bu şekilde Hiz. Peygamber’in (sav) tercihi uyuğunu göstermiştir. Mekke valisi Attâb b. Esîd, Tâif valisi Osman b. Ebu’l-Âs, Cened idarecisi Muâz b. Cebel, Zebîd, Aden ve Yemen Sahili yönetiminden sorumlu olan Ebû Mûsâ el-Eş’arî ile Bahreyn hâkimi A’lâ b. el-Hadramî, Hiz. Ebû Bekir zamanında da görevlerini sürdüren Hiz. Peygamber’in (sav) bürokratlarından bazılarıdır.²⁹

E. İnsan Haklarına Saygı

Hiz. Ebû Bekir’in yönetimi esnasında üzerinde hassasiyetle durduğu konulardan birisi de insan haklarına saygıdır. Onun kumandanlarına ve valilerine verdiği emirler esas olarak Kur’ân’ın evrensel esaslarına dayanmaktadır. Nitekim Üsâme ordusuna verdiği talimat, onun insan hakları konusunda gösterdiği hassasiyeti açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Size on şey tavsiye edeceğim ki, bunlara uyunuz: Hainlik yapmayın. Vefasızlık etmeyiniz. Haddi aşmayın. Kimsenin uzuvlarını kesmeyiniz. Çocukları, kadınları ve ihtiyarları öldürmeyiniz. Hurma ağaçlarını kesip yakmayın. Koyun, inek ve deve gibi hayvanları gıdadan başka bir maksat için kesmeyiniz. Yolda manastırlara çekilmiş adamlara rastlayacaksınız, onları kendi hallerine bırakınız.”³⁰

Hiz. Ebû Bekir’in burada dile getirdiği tavsiyeler zamanımıza kadar korunmaya çalışılan, ancak günümüz savaşlarında da sık sık şahit olduğumuz gibi ihmâl, hatta ihlâl edilen savaş hukukunun temel esaslarını yansıtır. Talimatın ihtiva ettiği hususlar, İslâm’ın ilk halîfesinin genelde insana saygısını, özelde ise diğer din mensuplarına müsamahasını, ayrıca insanların yaşadıkları çevreye verdiği önemi gayet açık bir şekilde ortaya koyar. Şüphesiz bu talimat ve uygulamalar esnasında Allah Rasûlü’nün

²⁸ Taberî, *Tarih*, III, 226-227, 277-278, 390.

²⁹ Bu valilerin listesi için bk. Taberî, *Tarih*, III, 318, 427; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 289.

³⁰ Vâkıdî, *Ridde*, s. 70-71; Taberî, *Tarih*, III, 226-227; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 227.

(sav) öğretisi ve icraatının Hz. Ebû Bekir dönemindeki pratik tezahürlerinden başka bir şey değildir.

Halife, “Askerlerinin ailesinden gafil olma, o zaman askerin bozulur. Onların gizliliklerini de araştırma, o zaman onları rezil edersin. İnsanların sırlarını açığa çıkarma, onların açığa vurduklarıyla yetin”³¹ tavsiyeleriyle ordu komutanlarına emirlerindeki askerlere karşı da insanca muamele etmelerini, onların insanlık onurlarının korunması hususunda dikkatli olmalarını istemiştir. İlk İslâm fetihlerinin başarıya ulaşmasında Müslüman askerlerin kendi aralarındaki dayanışmasının yanı sıra komutanlar ile askerin karşılıklı olarak sevgi ve saygılarının büyük rol oynadığı unutulmamalıdır. Nitekim seferler esnasında Müslüman komutanlar ile görüşmek için gelen yabancı elçiler, İslâm ordusunda en üst düzeydeki komutanla herhangi bir asker arasında fark görmediklerini açıkça ifade etmişlerdir.³²

Hz. Ebû Bekir, savaş esnasında olduğu gibi, daha sonra gerçekleştiren anlaşmalarda da insanlara ağır şartların yüklenmemesi, Müslümanlarla barış yapan yükümlülerin mağdur edilmemesi hususunda titizlik göstermiştir. Hâlid b. Velîd ile anlaşma yapmalarının ardından kıymetli hediyeler sunan Hîrelilerin verdikleri malların bedellerinin onların ödeyecekleri cizyeden düşürülmesi için talimat göndermesi, Hz. Ebû Bekir’in emrindeki insanların haklarına ve adalete gösterdiği hassasiyeti açıkça ortaya koyar.³³

KAYNAKLAR

Ahmed B. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, (241/855), *Müsned*, I-V, Beyrut ts.

Balcı, İsrail, *Sâdık Halife Hz. Ebû Bekir*, Ankara 2016.

_____, “Hz. Ebû Bekir Dönemi Dış Politikasında Siyasi ve Ahlak Yansımaları”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun 2001, sy. 12-13.

Belâzürî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (279/892), *Futûhu'l-Buldân*, (thk. Abdullah Enis et-Tübbâ-Ömer Enis et-Tabbâ), Beyrut 1987.

³¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 276-277.

³² Örnek vermek gerekirse Mısır'ın fethi öncesinde Amr b. el-Âs'ın karargâhına gelen elçiler geri döndüklerinde idarecileri Mukavkıs'a, Müslümanların dünya nimetlerine itibar etmediklerini, ölümü hayata tercih ettiklerini, orduda en rütbeli kişi ile en alt düzeyde savaşan arasında herhangi bir ayrımın yapılmadığını bildirmişlerdir. (bk. İbn Abdilhakem, *Futûhu Mısır ve Ahbâruhâ*, s. 65-66).

³³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 267. Hz. Ebû Bekir'in yönetim anlayışı ile ilgili olarak bk. Sarıçam, İbrahim, *Hz. Ebû Bekir*, s. 64-84. Balcı, İsrail, “Hz. Ebu Bekir Dönemi Dış Politikasında Siyasi ve Ahlak Yansımaları”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun 2001, sy. 12-13, s. 339-362.

- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî (256/870), *Sahîh-i Buhârî*, I-VIII, İstanbul 1979.
- Ebû Ubeyd, Kâsım b. Selâm (244/838), *Kitabu'l-Emvâl*, (thk. Muhammed Amâre), Kahire 1989.
- Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrahim b. Habîb el-Ensârî el-Kûfî (182/798), *Kitâbu'l-Harâc*, (thk. Kusay Muhibbuddîn el-Hafîb), Kahire 1396.
- Hâkim, Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyi Muhammed Hakim Nisâburî (405/1014), *Müstedrek*, I-IV, Beyrut ts., (Mektebetü'l-Mabtuatü'l-İslâmiyye).
- İbn Abdilhakem, Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Abdillah (257/870), *Futûhu Mısır ve Ahbâruhâ*, (thk. Charles Torrey), Kahire 1991.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik el-Himyerî (218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (thk. Mustafa es-Sakkâ-İbrahim el-Ebyârî-Abdülhâfız Şelebî), I-IV, Beyrut ts.
- İbn Kayyım, el-Cevziyye, Ebû Abdillah Muhammed b. Ebî Bekir (751/1350), *İ'lâmu'l-Muvakkı'in 'an Rabbi'l-Âlemîn*, (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamid), I-VI, Kahire 1955.
- İbn Sa'd, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (230/845), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-VIII, Beyrut ts. (Dâru Sâdır).
- İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed (630-1232), *el-Kâmil fi't-Tarih*, I-IX, Beyrut 1986.
- _____, *Üsdü'l-Ğâbe fi M'arifeti's-Sahâbe*, (thk. Muhammed İbrahim-Muhammed Ahmed Aşur), I-VII, ? 1970 (Kitabü'ş-Şi'b).
- Kettânî, Muhammed Abdülhay, *et-Terâtibu'l-İdâriyye*, (çev. Ahmet Özel), I-III, İstanbul 1990-1993.
- Mes'ûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (345/956), *Mürüccü'z-Zeheb*, I-IV, (thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Mısır 1964.
- Sarıçam, İbrahim, *Hiz. Ebû Bekir*, Ankara 1996.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), I-XI, Beyrut ts. (Dâru's-Süveydân).
- Türcan, Talip, "Şûrâ", *DİA*, XXXIX, 230-235.
- Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer (207/823), *Kitabu'r-Ridde*, (thk. Yahya el-Cebûrî), Beyrut 1990.

HZ. EBÛ BEKİR'İN (R.A.) ŞAHSİYETİ VE MİZAH ANLAYIŞI

Yusuf DOĞAN¹

GİRİŞ

Sözlükte “fert, kişi, birey” anlamındaki şahstan oluşturulmuş yapma masdar olan şahsiyyetin kökü şuhûs (شُحُوص) “yükselmek, uzaktan görünmek”, şahâset (شَخَاصَة) ise “irileşmek, büyüme” demektir. Şahıs bu anlamlarıyla felsefe ve mantık kitaplarında kullanılırsa da şahsiyet kelimesi modern psikolojinin bir terimi olup buna klasik İslâmî kaynaklarda rastlanmaz. Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadislerde bu kökten türemiş kelimeler geçmekle bunların şahsiyetle anlam ilişkisi yoktur.²

Şahsiyet’in Türkçedeki karşılığı ise ‘kişilik’tir. Kişilik, bir kimsenin kendisine özgü belirgin özellikleri, manevi ve ruhi özelliklerinin bütünü demektir. Şahıs ve şahsiyet kelimeleri Türkçede olumlu çağrışımlara sahiptir.³ Şahsiyet sahibi olmak (şahsiyet kesb etmek) bir süreçtir. Kişinin doğumdan itibaren çocuğun ailesi, akraba çevresi, mahallesi, şehir ve ülkesi, ilk altı yaş eğitimi, ilk okulu, ailenin gelir düzeyi, kültür seviyesi ve dini durumu, ilk arkadaşları v.d. şahsiyetin oluşumunda en belli başlı unsurlardır.⁴ Buna göre şahsiyet kişinin ait olduğu hayatı boyunca oluşturduğu soylu bir geçmişe sahip olmaktan fedakarlığa kadar birçok başlığı içerir. Biz de bu sempozyumu fırsat bilerek kaynakların el verdiği ölçüde Hz. Ebû Bekir’in şahsiyeti ve mizahi yönünü ortaya koymaya gayret ettik.

1.1. Soyu ve Fiziki Özellikleri

Onun soyuna geçmeden önce fiziki olarak tavsifine bakacak olursak, Hz. Ebû Bekir fasih bir lisana sahip, yüzü aydın, zayıf vücutlu, orta boylu,

¹ Prof. Dr. Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

² Hökelekli, Hayati, “Şahsiyet” md., DİA, İstanbul 2010, XXXVIII, 297 (ss. 297-298).

³ Polat, Yunus, “Müslüman Benlik ve Şahsiyet Düşüncesi (Röportaj)”, Nida Dergisi Mayıs 2015, <http://nidadergisi.com/genel/musluman-benlik-ve-sahsiyet-dusuncesi.html>; erişim tarihi:27.10.2018

⁴ Polat, Röportaj, Mayıs 2015.

kuruca yüzlü, çukurca gözlü, keskin bakışlı, gür saçlı, yumru alınlı, seyrek sakallı, mahzun görünüşlü, cildi ince, göz pınarları derin, sarıya çalan nurlu yüzü beyaz ve açık; sakalının üst kısmı hafif olup sakalını kına ve çivit otuyla boyadığı rivayet edilir.⁵

Yukarıda da ifade edildiği kişinin bulunduğu, yetiştiği çevrenin şahsiyetini etkilemekte; buna bağlı olarak temiz, onurlu, şerefli bir aileden gelmesi, kişinin şahsiyetinin oluşmasında rolü bulunmaktadır. Allah Rasûlü'nün (sav) en yakın dostu Hz. Ebû Bekir de temiz bir aile ve soya sahip olduğu ifade edilmektedir. Çünkü onun anne ve babasının mensup olduğu Teym Kabilesi'nin soyu Mürre b. Kâ'b'da Hz. Peygamber'in nesebiyle birleştiği belirtilmektedir.⁶ Dolayısıyla Mekke'de ailesi saygın ve izet-itibar sahibi bir olarak kabul edilmiştir.⁷ Böylece Hz. Ebû Bekir de İslam'dan öncesi Mekke toplumunda itibar sahibi olarak ileri gelen ve liderlerden olduğu kabul edilmiştir. Bu konumuna uygun olarak da Mekke'de kabileler aralarındaki görev niyabetlerinde ondan yardım istedikleri ve yine Mekke'de kimsenin yapamadığı ziyafetler verdiği rivayet edilmiştir.⁸ Bu da onu çeşitli kabile mensuplarıyla kolayca dostluk kurmasında kendisine yardımcı olduğu ifade edilmiştir.⁹ Bundan dolayı onun İslam'ın yayılmasında etkin bir rol üstlendiğini söyleyebiliriz.

Hz. Ebû Bekir'e kaynaklar da çeşitli lakaplar verilmiştir. *Atîk* lakabı isminden daha çok anıldığı ifade edilmiştir. "*Güzel, soylu, eski, âzat edilmiş*" gibi mânalara gelen bu lakabın bir iki çocuğu olmuş ancak yaşamadığı ve Ebû Bekir doğunca onu ölümden azada edip kendisine bağışladığı için annesi tarafından verildiği veya çok eskiden beri hayır yaptığı, yüzü ve ahlâkı güzel olduğu, yahut da soyunda ayıplanacak bir husus bulunmadığı için *Atîk* diye anıldığı rivayet edilmekle birlikte¹⁰ Tirmizî'nin rivayetine göre Hz. Peygamber'in, "أَدَّتْ عَتِيقُ اللَّهِ مِنَ النَّارِ فَيَوْمَئِذٍ سُبْحِي عَتِيقًا" : *Sen Allah'ın cehennemden âzat ettiği kimsesin*",¹¹ şeklindeki iltifatına mazhar olduktan

⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kubrâ*, thk. Ali Muhammed Omer, Mektebetu'l-hâncî, Kahire 2001/1421, III, 172; Tantâvî, Ali, *Ebû Bekr es-Siddîk*, Dâru'l-Menâra, Cidde, 1406/1986, s. 61-62; Fayda, Mustafa, "Ebû Bekir" md., *DİA*, İstanbul 1994, X, 104; Sellâbî, Ali Muhammed, *el-İnşirâh ve ref'u'd-dîk fi sîreti Ebî Bekr es-Siddîk*, Kahire 2002/1423, s. 20; Muhammed, Hâmid Muhammed, *er-Ravdu'l-enîk fi sîreti Ebî Bekr es-Siddîk*, yy., ty., s. 8.

⁶ Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, X, 101.

⁷ Sellâbî, *age*, s. 19.

⁸ Sellâbî, *age*, s. 25.

⁹ Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, X, 102.

¹⁰ Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, X, 101; Tantâvî, *age*, s. 43-46; Sellâbî, *age*, s. 17-18.

¹¹ Tirmizî, "Menâkıb", 17. Ayrıca bk. Muhammed, *age*, s. 5.

sonra bu lakapla anılmaya başlandığı bilinmektedir. es-Sallâbî bütün bu lakap verilmiş sebeplerinin doğru olabileceğini çünkü güzel yüzlü, hayır sahibi ve Nebî (sav) müjdesi ile de Cehennem ateşinden azat olduğunu ifade etmektedir.¹² Bu da çağdaş bir araştırmacının ifadesine göre, kendisine verilen bu lakaplar yaşadığı toplum içindeki yüksek makamını, şerefini ve itibarını göstermektedir.¹³

1.2. Sağlam Tevhid Akîdesine Sahip Olması

Hz. Ebû Bekir erkeklerden ilk iman eden ve hayatı boyunca Allah Rasûlü'ne (sav) destek veren ve sarsılmaz bir imana sahip birisiydi. Bundan dolayı Sehâvî'nin de sahih olarak onayladığı şu hadiste onun imanı ile ümmetin imanı ile eşit tutulmuştur:

لَوْ وَزَنَ إِيمَانُ أُمَّتِي بِإِيمَانِ أَبِي بَكْرٍ لَرَجَحَ إِيمَانُ أَبِي بَكْرٍ

“Eğer, Ebu Bekir'in imanı, bütün halkın/insanların imanı ile muvazene edilse/karşılaştırılsa, Ebu Bekir'in imanı daha ağır gelecektir.”¹⁴

Yukarıda ifade edildiği gibi ilk Müslüman erkeklerden olduğu rivayet edilen Hz. Ebu Bekir, dini konularda çok samimi idi. Bu samimiyeti ailesine sirayet ederek rivayete göre sahabeden eşleri, çocuklarından hepsi iman sahibi olan başka kimse olmadığı ifade edilmektedir.¹⁵

Mekke döneminde meydana gelen şu iki olay onun Kur'ân-ı Kerîm'e ve Resûl-i Ekrem'in peygamberliğine olan kuvvetli imanı, sağlam tevhid inancına sahip olduğunu ortaya koymaktadır:

a. Rivayete göre bunlardan ilki Rûm sûresiyle ilgilidir. Bizans ve Sâsânî devletleri arasında 611 yılında başlayıp 619 yılına kadar devam eden savaşlarda Sâsânîler üstünlük sağlayarak Suriye ve Filistin'i işgal etmişlerdi. Bizans'ın mağlûbiyeti üzerine Mekkelî müşrikler ateşperest İranlılar'ın tarafını tutmuşlar, onlar Ehl-i kitap olan Bizans'a üstün geldikleri gibi kendilerinin de Müslümanlara üstün geleceklerini söylemeye başlamışlardı. Bunun üzerine Rûm sûresi nâzil olmuş ve Rumlar'ın bu yenilgiden sonra üç ile dokuz yıl içinde galip gelecekleri haber verilmişti (er-Rûm 30/1-4). Kur'an'ın gelecekle ilgili haberine inanan Hz. Ebû Bekir, Bizans'ın Sâsânîler'e on yıl içerisinde galip geleceğine dair Übey b. Halef ile 100 deve karşılığında iddiaya girmişti. Kur'ân-ı Kerîm'in bu mûcizesi

¹² Sellâbî, *age*, s. 18.

¹³ Muhammed, *age*, s. 5.

¹⁴ Sehâvî, *el-Mekasidu'l-hasene*, thk. Muhammed Osmân, Dâru'l-kitâbî'l-Arabî, Beyrut 1405/1985, s. 555

¹⁵ Sellâbî, *age*, s. 24.

Aralık 627 tarihinde meydana gelen Ninevâ Savaşı'nda gerçekleşti. Hz. Ebû Bekir de o sırada hayatta olmayan Übeyy'in mirasçılarından aldığı 100 deveyi Hz. Peygamber'in emri üzerine fakirlere dağıttı.¹⁶

b. Onun güçlü imanını gösteren diğer olay ise İsrâ mucizesidir. Çünkü Allah Rasûlü (sav) bir gün Uhud Dağı'nda iken “ *أُثِّبْتُ أَحَدٌ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ نَبِيٌّ* ” *وَصِدِّيقٌ وَشَهِيدَانِ*: *Sâkin ol ey Uhud! Senin üzerinde bir peygamber, bir siddîk ve iki şehîd vardır.*¹⁷ hadisine göre “siddîk”le kastedilen Hz. Ebû Bekir'dir. Çünkü Hz. Peygamber mi'racdan bahsedince bazı müşrikler Ebû Bekir'e gelerek arkadaşının geceleyin Mescid-i Aksâ'ya gittiğinden, orada namaz kıлып Mekke'ye geri döndüğünden bahsettiğini söylediler. Mantık dışı buldukları bu olayı Hz. Ebû Bekir'in kabul etmeyeceğini beklerken ondan, “Eğer bunu Muhammed söylüyorsa şüphesiz doğrudur” karşılığını aldılar. Hz. Ebû Bekir'in mi'rac olayını bu şekilde kabul etmesi üzerine Resûl-i Ekrem kendisine Siddîk lakabını vermiştir. Ancak onun en meşhur lakabı Siddîk'tir. “Çok samimi, çok sadık” anlamına gelen bu lakap kendisine, mi'rac olayı başta olmak üzere gaybla ilgili haberleri hiç tereddütsüz kabul ettiği için bizzat Resûl-i Ekrem tarafından verilmiş ve İslâm literatüründe bununla şöhret bulmuştur.¹⁸

1.3. Sağlam Kişiliği Sahip Olması

Hız. Ebû Bekir sağlam bir kişiliğe sahip olduğu için isabetli kararlar alabilen bir şahsiyete sahip olduğunu söyleyebiliriz. Câhiliye döneminde Kureş'in kan davaları ile diyetlerdeki ihtilâflarına bakmakla görevli olan Ebû Bekir beşerî münasebetleri düzenlemeyi iyi bilir, güzel ahlâkı, doğruluğu ve dürüstlüğü ile tanındığı, kabilesi arasında sevilip sayılan ve güvenilen bir kişi olduğu için herkes bilgisinden faydalanır, önemli işlerde kendisine danışılırdı.¹⁹

İslami dönemde de Allah Rasûlü (sav) bütün işlerinde ona danışır, bu haseble bazı kaynaklarda kendisinden “Peygamber'in veziri” diye söz edilmektedir. Aynı zamanda Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in sırdaşı gibiydi. O'nun sırrını saklamayı çok iyi bilir, yanında pek edepli davranırdı.

¹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Muhammed İbrâhîm el-Bennâ, Kahraman Yay., İstanbul 1985, VI, 304-306; Fayda, “Ebû Bekir” md., *DİA*, X, 105.

¹⁷ Buhârî, *Fedâilu's-Sahâbei* 5, 6; Dârimî, *Sünne*, 8; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 331, 346. Ayrıca bk. Muhammed, age, s. 5.

¹⁸ Fayda, “Ebû Bekir”, *DİA*, X, 101-102; Tantâvî, age, s. 47-48; Sivasî, Şemsuddîn Ahmed, *Hulefâ-i Râşidîn Dört Büyük Halîfe*, Milli Gazete Yay., İstanbul 2005, s. 17; Sellâbî, age, s. 18; Muhammed, age, s.6.

¹⁹ Fayda “Ebû Bekir”, *DİA*, X, 105.

Medine'ye elçiler geldiğinde onlara Hz. Peygamber'i nasıl selâmlayacaklarını öğretir, huzurunda sükûnetle oturmalarını tenbih ederdi.²⁰ Gördüğü rüyaları Resûl-i Ekrem'e anlatır, bazen Hz. Peygamber'in veya diğer sahâbilerin rüyalarını onun huzurunda yorumlar, olaylar ve verilecek kararlar üzerinde değerlendirmeler yapardı.²¹ Resûl-i Ekrem'e en çok kimi sevdiği sorulunca önce Hz. Âişe'nin, sonra da Hz. Ebû Bekir'in adını zikreder, insanların genellikle kendilerine yapılan iyiliğe karşılık verdiklerini, Hz. Ebû Bekir'in yaptığı iyiliklerin karşılığını kıyamet gününde Allah Teâlâ'nın vereceğini söylerdi.²²

Sağlam ve sarsılmaz karakterini Allah Rasûlü (sav) vefat ettiği zaman göstermiştir. Çünkü onun kararlı duruşu İslam'ın geleceğini etkileyecek kadar önemli rol oynadığını ifade edebiliriz. Olayı şöyle özetleyebiliriz: Hz. Ebû Bekir (ra), Rasûlullah'ın (sav) iyi olduğu bir sırada ondan izin alarak kızının yanına gitmişti. Vefât haberini duyar duymaz hemen geldi, Rasûlullah'ı alından öptü ve *"Babam ve anam sana fedâ olsun ya Rasûlellah. Ölümünde de yaşamındaki kadar güzelsin. Senin ölümünle peygamberlik son bulmuştur. Şânın ve şerefın o kadar büyük ki, üzerinde ağlamaktan münezzehsin. Yâ Muhammed, Rabbinin katında bizi unutma; hatırında olalım ..."* dedi. Sonra dışarı çıkıp Hz. Ömer'i susturdu ve *"Ey insanlar, Allah birdir, O'ndan başka ilâh yoktur, Muhammed O'nun kulu ve elçisidir. Allah apaçık hakikattir. Muhammed'e kulluk eden varsa, bilsin ki o ölmüştür. Allah'a kulluk edenlere gelince, şüphesiz Allah diri, bâkî ve ebedîdir. Size Allah'ın şu buyruğunu hatırlatırım: "Muhammed sadece bir elçidir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse siz ökçelerinizin üzerinde geriye mi döneceksiniz? Kim ökçesi üzerinde geriye dönerse Allah'a hiçbir ziyan veremez. Allah şükredenleri mükâfatlandıracaktır."* (Âl-i İmrân, 3/144). *"Allah'ın kitabı ve Rasûlullah'ın sünnetine sarılan doğruyu bulur, o ikisinin arasını ayıran sapıtır. Şeytan, Peygamberimizin ölümü ile sizi aldatmasın, dininizden saptırmasın. Şeytanın size ulaşmasına fırsat vermeyiniz."*²³

Hz. Ebû Bekir, Rasûlullah'ın (sav) vefatından sonra da sağlam bir kişilik sahibi olarak ortaya çıkan meselelere ya şahsî bilgi ve ferâsetiyle veya ileri gelen sahâbîlerle istişare etmek suretiyle çözümler getirmiştir. Kendi yerine Hz. Ömer'i halife tayin etmesi de bu istişarelerin bir sonucudur.

²⁰ Fayda "Ebû Bekir", *DİA*, X, 105.

²¹ Buhârî, Eymân ve'n-nüzûr, 9, Ta'bir, 28, 29, 30, 47; Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, X, 105.

²² Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, X, 105.

²³ *İbn Hişâm, es-Siretu'n-Nebeviyye, thk. Omer Abdusselâm Tedmurî, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1410/1990, IV, 309-310.*

Esasen Hz. Ömer'in başarılı yönetimi bu tayinin ne kadar isabetli olduğunu göstermektedir.²⁴

1.4. Takvası ve İlmî Yönü

Hz. Ebû Bekir Kur'an-ı Kerim'i, Resûl-i Ekrem'in söz ve hareketlerini en iyi ve en süratli şekilde anlama kabiliyetine sahipti. Kur'an'ı ezbere bilir ve çok duygulu bir şekilde okurdu (Kettânî, I, 126-128). Nitekim imamlık yapacak kimselerin Kur'an'ı en iyi bilen ve en güzel okuyanlardan seçilmesini tavsiye eden Hz. Peygamber, yerine namaz kıldırmakla sadece onu görevlendirmişti. Hilâfeti esnasında Kur'an-ı Kerim'i mushaf haline getirmek suretiyle İslâmiyet'e en büyük hizmeti yapmıştır.²⁵

Hz. Ebû Bekir sahabenin en takvası ve Hz. Peygamber'den sonra en üstün ahlaka sahip birisi olmuştur. Çünkü Hicretin 11. yılı Safer ayının son haftasında (Mayıs 632) rahatsızlanıp namaz kıldırmayacak durumda olduğunda Hz. Ebû Bekir'in kapısı dışında mescidin avlusuna açılan bütün kapıların kapatılmasını emretti ve namazı Ebû Bekir'in kıldırmasını istedi.²⁶

Hz. Ebû Bekir Allah Rasûlü'nden (sav) en bilgili kimselerden birisi olmuştur. Çünkü Hz. Peygamber hayatta iken bile kendisi olmadığı zaman Hz. Ebû Bekir'e müracaat edilmesi gerektiğini şu hadiste geçmiştir: Bir hanım, bir meselesinin çözümü hususunda Rasûlullâh'a (sav)e gelmişti. Hz. Peygamber kadının meselesi hakkında gerekli hükmü verip, daha sonra durumun tetkiki için kendisine gelmesini kadından istedi. Kadın Rasûlullâh'a (sav) şöyle dedi: "*Geldiğim zaman seni bulamazsam ne olacak?*" Hz. Peygamber kadına şöyle buyurdu: "*Beni bulamazsan Ebû Bekir'e git!*"²⁷

Hz. Ali'ye göre bu ümmetin en faziletlisi, Hz. Ebû Bekir'dir. O şöyle diyor: "*Size peygamberinden sonra bu ümmetin en hayırlısını haber vereyim mi? O, Ebû Bekir'dir.*"²⁸

Hz. Ebû Bekir Başta Kureyş olmak üzere Arap kabilelerinin tarihini çok iyi bilirdi ve en iyi ensâb âlimlerinden sayılırdı. Ancak o diğer soy bilginlerinin aksine (takvasının gereği olarak) kimsenin kötülüklerini ve kusurlarını sayıp dökmezdi.²⁹

²⁴ Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, X, 107.

²⁵ Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, X, 105.

²⁶ Müslim, *Fedâilü's-Sahâbe*, 2; Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, X, 103.

²⁷ Müslim, *Fedâilü's-Sahâbe*, 10; Tirmizî, *Menâkıbu Ebî Bekr*, 17.

²⁸ Altun, İsmail, "Ehl-i Bey'te Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman Sevgisi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 39, Erzurum 2013, s. 269

²⁹ Tantâvî, age, s.65; Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, X, 105; Sellâbî, age, s. 25-26. Ayrıca bk. Sivasî, age, s. 18.

1.5. Mütevazı, Şefkat ve Merhamet Sahibi Olması

Mütevazı, yumuşak huylu, hassas, uysal ve hoşsohbet bir insan olan Hz. Ebû Bekir halifeliği sırasında daha da mütevazı olmaya çalıştı. Kendini beğenenlere çok kızardı. Fakirlere, zor durumda olanlara yardım eder, misafirlere ikramda bulunurdu. Hiddeti, cesareti ve atılganlığı hemen farkedilmezdi. Biat merasiminden sonraki hutbelerinden birinde öfkelenildiği zaman kendisinden uzak durulmasını tavsiye etmişti. Her zaman vakarlı ve ağır başlıydı. Az konuşur, kumandan ve valilerine de az konuşmalarını tavsiye ederdi. Onun dürüstlüğü çok meşhurdu. Başkalarının hakkına titizlikle riayet ederdi.³⁰ Aynı zamanda servetini Allah yolunda harcaıyıp eski elbiseler giydiği için kendisine “ ذو الحلال: Zü'l-hilâl” lakabının verilmesi³¹ ve eski elbiseleriyle kefenlenmesini istemesi onun mütevazılığının bir göstergesiydi.

Hz. Peygamber (sav), büyükle büyük, küçükle küçük olabilmıştır. Çünkü kompleksli bir insan değildi. Kişiliği tam gelişmişti.³² Gurur, kibir sahibi olmamıştır. Allah Rasûlü (sav) gibi ilk dört halifeden Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer de aynı idi. Onların bu durumları bir röportajda günümüz bakış açısıyla şöyle anlatılır:

Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer insanlara tepeden bakmıyorlar, kimseyi küçümsemiyorlar, mütekebbir, gurur/kibir sahibi değillerdi. Onlar seçildikleri gün, rakipleri arasından büyük bir savaşıla galip çıkmış, bu işi, beceri ve yetenekleriyle zorla çekip almış gibi alâıyış yapmıyorlar. Hz. Ebû Bekir tarihte eşine ender rastlanır bir tevazu içinde, yönetecekleri cemaatin karşısına çıkıp, “sizin en layığınız olmadığım halde bu işi bana tevdi ettiniz” mealinde sözlerle işe başlıyorlar. İnsanlara hâkim değil, hâdim olmaya çabalyıyorlar. “Yanlış yaparsam/saparsam ne yaparsınız?” diye soruyorlar ve “seni kılıçlarımızla düzeltiriz” cevabını alıyorlar; bu cevap üzerine de Allah’a hamd ediyorlar. Eğer bu mü’minler melik-i adûd olsalardı, bir sürü/kul olarak gördükleri halkı kâh havuçla, kâh sopayla ıslah etmesini onlar da iyi bilirlerdi.³³

Hz. Ebû Bekir’e “Evvâh” lakabı da verilmiştir. Bu daha çok korku, haşyet gibi anlamlarına gelse de İbrâhim en-Nehaî onun çok şefkatli ve merhametli olduğu için “Evvâh” lakabıyla lakabıyla lakaplandığını belirtmiştir.³⁴

³⁰ Fayda, “Ebû Bekir”, DİA, X, 101.

³¹ Fayda, “Ebû Bekir”, DİA, X, 101.

³² Polat, Röportaj, Mayıs 2015.

³³ Polat, Röportaj, Mayıs 2015.

³⁴ Sellâbî, age, s. 20; Fayda, “Ebû Bekir”, DİA, X, 101.

1.7. Kötü Alışkanlıklara Dalmaması

Câhiliye devrinde putlara tapmamış, o dönemin her türlü kötülüğünden, şeref ve haysiyet kırıcı hallerinden uzak bir hayat yaşamıştı. İçki içmediği gibi içki içenin namusunu ve mürüvvetini kaybedeceğini söylemiş,³⁵ cahiliye döneminde bile kendisine içkiyi haram kılmıştı. Kızı Hz. Âişe (ra) bu durumu şöyle açıklamıştır: Cahiliye döneminde bile kendisine içkiyi haram kılmış, ne cahiliye ne de İslami dönemde içki içmiştir. Bir keresinde sarhoş bir adamın eline dışkı koyup koklayıp ondan uzaklaştığını görünce kendisine içkiyi yasaklamıştır. Aynı zamanda Hz. Âişe, Osman'ın de içkiyi terkettiğini rivayet etmiştir. Yine kendisine cahiliye döneminde niçin içki içmediği sorulduğunda "*Allah'a sığırmırım*" dediği, sebebi sorulduğunda da "*Şerefimi ve saygınlığımı koruyorum*" diye cevap verdiği ve "*İçki içen bir kimse şerefini ve saygınlığını kaybeder*" dediği rivayet edilmiştir.³⁶

Hz. Ebû Bekir cahiliye döneminde asla putlara tapmamıştır. Bu durumu Hz. Ebû Bekir şöyle anlatmaktadır: "Hiçbir puta asla secde etmedim. Büyüdüğümde, babam Ebû Kuhâfe beni alıp puthaneye götürdü ve bana: "*Oğlum bunlar senin ilahlarıdır, onlara secde et!*" dedi... Sonra babam gitti ve beni bıraktı. Yanımda kimse yoktu, derken puta yanaştım ve ona: "*Ona açım, beni doyur!*" dedim, bana cevap vermedi. Ona: "*Çıplağım, beni giydir!*" dedim, bana yine cevap vermedi. Ardından ona bir taş attım, put, yüzüstü düştü ve kırıldı. Hemen eve döndüm. Bu putların, ne fayda ne de zarar veren taşlardan başka bir şey olmadıklarından emin oldum."³⁷

Böylece Hz. Ebû Bekir, cahiliye dönemi kötülüklerinden uzak durmuştur. Çünkü birtakım haramların işlenmesinin de bir tür kişilik bozukluğu olduğunu görmüş olabileceğini belirtmeliyiz. Çünkü bugün toplumumuzda yalan yere çokça yemin eden, hep kusur arayan, laf götürüp getiren, her hayra engel olan, haddi aşan, günaha dadanmış, kaba, hırçın, ahlaksız kimseleri adeta büyüteç altına almakta; lakap takmayı, tecessüsü, zan ile hareket etme gibi haram ve gayri ahlaki davranışlara dalarak kişiliğini kaybeden birçok insan vardır.³⁸

1.8. Başkalarına Yük Olmaması

Dinimiz tembelliği, başkalarına yük olmayı, asalaklığı onaylamamıştır. Kur'an'da Allah (cc) bu konuya dikkat çekerek hiçbir şeye gücü yet-

³⁵ Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, X, 105.

³⁶ Tantâvî, age, 66; Sellâbî, age, s. 26-27. Ayrıca bk. Sivasî, age, s. 17.

³⁷ Tantâvî, age, s. 67; Sellâbî, age, s. 27. Ayrıca bk. Sivasî, age, s. 17.

³⁸ Polat, Röportaj, Mayıs 2015.

meyen, başkasının malı olmuş, efendisine yük olmuş bir köle ile Allah'ın verdiği rızıktan insanlara harcayan kişiyi şöyle tasvir etmiştir: “Allah, şu iki kişiyi de misal verir: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şey beceremez ve efendisinin üstüne bir yüküdür. Onu nereye gönderse bir hayır getiremez. Şimdi, bu adamla, doğru yolda yürüyerek adaleti emreden kimse eşit olur mu?”³⁹

Kur'an'da zikredilen bu ilke bize insanlarına başkalarına yük olmaması gerektiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda dinimiz kişinin kendi elinin emeği ile kazandığı kazancını kutsal saymıştır. Bu konuda Allah Rasûlü (sav) de şöyle buyurmuştur:

مَا أَكَلُ أَحَدٌ طَعَامًا خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ ، وَإِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ دَاوُدَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَأْكُلُ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ

*Hiçbir kimse, asla kendi kazancından daha hayırlı bir rızık yememiştir. Allah'ın Peygamberi Dâvûd (as) da kendi elinin emeğini yerdi.*⁴⁰

Yukarıda geçen ayet ve hadisi kendisine ilke edindiğine inandığımız Hz. Ebû Bekir, başkalarına yük olmamak için ticaretle meşgul olmuş; zamanla Mekke'nin varlıklı insanları arasına girmiş ve şahsiyetli bir mümin örnek bir kişi olmuştur.⁴¹ O başkalarına yük olmadığı gibi Mekke döneminde Kureyşli müşriklerin ağır işkencelerine mâruz kalan Müslüman kölelerle yabancıardan erkek, kadın, zayıf ve güçsüz pek çok kimseyi efendilerine büyük paralar ödeyerek satın alıp âzat etmiştir. Kurtardığı bu sahâbîler arasında Bilâl-i Habeşî, annesi Hamâme, Âmir b. Führeye, Ubeys, Ümmü Ubeys, Ebû Führeye, Zinnîre, Nehdiye ve Lübeyne sayılabilir. Onun servetini bu şekilde harcamasından rahatsız olan babası Ebû Kuhâfe, güçsüz ve zayıf köleler yerine güçlü kuvvetli kimseleri satın almasını tavsiye ettiği zaman babasına satın aldığı kölelerden faydalanmayı düşünmediğini, bu hareketiyle Allah'ın rızâsını kazanmayı umduğunu söylemiştir.⁴² Taberî, onun Allah yolundaki bu fedakârlığı üzerine Leyl sûresinin 5-7. âyetlerinin nâzil olduğunu rivayet eder (Câmi'ü'l-beyân, XXX, 142).⁴³

³⁹ Nahl, 16/75-76.

⁴⁰ Buhârî, Büyû, 15, Enbiyâ 37.

⁴¹ Apak, Adem, “Müslümanların İlk Halifesi Hz. Ebû Bekir”, <http://www.sonpeygamber.info/muslumanlarin-ilk-halifesi-hz-ebu-bekir>; erişim tarihi:01.11.2018.

⁴² Fayda, “Ebû Bekir”, DÎA, X, 102. Ayrıca bk. Sivasî, *age*, s. 18.

⁴³ Fayda, “Ebû Bekir”, DÎA, X, 102. Ayrıca bk. Sivasî, *age*, s. 18.

1.9. Fedakârlık Yapması

1.9.1. Camı İle Fedakârlık Yapması

Hiz. Ebû Bekir din uğruna canını ortaya koymuştur. Şu olay bunu açıkça ortaya koymaktadır:

Bir gün Hiz. Peygamber'in Erkam b. Ebü'l-Erkam'ın evinde bulunduğu bir sırada Hiz. Ebû Bekir'in ısrarı üzerine Mescid-i Harâm'a gidildi, o esnada üzerine saldıran Utbe b. Rebîa tarafından öldüresiye dövüldü. Kendine gelince annesinden Hiz. Peygamber'in bulunduğu Erkam'ın evine götürülmesini istedi. Rasûlullah'ı sağ salim görünce ağlayarak ona sarılıp öptü; sonra da kendisine yardım eden annesinin hidayete ulaşması için Resûl-i Ekrem'in duasını niyaz etti. Hiz. Peygamber onun bu samimi arzusu üzerine dua edince annesi Müslüman oldu.⁴⁴

Hiz. Ebu Bekir hayatı boyunca her zaman Peygamberimizin yanında olmuş, ona tam bir dava adamı bilinciyle ve sarsılmaz bir ebedi arkadaşlık düşüncesiyle ona yoldaşlık etmiştir Kur'an'da bu durumu bizzat sâhib olarak şöyle ifade edilmiştir:

إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيًا إِذْ هَمَّ فِي الْعَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ إِنِّي اللَّهُ مَعَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا...

Eğer siz ona (Rasûlullah'a) yardım etmezseniz (bu önemli değil); ona Allah yardım etmiştir: Hani, kâfirler onu, iki kişiden biri olarak (Ebu Bekir ile birlikte Mekke'den) çıkarmışlardı; hani onlar mağaradaydı; o, arkadaşına, Üzülmeye, çünkü Allah bizimle beraberdir, diyordu. Bunun üzerine Allah ona (sükûnet sağlayan) emniyetini indirdi, onu sizin görmediğiniz bir ordu ile destekledi..."⁴⁵ Alimler ayette geçen sâhib (arkadaş) kelimesiyle kastedilenin Hiz. Ebû Bekir olduğuna icma etmişlerdir.⁴⁶ Aynı zamanda hadislerde de bu durum dile getirilmiştir.⁴⁷

Yakarıdaki ayette anlatılan olay, Onun Hiz. Peygamberle hicretteki arkadaşlığını vefasını ve dava adamlığını anlatmaktadır. Bu tavrının Allah tarafından da dost kabul edilerek ödüllendirildiğini Allah Rasûlü (sav) şöyle ifade eder: "Birini (gerçek) bir dost edinseydim, muhakkak ki Ebu Bekir'i dost edinirdim. Ancak o kardeşim ve arkadaşımıdır. Allah da arkadaşımızı

⁴⁴ Fayda, "Ebû Bekir", DİA, X, 102.

⁴⁵ Tevbe, 9/40.

⁴⁶ Muhammed, age, s. 7.

⁴⁷ Ebû Bekir bizzat kendisinden rivayet edilen bir hadiste Sevr Mağarası'nda durumu şöyle anlatıyor: "Biz mağarada iken müşriklerin ayaklarını görüyordum: Ey Allâh'ın Rasûlü, onlar ayaklarının aşağısına bir bakacak olsa bizi mutlaka görürler!" dedim. Bunun üzerine:–Ey Ebû Bekir! Üçüncüleri Allâh olan iki kişi hakkında ne endişeleniyorsun?» buyurdu. Bk. Buhârî, Fedâilü'l-Ashâb, 2, Menâkıb, 45; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 1.

(*Ebu Bekir'i*) dost kabul etmiştir.”⁴⁸ Sahabeden Amr b. As'ın (ra) Allah Rasûl'üne (sav) en çok kimi sevdiğini sorduğunda Hz. Aişe'den rivayet edilen bir hadiste bizzat erkeklerden en fazla sevdiğinin babası Hz. Ebû Bekir olduğunu, sonra da Hz. Ömer (ra) şeklinde cevap vermiştir.⁴⁹ Yine Hz. Ebû Bekir, Uhud'da savaşın Müslümanlar aleyhine gelişme gösterdiği andan itibaren vücudunu Rasûlullah'a siper eden ve yanından hiç ayrılmayan birkaç sahâbîden birisi olmuştur.⁵⁰ Bu olaylar onun inandığı değerler uğruna canını feda ettiğini göstermiştir.

1.9.2. Malı İle Fedakârlık Yapması

Hz. Ebû Bekir davası uğruna canını ortaya koyduğu gibi malını da ortaya koymuş, hatta bir defasında bütün malını Allah Rasûl'üne (sav) getirmişti. Hz. Ömer'le yaşadığı şu olay bunun açık delilidir:

Sahabeden Eslem (ra) Ömer b. el Hattab'dan şöyle işittiğini ifade etmiştir: Rasûlullah (sav) bir gün bize sadaka vermemizi emretti. Bu (emir) bende mal bulunan bir zamana rastladı. (Kendi kendime) “Bir gün Ebû Bekir'i geçerse işte bugün geçerim, dedim ve malımın yarısını getirdim”. Rasûlullah (sav) “Ailene ne bıraktın?” dedi. Ben de “Bu kadarını” dedim. Ebû Bekir de malının hepsini getirdi, sonra Rasûlullah (sav) O'na “Ailene ne bıraktın?” dedi. O da: “Onlara Allah ve Rasûlünü bıraktım”, dedi. (O'na) “Bundan sonra seninle hiçbir şeyde asla yarışmam, dedim.”⁵¹

Onun malı ile yaptığı fedakârlık yapması ile ilgili bir çok örnek vardır. Onlardan bir kısmını şöyle sıralayabiliriz:

- Mekke'de ticaret yaptığı sırada servetinin 40.000 dirheme ulaştığı ve fakirlere cahiliye döneminde bile olsa yardım ettiği, cömertliği ile bilindiği ifade edilmektedir.⁵²
- Tebük Gazvesi'nde Rasûlullah'ın kendisine verdiği en büyük sancağı taşıdı. Ordunun bu gazveye hazırlanması için bütün servetini Resûl-i Ekrem'in emrine tahsis etti.⁵³
- Yukarıda da geçtiği gibi Bilâl-i Habeşî, annesi Hamâme, Âmir b. Führeyre, Ubeys, Ümmü Ubeys, Ebû Fukeyhe, Zinnîre, Nehdiye ve Lübeyne gibi sahabileri azat ederek özgürlüğüne kavuşturmuştur.

⁴⁸ Buhari, Fedâilu's-Sahâbe, 5; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 3, 4, 5, 6, 7.

⁴⁹ Buhari, Fedâilu's-Sahâbe, 5; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 8, 9.

⁵⁰ Fayda, “Ebû Bekir”, *DİA*, X, 103.

⁵¹ Ebû Dâvûd, Zekat 40; Tirmizî, Menâkıb 16.

⁵² Sellâbî, age, s. 26.

⁵³ Fayda, “Ebû Bekir”, *DİA*, X, 103.

2. Sahabeye Göre Hz. Ebû Bekir'in Şahsiyeti

Ali'nin Görüşleri:

Hz. Ali, "Sıddık" lakabının Hz. Ebû Bekir'e Allah tarafından verildiğini söylemiştir. Nitekim Ebû Yahya Hâkim b. Sa'd'ın anlattığına göre Hz. Ali şöyle demiştir: "Allah'a yemin olsun ki Ebû Bekir'in Sıddık ismi gökten inzal edildi."⁵⁴

Yine Hz. Ebû Bekir vefat edip kefenlendikten sonra Hz. Ali yanına girmiş ve "Amel defteriyle Allah'a kavuşanlar (Allah Teâlâ'nın sahifesini dürdüğü kimseler) arasında hiç kimse bana şu kefenine sarılan zattan daha sevimli değildi" diyerek ona olan sevgisini dile getirmiştir.⁵⁵

Hz. Ali'ye göre Hz. Peygamber'in kendisini en çok sevdiği ve kendisine en fazla güvendiği kişi Hz. Ebû Bekir'dir. Onun nazarında Hz. Ebû Bekir, Rasûlullah'ın yakın dostu, sırdaşı ve müsteşarıdır. Sahabenin Allah'tan en çok korkanı, İslâm'a yardım hususunda en cömerdi ve mertebeye en şerefliisidir.⁵⁶

Hz. Ali, kendisinin Hz. Ebû Bekir'den üstün olduğunu söyleyenleri uyarmış ve Hz. Ebû Bekir'in, "Müslüman olma ve Müslümanlığını ilan ve izhar etme, hicret etme, Hz. Peygamber'le mağarada bulunma ve imamlık yapma" olmak üzere dört hususta kendisinden öncelikli olduğunu ifade etmiştir.⁵⁷

Abdullah b. Abbas'ın Görüşü:

Allah Ebu Bekir'e rahmet etsin. Vallahi o fakirlere merhamet eder, Kur'an okur, şeriatin hoş karşılamadıklarından men eder, dinini bilir, Allah'tan korkar, haramları yasaklar, iyiliği emreder, gecelerini namazla gündüzlerini oruçla geçirirdi. Takva ve az ile yetinmekte arkadaşlarından üstün, züht ve iffet bakımından onların efendisiydi.⁵⁸

Hz. Hasan'ın Görüşü:

O son derece her ikisini de de saygı duyar, hatta Kur'an ve Sünnet'ten sonra onların yolunun takip edilmesi gerektiği kanaatini taşırdı. Nitekim halifeliği Muaviye b. Ebî Süfyan'a devrederken ileri sürdüğü şartlardan biri de onun insanlar arasında Allah'ın kitabı, Rasûlullah'ın

⁵⁴ Altun, *agm*, s. 269

⁵⁵ Altun, *agm*, s. 269

⁵⁶ Altun, *agm*, s. 269

⁵⁷ Altun, *agm*, s. 269

⁵⁸ Altun, *agm*, s. 270.

(sav) sünneti ile amel edip hüküm vermesi ve Râşit halifelerin yolunu takip etmesiydi.⁵⁹

Hz. Ali'nin torunu Zeyne'l-Abidin'in Görüşü:

İsnâaşeriyeye'nin (İmamiyye Şia'sının) dördüncü imam olarak kabul ettikleri Zeyne'l-Abidin Ali ise insanları Hz. Ebû Bekir'i sevmeye, onu dost edinmeye teşvik eder ve onun "Sıddık" diye isimlendirilmesi gerektiğine dikkat çekerdi. Caferi Sadık, babası Muhammed Bakır'dan şunları naklediyor: "Bir adam onun (babamın) babası Zeyne'l-Abidin Ali b. Hüseyin'e (ra) gelmiş ve şöyle demişti: "Bana Ebû Bekir'den haber ver." Bunun üzerine o, "Sıddık'tan mı?" diye sordu. Adam, "Onu sen Sıddık diye mi isimlendiriyorsun?" dedi. Bunun üzerine Zeyne'l-Abidin şunları söyledi: "Annen seni kaybetsin, ona Rasûlullah (s), bütün Muhacirler ve Ensar Sıddık" ismini verdiler. Bunun için ona kim 'Sıddık' ismini vermezse dünyada ve ahirette aziz ve celil olan Allah, o kişinin sözünü tasdik etmez. Git, Ebû Bekir'i ve Ömer'i (ra) sev."⁶⁰

3. Hz. Ebû Bekir'in Mizahi Yönü

Dört halife yüksek ahlaka ve insani değerlere sahip ilk Müslümanlardan ve aşere-i mübeşşereden (cennetle müjdelenenlerden) olmalarının yanında Hz. Peygamber ile çok yakın akrabalıkları vardı. Hz. Ebû Bekir ile Ömer'in kızlarıyla evlenmiş, Hz. Osman ile Ali'yi ise kızlarıyla evlendirmiştir. Bu aile bağları kendilerine Hz. Peygamber'i daha iyi tanıma imkanı sağlamıştır.⁶¹

Böyle bir yakınlık sebebiyledir ki halifeler, Hz. Peygamber'in daha çok söz, fiil ve davranışlarına; onun devamlı gülen yüzüne ve yerine göre yaptığı şakalara⁶² vakıf olmuşlardır. Çünkü Hz. Peygamber sözlü ve fiilî şakalarını çocuk, genç, yetişkin ve ihtiyar herkese yapmıştır. Çocuklardan Hz. Hasan (ö. 49/669), Hüseyin (ö. 61/680) ve Enes (ö. 93/711-712); yetişkinlerden müezzîn Bilal Habeşî (ö. 20/641), siyahi köle Enceşe ve Avf b. Mâlik (ö. 73/692); yaşlılardan ise cennete girmek isteyen ve kocasının gö-

⁵⁹ Altun, *agm*, s. 270.

⁶⁰ Altun, *agm*, s. 270.

⁶¹ Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, XVIII, 331.

⁶² Hz. Peygamber yalan söze başvurmadan şaka yaptığını şu hadiste buyurmuştur: "Ben şaka yaparım, fakat sadece doğruyu söylerim." Bkz. Buhârî, *Edebu'l-mufred*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, (Bab: 133, Hadis: 265), Beyrut 1410/1990, s. 89; Tirmizî, *Birr*, 57; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 92.

zünde beyazlık olduğunu söyleyen kadın bunlardan bazılarıdır. Aynı zamanda Hz. Ömer ve şakacılığı ile meşhur Nuaymân Amr b. Rifâa⁶³ da Hz. Peygamber'e şakalar yapmıştır.⁶⁴ Hz. Ebû Bekir de yerine göre mizahi davranışlar göstermiştir.⁶⁵

Yukarıda şahsiyetinden bahsettiğimiz Hz. Ebû Bekir, özlü ve muhtevalı konuşma özelliğine sahip olmuştur.⁶⁶ Zira o Hz. Peygamber'in kemal ve faziletinden daha çok feyz almış; fesahat ve belâğatından da yeteri derecede istifade etmiştir.⁶⁷ Bunun sonucunda fasih konuşan, dolayısıyla edebî kıymeti haiz sözlerle basit sözleri birbirinden çok iyi ayırt eden, en iyi hitabette bulunan ve yerine göre hazırcevap veren bir halife olmuştur. Onunla ilgili anlatılan esprili olaylarda bu özelliğin ön plana çıktığını görmekteyiz.

3.1. Hz. Ebû Bekir'in Mizah Anlayışı

Hz. Ebû Bekir'in mizaha olumlu baktığını söyleyebiliriz. Buna delil olarak da Hz. Peygamber'in yakın arkadaşı olarak onun şakalarına vukufiyetini gösterebiliriz. Ayrıca onun mizaha olumlu baktığını Busrâ'ya⁶⁸ ticaret için gittiklerinde Nuaymân'ın orada arkadaşı Süveybit b. Harmel'e'yi satmasını konu alan şakaya hoşgörü göstermesinden de anlamak mümkündür. Çünkü o Nuaymân'a yaptığından dolayı herhangi bir şekilde olumsuz tepkide bulunmamıştır. Olay şöyledir:

Hz. Peygamber'in vefatından bir yıl önce Hz. Ebû Bekir, Nuaymân ve arkadaşı Süveybit'le birlikte ticaret için Busrâ'ya gitmişti (ve orada konaklamışlardı). Nuaymân eşyaların başında bekleyen Süveybit'e geldi ve ondan yiyecek bir şeyler istedi. Süveybit: "*Ebû Bekir gelmeden olmaz*" deyip reddedince Nuaymân: "*Vallâhi! Seni kızdıracak bir iş yapacağım*" dedi ve az

⁶³ Nuaymân'ın ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber Muâviye b. Ebî Süfyan'ın hilâfeti döneminde vefat ettiği bildirilmektedir. Bkz. Zırklî, *el-A'lâm*, VIII, Beyrut, 1992, s. 41.

⁶⁴ Hz. Peygamber'in mizahı hakkında daha geniş bilgi için bkz.: Yusuf Doğan, "Hz. Peygamber ve Mizah", *Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, sayı: VII/2, Sivas, 2004, s. 191-203.

⁶⁵ Hz. Ebû Bekir'in mizah anlayışı hakkında daha geniş bilgi için bk. "Raşid Halifeler ve Nükte Anlayışları", *Nüsha Dergisi*, Ankara, Kış 2006, yıl VI, sayı 24, s. 95-112.

⁶⁶ Sarıçam, *Hz. Ebû Bekir*, s. 88-91.

⁶⁷ Uzun, Taceddin, "Dil ve Edebiyat Yönünden Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn", *İSTEM*, Yıl: 3, Sayı: 6, Konya, 2005, s. 136.

⁶⁸ Busrâ, Suriye'nin güneyinde Yermuk nehrinin kaynağına yakın bir yerde, Ürdün-Suriye sınırında tarihî bir şehirdir. Hz. Peygamber çocukluk ve gençliğinde ticaret için iki kez gitmişti. Bkz.: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân*, I, thk. Ferîd Abdulazîz el-Cundî, Beyrut 1410/1990, s. 522; Mustafa Fayda, "Busrâ" md., *DîA*, VI, İstanbul, 1992, s. 470.

ileride bulunan deve tüccarlarına gitti ve onlara: “Maharetli bir Arap kölem var, satın alır mısınız? Fakat o çok konuşkan biridir, belki size, ben hür bir insanım diyebilir. Eğer almayacaksanız, kölemi bana karşı kötülük yapmaya sevketmeyiniz!” dedi. Onlar da: “Hayır! Onu, on deveye alırız” deyince Nuaymân develere doğru gitti, onları bağladı ve daha sonra alıcıların yanına geldi ve Süveybit’ı göstererek “İşte bu, buyurun alın” dedi. Onlar da Süveybit’e kendisini satın aldıklarını söyleyince: “O yalancıdır, ben hür bir insanım” dediyse de aldırmadılar, “Tamam, o senin nasıl birisi olduğunu bildirdi” diyerek ipi boynuna geçirdiler ve götürdüler. Az sonra Hz. Ebû Bekir geldi, durum kendisine anlatılınca arkadaşlarıyla gitti, develeri geri verip Süveybit’ı kurtardı. Hz. Peygamber ve ashâbı bu olayı öğrenince bir yıl boyunca (hatırlayıp hatırlayıp) güldüler.⁶⁹

3.2. Nükteli Cevapları

3.2.1. Hz. Ebû Bekir ve Kureyşli Müşrikler

Kureyş kabilesinin ileri gelenleri Hz. Ebû Bekir’i yakalamak için bir adam seçmek üzere toplandılar ve Talha b. Ubeydullah (ö. 36/655) üzerinde anlaştılar. Talha Hz. Ebû Bekir’i buldu ve yanına gelmesini söyledi. Nedenini sorunca da “*Seni Lât ve Uzzâ’ya tapmaya çağırıyorum*” dedi. O da “*Onlar kim?*” dedi. Talha da “*Allah’ın kızları*” dedi. Hz. Ebû Bekir ise “*Onların anneleri kim?*” diye cevap verdi. Talha cevap veremedi ve arkadaşlarına dönerek cevap vermelerini söyledi. Onlar da sustular, cevap veremediler. Talha ise bunun üzerine şahadet getirerek Müslüman oldu.⁷⁰

Sağlam bir tevhid inancına sahip olan Hz. Ebû Bekir, putlara “*Allah’ın kızları*” diyen Talha’ya yaratıcının çocuğu, eşi olmadığını “*Onların anneleri kim?*” şeklindeki nükteli ve hazırcevabı ile vermiştir. Bu cevap ise etkisini Talha’nın hidayeti ile hemen göstermiştir.

3.2.2. Hz. Ebû Bekir ve Elbise Satıcısı

Hz. Ebû Bekir bir gün elinde elbise olan bir şahsa elindeki elbisesinin satılık olup olmadığını sorunca adama (“*Lâ ve aslahakellâh = Hayır, Allah*

⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 316; İbn Mâce, Edeb, 24; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, IV, 1526-1527; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyîzi’s-Sahâbe*, VI, thk. Ali Muhammed Muavvad – Adil Ahmed Abdulmevcûd, Beyrut, 1415/1995, s. 177-178; İbn Kuteybe, *Uyûnu’l-ahbâr*, I, thk. Yûsuf Ali Tavîl, Beyrut, 1985, s. 436-437; Nuveyrî, *Nihâyetu’l-ereb*, IV, 3-4; Husrî, Ebû İshâk İbrâhîm, *Cem’u’l-cevâhir fi’l-mulah ve’n-nevâdir*, thk. Rehâb Hıdırî, Beyrut, 1413/1993, s. 53; el-Akkâd, *Mevsûa*, II, 145.

⁷⁰ İbn Kuteybe, *Uyûn*, II, 216-217; Ma’rûf, *Tarâif*, II, 11.

iyiliğini veresin” diyeceği yerde) yanlışlıkla “*Lâ aslahakellâh = Allah iyiliğini vermesin*” diye cevap verince bu yanlış anlayan Hz. Ebû Bekir: “*Keşke, Lâ ve aslahakellâh = Hayır, Allah iyiliğini veresin- deseydin de bana yapacağın duayı beddua ile karıştırmasaydın*” dedi.⁷¹ Bu olayda Hz. Ebû Bekir yapılan dil yanlışlığına dikkat çekmiştir. Elbise satıcısının “*vav*” harfinin (yani ve bağlacını) kullanmaması duayı bedduaaya çevirmiş ve Hz. Ebû Bekir de bu durumun farkına vararak onu uyarmıştır. Benzer bir olay aşağıda anlatıldığı üzere Hz. Ömer’in başına

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul, 1401/1981.
- Akkâd, Abbâs Mahmûd, *Mevsûtau Abbâs Mahmûd el-Akkâd*, el-Mektebetu'l-asriyye, Beyrut, ty.
- Apak, Adem, “Müslümanların İlk Halifesi Hz. Ebû Bekir”, Erişim tarihi: 01.11.2018. <http://www.sonpeygamber.info/muslumanlarin-ilk-halifesi-hz-ebu-bekir>;
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul, 1401/1981.
- _____, *Edebu'l-mufred*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, (Bab: 133, Hadis: 265), Beyrut, 1410/1990
- Câhiz, Osman Amr b. Bahr, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, Beyrut, 1414/1993.
- Doğan, Yusuf, “Hz. Peygamber ve Mizah”, *Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, sayı: VII/2, Sivas, 2004, s. 191-203.
- _____, “Hz. Peygamber ve Mizah”, *Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, sayı: VII/2, Sivas, 2004, s. 191-203.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sunenu Ebî Dâvûd*, Çağrı Yay., İstanbul 1401/1981.
- Fayda, Mustafa, “Ebû Bekir” md., *DİA*, İstanbul 1994, X, 101-108.
- _____, “Busrâ” md., *DİA*, İstanbul 1992, VI, 470-472.
- Hamevî, Yâkût, *Mu'cemu'l-buldân*, thk. Ferîd Abdulazîz el-Cundî, Beyrut 1410/1990
- Hökelekli, Hayati, “Şahsiyet” md., *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 297-298.
- Husrî, Ebû İshâk İbrâhîm, *Cem'u'l-cevâhir fi'l-mulah ve'n-nevâdir*, thk. Rehâb Hıdrî, Beyrut, 1413/1993
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâluddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî, *el-İsti'âb fi ma'rifeti'l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed Becâvî, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut, 1409/1989.

⁷¹ Câhiz, Osman Amr b. Bahr, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, I, Beyrut, 1414/1993, s. 253; İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-ferîd*, III, 8; Seâlibî, *Letâifu'l-lutf*, thk. Ömer el-Es'ad, s. 28, Beyrut, 1407/1987; Ma'rûf, *Tarâif*, I, 13.

- İbn Abdirabbih, Ebû Ömer Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî el-Endelusî, *el-Ikdu'l-ferîd*, thk. Ahmed Emîn, İbrâhîm el-Ebyârî, Abdusselâm M. Hârûn, Dâru'lkutubî'l-arabî, Kahire, ty.
- İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-Sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavvad – Adil Ahmed Abdulmevcûd, Beyrut, 1415/1995.
- İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebevîyye*, thk. Omer Abdusselâm Tedmurî, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1410/1990.
- İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, thk. Muhammed İbrâhîm el-Bennâ ve diğەر., Kahraman Yay., İstanbul 1985.
- İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-ahbâr*, thk. Yûsuf Ali Tavîl, Beyrut 1985.
- İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kubrâ*, thk. Ali Muhammed Omer, Mektebetu'l-hâncî, Kahire 2001/1421.
- Ma'rûf, Nâyif Mahmûd, *Tarâif ve nevâdir min uyûni't-turâsi'l-Arabî*, Beyrut, 1412/1992.
- Muhammed, Hâmid Muhammed, *er-Ravdu'l-enik fî sîreti Ebî Bekr es-Siddîk*, yy., ty.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc el-Kuraşî, *Câmi'us-sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul, 1401/1981.
- Nuveyrî, Şihâbuddîn Ahmed b. Abdilvehhâb, *Nihâyetu'l-ereb fî funûni'l-edeb*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Kahire, 1395/1975.
- Polat, Yunus, “Müslüman Benlik ve Şahsiyet Düşüncesi (Röportaj)”, Nida Dergisi, Mayıs 2015, <http://nidadergisi.com/genel/musluman-benlik-ve-sahsiyet-dusuncesi.html>; erişim tarihi:27.10.2018.
- Sellâbî, Ali Muhammed, *el-İnsirâh ve ref'u'd-dîk fî sîreti Ebî Bekr es-Siddîk*, Kahire 2002/1423.
- Sehâvî, *el-Mekasidu'l-hasene*, thk. Muhammed Osmân, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1405/1985.
- Sivasî, Şemsuddîn Ahmed, *Hulefâ-i Râşidîn Dört Büyük Halîfe*, Milli Gazete Yay., İstanbul 2005
- Tantâvî, Ali, *Ebû Bekr es-Siddîk*, Dâru'l-Menâra, Cidde, 1406/1986.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *Sunenu't-Tirmizî*, Çağrı Yay., İstanbul, 1401/1981.
- Uzun, Taceddîn, “Dil ve Edebiyat Yönünden Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn”, *İSTEM*, Yıl: 3, Sayı: 6, Konya, 2005
- Zırıklî, Hayruddîn, *el-A'lâm*, Dâru'l-ilm, Beyrut, 1992.

HZ. EBÛ BEKİR'İN VEFATI

Adnan Demircan¹

Hiz. Peygamber'den sonra hilafete gelen dört halifenin ilki olan Hiz. Ebû Bekir, yatağında vefat etmiş tek halifedir. Bununla birlikte dönemin anlayışını yansıtacak şekilde Hiz. Peygamber için zehirlenerek Şehit edildiği rivayetlerine uygun olarak onun için de benzer rivayetler ortaya çıkmıştır.

A. Hastalığı ve Hastalık Sresi

Hiz. Ebû Bekir 7 Cemâziyelâhir 13 Pazartesi günü banyo yaptı. O gün havalar soğuktu. Banyo yaptıktan sonra hastalandı ve hastalığı on beş gün sürdü. Gün geçtikçe hastalığı ağırlaştı.² Hiz. Ebû Bekir on beş gün boyunca sıtmaya tutuldu ve namaz için mescide çıkamadı. Hiz. Ömer'in insanlara namaz kıldırmasını emrediyordu. O her geçen gün biraz daha ağırlaşırken insanlar hasta ziyareti kabilinden onun huzuruna giriyorlardı. O gün, Allah Resl'nün (sas) kendisine tahsis ettiği ve Hiz. Osman'ın evinin karşısında yer alan evinde ikamet etmekteydi. Hiz. Osman onun hastalığında sürekli yanına gidip geliyordu.³

Vefatına sebep olan hastalığa yakalanınca kendisine, "Ey Allah Elçisi'nin halifesi, ey Eb Bekir! Hekime haber yollasan da gelip sana baksa" denildi. Hiz. Ebû Bekir "Hekim bana baktı ve 'Kuşkusuz ben istediğimi yaparım' dedi." diyerek cevap verdi. Hiz. Ebû Bekir'in hekimden kasdı Allah'tır.⁴

Hiz. Aışe hastalık süreciyle ilgili şöyle bir hatırasını anlatır: Eb Bekir, ağırlaşınca "Bugün hangi gündür?" dedi. "Pazartesi günüdür." dedik. Eb Bekir, "Allah Resl (sas) hangi günde vefat etti?" diye sordu. "Pazartesi günü vefat etti." dedik. Eb Bekir, "Benimle gece arasındaki şeyi [yani bu gece ruh teslim edeceğimi] mit ediyorum." Onun üzerinde, değişik yerlerinde kırmızı rengin olduğu bir elbise vardı. "Ben ldğm zaman bu elbisemi yıkayın, ona iki tane de yeni elbise ekleyin ve beni bu

¹ Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

² et-Taberı, *et-Târih*, III, 419.

³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 185; el-Belzri, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 91.

⁴ el-Belzri, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 86, 87.

üç elbiseyle kefenleyin!" dedi. "Onların hepsini yeni [elbiseden] yapsak olmaz mı?" dedik. O "Hayır. O [yeni elbise, ölüde geçici bir] süre içindir. Hayatta olan kişi, yeni elbiseyi ölüden daha fazla hak etmektedir." Ebû Bekir Salı gecesinde vefat etti.⁵

B. Zehirlenme İddiası

Bir rivayete göre Hz. Ebû Bekir ile Hâris b. Kelede Hz. Ebû Bekir'e ikram edilen bir yemeği yiyorlardı. Hâris Hz. Ebû Bekir'e, "Ey Allah Resûlü'nün halifesi! Elini çek! Bu yemekte bir yıl sonra etkisini gösterecek bir zehir var. Ben ve sen aynı günde öleceğiz." dedi. Hz. Ebû Bekir elini çekti. İkisinin de hastalığı devam etti. Nihayet bir yıl geçince ikisi de aynı günde öldü.⁶ Attâb b. Esîd'in de Hz. Ebû Bekir'le aynı gün Mekke'de vefat ettiği ifade edilir.⁷ Bu vefatların zehirletilmeyle ilişkilendirilmesi spekülâtif bir yaklaşımdan kaynaklanmaktadır.

Taberi, Hz. Ebû Bekir'in zehirletilmesi hususunda şöyle der: "Dediler ki: Ölüm sebebi Yahudilerin onu Erze'de zehirlenmeleridir. Zehirletmenin Cüzeze'de (جذیة) olduğu da ifade edilir."⁸

C. Hastalığı Sırasında Tavsiye ve Vasiyetleri

Hz. Ebû Bekir'in vefatından önce bazı vasiyetleri ve talepleri oldu.

1. Beytûlmalden Aldığı Ücretle İlgili İsteği

Hz. Ebû Bekir'in hastalığı sırasında daha önce beytûlmalden aldığı maaşlardan artanı iade ettiği nakledilir. Bununla ilgili rivayetlerde bazı küçük farklılıklar varsa da rivayetlerin muhtevası birbirine benzemektedir. Bir rivayete göre Hz. Ebû Bekir vefatına sebep olan hastalığına yakalanınca, "Hilafet görevini üstlendiğim zamandan beri malımda oluşan artışa bakın ve onu benden sonraki halifeye gönderin! Ben onu [kendim için] helal saymıştım." dedi.

Hz. Âişe, "Vefat edince [bıraktığı mirasa] baktık. Bir de ne görelim! Çocuklarını sırtlamış Nûbyalı bir köle ile bir de su taşımak için kullanılan bir hayvan! Köle o hayvanın sırtında su taşıyor. Köle ile hayvanı Ömer'e gönderdik." dedi. Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'in yaptığını öğrenince, "Allah Ebû Bekir'e rahmet eylesin. Kendinden sonrakini büyük bir zora koşturdu." dedi.⁹

⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 182.

⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 182; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 87

⁷ et-Taberî, *et-Târîh*, III, 419.

⁸ et-Taberî, *et-Târîh*, III, 419.

⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 175; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 77.

Başka bir rivayet de benzer bilgiler ihtiva etmektedir: Hz. Ebû Bekir'e ölüm anı yaklaşınca şöyle dedi: "Gerçekten ben şu süt veren sağlamlık dededen, Müslümanların kılıçlarını parlatan köleden başka bir malın Ebû Bekir'in yanında olduğunu bilmiyorum. Ben öldüğüm zaman onu Ömer'e ver." Hz. Âişe o köleyi Hz. Ömer'e verince, Hz. Ömer "Allah Ebû Bekir'e rahmet eylesin! Kendinden sonrakini zora soktu." dedi.¹⁰

Enes b. Mâlik'in anlattığına göre vefat ettiği hastalığında Hz. Ebû Bekir'i ziyaretleri sırasında "Yaptığım şeylere razı değil misiniz?" diye sormuş. "Razıyız." demişler. Bu sırada Hz. Ebû Bekir, "Müslümanlara ganimetten düşen paylarını tam olarak verme konusunda çok hırslı oldum. Bununla beraber [bu mallardan] benim payıma bir miktar et ve süt düştü. Benim ziyaretimden döndüğünüz zaman, bizim yanımızda olan mala bakın ve onu Ömer'e bildirin." dedi. Onun yanında ne dinar ne de dirhem vardı. Sadece bir hizmetçi, süt veren sağlamlık bir deve ve bir de içine süt sağılan bir kap.¹¹

Hz. Ebû Bekir, hastalığı sırasında Hz. Âişe'ye "Ey Âişe! Benim yanımızda sağlamlık deve ile bir bardaktan başka mal yok. Öldüğüm zaman onları Ömer'e götür." dedi. Vefat ettiği zaman, Hz. Âişe onları Hz. Ömer'e götürdü. Bunun üzerine Hz. Ömer "Allah Ebû Bekir'e rahmet eylesin! Kendinden sonrakini zora soktu." dedi.¹²

Hz. Ebû Bekir yanında 6.000 dirhem olduğu halde vefat etti. Onları hazineden almıştı. Ölümü yaklaşınca şöyle dedi: "Ömer beni rahat bırakmadı. Sonunda hazineden [aldığım maaşlarla] 6.000 dirhem elde ettim. Falan yerde olan hurma bahçem oradadır." Ebû Bekir vefat ettiği zaman bu Ömer'e anlatılınca şöyle dedi: "Allah Ebû Bekir'e rahmet eylesin! Kendinden sonra hiçbir kimseye konuşacak bir söz bırakmak istemedi. Ben ondan sonra hilafet görevini üzerime aldım. O paraları size iade ediyorum."¹³

Hz. Ebû Bekir hastalığı ağırlaşınca Hz. Âişe'ye "Ailemden hiçbir kimse bana senden daha sevimli değildir. Bahreyn'deki araziyi sana tahsis etmiştim. Onan pek faydalandığını görmüyorum." dedi. Hz. Âişe, "Evet." dedi. Ebû Bekir, sözlerine şöyle devam etti: "Öldüğüm zaman şu cariyeyi -ki Ebû Bekir'in oğlunu emziriyordu,- şu sağlamlık iki deveyi ve onları sağan [köleyi] Ömer'e gönder!" O iki devenin sütünü, birlikte oturup sohbet ettiği arkadaşlarına ikram ederdi. Elinde maldan bir şey yoktu.

¹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 175-176; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 76-77

¹¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 176; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 77-78.

¹² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 176.

¹³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 176; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 87.

Ebû Bekir vefat edince Âişe köleyi, sağmılık iki deveyi ve cariyeyi Hz. Ömer'e gönderdi. Bunun üzerine Hz. Ömer, "Allah Ebû Bekir'e rahmet eylesin! Gerçekten kendinden sonrakini zora soktu." dedi ve develerle köleyi aldı, cariyeyi onlara geri verdi.¹⁴

2. Malından Bir Miktarını Vasiyet Etmesi

Hz. Ebû Bekir, malının beşte birini vasiyet etti. Onun şöyle dediği rivayet edilir: Allah'ın Müslümanların feyinden [ganimetinden] aldığı miktar kadar ben de malımdan alıyorum."¹⁵ Başka bir rivayete göre Hz. Ebû Bekir bana, "Malımdan benim olan miktar, Rabbimin ganimetten razı olduğu pay kadardır." dedi ve malının beşte birini vasiyet etti.¹⁶

Hz. Ebû Bekir'in şöyle dediği de rivayet edilir: "[Malımın] beşte birini vasiyet etmek, bana dörtte birini vasiyet etmekten daha sevimli geliyor. [Malımın] dörtte birini vasiyet etmek, bana üçte birini vasiyet etmekten daha sevimli geliyor. Kim malının üçte birini vasiyet ederse geriye hiçbir şey bırakmaz."¹⁷

3. Mirasıyla İlgili Vasiyeti

Hz. Âişe dedi ki: Ebû Bekir'in vefatı yaklaşınca diz üstü oturdu ve sonra şunları söyledi: "Ey sevgili kızım! Kendimden sonra zenginlik cihetiyle bana insanların en sevimsisi sensin. Kendimden sonra fakirlik yönüyle bana insanların en değerlisi yine sensin. Hurma devşirme zamanında malımdan sana Âliye'deki¹⁸ araziden 20 vesk bağışlamıştım. Vallahi onu alıp sahiplenmeni arzu etmiştim. Ancak o varis malıdır. O iki grup varis de iki erkek kardeşin ile iki kız kardeşindir." Hz. Âişe dedi ki: 'Şunlar iki erkek

¹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 177-178. Başka bir rivayette ise Hz. Ömer'in söz konusu malları iade etmediği ifade edilir: Elçi Ömer'e gelince gözyaşları toprağa akıncaya kadar ağladı ve şöyle dedi: "Allah Ebû Bekir'e rahmet eylesin! Gerçekten kendinden sonrakini zora soktu. Ey delikanlı, kaldır onları!" Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf "Fesübhanallah! Ebû Bekir'in ailesinden Habeşli bir köleyi, su taşıyan bir deveyi ve beş dirhem değerindeki deseni ve çizgi-leri kaybolmuş eski bir hırkayı çekip alıyorsun, öyle mi?" dedi. Ömer, "Ne yapmamı istersin?" diye sorunca, "Onları onun ailesine geri ver!" dedi. Bu teklife karşılık Ömer şöyle dedi: "Hayır! Muhammed'i hak ile gönderene yemin olsun ki, bu iade asla benim idareme olmaz. Ebû Bekir onları vefatı anında çıkaracak da ben de onları onun ailesine tekrar geri vereceğim, öyle mi? Ölüm [bana bu işten] daha yakındır (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 179-180).

¹⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 177; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 81.

¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 177.

¹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 182; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 83, 84-85, 87. Ayrıca bk. el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 83.

¹⁸ Medine'nin Necid cihetinde Tihâme'ye kadar olan bölgenin ismidir (Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 71).

kardeşim, peki iki kız kardeşim de kim oluyor?’ dedim. O da ‘Hârice’nin kızının karnındaki bebeğin kız olduğunu tahmin ediyorum.’ dedi.¹⁹ Hz. Ebû Bekir’in Âişe’ye Âliye’den verdiği arazi, Nadîroğullarının mallarından ganimet olarak alınan taş bir kuyu idi. Peygamber onu Hz. Ebû Bekir’e vermişti. Hz. Ebû Bekir de onu ıslah edip oraya hurma fidanları dikmişti.²⁰

Âişe’nin şöyle dediğini haber verdi: Ebû Bekir ne dinar, ne de dirhem bıraktı. Onun parasını [mükâfatını] Allah versin!²¹

4. Kefeniyle İlgili İsteği

Hz. Ebû Bekir, Hz. Âişe’ye “Allah Resûlü (sas) hangi günde vefat etti?” dedi. O da “Pazartesi günü.” diye cevap verdi. Hz. Ebû Bekir, “Maşaallah! Benimle gece arasındaki şeyde [ecelimin olduğunu veya bu gece ruh teslim edeceğimi] ümit ediyorum. Onu ne ile kefenlediniz?” diye sordu. Hz. Âişe, “İçlerinde gömlek ve sarık bulunmayan beyaz Yemen bezinden üç elbise ile kefenledik.” dedi. Hz. Ebû Bekir, “Benim bu elbiseye bak! Onun değişik yerlerinde azar azar safran rengi veya kırmızı renkler var. Onu yıka ve onunla beraber başka iki elbise daha hazırla!” dedi. Hz. Âişe, “Babacığım! O eskidir.” deyince; Ebû Bekir, “Hayatta olan kişi, yeni elbiseyi ölüden daha fazla hak etmektedir. Yeni elbise, geçici bir süre içindir.”²²

D. Hz. Ömer’i Tayin Etmesi

Hz. Ebû Bekir’in önemli icraatlarından biri hastalığı sırasında Hz. Ömer’i yerine tayin etmesidir. İbn Sa’d’ın naklettiği uzunca bir rivayete göre hastalığı ağırlaşınca Abdurrahman b. Avf’ı çağırdı ve “Bana Ömer b. el-Hattâb’ı anlat!” dedi. Abdurrahman cevaben, “Bana sorduğun şeyi, benden daha iyi bilirsin.” dedi. Ancak Hz. Ebû Bekir ısrar edince Abdurrahman “Vallahi o, senin düşündüğünden de iyidir.” dedi.

Sonra Hz. Osman’ı çağırıp, “Bana Ömer b. el-Hattâb’ı anlat!” dedi. Osman “Sen onu içimizde en iyi bilen kişisin.” dedi. Hz. Ebû Bekir ısrar edince Hz. Osman, “Allah için onun hakkındaki kesin bilgim şudur: Onun içi dışından daha iyidir ve içimizde onun bir benzeri yoktur.” dedi. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, “Allah sana rahmet eylesin! Vallahi şayet onu düşünmeseydim seni ıskalamazdım.” dedi.

¹⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, III, 177, 178.

²⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, III, 178; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 83-84.

²¹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, III, 179.

²² İbn Sa’d, *et-Tabakât*, III, 184-185; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 89-90, 91.

Hız. Ebû Bekir, Abdurrahman b. Avf ve Hız. Osman'ın yanı sıra Saîd b. Zeyd Ebû'l- A'ver, Üseyd b. el-Hudayr ve muhacirlerden ve Ensârdan başka kimselerle de istişare etti.

Üseyd b. el-Hudayr dedi ki: "Allah için kesinlikle onu senden sonra tercih edilen biri olarak biliyorum. Rızadan [Allah'ın razı olduğu iyi şeylerden] razı olur; gazaba [Allah'ın gazabına sebep olan şeylerde] öfkelenir. [Gizli yapılması gereken işleri] gizli yapan [onları] aleni yapandan daha hayırlıdır. Bu işi üzerine alacak ondan daha güçlü hiçbir kimse yoktur."

Hız. Peygamber'in (sas) ashabından bazı kimseler Abdurrahman b. Avf ile Hız. Osman'ın Ebû Bekir'in yanına girip onunla baş başa kaldıklarını duydular. Bunun üzerine onlar da Hız. Ebû Bekir'in yanına gittiler. Onlardan biri ona şöyle dedi: "Sertliğini bildiğin halde kendinden sonra Ömer'i başımıza tayin etmeni sorduğu zaman Rabbine ne diyeceksin?" Bunun üzerine Ebû Bekir şöyle dedi: "Beni oturtun! Allah ile mi beni korkutuyorsunuz? Sizi idare işinde zulüm ile kendine azık hazırlayan zarar etmiştir. Derim ki: Ey Allah'ım! Onlara senin halis kullarından en hayırlısını halife olarak tayin ettim. Söylediklerimi arkandakilere bildir!"

Sonra yatağına uzandı ve Hız. Osman'ı çağırıp dedi ki: "Yaz! Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlarım. Bu belge Ebû Bekir b. Ebî Kuhâfe'nin dünyadan ayrılmak üzereyken; kâfirin mümin, günahkârın kesin iman sahibi olacağı ve yalancının da doğru söyleyeceği ahirete dâhil olma anındaki ahdidir. Benden sonra Ömer b. el-Hattâb'ı size halife tayin ettim. Onu dinleyin ve itaat edin! Ben Allah için, O'nun elçisi, dini, nefsim ve sizin için sadece hayır gayesiyle çalıştım. Şayet Ömer adil olursa, bu zaten benim onun hakkındaki tahminim ve bilgimdir. Şayet böyle davranmazsa herkesin kazandığı günah kendinedir. Ben sadece hayrı murat ettim. Ancak gaybı bilemem. "Zulmedenler hangi akıbeta uğrayacaklarını göreceklerdir."²³ Allah'ın selamı ve rahmeti üzerinize olsun."

Hız. Ebû Bekir sonra yazdırdığı bu yazıyı mühürledi. Böylece Hız. Ömer'i ciddi bir muhalefetle karşılaşmadan, Müslümanların kâhir ekseriyetinin rızasını alarak yerine tayin etmiş oldu.

Hız. Osman'ın mektubu yazmasıyla ilgili olarak şöyle bir hikâye de anlatılır: Hız. Ebû Bekir bu belgenin başlangıç kısmını yazdırdı, Ömer'in ismi kalmışken hiçbir kimsenin adını vermeden bayıldı. Bunun üzerine Osman, "Benden sonra Ömer b. el-Hattâb'ı size halife tayin ettim." cümlesini yazdı. Daha sonra Ebû Bekir ayılınca yazdığını bana oku dedi. Osman

²³ *Şuara* 26/227.

da Ömer'in adını zikrederek okudu. Ebû Bekir tekbir getirerek dedi ki: "Görüyorum ki benim bu baygınlığımda canımın çıkacağından ve insanların ihtilafa düşeceğinden korktum. Allah seni İslâm'a ve İslâm ehline hayırlı kılsın! Vallahi sen gerçekten de o makama layıksın."

Hz. Ebû Bekir, atama kararını yazdırdıktan sonra Hz. Osman'a mühürlenmiş yazıyla insanların içine çıkmasını söyledi. Hz. Osman'ın yanında Ömer b. el-Hattâb ile Üseyd b. Saîd el-Kurazî vardı. Osman insanlara şöyle dedi: "Bu belgede ismi yazılı olan kişiye biat eder misiniz?" "Evet" dediler. Bazıları "Onu biliyoruz." dedi. Hatta bazıları onun Hz. Ömer olduğunu bildiğini söyledi. İnsanların hepsi bunu kabul etti ve ona razı olup biat ettiler.

Kararın ilanından sonra Hz. Ebû Bekir Hz. Ömer'i tek başına yanına çağırdı ve ona tavsiyelerini sıraladı. Ardından Ömer onun yanından çıkınca Hz. Ebû Bekir ellerini yukarı kaldırarak şöyle dedi: "Ey Allah'ım! Ben bununla sadece onların iyiliğini istedim. Onların fitneye düşmelerinden korktum. Senin daha iyi bildiğin şeyle onlara muamele ettim. Onlar için reyimle içtihat ettim. Onların idaresini içlerinden en hayırlı, en güçlü ve onları doğru yola götürmekte en hırslı olana tevdi ettim. Senin emrinden gelen emri bana geldi. Vefatımdan sonra onların içinde hayırla yâd edilmemi nasip et! Onlar senin kullarıdır ve perçemleri senin elindedir. Onları ıslah et ve Ömer'i senin raşid halifelerinden kıl ki, rahmet peygamberinin ve ondan sonraki salihlerin hidayet yoluna tabi olsun! Onun raiyetini de onun idaresine uygun hale getir!"²⁴

E. Vefatı

Hz. Ebû Bekir'in vefatı yaklaşıncaya Hz. Âişe, Hâtem'in sözünden şu kısmı okudu:

Ömrüne yemin olsun ki servet fayda vermez gence...

Göğüs daralıp da, bir gün ruha ölüm gelince...

Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir şöyle dedi: "Ey sevgili kızım! Böyle deme, şöyle de: 'Vakti geldiğinde ölüm sekeratı başlayınca, can çekiştiği sırada insana 'İşte' denir, 'senin en çok nefret edip kaçtığın şey!'²⁵ Şu [elbisenin üstüne giydiğim eski] iki dış giysime bakın! Ben öldüğüm zaman onları yıkayıp beni onlarla kefenleyin! Çünkü sağ olan kişi, yeniye ölüden daha muhtaçtır."²⁶

²⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 182-184. Ayrıca bk. el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 87-89; et-Taberî, *et-Târîh*, III, 428.

²⁵ *Kaf* 50/19.

²⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 179-181; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 85.

Hız. Ebû Bekir'in vefatı yaklaşınca "Hayvanların yediği bir yeşillik olmayı çok arzu ederdim." dediği rivayet edilir.²⁷ Hız. Ebû Bekir'in en son söylediği sözün, "Sana teslim olmuş bir kul olarak canımı al ve beni iyiler arasına kat."²⁸ ayeti olduğu da nakledilir.²⁹

Hız. Ebu Bekir hicretin 13. yılında Cemaziyelâhir ayının bitimine sekiz gün kala Pazartesi günü vefat etti.³⁰ Bazı rivayetlere göre Hız. Ebû Bekir Salı gecesi vefat etti ve gece defnedildi. Âişe de gece vefat etti ve gece defnedildi.³¹ Hız. Âişe akşam ile yatsı arasında vefat ettiğini söyler.³²

Hız. Ebû Bekir vefat ettiğinde 63 yaşında³³ olduğu nakledilir. İlk halifelerin yaşadıkları süre itibariyle de Hız. Peygamber'in izinde oldukları anlayışını yansıtan rivayetlere rastlarız. Nitekim Muâviye'nin şöyle dediği nakledilir: "Hız. Peygamber 63 yaşındayken vefat etti, Ebû Bekir 63 yaşında vefat etti, Ömer 63 yaşındayken öldürüldü."³⁴

Hilafet süresi iki yıl, üç ay, on gündür. Ebû Ma'ser hilafet süresinin iki yıl, dört aydan dört gece eksik olduğunu söyler. Vefat ettiğinde 63 yaşındaydı. Bütün rivayetlerde bunun üzerinde bir ittifak vardır. Fil yılından üç yıl sonra dünyaya gelmişti.³⁵

Bazı rivayetlere göre Hız. Ebû Bekir Hız. Peygamber'in (sas) hicretinin 13. yılında Cemâziyelâhir ayının bitmesine sekiz gece kala Salı gecesi vefat etti. Onun hilafet müddeti [toplam] iki yıl üç ay on gün³⁶ oldu. Ebû Ma'ser ise bu sürenin iki yıl üç ay yirmi altı gün olduğunu söylemektedir. Hız. Ebû Bekir -Allah ona rahmet eylesin- 63 yaşında vefat etti. Bütün rivayetlerde bu konuda ittifak vardır. O, Allah Resûlü'nün (sas) yaşını tamamlamıştı. Hız. Ebû Bekir, fil olayından üç yıl sonra doğmuştu.³⁷

F. Techiz ve Tekfîni

Hız. Ebû Bekir hastalığı sırasında cenazesini eşi Esmâ'nın yıkamasını vasiyet etmişti. Bu vasiyeti gereğince onu hanımı Esmâ bt. Umeys yıka-

²⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 182; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 86.

²⁸ *Yusuf* 12/101.

²⁹ el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 86-87.

³⁰ et-Taberî, *et-Târîh*, III, 419. Onun Cemâziyevvelin bitimine sekiz gün kala Salı akşamı vefat ettiği de ifade edilir (et-Taberî, *et-Târîh*, III, 420).

³¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 184-185.

³² et-Taberî, *et-Târîh*, III, 421.

³³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 186.

³⁴ et-Taberî, *et-Târîh*, III, 420.

³⁵ et-Taberî, *et-Târîh*, III, 420.

³⁶ Belâzürî'nin nakline göre 16 gün (el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 91).

³⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 185; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 91.

dı.³⁸ Eğer tek başına onu yıkayamazsa oğlu Abdurrahman'dan yardım istemesini tavsiye etmişti. Ancak Esmâ başkasına ihtiyaç duymadı.³⁹ Bir rivayete göre yardıma ihtiyaç duyduğunda, oğlu Muhammed ona yardım edecekti.⁴⁰ Ancak bu rivayetin doğru olma ihtimali yoktur. Zira Muhammed hicretin 10. yılında, Allah Resûlü Veda haccına giderken Zü'l-Huleyfe'de dünyaya gelmişti. Babası vefat ettiğinde üç yaşlarındaydı.⁴¹

Hz. Ebû Bekir, eşi Esmâ'ya daha güçlü olacağı için iftar ettiği zaman yıkaması hususunda yemin ettirdi. Esmâ günün sonunda yeminini hatırlayıp su isteyip içti. Ardından da "Vallahi bugün yeminini bozmuş birisi olarak onun sözünü tutup vasiyetini yerine getirmem." dedi.⁴²

Esmâ cenazeyi yıkadıktan sonra çıkıp Muhacirlerden orada hazır bulunanlara "Ben oruçluyum, bugün hava çok soğuk, gusletmem gerekir mi?" diye sordu. Onlar da "Hayır." dediler.⁴³ Başka bir rivayete göre Esmâ şöyle demiştir: "Onun cenazesini soğuk bir günün sabahında yıkadım. Osman'a "Bana gusül gerekir mi?" diye sordum. "Hayır." dedi. Ömer de bunu işitmiş ve onu yadırgamamıştı.⁴⁴

Hz. Ebû Bekir'in kefenlenmesiyle ilgili kaynaklarda ayrıntı kabilinden bazı rivayetler yer almaktadır. Bu rivayetler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu rivayetlerin çoğunun işaret ettiği ortak nokta Hz. Ebû Bekir'in kefen için eski elbisesinin kullanılmasını istemesidir. Zira ona göre yeni elbiseye ölüden çok hayatta olan muhtaçtı.

- 1) Hz. Ebû Bekir iki adet dikişsiz ince örtüyle kefenlenmişti. Onlardan biri beyaz, diğeri al renkli idi. O, "Elbiseye hayatta olanın ölüden daha fazla ihtiyacı vardır. O kefen sadece cenazenin burnundan ve ağızından çıkan şeyler içindir." dedi.⁴⁵
- 2) Hz. Ebû Bekir'in hastalığında Hz. Âişe'ye, "Allah Resûlü (sas) kaç kefenle kefenlendi?" diye sordu. Âişe, "Üç bezden giysiyle." dedi. Ebû Bekir, "Bu- üzerine [yer yer] safran rengi ya da kırmızı renk atılmış olan üstündeki elbiseyi işaret ederek- elbiseyi alın ve onu yıkayın! Sonra başka iki elbise ile beraber onunla beni kefenleyin." dedi. Âişe, "Bu

³⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 186; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 91.

³⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 187; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 92; et-Taberî, *et-Târîh*, III, 421.

⁴⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 187; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 92.

⁴¹ Bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 187; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 92; et-Taberî, *et-Târîh*, III, 421.

⁴² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 186; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 92.

⁴³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 187; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 92.

⁴⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 187.

⁴⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 187; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 92-93.

- da nedir?" diye sordu. Ebû Bekir, "Yeniye hayatta olanın ölüden daha fazla ihtiyacı vardır. O [kefen] sadece [belli bir] mühlet içindir." dedi.⁴⁶
- 3) Hz. Ebû Bekir iki yıkanmış elbise ile⁴⁷ veya üç elbise ile kefenlendi.⁴⁸
 - 4) Hz. Ebû Bekir onlara eski elbiselerini yıkamalarını ve onların içinde kendisini defnetmelerini emretti.⁴⁹
 - 5) Kendisine ölüm yaklaştığında Ebû Bekir, "Üzerimde iken namaz kıldığım şu iki elbisemle beni kefenleyin! Onları yıkayın! Onlar sadece [belli bir] mühlet ve toprak içindir." dedi.⁵⁰
 - 6) Hz. Ebû Bekir "Bu elbisemi yıkayın ve beni onunla kefenleyin! Şüphesiz ki yaşayan, yeni olana ölüden daha fazla muhtaçtır." dedi.⁵¹
 - 7) Hz. Ebû Bekir yıkanmış iki giysi ile kefenlendi. Bu giysiler Yemen bezindendi. Ebû Bekir şöyle demişti: "Hayatta olan yeniye daha layıktır. Kefen, sadece [belli bir] müddet içindir."⁵²
 - 8) Hz. Ebû Bekir, biri yıkanmış iki giysi ile kefenlenmişti.⁵³

Hz. Ebû Bekir'in cenaze namazını Hz. Ömer kıldırdı ve onun üzerine dört tekbir getirdi.⁵⁴ Cenaze namazı mescitte minberin karşısında⁵⁵ veya minber ile kabir arasında⁵⁶ kıldırdı.

Hz. Ebû Bekir, gece vefat etmiş ve cenazesi sabaha bekletilmeden defnedilmiştir.⁵⁷ Hz. Ömer, definden sonra mescide girerek üç rekât vitir namazı kıldı.⁵⁸

Abdullah b. Ömer Hz. Ebû Bekir'in defniye ilgili olarak şöyle der: Ebû Bekir'in defnine şahit oldum. Onun kabrine Ömer b. el-Hattâb, Osman b. Affân, Talha b. Abdullah ve Abdurrahman b. Ebû Bekir indi. Ben de kabre inmek istedim ama Ömer, "Sana gerek kalmadı." dedi.⁵⁹

⁴⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 188; et-Taberî, *et-Târîh*, III, 421.

⁴⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 188; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 93.

⁴⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 188; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 93.

⁴⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 188.

⁵⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 188; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 93.

⁵¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 189.

⁵² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 189.

⁵³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 189; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 93.

⁵⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 189, 190; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 94.

⁵⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 189; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 94.

⁵⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 189-190.

⁵⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 190; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 94.

⁵⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 190; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 95.

⁵⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 191; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 95; et-Taberî, *et-Târîh*, III, 422.

Hz. Ebû Bekir Hz. Âişe'ye Allah Resûlü'nün (sas) yanına defnedilmesini vasiyet etmişti. Kabri, başı, Allah Resûlü'nün (sas) iki omuzunun hizasına gelecek şekilde kazıldı. Kabrin yan tarafı, Allah Resûlü'nün (sas) kabriyle bitiştirildi ve oraya defnedildi.⁶⁰ Kabirlerdeki durumlarına göre Hz. Ebû Bekir'in başı, Allah Resûlü'nün omuzlarının hizasında; Hz. Ömer'in başı Ebû Bekir'in belinin hizasındaydı.⁶¹ Hz. Ebû Bekir'in kabri Peygamber'in (sas) kabri gibi düz yapıldı ve üzerine su serpildi.⁶²

Hz. Ebû Bekir'in torunu Kâsım b. Muhammed'in şöyle der: Âişe'nin huzuruna girip "Anneciğim! Bana Peygamber'in (sas) ve iki arkadaşının kabrini aç." dedim. O da üç kabri bana açtı. O kabirler birbirine yakın değildi, bitişik de değildi. Üzerlerine yumuşak kırmızı toprak yayılmıştı. Peygamber'in (sas) kabrinin baş tarafta olduğunu gördüm. Hz. Ebû Bekir'in kabri onun (sas) başının hizasındaydı. Hz. Ömer'in başı ise Hz. Peygamber'in (sas) ayağının hizasındaydı."⁶³

G. Ebû Bekir İçin Yas

Saîd b. el-Müseyyeb'in şöyle dediğini haber verdi: Ebû Bekir vefat ettiği zaman Âişe feryat figan ederek ağladı. [Bu durum] Ömer'e ulaştınca geldi ve onları Ebû Bekir için feryat figan ederek ağlamaktan menetti. Onlar matem bitirmekten kaçındılar. Bunun üzerine Ömer, Hişâm b. el-Velîd'e şöyle dedi: "Ebû Kuhâfe'nin kızını çıkarıp bana getir!" Ona kırbaçla birkaç darbe indirdi. Bunu duydukları zaman yas tutmak için toplanan kadınlar dağıldı. Ömer de şöyle dedi: "Ağlamalarınızla Ebû Bekir'e azap verilmesini mi istiyorsunuz? Allah Resûlü (sas) 'Ölü, ailesinin kendisine ağlamasıyla azap görür.' buyurdu."⁶⁴

Âişe'nin şöyle dediğini haber verdi: Ebû Bekir akşam ile yatsı arasında vefat etti. Sabahladık ve muhacir ile Ensâr hanımları toplandı. Ebû Bekir'in cenazesi yıkanıp kefenlenirken onlar feryat figan ederek ağladılar. Ömer b. el-Hattâb feryat figan ederek ağlayanların [dağıtılmasını] emretti. Onlar da dağıtıldılar. Vallahi buna rağmen onlar [tekrar tekrar] dağılıp toplandılar.⁶⁵

⁶⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 191; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 95-96; et-Taberî, *et-Târîh*, III, 422.

⁶¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 192.

⁶² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 192; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 96; et-Taberî, *et-Târîh*, III, 423.

⁶³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 192; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 96; et-Taberî, *et-Târîh*, III, 422-423.

⁶⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 191; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 95; et-Taberî, *et-Târîh*, III, 423.

⁶⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 191.

H. Mirasının Taksimi

Hız. Ebû Bekir'a, babası Ebû Kuhâfe altıda bir oranında varis oldu. Ebû Bekir'in malına çocukları Abdurrahman, Muhammed, Âişe, Esmâ ve Ümmü Külsûm ile iki eşi Esmâ bt. Umeys ve Belhâris b. el-Hazrecoğullarından Hârîce b. Zeyd b. Ebî Zühêyr'in kızı Habîbe varis oldu.⁶⁶

Ebû Kuhâfe ile Hız. Ebû Bekir'den -Allah ona rahmet eylesin- [kendi payına düşen] miras konusunda konuşuldu. O "Ben bunu Ebû Bekir'in çocuklarına geri verdim." dedi.⁶⁷

Ebû Kuhâfe, Ebû Bekir'den sonra sadece altı ay ve birkaç gün yaşadı. Mekke'de 97 yaşında iken hicrî 14. yılın Muharrem ayında vefat etti.⁶⁸

Ebû Bekir'in babası Ebû Kuhâfe, südüs [altıda bir] oranında Ebû Bekir'e varis oldu. Ebû Kuhâfe ile birlikte çocukları Abdurrahman, Muhammed, Âişe, Esmâ, Ümmü Kelsûm ve iki eşi Esmâ bt. Umeys ve Beni'l-Haris b. Hazrec'ten Habîbe bt. Hârîce b. Zeyd b. Ebî Zühêyr varis oldular.⁶⁹

Mücâhid'ten işittim; şöyle diyordu: "Ebû Bekir'den aldığı miras hakkında Ebû Kuhâfe ile konuşuldu. Ebû Kuhâfe, "Ben aldığımı Ebû Bekir'in çocuklarına geri verdim" dedi.⁷⁰

İ. Hız. Ömer'in Beytûlmali Devralması

Hız. Ebû Bekir'in Sünh'ta bir hazinesi vardı. O hazineyi hiç kimse korumuyordu. Ona, "Ey Allah Resûlü'nün halifesi! Hazineye onu koruyacak birisini tayin etmez misin?" diye sorulunca cevaben, "Onun [çalınmasından] korkulmaz." dedi. "Niçin?" diye sorulunca da "Üzerinde bir kilit vardır." dedi. "Ebû Bekir, hiçbir şey kalmayınca kadar içindekileri halka verirdi. Ebû Bekir Medine'ye taşınunca o hazineyi de taşıdı ve içinde oturduğu eve yerleştirdi. Ona Kabeliyye ve Cüheyne madenlerinden çok mal geldi. Süleymoğullarının madeni de Ebû Bekir'in hilafeti döneminde fethedildi. O madenden bir kısmı, [orada toplanan] zekâtıyla beraber ona getirildi. Bunlar hazineye konuyordu. Ebû Bekir o malları insanlara en küçük parçasına kadar [kuruşu kuruşuna] dağıtıyordu. Her yüz kişiye şu, şu miktar kadar düşüyordu. Ebû Bekir dağıtımda insanları eşit tutuyordu. Hür ile köle, erkek ile kadın, küçük ile büyük o dağıtımda eşitti. Deve, at ve silah alır, onları Allah yolunda kullanırdı. Bir yıl badiyeden gelen ipek-

⁶⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 193.

⁶⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 193.

⁶⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 193.

⁶⁹ el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 96-97.

⁷⁰ el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 97.

ten dokunmuş elbiseleri sattı ve kışın Medine halkının dul kadınlarına dağıttı. Ebû Bekir ölüp defnedildiği zaman Ömer b. el-Hattâb emin [güvenilir kişiler] çağırdı ve onlarla birlikte Ebû Bekir'in hazinesine girdi. Ömer'in yanında Abdurrahman b. Avf, Osman b. Affân ve onların dışın-da başkaları vardı. Hazineyi açtılar ama orada ne bir dinar, ne de bir dirhem buldular. Sadece mal için [kullanılan] bir çuval buldular. Çuval silkelendi; içinde sadece bir dirhem buldular. Bunun üzerine Ebû Bekir'e rahmet okudular. Allah Resûlü'nün (sas) zamanında Medine'de [malın ağırlığını ve değerini tespit eden] bir tartıcı vardı. Ebû Bekir'in yanında bulunan malı da tartardı. O tartıcıya Ebû Bekir'e gelen malların hangi değere ulaştığı soruldu. O, "200.000." diye cevap verdi.⁷¹

DEĞERLENDİRME

İslâm tarihinin ilk halifesi olan Hz. Ebû Bekir, hastalanarak vefat etti. Diğer arkadaşları gibi şehit olmasını arzu edenler, onun da Hz. Peygamber gibi zehirlenerek vefat ettiğine dair bir hikâye anlattılar. Ancak zehirlenmiş olduğuna dair rivayet doğru değildir.

Oldukça mütevazı bir hayatı tercih eden Halife, hastalığı ve vefatı sürecinde insanlara birçok dersler verdi. Daha önce kendisine beytülmalden yapılan tahsistlerden artanların kendisinden sonra halife olacak olan Hz. Ömer'e iade edilmesini isteyen Hz. Ebû Bekir, kefenlenmesi için yeni bir kumaş yerine giydiği elbisenin kullanılmasını istediği de ifade edilir. Öte yandan kendisinden sonra Müslümanların tekrar bir kriz yaşamamaları için Hz. Ömer'i yerine halife tayin ederek önemli bir karara imza atmıştır.

Kızı Hz. Âişe'den izin alarak Hz. Peygamber'in yanına defnedilen Hz. Ebû Bekir Hz. Peygamber'e olan sevgisini icraatlarında gösterdiği gibi vefatında da göstermiştir.

KAYNAKLAR

- el-Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd (ö. 279/893), *Ensâbü'l-Eşrâf* (nşr. Süheyl Zekkâr, Riyâd ez-Ziriklî), I-XIII, Beyrut 1417/1996.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî (ö. 230/845), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (nşr. Ali Muhammed Ömer), I-X, Kâhire 1421/2001.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî (ö. 310/923), *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk, ve Sılatu Târîh et-Taberî*, I-XI, Beyrut 1387/1967.

⁷¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 195.

HZ. EBÛ BEKR'İN AİLE HAYATI

*Fezra Betül Köse**

Hız. Ebû Bekr, genel itibariyle sakin tabiatlı, yumuşak huylu bir sahabîdir. Onun bu durumunun aile hayatına nasıl yansıdığı, ilk Müslümanlardan biri olan Hız. Ebû Bekr'in örnek bir sahabî olarak aile hayatını nasıl sürdürmüş olduğu dikkatimizi çeken bir konudur. Kendisinin çeşitli yönlerine dair şimdiye kadar yapılanlara ek olarak hayatını bu açıdan ele alan bir çalışma Resulullah'ın en yakın arkadaşı ve İslâm'ın ilk halifesi hakkında daha bütüncül bir kanaate sahip olunmasına katkı sağlayacaktır.

Hız. Ebû Bekr'in aile hayatını ve ailesinin diğer üyeleriyle ilişkilerini incelemede konuya dair malzemelerin az oluşu önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun önde gelen sebeplerinden biri Resulullah'ın hayatta olduğu zaman dilimine dair rivâyetlerin genellikle onun etrafında yoğunlaşması ve toplumun diğer fertlerine ise ancak Resulullah ile olan ilişkileri bağlamında yer verilmesidir. Yine Hız. Ebû Bekr'in Hız. Peygamber'in vefatından sonra iki yıl gibi kısa bir süre yaşamış olması konumuza dair malzemenin azlığının bir başka nedenini oluşturmaktadır. Aynı zamanda halife olduğu bu iki yılın ilk kez halife seçimi, Ridde harpleri, Kur'ân'ın cem'i gibi İslâm tarihinin mühim olaylarına sahne olması da rivâyetlerde onun aile hayatının geri planda kalmasına etki eden bir başka unsur olmuştur.

Konuya ilişkin rivâyetlerin azlığına rağmen mevcut bilgilerin, Hız. Ebû Bekr'in aile hayatı hakkında bir perspektif sağlayacak şekilde bir araya getirilerek yorumlanması tebliğimizin çerçevesini oluşturmaktadır.

Evlat Olarak Hız. Ebû Bekr

Hız. Ebû Bekr'in annesi Selmâ bnt. Sahr b. Âmir olup lakabı Ümmü'l-Hayr'dır. Babası ise Ebû Kuhâfe Osman b. Âmir b. Amr'dır. Her ikisi de Benî Teym kabilesine mensuptur.¹

* Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Siyer-i Nebî ve İslâm Tarihi Ana Bilim Dalı, feyzabetulkose@ksu.edu.tr.

¹ İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâşimî el-Basrî (230/845), *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, I-XI, thk: Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 2001, III, 155; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, I-VIII, thk: Muhammed Muhammed Tâmir, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2011, VI,

Annesi Ümmü'l-Hayr'ın yaşamına dair bilgilerimiz son derece sınırlıdır. Rivâyetlerde, oğlu Ebû Bekr'in İslâm'ı tebliğ ederken yaşadığı bir sıkıntı bağlamında yer almaktadır. Bu hâdise, henüz çok az sayıda Müslümanın bulunduğu bir dönemde Hz. Ebû Bekr'in Kabe'de İslâm'a davet konuşması yapması üzerine Utbe b. Rebîa başta olmak üzere bir grup Müşriğin saldırısına uğraması ve onlar tarafından ağır bir şekilde dövülmesidir. Olaydan sonra Hz. Ebû Bekr, hayatından ümit kesilerek kabile-sinden kimseler tarafından evine taşınmış, oğlunun bakımını ise annesi üstlenmiştir. Hz. Ebû Bekr'in uyandığında öncelikle Resulullah'ı sorması ve birtakım konuşmalardan sonra annesinin onu Hz. Peygamber'in yanına götürmesi ile devam eden hâdise sonucunda Ümmü'l-Hayr, Resulullah'ın huzurunda Müslüman olmuştur.²

Babası Ebû Kuhâfe'nin ise Müslüman olmamakla birlikte oğlunun yeni dini kabulüne de muhalif olmadığı anlaşılmaktadır. İslâm'ın Mekke döneminin zorlu günlerinde o, oğlunu korumacı bir tavır içerisindeydi. Hz. Ebû Bekr'in, Müslüman olmaları nedeniyle eziyet ve işkenceye maruz kalan köle ve cariyele satın alıp azat ettiğini gördüğünde ona, "Oğlum, köle azat edeceksen güçlü, kuvvetli, yiğit kimseleri azat et ki, seni savunsunlar, seninle beraber olsunlar" demişti.³

Mekke'nin fethi günü kızı Kureybe'nin, abisi Ebû Bekr'in selâmetinden endişelendiğini hissettiğinde Ebû Kuhâfe ona, korkmamasını zira abisinin "Muhammed'in ashâbı arasında ve Muhammed'in yanında en değerli kişi" olduğunu söylemiştir.⁴

Ebû Kuhâfe, Mekke'nin fethinde Müslüman olmuştur.⁵ Resulullah Mekke'ye girdikten bir süre sonra Mescid-i Harâm'da oturduğu sırada Hz. Ebû Bekr, babasını sırtında taşıyarak onun huzuruna getirmiştir. Resulullah onu görünce Hz. Ebû Bekr'e, "Bu ihtiyarı yerinde bıraksaydın da

321; İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber el-Kurtubî (463/1071), *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, I-IV, thk, tlk: Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Cil, Beyrut 1992, III, 963; İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (630/1232), *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti Sahâbe*, I-VIII, thk, tlk: Ali Muhammed el-Muavviz-Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1994, III, 575.

² İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureyşî (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, thk: Ali Şîrî, Daru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1408/1988, III, 41; Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan (990/1582), *Tarihü'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefis*, I-II, Dâru Sâdır, Beyrut tz., I, 294; Halebî, Ebu'l-Ferec Nûruddîn Ali b. İbrâhim b. Ahmed (1044/1635), *es-Sîretü'l-Halebiyye*, I-III, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1427, I, 419; .

³ İbn İshâk, Muhammed b. Yesâr (151/768), *Sîretu İbn İshâk*, thk., tlk: Muhammed Hamidullah, Konya 1981, 171-172.

⁴ Vâkıdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkıd (207/822), *Kitâbu'l-Meğâzî*, I-III, thk: Marsden Jones, Müessesetü'l-A'lemî li'l-Metbûât, Beyrut 1989, II, 824.

⁵ İbn Sa'd, VI, 79.

ben ona yürüyerek gelseydim” demiş, Ebû Bekr ise, “Ya Resulallah! Onun sana gelmesi senin ona gitmeden daha münasiptir” cevabını vermiştir.⁶

Ebû Kuhâfe'nin oğluna yönelik korumacı ve endişeli tavrı çeşitli vesilelerle hep gün yüzüne çıkmıştır. Resulullah'ın vefatını haber aldığıında idarede yerine kimin geçtiğini; oğlunun halife olduğunu öğrendiğinde ise Benî Abdîşems ve Benî'l-Muğîre'nin bu işe razı olup olmadığını sormuş, onların razı olduklarını öğrenince de, “Allah'ın verdiği engel olacak hiç kimse yoktur. Allah'ın menettiği şeyi verecek kimse de yoktur” demiştir.⁷

Hz. Ebû Bekr'in 12. senenin Receb ayında umre münasebetiyle geldiği Mekke'de babasını ziyareti sırasında yaşananlar ikisi arasındaki duygusal bağı ve yine Ebû Kuhâfe'nin az önce değindiğimiz yaklaşımını ortaya koymaktadır. Ebû Bekr, babasının yanına vardığında, kendisine oğlunun geldiği haber verilen Ebû Kuhâfe, ayağa kalkmış, bu sırada Ebû Bekr bineği henüz çökmeden ayakta iken ondan inip “Baba sen ayağa kalkma!” diyerek onu kucaklayıp sarılmış ve babasının iki kaşının arasını öpmüş, Ebû Kuhâfe ise ağlamıştı. Bu esnada Attâb b. Esîd, Süheyl b. Amr, İkrime b. Ebû Cehil ve el-Hâris b. Hişâm, Hz. Ebû Bekr'e, “Ey Resulullah'ın halifesi! Allah'ın selamı üzerine olsun” diyerek selam verince Hz. Ebû Bekr, Resulullah'ın zikredilmesi nedeniyle ağlamıştı. Gelen grup daha sonra Ebû Kuhâfe'yi selamlamış, Ebû Kuhâfe, eşraftan olan bu kimselemlerle yakın olmasını oğluna tavsiye etmişti. Hz. Ebû Bekr'in, babasının bu tavsiyesine, “Allah'tan başka hiçbir güç ve kuvvet yoktur! Allah'ın yardımından başka hiçbir gücümün olmadığı ve iki elin yetmediği büyük bir iş, sorumluluğuma verildi” şeklinde cevap vermişti.⁸

Ebû Kuhâfe, Müslüman olduktan sonra da Mekke'den ayrılmamış ve oğlunun bulunduğu Medine'ye yerleşmemiştir. Hz. Ebû Bekr'in vefatı haberi, Mekke'ye ulaştığında şehirde âdeta deprem etkisi oluşturmuş, Ebû Kuhâfe “Bu nedir? diye sorduğunda oğlunun öldüğü haber verilmiş, Ebû Kuhâfe de “Bu büyük ve önemli bir haberdır” demiştir.⁹

Kardeş Olarak Hz. Ebû Bekr

Hz. Ebû Bekr'in öz kardeşi Abdullah'tır.¹⁰ Kız kardeşleri Ümmü Ferve, Ümmü Âmir ve Kureybe ile ise baba bir kardeşlerdir. Bu kardeşlerinin anneleri Hind bnt. Nukayd'tır.¹¹

⁶ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Eyyüb el-Hımyerî (218/833), *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk: Mustafa Sakkâ-İbrahim el-Ebyârî-Abdulhafız Şiblî, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1426/2005, 932; İbn Sa'd, VI, 78; Belâzurî, VI, 353; İbnu'l-Esîr, III, 575.

⁷ İbn Sa'd, III, 168.

⁸ İbn Sa'd, III, 171.

⁹ İbn Sa'd, III, 168; Belâzurî, VI, 353; İbn Abdilber, III, 976.

¹⁰ İbn Sa'd, VI, 78.

Ümmü Âmir ve Kureybe hakkında bildiklerimiz oldukça sınırlıdır. Ümmü Âmir, Sa'd b. Ebî Vakkas'ın kardeşi ile evlenmiş ve bir çocuğu olmuştur. Kureybe ise Sa'd b. Ubâde'nin oğlu Kays ile evlenmiş ancak çocuğu olmamıştır.¹² Kureybe'nin Mekke'nin fethi gününde babasını Ebû Kubey's'e çıkardığı, oradan şehre girmekte olan Müslüman ordusunu izledikleri ve kalabalığı gören Kureybe'nin abisinin durumundan endişelendiği rivâyet edilmiştir. O gün kalabalık içerisinde Mekke'ye girenlerden biri Kureybe'nin boynundaki gümüş gerdanlığı çalmış ve bundan haberdar olması üzerine Hz. Ebû Bekr, "Allah için kız kardeşimin gerdanlığını bulun" diye insanlara seslenmiştir. O, Kureybe'ye de, "Kardeşim sen de gerdanlığını ara. İnsanlarda emanete bağlılık azdır" demiştir.¹³

Bir diğer kız kardeşi Ümmü Ferme, Hz. Ebû Bekr tarafından Eş'as b. Kays ile evlendirilmiş ancak Eş'as'ın onu Medine'den götürmesine izin verilmemiştir.¹⁴

Eş Olarak Hz. Ebû Bekr

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Hz. Ebû Bekr kendi kabilesi Benî Teym'e mensup olmayan beş hanımla evlilik yapmıştır. Bu hanımların dördünden evlat sahibi olmuştur.

Ebû Bekr, ilk eşi Kuteyle'yi Cahiliye döneminde iken boşamıştır. Kuteyle'nin Medine döneminin en azından belirli bir dönemine kadar Müslüman olmadığı anlaşılmaktadır. Zira kızı Esmâ'yı ziyarete gelip de ona hediyeler getirdiğinde Esmâ, annesini ve hediyelerini kabul edip etmeme konusunu Âişe aracılığıyla Resulullah'a danışmış ve ondan olumlu yanıt almıştı. Bu hâdisenin "*Allah, sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarımızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan menetmez*" meâlindeki Mümtehine Suresi'nin 8 ve 9. ayetlerinin de nüzûl sebebi olduğu nakledilmektedir.¹⁵ Buhârî, Müslim ve Ebû Dâvud'da yer alan rivâyet ise Kuteyle'nin, kızı Esmâ'dan kendisine yardım etmesini istediği, Esmâ'nın da müşrik olan annesine yardım edip

¹¹ İbn Sa'd, VI, 78.

¹² İbn Sa'd, X, 237.

¹³ Vâkıdî, II, 824-825.

¹⁴ İbn Sa'd, X, 237; İbn Abdilber, I, 134; IV, 1949; İbnu'l-Esir, VII, 366; İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, (852/1449), *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, I-VIII, thk: Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd-Ali Muhammed Muavviz, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1415, I, 239; Sehâvî, Şemsuddîn (902/1497), *et-Tuhfetu'l-Latife fi Târîhi'l-Medîneti's-Şerife*, I-II, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1993, I, 191.

¹⁵ İbn Sa'd, X, 240; Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Tefsîru't-Taberî Câmi'u'l-Beyân an Tevîli'l-Kur'ân*, I-XXV, thk: Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Beyrut 1424/2003, XXII, 572.

edemeyeceğini Resulullah'a sorduğu şeklindedir.¹⁶ Bununla birlikte her ne kadar çağdaş müelliflerden aksi yönde yorumlar gelmiş olsa¹⁷ da Hz. Ebû Bekr'in Kuteyle'nin Müslüman olmaması nedeniyle onu boşadığına dair bir rivâyet ile karşılaşmadık. Birçok kaynakta geçen rivâyetler bu evliliğin Cahiliye döneminde sona erdiğini göstermektedir.¹⁸

Hz. Âişe, babasının Mekke'de iken Kelb kabilesinden Ümmü Bekr isimli bir kadınla evli olduğunu ancak Medine'ye hicret ettikten sonra bu eşini boşadığını söylemiştir. Bu evliliğinin ne zaman gerçekleştiğine dair herhangi bir rivâyet bulunmamaktadır.¹⁹

Hz. Ebû Bekr'in Mekke'de iken evlendiği bir diğer eşi Ümmü Rûmân, daha önce el-Hâris b. Sahbere adlı biriyle evliydi. el-Hâris b. Sahbere, eşi Ümmü Rûmân ve çocuğuyla birlikte Şam bölgesinde yer alan Serrât'tan Mekke'ye gelmiş ve Ebû Bekr ile hilf yapmıştı. Onun Mekke'de vefat etmesi üzerine Ebû Bekr, Ümmü Rûmân ile evlenmiş ve bu evlilikten Abdurrahman ile Âişe dünyaya gelmiştir. Ümmü Rûmân İslâm'ın zuhûrunun ilk yıllarında Müslüman olmuş, eşi ile birlikte pek çok sıkıntıya göğüs germiş ve daima onun yanında olmuştur. Hz. Ebû Bekr'den sonra, kızları ile birlikte Abdullah b. Ebû Bekr'in eşliğinde Medine'ye hicret etmiştir.²⁰

Ümmü Rûmân'ın Hz. Ebû Bekr hayatta iken vefat eden tek eşi olmakla birlikte ne zaman vefat ettiği kesin şekilde bilinmemektedir. Onun 4 (626) veya 5 (627) yılında öldüğü rivâyet edilir.²¹ İbn Sa'd ise bu tarihi Zilhicce 6 (Nisan 628) olarak nakletmektedir.²² Hz. Ebû Bekr'in Kuteyle ve ardından Ümmü Bekr'i boşamasından vefat edinceye kadar Ümmü Rûmân kocasının tek eşi olarak kalmıştır.

¹⁶ Buhârî, Cizye: 18; Edeb: 8; Müslim, Zekât: 49; Ebû Dâvud, Zekât: 34.

¹⁷ Bkz., Fayda, Mustafa, "Ebû Bekr", *DİA*, İstanbul 1994, X, 104; Sarıçam, İbrahim, *Hz. Ebû Bekir*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2006, 4.

¹⁸ İbn Sa'd, X, 240; İbn Mende, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk (395/1005), *Ma'rifetü's-Sahâbe*, thk: Âmir Hasan Sabrî, Matbuâtü Câmiati'l-İmârati'l-Arabiyyeti'l-Müttehideti, yer yok 1426/2005, I, 983; Ebû Nuaym el-İsfehânî, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk (403/1038), *Ma'rifetü's-Sahâbe*, I-VII, thk: Âdil b. Yûsuf el-Azzâzî, Dâru'l-Vatan, Riyâd 1419/1998, VI, 3254; Hâkim en-Neysâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh (405/1014), *el-Müstedrek ala's-Sahîhayn*, I-IV, thk: Mustafa Abdulkâdir Atâ. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1411/1990, II, 527; Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1348), *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhiru ve'l-A'lâm*, I-LII, thk: Ömer Abdusselâm-et-Tedmurî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1413/1993, III, 359.

¹⁹ Bkz., Buhârî, Menâkibu'l-Ensâr: 45. İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, (852/1449), *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi Buhârî*, I-XIII, thk: Muhammed Fuâd Abduldâkî-Muhibbuddîn Hafîb, Câmiatu'l-İmâm Muhammed b. Suûd, Riyad tz., VII, 303.

²⁰ İbn Sa'd, X, 262; İbn Abdilber, IV, 1936; İbn Hacer, *İsâbe*, VIII, 391.

²¹ İbn Abdilber, IV, 1936.

²² İbn Sa'd, X, 262.

Hız. Ebû Bekr'in Ümmü Rûmân'ın vefatından sonra evlendiği Esmâ bnt. Umeys de Mekke'deki ilk dönem Müslümanları arasındadır. Hız. Peygamber Dâru'l-Erkâm'a gitmeden önce Müslüman olduğu rivâyet edilmektedir. Eşi Ca'fer b. Ebî Tâlib Mûte Savaşı'nda vefat ettikten sonra Hız. Ebû Bekr ile evlenmiştir. Bu evlilikten Veda Haccı sırasında Muhammed adlı oğlu dünyaya gelmiştir.²³ Hanımının yolda Zülhuleyfe denilen yerde doğum yapması üzerine Hız. Ebû Bekr, ona yıkanmasını ve hac için tehîl getirmesini söylemiş, yeni doğan bebekleriyle birlikte haclarını edâ etmişlerdir.²⁴

Hız. Ebû Bekr, eşi Esmâ bt. Umeys'e cenazesini yıkamasını vasiyet etmiştir. Hanımının bu işi yaparken sıkıntı çekmemesi için de eğer oruçluysa iftar ettikten sonra yıkaması için ona yemin ettirmiş ancak Esmâ, ettiği yemini günün sonunda hatırlayarak su içmişti.²⁵

Ebû Bekr'in en son evlendiği eşi, kendisinin Mekke'den Medine'ye hicret ettiği zaman evine konuk olduğu Hârice b. Zeyd b. Ebû Züheyr'in kızı Habîbe'dir.²⁶

Hız. Ebû Bekr'in Habîbe bnt. Hârice ile evlenmesiyle birlikte Medine'de aynı anda birden fazla eşi de olmuştur. Esmâ ile birlikte yaşadıkları ev Medine'nin merkezinde iken, Habîbe ile yaşadıkları ev Resulullah'ın vefatından kısa bir süre sonraya kadar ikâmet ettikleri, şehir merkezinin dışındaki Sünh mevkiindedir. Ancak daha sonra merkeze taşınmışlardır.²⁷ Ebû Bekr'in hanımlarına sırayla gün ayırdığı anlaşılmaktadır.²⁸

Baba Olarak Hız. Ebû Bekr

Hız. Ebû Bekr'in dört hanımından altı çocuğu dünyaya gelmiştir. Kuteyle'den olan çocukları Abdullah ve Esmâ; Ümmü Rûmân'dan olan çocukları Abdurrahman ve Âişe'dir. En küçük oğlu Muhammed'in annesi Esmâ bnt. Umeys, en küçük kızı Ümmü Gülsüm'ün annesi de Habîbe bnt. Hârice'dir.²⁹

²³ İbn Sa'd, X, 265-268; İbnu'l-Esîr, VII, 12; İbn Hacer, VIII, 15; Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1347), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I-XXV, thk: Şuayb el-Arnâvût, Mûessesetü'r-Risâle, Beyrut 1408/1985, II, 283.

²⁴ İbn Sa'd, X, 268; Zehebî, *Siyeru A'lâm*, II, 285.

²⁵ İbn Sa'd, III, 186; Belâzurî, III, 348; İbn Abdilber, III, 977.

²⁶ İbn Sa'd, III, 160; Belâzurî, VI, 334.

²⁷ İbn Sa'd, III, 169-170. Ayrıntılı bilgi için bkz., Köse, Feyza Betül, *Medine'de Sosyal Hayat -Dört Halife Dönemi-*, Mana Yay., İstanbul 2016, 100.

²⁸ İbn Hişâm, 1133.

²⁹ İbn Sa'd, III, 155; Belâzurî, III, 353; İbn Abdilber, IV, 1785; İbnu'l-Esîr, III, 300; V, 97.

Hz. Ebû Bekr'in çocuklarından Esmâ ilk dönemde Müslüman olan isimler arasında sayılmıştır.³⁰ Abdurrahman Mekke döneminde imân etmemiştir.³¹ Abdullah ise İslâm'ın ilk yıllarında henüz küçük bir çocuktur.

Resulullah, hicret haberini Hz. Ebû Bekr'e vermeye geldiğinde ailesini odadan çıkarmasını istemiş ancak Ebû Bekr, onların ailesi olduğunu ve güvенеbileceklerini söylemiştir.³²

Abdullah ve Esmâ'nın babalarıyla ilişkisine dair en önemli rivâyetler hicret bağlamında nakledilenlerdir. Esmâ ve Abdullah, babalarının Resulullah ile hicret yolculuğu sırasında onlara yardımcı olmuşlar ve Hz. Ebû Bekr'in kendilerine yüklediği sorumlulukları yerine getirmişlerdi. Abdullah b. Ebî Bekr gündüz Mekkelilerle bulunarak onlardan bilgi topluyor ve hava karardığında Resulullah ve babasının yanına gelerek onlara haberleri aktarıyordu. Bu arada babası da onu gece Mekke'ye göndermiyor, sabah olup da gün ağarmaya başladığında Abdullah Mekke'ye dönüyordu. Esmâ ise bu süreçte evden mağaraya yemek taşıyordu.³³

Abdullah aynı zamanda babasının, Ümmü Rûmân, Âişe ve Esmâ'yı Mekke'den Medine'ye getirmesini istediği isimdir.³⁴ Kendisinin Resulullah ile birlikte Taif Muhasarası'nda iken aldığı bir yara sonucu hastalandığı ve babasının hilâfeti döneminde vefat ettiği rivâyet edilmektedir.³⁵

Ebû Bekr'in en büyük oğlu olan³⁶ Abdurrahman'ın asıl adı Abdu'l-Ka'be'dir. Müslüman olduktan sonra Resulullah tarafından ismi değiştirilmiştir.³⁷

Hz. Ebû Bekr, hanımı Ümmü Rûmân ile birlikte Abdurrahman'ı İslâm'a davet etseler de Abdurrahman bu daveti kabul etmemiş ve ailesine verdiği cevabı Kur'ân ayetlerine konu olmuştur. *"Anne babasına, "Yeter be! Benden önce nice nesiller gelip geçmiş iken beni yeniden dirilip çıkmakla mı tehdit ediyorsunuz?" diyen kimseye anne babası, Allah'tan yardım dileyerek, "Yazıklar olsun sana! İnadı bırak da imana gel. Kuşkusuz Allah'ın vaadi gerçek-*

³⁰ İbn İshâk, 124; İbn Hişâm, 231; İbn Abdilber, IV, 1783.

³¹ İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 274.

³² İbn Hişâm, 417.

³³ İbn Hişâm, 418; İbn Sa'd, I, 195-6, III, 158; Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr: 45; Belâzurî, VI, 327; Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târîhu't Taberî -Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülük-*, I-X, thk: Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1429/2008, II, 236; İbn Abdilber, IV, 1782; İbnu'l-Esîr, III, 300; VII, 7.

³⁴ İbn Sa'd, X, 62. Taberî, *Târîh*, II, 248; İbnu'l-Esîr, VII, 320; İbn Hacer, *İsâbe*, VIII, 391.

³⁵ Vâkıdî, III, 938; İbn Sa'd, V, 20; İbnu'l-Esîr, III, 300; İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 25.

³⁶ Beğavî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed b. Abdilazîz b. Merzubân (317/929), *Mu'cemu's-Sahâbe*, I-V, thk: Muhammed Emîn b. Muhammed, Mektebetü Dâri'l-Beyân, Kuveyt 1421/2000, V, 415.

³⁷ İbn Abdilber, II, 824; İbnu'l-Esîr, III, 462.

tir" demekteler. O ise, "Bu eskilerin masallarından başka bir şey değil" cevabını vermektedir"³⁸ ayeti Hz. Ebû Bekr ve Ümmü Rûmân ile Abdurrahman arasında geçen diyalogu göstermektedir. Abdurrahman'ın, "...Benden önce geçen milletler nerede? Ebû Züheyr Abdullah b. Cüd'ân nerede? Filan kişi nerede?" şeklindeki itirazlarına ise aynı surenin bir sonraki ayetinde, "İşte kendilerinden önce gelip geçen insan ve cin toplulukları ile birlikte bunlar hakkında Allah'ın azap sözü gerçekleşmiştir. Onlar gerçekten kaybedenlerden olmuşlardır"³⁹ şeklinde cevap verilmiştir.⁴⁰

Abdurrahman, Bedir ve Uhud'da Müşriklerle beraber bulunmuştur. Bedir'de Müslümanlara karşı mübâreze isteyince karşısına babası Ebû Bekr çıkmak istemiş ancak Resulullah buna razı olmayarak, "Bizi kendinden hoşnut eyle!" demiştir.⁴¹

Vâkıdî, mübâreze hâdisesinin Uhud'da cereyan ettiğini nakletmiştir. Buradaki rivâyete göre Abdurrahman, sadece gözleri görünecek şekilde yüzünü kapatmış olarak atı üzerinde ortaya çıkıp kendisini tanıtmış ve "Kim benimle çarpışmak ister?" diye sormuştur. Bunun üzerine Ebû Bekr kılıcını kınından çıkarıp ona doğru kalkarak Resulullah'tan izin istemiştir. Ancak Resulullah, kılıcını yerine koyarak geri dönmesi ve kendilerine faydalı olmaya çalışmasını söylemiştir.⁴²

Hz. Ebû Bekr'in Bedir Günü karşılaştığı oğlu Abdurrahman ile aralarında geçen bir konuşma rivâyetlere yansımıştır. Konuşmanın içeriği birbirlerine karşı hissettikleri menfî duyguları ortaya koymaktadır. Hz. Ebû Bekr, oğluna "Ey Habis!" diye seslenerek, Mekke'de bıraktığı mallarının nerede olduğunu sormuştur. Abdurrahman ise, cevabını "Hızlı koşan bir at ve dalâlete düşmüş beyaz saçlıları kesen bir kılıçtan başa bir şey kalmadı" diyerek şiir formunda vermiştir.⁴³

Abdurrahman'ın İslâm'ı kabul etmemesi ve savaşlarda Müslümanlarla karşı karşıya gelmesi üzerine babası, onu mirasından mahrum bırakmaya yemin etmiştir. Hatta bu olay üzerine "...Antlaşma yoluyla yakınlık bağı kurduğunuz kimselere de paylarını verin. Bilin ki Allah her şeyi görmektedir" meâlindeki Nisâ Suresi 33. ayetin nâzil olduğu rivâyet edilmiştir.⁴⁴

³⁸ 46/Ahkâf 17.

³⁹ 46/Ahkâf 18.

⁴⁰ Mukâtil b. Süleymân (150/767), *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, I-V, Müessesetü't-Târîhi'l-Arabiyye, Beyrut 2002, IV, 21; Taberî, *Tefsîr*, XXI, 144; Belâzurî, VI, 354; İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 275.

⁴¹ İbn Sa'd, V, 21; İbnü'l-Esîr, III, 462.

⁴² Vâkıdî, I, 257.

⁴³ İbn Hişâm, 537.

⁴⁴ Ebû Dâvud, Ferâiz: 16.

Abdurrahman'ın Müslüman olması Hudeybiye Antlaşması'na rastlamaktadır. Bundan sonra Medine'ye hicret etmiştir.⁴⁵ Hayber ganimetlerinin dağıtımında Resulullah tarafından Abdurrahman'a kırk yük gıda maddesi verilmiştir.⁴⁶ Ok atmadaki mahareti ve cesareti ile tanınan Abdurrahman, babasının halifelîği dönemindeki irtidad olaylarında Hâlid b. Velîd'in kumandasında, özellikle Benî Hanîfe kabilesine karşı yapılan sa-vaşlarda büyük yararlıklar göstermiştir.⁴⁷

Hz. Ebû Bekr'in kızı Âişe ile olan ilişkisine dair rivâyetlerde İfk Hâdisesi bağlamında aktarılanlar önemlidir. Bu hâdisе aynı zamanda Hz. Ebû Bekr'in aile hayatında büyük etkileri olmuş ve aileyi derinden etkilemiş bir olaydır. Bizzat Hz. Ebû Bekr, "Ebû Bekr ailesine giren bu fitnenin hiçbir Arap ailesine girdiğini bilmiyorum. Allah'a yemin olsun ki. Cahiliye'de Allah'a ibadet ve dua etmezken dahi bu tür bir söz bize isnâd edilmemişti ancak İslâm'da bizim için söyleniyor" diyerek olayın kendileri için ne denli büyük bir hâdisе olduğunu dile getirmiştir.⁴⁸

Hz. Âişe, kendisi hakkında konuşulanları ebeveyninden duymamıştır. Hatta onlar kızlarına bundan bahsetmeyi özellikle istememişlerdir. Nitekim Âişe, neden kendisine bir şey söylemediklerini sorduğunda annesi, onun gibi kocası tarafından çok sevilen ve pek çok kuması olan kadınların çoğunun başına bu tür şeyler gelebileceğini ve bunu önemsememesi gerektiğini söylemiştir. Bu günlerde Ebû Bekr ve eşi, kızlarının yanında olmakla birlikte bazen gerilimlerini ona yansıttıkları da anlaşılmaktadır. Örneğin Âişe, babasının söylenenlere öfkelenerek kendisine doğru yürüdüğünü söylemiştir.⁴⁹ Resulullah bir gün eşinin yanına gelip de eğer bir günah işlediyse Allah'a tövbe etmesini tavsiye ederken anne ve babasının sessiz kalmasına Âişe'nin çok içerlediği anlaşılmaktadır. Zira neden Resulullah'a cevap vermediklerini kendilerine sorduğunda onların, "Ne diyeceğimizi bilmiyoruz" cevabı da Hz. Âişe'yi ayrıca üzmüştür. Âişe'nin konu ile ilgili yorumu, Allah'ın konuşulanların doğruluğunu onayladığını bildiren bir ayet gelir diye anne ve babasının korku ve endişeden neredeyse ölecekleri şeklindedir.⁵⁰

Hz. Ebû Bekr'in, kızına iftira atanları affetmediği, daha önce kendisine infakta bulunduğu Mistah'a yaptığı yardımı, "Âişe için dediğini dedikten ve bizim üzerimize çamur attıktan sonra asla onu bir menfaatle fayda-

⁴⁵ İbn Sa'd, V, 21; İbn Abdilber, II, 824; İbnu'l-Esîr, III, 462.

⁴⁶ Vâkıdî, II, 693; İbn Hişâm, 888.

⁴⁷ İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 275; İbn Abdilber, II, 824-825; İbnu'l-Esîr, III, 462.

⁴⁸ Vâkıdî, II, 433.

⁴⁹ Vâkıdî, II, 433.

⁵⁰ İbn Hişâm, 849; Taberî, *Târih*, II, 368.

landırmayacağım” diyerek kestiği ancak “İçinizden yardım sever ve zengin olanlar akrabaya, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere artık bir şey veremeyeceğiz diye yemin etmesinler. Bağışlasınlar, hoş görsünler; Allah’ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz? Allah çok bağışlayıcıdır, çok esirgeyicidir” meâlindeki Nûr Suresi 22. ayetin nüzûlü üzerine bu niyetinden vaz geçtiği rivâyet edilmektedir.⁵¹

Hız. Âişe’nin de babasına ne kadar düşkün olduğu, Hız. Peygamber’in hastalığı sırasında Ebû Bekr’i namaz imâmeti için görevlendirmesine Âişe’nin engel olmasından anlaşılmaktadır. Âişe, babasının nahif bir adam olduğunu, Kur’ân okuduğu zaman ağladığını söyleyerek Resulullah’ı vazgeçirmeye çalışmış ve halkın niyetinin babasını insanların tepkisinden korumak olduğunu söylemiştir.⁵²

Hız. Ebû Bekr, oğlu Muhammed ile yaklaşık iki yıl bir arada olabilmiştir. Habîbe bint. Hârice’den doğan Ümmü Gülsüm ise Hız. Ebû Bekr’in en küçük kızıdır ve babasının vefatından (13/634) birkaç ay sonra Medine’de doğmuştur.⁵³

Hız. Ebû Bekr’in çocuklarının yetişmeleriyle ilgilenen bir baba olduğu göze çarpmaktadır. Kızı Esmâ’nın rüya tabirinde oldukça yetenekli olduğu ve bunu babasından öğrendiği nakledilmektedir.⁵⁴ Aynı şekilde Âişe’nin de nesep bilgisini babasından aldığı nakledilmiştir.⁵⁵

Hız. Ebû Bekr’in ailesinin ihtiyaçları ile ilgilenen bir aile reisi olduğu rivâyetlerden anlaşılmaktadır. Hilâfetinin ilk dönemlerinde dahi ailesinin geçimini sağlamak için çalışması ve bazı sahabîlerin itirazları üzerine hali-fe maaşı almayı kabul etmesi bunun en açık göstergelerindedir.⁵⁶

Hız. Ebû Bekr ölüm döşeginde iken kızı Âişe’ye miras konusunu açmış ve iki kız kardeşinden bahsetmişti. Hız. Âişe bir kız kardeşi bulunduğunu, onun da Esmâ olduğunu söyleyip diğerinin kim olduğunu sormuş, bunun üzerine Hız. Ebû Bekr doğacak çocuğunun kız olacağını tahmin et-

⁵¹ İbn Hişâm, 850; Taberî, *Târîh*, II, 369.

⁵² Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali (458/1066), *Delâilu’n-Nübüvveti ve Ma’rifetu Ahvâli Sâhibi’s-Şerîati*, I-VII, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1405, VII, 186; Süheylî, Abdurrahman b. Abdillâh en-Nehâî (581/1185), *er-Ravdu’l-Unuf fi Şerhi es-Sîreti’n-Nebeviyye li-İbn Hişâm*, I-VII, thk: Ömer Abdusselâm es-Sellâmî, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut 1421/2000, VII, 574; İbn Kesîr, II, 184.

⁵³ İbn Sa’d, III, 178; Belâzurî, VI, 342.

⁵⁴ İbn Sa’d, VII, 124.

⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî (241/855), *Müsned*, I-XLV, thk: Şuayb el-Arnâvût-Âdil Mürşid, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1421/2001, XL, 441; Zehebî, *Siyeru A’lâm*, II, 182.

⁵⁶ Suyûtî, Ebu’l-Fadl Abdurrahman b. Ebi Bekr (911/1505), *Târîhu’l-Hulefâ, Vizâretü’l-Evkâf*, Katar 2013, 164.

tiğini söyleyerek Âişe'ye onu gözetmesini vasiyet etmiştir.⁵⁷ Bu, henüz doğmayan çocuğunun dahi ihtiyaçlarını gözettiğini ortaya koymaktadır.

Medine'ye hicret ederken ailesine nakit para bırakmamıştır. Babası Ebû Kuhâfe, torunlarını ziyarete geldiğinde oğlunun eve hiç bırakmadan tüm parasını beraberinde götürmesini kınamış, Esmâ ise babasının kendilerine çok hayır bıraktığı şeklinde cevap vermiştir. Esmâ, görme engelli olan dedesinin elini, içerisine çakıl taşları koyup üzerini bezle örttüğü çukur bir kapta dolaştırarak Hz. Ebû Bekr'in kendilerine para da bıraktığını söylemiştir.⁵⁸ Bununla birlikte Hz. Ebû Bekr'in ailesine para bırakmasa dahi aynî mal bıraktığı anlaşılmaktadır. Zira Bedir'de karşılaştığı oğlu Abdurrahman'a bu malların akıbetini sormuştur.

Mirası hakkında Kızı Âişe ile yaptığı konuşmasına öncelikle Âişe'nin kendisi için değerini söyleyerek sözlerine başlayan Hz. Ebû Bekr, daha önceden ona verdiği malı iade ederek mirasa katmasını ve mirasçıları arasında bölüştürmesini istemiş, Âişe de bu isteği kabul etmiştir. Bu malın ne olduğu konusunda Bahreyn'deki bir arazi, Avâli'deki bir arazi, yerini dile getirmediği bir arazi ve 20 vesk hurma şeklinde farklı rivâyetler bulunmaktadır.⁵⁹ Ayrıca Ebû Bekr, kendisine ait bir cariyeye, iki sağmık deve ve onları sağan köleyi Ömer'e vermesini de Âişe'den talep etmiştir. Âişe de babasına ait bu sayılanları halifeye teslim etmiştir.⁶⁰

Ebû Bekr'in kızına vasiyetinin bir bölümü de kefenlenmesi hakkındadır. Eski elbiseleri ile kefenlenmek isteyen babasına Âişe, Allah'ın ona rızık verip ihsanda bulunduğu ve yeni bir kefenle kefenleyebileceklerini söyleyince Hz. Ebû Bekr, "Hayatta olan kişinin ölüden daha fazla ona ihtiyacı vardır. Hayatta olan, elbiseyle kendisini korur, ölüden ise kaldırmıştır. Ölü'nün kefeni ancak irin ve küfe dönüşür" cevabını vermiştir.⁶¹

Hz. Ebû Bekr'in, ölümüne sebep olan hastalığı sırasında kızı Âişe ile karşılıklı söyledikleri şiir de rivâyetlerde yer almaktadır. Âişe:

Ömrüne and olsun ki servet genç olana fayda vermez...

Gögüs daralıp bir gün, ruha ölüm geldiğinde... deyince

Ebû Bekr, "Müminlerin annesi! O öyle değildir: 'Zamanı gelip de ölüm sekeratı başladığında, insan can çekiştiğinde ona, 'İşte, en nefret edip kaçtığım şey!' denir" şeklinde beyti düzeltmiştir.⁶²

⁵⁷ İbn Sa'd, III, 178; Belâzurî, VI, 342.

⁵⁸ İbn Hişâm, 420.

⁵⁹ İbn Sa'd, III, 177; Belâzurî, VI, 342.

⁶⁰ İbn Sa'd, III, 177-178.

⁶¹ İbn Sa'd, III, 179-181.

⁶² İbn Sa'd, III, 179.

Hız. Ebû Bekr, çocuğunun cenaze namazını kıldırmuş bir babadır. Taif Muhasarası'nda aldığı yara nedeniyle yakalandığı hastalığın tekrar nüksetmesi sonucu babasının hilâfetinde vefat eden Abdullah'ın⁶³ cenaze namazı babası Hz. Ebû Bekr tarafından kıldırılmıştır.⁶⁴

Kayınpeder Olarak Hz. Ebû Bekr

Hız. Ebû Bekr, kendisi hayatta iken evlenen iki kızını da yakın arkadaşlarıyla evlendirmiştir. Mekke döneminde evlendirdiği kızı Esmâ'nın eşi Zübeyr b. Avvâm da bu dönemde sözünü verdiği ve Medine'de izdivacın vâki olduğu Âişe'nin eşi Resulullah da kendisinin yakın arkadaşlarıdır.

Ebû Bekr'in, damadı Zübeyr b. Avvâm ile kayınpeder-damat ilişkisine dair rivâyetlerle karşılaşmadık. Resulullah ile olan bu ilişkilerinde ise kayınpeder-damat değil arkadaşlık ve Resulullah-mümin ilişkisi ağır basmaktadır.

Resulullah, Havle bnt. Hakîm'i Hz. Ebû Bekr'in evine Âişe'ye tâlip olduğunu iletmesi için göndermiş, Havle'yi dinleyen Ebû Bekr ondan, "O, kardeşinin kızıdır, kardeş kızıyla evlenmek câiz midir?" diye Resulullah'a sormasını istemiştir.⁶⁵ Bir başka rivâyete göre ise bunu kendisi Resulullah'a direkt sormuş ve Resulullah'tan, "Sen benim din kardeşimsin" cevabını almıştır.⁶⁶

Resulullah, Âişe'ye talip olduğunda Hz. Ebû Bekir, kızının sözünü, onu oğlu Cübeyr için isteyen Mut'im b. Adî b. Nevfel b. Abdümenâf verdiğini söylemiş ve bu sözü geri almak için Resulullah'tan müsaade istemiştir.⁶⁷ Bu evlilikte söz konusu olan mehirle ilgili farklı rivâyetler vardır. Hz. Ebû Bekr'in kızını o gün bir evin eşyası miktarı değerinde olan elli dirhemlik bir mehirle evlendirdiği⁶⁸ rivâyetinin yanı sıra Resulullah'ın bir süre Âişe'yi kendi evine götürmemesi üzerine Hz. Ebû Bekr'in ona "Ya Resulallah! Eşinle izdivâcına mani olan nedir?" diye sorduğu, Resulullah'ın "Mehir" cevabı üzerine Ebû Bekr'in ona on iki ukiyye verdiği ve Resulullah'ın bu mehri Âişe'ye gönderdiği de rivâyet edilmiştir.⁶⁹ Hz. Ömer'in, hilâfeti döneminde mehirlerin aşırı yükseldiğini söyleyerek Hz. Peygamber'in, kızlarından hiç birini on iki ukiyyeden fazla bir mehir kar-

⁶³ İbn Sa'd, V, 20.

⁶⁴ İbnu'l-Esîr, III, 300.

⁶⁵ Taberî, *Târîh*, III, 98-99; İbnu'l-Esîr, VII, 186; İbn Hacer, *İsâbe*, VIII, 232.

⁶⁶ İbn Sa'd, X, 60.

⁶⁷ İbn Sa'd, X, 58.

⁶⁸ İbn Sa'd, X, 60.

⁶⁹ İbn Sa'd, X, 63; İbn Abdilber, IV, 1937.

şılığında evlendirmeyip hanımlarına da bu miktardan fazla vermediği şeklindeki uyarısından⁷⁰ yola çıkarak Âişe için verilen mehrin on iki ukiye olduğunu içeren rivâyeti esas almamız mümkündür.

Hz. Ebû Bekr'in çocuklarının evliliklerine müdahaleleri farklılıklar göstermektedir. Eşinden sürekli baskı ve fiziksel şiddet gören Esmâ'ya babası hep sabrı tavsiye etmiştir. Bir keresinde Esmâ babasına gelip durumu şikâyet ettiğinde o, "Kızım, sabret. Bir kadın, salih bir kocaya sahip olur ve kocası öldükten sonra başka biriyle evlenmezse Allah her ikisini Cennet'te bir araya getirir" şeklinde nasihatte bulunmuştur.⁷¹

Esmâ'nın eşinin atının bakımını yapmak, devesi için hurma çekirdeği öğütüp ona yedirmek, ev ve bahçe işleri altında ezilmesi üzerine Hz. Ebû Bekr ona bir hizmetçi göndermiş ve Esmâ'nın ifadesiyle ona yalnızca atın tumarını yapmak kalmıştı. Esmâ, "Ebû Bekr böylece sanki beni azat etmiş oldu" demiştir.⁷²

Ebû Bekr'in Abdullah'ın evliliğine ise farklı şekilde müdahale ettiği görülmektedir. Saîd b. Zeyd'in kız kardeşi Âtike ile evlenen Abdullah'ın, hanımına olan düşkünlüğü sebebiyle savaflara katılma gibi bazı görevlerini yerine getiremediği ve bundan dolayı babasının emriyle ondan ayrılmak zorunda kaldığı rivâyet edilmiştir. Ancak Abdullah, bu ayrılığın üzüntüsünü içli şiirlerle dile getirmiş, babasının fikrinden vazgeçmesiyle de Âtike ile tekrar bir araya gelmiştir.⁷³

Ebû Bekr'in Resulullah'tan yana tavır alarak zaman zaman kızı Âişe'ye tepki gösterdiği ve bu tepkinin fiziksel şiddet şeklinde ortaya çıktığı da görülmektedir. Bir keresinde Resulullah, Âişe'yi uyarmasını istediğinde Ebû Bekr elini kaldırıp Âişe'nin göğsüne sert şekilde vurmuş, Resulullah da, "Ey Ebû Bekr! Allah seni affetsin. Senden bunu istememiştin" demiştir.⁷⁴

Âişe'nin banasından fiziksel şiddet gördüğü bir başka hâdise ise Müslümanlar Müreysî Gazvesi'nden dönerlerken Beydâ denilen mevkie geldiklerinde yaşanmıştır. Burada Hz. Âişe'nin gerdanlığı düşmüş ve o da Resulullah'a durumu haber vermişti. Resulullah, gerdanlığı aramak üzere orduyu uzun bir süre bekletince beklemekten sıkılan bazılarının Hz.

⁷⁰ İbn İshâk, 233; İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed el-Kûfî (235/849), *el-Musannef*, I-XVI, thk: Hamed b. Abdillâh-Muhammed b. İbrahim, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2004, VI, 87, (16512); İbn Mâce, Nikâh: 17. Ayrıca bkz., Köse, 136.

⁷¹ İbn Sa'd, X, 239.

⁷² İbn Sa'd, X, 238.

⁷³ İbn Abdilber, IV, 1878; İbnu'l-Esîr, VII, 182-183. İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 25.

⁷⁴ Abdurrezzâk, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm es-Sar'ânî (211/827), *el-Musannef*, I-XII, thk: Habîburrahman el-'Azamî, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1970, XI, 431; İbn Sa'd, X, 79.

Ebû Bekr'e gidip "Âişe bizi durdurdu", Âişe'nin yaptığını görüyor musun? Resulullah'ı su bulunmayan bir yerde durdurdu, hem onun yanında su da yok" demeleri üzerine Ebû Bekr'in kızına gelip "Bir gerdanlık için insanları yolundan ettin" diyerek ona vurduğu, canı çok yanan Âişe'nin, dizinde uyuyan Resulullah'ı uyandırmamak için hareket edemediği nakledilmiştir.⁷⁵

SONUÇ

Hız. Ebû Bekr'in aile hayatına ve aile fertleriyle ilişkilerine dair rivâyetler hem sayıca az hem de bir araya getirildiğinde dahi Hız. Ebû Bekr'i ailesinin bir ferdi olarak tam anlamıyla tanıtmaya yetecek nitelikte değildir. Öyle ki ailesinin bazıları hakkındaki bilgimiz sadece isimlerinden ibarettir. Çocuklarından Muhammed ile iki yıl bir arada yaşamışken Ümmü Gülsüm kendisinin vefatından sonra dünyaya gelmiştir. Dolayısıyla bu isimlerle ilişkileri kaynaklarda yer almamaktadır. Bununla birlikte mevcut rivâyetlerden yola çıkarak elde ettiğimiz sonuçları şu şekilde belirlememiz mümkündür:

Hız. Ebû Bekr'in aile ilişkilerinde temel hareket noktası Hız. Peygamber ile beraber giriştiği mücadeledir. Rivâyetlere yansıdığı kadarıyla inançsız oğlunu öldürmeye çalışmasında, gözleri görmeyen babasını Hız. Peygamber'e biat için getirmesinde görüldüğü gibi Hız. Ebû Bekr için aslanan İslâm'a ve Resulullah'a hizmetti ve geriye kalan her şey bu davaya bağlı kaldığı sürece bir anlam ifade etmekteydi.

Hız. Ebû Bekr, hayatının uzun bir dönemini tek eşli olarak sürdürmüştür. Medine yıllarının ilerleyen dönemlerinde aynı anda iki eşi olmuştur. Bu eşleri de, kendisi halife olup şehir merkezinde sürekli bulunması icap edinceye kadar birbirlerinden uzak meskenlerde yaşamışlardır.

Eşlerinden Kuteyle'yi, Müslüman olmaması nedeniyle boşadığı, çağdaş bir yorum olup kaynaklar bu boşanmanın Cahiliye döneminde gerçekleştiğini göstermektedir.

Hız. Ebû Bekr'in eşlerine yönelik fiziksel veya psikolojik şiddete başvurduğuna dair bir rivâyet bulunmamaktadır. Ancak Resûlullah ile olan meselelerde kızı Âişe'ye karşı, sert tavır takındığı ve bu tavrın zaman zaman fiziksel şiddete dönüştüğü görülmektedir. Diğer çocuklarının evliliklerinde yaşadıkları olumsuzluklara karşı sabır tavsiye eden yaklaşımı göz önüne alındığında Âişe'ye olan bu tavrın Hız. Ebû Bekr'in Resûlullah hassasiyetinden kaynaklandığı söylenebilir.

⁷⁵ Vâkıdî, II, 426-427; Buhârî, Tefsîr: Mâide 3.

Rivâyetler Hz. Ebû Bekr'in anne babasına düşkün bir evlat ve ailesine karşı sorumlu ve hassas bir aile reisi olduğunu, onların ihtiyaçlarını karşılamaya azamî titizlik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

- Abdurrezzâk, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî (211/827), *el-Musannef*, I-XII, thk: Habîburrahman el-'Azamî, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1970.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî (241/855), *Müsned*, I-XLV, thk: Şuayb el-Arnâvût-Âdil Mürşid, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1421/2001.
- Beğavî, Ebu'l-Kâsım Abdurahman b. Muhammed b. Abdilazîz b. Merzubân (317/929), *Mu'cemu's-Sahâbe*, I-V, thk: Muhammed Emîn b. Muhammed, Mektebetü Dâri'l-Beyân, Kuveyt 1421/2000.
- Belâzuî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (279/892), *Ensâbu'l-Eşrâf*, I-VIII, thk: Muhammed Muhammed Tâmir, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2011.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (256/870), *Sahîh*, I-V, thk: Abdulazîz b. Abdillâh, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1994.
- Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan (990/1582), *Tarihü'l-Hamîs fi Ahvâli Enfesi Nefis*, I-II, Dâru Sâdir, Beyrut tz.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eşas b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. Amr b. İmrân el-Ezdî (275/888), *Sünen*, I-VII, thk: Şuayb el-Arnâvut-Muhammed Kâmil Karabelli, Dâru'l-Müessesetü'l-Âlemiyye, Beyrut 2009.
- Ebû Nuaym el-İsfehânî, Ahmed b. Abdullâh b. İshâk (403/1038), *Ma'rifetü's-Sahâbe*, I-VII, thk: Âdil b. Yûsuf el-Azzâzî, Dâru'l-Vatan, Riyâd 1419/1998.
- Fayda, Mustafa, "Ebû Bekr", *DİA*, İstanbul 1994, X, 101-108.
- Halebî, Ebu'l-Ferec Nûruddîn Ali b. İbrâhim b. Ahmed (1044/1635), *es-Sîretü'l-Halebiyye*, I-III, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1427.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber el-Kurtubî (463/1071), *el-İstîâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, I-IV, thk, tk: Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Cil, Beyrut 1992.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed el-Kûfî (235/849), *el-Musannef*, I-XVI, thk: Hamed b. Abdillâh-Muhammed b. İbrahim, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2004.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, (852/1449), *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, I-VIII, thk: Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd-Ali Muhammed Muavviz, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1415.
- , *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi Buhârî*, I-XIII, thk: Muhammed Fuâd Abduldâkî-Muhibuddîn Hatîb, Câmiatu'l-İmâm Muhammed b. Suûd, Riyad tz.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdilmelik b. Eyyûb el-Hımyerî (218/833), *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk: Mustafa Sakkâ-İbrahim el-Ebyârî-Abdulhafiz Şiblî, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1426/2005.

- İbn İshâk, Muhammed b. Yesâr (151/768), *Sîretu İbn İshâk*, thk., tlk: Muhammed Hamidullah, Konya 1981.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureyşî (774/1372), *el-Bidâye ve'n- Nihâye*, I-XIV, thk: Ali Şîrî, Daru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1408/1988.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (275/888), *Sünen*, I-II, şrh: Şihâbuddîn Ahmed b. Ebî Bekr el-Busayrî, thk: Cemîl el-Attâr, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1995.
- İbn Mende, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk (395/1005), *Ma'rifetu's-Sahâbe*, thk: Âmir Hasan Sabrî, Matbuâtü Câmîati'l-İmârati'l-Arabiyyeti'l-Müttehidi, yer yok 1426/2005.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâsimî el-Basrî (230/845), *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, I-XI, thk: Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 2001.
- İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (630/1232), *Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti Sahâbe*, I-VIII, thk, tlk: Ali Muhammed el-Muavviz-Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1994.
- Köse, Feyza Betül, *Medine'de Sosyal Hayat -Dört Halife Dönemi-*, Mana Yay., İstanbul 2016.
- Mukâtil b. Süleymân (150/767), *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, I-V, Müessesetü't-Târîhi'l-Arabiyye, Beyrut 2002.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc (261/874), *Sahîh*, I-III, thk, tsh, tlk: M. Fuâd Abdalbâkî, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- Sarıçam, İbrahim, Hz. *Ebû Bekir*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2006.
- Sehâvî, Şemsuddîn (902/1497), *et-Tuhfetu'l-Latife fi Târîhi'l-Medîneti's-Şerîfe*, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- Suyûtî, Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. Ebî Bekr (911/1505), *Târîhu'l-Hulefâ*, Vizâretü'l-Evkâf, Katar 2013.
- Süheylî, Abdurrahman b. Abdillâh en-Nehâî (581/1185), *er-Ravdu'l-Unuf fi Şerhi es-Sîreti'n-Nebeviyye li-İbn Hişâm*, I-VII, thk: Ömer Abdusselâm es-Sellâmî, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1421/2000.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târîhu't Taberî -Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk-*, I-X, thk: Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1429/2008.
- , *Tefsîru't-Taberî Câmî'u'l-Beyân an Tevîli'l-Kur'ân*, I-XXV, thk: Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Beyrut 1424/2003.
- Vâkıdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkıd (207/822), *Kitâbu'l-Meğâzî*, I-III, thk: Marsden Jones, Müessesetü'l-A'lemî li'l-Metbûât, Beyrut 1989.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1347), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I-XXV, thk: Şuayb el-Arnâvût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1408/1985.
- , *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhiru ve'l-A'lâm*, I-LII, thk: Ömer Abdusselâm-et-Tedmurî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1413/1993.

HZ. EBU BEKİR DÖNEMİ SİYASİ OLAYLARININ KELAM İLMİNE YANSIMALARI

Metin ÖZDEMİR*

GİRİŞ

Hiz. Peygamber'in vefatının hemen ardından meydana gelen ilk siyasi hadiseler, Kelam İlmi açısından iki önemli sonuç doğurmuştur: Bunlardan birincisi, imamet meselesi, değeri ise dört halifeyle ilgili fazilet tartışmalarıdır. Bu iki konu, Ehl-i sünnetin Hanefî-Mâtürîdî kanadına mensup olan Ömer en-Nesefî (ö. 537/1142) tarafından konuyla ilgili tarihsel süreç içerisindeki tüm tartışmaları özetleyecek tarzda şöyle aktarılmıştır: "Peygamberimizden sonra insanların en faziletlisi Ebu Bekir Sıddık, sonra Ömer Faruk, sonra Osman Zünnureyn, sonra Ali Murtaza'dır. Hilafet bu sıraya göre sabittir. Hilafet 30 yıl olup ondan sonrası krallık ve emirliktir... İmamın gizli ve beklenen değil, ortada ve Kureyş'ten olması gerekir. Kureyş dışından olması caiz değildir. İmamet, Haşimoğullarına ve Hz. Ali'nin çocuklarına tahsis edilemez. İmamın masum ve zamanının en faziletlisi olması şart değildir. Ancak yöneticiliğe ehil, mutlak manada hükümleri uygulamaya, İslam ülkesinin sınırlarını korumaya ve mazlumun hakkını zalimden almaya muktedir bir siyasi kişilik olması gerekir. İmam fasıklık ve zulüm sebebiyle azledilemez."¹

İlk Kelam risalesi olarak kayda geçen ve *İmam-ı Azam Ebu Hanife'*ye (ö. 150/767) nispet edilen *el-Fıkhü'l-Ekber'*de dört halifeye ilişkin fazilet sıralamasına yukarıda zikredilen şekilde yer verilirken imamet meselesine değinilmez.² Bir Eş'arî kelamcısı olan *Adudüddin el-Îcî* ise (ö. 755/1355) Hz. Ebu Bekir'in imametinin icma ile sabit olduğuna değindikten sonra, ilk

* Prof. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Dini İlimler Fakültesi Kelam Anabilim Dalı Öğretim Üyesi...

¹ *Nesefî Akâidi ve Türcü Çevirisi*, (Metin Özdemir, *İslam İnanç Esasları*, Ankara: Bilay, 2017 içinde), 248. Bu konuyla ilgili tartışmalar için bk. Ebi'l-İz ed-Dimeşkî, *Şerhu'l-Akâidetü't-Tahâviyye*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî-Şuayb el-Arnâvut, 698-710. Beyrut: 1413/1993; Bâkılânî, *Temhîdü'l-Evâil ve Telhisü'd-Delâil*, thk. İmadüddin Ahmed Haydar, 480 vd. Beyrut: 1407/1987.

² Metin Özdemir, *İslam İnanç Esasları*, 235.

dört halifeye ilişkin fazilet sıralamasına şöyle açıklık getirir: “Üstünlükten maksat, Allah katındaki sevabın çokluğudur; yoksa o, daha bilgili, nese yönünden daha şerefli olmak vb. manasına değildir.”³ Hiç kuşkusuz Ehl-i sünneti bu noktaya getiren husus, Şî’a ve Zeydiyye gibi fırkaların Hz. Ebu Bekir’in fazileti ve imameti üzerine yaptıkları tartışmalar neticesinde vardıkları sonuçlardır.

Hz. Ebu Bekir döneminde Kalam İlmine yansımaları açısından önem arz eden diğer bir konu ise ridde savaşlarıdır. Bu savaşlar da büyük ölçüde daha sonra ortaya çıkan mürtedin / dinden dönen kimsenin hukuki durumuna ilişkin tartışmalara etki etmiştir. Ancak bu konu inanç hürriyeti açısından Kalam İlmini de yakından ilgilendirmektedir. Aşağıda öncelikle bu tartışmalara yol açan siyasi olaylara kısaca değinecek, ardından da onlara bağlı olarak ortaya çıkan kalamî problemleri ele alacağız.

Hz. Ebu Bekir Döneminde Kalamî Problemlere Etki Eden Siyasi Olaylar

A. Beni Sa’îde Sakîfesi’nde Cereyan Eden İmamet Tartışmaları

Şehristânî (ö.548/1153), Hz. Ebu Bekir’in imameti etrafında cereyan eden ilk tartışmaları kısaca şöyle anlatır: “[Müslümanlar arasında ortaya çıkan] beşinci ihtilaf, imametle ilgilidir: İslam ümmeti arasındaki en büyük anlaşmazlık bu konuda olmuştur. İslam’da dini hususlardan hiçbirinde, imamet konusunda olduğu kadar taraflar birbirine karşı silaha sarılmamışlardır. Allah ilk dönemlerde Müslümanların işini kolaylaştırdı. Zira Hz. Peygamber’in ölümünü takiben Muhacirler ve Ensar anlaşmazlığa düştüler. Ensar, ‘bizden bir emir, sizden de bir emir olacak’ dedikten sonra reisleri Sa’d b. Ubade’nin emirliği üzerinde ittifak ettiler. Bunu haber alan Ebu Bekir ve Ömer derhal toplantı yeri olan Beni Saide Sakifesi’ne ulaştılar. Ömer: Yolda giderken söyleyeceklerimi kendi zihnimde tasarladım, vardığımızda da konuşmak istedim. Fakat Ebu Bekir bana ‘sus’, dedikten sonra Allah’a hamd ve sena ederek, sanki kendisine gayptan haber verilmişçesine benim söylemeyi tasarladığım şeyleri söyledi. Ensar söze başlamadan ben elimi Ebu Bekir’e uzattım ve biat ettim, bunun üzerine insanlar da’ ona biat ettiler, böylece fitne söndü. Şu var ki Ebu Bekir’e yapılan biat ani bir şekilde oldu. Allah Müslümanları sonucunda bir şer çıkmasından korudu, [daha sonra Hz. Ömer], ‘eğer bunun benzerini yapmaya teşebbüs eden olursa onu

³ *Adudüddin el-Îcî’nin Akaid Risalesi ve Türkçe Çevirisi*, (Metin Özdemir, *İslam İnanç Esasları*, içinde), 256.

öldürünüz. Kim Müslümanlarla fikir alışverişinde bulunmadan bir kimseye biat ederse, kendini aldatır ve helake maruz kalır, bu durumda her ikisinin de öldürülmesi gerekir' demiştir. Ensar hilafet konusundaki iddiasından Ebu Bekir'in Hz. Peygamber'e nispetle rivayet ettiği 'İmamlar Kureyş'tendir'⁴ hadisi nedeniyle vazgeçti. Bahsedilen biat Sakife'de yapılan biat idi. Daha sonra Ebu Bekir mescide geldiğinde, Haşim oğullarından bir grup, Beni Ümeyye'den Ebu Süfyan ve Hz. Peygamberin teçhiz, tekfin ve defni ile meşgul olan, kabrinden ayrılmayan halife seçimi konusunda müspet veya menfi herhangi bir görüş ileri sürmeyen Emiru'l-müminin Ali b. Ebi Talip haricinde, insanlar akın akın gelerek kendi arzularıyla Ebu Bekir'e biat ettiler."⁵ Ancak Hz. Ali ile Zübeyr b. Avvam biate yanaşmadılar. Taberi, Hz. Ömer'in sert çıkışı sonucunda her ikisinin de Hz. Ebu Bekir'e biat etmek zorunda kaldığını rivayet eder.⁶ Bu ilk tartışmalar, Hz. Peygamberin vefatı sonrasında Müslümanların hilafet meselesinde dört farklı gruba ayrıldığını göstermektedir: Benî Sa'îde sofasında toplanan ve ilk grubu oluşturan Ensar, halifenin kendilerinden olmasını ya da hilafetin kendileriyle muhacirler arasında paylaşılmasını arzuluyordu. Buna karşılık muhacirler, kendilerini emirler, ensarı ise vezirler olarak görmekteydi. Hz. Fatıma'nın evinde toplanan ikinci grup ise yalnızca Hz. Ali'ye biat edeceklerini iddia ediyordu. Bunlar arasında Abbas b. Abdilmuttalib, Zübeyr b. Avvam, Ebu Süfyan b. Harb, Selman-ı Farisi ve Hâşimilerden bir topluluk vardı. Zübeyr b. Avvam kılıcını çekip savaşmayı göze alacak kadar ateşli bir Hz. Ali taraftarı gibi gözüküyordu. Ancak Hz. Ömer'in sert muhalefetiyle karşılaşınca hemen geri adım atmıştı. Süfyan b. Harb, hilafetin Kureyş'in prestiji en düşük kabilesine geçmesini içine sindiremiyordu. Selman-ı Farisi ise, hissiyatını, "yapacağınızı yaptınız, fakat iyi yapmadınız" diyerek dile getirmişti. Üçüncü grup Hz. Ebu Bekir'e biat etmişti. Bunlar arasında Hz. Ömer, Ebu Ubeyde b. el-Cerrah, Ensar ve Muhacirlerden ona biat eden diğer topluluklar yer almaktaydı. Dördüncü grup ise, Hz. Ebu Bekir'i halife olarak tanımadı ve ona zekât vermeyi reddetti. Bazıları bunların dinden döndükleri iddiasında bulundu.⁷

⁴ Ahmed b Hanbel, *Müsned*, 3: 129, 183, 4: 421.

⁵ Şehristânî, *Milel Ve Nihal Dinler, Mezhepler Ve Felsefi Sistemler Tarihi*, trc. Mustafa Öz, (İstanbul: 2008), 35-36. Benî Sa'îde olayının detayları ve kaynaklarıyla ilgili bk. Ahmet Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, (Ankara: Otto, 2016), 54-69.

⁶ Bk. *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, trc. Z. K. Ugan, A. Temir, (İstanbul: MEB Yayınları, 1992), 5: 902.

⁷ Nâşi el-Ekber, *Mesâilu'l-imâme*, thk. Josef van Ess, (Beyrut: 1971), 9-14. Öyle anlaşılıyor ki Hz. Ebu Bekir'e muhalefet edenler iki gruba ayrılmışlardı: Birincisi, Hz. Peygamberin kimi halife

H. Ali ve Zübeyr'in, H. Ebu Bekir'e biat etmeyi ağırdan aldıkları; H. Ali'nin ona ancak altı ay sonra biat ettiği rivayet edilmektedir.⁸

H. Ebu Bekir'in hilafetini meşru görenler kısaca şu delilleri ileri sürmekteydiler: Her şeyden önce H. Ebu Bekir, imamet için gerekli olan niteliklere fazlasıyla sahipti. İkincisi, onu seçenler, atama ve görevden alma liyakatine sahip olan faziletli kişilerdi. Nitekim onu seçenlerden Ömer b. el-Hattab, Ebu Ubeyde b. el-Cerrah gibi zatlar ve Muhacirlerin ve Ensarın ileri gelenlerinin hepsi, bizzat imamete layık kimselerdi. Kısacası ona bir kısmı hemen diğerleri aynı gün içerisinde olmak üzere ümmetin cumhuri tarafından biat edilmişti.⁹

Bâkılânî (403/1013), bu konuda ihtilafları öne çıkaran rivayetleri şöyle eleştirmektedir: "Allah'tan sakınan bir Müslümanın itham edilen kimselerden nakledilen ve zayıf olan ahad haberlere dayanarak H. Ali ve Zübeyr b. Avvam'ın H. Ebû Bekir'e biat etmekte geciktikleri yaftasında bulunmaları caiz değildir. Çünkü H. Ebu Bekir ile ilgili anlattığımız niteliklerin sıhhatine ve sübutuna rağmen onların biat etmekte gecikmeleri bir tür günah ve isyandır. Özellikle bu ravilerin H. Ebu Bekir'in onları itaate ve cemaate uymaya davet etmesini ve gecikmeyi onlara yasaklamasını rivayet etmelerine, dolayısıyla bunun onlar için imkânsız olmasına karşın [bu türden zayıf] bir yolla ashaba günah isnadında bulunmak mümkün değildir."¹⁰

Bâkılânî, bu konudaki tezini, söz konusu sahabenin H. Ebu Bekir'e muhalefetinin gerçek olması halinde, bu durumun herkesin gözü önünde cereyan etmesinden dolayı meşhur olması gerektiği, aksine bu olaya ilişkin haberlerin ahad haberlere dayandığı varsayımı üzerinden temellendirmeye çalışır. Hakikat şu ki H. Ebu Bekir'e biat olayı herkesin gözü önünde cereyan etmekle birlikte onun detayları çoğunlukla ahad haberlere dayanmaktadır. Ona kaç kişinin hangi şartlarda nasıl biat ettiğine dair mütevatir bir haberden söz etmek mümkün gözükmemektedir. Söz konusu biat olayını anlatan tarih kitaplarındaki karmaşa ve rivayetler arasındaki farklar bu durumun açık kanıtıdır.

olarak bıraktığı açıkça ortaya çıkıncaya kadar H. Ebu Bekir'in hilafetini tanımamayı ve ona zekât vermemeyi ileri sürüyordu. Diğerleri ise dinden çıkmış, peygamberlik iddiasında bulunan Müseyleme'nin ardına düşmüştü. Bk. Kummî/Nevbahtî, *Şîh Fırkalar/Kitâbu'l-Makâlât ve'l-Fırak, Fırku'ş-Şia*, trc. H. Onat, S. Hizmetli, S. Kutlu, R. Şimşek, (Ankara: 2004), 54-55.

⁸ Nâşî el-Ekber, *Mesâilu'l-İmâme*, 10.

⁹ Bâkılânî, *Temhîdü'l-Evâil*, 480-481.

¹⁰ Bâkılânî, *Temhîdü'l-Evâil*, 482.

Hz. Ebu Bekir'in imametinin sıhhatine ilişkin olarak ileri sürülen diğer önemli bir delil ise, Hz. Peygamberin vefatına yakın hastalığı sırasında onu namaz imamlığı için görevlendirmiş olmasıdır. Hiç kuşkusuz dini görevler ile siyasi yönü ağır basan görevlerin mahiyeti birbirlerinden çok farklıdır. Nitekim Hz. Peygamberin namaz imamlığı için ashabından farklı kimseleri görevlendirdiğine dair rivayetler de vardır. Daha da önemlisi, Hz. Peygamberin bir sefere çıkarken yerine naip olarak bir kısmı Kureyş dışından olan farklı kimseleri görevlendirdiğine ilişkin pek çok rivayet de bulunmaktadır.¹¹ Dolayısıyla imamet gibi son derece önem arz eden bir konuda namaz imamlığı gibi sübjektif bir kanıt ileri sürmek pek fazla ikna edici gözükmemektedir.

Bu bağlamda Şî'a'nın ileri sürdüğü deliller de¹² aynı şekilde sübjektif ve inandırıcılıktan uzaktır. Çünkü en başta bu delillerin hiçbirisini bizzat

¹¹ Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, thk. Muhammed Hamidullah, (Mısır: 1959), 1: 287 vd. İmamet ve hilafet meselesinin dinî değil, siyasi bir mesele olduğuna dair tartışmalar ve bu konuyla ilgili hadislerin kritiği için bk. Muhammed Hamidullah, *İslâm Tarihine Giriş*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 1999), 135-140.

¹² Şî'a'nın Hz. Peygamberin kendisinden sonra Hz. Ali'yi hilafet makamına tayin ettiğini açıkça kanıtladığını iddia ettiği delillerden ikisi şöyledir: Hz. Peygamber, "İslam'ın ilk devrinde 'bana, malını yolunda feda etmek üzere kim biat eder' diye sorduğunda bir topluluk kendisine biat etti. Daha sonra 'Kim canıyla biat edecek? O kimse benim vasım ve benden sonra bu işin velisidir' deyince, hiç bir kimse biat etmemiş, Emiru'l-müminin Ali b. Ebi Talib elini uzatarak ona canını feda etmek üzere biat etmiş, bunu da yerine getirmiştir. Bu sebeple Kureyşliler, Ebu Talib'e gelerek, Peygamber senin üzerine oğlunu emir tayin etti diyerek, ayıplamışlardır. 'Ey peygamber, Rabbinden sana indirilene tebliğ et, eğer bunu yapmazsan, O'nun elçiliğini yapmamış olursun' ayeti nazil olduğunda İslam kemale ermiş ve durum tamamen düzelmişti. Hz. Peygamber Gadir Hum'a gelince, emri gereği gölgelikler kaldırıldı ve 'namaz toplayıcıdır' diye nida edildi. Bundan sonra Hz. Peygamber deve semerlerinin üzerinde iken 'Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır, Allah'ım onu seveni sev, ona düşman olana düşman ol, ona yardım edene yardım et, onu yardımsız bırakanı yardımsız bırak, o nereye yönelirse hakkı onunla beraber oraya çevir' dedikten sonra 'Dikkat edin, tebliğ ettim mi?' dedi. İmamiyye'nin iddiasına göre bu, Ali'nin imameti konusunda sarih bir nas veya ifadedir." (Bk. Şehristânî, *Milel Ve Nihal Dinler*, 148). Gadir Hum olayına çeşitli veçheleriyle bazı Sünnî hadis kitaplarında ve kaynaklarında da yer verilmektedir: Ahmed b. Hanbel'in naklettiği bir rivayette Hz. Peygamber, "Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır. Allahım, ona dost olana sen de dost ol, ona düşman olana sen de düşman ol!" dedikten sonra Hz. Ömer Hz. Ali ile karşılaşmış ve "Ey Ali! Sen her müminin mevlâsı oldun" diyerek onu tebrik etmiştir (*Müsned*, 4: 281). Aynı konuda başka bir rivayet nakleden Ahmed b. Hanbel, hadisin sonunda "Allahım, ona dost olana sen de dost ol, düşmanlık yapana da düşmanlık yap!" şeklinde yer alan kısmın hadise sonradan ilâve edildiğini söyler. (*Müsned*, 1: 152). Müslim'in rivayetinde ise Resûl-i Ekrem'in, Mekke ile Medine arasındaki Hûm adı verilen bir mevkide yaptığı konuşmada ölümünün yaklaştığına işaret ettiği, ashabına Allah'ın kitabını ve Ehl-i beytini (sekaleyn) bıraktığını belirttikten sonra Allah'ın kitabına sarılmalarını tavsiye ettiği ve Ehl-i beyti konusunda onlara Allah'ı hatırlattığı nakledilmiştir (Müslim, "Fezâilü's-sahâhâbe", 36; İbn Mâce, "Mukaddime", 11 ve Hâkim en-

Hız. Ali bile kendi hakkını savunmak için kullanmamıştır. Şîilerin Hız. Ali'nin takiiye yapması nedeniyle bu delilleri kullanma fırsatı bulamadığına ilişkin kanaatleri de¹³ ikna edici gözükmemektedir. Çünkü o, en azından hilafeti sırasında bu konuyu dile getirebilir, özellikle Hız. Muaviye ile ilgili çekişmesi sırasında bunları kendi lehinde bir argüman olarak kullanabilirdi. Ne var ki herhangi bir sahih kaynaktaki bu türden bilgilere rastlanmamaktadır.

Benî Sa'îde Olayının Kelamî Problemlere Yansıması

İmamet siyasi, dolayısıyla da aklı bir kurumdur. Bunun en açık kanıtı, Kur'an'ın bu konuya bir takım evrensel ilkelerin dışında en küçük bir atıfta bulunmamış olmasıdır. Yani Kur'an, Müslüman toplumu kimlerin yönetmesi gerektiği konusuna işaret yoluyla dahi olsa değinmemiştir. O bu konuda, kimlik ve yöntemlerden çok, sınırlı ölçüdeki bazı evrensel ilkelere göndermede bulunmuştur.¹⁴ Bunun dışında konunun geride kalan büyük kısmını insanın aklına ve tecrübesine bırakmıştır. Başlangıçta onun dini bir mesele olarak algılanması, siyasi projelere din zemininde meşruiyet kazandırma çabası olarak gözükmektedir.¹⁵

Başlangıçta Müslümanlar, Hız. Ebu Bekir'in hilafeti etrafında cereyan eden tartışmalara bağlı olarak imamın / devlet başkanının tayini konusunda ihtilaf etmişlerdir: İmamet Şia'ya göre dinin asıllarından biri¹⁶, Ehl-i sünnete göre

Nisâbüri, *el-Müstedrek*, 3: 109'da benzer rivayetleri kaydetmişlerdir. Daha sonra Ya'kûbî, İbn Kesîr ve Süyûtî gibi müteahhir dönem âlimleri bu rivayetlere eserlerinde yer vermişlerdir. Şii geleneğinin zengin ve geniş rivayetlerle ayrıntılı bir şekilde anlattığı Gadîr-i Hum olayı *İbn Hişâm*, *İbn Sa'd*, *Taberî* gibi ilk devir müelliflerince ya hiç zikredilmemiş yahut da Resûl-i Ekrem'in konuşmasına yer verilmeden sadece orada konakladığından söz edilmiştir. Ayrıca bunların hiçbiri Resûl-i Ekrem'in sözlerini, Şîiler'in anladığı gibi Hız. Ali'nin imâmeti ve hilâfeti için bir delil olarak değerlendirmemiştir. Aslında Şii geleneğinin bu olay münasebetiyle indirildiğini söylediği âyet (el-Mâide 5/67) müfessirlerin büyük çoğunluğuna göre çok önce nazil olmuştur. Esasen bu âyetin, içinde yer aldığı diğer âyetlerle birlikte ele alındığında Müslümanlar hakkında değil Yahudi ve Hıristiyanlar hakkında nazil olduğu ve onların Hız. Peygamber'e bir kötülük yapamayacaklarını ifade ettiği anlaşılır (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihul-ğayb*, (Kahire: 1278), 12: 48-49). Bk. Ethem Ruhi Fiğlalı, "Gadîr-i Hum", (İstanbul: DİA, 1996), 13: 279.

¹³ Eş'arî, *İlk Dönem İslam Mezhepleri/Mâkâlâtü'l-İslâmiyyîn*, trc. M. Dalkılıç, Ö. Aydın, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005), 48, 78, 326.

¹⁴ Nisa 4/58; Şûrâ 42/38.

¹⁵ Bu konudaki tarihî ve aklı argümanlar için bk. Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, 231 vd.

¹⁶ Ethem Rûhi Fiğlalı, *İmâmiye Şiâsi*, (Ankara: Selçuk Yayınları, 1984), 209; Ali Avcu, *İmamiye Şiâsi'nda İmamet Anlayışının Doğuşu*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 20029, 15.

ise yalnızca onun ikincil öneme haiz bir meselesidir.¹⁷ Bu yüzden Şia, Ehl-i sünnete nazaran siyasi yönü çok daha ağır basan bir ekoldür. Mutezile de siyasi meseleler konusunda, beşinci sırada yer alan emr-i bi'l ma'rûf ve'n-nehî anî'l-münker prensiplerinden dolayı, Şia'dan farklı bir boyutta da olsa oldukça duyarlıdır.¹⁸ Bu mesele daha önce de vurgulandığı gibi, ilk defa tartışılan ve kelim ilminin doğuşunu hazırlayan meselelerden birisidir. Kadî Ebu Bekir Bâkılânî'nin, et-Temhîd adlı eserinde olduğu gibi ilk akâid kitaplarında imamet meselesine oldukça hacimli bir yer ayrılması, bu meselenin ilk dönemlerde ne kadar önem arz ettiğini göstermektedir. Örneğin adı geçen eserde neredeyse sayfaların üçte biri bu konuya ayrılmıştır. Bununla birlikte onun sonraki dönemlerde, önemi gittikçe azalmış ve sonunda Kelam İlmi'nde sadece Usûlî'd-din'e ek bir konu olarak ele alınmaya başlanmıştır. Kelam İlmi'nin İlahiyat ve Nübüvvet konularını esas alan akâid çalışmaları haline dönüşmesiyle birlikte önemini büsbütün yitirmiştir.

Kelamcılar imamın tayini (nasb) konusunda ortak bir noktada buluşmuşlardır. Şia'ya göre imam tayin etmek Allah üzerine vacip bir konudur. On iki imam Şia'sı, Allah'ın lütfu gereği imamı tayin ettiğini ileri sürmüştür.¹⁹ Böylece mükelleflerin haramlardan sakınmaları ve ibadetlere daha arzulu bir şekilde sarılmaları sağlanmıştır. Onlara göre imam şeriatı koruyup açıklama vazifesini üstlenmiştir.²⁰

İsmâiliye mezhebine göre ise, imam çok daha fonksiyonel bir konumdadır. O Müslüman ümmete hem dünya hem de ahiret işlerini öğretir. Örneğin o, bize Allah'ı tanıtır; dilleri öğretir, gıdaların nasıl elde edilip zehirli maddelerden hangi yollarla sakınılması gerektiği konularında rehberlik eder.

Ehl-i Sünnet ve Mutezile'ye göre ise imam tayin etmek, kullar üzerine vaciptir. Zeydiyye'den bazılarına, Mutezile'den Câhuz ve Ka'bî'ye ve tabiinin önde gelenlerinden Ebu'l-Hasan el-Basrî'ye göre bu vacipliğin kaynağı akıl; Ehl-i sünnet ve Mutezile'nin diğer grubuna göre ise nakildir. Bu vücûbiyetin gerekçesi ise, Müslüman toplumun menfaatini temin, zararını ise ortadan kaldırma hedefidir. Özellikle Ehl-i sünnete göre Allah'a

¹⁷ Bâkılânî, *Temhîd*, 477-478; Ebu'l-Mu'in en-Nesefî, *Tabsıra*, thk. H. Atay, Ş. A. Düzgün, (Ankara: 2003), 431.

¹⁸ Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûlî'l-Hamse/Mu'tezile'nin Beş İlkesi*, trc. İlyas Çelebi, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 2: 688 vd.

¹⁹ Fiğlalı, *İmâmiye Şiâsi*, 209.

²⁰ Ali Avcu, *İmamiye Şiâsi'nda İmamet Anlayışının Doğuşu*, 15.

herhangi bir şeyin vacip görülmesi düşünülemez. Çünkü O faili muhtar ve mutlaktır. Dilediğini yapar. Yaptıklarından da hiç kimseye hesap vermez. Ancak Mâtürîdîler, bu yaklaşımı genel olarak benimsemekle birlikte; ilahî fiillerin ilahî hikmetin dışına çıkmayacağını, dolayısıyla bu muhtarlık ve mutlaklığın otoritenin kaynağı açısından olup keyfilik cihetinden olmadığını önemle vurgulamışlardır.

Mutezileden el-Esam ve Hâricîlerin bir kısmına göre, imam tayin etmek barış zamanında gerekli değildir. Çünkü onlara göre barış zamanında buna gerek yoktur. İmam savaş zamanında ise kargaşanın önüne geçmek için gereklidir. Ancak Hâricîlerin diğer grupları imamın her zaman gerekli olduğunu savunmuşlardır. İşin aslına bakılacak olursa, devletsiz ümmet olamayacağına göre; ümmetin menfaatini gözetip zararlarına engel olacak bir siyasi otoritenin varlığı akıl ve tecrübe açısından kaçınılmaz gözükmektedir.

İmamiye'ye göre, imamı; Allah, Rasûlü ve Rasûlü'nün tayin ettiği imam belirler. Ehl-i sünnet ve Mutezileye göre ise imamın atanması, Müslümanların ya itibar bakımından önde gelen bir kısmının ya da çoğunluğunun biatı neticesinde gerçekleşir. Zeydiye'ye göre ise, nasla gerçekleşmesi mümkün olduğu gibi, yeterlilik olması durumunda davet ve direniş yoluyla da gerçekleşebilir. Zeydiye'ye göre kılıç kullanarak direnişe geçen bir ilim sahibi Fâtûmînün imameti caizdir.

İmametın nasla gerçekleştiğini söyleyen On İki İmam Şîa'sı bu görüşünde birçok delile dayanır. Bunlardan bazıları şunlardır: a) Kimin bu işe daha ehil olduğunu insanlar bilemez. b) Biat fitnenin çıkmasına sebebiyet verebilir. Oysa imamda şart koşulan ilim, takva ve diğer sıfatlar fitne ihtimalini ortadan kaldırır. c) Karar verme yetkisi biatle hâsıl olmaz. [Gerçek şu ki, bu iddia bozuk bir asıl üzere yapılan kıyastır. İmamet karar verme (kazâ) hususundan çok daha farklı bir durumdur.] d) Eğer imam, Allah ve Rasûlünün nâibi olarak kabul ediliyorsa ancak onların emriyle gerçekleşeceği aşikârdır. [İşin aslına bakılırsa, tüm insanlar Allah'ın hali-fesi konumundadırlar. Dolayısıyla bu iş, sadece peygambere değil, genelde tüm insanlara, özelde ise Müslüman ümmete has bir konudur].

Şîa, Hz. Ali'nin imametini, Kur'an ve Sünnet açısından ispat etmeye çalışmıştır. Ancak Ehl-i sünnete göre, bu konu ümmetin icma ile halledilmiştir. Doğrusu da budur. Çünkü başlangıçta da işaret ettiğimiz gibi, imamet meselesi, siyasi, dolayısıyla da aklî bir konu olduğundan, doğrudan nas ile belirlenip halledilebilecek bir konu değildir. Şîa'nın delilleri, ayetlerin tevili, meşhur veya mütevatir olmayan hadislere dayanılması yoluyla

elde edilmiştir. Elbette Hz. Ali'in ilmi, cesareti ve dürüstlüğü konusunda bir kuşku duyulamaz. Ancak bu özelliklerin sadece onda bulunduğunu söylemenin mümkün olmaması bir yana, bunların ümmetin görüş birliğinin önüne geçmesini haklı kılabilecek ne bir aklî ne de naklî esas vardır. Kısacası imamet konusunu dinin aslından / inanç esaslarına bağlı bir mesele olarak görmemizi haklı kılabilecek bir gerekçeye sahip değiliz.²¹

Müslümanlar Benî Sa'îde olayı esnasında ve sonrasında rivayet edilen hadislere ve haberlere bağlı olarak imamda / devlet başkanında aranan şartlar konusunda da ihtilaf etmişlerdir: Ehl-i sünnete göre imamın sıfatlarını genel olarak şöyle sıralamak mümkündür: a) İmamın zahir ve açıkta olması gerekir. b) Gizli olmaması gerekir. c) Kureyş'ten olması lazımdır. Başkalarından olması caiz değildir. Fakat Haşimoğullarından ve Şia'nın iddia ettiği gibi Hz. Ali'nin evladından olması da şart değildir. [Mutezile ve Hâricîler, imamın Kureyş'ten olması şartını kabul etmezler]. d) İmamda masum olma şartı aranmaz. [Ancak İsmailiye ve On İki İmam Şiası, takiyye ve ric'atin yanında masumiyeti de şart koşmuşlardır. Yine bunlar imamın Hz. Ali'nin soyundan ve ona itaatin vacip oluşunu da ifade etmişlerdir]. e) Kâmil ve mutlak bir velayete sahip olması yani Müslüman, hür, erkek, akıllı ve buluş çağına ermiş olması. Ehl-i sünnete göre, imamın zamanunun en üstünü olması şart değildir. Gerçek şu ki, Ehl-i sünnetin bu konuda koymuş olduğu şartlar daha mantıklı ve Kur'an ve sahih sünnetin ruhuna daha uygundur.²²

Ancak burada Ehl-i sünnetin sadece Kureyş'ten olma şartının, siyasî ve konjonktürel olduğuna işaret etmemiz gerekir. İmam Mâtürîdî, "imamlar Kureyş'tendir"²³ hadisinin doğurduğu güçlüğü diyanet ve siyaset ayrımı yaparak çözmeye yoluna gitmiştir. Yani ona göre, imamet dini değil siyasî bir konu olduğundan, bu hadisteki hüküm; dinî değil, siyasîdir.²⁴ Bu yüzden şartların değişmesiyle hükmün de değişmesi doğal ve kaçınılmazdır. Nitekim Kureyş, manevi nüfuzunu ve siyasî otoritesini kaybedince, imamet ve hilâfet de el değiştirmiştir.

²¹ Hanefî, *İslâmî İlimlere Giriş*, trc. Muharrem Tan, (İstanbul 1994), 99-101.

²² Taftazânî, *Kelâm İlmi ve İslâm Akaidi/Şerhu'l-akâid*, haz. Süleyman Uludağ, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1999), 328-333; Hanefî, *İslâmî İlimlere Giriş*, 100.

²³ İbn Hanbel, *Müsned*, 3: 129. Bu hadisin geniş bir kritiği için bkz. Hatiboğlu, Mehmed Said, "İslamda İlk Siyasî Kavmiyetçilik, Hilafetin Kureyşliliği", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 23/1 (1979): 121 vd.

²⁴ Ebu'l-Mu'in en-Nesefî, *Tabsıra*, 437-438; Kutlu, Sönmez, "İmam el-Mâtürîdî'nin Düşünce Sisteminin Oluşumunda Değişim ve Sosyal Değişimin Önemi: Değişmeyen ve Değişen Değer ve Yargılar Alanı", (Uluslararası Maturidilik Sempozyumu, Ankara: 2018), 81-82.

Hiz. Ebu Bekir ile başlayan dört raşit halife sırasının dini meşruiyeti söz konusu halifelerin fazilet sıralamasıyla teyit edilmiştir: Ehl-i sünnete göre Hiz. Peygamberden sonra ümmetin en faziletlisi Hiz. Ebu Bekir; Şia, Zeydiyye ve Mutezilenin çoğunluğuna göre ise Hiz. Ali'dir.

Fazilet sıralamasından maksat sevapların çokluğu ve bir kul olarak Allah'a yakınlık ise, bunu Allah'tan başka kimse bilemez. Çünkü Kur'an'ın açık ifadesine göre Allah katında en üstün olan, takva bakımından en önde olandır.²⁵ Takva bakımından kimin önde olduğu ise gaybî bir konu olduğundan bunu ancak Allah bilir. Çünkü ameller ve karşılıkları yalnızca onun katında kayıtlıdır. Bunu peygamberin dahi bilmesi mümkün değildir. Bu durum çok açık iken, ilk dört halifenin tarihsel olarak bu oldukları sıralarının fazilet sıralaması olarak algılanması çok şaşırtıcıdır. Biz, Ehl-i sünnetin bu yaklaşımı Hiz. Ali'yi gereğinden fazla yücelten Şia'ya bir tepki olarak gündeme getirdiği kanaatindeyiz.

Aslında Ehl-i sünnetin genel mülahasasına bakıldığında, onlara göre, imam ve halife olacak kişinin, çağının en erdemli kişisi olması şart değildir. Çünkü bazı durumlarda, en faziletli olmayan bir kimse, fazilet bakımından kendisinden daha üstün olan kişilerden daha çok halkın çıkarını gözetebilir; onları zarardan daha iyi koruyabilir. Gayet güzel bir sevk ve idare kabiliyetine sahip bulunabilir. Ahlâkî ve dinî faziletle, devleti sevk ve idare kabiliyeti ve ehliyeti kısmen birbirinden farklı şeylerdir. Hiz. Ömer'in, yeni halifenin seçimini altı kişilik komisyona bırakması bunun en açık göstergesidir. [Eğer ilk dört halifenin sıralanışı iddia edildiği gibi, fazilet sıralamasına uygun olarak belirlenmiş olsaydı, Hiz. Ömer'in kendisinden sonra halife olacak kişiyi komisyonun tercihine havale etmek yerine, bu sorunu kendisini atayan Hiz. Ebu Bekir'in yaptığı gibi doğrudan atama yoluyla halletmesi gerekirdi]. Aslında, din ve ahlâk yönünden kimin daha faziletli olduğunu en iyi şekilde sadece Allah bilebilir. İnsanlar, kalbe ait olan fazilet konusunda ekseriya kesin hüküm veremezler. Sadece bir kanaat ve temayül belirtebilirler, daha fazla ileriye gidemezler. Bazı Sünnîlerin Hiz. Ali'yi Hiz. Osman'a üstün tutmaları da bunun diğer bir delilidir.²⁶

Ridde Savaşları

Hiz. Peygamberin vefat ettiği etrafa yayılınca birçok Arap kabilesi İslâm dininden dönerek zekâtın yeni halife Hiz. Ebu Bekir tarafından toplanmasına karşı çıktılar. Bunun üzerine Hiz. Ebu Bekir bunlarla savaşmak

²⁵ Hucûrât 49/13.

²⁶ Taftazânî, *Kelam İlmî ve İslam Akaidi*, 334. (Tercümenin dipnotundan aktarılan bu görüşler mütercime aittir. Taftazânî ise bu konuda klasik Ehl-i sünnet görüşünü tekrarlar.)

için hazırlık yapmaya başladı. Bu durumdan endişelenen insanlar Hz. Ebu Bekir'e, "bu adamlarla savaştan el çekmeyi" tavsiye ettiler. Bu tavsiyeye Hz. Ebu Bekir'in cevabı şöyle oldu: "Vallahi bana bir deve yularını Hz. Peygambere verdikleri gibi vermektan men ediyorlarsa kesinlikle onlarla savaşırm. Vallahi insanların hepsi aynı şekilde davranırlarsa ölünceye ya da din Allah'ın oluncaya kadar onlarla tek başıma savaşırm." Bunu duyan Hz. Ömer ona, Hz. Peygamberin, "İnsanlarla 'lâilâhe illallah Muhammedu'r Rasûlullah deyinceye kadar savaşmakla emredildim. Kim bunu söylerse malını ve canını benden kurtarmış olur. Ancak o malın hakkı hariç, o kişinin hesabını görmek de Allah'a düşer'" şeklindeki sözünü hatırlattı. Buna karşılık Hz. Ebu Bekir, dinin iki önemli emri olan namaz ile zekâtı birbirinden ayıranlarla savaşmakta kararlı olduğunu gösterdi. Ona göre zekât malın hakkıydı. Hz. Peygamber de malın hakkının savaşmama şartlarının dışında olduğunu belirtmişti. Onun bu konudaki kararlılığını gören Hz. Ömer, "vallahi Allah'ın Ebu Bekir'in göğsünü Allah'ın emrini yerine getirmek için genişletmiş olduğunu gördüm ve onun haklılığını iyice anladım" dedi.²⁷

Hz. Ayşe ridde olayları ile ilgili hissiyatını şöyle dile getirmiştir: "Eğer babam Ebu Bekir'in başına gelenler büyük dağların başına inseydi kesinlikle onu paramparça ederdi. Medine'de nifak başkaldırması, Arapların bir kısmı dinden dönmüştü. Vallahi babam onların ihtilaf ettiği her bir konuda İslâm'dan aldığı nasibi ve yeterliliği ile hemen bir çözüm bulurdu."²⁸

Yukarıda ana hatlarıyla temas ettiğimiz ridde savaşları İslam Hukukunda mürtetlere verilecek cezanın niteliğiyle ilgili tartışmaları başlattı. Bu olay İslam Kalamında ise daha çok din ve inanç hürriyeti bağlamındaki tartışmalarda gündeme gelmiştir.

Ridde Savaşlarının İnanç Hürriyeti Bağlamında Değerlendirilmesi

Hürriyet, bireyin hiçbir baskı altında kalmadan kendi iradesine ve tabiatına uygun olarak eylemde bulunmasıdır.²⁹ Hürriyetin bu genel anlamından hareket ederek konuya yaklaşacak olursak, kelimcilerin din hürriyetine ilişkin anlayışlarını ortaya koyabilmek için, onların mürtet (dinden dönen kimse) hakkındaki görüşlerini tespit etmemiz yeterli ola-

²⁷ İbnu'l Cevzi, *Muntazam*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, Mustafa Abdülkadir Atâ, (Beyrut: 1992), 4: 76; Buhari, "İ'tisam" 96, "Zekât" 24; Müslim, "İman" 20. Hadisin sırf metin kısmı için bak: Nesâî, "Zekât", 3; *Müsned*, 1: 11, 19, 35, 48, 2: 377, 423, 475, 502, 3: 300, 322, 339, 4: 8.

²⁸ Belâzurî, *Ensâbu'l-êsrâf*, thk. Süheyl Zekkâr, Riyad Zirikli, (Beyrut: 1996), 10: 58; İbni Asâkir, *Târîhi Dımeşk*, thk. Ali Şîrî, (Beyrut: 1998), 30: 311.

²⁹ Hasan Şahin, *Mâtürîdî'ye Göre Din*, (Kayseri: 1987), 37.

caktır. Ehl-i Sünnet'e göre dininden dönen (mürted) erkeğe, tövbe etmesi teklif edilir. Tövbe etmezse, ondan cizye kabul edilmez ve öldürülür. Onlar, kadın mürtet hakkında ise ihtilafa düşmüşlerdir. Şafi'î'ye göre, onun hükmü de erkeğin hükmü gibidir. Ebû Hanife'ye göre ise o, öldürülmez. Ancak düşman tarafına (dâru'l-harb) geçerse, esir alındığında câriye olarak kullanılır.³⁰ Mâtürîdî de; "kim dinini değiştirirse onu öldürünüz"³¹ hadisine dayanarak mürtedin öldürülmesi gerektiği görüşüne katılmıştır. Mâtürîdî, bu bağlamda, "dinde zorlama yoktur" ayetini, bu ve benzeri hadisleri dikkate alarak çok farklı bir şekilde yorumlar. Ona göre ayette geçen ikrah kavramı, "Allah size dinde bir güçlük çıkarmamıştır"³² ayeti doğrultusunda anlaşılmalıdır. Onun aktardığı yorumlardan çıkan genel sonuç şu şekildedir: Ayette kastedilen, dinde zorlama değil, ibadet ve itaatlerdeki kolaylıktır. Allah itaati müminlere sevdirmiş ve kolaylaştırmıştır. Bu açıdan, Ehl-i Kitap, kendilerinden cizye alındığı için dine zorlanmazlar, ancak müşrikler Müslüman olmaya zorlanabilirler. Nitekim bir başka hadiste Hz. Peygamber, "İnsanlarla 'lâ-ilâhe illallah' deyinceye kadar savaşmakla emrolundum" buyurmuştur.³³

Aslında bu görüş, Mâtürîdî'nin iman anlayışı ile çelişki arz etmektedir. Çünkü ona göre iman, aklın ve nassın delaletiyle kalplerde gerçekleşir. Bu nedenle, dillerin söylediğini kalpler tasdik etmiyorsa, iman fiili gerçekleşmiş sayılmaz.³⁴ Buna göre, dinde zorlandığı için iman ettiğini açıklayan bir kimsenin imanının geçerli olacağını söylememiz mümkün değildir. Dolayısıyla bu iman anlayışına göre, insanları dine ve imana zorlamanın hiçbir anlamı ve yararı yoktur.

İslam hukukçuları arasında, düşman tarafına geçen mürtet çocuklarının durumu hakkında da ihtilaf vardır. Ebu Hanife'ye göre onların çocukları da esir alındıklarında köle ve câriye olarak kullanılır. Şafi'îler ise bu konuda görüş birliğine varamamışlardır. Bazıları, bu konuda Ebu Hanife'nin görüşüne katılmaktan kaçınmış, bazıları ise bunu mümkün görmüşlerdir.³⁵ Bunu mümkün görenler, Hz. Ali'nin, Hanîfe oğullarından, ir-

³⁰ Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, (Beyrut: 1989), 10: 111.

³¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, (İstanbul: 2005), 4: 253. Bu hadisin kaynakları için, bk. Buhârî, "Cihâd", 149; "İstîtabetu'l-mürtedîn", 2; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1: 217, 219, 282; Nesâî, "Tahrîmu'd-dem", 14.

³² Hacc 22/78.

³³ *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2: 158-160.

³⁴ Bk. Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi*, trc. Bekir Topaloğlu, (Ankara: İSAM, 2002), 487. Mâtürîdîlerin bu konudaki görüşleri için, ayrıca bkz., Ebu'l-Mu'în en-Neseî, *Tabîra*, 2: 406-407.

³⁵ Bk. Şâfi'î, *Kitabu'l-Ümm*, (Beyrut: 1993), 6: 233-234.

tidat etmelerinden sonra esir olarak alınan Havle bint Cafer el-Hanefiyye'yi cariye olarak almayı istemesine dayandılar. Bununla birlikte hepsi, mürtedin kestiğinin yenilmeyeceği, nikâhının kıyılmayacağı ve onu öldürene diyetin ve kisasın gerekli olmadığı konusunda ittifak ettiler.

Diğer taraftan onlar, karıkoca birlikte irtidat edenlerin nikâhlarının geçerliliği ve mürtetlerin geçmişe dönük amellerinin, tekrar Müslüman olduktan sonra kabul görüp görmeyeceği konusunda da ihtilaf etmişlerdir.³⁶

Yukarıda anlatılanları dikkate aldığımızda, Ehl-i Sünnet'e göre, bırakın mürtedin fikir hürriyetini, can güvenliğinin bile bulunmadığını açıkça söyleyebiliriz. Bu hükümlerin, sosyo-psikolojik ve siyasî etki ve fonksiyonlarını bir kenara bırakıp onları sırf dinî ve ahlakî açıdan değerlendirdiğimizde, Kur'an'ın ruhuna uygun düşmedikleri açıkça görülmektedir. Her şeyden önce, Kur'an'da mürtedin öldürülebileceğine dair net bir hüküm yoktur. Aksine, onun öldürülmesinin gerekli olmadığına ilişkin açık işaretler vardır.³⁷ Diğer taraftan, böyle bir kimse, akli ve kalbi mutmain olmadığı ve iman etmede güçlük çektiği için inanmayı reddetmişse, sadece ölüm korkusu yüzünden fikrini açıkça beyan edemeyecek ve ibadetlerini mecbur kaldığı için yapmaya devam edecektir. Hâlbuki bu tarzda yapılan ibadetlerin, din açısından geçersiz olduğu açıkça bilinen bir husustur.³⁸ Mürtet, eğer bir menfaat karşılığında dinini terk etmişse, zaten bunu emniyet kaygısından kurtulduktan sonra yapacağından, kendisini emniyete alıncaya kadar yapmış olduğu ibadetlerin bir yararının olmayacağı açıktır. O halde, bu tür hükümlerin, sonuçta insanları nifaka ittiğini rahatlıkla söylememiz mümkündür.

Meseleye bu açıdan baktığımızda, Kur'an'da din hürriyetinin, yalnız dinin hükümlerini yapma hürriyeti olmayıp yapmama hürriyetini de içerdiğini görmekteyiz.³⁹ Daha doğru ve açık bir ifadeyle, aslında İslam dini, kendini seçen Müslümana Kur'an'da tespit edilen altı inanç esasından herhangi birine inanıp inanmama hürriyetini vermez. Ama İslâm'ın pratiğine ilişkin hükümlerde uyup uymama hakkı tanır. Bunun anlamı şudur: İslâm, herhangi bir kimsenin inanç esaslarından birini inkâr etmesi halinde dinden çıktığını kabul ettiği halde, farz ibadetlerden (namaz, oruç, adalet gibi) birini yapmadığı zaman, onun dinden çıktığını öne sürmez ve Müslümanlığı-

³⁶ Bu görüşler için, bk. Bağdâdî, *Usûlu'd-Din*, (İstanbul: 1928), 328-329.

³⁷ Bk. Bakara 2/218; Maide 5/54.

³⁸ Mâtürîdî'nin birtakım yorumculardan aktardığı benzer görüşler için, bk. *Te'vilât*, 2: 158-160. Ayrıca, bk. Hasan Şahin, *Mâtürîdî'ye Göre Din*, 39.

³⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2: 158-160. Ayrıca, bk. Halis Albayrak, "Elmalılı Hamdi Yazır'a Göre Kur'an'da Din Kavramı", (Ankara: E. H. Yazır Sempozyumu Bildirileri, T.D.V. 1993), 282-284.

nın devam ettiğini söyler.⁴⁰ Ancak daha önce de işaret ettiğimiz gibi, Kur'an'da iman ile amel bir bütün olarak görülür ve samimi olarak inanan bir müminin salih/iyi ve güzel amellere devam edeceği varsayılır.

Sonuç olarak, din hürriyeti, İslam'ın bütün insanlara tanıdığı en temel insan haklarından bir tanesidir.⁴¹ Bu hürriyet, sadece Müslüman olmayanlara değil, Müslümanlara da uygulanır. Müslümanların dini farklı yorumlama ve anlama hürriyetleri vardır. İnsanları hakka davet etmenin yolu, şiddet değil, kesin delil ile ikna etmeye çalışmaktır.⁴² Bu itibarla Allah'ın bu konuda insana verdiği hürriyeti, onun kullarından hiçbirisinin herhangi bir sebeple alma yetkisi yoktur. Dolayısıyla, din değiştirmeye ilgili olarak bazı sosyo-kültürel şartların göz önünde bulundurulması neticesinde verilen siyasi kararları, dinin bir hükmü gibi görmek son derece yanlıştır.

SONUÇ

Hz. Ebu Bekir döneminde cereyan eden Benî Sa'îde Sakîfesi'ndeki imamete / devlet başkanlığına ilişkin tartışmalarla Ridde Savaşları kelâmî problemlere önemli ölçüde etki etmiştir. Bunlardan birincisi, özellikle Şîa ve Ehl-i Sünnet arasında günümüzde de bütün yoğunluğuyla devam eden siyasi tartışmaları ve rekabeti başlatmıştır. İkincisi ise müşriklerle savaş hukuku ve mürtedin öldürülmesi gibi yine siyasî yönü ağır basan önemli meseleler üzerindeki tartışmalara dayanak oluşturmuştur.

Hz. Ali ve evladının imametinin nas ile belirlendiği görüşünü savunan ve bunu dinin bir rüknü olarak gören Şîa'ya karşı Ehl-i sünnet kelâmî âlimlerinin büyük çoğunluğu, imamın / devlet başkanının ve halifenin Kureyş'ten olması gerektiğini savunmakla birlikte onun Haşimoğullarından veya Hz. Fatıma soyundan olmasını gerekli görmemişlerdir. Ne yazık ki Ehl-i sünnet içerisinde sadece Mâtürîdî, "İmamlar Kureyş'tendir" hadisinin dinî değil, siyasî bir maksat taşıdığına dikkat çekmiştir. Siyasî konulara ilgi duyan Mutezile ve Harecîler de imametın Kureyş'ten olması şartına itibar etmemişlerdir. Bununla birlikte Ehl-i sünnet, imamın tayini ko-

⁴⁰ Hüseyin Atay, *Kur'an'a Göre Araştırmalar*, (Ankara: 1993), 3: 144.

⁴¹ Din hürriyeti, İslam Dinî'nin zarûrî olan maksatlarından (zarûriyyât) ilk sırada yer alanıdır. Zarûrî maksatlar, "onsuz olmayan, din ve dünya işlerinin kıvamı kendilerine bağlı bulunan hususlardır." Bunlar olmadığı zaman dünya işleri bozulur, fesat ve kargaşa doğar, hayat ortadan kalkar. Bk. Şâtîbî, *el-Muwâfakât*, trc. Mehmed Erdoğan, (İstanbul: 1990), 7, 9.

⁴² Âl-i İmran 3/61; Enfal 8/42; Hûd 11/28; Yusuf 12/108; Nahl 16/64; Şûrâ 42/10. Krş. Özdemir, Metin, "Kelâmcıların Din Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım", *Kelâm Araştırmaları* 1/1 (2003): 62-64.

nusunda, Kureyşlik şartını hariç tutacak olursak, cumhurun icmaı, liyakat ve ehliyet gibi akla ve tecrübeye uygun şartları benimsemiş gözükmektedir. Ancak bu konuda nispeten hür iradeyle onayın dikkate alındığı ilk dört halifenin seçiminde de cumhurun icmaı şartının gerçek anlamda yerine geldiği hususunun son derece tartışmalı olduğunu belirtmemiz gerekir. Nitekim Hz. Ebu Bekir, neredeyse sonu çatışmaya varacak şiddetli tartışmaların ardından kendisinin ve Hz. Ömer'in feraseti sayesinde halife seçilmiş, Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir tarafından atanmış, Hz. Osman, Hz. Ömer tarafından belirlenen altı kişilik bir heyet tarafından hilafet makamına getirilmiş, Hz. Ali üzerinde de tam bir ittifak sağlanamamıştır. Hz. Ömer'in kişiliği ve siyasî becerisi, yönetimi sırasında iç kargaşanın çıkmasına fırsat tanımamıştır. Buna karşılık Hz. Osman dönemi büyük kargaşalara neden olmuş ve o sonunda şehit edilmiştir. Hz. Ali dönemi Cemel ve Sıffîn gibi kanlı iç savaşların çıkmasına sahne olmuştur. Maalesef Hz. Muaviye ile başlayıp günümüze kadar devam eden süreçte ise İslam coğrafyasının siyasî şartları imamet/hilafet meselesinin akla ve tecrübeye uygun olarak çözülmesine fırsat tanımamıştır.

Ehl-i sünnet'in Hz. Ebu Bekir'in, Şîa'nın da Hz. Ali'nin imametine dair ileri sürdükleri nakli delillerin hiçbirisi sübutu ve delaleti açısından kesinlik arz etmemektedir. Dolayısıyla onlar üzerine dini bir hüküm inşa etmenin doğru ve tutarlı olduğu söylenemez.

Hakikat şu ki Müslümanların bu problemi dini bir mesele olarak değil de akla ve tecrübeye dayalı siyasi bir mesele olarak ele alma konusunda görüş birliğine varmadıkları sürece çözebilmeleri mümkün gözükmemektedir.

İlk dört halifenin sırasının fazilet sıralamasına dönüştürülmesi ise, tamamen Ehl-i sünnetin, Şîa karşısında kendi görüşüne dini bir meşruiyet kazandırması maksadına matuf bir konu olarak gözükmektedir. Çünkü bu sıralamada göz önünde bulundurulabilecek tek seçenek sevap ve takva yönünden üstünlüktür. Bunu ise Allah'tan başka Hz. Peygamber dâhil hiç kimsenin bilmesi mümkün değildir.

Ridde Savaşları ise yukarıda da işaret edildiği üzere müşriklerle savaşın Müslüman oluncaya kadar devam etmesi ve mürtedin öldürülmesi gibi yine ağır siyasî sonuçlar doğurabilecek tartışmalara zemin hazırlamıştır. Hiç kuşkusuz tarihçilerin verdiği bilgiler esas alınsa bile, Hz. Ebu Bekir'in kendisine zekât vermeyi reddedenlere ve dinden dönenlere savaş açmasından dini bir hüküm çıkarmak doğru gözükmemektedir. Çünkü Kur'an'ın, "dinde zorlama yoktur" açık hükmü ortadayken müşriklere ve dinden dö-

nenlere dini bir gerekçeyle savaş açmak mümkün değildir. Zaten Kur'an'da müşriklerle savaşı emreden ayetlerin bağlamına bakıldığında, savaş gerekçesinin dinî değil, siyasi ve hukukî olduğu açıkça ortadadır. Örneğin Tevbe Suresi'nin beşinci ayetinin bağlamına bakıldığında, Hz. Peygamberle yaptıkları antlaşmayı ihlal eden müşriklerle savaş emredilmiş, Müslüman olmaları halinde ise savaşın biteceği bildirilmiştir. Elbette gönüllü olarak Müslüman olmak barışın doğal şartıdır. Ancak söz konusu ayetlerden, savaş için saldırganlık, tehdit ve Müslüman toplumun genel maslahatına engel olma gibi siyasî ve hukukî şartlar dışında imana zorlama gibi dinî bir şart ihdas etmek çok zordur. Nitekim müşriklerle savaşı emreden ayetin hemen ardından şu ayetin yer alması manidardır. *"Ve eğer müşriklerden biri senden aman dilerse, Allah'ın kelâmını işitip dinleyinceye kadar ona aman ver, sonra (Müslüman olmazsa) onu güven içinde bulunacağı bir yere ulaştır. İşte bu (müsamaha), onların, bilmeyen bir kavim olmalarından dolayıdır."* Bu ayet, antlaşma şartlarına sadık kalan ve barış ortamında yaşamaya razı olan müşriklere sırf inançlarından dolayı dokunulamayacağını açıkça göstermektedir. Bu ayetin hükmünün bir önceki ayet tarafından neshedildiği iddiası, hiçbir karineye ve sağlam delile dayanmadığı gibi Kur'an'ın anlamı apaçık olan muhkem ayetlerine de aykırıdır. Bu konuda nesh iddiasında bulunanların Kehf Suresi'nin 29. ayetinde yer alan şu ifadeleri tevil etmeleri mümkün değildir: *"Ve de ki: Hak, Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin. Biz, zalimlere öyle bir cehennem hazırladık ki, onun duvarları kendilerini çepre çevre kuşatmıştır. (Susuzluktan) imdat dileyecek olsalar imdatlarına, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilir. Ne fena bir içecek ve ne kötü bir kalma yeri!"* Bu ayet açık bir şekilde inkârcılara ve müşriklere uhrevî bir cezanın bulunduğundan haber verirken, hiçbir surette herhangi bir dünyevî cezadan bahsetmemektedir.

Kısacası, İslâm coğrafyasında barışın, huzurun ve güvenin egemen olabilmesi için Müslümanların siyasî ve dinî konuları birbirine karıştırmamaları büyük önem arz etmektedir. Bu karışıklığın önüne geçebilmek için ise yegâne ortak payda olarak akliselim ve tecrübe gözükmektedir. Çünkü tarihsel tecrübe, nasları keyfî olarak yorumlama eğiliminden kaçınmanın çok zor olduğunu açıkça gözler önüne sermiştir.

EDEBİYATIMIZDA HZ. EBUBEKİR

Yusuf YILDIRIM*

Fahr-i kâinat Efendimiz peygamberliğini ilan edip halkı İslam'a davet etmeye, önce yakın çevresiyle başlar. Bu ilk çağrıya muhatap olan isimler arasında Hz. Ebu Bekir de vardır. Halkın bu davete verdiği ilk tepki çoğunlukla sessiz bir "acaba" dır. Zira bir yanda "Güvenilir Muhammed" imajının verdiği kalp huzuru, diğer yanda daha önce işitmedikleri sözlerin zihinlere taşıdığı ağırlık vardır. Birbirine zıt iki ucu aynı anda bünyesinde taşıyan bu tereddüt hali, imanla inkarın kesiştiği noktadadır. Muhkem olmayan bu nokta, daha sonra ya inkara ya da imana evrilse de verilen ilk tepki hep aynıdır: "Muhammed'in söyledikleri doğru olabilir mi acaba?"¹ Rivayete göre ilk tebliği duyduğunda Hz. Ebu Bekir'in, adeta beden dilini yorumlarcasına Hz. Peygamber'in yüzüne bakarak verdiği tepki şudur: هذا وجه ايس بكاذب "Bu, yalancı olmayan bir yüzdür". Hz. Ebu Bekir'in soyundan geldiği belirtilen Hz. Mevlana, *Mesnevi*'nin ikinci cildinde büyük dedesinin bu eşsiz sadakatine imada bulunarak şöyle buyurur:

در دل هر امتی کز حق مزه ست روی و آواز نمیبر معجزه ست
جان امت در درون سجده کند چون نمیبر از برون بانای زند

[*Hak tarafından nasibi olan her bir ümmetin kalbinde Peygamberin yüzü ve sesi bir mu'cizedir. Peygamber hâriçten seslendiği vakit, ümmetin ruhu içeriden secde eder.*]

"Benim Müslüman olmasını teklif ettiğim herkesten bir zorluk gördüm, Ebu Bekr hariç. Zira o teklifim karşısında hiç tereddüd etmeden kabul etti."² hadisinin de işaret ettiği gibi bu soylu tavrı dolayısıyla Hz. Ebu Bekir İslam literatüründe "Sıddîk" lakabıyla şöret bulmuştur. "Çok samimi", "çok sadık" anlamına gelen bu sıfat, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Futûhât-ı*

* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi. yasef_yildirim@hotmail.com

¹ Nadir de olsa ömrünü "acaba" ile tamamlayanlar vardır. Kaynaklarda Peygamberimizin amcası Ebu Tâlib'in, yeğenini zor şartlarda desteklemesine rağmen kabile reislerinin gururları ve atalarının yoluna bağlı olma zaafı yüzünden İslamiyet'i açıkça kabul ettiğini söyleme cesaretini göstermediği belirtilir. (Bkz. Ethem Ruhi Fıçlalı, "Ebu Talib", *DİA*, X, İstanbul 1994, s. 237-238.)

² Tirmizî, *Menakıb*, 3362.

Mekkiyye' sinde şöyle izah edilir: "Sıddîk mücerred muhbirin kavlından Allah'a ve Resûl'üne îmân eden bir kimsedir ki, kalbine istilâ eden nûr-i îmân, muhbirin kavli hakkında şek ve tereddüd vukû'una mâni' olur."³ Peygamberlikle velilik arasında kalan bu mertebe Hz. Ebu Bekir'in şahsında tecesüm eder. Diğer bir ifadeyle o, sadakatin sembolüdür.

Müslüman şair de doğruluk ve sadakatten ne zaman bahis açsa karşısında Hz. Ebu Bekir'in şüphe ve tereddütten uzak kâmil imanını bulur; vermek istediği mesajı onun huzur veren sadakatiyle tamamlar. Bu anlamda samimiyet ve doğruluğunun yanı sıra diğer üstün vasıfları ile Hz. Ebu Bekir asırlar boyunca şairlerin ilham kaynağı olmuştur. İsmi açıkça zikretmese de kullandığı "sâdık" ve "ikrar" kelimelerinin çağrışımından Hz. Ebu Bekir'e telmihte bulunduğu anlaşılan aşağıdaki beyitte Yunus Emre, herkesin kendi tabiatına uygun olarak davrandığını belirtir; sufiler namaz kılmaktan büyük bir zevk alırken sadık olanlar inancını dil ile ikrar ederler:

Her şahsun kendü tuşın kendüye tuş eyledi

Sâdıklar ikrâr ile sâfîler namâz ile⁴

İkrar, bilindiği üzere inancın saklanmadan doğruca söylenmesidir. Kararla aynı kökten gelen ikrarın kavramsal çerçevesinde tereddütsüz bir kararlılık hali mevcuttur. Sıdk köküne sahip olan sâdık ise dil ile ikrar ettiği inancını kalben tasdik eden kişiye verilen isimdir. Dilbilim göstergelerinin anlam çerçevesinin, temel anlamlarla birlikte kültür yoluyla öğrenilen yan anlamları ve okuyucuda çağrıştırdığı başka kavramların tümünü kapsadığını söyler. Dolayısıyla söz konusu sözcüklerin anlam dünyasında Hz. Ebu Bekir'e hep bir işaret söz konusudur. "Ey iman edenler, Allah'dan korkunuz ve sâdıklarla beraber olunuz."⁵ ayetiyle "Gerçeği getirene ve O'nu tasdik edenlere gelince, işte takva sahipleri onlardır"⁶ ayetinin Hz. Ebu Bekir hakkında nazil olduğuna dair rivayetlerle⁷ birlikte ele alındığında "sıdk", "sâdık", "ikrar", "tasdik" vb. kavramların geçtiği yerlerde metnin derin yapısında Hz. Ebu Bekir ismine ulaşmak mümkündür.

Hz. Ebu Bekir İslâmî Türk edebiyatında Hz. Peygamber'e olan yakınlığı ve sevr mağarasında "iki kişiden ikincisi"⁸ olması yanı sıra sözünün

³ Ahmed Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, C. II, Kitabevi Yay., İstanbul 2006, s. 218.

⁴ Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, H Yay., İstanbul 2011, s. 301.

⁵ Tevbe, 9/119.

⁶ Zümer, 39/33.

⁷ Hz. Ali'nin yemin ederek bu ayetin Hz. Ebu Bekir hakkında indiğini söylediği rivayet edilmektedir. Buna göre; "Gerçeği getirene" ibaresinin Hz. Peygamber'e, "O'nu tasdik edenlere" ibaresinin de Hz. Ebu Bekir'e işaret ettiği belirtilmektedir. Bkz. Şemseddin-i Sivasî, *Menâkıb-ı Çehâr-yâr-i Güzîn*, (haz. Mehmet Arslan), Sivas Belediyesi Yay., İstanbul 2017, s. 37.

⁸ Tevbe, 9/40.

eri, sahabenin en faziletlisi, cömertliği ve veliliğin kaynağı olması gibi vasıfları dolayısıyla ismine sık sık yer verilen bir şahsiyettir. Şair, ismine yer verdiği her beyitte onun yukarıda verilen özelliklerinden bir ya da birkaçına mutlaka temas eder. Mutasavvıf şairlerinden Fenâyî Cennet Efendi (ö.1075/1665), onu ilk halife olması, Hz. Peygamber'in mağara arkadaşı olması ve tüm bitkilerin, taşların sadakatine şahit olmaları gibi özellikleriyle ele alır:

*Yâr-i evvel yâr-i gârı Bû Bekir Sıddîkdur
Şâhid oldı sıdkına anun nebâtât ü hacer⁹*

Sıddîk sözcüğünün lugavi olarak “çok samimi”, “çok doğru sözlü” anlamlarına geldiği, ancak İslam kültüründe bundan daha öte bir anlam ifade ettiği yukarıda belirtilmişti. Bütün kültürlerde benzer şekilde belli bir yeri, kişiyi ya da coğrafyayı temsil eden kimi sözcükler toplumun kolektif bilincinde birtakım genel değerlere ve imgelere karşılık gelmektedir. Örneğin; temel anlamıyla aslında dikenli bir çalı olan gülün Müslüman Türk toplumundaki duygu değeri Hz. Peygamber'dir. İçinde gülün geçtiği klasik şiirlerde okuyucunun Hz. Peygamber'in kokusunu alması muhakkaktır. Aynı şekilde “Sıddîk” lakabı da İslam kültürüyle beslenmiş şair için Hz. Ebu Bekir, miraç hadisesini duyar duymaz “O söylüyorsa doğrudur”¹⁰ şeklindeki sağlam tavrından ya da Hz. Peygamber'in her sözüne tereddütsüz itimat etmesi hususiyetinden ayrı düşünülemez.

Osman Nevres'in “Sıddîk” redifli medhiyye türündeki gazelinde Hz. Ebu Bekir'in doğruluğu, fedakarlığı, cömertliği vb. vasıfları değişik hayallerle işlenir. Gazelin ikinci beytinde sadakat kfilesinin ona uyduğu; sâdik olduğunu iddia eden herkesin onun, sadakat kfilesinin imamı olduğunu kabul etmesi gerektiği belirtilir:

*İktidâ etmiş ona kâfile-i sıdk u safâ
Sâdikım dersem odur şimdi imâm-ı sıddîk¹¹*

Hz. Ebu Bekir'e duyulan sevgi, şairlerin ona medhiye türünde birçok şiir yazmasına da yol açmıştır. Çoğunlukla kaside nazım şekliyle yazılan Hz. Ebu Bekir medhiyeleri hemen her asırda bir çok şair tarafından kaleme alınmıştır. Medhiyye yazan şairler arasında dini tasavvufi edebiyatın

⁹ Alim Yıldız, *Fenâyî Cennet Divanı*, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2010, s. 202.

¹⁰ Miraciye türünde yazılan eserlerde Hz. Ebu Bekir'in bu meşhur sözüne mutlaka yer verilir. Sıddîk lakabının da bunun üzerine bizzat Hz. Peygamber tarafından verildiği hadiseye telmihte bulunulur. Bkz. Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mî'râc-Nâmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1987, s.312.

¹¹ Bayram Ali Kaya, *Osman Nevres ve Divânı*, Akçağ Yay., Ankara 2010, s. 314.

temsilcileri ağırlıkta olmakla birlikte divan şiirinin tanınmış şairleri de mevcuttur. Bu anlamda Hoca Ahmed Yesevi'nin "Ebu Bekr-i Sıddîk'dır" redifli bir hikmeti vardır. Yedi beyitten oluşan şiirde Yesevi, Hz. Ebu Bekir'in neredeyse bütün özelliklerine işaret eder. Hz. Peygamber'i görür görmez iman etmesi, her zaman O'nun yanında yer alması, her güçlüğü O'nunla birlikte göğüs germesi, O'nun dert ortağı ve sırlarını paylaştığı bir dost olması, Kızı Aişe'yi Peygamber'le evlendirip O'nun kayınpediri olması gibi hususlara yer verilir. Rediften de anlaşılacağı üzere kendisiyle şöhret bulduğu "Sıddîk" lakabı şiirde yine merkezi bir rol oynar:

*Gördüğü zamân inanan Ebu Bekr-i Sıddîk'dır
 Üstün olup dayanan Ebu Bekr-i Sıddîk'dır;
 Dertleşende ağlayan, kulluğa bel bağlayan,
 İç bağrını dağlayan Ebu Bekr-i Sıddîk'dır;
 Bir sözünden dönmeyen, sırrını aslâ demeyen,
 Gâfil olup yatmayan Ebu Bekr-i Sıddîk'dır;
 Cân cânana kavuşturan, kızını elden veren,
 El bağlayıp yalvaran Ebu Bekr-i Sıddîk'dır;
 Dediği sözüne yeten, nefsi ve hevâdan giden,
 Hak Rasûl'u güçlendiren Ebu Bekr-i Sıddîk'dır;
 Muhammed'e kayımbaba, kılmış değil hiç hatâ,
 Boynuna koyan futa Ebu Bekr-i Sıddîk'dır;
 Kul Hoca Ahmed tasdik eyte, mağara dostunu ayrı tut,
 Âriflikte bil sâdik Ebu Bekr-i Sıddîk'dır.¹²*

Dini-didaktik edebiyat diyebileceğimiz eserlerde, hayat hikayelerinden ders çıkarılabilecek diğer tarihi şahsiyetlerin yanında Hz. Ebu Bekir'e de geniş bir yer verilir, onun örnek şahsiyeti ve üstün özellikleri ele alınır. Edebiyatın imkanlarından faydalanılarak toplumun eğitimine katkı sağlamak amacıyla kaleme alınan faziletnamelede, menakıbnamelerde, cenknamelede ve hicretnamelede onun ismine geniş şekilde temas edilir. Bu tür müstakil eserlerde Peygamberimize olan sadakatının yanında yoksul ve ihtiyaç sahibi insanlara yardım etmesi, köleleri özgürlüğüne kavuşturması, Allah Resulüne olan sevgisi, saygısı ve insanların kendisi vasıtasıyla İslam'a girmelerine sebep olması gibi birçok güzel yönleriyle ele alınmıştır. Özellikle cenkname türünde yazılan dini-edebî türlerde Hz. Ebu Bekir türün yazılış amacına uygun bir şekilde dinî şahsiyetinden ziyade kahramanlığıyla idealize edilen örnek bir tip olarak öne çıkarılır.

¹² Hoca Ahmed Yesevi, *Divan-ı Hikmet*, (haz. Hayati Bice), TDV Yay., Ankara 2010, s. 139.

Süleyman Nahifî'nin *Hicretü'n-nebî* isimli mesnevisinde hicret sırasında Hz. Peygamber'e yol arkadaşlığı yapması ve yol boyunca Peygamber'e zarar gelmemesi için adeta canını seferber etmesi gibi motifler duyguyu yüklü bir üslupla işlenir.¹³ Özellikle yolculuk sırasında bir süre saklanmak amacıyla Sevr Mağarası'na yönelen Peygamberimiz'e, öneri olarak önce kendisinin içeri girmesininin doğru olacağını söylediği şu sözler mesnevinin en duygusal beyitlerden biridir:

*Didi ki Sıddîk be-hakk-ı Hudâ
Yoluna ihlâs ile canım fedâ
Niçe zamândır bu mahall-i zalâm
Belki ola mesken-i cins-i hevâm
Ben ideyim ana mukaddem nüzûl
Sonra saâdetle sen eyle duhûl
Eylemesiün nesne isâbet sana
Her ne olursa bana olsun bana
Cümle cihâtın ideyim cüst ü cû
Pâk ideyim her tarafın sû-be-sû¹⁴*

Yine Yazıcıoğlu Mehmed'in manzum siyer türündeki *Muhammediyeye*'sinde de Hz. Ebu Bekir'in ismine sıklıkla rastlanır.¹⁵ Öğretici bir gayeyle kaleme alınan eserde Hz. Ebu Bekir ismine toplam 63 beyitte yer verilir. Mesnevide ismine en fazla işaret edilen şahsiyet olduğunu gösteren bu rakam, aynı zamanda Hz. Ebu Bekir'in Peygamberimizin hayatındaki yerine işaret etmesi hasebiyle de ayrı bir öneme sahiptir. Yaklaşık 9000 beyitten oluşan eserde; Müslüman olması, müşriklere karşı sürekli Peygamberimizin yanında yer alması, Resûl-i Ekrem'in bütün işlerinde ona danışması sebebiyle "peygamberin veziri" diye anılması, vahiy katiplerinden olmasının yanı sıra Peygamberimizin bütün sırlarını bilmesi, mirac hadisesinde takındığı benzersiz tavrı, güzel ahlakı, doğruluğu ve dürüstlüğü gibi İslam tarihinde anlatılagelen neredeyse bütün serencamı gözler önüne serilir.

Şemseddin-i Sivasî'nin, Hulefa-i Râşidin'in menkıbelerine yer verilen *Menâkıb-ı Çehâr-yâr-i Güzîn* isimli eserinde ilk halife olması hasebiyle Hz. Ebu Bekir'e tahsis ilk bölümde ona ait 66 adet müstakil menkıbe bulunmaktadır. Bunun yanında üçüncü bölümde Hz. Ömer'le, beşinci bölümde Hz. Ömer ve Hz. Osman'la, yedinci bölümde Hz. Ömer, Hz. Osman ve

¹³ Âmil Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yay. İstanbul 1998, s. 271-334.

¹⁴ Aynı eser, s. 287.

¹⁵ Eserde adının geçtiği beyitlerin dökümü için bkz. Âmil Çelebioğlu, *Muhammediyeye I*, MEB Yay., İstanbul 1996, s. 213-214.

Hız. Ali ile, sekizinci bölümde ise Hız. Ali ile müşterek olan menkıbelerine yer verilmiştir. Bu haliyle eserde Hız. Ebu Bekir'in, diğer isimlerle müşterek olanlarla birlikte toplam 155 menkıbesine işaret edilmektedir. Sivas'ın en hacimli ve en çok okunan eserlerinden birisi olan *Menâkıb'ı*, aralarında Beyzavî, Râzî, Buharî, Müslim ve Taberî'nin de olduğu muteber kaynaklardan istifade edilerek hazırlanmıştır. Her menkıbenin başında ya da sonunda menkıbenin hangi kaynaktan alıntılandığı belirtilmektedir. Birinci bölümde Hız. Ebu Bekir'in çok kısaca biyografisine değinildikten sonra anlatılan ilk menkıbede onun "Atık" ve "Sıddık" lakapları üzerinde durulur; bu lakapların kökenlerine ve Hız. Ebu Bekir'le ilişkilendirilme sebeplerine dair malumata yer verilir:

"Lakab-ı şerîflerinden biri Atık'dır. Sebeb bu oldu ki, Hazret-i Fahr-ı Âlem sallallâhu Ta'âlâ aleyhi ve sellem mübârek yüzüne nazar edip "Hâzâ atikun mine'n-nâr" buyurdular. Ya'nî "bu Allâh'ın nârından âzâdlık kuludur" demek olur. Pes bu lakab ile şöhret buldu. Ve bir lakab-ı şerîfleri dahi Sıddık'tır. "Ziyâde inanıcı" demektir; Resûl-i Ekrem sallallâhu Ta'âlâ aleyhi ve sellem Hazretleri'ni tasdık ettiği için."¹⁶

Hilye türünde yazılan bazı eserlerde de Hız. Ebu Bekir'e yer verilmektedir. İslamî Türk edebiyatında daha çok Hız. Peygamber'in bedenî ve ruhî özelliklerinden bahseden hilyeler, nadiren dört halife için de yazılmıştır. Mehmed Es'ad Efendi'nin *Çâr-bâğ'ı*¹⁷ ve Cevri İbrahim Çelebi'nin *Hilye-i Çehâr-yâr-i Güzîn'i*¹⁸ bu meyanda sayılabilecek eserlerdendir. Cevri 147 beyitten oluşan eserinin ilk bölümünde Hız. Ebu Bekir'in, uzun boylu, kilosu kararında, yakışıklı, kuvvetli, beyaz yüzlü, utangaç, cömert, ahlaklı vb. ruhî ve bedenî portresini tavsif ederek okuyucuyu bilgilendirir. Bu tarz bilgilendirici tavsiflerde de yine öğretme gayesiyle yazılan diğer edebî eserlerde görüldüğü gibi sanatın gücünden istifade edilir. Örneğin; Hız. Ebu Bekir'in sürekli sakalına kına yakması gibi sıradan bir bilgi, şairin hayal dünyasında "sabah aydınlığı gibi bembeyaz olan sakal, kınayla birlikte akşamın kızılığına döndü." şeklinde karşılık bulur:

Zînet-i hilye ederdi her dem

Lihye-i pâkini hımnâ vü ketem

Subh-i sâdık gibi ol rîş-i sefid

Şafak-ı sürh ile olurdu bedîd

¹⁶ Şemseddin-i Sivasî, *Menâkıb-ı Çehâr-yâr-i Güzîn*, (haz. Mehmet Arslan), Sivas Belediyesi Yay., İstanbul 2017, s. 35.

¹⁷ Mehtap Erdoğan, *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*, Kitabevi Yay., İstanbul 2012 s. 689-693.

¹⁸ Aynı eser, s. 632-682.

Cevri'nin *Hilyesi'*nden daha hacimli olan Mehmed Es'ad Efendi'nin eserinde ise dört halifenin hilyelerinin, yani fiziksel ve ruhsal özelliklerinin yanı sıra Peygamberimizin onlar hakkında söylediği sözlere, faziletlerine ve menkıbelerine de yer verilmiştir. Hz. Ebu Bekir'den bahsedilen bölümde ayrıca 276 beyit tutarındaki, müstakil bir tür olarak değerlendirilebilecek olan bir hicretname de bulunmaktadır. Eserde Hz. Ebu Bekir'le ilgili olarak onun boyu, kilosu, yüz ve ten rengi, yanağı ve sakalı, alnı, gözleri gibi bedenî yapısı, İslam tarihi kaynaklarının müsaade ettiği ölçüde edebî sanatların imkanlardan faydalanılarak sunulmuştur.

Klasik şair, Hz. Ebu Bekir ismi etrafında kümelenen sadâkat, dostluk, yol arkadaşlığı, cömetlik, fedakarlık gibi kavramları, zaman zaman kendi ruh halini ifşa eden birer obje olarak kullanmış, bu sıfatlarla farklı imgeler elde etmiştir. Bu tarz hayallerde asıl amaç Hz. Ebu Bekir'i medhetmek veya onun ideal bir insan tipi olarak üstün meziyetlerini sıralamak değil, onunla özdeşleşen kavramları dekoratif birer nesne haline dönüştürerek şairin iç alemini yansıtmaktır. Diğer bir deyişle; Hz. Ebu Bekir ve onun sıfatları şairin ruhuna açılan bir pencere olarak sunulur. Namık Kemal kendisini hicret hadisesinde Hz. Peygamber'in yol arkadaşı Hz. Ebu Bekir'e benzettiği aşağıdaki beyitte yaşadığı siyasi sürgünleri ve gurbet hayatını gözler önüne serer. Beyitte şair ayrıca "Siddîk" sıfatının lugat anlamından istifade ederek kendisinin vatana duyduğu samimi bağlılığı da sezdirmektedir:

Bir aceb Siddîk-ı râh-ı hicretim ki cûş eder

Berk-i nûr-i Ahmedî her gûşesinden gârımın¹⁹

Hakanî Mehmed Bey ise Hz. Ebu Bekir'e işaret eden "yâr-ı gâr", "sıdk" ve "tasdîk" kavramlarını farklı bir bağlama yerleştirerek bunlarla sevgilisine duyduğu samimi aşkı dile getirir:

Yâr-ı gâr eylemişüz sıdk ile bir şûhı sevüp

Cân u dilden ezeli tâbi-i tasdîkuz biz²⁰

Son olarak; Hz. Ebu Bekir'in Müslüman şairin gönül dünyasındaki yerini tespit etmeye çalıştığımız bu tebliği modern Türk şiirinden bir örnekle, Necip Fazıl'ın "Mağra" isimli şiiriyle bitirmek istiyoruz:

Burası Sevr mağrası

Sır menzili, burası...

¹⁹ Zeliha Göçmen, *Nâmık Kemal'in Dîvânı'nda Din ve Tasavvuf*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2015, s. 47.

²⁰ Dilek Yılmaz, *Hâkânî Mehmed Bey Dîvânı'nda Din ve Tasavvuf*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015, s. 115.

*Işığ*ı karanlıktır;
Ve sessizlik, nârası.
Deliğinde perdedâr,
Bir örümcek tuğrası.
Mağarada gizlendiler.
Boşuna izlendiler.

Burası Sevr mağrası,
Sır menzili burası.
Ebubekir zikirde,
Kalbini yuğurası.
Kalbinde nakış nakış,
Nur yüzün hatırası
Zikirde Ebu Bekir
O'nun emriyle zikir.

Burası Sevr mağrası
Sır menzili burası,
Yüce Allah isminin,
Kalb içinde mecrâsı;
Ötesi ötelerin,
Verâların verâsı...
Sevr mağrası ilk eşik;
Bâtın ilmîne beşik...

Burası Sevr mağrası,
Sır menzili burası.
Zikir, zikir, hep zikir;
Büyük visal, sonrası.
Ebubekir'e teslim,
O'nun gönül mirası
İşte ebedî kanun:
İç ve dış, her şey O'nun...

TASAVVUF KAYNAKLARINDA HZ. EBU BEKİR

Kadir ÖZKÖSE¹

Sûfiler Hz. Ebu Bekr'in tecrid hâlinde yün elbise giydiğini,² tecrid, temkin, fakr ve istiğna makamında bulunduğunu.³ "İstikâmet üzere olun"⁴ âyetini "şirk koşmayın" şeklinde izah ederek hayatı boyunca istikamet üzere hareket ettiğini,⁵ cömertliği takvada, zenginliği sağlam itikatta, şerefi alçak gönüllülükte bulduğunu,⁶ tecrid ehli olanların efendisi ve rehberi, tefrid sahiplerinin önderi olduğunu, müşahede makamının öncüsü sayıldığını,⁷ yâr-ı gâr sayıldığını, fedakarlık ve vefada emsalsiz görüldüğünü belirtmişlerdir.⁸

Şems-i Sivâsî (ö.1006/1597) dört halifenin faziletleri hususunda menkıbeler zikrederken onların İslâmiyet uğruna ne tür fedakârlıklarda buldukları üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmuş, onlara izafe edilen faziletli olma durumunun nereden kaynaklandığını ifade etmeye çalışmıştır.

¹ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. kadirozkose60@hotmail.com; kozkose@cumhuriyet.edu.tr

² Ali b. Osman el-Hucviri, *Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, II. Baskı, İstanbul 1996, s. 126.

³ Hucviri, *Hakikat Bilgisi*, s. 157.

⁴ Hûd 11/112.

⁵ Ebu'l-Kasım Abdülkerim el-Kuşeyri, *er-Risaletu'l-Kuşeyriyye fi İlmi't-Tasavvuf*, haz. Ma'ruf Zerrik & Ali Abdulhamid Baltacı, Daru'l-Hayr, Beyrut 1993, s. 206.

⁶ Hz. Ebû Bekir, Selmân-ı Fârisî'ye; "Selman! Allah'ın emirlerini tut. İleride büyük fetihler olacak, senin payına ne düşecek bilemem ama yiyip içecek ve sırtına giyecekten fazla olma- sını" diye nasihat ettiği gibi, Abdurrahman b. Avf'a da; "Gelecekte dünyanın genişleyeceğini, bolluğa kavuşacağını görüyorum. Bolluk zamanında ipek perdeler, atlas yastıklar kullananlar çıkacak. Sizden birinizin boynunun vurulması, dünyaya dalmasından daha iyidir" diye öğüt verirdi. Bkz. H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1994, s.96.

⁷ Hucviri, *Hakikat Bilgisi*, s. 155-156.

⁸ Peygamber Efendimiz muhacirlerin yaptıkları fedakârlıkları zaman zaman yâd etmiş ve onları methetmiştir. Ancak onların içerisinde Ebûbekir (r.a.)'ın ayrı bir yeri vardır. Ona olan minnettarlığını ise şöyle ifade eder: "Bize iyiliği dokunan herkese bunun karşılığını aynıyle veya daha fazlasıyla ödemiştir. Ancak Ebûbekir müstesnâ!. Onun o kadar çok iyiliği olmuştur ki karşılığını kıyamet günü Allah verecektir. Bana Ebûbekir'in malı kadar kimsenin malı faydalı olmamıştır. Eğer kendime bir dost edinseydim, mutlaka Ebûbekir'i edinirdim. (Kendini kasdederek) Haberinizi olsun, arkadaşımız Allah Teâlâ'nın dostudur." Bkz. Tirmizî, Menâkıb 15.

Hız. Ebubekir'in ilk Müslümanlardan oluşu, dindeki sebatı, pek çok kişinin hidayetına vesile oluşu, maddi bakımdan sıkıntı içerisinde bulunan Müslümanların yardımına koşması, elinde avucunda ne varsa Allah için infak etmesi, ilmî kudreti, Hz. Peygamber'in en samimi arkadaşı ve kayınpederi oluşu, hicret anında yanında yer alarak ikinin ikincisi şeklinde Kur'ân'da kendisinden bahsettirmesi, halifeliği esnasında gerçekleştirdiği ve İslâm'ın geleceği açısından son derece önemli olan icraatları, mürtetlere karşı dik duruşu, fetihlerde bulunmuş olması, Kur'ân'ı cem etmiş olması gibi faaliyetlere yer verilmiştir.⁹

Nakşbendiyye silsilesinin konu edindiği *Hadâikü'l-verdiyye* isimli eserinde Abdülmecid Hânî (ö.1318/1900) Hz. Ebû Bekir'i ümmetin öncüsü ve ilklere imza atan İslâm büyüğü olarak nitelemektedir. O erkekler arasında ilk Müslüman olan kişi, Müslümanlar arasında ilk defa malının tamamını Allah yolunda harcayan insan, Allah'ın Resûlüne gelen maddî zararı Müslümanlar arasında ilk defa karşılayan kişidir. İslâm tarihinde ilk halifedir. Kur'ân-ı Kerim'in yazıldığı sayfalardan ve ezberleyen hâfızlardan dinleyerek ilk defa kitap hâline getiren, İslâm'da ilk kez hazineyi/beytülmalî kuran kişidir. Aşere-i mübeşşere sayılırken ismi ilk sırada zikredilen, Peygamber Efendimizle birlikte hicret eden, bu yüzden de kendisine Kur'ân-ı Kerim'de "ikinin ikincisi" denilen isimdir.¹⁰ Miraç gecesinin sabahında kararlılık göstermiş, inkârcılara etkili cevaplar vermiştir. Bedir Gazvesi ve Hudeybiye Anlaşması sırasındaki konuşmaları çok etkili olmuştur. Mekke'ye girmek geciktğinde o sebat etmiş ve diğerleri gibi şüpheye düşmemiştir. Mürtetlerle savaşı onun cesaretinin göstergesidir. En sıkıntılı anlarda Üsâme ordusunu yola çıkarmış ve kararlılığını göstermiştir.¹¹

Hz Ebû Bekir'in İslâm tarihindeki öncülüğünü şiirinde Hassan b. Sabit şu şekilde terennüm etmektedir:

*Eğer Sâdik bir dostu anıp üzüleceksen,
Kardeşin Ebû Bekir'i hatırla güzel işleriyle.
O, Peygamberden sonra en iyisiydi yaratıkların,
Ve en âdili, günahattan en sakınan,*

⁹ Ünal Kılıç, "Şemseddin Sivâsî ve Menâkıb-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn Bağlamında Tarihçiliği", *İlim ve Kültür Tarihinde Sivâsîler Ulusal Sempozyumu Tebliğleri*, 30 Nisan-01 Mayıs 2010 Sivas, TSO Konferans Salonu, Sivas Kemal İbn-i Hümam Vakfı Yayınları, Sivas 2011, s. 178.

¹⁰ Necmeddin b. Muhammed Nakşbendî, *Altın Silsile (Hulâsatü'l-Mevâhib*, haz.: İbrahim Tozlu, Semerkand, 4. Baskı, İstanbul 2008, s. 78.

¹¹ Abdülmecid Hânî, *Hadâikü'l-verdiyye Nakşbendîlerin Gül Bahçeleri*, çev.: Mehmet Emin Fidan, Yasin Yay., İstanbul 2007, s. 155.

*O, omuzladığı davaya en vefakâr,
O Peygamberi doğrulayan ilk insan.
O, en tehlikeli anda Muhammed'e yâr.
Düşmanlar dağı çepeçevre sarıp tırmandığında,
İkinin ikincisiydi, yüksek mağarada.*

*Ondaki Resûl aşkını görünce bildiler,
Hiç kimse denk olamazdı bu kahramana.¹²*

Kalbe yolculuğu, içe bakış sanatını, manevî gelişim çabasını esas alan sûfler firaset ve basiretin keskinliğini, keşf ve ilham duygusunu Hz. Ebû Bekir ile özdeşleştirmişlerdir. Ashâb-ı kirâm içerisinde onun basiret ve firaseti ile belirginleştiğini, rüya yorumlama hususunda derin bir sezgisinin olduğunu, ileri düzeyde Allah korkusuna büründüğünü ve marifetullaha erme çabasına koyulduğunu söylemişlerdir.¹³

Tasavvuf düşüncesinde Hz. Ebû Bekir, zühd ve verâ'ı ile tasavvufî hayatın ashâb-ı kirâm içindeki öncülerinden sayılır. Nitekim Ebû Bekir Muhammed el-Vâsîtî (ö.320/941); "Bu ümmet içinde sûfiyâne sözler ilk defa Hz. Ebû Bekir'in dilinden dökülmüştür." diyerek onun Peygamber Efendimize malının tamamını getirdiğinde, "Çoluk çocuğuna ne bıraktın?" sorusuna; "Allah ve Resûlünü" cevabına işaret etmektedir.¹⁴

Hz. Ebû Bekir fitraten halim selim, son derece yumuşak ve şefkatli idi. Bununla beraber vazife ve mesuliyet işlerinde zerre kadar müsamaha göstermezdi. Onun yumuşaklığı şahsî muâmelâtına aitti. Din ve millet işlerinde en küçük bir tereddüdü, en basit müsamaha ile göz yumduğu görülmezdi. Fakat insanların kusurlarını büyütmez, onlara kusurları derecesinde muamele gösterirdi.¹⁵

Hz. Ebû Bekir (r.a.), Kureyş'in önde gelen servet sahiplerinden biri olmasına rağmen, mütevazı bir hayat sürmüştür. Onun servet sahibi olması, zühdüne mâni olmamış, aksine o, malını gerektiği gibi kullanarak, zenginlik içinde zühdün nasıl yaşanacağını göstermiştir. Hz. Ebû Bekir, halifeliği sırasında da oldukça sade bir hayat yaşayarak makamın onun

¹² İbnü'l-Cevzî, Cemaleddin Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *Sıfatü's-safove*, tahk.: Abdüsselâm Muhammed Harun, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1992, c. I, s. 98.

¹³ Hânî, *Hadâikü'l-oerdiyye*, s. 354.

¹⁴ Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî, *el-Luma'*, thk. Abdulhalim Mahmud & Abdulkaki Sürur, Dâru'l-Kutubi'l-Hadise, Kahire 1960, s. 168.

¹⁵ Muhammed b. Abdullah el-Hânî, *Âdâb*, çev. Ali Hüsrevoğlu, Erkam Yay., İstanbul 2008, s. 35.

bu tavrını değiştirmediyini göstermiştir. Hatta vefatı esnasında, kendisine ait bir arazi parçasının satılarak hilâfeti müddetince maaş olarak devlet hazinesinden aldığı miktarın, geri ödenmesini vasiyet etmiştir.¹⁶

Hz. Ebû Bekir (r.a.) ile ilgili olarak anlatılan şu olay, onun dünyaya hangi zaviyeden baktığını ve Resûlullâh'ın hayatından ne kadar etkilenmediğini, açıkça göstermektedir:

“Bir gün, içmesi için bal şerbeti ikram edilmişti. Ne var ki o, şerbeti ağzına yaklaştırdığında ağlamaya başladı. Yanındakiler de gözyaşlarını tutamadılar. Ağlamasının sebebi sorulunca şu cevabı verdi: ‘Resûlullâh (s.a.v.) ile birlikte bulunuyordum. O sırada; ‘Uzaklaş benden, uzaklaş benden!’ diyerek, bir şeyi yanından kovmaya çalıştığını gördüm. Ancak, ben bir şey göremiyordum. Ne olduğunu öğrenmek isteyince, Efendimiz şunları söyledi: ‘Dünya bütün varlığıyla bana gösterildi. Ona, benden uzaklaş dedim. O da uzaklaştı, ancak şöyle seslendi; ‘Allah’a (c.c.) yemin olsun ki benden kaçıp kurtulsan da senden sonra gelenler benden kaçamayacaklar!’” Hz. Ebû Bekir, sözlerine devamla “İşte ben de dünya sevgisine kapılmaktan korktum ve bu sebeple ağladım.”¹⁷

Hucvîrî (ö. 465/1072), Hz. Ebû Bekir'in zühde davet eden, dünyalıkla oyalanmayı kerih gören tavsiyelerine şu şekilde yer vermektedir:

“Memleketimiz fânî, hâllerimiz iğreti, nefeslerimiz sayılı ve ihmalimiz de vardır. Dünya geçip gitmekte, ondaki hâllerimiz ariyet durumda, alıp verdiğimiz soluklar sayılı, tembelliğimiz de açıkça ortada. Şu hâlde fânî olan şu memleketi imar etmek bilgisizlikten, âriyet olan hâllerimize itimat etmek budalalıktan, sayılı nefeslere gönlü alıştırmak gafletten, tembelliğe din adını koymak aldanıştıdır. Zira iğreti olan şey geri alınır, geçen şey bâkî olmaz, sayılı şeyin sonu gelir, tembelliğin de devası yoktur. İnsan, fânî ile meşgul olduğu zaman bâkîden mahcup ve perdelenmiş olur. Nefs ve dünya, Hak ile talip olan arasında bir perde olduğu için Hak dostları bunların ikisinden de yüz çevirmişlerdir. Dünyanın ariyet olduğunu, ariyet olan bir şeyin, başkasının mülkü olduğunu bildikleri için, başkalarının mülkünde tasarrufta bulunmaya kalkışmaktan geri durmuşlardır.”¹⁸

Hz. Ebû Bekir ömrü boyuca dünya mal, mülk, makam ve mevkiine karşı daima müstağni davranmıştır. Halife olmak üzere kendisine biat

¹⁶ İbn Esîr, İzzeddin Ebû'l-Hasan Ali b. Ebî'l-Kerem Muhammed eş-Şeybânî, *el-Kâmil fi't-târih*, Dâru Sadr, Beyrut 1979, c. II, s. 421-424.

¹⁷ Ebû Nuaym Ahmed b Abdillâh el-İsfehânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, ts., c. I, s. 30-31.

¹⁸ Ali b. Osman Hucvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, Arapça çev. Mahmud Ahmed Mâdî Ebu'l-Azâim, thk. İbrahim Dessûkî Dârü't-Türâsî'l-Arabî, Kahire 1974, s. 85.

edildiği zaman minbere çıkan Hz. Ebû Bekir, bir hutbe okur ve bu hutbe-sinde ashâba şu şekilde seslenir.

“Vallahi hiç bir zaman imaret ve hilafet hususunda asla bir ihtirasım yoktu. Bu işe rağbet etmiş dahi değildim. Ne gizli ne de açıktan böyle bir görevi katiyetle Allah’tan dilemiş de değildim, imarette ve hilafette benim için rahat yoktur.”¹⁹

Kur’ân-ı Kerim’i ibadet şuuru içinde okumayı, Kur’ân’ın hakikatini bizzat tecrübe etmeyi, sadece zihinsel yetilerle değil, ruhun bütün katmanlarıyla Kur’ân’ın okunup anlaşılmasını, Kur’ân’ın derin bir murakabe haliyle tefekkür edilmesini, bir âyetin manasını müşâhede etmeden bir diğerine geçmemeyi, huzur-ı kalb ile bütün himmetimizi Kur’an’a teksif etmemizi, benliğimizin ve belleğimizin Kur’ânlaşmasını hedefleyen sûfilerin örnek aldıkları mihver şahsiyet özellikle Hz. Ebû Bekir idi. Zira Ebû Bekir’in (r.a.) en önemli özelliği, Kur’ân okumaya olan düşkünlüğü idi. O Kur’ân okurken gözyaşlarını tutamaz. müşrikler evinden yükselen Kur’ân tilavetini dinlemekten kendilerini alamazlardı. Ebû Nuaym el-Isfehânî (ö. 430/1038) eserinde bu durumun Kureyş ileri gelenlerini ürküttüğünü söyler. Kureyşin ileri gelenleri kendisini himaye eden İbnu’d-Dığne’ye haber gönderip gerekeni yapmasını istediler. Bunun üzerine o da Hz. Ebû Bekir’e gelip şöyle dedi: “*Ey Ebû Bekir! Seni hangi şartla himayeme aldığımı biliyorsun. Ya bu şartlara razı olup gereğini yaparsın ya da himayemden çıkarısın. Çünkü ben, Arap cemiyetinin, anlaşma yaptığım biriyle anlaşmamı sebepsiz yere bozduğum intibamı taşımasını arzulamıyorum.*” Bu söz üzerine Hz. Ebû Bekir; “O halde himayeni sana iade ediyorum. Ben Allah’ın (c.c.) ve Peygamberinin himayesine razıyım.” karşılığında bulundu.²⁰

İfrat ve tefritten uzak bir dindarlık tecrübesini esas alan tasavvuf büyükleri, fetva düzeyinin ötesinde takva hassasiyetini, ruhsatlarla amel etmenin ötesinde azimetle amel etme çabasını, rehavete düşkünlüğü değil mücadele ve gayrete koyulmanın örneği olarak Hz. Ebû Bekir’i görmüşlerdir. İslâm’ın temsil ve tebliğ edilmesi noktasında Hz. Ebû Bekir’in mücadelesine dikkat çekmişlerdir. Sûfilerin Hz. Ebû Bekir gibi örneklik sergilemek suretiyle toplumda güvenilen insan konumuna gelmeyi önemsemişlerdir. O, kavmiyle kaynaşan yumuşak huylu ve çok sevilen biri idi. Huyu güzel, doğru ve dürüst bir tüccardı. Bilgili ve hoş sohbet olduğu için pek çok hususta insanlar yanına gelir, görüşlerinden istifade ederler-

¹⁹ Hucvirî, *Keşfu’l-mahcûb*, s. 85.

²⁰ el-Isfehânî, *Hilyetü’l-evliyâ*, c. I, s. 29-30.

di. O da kendisine güvendiği kimseleri Allah'a (c.c.) ve İslâm'a davet ederdi. Onun delâletıyla Zübeyr b. Avvâm, Osman b. Affân, Talha b. Ubeydullah, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Abdurrahmân b. Avf (r.a.) gibi ashâbın önde gelen simaları Müslüman olmuşlardı.

Günahlardan uzak durmak, şüphelilerden uzaklaşma, verâ sahibi olmak, dile hakimiyet sağlamak ve haramlardan uzaklaşmak konusunda sûfiler Hz. Ebû Bekir'in tavrını ön plana çıkarmışlardır. Lüzumsuz ve yersiz söz söylemekten kaçınan Hz. Ebû Bekir az ve yerinde konuşmayı şiar edinmiş, kendini buna alıştırmak için uzun süre ağzında taş taşıdığı rivayet edilmiştir.²¹ Şüphelilerden sakınma konusunda gösterdiği titizlik, ondaki verâ duygusunun tezahürü olduğu gibi, tasavvuftaki "helâl lokma" inceliğinin de esasıdır. Hz. Âişe'nin naklettiği şu rivayet bu durumun en güzel örneğidir: "Ebû Bekir es-Siddîk'in bir kölesi vardı. Bu köle kazancının belli bir kısmını Ebû Bekir'e verir, o da bundan yedi. Yine bir gün, köle kazandığı bir şeyi getirdi, Hz. Ebû Bekir de onu yemeğe başladı. Köle Ebû Bekir'e; 'Yediğin şeyin ne olduğunu biliyor musun?' diye sordu. Ebû Bekir (r.a.) de; 'Söyle bakalım, neymiş?' diye açıklamasını istedi. Köle şunları söyledi; 'Falcılıktan anlamadığım halde, cahiliye devrinde falcılık yaparak birini aldatmışım. Bugün onunla karşılaştık. Adam o yaptığım işe karşılık, işte bu yediğin şeyi verdi.' Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, parmağını ağzına götürerek yediklerinin hepsini kustu."²²

Haramlardan sakınma konusundaki hassasiyetini anlatan Abdülkerim el-Kuşeyrî (ö. 465/1073) *er-Risâlesi'*nde Hz. Ebû Bekir'in; "Haramın herhangi bir babına gireceğiz korkusundan biz helâlden yetmiş bab terk ederdik..." hatırlatmasında bulunduğu dikkat çekmiştir.²³

Zaviyelerde ayende ve ravendeye yardım etmek, sofraya açmak, fütüvvet ehli olmak, garip ve fukaranın ihtiyacını gidermek tasavvuf ehlinin öncelikli vazifesi olmuştur. Tasavvuf ehlinin fütüvvet ruhuna bürünmelerinde Hz. Ebû Bekir örnek şahsiyet olmuştur.

Allah Resûlünün (s.a.v.) hicret esnasında hem Sevr mağarasında hem de daha sonra müşriklerden Süraka bin Malik'in peşlerine düşmesi sırasında Allah'a (c.c.) göstermiş olduğu teslimiyet dillere destandır. Mekke'den Medine'ye hicret esnasında müşrikler, Peygamber Efendimizi (s.a.v.)ve sâdik yol arkadaşı Hz. Ebû Bekir'i (r.a.) amansız bir takibe almışlar ve Sevr mağarasında kendilerine ulaşmışlardı. Onlar mağaranın sağını solunu do-

²¹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 122.

²² Buhârî, *Menâkıbü'l-Ensâr*, 26.

²³ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 110.

laşıyor ve “Eğer mağaraya girmiş olsalardı, güvercinlerin yumurtası kırılır, örümcek ağı da bozulurdu.” diyorlardı. Bu esnada endişeye kapılan Hz. Ebû Bekir, Peygamber Efendimize hitaben; “Ben öldürülürsem, nihayet bir tek kişiyim, ölür giderim. Fakat sen öldürülecek olursan, o zaman bir ümmet helak olur gider.” diyordu. O sırada Peygamberimiz ayakta namaz kıyıyor, Hz. Ebû Bekir (r.a.) de gözcülük yapıyordu. Efendimize; “Şu kavmin seni arayıp duruyorlar. Vallahi ben kendim için tasalanmıyorum. Fakat sana zarar vermelerinden korkuyorum.” dedi. Resûl-i Ekrem; “*Ey Ebû Bekir, korkma! Hiç şüphesiz Allah (c.c.) bizimledir!*” buyurdu. Hz. Ebû Bekir, mağaranın içinde iken başlarının üzerinde müşriklerin ayaklarını görünce de; “Ey Allah’ın peygamberi! Onlardan birisi aşağı eğilip baksa muhakkak bizi görür!” deyince, Allah Resûlü; “*Mahzun olma! Allah (c.c.) bizimledir ey Ebû Bekir! Üçüncüsü Allah (c.c.) olan iki kişiyi sen ne sanıyorsun.*” buyurdu.²⁴

Cenâb-ı Hak, Habib-i Ekreminin ve onun yâr-ı gâr/mağara arkadaşı olan Sıddîk-ı Ekber’in Sevr’de azılı müşriklerin tazyiki karşısında yaşadıkları bu hâlet-i rûhiyeye, Kur’ân-ı Kerim’de şöyle yer vermektedir:

“Eğer siz ona (Resûlullâha) yardım etmezseniz (bu önemli değil); ona Allah yardım etmiştir: Hani, kâfirler onu, iki kişiden biri olarak (Ebû Bekir ile birlikte Mekke’den) çıkarmışlardı; hani onlar mağaradaydı; o, arkadaşına; ‘Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir’, diyordu. Bunun üzerine Allah ona (sükûnet sağlayan) emniyetini indirdi, onu sizin görmediğiniz bir ordu ile destekledi ve kâfir olanların sözünü alçalttı. Allah’ın sözü ise zaten yücedir. Çünkü Allah üstündür, hikmet sahibidir.”²⁵

Bu âyetle Allah (c.c.) aynı zamanda teslimiyetin esasını teşkil eden maiyet/beraberlik sırrına işaret etmektedir.

“Ne oluyor size ki, Allah yolunda harcamıyorsunuz? Hâlbuki göklerin ve yerin mirası Allah’ındır. Elbette içinizden, fetihten önce harcayan ve savaşımlar, daha sonra harcıyı savaşımlara eşit değildir. Onların derecesi, sonradan infak eden ve savaşımlardan daha yüksektir. Bununla beraber Allah (c.c.) hepsine de en güzel olanı vaat etmiştir. Allah’ın yaptıklarınızdan haberi vardır.”²⁶

Bu âyet-i kerime ile Allah (c.c.) Ebû Bekir’i (r.a.) bizzat tebci etmiştir.

Hz. Ebû Bekir’in en önemli meziyeti, Allah’a olan tazimiydi. Onun Allah’a olan tazimini gösteren bir olayı kızı Hz. Âişe şöyle anlatır:

²⁴ Buhârî, Fezâilü’l-Ashâb, 2; Müslim, Fezâilü’s-Sahâbe, 1.

²⁵ Tevbe, 9/40.

²⁶ Hadid, 57/10.

“Yüce Allah, bana atılan iftiradan beraatım hakkındaki âyetleri indirince, babam Ebû Bekir, akrabalığından ve fakirliğinden dolayı nafaka vermekte bulunduğu Mıstah bin Üsâse için; ‘Âişe’ye bu iftirâyı attıktan sonra, vallahi ben de, Mıstah’a hiçbir zaman bir şey vermeyeceğim!’ diye yemin etmişti. Bunun üzerine Yüce Allah; ‘İçinizden faziletli ve servet sahibi kimseler akrabaya, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere (mallarından) vermeyeceklerine yemin etmesinler; bağışlasınlar; feragat gösterinler. Allah’ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız? Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir.’²⁷ âyetini indirdi. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir; ‘Vallahi ben, Allah’ın beni affetmesini elbette isterim!’ dedi. Mıstah’ın nafakasını tekrar vermeye başladı ve ‘Vallahi, ben artık onun nafakasını hiçbir zaman kesmem!’ dedi.”²⁸

Hz. Ebû Bekir, başkaları tarafından övüldüğünü gördüğü zaman şöyle derdi:

“Ey Allahım! Nefsimi sen onlardan daha iyi bilirsin. Beni onların düşündüğünden daha iyi duruma getir. Onların bilmediği hatalarımı bağışla. Onların, hakkımda söyledikleri övgülerinden dolayı beni sorguya çekme.”²⁹

Hz. Ebû Bekir meşhur tavsiyesinde biz inananlara şunları hatırlatmaktadır:

“O’na olan ihtiyacınız sebebiyle, Rabbinizden korkmanızı, lâıyk-ı veçhi ile O’nu anmanızı ve O’ndan af talebinde bulunmanızı öğütlüyorum. Çünkü O, günahları bağışlar. Şunu iyi biliniz ki, Allah’a ihlâsla ibadet ettiğiniz ölçüde, itaat etmiş ve hakkınızı korumuş olursunuz. Vergilerinizi sizden öncekilerin yaptığı gibi veriniz ve bunları gelecekte size yararı dokunacak hibe ve hediyeler kabilinden sayınız. Böylece fakirlik ve muhtaç günlerinizde, sizden önceki seleflerinize bağlılık göstermiş olursunuz. Ve sonra düşünün ey Allah’ın kulları, sizden öncekiler dün neredeydiler, bugün neredeler? Toprağı işleyip ıslah eden krallar nerede? İsimleri ve bıraktıkları hatıralar unutuldu. Onlar bugün şu iki haldedirler: Zulümlerine karşılık işte onların bomboş kalan evleri. Onlar, kabirlerinin karanlığıyla başbaşalar. Şimdi onlardan hiçbirini duyuyor musunuz? Yahut onların gizli bir sesini işitiyor musunuz? Nerededir tanıdığınız dost ve kardeşleriniz? Böylece onlar bedbaht bir hayata layık oldular. Şüphe

²⁷ en-Nûr 24/22.

²⁸ Buhârî, Megâzî, 34; Müslim, Tevbe, 56.

²⁹ Necmeddin b. Muhammed Nakşbendî, *Altın Silsile (Hulâsatiü'l-Mevâhib*, haz. İbrahim Tozlu, Semerkand, 4. Baskı, İstanbul 2008, s. 78.

yok ki, Allah'ın kullarıyla arasında bir nesep bağı yoktur. Allah'ın insana iyilikte bulunması, ancak O'na itaat ve emrine uymak sebebiyle olur. Şurası bir gerçek ki, hiçbir hayır ve iyiliğin karşılığında cehennem yoktur ve hiçbir şer ve kötülüğe mukabil cennet yoktur. İşte bunları size söylüyorum, kendim ve sizler için Allah'tan başışlanma diliyorum."³⁰

Marifet-i İlâhîye konusunda söz söyleyen ve Allah Resûlü ile bu konuda söyleşen ve bu söyleşini Ömer gibi büyük sahabelere bile ağır geldiği Hz. Ebû Bekir şu tespitlerde bulunmuştur:

"Marifetine, marifetini tanıyamamaktan başka yol bırakmayan Allah'ı tesbih ederim. Kim marifetin halisinden bir şey tadarsa, bu zevk onu Allah'tan gayrı her şeyden alıkoymaya kâfidir."³¹

Peygamber Efendimiz vefat ettiğinde Hz. Ömer de dâhil ensar ve muhacirler ne yapacağını bilemez halde ve kendilerinden geçmiş bir vaziyetteyken Hz. Ebû Bekir halkı, teskin edip onlara: "*Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür ya da öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim (böyle) geri dönerse, Allah'a hiçbir şekilde zarar vermiş olmayacaktır. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır.*"³² âyetini okumuş, herkesin sühuletle hareket etmesini sağlamıştır.

Sonuç olarak Hz. Ebubekir tasavvuf kültüründe insan-ı kâmil örneği olarak kabul edilmiş bir kıymettir. Fütüvvet geleneğinde özellikle Sülemî'nin işaret ettiği üzere sıdk makamında fütüvvet ehlinin rol model olarak benimsediği bir sahabedir. Nakşbendiyyenin ilk safhası Sıddîkiyye olarak anılmakta, hafi zikir uygulaması Hz. Ebubekir'e dayandırılmakta, sıddîkiyyet makamı Hz. Ebubekir'le özdeşleştirilmektedir. Tasavvufî ahlağın zühd, fakr, tevekkül, teslimiyet, sıdk, vefa, dostluk, velayet, istikamet, sehâvet, fütüvvet, takva ve verâ hususiyetlerinde Hz. Ebubekir örnek şahsiyet olarak görülmüştür.

KAYNAKLAR

Hânî, Abdülmecid, *Hadâikü'l-verdiyye Nakşbendîlerin Gül Bahçeleri*, çev.: Mehmet Emin Fidan, Yasin Yay., İstanbul 2007.

Hânî, Muhammed b. Abdullah, *Âdâb*, çev. Ali Hüsrevoğlu, Erkam Yay., İstanbul 2008.

³⁰ el-İsfehânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, c. I, s. 35-36.

³¹ Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 95-96.

³² Âl-i İmrân, 3/144.

- Hucvîrî, Ali b. Osman, *Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, II. Baskı, İstanbul 1996.
- Isfehânî, Ebû Nuaym Ahmed b Abdillâh, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- İbn Esîr, İzzeddin Ebü'l-Hasan Ali b. Ebî'l-Kerem Muhammed eş-Şeybânî, *el-Kâmil fi't-târih*, Dâru Sadr, Beyrut 1979.
- İbnü'l-Cevzî, Cemaleddin Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *Sıfatü's-safoe*, tahk.: Abdüsselâm Muhammed Harun, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1992.
- Kılıç, Ünal, "Şemseddin Sivâsî ve Menâkıb-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn Bağlamında Tarihçiliği", *İlim ve Kültür Tarihinde Sivâsîler Ulusal Sempozyumu Tebliğleri*, 30 Nisan-01 Mayıs 2010, Sivas Kemal İbn-i Hümam Vakfı Yayınları, Sivas 2011, s. 167-184.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım Abdülkerim, *er-Risaletü'l-Kuşeyriyye fi İlmi't-Tasavvuf*, haz. Ma'ruf Zerrik & Ali Abdulhamid Baltacı, Daru'l-Hayr, Beyrut 1993.
- Nakşebendî, Necmeddin b. Muhammed, *Altın Silsile (Hulâsatü'l-Mevâhib)*, haz.: İbrahim Tozlu, Semerkand, 4. Baskı, İstanbul 2008.
- Serrâc, Ebû Nasr et-Tûsî, *el-Luma'*, thk. Abdulhalim Mahmud & Abdalbaki Sürur, Dâru'l-Kutubî'l-Hadise, Kahire 1960.
- Yılmaz, H. Kâmil *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1994.

HZ. EBÛ BEKİR'İN RİVÂYET ETTİĞİ HADİSLER

Sema TOMBUL¹

Künyesi Ebû Kuhâfe, asıl adı Abdullah b. Osman b. Âmir el-Kureşî et-Teymî olan Hz. Ebû Bekir, es-Sıddîk ve el-Afîk lakabıyla meşhurdur. Hicrî 13 yılında 63 yaşında Medine'de vefat etmiştir. İlk Müslümanlardan olup Hz. Peygamber'in mağara arkadaşı ve İslam'ın ilk halifesidir. Kendisinden Enes b. Mâlik, Câbir b. Abdillâh, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Osman b. Affân, Ömer b. Hattâb, Hz. Aişe ve daha birçok sahabî hadis rivayet etmiştir.²

Hz. Ebû Bekir'in rivayetlerini ilkin, sahabî ravilerine göre hadislerin sıralandığı *müsned* türü eserlerde bulmak mümkündür. Bu tür eserlerin en meşhurlarından olan Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) Müsned'inde³ Hz. Ebû Bekir'den 78 rivayete yer verilmektedir. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin (ö. 204/819) Müsned'inde⁴ 8, Humeydî'nin (ö. 219/834) Müsned'inde⁵ 7, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî'nin (ö. 307/919) Müsned'inde⁶ ise Hz. Ebû Bekir'e ait 130 rivâyet zikredilmiştir. Bu eserlerin her birinde yer alan⁷ ve Hz. Ebû Bekir tarafından rivâyet edildiği bilinen diğer hadisleri Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Saîd el-Mervezî el-Kureşî (ö. 292/905)⁸, Müsnedü Ebî Bekri's-

¹ Arş. Gör. Sema TOMBUL, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Hadis Anabilim Dalı

² Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdîrrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-ricâl*, thk. Ma'rûf-Beşşâr Avvâd, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980, 15: 282.

³ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût-Âdil Mürşid, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001, 1: 117-243.

⁴ Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî, *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, thk. Muhammed b. Abdil Muhsin et-Türkî, Mısır: Darü'l-Hicr, 1999, 1: 3-12.

⁵ Humeydî, Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr b. İshâ el-Kureşî el-Humeydî, *el-Müsned*, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî, Dımaşk: Dâru'-Seka, 1996, 1: 148-152.

⁶ Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî, *Müsnedu Ebi Ya'la el-Mevsilî*; tah. Hüseyin Selîm Esed; Dımaşk: Darü'l-Me'mun li't-Türas, 1984, 7-127.

⁷ Zeyd b. Eslem'den (زيد بن أسلم القرشي) rivâyet edilen; "Bedende hiçbir şey yoktur ki, Allah'a dilin hiddetinden şikâyet etmesin." ("أَيُّ شَيْءٍ مِنَ الْجَسَدِ، إِلَّا وَهُوَ يُشْكُو ذَرْبَ اللِّسَانِ") hadisi Mervezî'nin eserinde yer almayıp Ebû Ya'lâ'nın Müsnedinde bulunmaktadır.

⁸ Yahyâ b. Maîn, Ali b. Medîni, Ahmed b. Hanbel, Ali b. Ca'd, Züheyr b. Harb, Muhammed b. Beşşâr gibi muhaddisler hocaları arasındadır. Taberânî, Nesâî, Ebû Avâne, İbnü'n-Nâsîh ve başkaları kendisinden hadis rivayet etmiştir. Çeşitli yerlerde idari görevlerde bulunan

Siddîk⁹ adıyla telif etmiştir.¹⁰ Eserde 140 hadis yer almakta olup kitabı musannifinden rivâyet eden Ebû Ahmed b. Müfessir başkasından dinlediği 2 hadisi de bu kitaba ilave etmiştir.

Hız. Ebû Bekir'in en yakın arkadaşı olmasına rağmen Resûl-i Ekrem'den oldukça az sayıda (143) hadis rivayet etmesinin nedeni O'nun devlet işleriyle meşguliyeti ve Hız. Peygamber'den sonra birkaç yıl yaşaması ile izah edilmektedir.¹¹

Hız. Ebû Bekir'in hadis rivayeti konusunda ihtiyatlı davrandığı bilinmektedir. Bu konuda O'nun bir hadisi Hız. Peygamber'den duyduğunu söyleyen sahâbîlerden, rivâyeti Resûlullah'ın söylediğine dair şahit getirmesini istediğiyle ilgili bilgi şöhet bulmuştur.¹² Yine Hız. Ebû Bekir'e nisbet edilen "Sizden hadis nakletmenizi isteyenlere deyin ki: İşte Allah'ın Kitabı aramızda, onun helalini helal kılın, haramını haram görün."¹³ Sözüünü Zehebî; İbn Ebî Müleyke'nin yaptığı mürsel bir rivayet olduğundan zayıf kabul etmektedir.¹⁴

Hadislerin yazılması konusunda ise Hız. Âişe'den: "Babam Rasûlullah'tan 500 kadar hadis yazmıştı. Bir gece hiç uyumadı ve yatakta döndü durdu. Bu duruma üzülererek: 'Babacığım, sana yapılan bir şikâyet veya ulaşan bir haber yüzünden mi uyuyamadın?' dedim. 'Kızım, yanındaki hadisi getir.' dedi. Ben de getirdim. Ateş yaktırdı ve hepsini yaktı." şeklinde bir rivâyet nakledilmektedir. Haberin sıhhatiyle ilgili Zehebî'nin şüpheleri vardır.¹⁵

Bu çalışmada Hız. Ebû Bekir'in rivayetleri, Mervezî'nin eserine aldığı hadisler dikkate alınarak tablo haline getirilmiştir.¹⁶ Böylece Hız. Ebû Bekir'den hangi sahâbîlerin rivayette buldukları ve rivâyet edilen hadislerin metinlerinin muhtevasını göstermek amaçlanmıştır. Zira Hız. Ebû Be-

Mervezî 15 Zilhicce 292'de (18 Ekim 905) vefat etmiştir. Nesâî onu "sika" olarak değerlendirirken İbn Hacer el-Askalânî de pek çok şeyhi ve rivayeti bulunan faziletli bir kişi olarak niteler. (İbrahim Hatiboğlu, "Mervezî, Ahmed b. Ali", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV, 2004), 29: 234.)

⁹ el-Mervezî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Saîd el-Mervezî el-Kureşî, *Müsnedü Ebî Bekri's-Siddîk*, nşr. Şuayb el-Arnaût, Beyrut 1390/1970.

¹⁰ Kitap, Ahmet Davudoğlu tarafından Müsnedü Ebî Bekr es-Siddîk (Hadîs-i Şerîfler) adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir. (İstanbul 1981).

¹¹ Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV, 1994), 10: 101-108.

¹² Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *Tezkiretü'l-huffâz*, Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998, 1: 9.

¹³ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 1: 9.

¹⁴ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 1: 9.

¹⁵ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 1: 9-10.

¹⁶ Tabladaki hadis tercümeleri Ahmed Davudoğlu'nun Müsnedü Ebî Bekr es-Siddîk (Hadîs-i Şerîfler) adlı eserinden alınmıştır.

kir'e nisbet edilen 143 hadisin her birinin mütabî-şâhit¹⁷ nevinden birçok senedi bulunmaktadır ki bu da çalışmanın hacmini hayli genişletecektir. Ayrıca müsned türü eserlerde hadislerin sıhhati değil ravisi merkeze alındığından hazırlanan tabloda Mervezî'nin eserinde yer alan hadis râvîleri ve rivâyet ettikleri hadisler verilmiştir. Hadislerin metni tekrar ettiğinde ilgili metnin başına tekrar sayısı parantez içerisinde rakamla belirtilmiştir. Eserde yer alan rivâyetlerin sahâbî râvîsi aynı ise Kütübü Sitte'de¹⁸ bulunan yerleri metnin altında köşeli parantezle sunulmuştur.

Sonuç olarak Hz. Ebû Bekir'den 55 sahabînin rivâyeti bulunmaktadır. İslam'ın ilk halifesi aynı ya da benzer metinlere ait farklı senedlerle 143 hadis rivâyet etmiştir.

1. Ömer b. el-Hattâb (عَمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ)
(3) Bize mirasçı olunmaz. Bizim bıraktıklarımız sadakadır. "لَا نُورَثُ , مَا تَرَ كُنَّا صَدَقَةً"
(1) Muhakkak insanlar arasında imandan sonra esenlikten daha faziletli bir şey paylaşılmamıştır. Dikkat edin! Doğruluk ve iyilik (sahibi) cennettedir. Dikkat edin! Yalan ve sapıklık (sahibi) de cehennemdedir. إِنَّهُ لَمْ يُقَسِّمْ بَيْنَ النَّاسِ شَيْئًا أَفْضَلَ مِنَ الْمَعَاوَةِ بَعْدَ الْيَقِينِ , أَلَا إِنَّ الصِّدْقَ وَالْوَبْرَ فِي الْجَنَّةِ , أَلَا وَإِنَّ الْكَذِبَ وَالْفُجُورَ فِي النَّارِ
(2) Dilersen kızım Hafsa'yı sana nikâh ederim. إِنْ شِئْتَ زَوَّجْتُكَ حَفْصَةَ ابْنَةَ عَمَرَ... فَلَمْ أَكُنْ لِأَقْبِسِي بِرَّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [Buhârî, Nikâh, 34; Nesâî, Nikâh, 24]
2. Osman b. Affân (عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانٍ)
(3) Rasûlullah'a (sav) bu işin kurtuluş yolunu sordum: "Kim amcama ölürken arz ettiğim kelimeyi kabul ederse bu kelime onun için kurtuluştur" buyurdular. فَدَسَّأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نَجَاةِ هَذَا الْأَمْرِ , قَالَ " : مَنْ قَبِلَ الْكَلِمَةَ الَّتِي عَرَضْتُهَا عَلَى عَمِّي عِنْدَ الْمَوْتِ هِيَ لَهُ نَجَاةٌ "

¹⁷ http://library.islamweb.net/hadith/display_hbook.php?bk_no=290&pid=133781 web adresi hadislerin tahrîc ve şâhidlerinin incelemeleğinde kullanılmıştır.

¹⁸ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Sahihü'l-Buhari*, İstanbul: Matbaai Amire, 1315 h.; Müslim b. Haccâc, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahihü'l-Müslim*, Bulak: Matbaatü'l-Mısriyye , 1290 h.; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâki, Kahire: İsa el-Babi el-Halebi, 1972; Ebû Dâvûd, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb el-Arnâvut/Muhammed Kamil Karabelli, Dimaşk: Dârü'r-Risâleti'l-Alemiyeye, 1430/2009; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*; thk. Ahmed Muhammed Şakir, Kahire: Mektebetü'l-İslamiyye, 1357/1938; Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde, Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 1414/1994.

3. Ali b. Ebî Tâlib
(3) Bir günah işleyip de güzelce abdest alan, sonra namaz kılan ve Allah'dan istiğ-farda bulunan hiç bir kimse yoktur ki affedilmesin!
[Tirmizî, Salât, 298; Tefsîr, 4]
4. Ebû Vâil ((أبو وإيل (شقيق بن سلمة))
Rasûlullah'tan (sav) bir kelime işittim ki, onun mücib (vacib kılan) olduğunu "La ilahe illallah" dır.
كَلِمَةً سَمِعْتُهَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَزْعُمُ أَنَّهَا مُوجِبَةٌ فَلَمْ أَسْأَلْهُ عَنْهَا ، قَالَ أَبُو بَكْرٍ : أَنَا أَعْلَمُ مَا هِيَ . قَالَ : مَا هِيَ ؟ قَالَ " : لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ "
5. Huzeyfe (حذيفة (حذيفة بن حسيل بن جابر بن أسيد بن عمرو بن مالك))
Allah benim kuşluk zamanı güldüğüm gibi güldü.
فَضَحِكَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى كَذَلِكَ الَّذِي ضَحِكْتُ مِنْهُ مِنَ الضُّحَى
(2) "Şirk sizin aranızda karıncanın kımlıdamasından daha gizlidir."
لَشَيْرِكٍ ، فَقَالَ " : هُوَ فِيكُمْ أَخْفَى مِنْ ذَيْبِ التَّمَلِّ
"Hiç şüphe yok ki kıyamet gününde Havz-ı Kevser'in yanında bana San'a' ile Eyle arasında yaşayanlardan daha çok kimseler gelecektir."
"إِنَّهُ لَيَرِدُ عَلَيَّ الْحَوْضَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَكْثَرَ مِمَّا بَيْنَ صَعْمَاءَ وَأَيْلَةَ "
[İbn Mâce, Zühd, 36]
6. İbni Ömer (عمر (عبد الله بن عمر بن الخطاب بن نفيل))
(2) Her kim bir kötülük işlerse onun sebebi ile cezalanır... Siz bunlardan dolayı dünyada cezalanacaksınız. Ta ki Allah'a hiç günahınız olmayarak kavuşasınız. Başkalarının ise günahları toplanacak. Ve onlardan dolayı kıyamet gününde cezalanacaklar.
مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَى بِهِ ... فَتُجْزَوْنَ بِذَلِكَ فِي الدُّنْيَا حَتَّى تَلْقُوا اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَلَيْسَتْ لَكُمْ ذُنُوبٌ ، وَأَمَّا الْآخِرُونَ ، فَيُجْمَعُ لَهُمْ حَتَّى يُجْزَوْا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ "
[Tirmizî, Tefsîr, 5]
"Her kimin ayakları Allah yolunda tozlanırsa Allah onları cehenneme haram kılar."
"مَنْ اغْبَرَّتْ قَدَمَاهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ خَرَّ مَهْمَا اللَّهُ عَنِ النَّارِ "
İçinde bulunduğumuz bu işten kurtuluş çaresi "Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şahadet getirmektir."
مَا التَّجَاةَ مِنْ هَذَا الْأَمْرِ الَّذِي نَحْنُ فِيهِ ؟ قَالَ " : شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ "
"Haccın efdal olanı hangisidir?" diye soruldu da: "Yüksek sesle telbiye ve kurban kanunun akmasıdır." buyurdular.
مَا أَفْضَلُ الْحَجِّ ؟ قَالَ : الْعُجُّ وَالتَّبَجُّ "
[Tirmizî, Hacc, 14; İbn Mâce, Menâsik, 16]
"Ey İnsanlar! Muhammed (sav) ehli beyti içinde murakabe edin."
"يَا أَيُّهَا النَّاسُ ، ارْتَقِبُوا مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي أَهْلِ بَيْتِهِ "

7. İbni Abbâs (عبد الله بن عباس بن عبد المطلب بن هاشم بن عبد مناف)
"Her Peygamber vefat edince öldüğü yere defnedilmiştir." "مَا قَبِضَ نَبِيٌّ إِلَّا دُفِنَ حَيْثُ يَقْبَضُ"
[İbn Mâce, Cenâiz, 64]
(2) "Ben mirası Rasûlullah'ın (sav) koymuş olduğu yerinden kıpırdatamam." مَا كُنْتُ لِأَحْوَالِهِ عَنْ مَوْضِعِهِ الَّذِي وَضَعَهُ فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
(3) Beni Hûd, el-Vâkıa, el-Mürselât, Amme ve İze's-Şemsü Küvvirat sureleri ihtiyarlattı. مَا شَيْبَكَ ؟ قَالَ : " سُورَةُ هُودٍ ، وَالْوَاقِعَةُ ، وَعَمَّ بِسَاءِ أَلْوَانٍ ، وَإِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ "
[Tirmizî, Tefsîr, 57]
bir rivayette el-Mürselat eksik
(2) Rasûlullah (sav) bir kürek kemiğinden et ısırды fakat abdest almadı. أَنَّهُ نَهَسَ مِنْ كَيْفٍ ، ثُمَّ صَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ
[Buhârî, Et'ime, 18; Müslim, Hayz, 91; Ebû Dâvûd, Tahâre, 74; Nesâî, Tahâre, 124; İbn Mâce, Tahâre, 66]
8. Aişe (عائشة بنت عبد الله بن عثمان بن عامر بن عمرو بن كعب بن سعد بن تيم بن مرة)
(3) "Bize mirasçı olunmaz; bizim bıraktıklarımız sadakadır." "لَا نُورَثُ ، مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ"
[Buhârî, Ferâiz, 2; Müslim, Cihad, 51; Nesâî, Fey, 39; Ebû Dâvûd, Harac, 19]
"Şüphesiz dirinin sebebi ile ölünün üzerine kaynar su serpilir." "إِنَّ الْمَيِّتَ يُنْضَجُ عَلَيْهِ الْحَمِيمُ بِبُكَاءِ الْحَيِّ عَلَيْهِ"
(2) "Allah her peygamberin ruhunu defnedilmek istediği yerde kabzetmiştir." "مَا قَبِضَ اللَّهُ نَبِيًّا إِلَّا فِي الْمَوْضِعِ الَّذِي يُحِبُّ أَنْ يُدْفَنَ فِيهِ"
[Tirmizî, Cenâiz, 33]
Birinizin üzerinden altından dağ kadar borç olup da şu duayı okusa Allah onun namına bu borcu öder: "Allah'ım! Ey gönüllere genişlik veren..." لَوْ كَانَ عَلَى أَحَدِكُمْ جَبَلٌ ذَهَبٌ دَيْنًا ، ثُمَّ دَعَا بِذَلِكَ قَضَاهُ اللَّهُ عَنْهُ : اللَّهُمَّ فَارْحَ اللَّهُمَّ
Hz. Peygamber (sav) bir şey murat ettiği vakit: "Ey Allah'ım! Bana hayırlı eyle. Benim için seç!" derdi. أَنَّهُ كَانَ إِذَا أَرَادَ أَمْرًا ، قَالَ : " اللَّهُمَّ خِرْ لِي ، وَاحْتَرِ لِي "
[Tirmizî, Deavât, 86]
9. Zeyd b. Sâbit (زَيْدُ بْنُ أَبِي سَابِطٍ)
(2) Ebu Bekir (ra) kendisine Yemame'lilerin şehit edildiği haberini göndermiş. Bana Ömer geldi ve şunları söyledi: "...Ben senin Kur'an'ın toplanmasını emretmeni münasip görüyorum!" Ben Ömer'e: "Rasûlullah'ın (sav) yapmadığı bir şeyi ben nasıl yaparım?" dedim. أَرْسَلَ إِلَيَّ أَبُو بَكْرٍ مَقْتَلِ أَهْلِ الْيَمَامَةِ...إِنَّ عُمَرَ أَتَانِي ، فَقَالَ : وَإِنِّي أَرَى أَنَّ تَأْمُرَ بِجَمْعِ الْقُرْآنِ ، قَالَ : وَكَيْفَ أَفْعَلُ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
[Buhârî, Fedâilü'l-Kur'an, 3; Tirmizî, Tefsîr, 10]

10. Muaz b. Rifâa b. Râfi' زريق بن عمرو بن العجلان بن مالك بن رافع بن رافة بن رافع بن رافع بن رافع
(2) "Dünya ve ahirette Allah'tan afiyeti ve yakîni isteyin:" "سَلُوا اللَّهَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ وَالْيَقِينَ فِي الْآخِرَةِ وَالْأُولَى "
[Tirmizî, Deavât, 106]
11. Ka'b b. Malik عبد الرحمن بن عبد الله بن كعب بن مالك بن عمرو
Mekke'nin fethi yılı gelince Peygamber (sav) ona bir yardım olmak üzere kendisini Yemen'lilerden bir taifeye vali gönderdi... O dünyadan gittikten sonra Ömer, Ebu Bekir'e: "Şu adama birini gönder de yaşayacak kadar malını bırak; kalanını elinden al!" dedi. إِذَا كَانَ غَافٍ فَتَجَّ مَكَّةَ ، بَعَثَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى طَائِفَةٍ مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ أَمِيرًا لِيَجْبُرَهُ...فَلَمَّا فُجِصَ قَالَ عُمَرُ لِأَبِي بَكْرٍ : أَرْسِلْ إِلَى هَذَا الرَّجُلِ فَدَعْ لَهُ مَا يَعْشُهُ ، وَخُذْ سَائِرَهُ مِنْهُ
12. Zeyd b. Erkâm زيد بن أرقم بن زيد بن قيس بن النعمان بن مالك بن الأغر
(2) "Şüphesiz Allah haramla beslenen bir cesede cenneti haram kılmıştır." "إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ حَرَّمَ الْجَنَّةَ عَلَى جَسَدٍ غُذِيَ بِحَرَامٍ "
"Şu dünya bana şekillendi, de ona: 'Defol başımdan!' dedim. Sonra döndü ve: 'Sen benden kaçıp kurtulsan da senden sonra gelen benden asla kaçamayacaktır!' dedi." "هَذِهِ الدُّنْيَا تَمَثَّلَتْ لِي فَقُلْتُ لَهَا : إِلَيْكَ عَنِّي ، ثُمَّ رَجَعْتُ ، فَقَالَتْ : أَمَا إِنَّكَ إِنْ أَقْلَمْتَ مِنِّي ، فَلَنْ يَفْلِتَ مِنِّي مَنْ بَعْدَكَ "
13. Ebu Hureyre أبو هريرة الدوسي (عبد الرحمن بن صخر)
"Şüphesiz insanlara bu dünyada af ve afiyetten daha üstün bir şey verilmemiştir." إِنَّ النَّاسَ لَمْ يُعْطَوْا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا شَيْئًا أَفْضَلَ مِنَ الْعَفْوِ وَالْعَافِيَةِ "
"Bana mirasçı olunmaz" إِنِّي لَا أُوْرِثُ
[Müslim, Cihad, 56; Tirmizî, Siyer, 44]
"Allah'a hamdolsun! Evimizden çıktık. Bizi açlıktan başka bir şey çıkarmış değildi. Şu nimetlere nail olmadan da dönmedik. Rabbinize yemin ederim ki naim budur. Bundan mutlaka sorulacaksınız!" "Öyle ise bize gelecek ilk esirleri gözet de gel, sana bir hizmetçi verelim!" ... O da hemen azat etti. الْحَمْدُ لِلَّهِ خَرَجْنَا لَمْ يُخْرِجْنَا إِلَّا الْجُوعُ . ثُمَّ لَمْ تَرْجِعْ حَتَّى أَصَبْنَا هَذَا ، هَذَا وَرَبِّكُمْ التَّعِيمُ ، نَسْأَلُنَّ عَنْ هَذَا " ... فَأَنْظُرُ أَوَّلَ سَبِيٍّ يَجِينُنَا ، فَأَتَانَا حَتَّى نُحْدِمَكَ خَالِدًا ... "أَنْ تَعْتَقَهُ ، فَأَعْتَقَهُ .
[Müslim, Eşribe, 140; Tirmizî, Zühd, 39; İbn Mâce, Zebâih, 7]
İnsanlar arasındaki bir hadise çıkarsa hemen ben ve Rasûlullah (sav) içinde gizlendiğimizi gördüğün mağaraya git ve oraya gizlen! Çünkü orada sana rızkın sabah ve akşam gelecektir. إِنْ حَدَّثَ فِي النَّاسِ حَدَّثٌ فَأَتَيْتَ الْغَارَ الَّذِي رَأَيْتَنِي احْتَبَأْتُ فِيهِ أَنَا وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَكُنْ فِيهِ فَإِنَّهُ سَيَأْتِيكَ فِيهِ رِزْقٌ غَدَوَةٌ وَعَشِيَّةٌ "
14. Amr b. Hureys (عمرو بن حزيب)
(3) Deccal doğuda Horasan denilen bir yerden çıkacakmış. Ona yüzleri kat kat

kalkanlar gibi bir takım kimseler tabi olacakmış.

"إِنَّ الدَّجَالَ يَخْرُجُ مِنْ أَرْضِ الْمَشْرِقِ يُقَالُ لَهَا: خُرَاسَانُ، يَتَّبِعُهُ أَقْوَامٌ كَأَنَّ وَجُوهَهُمُ الْمَجَانُ الْمُنْطَرِقَةُ"

[Tirmizî, Fiten, 57; İbn Mâce, Fiten, 33]

15. Abdullah b. Amr عُبَيْدُ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو

(2) "Ey Allah'ım! Ben nefsimde çok zulmettim. Günahları ise ancak sen affedersin. İmdi bana senden mağfiret buyur! Ve bana acı! Çünkü acıyan bağışlayan ancak sensin!

"اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظَلْمًا كَثِيرًا، وَلَا تَغْفِرِ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ، فَارْحَمْنِي بِمَغْفِرَةِ مَنْ عَذَّبَكَ وَإِرْحَمْنِي، إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ"

[Buhârî, Deavât, 16; Müslim, Zikir, 48; Tirmizî, Deavât, 97; Nesâî, Sehvo, 58; İbn Mâce, Deavât, 2]

16. Bera b. Âzib (الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ)

(2) "Üzülme! Çünkü Allah bizimlidir!" buyurdular. ("لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا")

(2) "Rasûlullah'la (sav) birlikte Mekke'den Medine'ye doğru yola çıktığımız vakit bir çobanın yanına uğradık. Rasûlullah (sav) susamıştı. Ben kendisine bir miktar süt sağdım ve getirdim. Onu içti. Ben de rahatladım.

"لَمَّا خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ مَكَّةَ إِلَى الْمَدِينَةِ مَرَرْنَا بِرَاعٍ، وَقَدْ عَطِشَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَحَلَبْتُ لَهُ كَبْئَةً مِنْ لَبَنٍ، فَأَتَيْتُهُ بِهَا، فَشَرِبَ حَتَّى رَضِيَتْ"

[Buhârî, Eşribe, 11; Müslim, Eşribe, 90]

17. Ebu Berze (فضل بن عبيد بن الحارث بن حمال بن الربيع بن دعلج)

(3) "Dikkat et bu sövgü Rasûlullah'tan (sav) başka hiç bir kimse için değildir."

"أَمَا إِنَّمَا لَيْسَتْ لِأَحَدٍ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ"

[Ebû Dâvûd, Had, 2; Nesâî, Tahrîmu'd-dem, 16]

18. Ebu Kebşe (سعید بن عمرو الانماري)

"Kim benim söylemediğim bir şeyi benim üzerimden uydurur veya getirdiğim bir şeyi reddederse hemen cehennemdeki yerine hazır olsun!"

"مَنْ تَقَوْلَ عَلَيَّ مَا لَمْ أَقُلْ أَوْ رَدَّ شَيْئًا مِمَّا جِئْتُ بِهِ فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ"

19. Enes b. Mâlik (أنس بن مالك بن النضر بن مضمم بن زيد بن حرام)

Ebû Bekir es-Siddîk (ra) Enes'e mektup yazarak Rasûlullah'ın (sav) Müslümanlara farz kıldığı zekâtın farzları bunlar olduğunu, bunları Rasûlullah'a (sav) Allah'ın emrettiğini; Müslümanlardan her kimden bu zekât usul-ü vecihiyle istenirse vermesini; farz edilenden fazla istenirse vermemesini bildirmiş.

"أَنَّ هَذِهِ فَرَائِضُ الصَّدَقَةِ الَّتِي فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ الَّتِي أَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَمَنْ سَأَلَهَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى وَجْهِهَا فَلْيُعْطِهَا. وَمَنْ سَأَلَهَا فَوْقَهَا فَلَا يُعْطِهَا"

[Buhârî, Zekât, 38; Ebû Dâvûd, Zekât, 5; Nesâî, Zekât, 10; İbn Mâce, Zekât, 10]

(3) "Biz mağaranın içinde iken başlarımızın üzerinde müşriklerin ayaklarını gördüm. Ve: "Ya Rasûlallah! Birisi ayaklarına bakmış olsa, ayaklarının altında bizi görecek." dedim. "Ya Ebâ Bekr! Üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında zannın nedir?" buyurdu.

<p>قُلْتُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ فِي الْغَارِ : لَوْ أَنَّ أَحَدَهُمْ يُنْظَرُ إِلَى قَدَمَيْهِ لَأَبْصَرْنَا نَحْتَ قَدَمَيْهِ قَالَ : فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " يَا أَبَا بَكْرٍ ، مَا ظَنُّكَ بِأُمَّتَيْنِ اللَّهُ تَالِيَهُمَا ؟ "</p> <p>[Buhârî, Fadâilu Ashâbi'n-nebî, 1; Tefsîr, 144; Menâkıb, 44; Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 1; Tirmizî, Tefsîr, 10]</p>
<p>Ebû Bekir (ra) Peygamber'e (sav): "Annem babam sana feda olsun! Bunlar senin kavmin! Seni arıyorlar... Peygamber (sav) ona: "Üzülme! Çünkü Allah bizimle beraberdir!" buyurdular.</p> <p>فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي هُوَ لَاءَ قَوْمُكَ يَطْلُبُونَكَ... فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا . "</p>
<p>"Rasûlullah (sav) namaz kılanlara vurmaya yasak etti."</p> <p>"نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ضَرْبِ الْمُضْلِينَ . "</p>
<p>"Semadan vahiy kesildi diye ağlıyorum!" cevabını verdi. Ve onlara da ağlama heyecanı verdi. İkisi de onunla beraber ağlamaya başladılar.</p> <p>وَلَكِنِّي أَبْكِي أَنْ الْوَحْيَ انْقَطَعَ مِنَ السَّمَاءِ ، فَهَيَّجَتْهُمَا عَلَى الْبُكَاءِ فَجَعَلَا يَبْكِيَانِ مَعَهَا . (أُمُّ أَيْمَن)</p> <p>[Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 103]</p>
<p>(2) "Ben Allah'tan başka ilah yoktur deyinceye kadar insanlarla çarpışmaya memur oldum! Bunu söylediler mi mallarını, canlarını benden korurlar. Meğerki hak ederek öldürmüş olayım. Böylelerin hesapları da Allah'a kalmıştır" buyurdular.</p> <p>"أَمَرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا : لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ . فَإِذَا قَالُواهَا عَضُّوا مِثِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّهَا وَحَسَابَهُمْ عَلَى اللَّهِ . "</p> <p>[Buhârî, Salât, 28; Tirmizî, İman, 2; Ebû Dâvûd, Cihâd, 95; Nesâî, Tahrîmu'd-dem, 1]</p>
<p>20. Ebu't-Tufeyl (عمر بن وائلة الليثي - أبو الطفيل)</p>
<p>"Şüphesiz Allah bir peygambere bir rızık verir de sonra ruhunu kabzederse o rızıkı ondan sonra iş başına geçene bırakır." Ben de onun vefatından sonra bu rızıkı Müslümanlara iade etmeyi uygun buldum.</p> <p>"إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى إِذَا أَطْعَمَ نَبِيًّا طَعْمَةً ، ثُمَّ قَبَضَهُ جَعَلَهُ لِلَّذِي يَقُومُ بَعْدَهُ ، " فَرَأَيْتَ أَنَا بَعْدَ أَنْ أَرَدْتَهُ عَلَى الْمُسْلِمِينَ "</p> <p>[Ebû Dâvûd, Harac, 19]</p>
<p>21. İbni Ebzâ (عبد الرحمن بن أبيزى)</p>
<p>(2) Peygamber (sav) Mâiz'i dört defa geri çevirmiş.</p> <p>"أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : رَدَّدَ مَا عَزَا أَرْبَعَ مَرَّاتٍ . "</p>
<p>22. Ebû Râfi' (أبو رافع القبطي)</p>
<p>(2) "Altın altınla misli misline gümüş de gümüşle misli misline satılır. Ziyade eden de edilen de cehennemdedir."</p> <p>"الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ مِثْلًا بِمِثْلٍ ، وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ مِثْلًا بِمِثْلٍ ، الزَّائِدُ وَالْمُرَادُ فِي النَّارِ . "</p>
<p>23. Ebû Ümâme (أبو أمامة (صدي بن عجلان الباهلي)</p>
<p>"Ey Allah'ım! Yaralamakla ve taunla!"</p> <p>"اللَّهُمَّ طَعَّنًا وَطَاعُونَ"</p>
<p>24. Râfi' (رافع بن أبي رافع السنسي)</p>
<p>"Her kim Allah'ın kullarına vali olur da aralarında Kur'an ile amel etmezse Al-</p>

lah'ın laneti onun üzerine olsun!"	"مَنْ وَلِيَ عِبَادَ اللَّهِ فَلَمْ يُعْمَلْ فِيهِمْ بِقُرْآنِ اللَّهِ ، فَعَلَيْهِ بَهْلَةُ اللَّهِ ."
25. Misver b. Mahreme (المسور بن مخزوم القرشي)	
"Ya Rasûlullah! Biz ancak Beyt-i şerifi ziyaret edelim ve onu temizleyelim diye çıktık. Binaenaleyh bizi kim men ederse onunla çarpışırız!" demiş. "Allah'ın ismi ile yürüyün!" buyurdular.	يَا رَسُولَ اللَّهِ ، إِنَّمَا حَرَجْنَا نَوْمَ الْبَيْتِ وَنُطْقِيهِ فَمَنْ صَدَّنَا عَنْهُ فَأَتَلْنَاهُ ، قَالَ : " سِيرُوا عَلَى اسْمِ اللَّهِ ."
26. Kays b. Ebî Hâzim (قيس بن أبي حازم البجلي)	
(4) "İnsanlar, aralarında kötülük işlenir de onu değiştirmezlerse ceza'yı Allah'ın hepsine umumileştirmesi yakındır."	"إِذَا غِيلَ فِي النَّاسِ بِالْمَشْكِرِ وَلَمْ يَغْيِرُوهُ أَوْشَكَ أَنْ يُعَمَّهُمُ اللَّهُ بِعِقَابٍ"
[<i>İbn Mâce, Fiten, 20</i>]	
"Dikkatli bile olsa nesepten sıyrılmak ve bilinmeyen bir nesebi iddia etmek Allah'a küfürdür."	كُفْرٌ بِاللَّهِ انْتِفَاءً مِنْ نَسَبٍ وَإِنْ دَقَّ ، وَإِذْعَاءً نَسَبٍ لَا يُعْرَفُ "
Ben vallahi sizin en hayırlınız değilim. Bunu bilin! Bu işe benden başkasının kâfi gelmesini dilerdim...	مَا أَنَا بِخَيْرٍ كُمْ ، فَاعْلَمُوا ذَاكُمْ ، وَلَوْ دِدْتُ أَنْ هَذَا كَفَانِيهِ غَيْرِي...
27. Evsat (أوسط بن إسماعيل البجلي)	
(4) "... Allah'tan afiyet dileyin! Zira imandan sonra hiç kimseye afiyetten daha hayırlı bir şey verilmemiştir...."	" وَسَأَلُوا اللَّهَ الْمَعَاةَ ، فَإِنَّهُ لَمْ يُؤْتْ أَحَدًا شَيْئًا بَعْدَ الْيَقِينِ خَيْرًا مِنَ الْمَعَاةِ "
28. Yahyâ b. Ca'dSe (يحيى بن جعدة القرشي)	
"Allah yakîni ve afiyeti dileyin!"	" سَأَلُوا اللَّهَ الْيَقِينَ وَالْعَافِيَةَ "
29. Mürratü't-Tayyib (مرة بن شراحيل)	
(4) "Cennete kölesine kötü muamele eden kimse giremez!"	"لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ سَيِّئُ الْمَلِكَةِ "
[<i>Tirmizî, Birr, 29, 41; İbn Mâce, Edeb, 10</i>]	
(2) "Bir mümine zarar veren veya hile yapan kimse melundur."	"مَلْعُونٌ مِنْ ضَارٍّ مُؤْمِنًا أَوْ مَكْرٍ بِهِ "
[<i>Tirmizî, Birr, 27</i>]	
30. Kâsım b. Muhammed (قاسم بن محمد بن أبي بكر)	
Esma binti Umeys de varmış. Esma Şecera denilen yerde Muhammed b. Ebî Bekir'i doğurmuş. Ebû Bekir de Peygamber'e (sav) gelerek bunu haber vermiş. Rasûlullah (sav) ona, karısına yıkanmasını, sonra hacca niyet etmesini ve herkesin yaptığını yapmasını, ancak Beyti tavaf edemeyeceğini söylemesini emir buyurmuş.	وَمَعَهُ امْرَأَتُهُ أَسْمَاءُ ابْنَةُ عُمَيْسٍ ، فَوَلَدَتْ بِالشَّجَرَةِ مُحَمَّدَ بْنَ أَبِي بَكْرٍ ، فَأَتَى أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ

<p>عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَأَحْبَرَهُ " ، فَأَمَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَأْمُرَهَا أَنْ تَقْتَسِلَ ، ثُمَّ تَهْوَلَ بِالْحَجِّ ، وَتَصْنَعُ مَا يَصْنَعُ النَّاسُ إِلَّا أَنَّهَا لَا تَطُوفُ بِالْبَيْتِ "</p>
<p>[Müslim, Hac, 109; Nesâî, Hac, 26; İbn Mâce, Menâsik, 12]</p>
<p>"Allah Şaban'ın yarı olduğu gece alt semaya nüzul eder ve herkesi affeder. Yalnız kalbinde düşmanlık olanı veya Allah şirk koşanı affetmez."</p>
<p>"يُنزِلُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لَيْلَةَ التَّصْفِ مِنْ شُعْبَانَ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا ، فَيَغْفِرُ لِكُلِّ نَفْسٍ إِلَّا إِنْسَانًا فِي قَلْبِهِ شَحْنَاءُ ، أَوْ مُشْرِكًا بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ "</p>
<p>"Peygamber bulunduğu yerden kıvıldatılmaz; vefat ettiği yere defnolunur."</p>
<p>"إِنَّ النَّبِيَّ لَا يَحُولُ عَنْ مَكَانِهِ ، يُدْفَنُ حَيْثُ يَمُوتُ "</p>
<p>31. Ukbe b. el-Hâris (عقبة بن الحارث القرشي)</p>
<p>(2) Hasan b. Ali'nin yanına uğradı..."Babama yemin ederim Peygamber'e benziyor!"... "Ali'ye benzer değil!"</p>
<p>فَمَرَّ بِحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ ... يَا أَيُّ شَيْبَةٍ بِالنَّبِيِّ لَيْسَ بِشَيْبَةٍ بِيَعْلِيٍّ</p>
<p>32. İbni Ebî Atîk (محمد بن عبد الله التيمي)</p>
<p>(3) "Misvak ağzı temizleyici; Allah'ı razı edicidir."</p>
<p>"السِّوَاكُ مَطَهْرَةٌ لِلْفَمِ مَرَضَةٌ لِلرِّبِّ "</p>
<p>[Nesâî, Tahâre, 5]</p>
<p>33. Ebû Bekir b. Ebi Züheyr es-Sekafi (أبو بكر بن أبي زهير الثقفي)</p>
<p>(2) "Her kim bir kötülük işlerse onun sebebi ile cezalandırılır." dedi. Bunun üzerine: "Allah seni affetsin Ya Ebâ Bekr! Sen hiç yorulmuyor musun? Hasta olmuyor musun? Başına hiç bela gelmiyor mu?" dedi. Ebû Bekr: "Hay hay geliyor!" cevabını verdi. "İşte sizin cezalandığınız şey bunlardır!" buyurdular.</p>
<p>كَيْفَ الصَّلَاحُ بَعْدَ هَذِهِ الْآيَةِ : مَنْ يَعْمَلُ سُوءًا يُجْزَى بِهِ ؟ فَقَالَ " : رَحِمَكَ اللَّهُ أَبَا بَكْرٍ ، أَلَسْتَ تَمْرُضُ ؟ ، أَلَسْتَ تَنْصَبُ ؟ أَلَسْتَ تُصَيِّبُكَ الْأَوْاءُ ؟ فَذَآكُ مَا تُجْزَوْنَ بِهِ . "</p>
<p>[Tirmizî, Tefsîr, 5]</p>
<p>34. Ebû Esma (عمرو بن مرثد الرحبي)</p>
<p>"Her kim zerre ağırlığında bir hayır işlerse onun mükâfatını görür. Her kim de zerre ağırlığında bir kötülük işlerse onun cezasını görür"... "Hoşlanmadığınız şeylerden gördükleriniz yok mu? İşte sizin cezalandırıldığınız şeyler bunlardır. Hayır ise ehli için ahirete bırakılır."</p>
<p>"فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ { 7 } وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ سورة الزلزلة آية " 7-8... مَا تَرَوْنَ وَمَا تَكْرَهُونَ فَذَآكُ مَا تُجْزَوْنَ بِهِ ، وَيُوَخَّرُ الْخَيْرُ لِأَهْلِهِ فِي الْآخِرَةِ "</p>
<p>Ben Rasûlullah (sav) şöyle buyururken işittim: "Ben bir yeri biliyorum ki, sahilini deniz döver. Orada Araplardan bir kabile vardır. Kendilerine benim elçim gelmiş olsa ona ne bir ok atarlar ne de taş!"</p>
<p>" إِيَّيْ لَأَعْلَمُ أَرْضًا يَنْضَحُ فِي نَاحِيَّتِهَا الْبَحْرُ فِيهَا خَيٌّ مِنْ الْعَرَبِ ، لَوْ أَتَاهُمْ رَسُولِي لَمْ يَزْمُوهُ بِسَهْمٍ وَلَا حَجْرٍ "</p>
<p>35. Esma binti Ebi Bekr (أسماء بنت أبي بكر القرشبية)</p>
<p>"O, yani deccal kızdığı bir gazap anında çıkacaktır."</p>

"يُخْرِجُ عِنْدَ غَضَبِهِ يُغَضِبُهَا "بُعْنِي الدَّجَالُ."
"Kızcağızım! Rasûlullah (sav), benim arkamda kıldığı son namazı bir giysi içinde kılmıştı." " يَا بِنْتِي ، إِنَّ أَجْرَ صَلَاةٍ صَلَّاهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَلْفِي فِي تَوْبٍ وَاحِدٍ "
36. Saïd b. Abdirrahman b. Yerbu' (عبد الرحمن بن سعيد بن يربوع بن عنكبة)
(2) Rasûlullah'a (sav) "Haccın efdali hangisidir?" diye soruldu: "Yüksek sesle telbiye ve kurban kanını akıtmaktır." buyurdular. سُنِيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : مَا أَفْضَلَ الْحَجِّ ؟ قَالَ : " : الْعَجُّ وَالنَّجُّ " [Tirmizî, Hac, 13; İbn Mâce, Menâsik, 16]
"Evimle minberimin arası cennet bahçelerinden bir bahçedir. Minberim de cennet kapılarından bir kapının üzerindedir" " مَا بَيْنَ بَيْتِي وَمِئْبَرِي رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ ، وَمِئْبَرِي عَلَى تَرَعَةٍ مِنْ تُرَعِ الْجَنَّةِ "
37. İsâ b. Talha (عيسى بن طلحة بن عبيد الله)
(2) Peygamber (sav) rükunda durarak şöyle buyurmuş: "Ben pek âlâ biliyorum ki sen zarar ve faydası olmayan bir taşsın!" Sonra onu öpmüş. التَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَفَ عَلَى الرُّكْنِ ، فَقَالَ : " إِنِّي لِأَعْلَمُ أَنَّكَ حَجْرٌ مَا تَضُرُّ وَمَا تَنْفَعُ ، ثُمَّ قَبَّلَهُ "
38. Ebû Bekir'in (ra) bir azatlısı (مَوْلَى لِأَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ)
(2) "İstiğfar eden günde yetmiş defa günahı tekrarlasa bile ısrar etmiş olmaz." " مَا أَصْرَ مَنْ اسْتَغْفَرَ وَإِنْ عَادَ فِي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً " [Tirmizî, Deavât, 107; Ebû Dâvûd, Vitr, 26]
39. Abdullah b. Ebi'l-Hüzeyl (عبد الله بن أبي الهذيل الغنوي)
Ebû Bekir Rasûlullah'a (sav) boy gömleğini sordu..."Bundan aşağı olan bir şeyde hayır yoktur" buyurdular. سَأَلَ أَبُو بَكْرٍ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْإِزَارِ " ...لَا خَيْرَ فِي شَيْءٍ أَسْفَلَ مِنْ هَذَا "
40. Kabîsa b. Züeyb (قبيصة بن ذؤيب الخزاعي)
(2) Muhammed b. Mesleme: "Gerçekten Rasûlullah (sav) nineye altıda bir verdi", dedi. مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ ، إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " : أَعْطَاهَا السُّدُسَ " Şöyle demiş: Bir nine mirasını istemek için Ebû Bekir'e geldi. Ebû Bekir ona: "Allah'ın kitabında senin için bir şey yok; Rasûlullah'ın (sav) sünnetinde de bir şey yok! Sen git de ben halka sorayım!" dedi. قَالَ : جَاءَتِ الْجَدَّةُ إِلَى أَبِي بَكْرٍ تَسْأَلُهُ مِيرَاثَهَا ، فَقَالَ : " : مَا لَكَ فِي كِتَابِ اللَّهِ شَيْءٌ ، وَمَا لَكَ فِي سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْءٌ ، فَارْجِعِي حَتَّى أَسْأَلَ النَّاسَ "
41. İbni Ebî Leylâ (عبد الرحمن بن أبي ليلي الأنصاري)
Bir kadın oğlu ile ona bir koyun gönderdi. Rasûlullah (sav) koyunu sağdı. Sonra: "Bunu annene götür!" dedi. Annesi sütü içti ve kandı... فَبَعَثَتْ إِلَيْهِ امْرَأَةً مَعَ ابْنِ لَهَا بِشَاةٍ ، فَحَلَبَتْ ثُمَّ قَالَ : " : انْطَلِقِي بِهِ إِلَى أُمِّكَ فَشَرِبَتْ حَتَّى رُوِبَتْ "

<p>42. Sâbit b. el-Haccâc (ثابت بن الحجاج الكلّابي)</p>
<p>"Gerçekten bir kula imandan sonra afiyetten daha üstün bir şey verilmemiştir. Biz de Allah'tan iman ve afiyeti cidden dileriz." "إِنَّهُ لَمْ يُعْطَ عَبْدٌ شَيْئًا بَعْدَ الْيَقِينِ أَفْضَلَ مِنَ الْعَافِيَةِ ، وَإِنَّا لَنَسْأَلُ اللَّهَ الْيَقِينَ وَالْعَافِيَةَ ."</p>
<p>43. Alî b. Ebî Kesîr (علي بن أبي كثير)</p>
<p>Ebu Bekir (ra) Ebû Ubeyde el-Cerrâh'a: Gel sana beyat edeyim. Çünkü ben Rasûlullah'ı (sav): "Sen bu ümmetin eminsin!" buyururken işittim, demiş. أَنَّ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، قَالَ لِأَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ الْجَرَّاحِ : هَلُمَّ ، فَلَأُبَايِعَنَّكَ ، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : " إِنَّكَ أَمِينٌ هَذِهِ الْأُمَّةُ " [Enes'ten rivâyetle Buhârî, Fedâilü's-sahâbe, 12; Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 53,54]</p>
<p>44. Süleym b. Âmir (سليم بن عامر الكلّاعي)</p>
<p>"Çık da: Halk arasında her kim Allah'tan başka ilah yoktur derse cennete girecektir, diye seslen." "الْخُرُجُ فَنَادَى فِي النَّاسِ : مَنْ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ"</p>
<p>45. Ebû Reça' el-Utâridî (عمران بن ملحان العطاردي)</p>
<p>"Bir kimse cuma günü yıkanırsa günahları ve hataları örtbas edilir. Cumaya gitmek için yola çıktı mı her adımda Kendisine yirmi senelik ameli yazılır. Cumayı kıldığı vakit iki yüz senelik amelle mükâfatlandırılır." "مَنْ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ كَفَّرَتْ ذُنُوبُهُ وَخَطَايَاهُ . فَإِذَا أَخَذَ فِي الْمَسِيرِ إِلَى الْجُمُعَةِ كَانَ لَهُ بِكُلِّ خُطْوَةٍ عَمَلٌ عَشْرِينَ سَنَةً . فَإِذَا صَلَّى الْجُمُعَةَ أُجِرَ بِعَمَلِ مِائَتِي سَنَةٍ"</p>
<p>46. Zeyîd b. Yüsey (يزيد بن يثيع الهمداني)</p>
<p>Peygamber (sav) onu hac mevsiminde halka Berâe suresini okumaya göndermiş. Sonra onun hakkında ne emri çıkarıldı ise çıkarılmış. Rasûlullah da (sav) Ali'yi (ra) göndererek... بَعَثَهُ بِسُورَةِ بَرَاءَةٍ يَقْرُؤُهَا عَلَى النَّاسِ بِالْمَوْسِمِ ، ثُمَّ أَحَدَتْ إِلَيْهِ مِنْ أَمْرِهِ مَا أَحَدَتْ . فَبَعَثَ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ [Tirmizî, Tefsîr, 10]</p>
<p>47. Yezîd b. Ebî Süfyân (يزيد بن صخر بن حرب بن أمية)</p>
<p>"Bir kimse daha hayırlısı varken kayırmak sureti ile akrabasını bir işe tayin ederse cennetin kokusunu duymaz." "مَنْ وُلِيَ ذَا قَرَابَتِهِ مُحَابَاةً وَهُوَ يَجِدُ خَيْرًا مِنْهُ لَمْ يَرِحْ زَائِحَةَ الْجَنَّةِ ."</p>
<p>48. Hassân b. Muhârik (حسان بن محارق الشيباني)</p>
<p>"Allah'tan afiyeti isteyin! Çünkü kullara afiyetten daha üstün bir şey verilmemiştir. Meğerki iman ola!" "سَأَلُوا اللَّهَ الْعَافِيَةَ فَإِنَّهُ لَمْ يُعْطِ الْعِبَادَ شَيْئًا أَفْضَلَ مِنَ الْعَافِيَةِ إِلَّا أَنْ يَكُونَ الْيَقِينُ"</p>
<p>49. Ebu'l-Âliyye'r-Riyâhî (أبو العالية الرياحي (رفيع بن مهران)</p>
<p>"Evinde oturan için namaz dört rekât; yolcu için iki rekâttır. Benim doğum yerim Mekke, hicret yerim Medine'dir. Medine'den çıktım mı Zülhuleyfe'den öteye iki rekât olarak kılarım. Bu ona dönünceye kadar böyle devam eder."</p>

"الْمُقِيمِ أَرْبَعٍ وَالطَّلَاعِينَ رَكَعَتَيْنِ ، مَوْلِدِي بِمَكَّةَ وَمُهَاجِرِي بِالْمَدِينَةِ ، فَإِذَا خَرَجْتُ مِنَ الْمَدِينَةِ ، فَصَاعِدًا مِنْ ذِي الْحُلَيْفَةِ صَلَّى رَكَعَتَيْنِ حَتَّى أَرْجِعَ إِلَيْهَا"
50. Abdullah b. Zübeyr (عَبْدُ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ)
Abdürrezzâk şöyle dedi: İbni Cüreyc'den daha güzel namaz kılan bir âlim görmedim. Bunun sebebi: Ata' b. Ebî Rebah'dan ders almış olmasıdır. Ata' b. Ebî Rebah da Abdullah b. Zübeyr'den, Abdullah b. Zübeyr de Ebû Bekir'den, Ebû Bekir es-Sıddîk da Rasûlullah'tan (sav) o da Cibrîl'den, Cibrîl de Allah'dan almıştır. مَا رَأَيْتُ غَالِمًا أَحْسَنَ صَلَاةً مِنْ ابْنِ جُرَيْجٍ ، وَذَلِكَ أَنَّهُ أَخَذَ عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ ، وَأَخَذَ " : عَبْدُ الرَّزَّاقِ ، يَقُولُ عَطَاءُ بْنُ أَبِي رَبَاحٍ مِنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ ، وَأَخَذَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ مِنْ أَبِي بَكْرٍ ، وَأَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ جَبْرِيلَ ، وَجَبْرِيلُ عَنِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ .
51. Vahşi b. Harb (وحشي بن حرب بن وحشي)
Ben Rasûlullah (sav) Hâlid b. Velîd'i zikrederek şöyle buyururken işittim: "Ne güzel Allah kulu! Aşiret kardeşi! Ve Allah'ın kılıçlarından bir kılıç! Allah onu kâfirlere karşı çekti!" سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، وَذَكَرَ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ فَقَالَ " : نَعَمْ عَبْدُ اللَّهِ ، وَأَخُو الْعَشِيرَةِ ، وَسَيِّفٌ مِنْ سُيُوفِ اللَّهِ سَأَلَهُ اللَّهُ عَلَى الْكُفَّارِ "
[Ebû Hureyre'den rivâyetle Tirmizî, Menâkıb, 50]
Aşağıdakileri Müsned'e Müellifi Ebu Ahmed El-Müfessir'den Naklen Kavisi İlave Etmiştir:
52. Seleme b. Nebît (سلمة بن نبيت الأشجعي)
Ben Peygamber'i (sav) Arafat'ta kırmızı bir devenin üzerinde hutbe okurken gördüm! " رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ بِعَرَفَةَ عَلَى جَمَلٍ أَحْمَرَ . "
53. Sâlim (سالم بن عبد الله بن عمر بن الخطاب)
Ben Peygamber'i (sav) Ebû Bekir ve Ömer'le birlikte cenazenin önünde yürürlerken gördüm. " رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، وَأَبَا بَكْرٍ ، وَعُمَرَ يَمْشُونَ أَمَامَ الْجَنَازَةِ "
[Tirmizî, Cenâiz, 26; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 44; Nesâî, Cenâiz, 56; İbn Mâce, Cenâiz, 16]
54. Zeyd b. Eslem (زيد بن أسلم القرشي)
"Bedende hiçbir şey yoktur ki, Allah'a dilin hiddetinden şikâyet etmesin." " لَيْسَ شَيْءٌ مِنْ الْجَسَدِ ، إِلَّا وَهُوَ يَشْكُو ذَرْبَ اللِّسَانِ "

KAYNAKLAR

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût-Âdil Mürşid, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Sahîhü'l-Buhari*, İstanbul: Matbaai Amire, 1315 h.
- Davudoğlu, Ahmet, *Müsnedü Ebî Bekr es-Siddîk (Hadîs-i Şerîfler)*, İstanbul, 1981.
- Ebû Dâvûd, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb el-Arnâvut/Muhammed Kamil Karabelli, Dımaşk: Dârü'r-Risâleti'l-Alemiyye, 1430/2009.
- Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî, *Müsnedu Ebi Ya'la el-Mevsilî*; tah. Hüseyin Selîm Esed; Dımaşk: Darü'l-Me'mun li't-Türas, 1984.
- Hatiboğlu, İbrahim, "MERVEZÎ, Ahmed b. Ali", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV, 2004), 29: 234.
http://library.islamweb.net/hadith/display_hbook.php?bk_no=290&pid=133781
- Humeydî, Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr b. İsâ el-Kureşî el-Humeydî, *el-Müsned*, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî, Dımaşk: Dârü'-Seka, 1996.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâki, Kahire: İsa el-Babi el-Halebi, 1972.
- Mervezî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Saîd el-Mervezî el-Kureşî, *Müsnedü Ebî Bekri's-Siddîk*, nşr. Şuayb el-Arnâvut, Beyrut 1390/1970.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-ricâl*, thk. Ma'rûf-Beşşâr Avvâd, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980.
- Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV, 1994), 10: 101-108.
- Müslim b. Haccâc, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahîhü'l-Müslim*, Bulak: Matbaatü'l-Mısriyye, 1290 h.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde, Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 1414/1994.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî, *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, thk. Muhammed b. Abdil Muhsin et-Türkî, Mısır: Darü'l-Hicr, 1999.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*; thk. Ahmed Muhammed Şakir, Kahire: Mektebetü'l-İslamiyye, 1357/1938.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *Tezkiretü'l-huffâz*, Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.

MEVZÛ HABER/HADİS RİVÂYETLERİNDE HZ. EBÛ BEKR

Şaban Öz¹

GİRİŞ

Tebliğimizin konu çerçevesini mevzû haberler ile hadis olarak nakledilen rivâyetler oluşturmaktadır. Bu çerçevede rivâyetlerin uydurma olduğunu ispat ile uzun uzun uğraşmadığımızı belirtmeliyiz. Rivâyetlerin mevzûluğunu belirlemede ise daha çok mevzû haber kitapları ile bireysel tercihlerimiz etkili olmuştur. Hakeza Hz. Ebû Bekr'den hadis rivâyetleri veya onun adı kullanılarak uydurulanlar üzerinde durmuyoruz. Mamafih yeri gelmişken ifade edelim ki, Hz. Ebû Bekr'in rivâyetleri sınırlıdır ve ne İbn Abbâs ne Ebû Hureyre ne de Âişe'nin rivâyetlerinin sayısına ulaşmaktadır.

Konu bütünlüğünü sağlamak için Hz. Ebû Bekr'in hayatına² dair rivâyetlerin sıhhat incelemesi yapmadığımızı belirtmeliyiz. Amacımız Hz. Ebû Bekr'in hayatına dair sahih rivâyetleri değil, uydurma merviyâta Hz. Ebû Bekr'in nasıl ele alındığını tespit etmektir.

Burada şunun altını önemle çizmeliyiz ki, çalışmamızda mevzû rivâyetlere dair yaptığımız tasnif son derece görecelidir. Zira İslâmiyet'te siyasetle din mutlak anlamda birbirinden ayrılmadığı için siyasî ideolojik uydurmalarla dinî-mezhebî uydurmalar aslında birbirinden farklı değildir. Aynı şekilde hilâfette "en faziletli" şartı ileri sürüldüğü için faziletliyle ilgili rivâyetler de nihai anlamda siyasî bir amaca mebni olarak uydurulmuşlardır. Dolayısıyla herhangi bir başlık altında yer verdiğimiz bir uydurma pekâlâ başka başlıklar altında da zikredilebilir. Ancak konunun derli toplu olması açısından böyle bir yöntemi uygulamak zorunda kaldık.

¹ Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçüimam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Öğretim Üyesi

² İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed (230/845), *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I-IX, tkd: İhsân Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut tz., III, 169-213; İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (630/1232), *Üsdü'l-Çâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, I-VI, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1414-1415/1993-1995, III, 204-229; Akkâd, Abbas Mahmud, *Hz. Ebû Bekir'in Şahsiyet ve Dehası*, çev: Ali Özek, Fatih Yayınevi, İstanbul 1974; Sarıçam, İbrahim, *Hz. Ebu Bekir*, TDV Yay., Ankara 1996.

Hiz. Ebû Bekr ile ilgili uydurmalar da en dikkat çekici husus Hiz. Ali hakkındaki uydurmalar dan temel de farklılık arz etmesidir. Hiz. Ali'nin birçok mezhebin hedefi haline gelmesinden ötürü, Haricîlerden Şîa'ya, Osmanîye'den Emevilere kadar çok sayıda mezhep tarafından leh veya aleyhinde uydurmalar üretilmiştir. Aynı şekilde Hiz. Ebû Bekr'in ismi kıssacılar, Zındıklar gibi farklı grupların da ilgisini çekmiştir. Ancak Ebû Bekr ile ilgili daha çok Ehl-i Sünnet, Şîa ve maddi menfaat temini peşinde olan kıssacıların uydurmalarını görmekteyiz.

Tebliğimize geçmeden önce son olarak şunu da ifade etmeliyiz ki, malum olduğu üzere Şîa, amaçlarına ulaşmak için yalan haber uydurmayı caiz gören, hadis merviyâtında oldukça tesahül göstermesiyle meşhur olan bir mezheptir. Mamafih Ehl-i Sünnet'in bazı mutaassıp kesimlerinin de her ne kadar açıktan bunu itiraf etmeseler de aynı yola başvurduklarını söylemek durumundayız. Nitekim uydurmalara sıhhat kazandırmak ve bunların oluşturduğu algıyı korumak için yeni bir takım hadis kaidele ri imal etmek, Ehl-i Sünnet'in başvurduğu yollar arasındadır:

Ebû Ya'lâ-Ebû Hureyre-Resulullah, "Göge çıkarttıklarında hangi göge uğramışsam orada adımı Allah'ın Elçisi Muhammed ve Ebû Bekr es-Sıddîk; halifem olarak buldum" dedi. İsnadı zayıftır. Ancak bu İbn Abbâs, İbn Ömer, Enes, Ebû Saîd, Ebu'd-Derdâ'dan da gelmiştir. Zayıf senedler birbirlerini kuvvetlendirir.³

Görülebileceği üzere birçok zayıf hadisin peş peşe zikredilmesiyle rivâyetin güçleneceği şeklindeki kabul, bu tür rivâyetlerde uygulanmıştır.

I. Mevzû Haber Rivâyetlerinde Hiz. Ebû Bekr

A. Hiz. Ebû Bekr Lehine Uydurmalar

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Hiz. Ebû Bekr ile ilgili uydurmaların amaçları ve içerikleri aslında iç içe girmiş gibidir. Faziletine dair üretilmiş bir haber, aynı zamanda fiten hadislerine veya gayb haberlerine girmektedir. Hakeza bir taraftan kendi mezhebini ön plana çıkarmak amacı taşınırken diğer taraftan da Hiz. Ebû Bekr'e buğz eden veya onu tekfir eden karşı mezheplere cevaplar veriliyor, tek bir rivâyetle mezhebî argümanlar hem korunuyor hem de savunulmuş oluyordu.

³ Suyûtî, Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. Ebî Bekr (911/1505), *Târîhu'l-Hulefâ*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1988, 43.

1. Fedâil Rivâyetlerinde Hz. Ebû Bekr

Hilâfette fazilet şartı Şîa'yı, Hz. Ali'nin ashabın en faziletlisi olduğu iddiasını; diğer mezhepleri de Hz. Ebû Bekr'in döneminin en faziletlisi olduğunu ispat gayretine düşürmüştür. İslâm'ın, "işî ehline verin" düsturu, maalesef her iki tarafça da, "işî, en faziletlisine verin" şeklinde telakki edilmiş, bir işe ehil olmakla kişide bulunan fazilet hep birbirine karıştırılmıştır. Bundan dolayıdır ki, ayetler yorum veya tevillerle mevcut manasından çıkartılmış, çarpıtılmış, sahih fazilet hadîsleriyle yetinilmeyerek, bunlara yenileri eklenmiş, yeni tarihî hâdiseler imal edilmiştir.⁴

Hz. Ebû Bekr adına uydurulmuş fazilet rivâyetlerine onlarca örnek vermemiz mümkündür. Tekrar belirtelim ki, bu rivâyetler hem hilâfete liyakatini hem de karşı cenaha cevabı bünyesinde barındırmaktadırlar. Bu yüzden de bazı fazilet rivâyetlerine Şîa'ya karşı ayrı bir bağlayıcılık yüklemek için Hz. Ali'nin ismi bu rivâyetlerde kullanılmıştır.

Bu tür rivâyetlere örnek olarak şunları zikredebiliriz:

- 1- Resulullah, "Hiçbir peygamber yoktur ki, ikisi gökten, ikisi yeryüzünden olmak üzere ikişer veziri olmasın. Gökten olan iki vezirim, Cibril ile Mikâil'dir. Yeryüzünden olan vezirlerim ise Ebû Bekir ve Ömer'dir" dedi.⁵
- 2- Hz. Ali, "Resulullah, Ebû Bekr ve Ömer hakkında şöyle dedi: "Bu ikisi öncekilerden ve sonrakilerden cennet ehlinin orta yaşlı olanlarının efendileridir. Tabii peygamberler ve mürseller hariç. Ey Ali! Sen onlara bunu bildirme."⁶
- 3- "Arşa çıkartıldığım gece yeşil bir dalda beyaz bir nurla yazıldığını gördüm: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed onun elçisidir, Ebû Bekr Sıddık, Ömer el-Faruk"; "Cennette hiçbir ağaç yoktur ki her yap-

⁴ Öz, Şîa ve Tarih, Araştırma Yay., Ankara 2013, 18. Bkz., Âmidî, Seyfuddîn (631/1233), *el-İmâmetu min Ebkârî'l-Efkâr fi Usûli'd-Din*, thk: Muhammed Zübeydî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1992, 104-112; Suyûtî, Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. Ebî Bekr (911/1505), *Zeylu'l-Lealli'l-Masnâa fi Ahâdisi'l-Mevdua*, Lucknow 1303, 57 vd.; Antâkî, Muhammed Mer' el-Emîn, *Limâzâ Ahtartu Mezhebe's-Şîa*, Müessesetu'l-A'lemi'l-Matbûât, Beyrut tz., 183-212; Gölpinarlı, Abdulbaki, *Sosyal Açından İslam Tarihi Hz. Muhammed (sav) ve İslam'ın İlk Devri*, İstanbul 1991, 187. Fedâilu's-Sahabe rivâyetlerinin ortaya çıkma ve içeriğine etki eden hususlar konusunda bkz., Özpınar, Ömer, "Fedâilu's-Sahabe Edebiyatının Teşekkülü ve Muhtevasına Etki Eden Sebepler Üzerine", 125-151, *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahabe -Sahabe Kimliği ve Algısı-*, İstanbul 2013.

⁵ Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Musâ b. ed-Dahhâk (279/892), *Sünen*, I-V, thk., şrh: Ahmed Muhammed Şakir, Çağrı Yay., II. Bsk., İstanbul 1992, V, 616 (3680).

⁶ Tirmizî, V, 661 (3666).

⁷ İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (597/1200), *Kitâbu'l-Mevdûât*, I-II, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I. Bsk., Beyrut 1415/1995, I, 244; Şevkânî, Muhammed b. Ali b.

- rağında: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed, Allah'ın Elçisidir, Ebû Bekr es-Sıddık, Ömer el-Faruk, Osman Zü'n-Nureyn yazmasın."⁸
- 4- "Allah, kıyamet günü bütün mahlukata genel olarak tecelli ederken, Ebû Bekr için özel olarak tecelli edecek."⁹
- 5- Hz. Ebû Bekr'e Cibrîl'in abdest aldırması, Mikail'in mendil vermesi, İsrafil'in de Resulullah'ın dizlerini tutarak Ebû Bekr'in namaza yetişmesini sağlaması.¹⁰
- 6- Hz. Ebû Bekr'in dört bin kapılı bir çadırdan ne zaman isterse Allah'a bakacağı.¹¹
- 7- Cebrail dâhil olmak üzere gökteki bütün meleklerin Allah'ın emriyle Ebû Bekr gibi giyindikleri.¹²
- 8- Cennetin Cehenneme karşı Ebû Bekr ve Ömer ile övünerek üstünlük kuracağı.¹³
- 9- İsrâ gecesinde Hz. Peygamber'in Cebrail'e, kavminin kendisini yalanladığını söylemesi üzerine onun, "Ebû Bekr seni doğruluyor. O, Sıddık'tır" demesi.¹⁴
- 10- Ali b. Ebî Tâlib, Resulullah (sav) bana ve Ebû Bekr'e Bedr günü dedi ki, "Sizden birinizle Cibril, diğerinizle Mikail, İsrafil ve büyük melek var. Savaşa katılıp safta yer alacak."¹⁵
- 11- Çakıl taşlarının Resulullah'ın elinde olduğu gibi Ebû Bekr, Ömer ve Osman'ın ellerinde de tesbih ettikleri.¹⁶
- 12- Ali, Allah'a yemin ederek dedi ki, "Allah, Ebû Bekr'in Sıddık ismini gökten indirdi."¹⁷
- 13- Resulullah, "Ruhu'l-Kuds Cibrîl dedi ki, "Senden sonra ümmetinin hayırlısı Ebû Bekr'dir" dedi.¹⁸

Muhammed (1250/1834), *el-Fevâidu'l-Mecmua fi'l-Ahâdisi'l-Mevdua*, thk: Abdurrahman el-Muallimî, Dâru'n-Nefâis, III. Bsk., Beyrut 1987, 299.

⁸ İbnu'l-Cevzî, I, 251; Şevkânî, 302.

⁹ Şevkânî, 292. Rivâyetin tarikleri için bkz., İbnu'l-Cevzî, I, 225-228.

¹⁰ İbnu'l-Cevzî, I, 229-230; Şevkânî, 292-293.

¹¹ İbnu'l-Cevzî, I, 232-233.

¹² İbnu'l-Cevzî, I, 232; Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, 30; Şevkânî, 294.

¹³ İbnu'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevdûât*, I, 240.

¹⁴ İbn Sa'd, III, 170; Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, 23.

¹⁵ İbnu'l-Esîr, III, 213.

¹⁶ İbnu'l-Esîr, III, 217-218. Ayrıca bkz., Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillah b. Ahmed b. İshâk b. Musâ b. Mihrân el-Esbehânî (430/1038), *Delâilu'n-Nübüvve*, I-II, thk: Muhammed Ravvâs Kalâcî-Abdulber Abbâs, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1412/1991, II, 593.

¹⁷ Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, 23.

¹⁸ Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, 35.

- 14- Ebû Bekr'in Cibrîl'in Nebî'ye seslendiğini duyduğu ancak göremediği.¹⁹
- 15- Ali b. Ebî Tâlib gelince Ebû Bekr yer açtı. Öyle ki, kendisiyle Resulullah'ın arasına oturdu. Nebi (sav) bundan memnun oldu ve "Ey Ebû Bekr, ancak faziletli biri fazilet ehlini, fazilet sahibini bilir" dedi.²⁰
- 16- Bir Yahudi'nin Hz. Ebû Bekr'i sevmesinden dolayı cehennemden kurtulup cennete girdiğini Cebrail'in haber verdiği.²¹

Hz. Ebû Bekr'in cennetlik olduğuna,²² cehennemden azat edildiğine²³ dair birçok haber nakledildiğini de ayrıca belirtelim. Bazı durumlarda da Ebû Bekr, geçmiş peygamberlerle kıyaslanmıştır.²⁴

Hz. Ebû Bekr'in hilâfette hak sahibi ve bu konudaki liyakatini ispatlama bağlamında Hz. Ali ile fazilet kıyaslanmasına gidilmesi de söz konusu rivâyet literatürünü etkilemiştir. Hz. Ebû Bekr'in rahib Bahîrâ zamanında Müslüman olduğunun rivâyetlere yansıtılması kuşkusuz böyle bir kıyaslamanın neticesinde üretilmiştir:

Ebû Nuaym-Fürât b. es-Sâib: Meymûn b. Mihrân'a sordum ve dedim ki, "Ali mi yanında daha faziletli yoksa Ebû Bekr ve Ömer mi?" Titredi ve elinden asası düştü, sonra dedi ki, "Bir dirhem dahi bu zamana kadar kalacağımı zannetmezdim. O ikisi İslâm'ın başıdır." Ben, "Ebû Bekr mi daha önce Müslüman oldu Ali mi?" dedim. O, "Allah'a yemin ederim ki, Ebû Bekr, rahip Bahîrâ zamanında Müslüman oldu."²⁵

Bazı fazilet haberlerinin mitolojilerdeki dönüşüm hikâyelerini andırıldığını da kaydetmeliyiz: "...Allah beni yarattı. Ebû Bekr ve Ömer'i aynı

¹⁹ Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, 46.

²⁰ Şevkânî, 323.

²¹ İbnu'l-Cevzî, I, 232; Şevkânî, 293.

²² "Ey Ebû Bekr! Ümmetimden cennete girecek ilk insan hiç şüphe yok ki sensin." [Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. Amr b. İmrân el-Ezdî (275/888), *Sünen*, I-V, thk., hşy., şrh: Bedreddin Çetiner, Çağrı Yay., II. Bsk., İstanbul 1992, V, 40 (4652). Allah'ın Ebû Bekr için en yüksek mertebede yakuttan bir çadır vermesi konusunda bkz., Şevkânî, 293. Bir diğer rivâyet için bkz., Vâkıdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkıd (207/822), *Kitâbu'l-Meğâzî*, I-III, thk., tkd: Marsden Jones, Âlemu'l-Kütüb, III. Bsk., Beyrut 1984, I, 330.

²³ Tirmizî, V, 616 (3679).

²⁴ "Kıyamet günü olunca arşın önünde İbrahim için bir minber kurulur. Yine arşın önünde benim için minber kurulur. Ebû Bekr için bir tane kürsü kurulur..." Aliyyu'l-Kârî, Aliyyu'l-Kârî, Ali b. Muhammed b. Sultân(1014/1605), *el-Esrâru'l-Merfua' fi'l-Ahbârî'l-Mevdua (Mevdûâtu'l-Kübrâ)*, thk., tşk., şrh: Muhammed b. Lütfî es-Sebbâğ, el-Mektebu'l-İslâmî, II. Bsk., Beyrut/Dımeşk 1986, 143; Şevkânî, 295.

²⁵ Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, 26.

topraktan yarattı”²⁶ Aslında bu tür haberlerde dikkat çeken husus, söz konusu metinlerin dış kültürel unsurlardan veya kıssacıların muhayyilelerinin genişliğinden etkilenmiş olmalarıdır.

Fedâil rivâyetleri konusunda İbnu'l-Cevzî'nin, “Ebû Bekr'in faziletleriyle ilgili rivâyet edilen birçok hadisi terk ettim. Bunların arasında manası doğru olan vardı ancak rivâyet olması bakımından sebt değildi. Bazıları ise hiçbir şey değildir. Bunlardan, Resulullah dedi ki, “Allah benim göğsüme ne dökmüşse Ebû Bekr'in göğsüne de döktü”, “Cenneti özlediğimde Ebû Bekr'in sakalını öperdim”, “Ben ve Ebû Bekr, iki koşu atı gibiyiz. Onu geçtim o bana tabi oldu, o beni geçseydi ben ona tabi olurdu” gibi içlerinde sahih hiçbir şeyin olmadığı rivâyetleri, konuyu bu tür şeylerle uzatmanın faydası olmadığı için bıraktım.”²⁷ şeklindeki sözlerinde daha çok sened sıhhatinden bahsettiğini belirtmeliyiz. Bu yaklaşımda klasik dönem birçok muhaddisimizin yaptığı gibi, metnin sıhhatini senedin sıhhatine bağlamak şeklindeki kabulün etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Fedâil rivâyetlerinde dikkat çekici bir diğer husus ise, Hz. Ali'ye veya onun ailesinden birine bu tür fazilet haberlerinin söylenmesidir. Nitekim Ahmed ve daha başkasının Hz. Ali kaynaklı naklettiği “Bu ümmetin Nebi'den sonra hayırlısı Ebû Bekr ve Ömer'dir” sözüne Zehebî, “Bu, Ali'den mütevatir olarak gelmiştir. Allah, râfızaya lanet etsin, onların cahillikleri” diyerek destek vermiştir.²⁸

Fazilet rivâyetleri sadece Hz. Ebû Bekr ile sınırlı kalmamış haliyle onun ailesi de bu merviyâta dâhil edilmiştir:

Cibril, “Allah sana Ebû Bekr'in kızıyla evlenmeni emretti” dedi. Resulullah, Ebû Bekr'in evine gitti. Kapıyı çaldı. Sonra “Ey Ebû Bekr, Allah bana seninle akraba olmamı emretti” dedi. Onun üç tane kızı vardı. Onları Resulullah'a arz etti. Resulullah, “Allah bana bu cariyeyle evlenmemi emretti” dedi. Yani Aişe. Resulullah böylece onunla evlendi.²⁹

2. Fiten Rivâyetlerinde Ebû Bekr

Kıyamet, âhiret, sorgu-sual gibi haberlerin tamamını kapsayan haber rivâyetlerinde de Ebû Bekr'in ismini görmekteyiz. Burada dikkat çekici husus ise, beklenildiği üzere Ebû Bekr'in faziletine vurgu olarak bu me-

²⁶ İbnu'l-Cevzî, I, 244

²⁷ İbnu'l-Cevzî, I, 237.

²⁸ Suyûtî, *Târihu'l-Hulefâ*, 34.

²⁹ İbnu'l-Cevzî, I, 323.

tinlerin kullanılmasıdır. Bu tür uydurmalara şu rivâyetleri örnek olarak verebiliriz:

- 1- İbn Ömer, “Bir gün Peygamber (sav) çıktı ve mescide girdi. Ebû Bekr ve Ömer de onunla beraber diler. Biri sağında, diğeri solunda olup ikisinin de elini tutmuştu. “İşte kıyamet gününde biz böyle dirileceğiz” dedi.”³⁰
- 2- İbn Ömer, “Resulullah, “Kıyamet gününde toprak yarılıp ilk çıkacak olan benim. Sonra Ebû Bekir, ondan sonra Ömer (dirilecek). Bakî'ye gelecekler, orada toplanacağız. Sonra Mekkelileri bekleyeceğiz, onlar da gelince iki harem arasında toplanacağız” dedi.”³¹
- 3- Resulullah, “Bu ümmetten kitabı sağdan ilk verilecek olan Ömer b. el-Hattâb'tır. Onun güneş ışığı gibi ışığı olur” dedi. Bunun üzerine, “Ebû Bekr nerede?” denildi. O, “Melekler onu cennetlere götürür” dedi.”³²
- 4- Nebi, “Kıyamet günü, İbrahim (as) için arzın önünde bir minber konulur. Ebû Bekr için de bir kürsi. Onun üzerine oturur. Ve bir münâdi bağırır, Halil ve Habîb arasında Sıddık için.”³³

Görüreceği üzere bu tür haberlerde de esas olan Ebû Bekr'in faziletini, cennetlik olduğunu, ahiretteki mertebesinin büyüklüğünü vurgulamaktır. Verilmek istenilen mesaj ise cennetlik olan ve Allah katında bu kadar kadri yüce olan birini tekfir edenlerin, sevmeyenlerin veya hakkında konuşanların duçar olacakları cezanın büyüklüğüdür.

3. Gayb Rivâyetlerinde Ebû Bekr

Bu haberlerde de diğerlerinde olduğu gibi Hz. Ebû Bekr'in hilafeti ve hilafet sıralamasındaki yeri gündeme getirilmiştir. Dolayısıyla istikbalden verilen ihbarları barındıran bu tür haberlerde Hz. Ebû Bekr'in hilâfetinin de Resulullah'ın ve hatta ileride geleceği üzere Allah'ın onayının olduğu işlenmiştir.

Bu tür rivâyetlere şunları örnek olarak zikredebiliriz:

- 1- “Benim haliflerim on iki tane olacaktır. Ebû Bekr onda az kalacaktır.”³⁴

³⁰ Tirmizi, V, 612 (3669).

³¹ Tirmizî, V, 622 (3692).

³² Şevkânî, 297.

³³ İbnu'l-Cevzî, I, 236.

³⁴ Heytemî, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer el-Mekkî (974/1567), *es-Sevâik fi'r-Reddi alâ Ehli'l-Bida' ve'z-Zenadika*, tlk: Abdulvehhâb Abdillatîf, Mek-tebetü'l-Kâhire, Kahire tz., 12.

- 2- “İsra gecesı arşın üzerinde şunun yazılı olduğunu gördüm: Allah’tan başka ilah yoktur Muhammed Allah’ın elçisidir, Ebû Bekr es-Sıddık, Ömer el-Fârûk, Osman Zü’n-Nureyn, mazlum olarak öldürüldü.”³⁵
- 3- Nebi (sav) Uhud’a çıktı. Yanında Ebû Bekr, Ömer, Osman vardı. Dağ sallandı. Nebi, “Dur. Senin üzerinde nebi, Sıddık ve iki şehit var” dedi.”³⁶
- 4- “Bir kadın Resulullah’a gelerek görüştü. Resulullah ona tekrar gelmesini söyledi. Bunun üzerine kadın, “Seni bulamazsam?” diye sordu. Sanki o ölümü kastediyordu. Resulullah (sav), “Şayet beni bulamazsan Ebû Bekr’e gel” dedi.”³⁷
- 5- Resulullah, “Benden sonra Ebû Bekr ve Ömer’e uyun” dedi.³⁸
- 6- “Benî Mustalik, beni (Enes-râvî) Resulullah’a göndererek kendisinden sonra sadakaları kime ödeyeceklerini sormamı istediler. Ben sorunca, “Ebû Bekr’e” dedi.”³⁹
- 7- Resulullah (sav), Ebû Bekr ve Ömer’e, “Benden sonra sizin üzerinize kimse emir verici olmayacak” dedi.⁴⁰

Bütün bu rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere, Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekr’in hilâfetini haber vermiştir ve insanlara da buna itaat etmek düşmektedir. Dolayısıyla karşı cenahta yer alan bütün dinî-mezhebî gruplar Resulullah’ın bu ihbarına isyan etmiş konumdadırlar. Burada sadece gayb haberleri bağlamında değerlendirdiklerimizi aldığımızı, yoksa Hz. Peygamber’den Ebû Bekr’in hilâfetine dair ihbarları haliyle bunlarla sınırlı olmadığını ayrıca belirtmeliyiz.

B. Hz. Ebû Bekr Aleyhine Uydurmalar

Malum olduğu üzere Ehl-i Sünnet’e göre ashabın hepsi âdildirler ve istisnasız hepsi cennetlidir. Şîa ise bu konuda Ehl-i Sünnet’ten farklı düşmektedir. Şîa’ya göre ashabın hepsi âdil olmadığı gibi, büyük bir kısmı da kafir olmuştur. Zeydiye’yi hariç tutacak olursak bütün Şîu mezheplerinin bu konuda aşağı yukarı aynı görüşleri taşıdıklarını söyleyebiliriz.

³⁵ İbnu’l-Cevzî, I, 252.

³⁶ İbnu’l-Esîr, III, 216; Suyûtî, *Târîhu’l-Hulefâ*, 23.

³⁷ İbn Sa’d, III, 178; Buhârî, *Sahîh*, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (256/870), *Sahîh*, I-VII, Çağrı Yay., II. Bsk., İstanbul 1992, Ahkâm 47; Fedâilu’l-Ashâb 5; Müslim, Ebu’l-Hüseyin Müslim b. el-Haccac (261/874), *Sahîh*, I-III, thk, tsh, tlk: M. Fuâd Abdalbâkî, Çağrı Yay., II. Bsk., İstanbul 1992, Fedâilu’s-Sahabe 10 (238); Tirmizî, V, 615 (3676); İbnu’l-Esîr, III, 225.

³⁸ İbn Sa’d, II, 334; İbnu’l-Esîr, III, 224; Âmidî, *el-İmâme*, 154; Heytemî, 12.

³⁹ Heytemî, 13.

⁴⁰ İbn Sa’d, III, 211.

Şîa, “Ali’yi sevmek, gayrısına buğzu gerektirir” şeklinde bir anlayışla hareket etmiş, ashaba bilhassa da ilk üç halifeye sövmeyi Şiiliğin esaslarından biri haline getirmiştir. Bu çerçevede Şîa, Ebû Bekr’in ta’nına büyük önem vermiştir. Bu konudaki rivâyetlerinde onun hilâfete layık olmadığını, Hz. Ali’nin hakkını gasp eden zalim biri olduğu imajı üzerinde durulmuştur. Böylece bir taraftan Hz. Ebû Bekr’in hilafetinin ve faziletinin inkâr edilmesiyle hem imâmet tayininin hem de ondan sonraki iki halifenin hilâfetlerinin gayr-i meşru olduğu ortaya konulurken diğer taraftan da Hz. Peygamber’in mutlak halifesinin Hz. Ali olduğu, onun hilâfete “nass” ve “vasiyetle” tayin edildiği ispat edilmiş oluyordu.⁴¹

Bunun karşısında Sünnî cephe ise, bir taraftan bu tutumlarından dolayı Şîa’ya Hıristiyan ve Yahudî benzetmelerinde bulunurken,⁴² diğer taraftan da özellikle ilk üç halife şahsında ashabin faziletini ispata kalkışmıştır.⁴³ Sünnî kaynaklı diyebileceğimiz bu tür savunu rivâyetlerinde de diğer rivâyetlerde olduğu gibi, tezkiye etmek veya kötöleyenleri kötölemek üzere iki taraflı uydurmalar söz konusudur:

- 1- “Dünya göğünde 80 bin melek Allah’tan mağfiret diler, Ebû Bekr ve Ömer’i sevenler için. Sekizinci gökte 80 bin melek Ebû Bekr ve Ömer’e buğz edene lanet ederler.”⁴⁴
- 2- “Allah, her Cuma iki kişi hariç yüz bin insanı cehennemden azat eder. Bu iki kişi, ümmetime girmiş ancak ümmetimden olmayanlardandır. Allah’ın affetmediği büyük günah işleyenlerden olan putlara ibadet edenlerle aynı tabakada olanlar: Ebû Bekr ve Ömer’e buğz edendir. Onlar İslam’a girmemişlerdir. Onlar ancak bu ümmetin Yahudileridir” dedi. Sonra Resulullah dedi ki, “Dikkat edin, Ebû Bekr, Ömer, Osman ve Ali’ye buğz edene lanet vardır.”⁴⁵
- 3- “Cibrîl dedi ki, “Ümmetinden herkesin bir hesabı olacak. Ebû Bekr Sıddık hariç. Kıyamet günü olunca Ebû Bekr’e, “Cennete gir” denile-

⁴¹ Bkz., Sofuoğlu, Cemal, *Şîa’nın Hadis Anlayışı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1977, 86; Hizmetli, Sabri, “Kitâbu’l-Osmaniyye’ye Göre Câhuz’ın İmâmet Anlayışı”, *AÜİFD*, XXVI, (1983), 681-726, 682.

⁴² Bkz., İbnu’l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed b. el-Arabî el-Meâfirî (543/1148), *el-Avâsım mine’l-Kavâsım fî Tahkîki Mevâkifi’s-Sahâbe ba’d Vefâti’n-Nebî (sav)*, thk, tük: Muhibuddîn el-Hatîb, Kahire 1371, 185; İbn Teymiyye, Takiyyüddîn Ahmed b. Şihâbuddîn Ebî’l-Mehâsin Abdullah b. Mecdüddîn (728/1328), *Minhâcu’s-Sünneti’n-Nebeviyye*, I-IV, Bulak 1321, III, 58.

⁴³ Bkz., İbnu’l-Arabî, 187; İbn Teymiyye, III, 58-59. Konuyla ilgili bkz., Öz, *Şîa ve Tarih*, 97-99.

⁴⁴ İbnu’l-Cevzî, I, 243; Şevkânî, 299.

⁴⁵ İbnu’l-Cevzî, I, 241-242; Şevkânî, 299.

cek. O diyecek ki, “Dünyada beni sevenler benimle beraber girmedikçe girmeyeceğim.”⁴⁶

- 4- “Nebi’yi Ali’ye dayanmış olarak gördüm. Ebû Bekr ve Ömer gelince dedi ki, “Ey Ebu’l-Hasan, o ikisini sev, o ikisinin sevgisiyle cennete girersin.”⁴⁷

II. Hz. Ebû Bekr Hakkındaki Uydurmaların Amaçları

Hz. Ebû Bekr hakkındaki uydurmaların amaçlarını siyasî-ideolojik ve dinî-mezhebî ile maddi menfaat temini olmak üzere üç alt başlıkta incelemek mümkündür. Girişte de ifade ettiğimiz üzere, burada dikkat edilmesi gereken husus aslında bu başlıkların göreceli olduğudur. Din, siyaset ve menfaat teminin birbirleri yerine kullanıldığı bir dönem ve süreçten bahsettiğimiz gözden uzak tutulmamalıdır. Bu yüzden de siyasî-ideolojik amaçlar aynı zamanda dinî-mezhebî amaçları da bünyesinde barındırmaktadır.

A. Siyasî-Dinî Amaçlar

Şîa, uzaktan yakından hilâfetle ilgisi bulunmayan ifadelerden, Hz. Ali’nin, Allah’ın emri ve Hz. Peygamber’in tavsiyesiyle tayin edilen bir halife olduğuna delil getirmekle meşgul iken, Ehl-i Sünnet’in bir kısım âlimleri ise karşı bir hamle olarak Hz. Ebû Bekr’in hilâfetine delil getirmekle uğraşmışlardır.⁴⁸

“Hz. Ebû Bekr’in hilâfetine nass vardır” diyenler de Şîa gibi Kur’ân’dan, hadîslerden ve tarihî olaylardan kendilerince deliller getirmişlerdir. Bu görüş sahipleri de imâmette en faziletli olma şartını ileri sürdükleri için Hz. Ebû Bekr’in faziletine işaret eden her ayet veya hadîsi, aynı zamanda onun hilâfetine nass olarak kabul etmişlerdir. Genellikle Şîi tarih kurgusunun kötü bir taklidi konumunda olan bu delillerin ciddiye alınabilecek bir temelinden bahsetmek doğal olarak mümkün değildir.⁴⁹

Siyasî ve ideolojik amaçlı uydurmaları Hz. Ebû Bekr’in hilâfete liyakatini ispat ve Şîa’nın eleştirilerine cevap olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür. Sünnî cenahtan bazılarının Hz. Ebû Bekr’in hilâfetine delil olarak getirdiği rivâyetler şunlardır:

- 1- Resulullah, “Ebû Bekr’e teşekkür etmek ve onu korumak ümmetime vaciptir” dedi.⁵⁰

⁴⁶ Şevkânî, 296.

⁴⁷ İbnu’l-Cevzî, I, 240-241.

⁴⁸ Bkz., Atay, Hüseyin, *Ehl-i Sünnet ve Şia*, Ankara 1983, 24.

⁴⁹ Öz, *Şia ve Tarih*, 40.

⁵⁰ Suyûtî, *Zeylu’l-Lealli*, 51.

- 2- Hafsa, Resulullah'a "Hastalandığında Ebû Bekr'i atadın" dedi. O, "Ben atamadım. Fakat Allah onu takdim etti" dedi.⁵¹
- 3- Resulullah, "İçlerinde Ebû Bekr'in bulunduğu bir kavme, ondan başkasının imamlık yapması yakışık almaz" dedi.⁵²
- 4- Resulullah, namaz kıldırmasını Ebû Bekr'e emrettikten sonra Ömer'in sesini duydu. Ömer yüksek sesli idi. Resulullah, "Ebû Bekr nerede? Bu, Allah'ın ve Müslümanların hoşuna gitmez, Allah ve Müslümanlar buna razı olmazlar" dedi.⁵³
- 5- Resulullah, "Allah, Ebû Bekr'i Allah'ın dini ve vahyi üzerine halifem olarak kıldı. Onu dinlerseniz felaha erer; itaat ederseniz doğruya ulaşırsınız" dedi.⁵⁴
- 6- Nebî (sav) Cibrîl ile beraberdi. Ebû Bekr uğradı. Cibrîl, "Bu Ebû Bekr" dedi. Hz. Peygamber, "Onu tanıyor musun ey Cibrîl?" diye sordu. O, "Evet. O, gökyüzünde yeryüzünden daha çok tanınıyor. Melekler onu Kureyş'in halîmi olarak isimlendiriyor. O sen yaşarken senin vezirin, ölümünden sonra da halifendir" dedi.⁵⁵
- 7- Resulullah, "Beni göğe çıkarttıklarında "Allah'ım benden sonra halifemi Ali b. Ebî Tâlib yap" dedim. Gök titredi ve melekler her yönden bana seslendi: "Ey Muhammed oku: "Allah'ın dilemesi dışında siz dileyemezsiniz". Allah, senden sonra Ebû Bekr es-Sıddık'ın olmasını istedi."⁵⁶
- 8- Abdullah b. Abbâs, "Allah'ın yardımı ve fetih sana geldiği zaman" ayeti nâzil olduğunda Abbâs, Ali'ye gelerek, "Kalk Resulullah'a gidelim" dedi. Bunu Resulullah'a sordular. O, "Ey Resulullah'ın amcası Abbâs! Allah, Ebû Bekr'i halifem kıldı. Onu dinleyin kurtulun, ona itaat edin doğru yolu bulun" dedi. Abbâs dedi ki, "Ona itaat ettiler ve Vallahi doğru yolu buldular."⁵⁷
- 9- Ebû Hureyre, Resulullah, "Beni göğe çıkarttıkları zaman, hangi göğe uğradiysam orada adımlı "Allah'ın Elçisi Muhammed ve halifem Ebû Bekr" şeklinde buldum" dedi.⁵⁸

⁵¹ Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, 48.

⁵² Tirmizî, V, 614 (3673); İbnu'l-Cevzî, I, 237; II, 25; Şevkânî, 295. Bu rivâyetin sahih olduğunu söyleyenler de vardır. Şevkânî, 296.

⁵³ Ebû Dâvud, V, 47-48 (4660).

⁵⁴ Şevkânî, 294.

⁵⁵ İbnu'l-Cevzî, I, 235; Şevkânî, 294.

⁵⁶ İbnu'l-Cevzî, I, 235; Şevkânî, 296.

⁵⁷ İbnu'l-Cevzî, I, 234.

⁵⁸ İbnu'l-Cevzî, I, 236; Şevkânî, 295.

10- Resulullah'ın yanındaydık. Kendisine bir at getirildi. O bindi ve "Benden sonra halife olacak olan biner" dedi. Ebû Bekr bindi.⁵⁹

Hız. Ebû Bekr'in halife atanmasıyla ilgili tarih metni olarak karşımıza çıkan en önemli mevzû haber şüphesiz ki Kırtâs Haberî'dir. Bilindiği üzere Kırtâs rivâyetinin metinlerinde vasiyetin kim için olduğu konusunda herhangi bir bilgi yoktur. Bu açığı iyi fark eden Sünnî cephe, vasiyet edilmek istenen şahsı ilân eder ki bu; Hız. Ebû Bekr'dir. Nitekim Hız. Âişe'den gelen bir rivâyete göre Resulullah (sav), hastalığının başında Hız. Âişe'ye, "Babanı ve kardeşini çağır ki, Ebû Bekr'in hilâfeti hususunda bir şey yazayım. Ben bazılarının bu işe talip çıkmasından ve söz etmesinden korkuyorum. Allah ve müminler Ebû Bekr'den başkasına razı olmazlar" demesini konu almaktadır.⁶⁰

Mevzû haber olarak karşımıza çıkan bir diğer anlatı da Hız. Ali'nin Hız. Ebû Bekr'e beyatında konu edilen uydurmalarıdır. Hız. Ali'nin, Ebû Bekr'e beyat edilmesi karşısındaki tutumu konusunda gelen görüşlerin birincisi Şîî kaynaklıdır ve Hız. Ali'nin Hız. Ebû Bekr ve onun arkadaşlarıyla savaşmak için adam aradığı, Ensâr'dan yardım istediği şeklindedir. *Nehcu'l-Belâğ'a* da yer alan ve sıhhati şüpheli olan, *Şıkşikiyye* hutbesinde Hız. Ali'nin, "...tohumu yarana, insanı yaratana andolsun ki, topluluk beyat için toplanmamış olsaydı, kıyâma yardımcının bulunmasıyla delil olsaydı, Allah âlimlerden, zâlîme yardım etmeme, mazlumun hakkını çiğnememe hususunda bir ahd almamış olsaydı, hilâfet devesinin yularını sırtına atardım ve sonuncusunu birincisinin kâsesiyle sulardım."⁶¹ şeklindeki sözlerini, Muzaffer, "Dünyaya olan zühüdüm, beni birinci kez hakkımı terk ettiğim gibi, ikinci kez de hakkımı bırakmaya çağırıyor. Ancak, iki durum arasında büyük fark vardır. Birincisinde, bana yardım edeceklerin bulunmaması nedeniyle, savaş için hüccet gerçekleşmemişti, ancak şimdi durum farklıdır"⁶² şeklinde yorumlamaktadır. Muzaffer,

⁵⁹ İbnu'l-Cevzî, I, 237.

⁶⁰ Bkz., İbn Sa'd, II, 225; III, 180; Bakillânî, Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyib (403/1012), *et-Temhîd fi'r-Reddi ala Mühlideti'l-Muattıla ve'r-Râfıza ve'l-Havâric ve'l-Mu'tezile*, tlk: M. el-Hudayrî, M. Abdullâhî Ebû Reyde, Kahire 1974, 177; İbn Teymiye, I, 134-135; II, 135; İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureyşî (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Kahire 1932, V, 228; Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, 47. Hız. Ebû Bekr'in hilâfetine nass olduğunu savunanlar da bunu delil olarak kullanmışlardır. Bkz., Âmidî, *el-İmâme*, 155; İbn Teymiye, I, 138; Heytemî, 14; Bûtî, M. Saîd Ramazan, *Fıkhü's-Sîreti'n-Nebeviyye Maa Mucez li-Târîhi'l-Hilâfeti'r-Râşide*, Dimeşk 1991, 505.

⁶¹ Şerîf Radî, Ebu'l-Hasan Muhammed b. el-Hüseyn b. Musa el-Musevî (406/1015), *Nehcü'l-Belâğ'a*, şrh: Muhammed Abduh, I-IV, Beyrut 1993, I, 91.

⁶² Muzaffer, Muhammed Rızâ, *es-Sakîfe*, Beyrut 1993, 144.

bu görüşüne delil olarak ise, Hz. Ali'nin, “Şayet azimli kırk kişi bulsaydım, onlara karşı savaşırdım” sözünü ve bunu Muâviye'nin, bir mektubunda Hz. Ali'ye bildirmesine rağmen, onun inkâr etmemiş olmasını ileri sürer.⁶³ Gölpınarlı da bu olaya değinirken, Hz. Ali'nin adam aramak için, Hz. Fâtıma'yı Ensâr'a gönderdiğini, onların da, “Bizim beyatımız gerçekleşmiştir. Şayet önce o isteseydi, onu kimseyle bir tutmazdık” dediklerini, Muâviye'nin ise, Hz. Ali'ye bu olayı ve yukarıdaki sözünü hatırlatan mektubu gönderdiğini belirtmektedir.⁶⁴ Allâme Tabatabâî de, bu görüşe katılarak; “Yeteri kadar gücü olmadığından kanlı kıyımlara elini uzatmadı”⁶⁵ demiştir. Yine, *Nehcu'l-Belâğa*'da yer alan, “Yardımcısız saldırmak yerine sabretmeyi uygun buldum”⁶⁶ şeklindeki ifadeler de, bu görüşün uzantısı mahiyetindedir.

Hz. Ali'nin zorla beyat ettirildiği kabulü neticesinde ortaya atılmış olan, Hz. Ali'den zorla beyat almak için, Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer'in bir grupla Hz. Fâtıma'nın evine saldırmaları şeklindeki rivâyet ise,⁶⁷ tamamen düzmededen ibarettir. Zira böyle bir durumda, Benî Hâşim'in bu olaya seyirci kalması mümkün değildir.⁶⁸

Hz. Ali'nin “mücadele etmek için arayışlara girdiği” yolundaki görüşün, tam aksi bir tez ise, Sünnî kaynaklıdır ve Ebû Bekr'e beyat edilince Hz. Ali'nin hemen kendisinin de beyata koşmuş olduğu yolundadır. Taberî'deki bir rivâyette, Hz. Ali'nin beyatten geri kalmaktan hoşlanmadığı için, üzerine gömleğini dahi almadan dışarı fırladığı ve Hz. Ebû Bekr'e beyat ettiği anlatılmaktadır.⁶⁹ İbn Kesîr'deki rivâyette ise, Ebû Bekr'in mescitte beyat için minbere çıktığında Hz. Ali'yi görmemesi üzerine onu çağırması ve Hz. Ali'nin de gelerek beyat ettiği konu edilmektedir.⁷⁰

Hz. Ali'nin hilâfet için bir takım beklentileri olduğunu, bu şekildeki ani bir beyat karşısında şaşırdığını ve bunu hemen kabullenemediğini öncelikle söylemek durumundayız. Binaenaleyh Hz. Ali'nin hemen beyata koştuğunu kabul etmek, tarihî zeminde pek mümkün gözükmemektedir.

⁶³ Muzaffer, 145.

⁶⁴ Gölpınarlı, Abdulkaki, *Açıklamalı Nehcu'l-Belağa Şerhi*, İstanbul tz.,165.

⁶⁵ Tabatabai, Allame, *Tarihi, Siyasi, İlmi, İrfani ve Ahlaki Boyutlarıyla İslâm'da Şia*, çev: K. Akaras-A. Kazımi, İstanbul 1993, 33.

⁶⁶ Şerîf Radî, I, 87. Mevzû olduğu konusunda bkz., Şevkânî, 322-323.

⁶⁷ Bkz., Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî'l-Ya'kub b. Cafer b. Vehb b. Vâdih (292/905), *Târîhu'l-Ya'kûbî*, I-II, Beyrut 1412/1992, II, 126; Gölpınarlı, *Açıklamalı Nehcu'l-Belağa*, 164; Tavîl, Muhammed Emîn Gâlib, *Târîhu'l-Aleviyyîn*, Lazkiye 1924, 83.

⁶⁸ Öz, *Şia ve Tarih*, 123.

⁶⁹ Bkz., Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târîhu'l-Umeme'l-Mülûk (Târîhu'l-Taberî)*, I-VIII, Kahire 1939, II, 447.

⁷⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V, 249.

Bu rivâyetler, birinci görüşe tepki olarak ortaya atılmış olabileceği gibi, Hz. Ebû Bekr'in hemen herkes tarafından bilâitiraz halife kabul edildiğini ispat gayretiyle de vaz edilmiş olabilir.⁷¹

Görüleceği üzere siyasî kabuller, mevcut merviyâtı net bir şekilde etkilemiş, taraflar kendi siyasî haklılıklarını ispat için hadis-siyer metinleri üretmişler veya mevcutlar üzerinde tahrif, tebdil, tağyirle istedikleri metinleri elde etmişlerdir. Burada iki tarafın da maksadının birbirlerini iknadan çok kendi müntesiplerini ikna etmek, bir arada tutabilmek olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Siyasî-mezhebî maksatlı üretilen haberlerde karşılıklı kopya uydurmaların mevcudiyetinden de söz etmek mümkündür. Öyle ki, iki taraf da Kırtâs haberinde olduğu gibi mevcut bir uydurmayı kendi amaçlarına uyarlamışlardır.

B. Maddi Menfaat Temini

Burada doğrudan siyasî veya dinî herhangi bir menfaat temini yerine daha çok bireysel menfaatlerin ön plana çıkartıldığı *kıssacıların* uydurmalarını ele alacağız. Bunlar arasında Resulullah'ın Ebû Bekr ve Ömer'e söylediği iddia edilen "Hamamınız güzel olsun"⁷² sözünden tutun da "Allah, ruhları yarattığı zaman Ebû Bekr'in ruhunu bütün ruhların arasından seçti. Toprağını cennetten yaptı"⁷³ şeklindeki daha profesyonel ve hatta "Ebû Bekr doğunca, Allah, Adn cennetine yönelerek dedi ki, "İzzetim ve celâlim için, sana ancak bu doğanı sevenler girecek"⁷⁴ şeklinde daha çoşturucu rivâyetler bulmak mümkündür.

Kıssacılar çoğu zaman yaptıkları gibi, anlatılarında insan psikolojisi üzerinde daha etkili olan cennet-cehennem motifini tercih etmişlerdir:

"Nebi (sav), Ebû Bekr ile Ömer'i kardeşleştirdi. O ikisine dedi ki, "Siz benim dünyada ve ahirette yardımcılarımınız. Sizin ve benim cennetteki benzerim ancak cennette uçan bir kuş gibidir. Ben kuşun bedeni, siz ise kanatlarıdır. Ben ve siz cennette dolaşırız. Ben ve siz Alemlerin Rabbini ziyaret ederiz. Ben ve siz cennet meclisinde otururuz..."⁷⁵

⁷¹ Öz, *Şia ve Tarih*, 123.

⁷² Ebû Saîd el-Mütevellî; "Bu selamın aslı yoktur"; en-Nevevî, "Bu muhaldir, bu konuda sahih olan bir şey yoktur"; Deylemî, senedsiz İbn Ömer'den merfu olarak nakletmiştir. İbn Hacer, "Arablar hamamı Resulullah'ın vefatından sonra öğrendiler". Aliyyu'l-Kârî, 240.

⁷³ Şevkânî, 293.

⁷⁴ İbnu'l-Cevzî, I, 234.; Şevkânî, 294.

⁷⁵ İbnu'l-Cevzî, I, 242; Şevkânî, 299.

Bütün geliri dinleyicilerini çoşturmak olan kıssacıların anlatılarında da Ebû Bekr'in isminin sık sık geçtiğini söyleyebiliriz. Nitekim menâkıbnâmelerde Hz. Ebû Bekr ile ilgili birçok menkıbe peş peşe sıralanmıştır. Bu menkıbeler arasında şunları sayabiliriz: Hz. Ebû Bekr'in doğduğu gece Allah'ın cennete, "Sende ancak Ebû Bekr'i sevenleri barındırırım" demesi,⁷⁶ çocukken putu taşlaması, doğumu yaklaşırken annesine Hz. Peygamber'in dostu olacağını haber verilmesi,⁷⁷ nübüvvetten 12 yıl önce bir rahibin Hz. Peygamber'e yazdığı mektubu alması,⁷⁸ hicret sırasında mağarada yılanın sokması, yılanın konuşması,⁷⁹ Hz. Ebû Bekr içsin diye cennetten bir ırmağın bu mağaranın önünde akması,⁸⁰ mağaradayken Hz. Ebû Bekr'in bir kuş ile konuşması,⁸¹ Cebrail'i işitmesi,⁸² sorgusuz cennete gideceği, beni sevenler girmedikçe girmem diyeceği,⁸³ yüzüğüne Cebrail'in ismini yazması,⁸⁴ cennetin anahtarlarının Ebû Bekr'e verilmesi, onun razı olmadığının sorgusuz sualsiz cehenneme gideceği,⁸⁵ Hz. Ebû Bekr'in diğer üç halife ile birlikte Resulullah'ın nurundan yaratıldığı,⁸⁶ Hz. Peygamber'in zuhûrunu bir ağacın altında duyduğu sestem öğrenmesi,⁸⁷ Allah'ın sorduğu bir soruya cevap verdirip helak etmekten kurtardığı için Cebrail'in Hz. Ebû Bekr'in azatlısı olduğu,⁸⁸ Hz. Ebû Bekr'in ahiretteki durumunu düşünüp korkudan ciğerinin yandığı ve bu kokunun dışarıya çıktığı,⁸⁹ Cebrail'in cennetten ona para getirdiği,⁹⁰ defnedileceği zaman gaybten bir sesin Resulullah'ın yanına gömülmesini söylemesi,⁹¹ Şeytanın rüyalarda Ebû Bekr kılığında giremeyeceği,⁹² Mirac gecesi Allah'ın Resulullah ile Ebû Bekr'in sesiyle konuştuğu,⁹³ Kaf Dağı'nın arkasında bu dünyanın yetmiş katı büyüklükte meleklerle dolu bir

⁷⁶ Mehmet Gavsî, *Menâkıb-ı Ciharyâr-ı Güzîn*, yer ve tarih yok, 7.

⁷⁷ Mehmet Gavsî, 8.

⁷⁸ Mehmet Gavsî, 10.

⁷⁹ Mehmet Gavsî, 13-14.

⁸⁰ Mehmet Gavsî, 14.

⁸¹ Mehmet Gavsî, 15.

⁸² Mehmet Gavsî, 16.

⁸³ Mehmet Gavsî, 16.

⁸⁴ Mehmet Gavsî, 17.

⁸⁵ Mehmet Gavsî, 19.

⁸⁶ Mehmet Gavsî, 21.

⁸⁷ Mehmet Gavsî, 22.

⁸⁸ Mehmet Gavsî, 23.

⁸⁹ Mehmet Gavsî, 27.

⁹⁰ Mehmet Gavsî, 38-39.

⁹¹ Mehmet Gavsî, 45-46.

⁹² Mehmet Gavsî, 54.

⁹³ Mehmet Gavsî, 54.

âlemde meleklerin tesbih ve dualarının sevabını Ebû Bekr ve onu sevenlere verdikleri,⁹⁴ Mirac'ta Resulullah'ın, Ebû Bekr'in hurisiyle konuşması⁹⁵ gibi onlarca uydurma habere ulaşmak mümkündür.⁹⁶ Bu menkıbelerde kıssacıların etkisi net bir şekilde görülmektedir. Kıssacılar bazen kısa bazen de uzun hikâyelerle⁹⁷ söz konusu literatüre katkı vermişlerdir.

Kıssacılar genel anlamda uyguladıkları, uydurmalarını mevcut bir metin üzerine bina etme yöntemlerini, Hz. Ebû Bekr için de kullanmışlardır:

İbn Abbâs, Resulullah'ın yanında Ebû Bekr zikredildi. Resulullah dedi ki, "Ebû Bekr gibi kim var? İnsanlar beni yalanlarken o beni doğruladı, bana iman etti, beni kızıyla evlendirdi, malını harcadı, ceyşu'l-usrede benimle cihad etti. Dikkat edin, kıyamet günü o cennet develerinden bir devenin üzerinde gelir... Denilir ki, "Bu Allah'ın Elçisi Muhammed, bu da Allah'ın ondan razı olduğu Ebû Bekr es-Sıddık." ⁹⁸

Bu konudaki bir diğer örnek ise gayb haberi de barındıran ve aslında mütevatir bir hadisin kullanıldığı rivâyettir:

Bir adam Resulullah'ın elbisesi gibi bir elbise giydi. Sonra Medine'de bir aileye gelerek, "Resulullah (sav) bana Medine'deki hangi ev halkından istersem ona gidebileceğimi emretti" dedi... Bunun üzerine ona bir ev hazırladılar. Resulullah'a haberci gönderip haber verdiler. Resulullah, Ebû Bekr ve Ömer'e "Ona gidin. Yaşıyor bulursanız onu öldürün. Sonra ateşte yakın. Gittiğinizde onu ölmüş bulursanız ona kafi gelinmiştir. O zaman onu yakın" dedi. Ona gittiler. O bevletmek için çıkınca bir yılan tarafından sokulup öldürülmüş olarak buldular. Onu ateşte yaktılar. Sonra Resulullah'a dönüp haber verdiler. Resulullah dedi ki, "Kim benim adıma bilerek yalan söylerse cehennemdeki yerini hazırlasın."⁹⁹

Kıssacıların, ürettikleri haberlerin sıhhatini garantiye almak, dinleyenleri inandırmak için Hz. Ebû Bekr'in ismini kullandıkları da olmuştur. Nitekim Ebû Hureyre kaynaklı bir haberde bu durum görülmektedir:

Ebû Hureyre; Resulullah, bir adamın sığırın üstüne binmesi üzerine hayvanın konuşmasını konu alan kıssayı anlattıktan sonra dedi ki, "Ben buna inanıyorum. Ebû Bekr ve Ömer de" ...Bir kurdun çobanla konuşmasını anlattıktan sonra yine Resulullah, "Buna şaşırıyor musunuz?" diye

⁹⁴ Mehmet Gavsi, 55.

⁹⁵ Mehmet Gavsi, 56.

⁹⁶ Mehmet Gavsi, 5-74.

⁹⁷ Örnek olarak tek bir hikâye için bkz., Mehmet Gavsi, 63-66.

⁹⁸ İbnu'l-Cevzî, I, 235-236; Şevkânî, 294-295.

⁹⁹ Aliyyu'l-Kârî, 48-49.

sordu. “Evet” dediler. O, “Ben buna inanıyorum. Ebû Bekr ve Ömer de (orada yokken) inanırlar” dedi.¹⁰⁰

Kıssacılar izleyici kitlesinin siyasî temayüllerini de göz önünde tutmuşlardır. Nitekim onlara ait olduğu aşikâr olan bir uydurmada hilâfet olayı ciddi bir şekilde abartılmış, artık işin içerisine şeytanlar dahi karıştırılmıştır:

Resulullah, “Benden sonra ümmetim üzerindeki halife babandan başkası değildir ey Aişe! Bu konuda Cibrîl ve Mikâil ona biat ettiler... Babana kendisine Cibrîl ve Mikâil’in ve gök meleklerinin ve denizde iskan eden şeytanlardan bir grubun biat etmesi övünç olarak yeter. Bunu kim kabul etmezse o benden değildir ve ben de ondan değilim.”¹⁰¹

III. Hz. Ebû Bekr Hakkındaki Uydurmaların Kaynakları

A. Şiî Kaynaklı Uydurmalar

Şia, imamlarından ilk üç halifeye küfretmenin, onlara sebbetmenin kötülenmesine dair görüşler gelmesine rağmen,¹⁰² sahabe aleyhine yalan haber ve hadisler uydurmaktan çekinmemişlerdir.¹⁰³ Şia, –yine de gulât kısmına atfetmeyi tercih ediyoruz– çok sayıda sahabeye sebbetmekle¹⁰⁴ kalmamış, işi küfür ithamına kadar vardırmıştır.¹⁰⁵ Şia’nın Hz. Ebû Bekr’e yönelik ta’nlara dikkat edilecek olursa, bunun altında da kendi imâmet anlayışlarındaki Halife/İmâm şablonuna Ebû Bekr’in lâyük olmadığı düşüncesinin yattığı ve bunu ispatlama gayreti içinde oldukları görülür. Bundan dolayıdır ki onun faziletine taalluk eden hicrette Resulullah’ın yol arkadaşı olması hususunda ona “*hainlik*”¹⁰⁶ ithamında bulunulmuş, namaz imâmlığının sabit olmadığı üzerinde durulmuştur.¹⁰⁷

Şia kaynaklı Ebû Bekr haberlerinde dikkat çekici bir diğer hususiyet ise sahih nakillerin görmezden gelinmesi yönündeki eğilimdir. Hz. Ebû Bekr’in hicret yolculuğu, mağarada Hz. Peygamber’in arkadaşı olması, hastalığı esnasında namaz imamlığı âdeti görmezden gelinmiş, yok sayılmış–

¹⁰⁰ İbn İshâk, Muhammed b. Yesâr (151/768), *Sîretu İbn İshâk*, thk., tkl: Muhammed Hamidullah, Konya 1981, 261.

¹⁰¹ İbnü'l-Cevzî, I, 230-231.

¹⁰² Dehlevî, Ebû Abdilazîz Ahmed b. Abdirrahîm, *Muhtasar et-Tuhfetü'l-İsnâ Aşeriyya*, Arp. çev: Muhammed b. Muhyiddîn b. Ömer el-Eslemî, thk: Muhibuddîn el-Hatîb, Mısır 1373, 69.

¹⁰³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 246.

¹⁰⁴ Bkz., İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 246.

¹⁰⁵ Bkz., Zahir, İhsân İlahî, *Şia'nın Kur'an İmamet ve Takiyye Anlayışı*, çev: S. Hizmetli-H. Onat, Ankara 1984, 42.

¹⁰⁶ Bkz., Tavîl, 53.

¹⁰⁷ Bkz., Âmidî, 237; Hz. Ebû Bekr'e yapılan ithamlar için ayrıca bkz., 234-240.

tır. Hatta bazı haberler karşısında hiç de alışık olmadığımız şekilde haberin sıhhatini gündeme getirebilmişlerdir. Nitekim Hz. Ebû Bekr'in namaz imamlığı konusunda Şîa, bu hâdisenin sahihliğini kabul etmemiş, namaz imâmlığıyla imâmet-i uz mânân ayrı ayrı şeyler olduğunu, dolayısıyla böyle bir imâmlığın onun hilâfetine delil olamayacağını savunmuştur.¹⁰⁸

Şîa'daki Hz. Ebû Bekr'e yöneltilen ta'ınlar, küfürler konusunda Şeriati, Şîa'nın bu konudaki tavrını Safevî Şîa'sına hamlederek; "Peygamber'in ashabına yöneltilen sövgüler, namussuzluk iftiraları, şirk, küfür ve piçlik töhmeti vb. Safevî Şîa'sı mantığıdır"¹⁰⁹ demek suretiyle, bu eylemin sorumluluğunu Şîa'nın üzerinden atmaya çalışır. Ancak bu görüşü dile getiren Şeriati'nin daha öncesinden Ebû Bekr için, "...maslahatçı, toplumu kınayan, pişkin bir adam"¹¹⁰ ifadelerini kullanması açıkçası Şîa'daki genel tutumu ifade açısından oldukça dikkat çekicidir.

Bu başlık altında bir örnek vermemiz aslında Şîa'nın hâdiseye yaklaşımda ulaştığı noktayı ifade açısından önemli olacaktır: Buna göre, "Ben Allah'ın kulu ve Resulullah'ın kardeşiyim. Ben Sıddıku'l-Ekber'im, benden sonra bunu diyen ancak yalancıdır. İnsanlardan yedi yıl önce namaz kıldım"¹¹¹ şeklindeki söz Hz. Ali'ye nispet edilerek aslında doğrudan Ebû Bekr hedef alınmıştır.

B. Sünnî Kaynaklı Uydurmalar

Aliyyu'l-Kârî, Hz. Ebû Bekr hakkındaki uydurmaların kaynağı olarak Ehl-i Sünnet'in cahil kesimini göstererek şunları söylemektedir: "Sıddık'ın fazileti konusunda sünnete müntesip olanların, cehaletten uyduranların uydurmalarına örnekler: "Allah, kıyamet gününde bütün insanlara genel olarak tecelli ederken, Ebû Bekr için özel tecelli eder", "Allah göğsüme ne koymuş ise Ebû Bekr'in göğsüne de aynısını koymuştur", "(Resulullah) Cenneti özlediğinde Ebû Bekr'in saçını-sakalını öperdi", "Allah, ruhları seçerken Ebû Bekr'in ruhunu seçti", Ömer'den, "Resulullah ve Ebû Bekr konuşurlarken, ben aralarında zenci gibi kalıyordum"¹¹², "Şayet size Ömer'in üstünlüklerini saysam, Ömer, kavmi içindeki Nuh gibidir. Ömer, Ebû Bekr'in iyiliklerinden bir iyiliktir."¹¹³

¹⁰⁸ Bkz., Muzaffer, 48-53; Antâkî, 280; Ali Şeriati, *Muhammed Kimdir*, çev: A. Seyidoğlu, Ankara 1994, 354-355.

¹⁰⁹ Ali Şeriati, *Ali Şiâsi Safevî Şiâsi*, çev: Feyzullah Artinli, Yöneliş Yay., II. Bsk., İstanbul 1990, 256.

¹¹⁰ Şeriati, *Ali Şiâsi Safevî Şiâsi*, 35.

¹¹¹ Şevkânî, 303.

¹¹² Bu rivâyet için ayrıca bkz., Şevkânî, 296-297.

¹¹³ Aliyyu'l-Kârî, 454.

Aliyyu'l-Kârî, Hz. Ali hakkında rivâyetler uyduran Şîa konusunda ise, "Ali'nin fazileti hakkında uyduran Rafıza'nınkiler ise sayılmayacak kadar çoktur: Ebû Ya'lâ el-Halîlî, *el-İrşâd* kitabında, "Rafıza, Ali'nin ve Ehl-i Beyt'in faziletleri hakkında yaklaşık 300 bin hadis uydurmuşlardır" demektedir. Bu görüşü hemen uzak bir ihtimal olarak görmemek lazım. Şayet onların yanındakileri incelemeye başlarsan durumun dediği gibi olduğunu görürsün"¹¹⁴ diyerek uydurma konusunda iki mezhep arasındaki devasa farka dikkat çekmektedir.

Sünnî kaynaklı uydurmalar hakkında İbnu'l-Cevzî'nin "Sünnete tutunma iddiasında bulunan ancak kendilerinde ahlâkın olmadığı mutaassıb bir grup, Ebû Bekr için faziletler uydurmuşlardır. Onların bundan amacı Ali hakkında haber uyduran Rafıza'ya düşmanlıktır. İki grup da hata yapmaktadır. Bu iki önde gelen insan hakkında yalandan veya imandan arınmış, açık, sahih fazilet haberleri vardır"¹¹⁵ şeklindeki sözleri Sünnî kökenli uydurmalarda Şîa'nın en önemli etken olduğunu ifade açısından kayda değerdir.

Mamafih bütün uydurmaları Şîa'ya karşı bir tepki olarak değerlendirmemek gerektiği de açıktır. Özellikle mezhebî teşekküller ve ayrışmalardan sonra dinî oluşumların kendilerine köken bulması ve müntesiplerini bir arada tutma çabaları bu tür uydurmalar üzerinde kısmî de olsa rol oynamıştır. Sadece Ebû Bekr'e olan sevgisinin dahi bir Yahudi'yi cehennemden çıkartmaya yettiği bir ortamda aynı kökene bağlı olanların kazancı hiç şüphesiz bütün tahminlerin üzerindedir. Bu çerçevede Sünnî kökenli uydurmaların çift yönlü olduğunu, uydurmaların amacına uygun olarak bir taraftan kendi müntesiplerini bir arada tutarken diğer taraftan karşı tarafa mesaj verildiğini söyleyebiliriz.

C. Zındık Kaynaklı Uydurmalar

Bireysel menfaat temini başlığı altında kıssacılara yer verdiğimiz için burada İslâm'a saldırmak için hiçbir fırsatı kaçırmayan Zındıkların uydurmalarındaki Hz. Ebû Bekr'e temas etmek istiyoruz. Zira onlar için de Hz. Ebû Bekr'in ismi istismara açıktır ve açıkçası güya övgü bahanesiyle ciddi anlamda İslâmî değerlere saldırmışlardır. Zındık kökenli metinlerin tespitinde her ne kadar metnin içeriği, kimler tarafından uydurulduğu konusunda ciddi bir fikir veriyorsa da bazen de senedinde yer alan râvile-

¹¹⁴ Aliyyu'l-Kârî, 454-455.

¹¹⁵ İbnu'l-Cevzî, I, 225.

rin durumları yol gösterici olmaktadır: “Şüphesiz Allah, gökyüzünde Ebû Bekr es-Sıddık’ın hata yapmasından hoşlanmaz” şeklindeki rivâyetin isnadında yer alan Muhammed b. Saîd zındıklıktan asılmıştır.¹¹⁶

Bazı durumlarda ise metin itibarıyla Hz. Ebû Bekr’in faziletini kaydetme bahanesiyle haddin aşıldığı görülmektedir ki, bu tür rivâyetlerde Zındık katkısından bahsetmek mümkündür: “Ben ve Ebû Bekr, iki koşu atı gibiyiz. Onu geçtim o bana tabi oldu, o beni geçseydi ben ona tabi olurum”¹¹⁷ şeklindeki rivâyet bunlardan biridir. Yine başka bir rivâyette konu edilen Allah’ın, Cebrail vasıtasıyla Ebû Bekr’in kendisinden razı olup olmadığını sordurması¹¹⁸ rivâyeti de ciddi anlamda İslâm itikadı ile tenakuz halinde olup Zındık uydurmalarını çağrıştırmaktadır.

Zındık uydurmalarına bir diğer örnekte ise İslâm ile alay edildiği net bir şekilde görülmektedir:

“Cibrîl beni göğe çıkarttığında gökte bir at gördüm... Cibril dedi ki, “Bu, Ebû Bekr ve Ömer’i sevenler içindir. Buna binerek Allah’ı ziyaret ederler.”¹¹⁹

Bazı mutasavvıf kesimler tarafından da Ebû Bekr’in isminin uydurmalarına konu edildiğini belirtmeliyiz. Nitekim “Hz. Ebû Bekr’in isyan etmeye niyetlenen Cebrail’i Adem’e secde ettirdiği için Cebrail’in şeyhi olduğu”¹²⁰ şeklindeki uydurma açık bir şekilde bu rivâyetin imâinde tasavvuf ehlinin katkısını göstermektedir.

D. Diğer Uydurmalar ve Yanlış Bilgiler

Bu başlıktan kastımız herhangi bir tasnife dâhil edemediğimiz uydurmalar ve tarihçiliğin doğası gereği olabilecek hatalardır. Herhangi bir mezhebî veya ideolojik amaç güdülmeksizin bazen kronolojideki boşluğu doldurmak, bazen bir soruya cevap vermek, bazen bir konudaki haberleri kuvvetlendirmek amacıyla da Hz. Ebû Bekr’in ismi kullanılmıştır. Nitekim onun Müslüman olması haberlerinden bazılarında doğrudan bir siyasî ideoloji bulunmamakta, bilakis Hz. Peygamber’in nübüvvetinin daha önceden haber verildiğini ispatı amaçlayan merviyâta almak mümkündür. Bunlardan birinde Ebû Bekr, Zeyd b. Amr b. Nüfeyl’den duyduklarını Varaka’ya sorduğunda ondan, “Evet ey kardeşimin oğlu. Kitap ehli

¹¹⁶ Şevkânî, 296. Rivâyet için ayrıca bkz., İbnu’l-Cevzî, I, 237; Suyûtî, *Târîhu’l-Hulefâ*, 33.

¹¹⁷ İbnu’l-Cevzî, I, 237.

¹¹⁸ Suyûtî, *Târîhu’l-Hulefâ*, 30.

¹¹⁹ İbnu’l-Cevzî, I, 240.

¹²⁰ Mehmet Gavsi, 22-23.

ve âlimleri neseb olarak Arabların en şereflişinden çıkacak olan, bu beklenen Nebî'yi kabul etmezler..." cevabını alıp Hz. Peygamber ortaya çıkınca iman ettiğini konu alırken;¹²¹ başka bir rivâyette ise kitaplar okumuş birinin kehâneti devreye sokulmuştur. Yemen'deki Ezd kabilesinden olan bu adam peygamber olup olmadığını anlamak için Ebû Bekr'i muayene etmiş ve olmadığını anlayınca Resulullah'a onun vasıtasıyla bir şiir göndermiştir. Mekke'ye döndükten sonra Resulullah'ın zuhûrunu öğrenmiş ve aralarında şu konuşma geçmiştir:

"Ey Muhammed, babanın ve atalarının dinini mi terk ettin?" dedim. O, "Ebû Bekr, ben sana ve bütün insanlara Allah'ın elçisiyim. Allah'a inan" dedi. Ben, "Bunda delilin ne?" dedim. O, "Yemen'de karşılaştığın ihtiyar". "Yemen'de birçok ihtiyarla karşılaştım" deyince "Sana beyitler veren ihtiyar" dedi. Bunun üzerine "Bunu sana kim haber verdi ey sevgili?" diye sordum. O, "Bana haberleri getiren büyük melek" dedi. Ben, "Uzat elini. Şahitlik ederim ki, Allah'tan başka ilah yoktur ve sen Allah'ın Elçisisin" dedim."¹²²

Hiç şüphesiz bu tür mevzû haberlere en dikkat çekici örnek Rahip Bahira Kıssasında Ebû Bekr'in konu edilmesidir. Yukarıda da temas ettiğimiz üzere sahih veya mevcut bir metin üzerine Ebû Bekr'in isminin monte edilmesiyle oluşturulan dikkat çekici metinlerden biri şöyledir:

... Rahib, Kureyş kafilesine "Allah için onun velisi kim?" dedi. Onlar "Ebû Tâlib" diye cevap verdiler. Rahib, Ebû Tâlib'e Resulü geri gönderinceye kadar yemin verdirmeye devam etti. Ebû Tâlib, Resulü, Ebû Bekr ve Bilâl ile beraber geri gönderdi. Rahib de ona kek ve yağdan oluşan azık hazırladı.¹²³

Bu konudaki tarihçi hatalarına örnek olarak onun annesi hakkında nakledilen rivayeti verebiliriz:

Annesi: Ümmü'l-Hayr Selmâ bnt. Sahr b. Âmir b. Ka'b. Bu Ebû Kuhâfe'nin amcasının kızıdır. Denilir ki, onun ismi; Leylâ bnt. Sahr b. Âmir. Bunu İbn Sa'd söylüyor. Başkası dedi ki, Onun ismi Selmâ bnt. Sahr

¹²¹ İbnu'l-Esir, III, 206-207; Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, 26-27.

¹²² İbnu'l-Esir, III, 207-208.

¹²³ İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el-Büstî (354/965), *es-Sîretu'n-Nebevîyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, thk: Azîz Bek, Beyrut 1407/1987, 58-60; Ebû Nuaym, I, 170-172; Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1347), *es-Sîretu'n-Nebevîyye*, thk: Husâmuddîn el-Kudsî, Beyrut 1988, 26-27; İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureyşî (774/1372), *es-Sîretu'n-Nebevîyye*, I-II, tsh: Ahmed Abduşşâfi, Dâru'l-Küttübî'l-İlmîyye, Beyrut t.z., I, 121-123. Rivâyetin değerlendirmesi konusunda bkz., Öz, Şaban, *Mevzû Haberlerin Tarihi Değeri*, 2. Bsk., Endülüs Yay., İstanbul 2017, 74-75.

b. Âmir b. Amr b. Ka'b b. Sa'd'dır. Bu (görüş) doğru değildir. Çünkü o zaman kardeşinin kızı olur. Arablar, kardeşlerinin kızlarıyla nikahlanmıyorlardı. Birincisi doğru olandır.¹²⁴

Bu konudaki bir diğer örneği ise İbn Kesîr tashih etmektedir:

İbn Kesîr, "Halîfe b. Hayyât'ın, Yezîd b. el-Esram'dan tahric ettiği Nebi (sav), Ebû Bekr'e dedi ki, "Ben mi sen mi büyüsün?" O, "Sen daha büyüsün ben senden yaşlıyım" dedi. Bu, mürsel garib cidden. Meşhur olan tam tersidir. Bu rivâyetin Abbâs için anlatılanı doğrudur." dedi.¹²⁵

Konuyu bitirmeden önce son olarak evâil edebiyatında da Hz. Ebû Bekr'in konu edildiğine temas etmeliyiz. Zira sıhhat tartışmalarına girmeksizin bu konunun da fazilet haberleri çerçevesinde değerlendirildiğini söylememiz gerekir. Nitekim onun ilk Müslüman,¹²⁶ ilk namaz kılan,¹²⁷ Hz. Ali'nin sözüyle Kur'ân'ı ilk toplayan,¹²⁸ halife olarak ilk isimlendirilen olduğu¹²⁹ şeklinde nakiller gelmiştir. Bunların mevcut haliyle tarihçi görüşleri olduğunu kaydedebiliriz. Ancak bu tür tartışmalar da uydurma hadis literatürüne yansımıştır:

"Ben ilkim. Ebû Bekr, ikinci; Ömer üçüncüdür. Bizden sonra insanlar ise derecelerine göre, birbirleri ardına."¹³⁰

SONUÇ

Sünnî kökenli uydurma haber ve hadislerde çizilen Ebû Bekr profili konusunda şunları söylemek mümkündür:

- Hz. Ebû Bekr'in faziletleri saymakla bitmez.
- Hz. Ebû Bekr'in sahip olduğu faziletler onun hilâfete liyakatini ispatlar.
- Hz. Ebû Bekr, cennette âli bir makama sahiptir.
- Hz. Ebû Bekr'i sevmeyenler, ona buğz edenler cehennemliktir.
- Hz. Ebû Bekr'in hilâfetini Allah istemiştir, bu yüzden itaat etmek şarttır.

¹²⁴ İbnu'l-Esîr, III, 204.

¹²⁵ Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, 24.

¹²⁶ İbn Sa'd, III, 171; İbnu'l-Esîr, III, 208; Ali'den gelen bir rivayetle Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, 25. İlk kimin Müslüman olduğu tartışmaları için bkz., Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, 25-26. Suyûtî'nin ilk Müslüman olanlar listesi şu şekildedir: Eşi Hatice, mevalisi Zeyd, Zeyd'in eşi Ümmü Eymen, Ali, Varaka. Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, 26.

¹²⁷ İbn Sa'd, III, 171; Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, 125.

¹²⁸ İbn Sa'd, III, 193; Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, 59.

¹²⁹ Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, 59.

¹³⁰ İbnu'l-Cevzî, I, 245; Şevkânî, 300.

Şîî kökenli uydurma haber ve hadislerde çizilen Ebû Bekr profili konusunda ise şunları söyleyebiliriz:

- Hz. Ebû Bekr, Ehl-i Sünnet merviyâtında yer aldığı gibi önemli bir şahsiyet değildir.
- Hz. Ebû Bekr hakkında Sünnî metinlerin çoğu asılsızdır veya amacından saptırılmıştır.
- Hz. Ebû Bekr, hilâfete layık olmadığı gibi, onu gasp etmiştir.

Görüleceği üzere her iki cenahın da bir noktada buluşmaları pek mümkün olmadığı gibi, rivâyetlerin inanç haline geldiği gerçeğini de göz önüne alırsak bu imkânsızlığın daha da artacağı muhakkaktır.

Hz. Ebû Bekr hakkında, uydurma literatürde tarihten çok, hadis metinleri üretilmiştir. Buradaki asıl mesele; Hz. Peygamber'in ashabı hakkında övücü nitelikte (fedâil) ne kadar söz söylediğinin tespitidir. Bunun tespiti için sözlerin öncesi ve sonrasının ortaya konulması zorunluluk taşımaktadır. Ancak mevcut malzemenin bunu belirlemede yetersiz kalacağı aşîkârdır. Bağlamından koparılan metinlerin mevcudiyeti, haber uyduran bütün grupların ilgisini çekmiş ve bu konuda birçok metin üretilmiştir. Buna mukabil tarih metinlerinde kurgunun tarihî bir çerçeveye oturtulma zorunluluğunun olması, sayısal anlamda mevzû metinlerin hadise kıyasla son derece sınırlı kalmasına sebep olmuştur. Mevcutlara da baktığımız zaman daha çok, metinlere ekleme veya onların tahrifiyle (Bahîrâ, Kırtas) yeni metinler üretilmeye çalışıldığını görmekteyiz. Neticede de bu tahrif veya eklemeler kabul görmemiş, o yüzden mevzû tarih metinlerinde Ebû Bekr'in ismi azalmıştır.

Şîa'nın Ebû Bekr ismi karşısında takındığı tavır ise, yeni metinler üretmekten ziyade yok sayma, görmezden gelme şeklindedir. Hz. Ömer'in aksine Şîa'nın oluşumunda kısmî bir tesirinden bahsedebileceğimiz Ebû Bekr, bir bakıma Şîî hadis uydurucularının hüşmünden korunmuş gibidir. Bunun nedenleri olarak yaptıklarının sonraki süreçte Hz. Ali tarafından da onaylanmış olması; hilâfet süresinin azlığı, Müslüman kamuoyunun Ebû Bekr'e olan saygısı, ne kadar inkâr edilirse edilsin Hz. Peygamber ile yakın ilişkisi gibi hususları saymamız mümkündür.

Hz. Ebû Bekr'in ismi kıssacılar gibi sadece bireysel menfaatleri peşinde koşanlar ile İslam'la savaşlarını gizliden yürütmede son derece başarılı olan Zındıklar tarafından da kullanılmıştır. Bu kesimler de amaçlarına uygun merviyât içerisinde onun ismini zikretmişlerdir. Kıssacılar, halkın inançları doğrultusunda onun hilâfete liyakati ve faziletleri konu-

suna yoğunlaşırken, Zındıklar ise fazilet görünümünü altında İslâm inancına saldırmışlar, saldırılarını Ebû Bekr övgüsüyle gizlemişlerdir.

KAYNAKLAR

- Akkâd, Abbas Mahmud, *Hız. Ebû Bekir'in Şahsiyet ve Dehası*, çev: Ali Özek, Fatih Yayınevi, İstanbul 1974.
- Ali Şeriati, *Muhammed Kimdir*, çev: A. Seyidoğlu, Ankara 1994.
- Ali Şeriati, *Ali Şiâsi Safevi Şiâsi*, çev: Feyzullah Artinli, Yöneliş Yay., II. Bsk., İstanbul 1990.
- Aliyyu'l-Kârî, Ali b. Muhammed b. Sultân(1014/1605), *el-Esrârü'l-Merfua' fi'l-Ahbâri'l-Mevdua (Mevdûâtu'l-Kübrâ)*, thk., tlk., şrh: Muhammed b. Lütfi es-Sebbâğ, el-Mektebu'l-İslâmî, II. Bsk., Beyrut/Dımeşk 1986.
- Âmidî, Seyfuddîn (631/1233), *el-İmâmetu min Ebkâri'l-Efkâr fi Usûli'd-Dîn*, thk: Muhammed Zübeydî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1992.
- Antâkî, Muhammed Merî' el-Emîn, *Limâzâ Ahtartu Mezhebe's-Şîa*, Müessesetu'l-A'lemi'l-Matbûât, Beyrut tz.
- Atay, Hüseyin, *Ehl-i Sünnet ve Şîa*, Ankara 1983.
- Bakillânî, Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyib (403/1012), *et-Temhîd fi'r-Reddi ala Mülhideti'l-Muattıla ve'r-Râfıza ve'l-Havâric ve'l-Mu'tezîle*, tlk: M. el-Hudayrî-M. Abdülhâdi Ebû Reyde, Kahire 1974.
- Buhârî, Sahîh, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (256/870), *Sahîh*, I-VII, Çağrı Yay., II. Bsk., İstanbul 1992.
- Bûtî, M. Saîd Ramazan, *Fıkhu's-Sîreti'n-Nebeviyye Maa Mucez li-Târîhi'l-Hilâfeti'r-Râşide*, Dımeşk 1991.
- Dehlevî, Ebû Abdilazîz Ahmed b. Abdirrahîm, *Muhtasar et-Tuhfetu'l-İsnâ Aşeriyya*, Arp. çev: Muhammed b. Muhyiddîn b. Ömer el-Eslemî, thk: Muhibuddîn el-Hafîb, Mısır 1373.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. Amr b. İmrân el-Ezdî (275/888), *Sünen*, I-V, thk., hşy., şrh: Bedreddin Çetiner, Çağrı Yay., II. Bsk., İstanbul 1992.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshâk b. Musâ b. Mîhrân el-Esbehânî (430/1038), *Delâilu'n-Nübüvve*, I-II, thk: Muhammed Ravvâs Kalacî-Abdulber Abbâs, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1412/1991.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Açıklamalı Nehcu'l-Belağa Şerhi*, İstanbul tz.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Sosyal Açıldan İslam Tarihi Hz. Muhammed (sav) ve İslam'ın İlk Devri*, İstanbul 1991.
- Heytemî, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer el-Mekkî (974/1567), *es-Sevâik fi'r-Reddi ala Ehli'l-Bida' ve'z-Zenadika*, tlk: Abdülvehhâb Abdillatîf, Mektebetü'l-Kâhire, Kahire tz.

- Hizmetli, Sabri, "Kitâbu'l-Osmaniyye'ye Göre Câhız'ın İmâmet Anlayışı", *AÜİFD*, XXVI, (1983), 681-726.
- İbn Hıbbân, Ebû Hâtım Muhammed b. Hıbbân b. Ahmed et-Temîmî el-Büstî (354/965), *es-Sîretu'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, thk: Azîz Bek, Beyrut 1407/1987.
- İbn İshâk, Muhammed b. Yesâr (151/768), *Sîretu İbn İshâk*, thk., tlk: Muhammed Hamidullah, Konya 1981.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureyşî (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Kahire 1932.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureyşî (774/1372), *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I-II, tsh: Ahmed Abduşşâfi, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut tz.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed (230/845), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-IX, tkd: İhsân Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut tz.
- İbn Teymiyye, Takiyyüddîn Ahmed b. Şihâbuddîn Ebi'l-Mehâsin Abdullah b. Mecduddîn (728/1328), *Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye*, I-IV, Bulak 1321.
- İbnu'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed b. el-Arabî el-Meâfirî (543/1148), *el-Avâsim mine'l-Kavâsim fi Tahkiki Mevâkıfi's-Sahâbe ba'de Vefâti'n-Nebi (sav)*, thk, tlk: Muhibuddîn el-Hatîb, Kahire 1371
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (597/1200), *Kitâbu'l-Mevdûât*, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. Bsk., Beyrut 1415/1995.
- İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (630/1232), *Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, I-VI, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1414-1415/1993-1995.
- Mehmet Gavsi, *Menâkıb-ı Ciharyâr-ı Güzin*, yer ve tarih yok.
- Muzaffer, Muhammed Rızâ, *es-Sakîfe*, Beyrut 1993.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac (261/874), *Sahîh*, I-III, thk, tsh, tlk: M. Fuâd Abdulbâkî, Çağrı Yay., II. Bsk., İstanbul 1992.
- Öz, Şaban, *Mevzû Haberlerin Tarihi Değeri*, 2. Bsk., Endülüs Yay., İstanbul 2017.
- Öz, Şaban, *Şîa ve Tarih*, Araştırma Yay., Ankara 2013.
- Özpinar, Ömer, "Fedâilu's-Sahâbe Edebiyatının Teşekkülü ve Muhtevasına Etki Eden Sebepler Üzerine", 125-151, *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahabe -Sahabe Kimliği ve Algısı-*, İstanbul 2013.
- Sarıçam, İbrahim, *Hz. Ebu Bekir*, TDV Yay., Ankara 1996.
- Sofuoğlu, Cemal, *Şîa'nın Hadis Anlayışı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1977.
- Suyûtî, Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. Ebî Bekr (911/1505), *Târîhu'l-Hulefâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.
- Suyûtî, Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. Ebî Bekr (911/1505), *Zeylu'l-Leallî'l-Masnûa fi Ahâdisi'l-Mevdua*, Lucknow 1303.
- Şerîf Radî, Ebu'l-Hasan Muhammed b. el-Hüseyn b. Musa el-Musevî (406/1015), *Nehcü'l-Belağâ*, şrh: Muhammed Abduh, I-IV, Beyrut 1993.

- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (1250/1834), *el-Fevâidu'l-Mecmua fi'l-Ahâdisi'l-Mevdua*, thk: Abdurrahman el-Muallimî, Dârü'n-Nefâis, III. Bsk., Beyrut 1987.
- Tabatabai, Allame, *Tarihi, Siyasi, İlmi, İrfani ve Ahlaki Boyutlarıyla İslâm'da Şia*, çev: K. Akaras-A. Kazımi, İstanbul 1993.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târîhu'l-Umemve'l-Mülûk (Târîhu't-Taberî)*, I-VIII, Kahire 1939.
- Tavîl, Muhammed Emîn Gâlib, *Târîhu'l-Aleviyyîn*, Lazkiye 1924.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Musâ b. ed-Dahhâk (279/892), *Sünen*, I-V, thk., şrh: Ahmed Muhammed Şakir, Çağrı Yay., II. Bsk., İstanbul 1992.
- Vâkîdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkîd (207/822), *Kitâbu'l-Meğâzî*, I-III, thk., tkd: Marsden Jones, Âlemu'l-Kütüb, III. Bsk., Beyrut 1984.
- Ya'kûbî, Ahmed b. Ebi'l-Ya'kub b. Cafer b. Vehb b. Vâdih (292/905), *Târîhu'l-Ya'kûbî*, I-II, Beyrut 1412/1992.
- Zahir, İhsân İlâhi, *Şia'nın Kur'an İmamet ve Takiyye Anlayışı*, çev: S. Hizmetli-H. Onat, Ankara 1984.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1347), *es-Sîretu'n-Nebevviye*, thk: Husâmuddîn el-Kudsî, Beyrut 1988.

HZ. EBÛ BEKİR'İN İLMÎ KİŞİLİĞİ

Cafer ACAR¹

ÖZET

Hiz. Ebû Bekir, Allah Resulü Hiz. Muhammed'in en yakınında olanlardan biri olarak ve daha sonraki süreçte hilafet makamını deruhte etmiş olması müna-sebetiyle ilmi ilgiyi fazlasıyla hak eden bir sahabîdir. Pek çok yönden Hiz. Ebû Bekir ve dönemi, araştırma konusu yapılmıştır. Bu bildiride Hiz. Ebû Bekir'in ilmi yönü ve bu yöndeki yetenekleri sunulmaya çalışılacaktır.

Hiz. Ebû Bekir ile ilgili biyografik bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla onun ilmi olarak dokuz maddede özetlenebilecek niteliklerinden bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi Ensab ilmidir. İslam öncesi dönemden itibaren bilinen bu özelliği ile kabileler arası ilişkilerde Hiz. Peygamber'e önemli destek sağlamıştır. Bunun yanı sıra hitabet, siyaset ve ticaret alanındaki bilgisi, ön plana çıkmıştır.

Hiz. Ebû Bekir'in İslam sonrası dönemde elde ettiği ilimlere gelince, Kur'an, Hadis ve Fıkıh konularında, ilmi müktesebata sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu yönleriyle Hiz. Peygamber'in yardımcısı olduğu gibi kendi hilafeti zamanında bu yetenekleriyle başarılı bir halifelik dönemi ortaya koymuştur.

Hiz. Ebû Bekir'in çok da ön plana çıkmayan ilmi kişiliğine dair kaynaklarımızdaki bilginin sınırlı olduğunu da ifade etmek gerekir.

ABSTRACT

Abu Bakr is as one of the closest of Muhammad and the first caliph worthy of a scholarly interest. Abu Bakr and his period are much investigated. In this research, Abu Bakr's scientific direction and its abilities will be tried to be presented.

As far as biographical information about Abu Bakr is concerned, it is possible to talk about his qualities and personality that can be summarized in his nine facts. The first of these is clan knowledge. This feature, which has been known since pre-Islamic times, He provided substantial support to the Prophet. Besides, information in the field of oratory, politics and trade is obviously the foreground.

As for the knowledge that Abu Bakr had obtained in the post-Islamic period, it is understood that they have scientific acquis in the Qur'an, Hadith and Fiqh. In this way, he revealed the period of a successful caliphate with his talents in his own caliphate as well as being the help of the Prophet.

¹ Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi

We must also state that the information in our sources about the scientific personality of Abu Bakr is not enough.

GİRİŞ

Hız. Ebû Bekir'in İlmî Kişiliği

Hız. Ebû Bekir, ilk Müslümanlardan ve Hız. Peygamber'in en yakınında olanlardandı. Allah Resulü'nün ilk istişare ettiği kişilerdendi. Bu nedenle olsa gerek kimi tarihçiler onu Hız. Peygamber'in veziri olarak tanımlamışlardır.² Hatta bu yakınlığı münasebetiyle her ilimde referans kaynağı olmuş ve İslami İlimler alanında bütün meselelere vakıf olduğu ifade edilmiştir.³ Özellikle tefsir alanında, anlayamadığı Kur'an ayetlerini Allah Resulü'ne sorar ve öğrenirdi.⁴ Sahabenin de bazı hadisler ve ayetlerle ilgili kendisinden istifade ettiği ifade edilmiştir.⁵ İbn Ömer'den aktarıldığına göre, fetva noktasında Sahabenin kendisine danıştığı ve Allah Resulü hayatta iken ashabın kendisine soru sorarak fetva aldığı iki kişiden biri Hız. Ebu Bekir'di denmiştir. Diğeri ise Hız. Ömer'di.⁶

Hız. Ebû Bekir Teym kabilesine mensuptur. Özellikle Eşnak vazifesini üstlenmiş olması toplumda kabilesinin önünde bir saygınlığının olduğuna işarettir.⁷ Eşnak, diyetlerin ödenmesi ve zararların tespiti ile ilgili bir görevdi. Teymoğullarının uhdesindeki bu görevi onlar adına Hız. Ebû Bekir yürütüyordu.⁸ Bu görevin adalet hizmetleri ile de ilişkisinin olduğu söylenebilir.

Hız. Ebû Bekir hakkında akademik alan da dahil olmak üzere pek çok makale ve kitap yazılmıştır. Ancak onun ilmî yönüne dair çalışmalar yok denecek kadar azdır. Özellikle tefsir ilmindeki yeri ile ilgili yapılmış bir çalışmaya işaret etmek gerekir. Murat Kaya tarafından yapılan bu araştırma, Kur'an'a olan hizmetlerini ifade bakımından değerlidir.⁹ Onun fıkhi yönü ve bu alandaki kararlarına dair ise Arapçada bir çalışma yapılmıştır. Muhammed Revvâs Kal'acî tarafından *Mevsû'atü fıkhi Ebû Bekri's-Şiddîk* adıyla müstakil bir eserde toplanan bilgiler telif ve intizam bakı-

² Ahmet Ağırakça, *Hız. Ebû Bekir Devri İslam Tarihi*, Buruc Yayınları, İstanbul 1998, s. 374.

³ Ağırakça, *Hız. Ebû Bekir*, s. 374.

⁴ Mevlana Şibli, *Asrı Saadet*, trc. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1974, s. IV, 169.

⁵ Ağırakça, 377.

⁶ Suyuti, 41.

⁷ Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak -Ebû Bekir-*, Ankara Okulu, Ankara 2013, s.27.

⁸ İbrahim Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yayınları, Ankara 2003, s.31.

⁹ Murat Kaya, *Hız. Ebu Bekir'in Kur'an'a Hizmetleri ve Tefsirdeki Yeri*, Erkam Yayınları, İstanbul ty.

mından takibi zor bir görünüme sahiptir.¹⁰ Hz. Ebû Bekir'in şiirlerine dair yapılmış bir çalışmaya daha işaret etmekte fayda vardır. Ömer Tabba' tarafından yapılmış çalışmada, onun şahsiyetinden, şiirlerinden ve kültüründen bahseden başlıklar oluşturulmuştur.¹¹ Lakin malum olandan öteye yeni bilgilere ulaşıldığını söylemek mümkün değildir. Suyuti'nin adeta tekrarını aynı cümlelerle kitabına almıştır.

Bu üç çalışmanın dışında kimi teliflerde ara bilgilere rastlamak mümkündür. Suyuti, halifelerin hayatını anlattığı eserinde, onun ilmine dair bir başlık açmış ve dört sayfada ilgili bilgileri sunmuştur.¹²

I. İslam Öncesinde Hz. Ebû Bekir ve İlim

a. Ensab

Ensab, neseb kelimesinin çoğuludur. Arap literatüründe kabilelerin soylarını inceleyen bilim dalına verilen bir isim olmuştur.¹³ Ensab bilgisi Cahiliye Arapları için kültürlerinin önemli bir parçasıydı. Şiir, hitabet, Eyyamü'l-Arab ve ahbar gibi kültürel unsurlar ensab bilgisinden besleniyordu. Mustafa Fayda, Ensab bilgisinin önemini şöyle dile getirmektedir: "Ensâb bilgisi, kendilerini koruyan ve bir araya getiren bir devletin bulunmayışının da tabii sonucu olarak kabile fertlerini birbirine bağlayan, çeşitli tehlikelerden koruyan ve başka kabile mensuplarından ayıran bir zırh gibi kabul ediliyordu."¹⁴ Neseb bir anlamda aidiyetin merkezi ve vatandı. Asabiyetin beslenmesi de kişinin kendi nesebini bilmeyi gerektiriyordu. Neseb ve ona bağlı geçmişin bilinmesi, Araplar için bir tarih şuuru oluşturuyordu. Zira ensab ilmiyle neseb şecerelerinin muhafaza edilmesi söz konusu oluyor ve beraberinde ilgili birçok malumat da kayda giriyordu.

İbn Hazm, "Ensâbınızı sıla-i rahimde bulunacak ölçüde öğrenin" rivayetini Hz. Ömer'in sözü olarak kaydetmiş, Hz. Ebû Bekir, Ebû Cehm b. Huzeyfe el-Adevî ve Cübeyr b. Mut'im'in ensâbı en iyi bilen kişiler arasında bulunduğunu, Hz. Ali, Ömer ve Osman'ın da bu konuyu bildiklerini belirtmiştir. Ayrıca Resûlullah'ın Hassan b. Sâbit'e, Kureyş ensâbı konusunda ihtiyaç duyduğu bilgileri Hz. Ebû Bekir'den öğrenmesini emrettiğini, bunun da neseb ilminin fayda vermeyen bir ilim olduğu şeklindeki rivayeti Hz. Peygamber'e isnat etmeyi imkânsız kıldığını söylemiştir.¹⁵

¹⁰ Muhammed Ravvas Kalaci, *Mevsuatü Ebi Bekr es-Sıddik, Daru'l-fikr, Dimaşk* 1983.

¹¹ Ömer Tabba', *Divanü Halifeti Rasulillah Ebi Bekr es-Sıddik Siretühü ve Şi'ruhu*, Şirketü Daru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut 1990.

¹² Suyuti, *Tarihu'l-hulefa*, s.41-44.

¹³ Mustafa Fayda, *Ensab, DİA*, 11: 244-249. İstanbul 1995.

¹⁴ Suyuti, 43.

¹⁵ Fayda, *Ensab*, 244.

Kendi nesebini, cediti Nizâr'a kadar zikreden Hz. Peygamber, İslâm'a davet sırasında Mekke dönemindeki faaliyetlerinde, başta Kureyş kabilesinin kolları olmak üzere insanlara daima mensup oldukları kabilelerin adıyla hitap ederdi. Hatta hac veya umre maksadıyla Mekke'ye gelen Arap kabilelerine İslâmiyet'i anlatırken ensâb bilgisi alanında meşhur olan Hz. Ebû Bekir'i yanında bulundurur ve bu kabileler hakkında ondan bilgi alırdı. Müşriklerle mücadelesi esnasında Hassan b. Sâbit'e, Kureyş'i iyi hicvetmesi ve kendisini bu hicvin dışında tutabilmesi için Hz. Ebû Bekir'den ihtiyaç duyduğu nesep bilgisini öğrenmesini emretmesi de Resûlullah'ın ensâb bilgisine verdiği önemi göstermektedir.

Hz. Ebû Bekir'in ensab bilgisiyle ilgili, tarih ilmiyle meşgul olan müelliflerin en meşhurlarından İbn İshak, onun Kureyş nesebini en iyi bilen olduğunu söylemiştir. İclî de aynı kanaati paylaşmıştır. Cübeyr b. Mutim, Hassan b. Sabit, Hakim b. Hizam gibi sahâbeden bazılarına da bu ilmi öğrettiği kayıtlara geçmiştir.¹⁶ İbn İshak onun tarih bilgisine nispetle Kureyş içinde olan hayır ve şer adına ne varsa bu konularda da en bilgin olan kimsenin Hz. Ebû Bekir olduğunu beyan etmiştir.¹⁷ İbn Haldun, Hz. Ebû Bekir'in neseb bilgisinin sadece Kureyş ile sınırlı olmadığını adeta ima etmiş ve Mudar gibi diğer Arap kabilelerinin de neseplerine dair bilgisinin olduğunu ifade etmiştir.¹⁸

Hz. Ebû Bekir'in ensab ilmine dair bilgisi Allah Resulü'nün kabilelerle iletişimde ve davet faaliyetlerinde büyük kolaylık sağlamış ve muhataplarını tanımasını mümkün kılmıştır.

b. Maliye ve Hukuk Bilgisi

Teym kabilesi, Mekke toplumu içinde vergi toplama ve adalet işlerini yürüten bir kabile idi. Hz. Ebu Bekir de kabilesi adına bu hizmetleri yürütüyordu. Dolayısıyla hem vergi alanında hem de hukuk alanında kabileler arası hukuka dair bilgisinin olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu konularda kaynaklara yansımış yeterli bilgiler yoktur.

c. Hitabet Bilgisi

Hz. Ebû Bekir'in iyi bir hatip olduğuna dair kaynaklarda bazı malumata rastlamak mümkündür. Kendisinin edip ve hatiplere özel ilgisinin olduğu, bu özellikteki Cahiliye müktesebatına aşına olduğu hatta ezberlediği ve tekrarladığı ifade edilmiştir. Ezberlemiş olduğu şiirleri çok güzel

¹⁶ İbn İshak, 140; Bekir Ebû Zeyd, *Tabakatü'n-nessabin*, Daru'r-rüşd, Riyad 1987, s. 13

¹⁷ İbn Hişam, I, 250

¹⁸ İbn Haldun, *Tarih*, II, 4.

okuduğu da kaydedilmiştir. Onun şiir yazdığı da söylenmekle birlikte buna itiraz edenler olmuştur. Onun neslinden geldiği ifade edilen Halvetî şeyhlerinden Mustafa el-Bekrî es-Siddîkî'nin ceddinin sözlerinden bir divan derlediği de tespit edilmiştir.¹⁹ Sâlimî'nin *Eş'ârü Ebî Bekri's-Sıddîk* adlı eseri Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Nâfiz Paşa, nr. 443, vr. 32-52). Kasîde-i Bürde'nin baş tarafında, "Kasîde-i Ebû Bekri's-Sıddîk radiyallahü anh" başlığıyla yer alan bir sayfalık kaside bulunmaktadır.

d. Ticaret Bilgisi

Hz. Ebû Bekir, ticari alanda da çalışan, rızkını bu alanlardan temin eden güzel ahlak sahibi, dürüst bir tüccar idi. Mali imkanları ve sosyal itibarı oldukça yüksekti. Bunu İbn İshak'ın ifadelerinden anlamak mümkündür. Sahip olduğu ticari ve mali potansiyeli İslam davetinin gelmesiyle birlikte bu alanda harcamıştır. Kırkbin dirhemlik servetinin önemli bir kısmını Mekke döneminde harcamış ve hicret esnasında yanında sadece beşbin dirhemlik bir kısmın kaldığı ifade edilmiştir.²⁰

II. İslam Sonrası Dönemde Hz. Ebû Bekir ve İlim

a. Kur'an bilgisi

Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer için şeyhayn ünvanının kullanıldığını biliyoruz.²¹ Bu künyelendirme onların Kur'an ve Sünnet üzerindeki bilgileri nedeniyle olduğu ifade edilmiştir. Hatta Kettânî, Kur'an bilgisine binaen Hz. Ebû Bekir'e şeyhu'l-İslam denildiğini bildirmiştir.²² İbn Kesir, sahabenin Kur'an bilgisi bakımından en önde geleninin Hz. Ebû Bekir olduğunu belirtmiştir. Buna delil olarak da imamet vazifesine görevlendirilmesini göstermiştir. Zira imam olacak kişi için, Kur'an'ı en iyi kıraat (أقروهم) etmesi tavsiye edilmişti.²³

Hz. Ebû Bekir, Kur'an ve Hz. Peygamber'in uygulamalarına büyük önem veriyordu. Daha hilafet makamına geldiği gün, ilk hutbesinde bu yöndeki ifadelerinden bunu anlamak mümkündür. "ışığı sönmeyen, muhteşem hükümleri sona ermeyen, Allah'ın Kitâbına uymak, Kur'an'da yer alan ilâhî öğütlere kulak vermek, Kur'an nuruyla aydınlanmak ve Allah Rasûlü'nün Sünneti'ne tabi olmak" sözleri de bunu açıklayıcı mahiyettedir.

¹⁹ Kettânî, I, 284

²⁰ Fayda, Hz. Ebû Bekir, DİA,

²¹ İsmail Altun, Ehl-i Bey'te Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman Sevgisi, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 39, ss. 265-292, Erzurum 2013, s. 281.

²² Kettânî, III, 176-177.

²³ Suyuti 41.

Hız. Ebû Bekir Kur'an ayetlerinin ifade ettiği manaların delaletlerini de kavrayan öngörülerini yüksek bir şahsiyettir. Bunu, Kur'an'ın son inen ayeti olarak bilinen "Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim." (Maide, 5/3) hükmü nazil olduğunda, ayetin aynı zamanda Allah Resulü'nün irtihalini haber verdiğini anlamasından farketmek mümkündür. Bu, onun ince anlayışına işaret olarak yorumlanmıştır.²⁴ Hız. Ebû Bekir'in Kur'an'ın tamamını ezber olduğu bildirilmiştir.²⁵

Hız. Ebû Bekir, Kur'an ilmindeki bilgisinin yüksekliğine eş olarak Kur'an'a büyük hizmetler etmiştir. Onun Kur'an'ı cem etmiş olması Kur'an'ın bir Mushaf olarak bugünlere ulaşmasında en önemli basamak olmuştur.²⁶ Allah Resulü'nün yanından hiç ayrılmamış olması, Kur'an'ın nüzul süreçlerine şahitlik etmiş olması, birçok ayetin inişinde kendisinin bir şekilde konu olmuş olması, Kur'an bilgisinin de ana kaynağını oluşturmaktaydı. Anlayamadığı konuları Allah Resulü'ne sorardı. Onun vefatından sonra da bazı noktaları sahabeye sorarak anlamaya çalışmıştır.

b. Hadis ve Sünnet Bilgisi

Suyuti, Hız. Ebû Bekir'in sünnet konusunda da sahabenin en bilgini olduğunu kaydetmiştir. Zira o hem hadis rivayet etmiş hem ezberlemiş hem de ihtiyaç anından dile getirmiştir demektir.²⁷ Hız. Ebû Bekir hadis rivayet eden bir sahabidir. Hız. Peygamber'e hem Mekke döneminde hem de Medine döneminde en yakınında olan bir sahabe olarak Hız. Ebû Bekir hadis alanında da doğal olarak hayli birikime sahiptir. Buna rağmen 142 kadar hadis rivayet etmiştir. Fakih sahabîlerin bazıları Hız. Ebû Bekir ve Hız. Ömer'in ittifak ettikleri hadisleri diğer sahabîlerin görüşlerine tercih etmişlerdir. İki arasında ihtilaf durumunda ise Hız. Ebû Bekir'in görüşlerini tercihe şayan görmüşlerdir.²⁸ Hız. Ebû Bekir'in rivayet ettiği hadisler Mervezî tarafından bir kitapta toplanmıştır.

c. Fıkıh Bilgisi

Hız. Ebû Bekir, Allah Resulü'nün vefatından sonra fıkhi konularda kendi usulünü takip etmiştir. Bir sorun kendisine intikal ettiğinde önce Allah'ın kitabına bakar, orada yoksa Hız. Peygamber'in uygulamalarına bakardı. Şayet sünnette bulamaz ise Müslümanlara konuyu intikal ettirir

²⁴ İbn Hişam, IV, 299; Ağırakça, 377.

²⁵ Suyuti, *Tarihu'l-Hulefa*, 44.

²⁶ Murat Kaya, Hız. Ebû Bekir'in Kur'an'a hizmetleri ve Tefsirdeki Yeri, Erkam Yayınları,

²⁷ Suyuti, 42.

²⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkı'in*, IV, 119-120.

ve Allah Resulü'nün uygulamalarından bir bilgiye sahip olan varsa onu araştırırdı. Bu gibi bilgiler kendisine ulaştığında ise Suyuti'nin ifadesine göre "Allah'a hamd olsun aramızda Allah Resulü'nden haberleri muhafaza edenler var" diyerek şükrünü ifade ederdi.²⁹ Eğer burada da bulamaz ise toplumun önde gelen ve seçkin olanlarını toplar ve istişare ederdi. Bir kararda icma etmeleri durumunda ona göre karar kılardı. Hz. Ömer'in de kendi döneminde karar alırken Kur'an ve Sünnetten sonra Hz. Ebû Bekir'in bir uygulaması var mı diye araştırdığı kaydedilmiştir.³⁰

Hz. Ebû Bekir'in Allah Resulü'ne refakati ve bu vesile ile Kur'an ve hadis alanındaki bilgisi doğal olarak fıkıh bilgisine de yansımıştır. Onun fıkıh alanındaki görüş, kanaat ve tercihleri bir kitap haline getirilmiştir. Hz. Ebû Bekir'in İslâm hukukunun çeşitli konularına dair görüşleri Muhammed Revvâs Kal'acî tarafından *Mevsû'atü fıkhi Ebî Bekri's-Sıddîk* adıyla müstakil bir eserde toplanmıştır (Dımaşk 1403/1983).

d. Siyasi Birikimi ve Feraseti

Hz. Peygamber'in risalet davasının en önemli yardımcılarından biri şüphesiz ki Hz. Ebû Bekir idi. Allah Resulü siyasi kararlarında ve görüşmelerinde onu yanından ayırmazdı. Bedir Gazvesi'nde en çok ve en sık istişare arkadaşıydı. Bedir esirleri hakkında uygulanacak hüküm onun kanaatine göre verilmişti.³¹ Uhud Gazvesi'nde savaşın en hararetli anlarında Allah Resulü'nü terk etmemiştir.³² Bir defa da seriyye komutanı olarak görevlendirildiği anlaşılmaktadır.³³ Ancak onun askeri kişiliği siyasi yönünün çok gerisindedir. Halifelik seçiminde ortaya koyduğu tercihler ise doğrusu Müslümanları çok rahatlatmış lider sorunu lokal bir müzakere ile halledilmiştir.³⁴

Hz. Ebû Bekir, hilafet vazifesini ifa etmiş olması münasebetiyle siyasi ve idari bakımdan da bilgisinin ilgiye açık olduğu söylenmelidir. Şüphesiz o, bu yönlerden de donanım sahibi biridir. Her şeyden önce Müslümanlar arasında onun halife olarak seçilmesi ve kabul görmesi, genel ola-

²⁹ Suyuti, 42.

³⁰ Suyuti, 43.

³¹ İbn Hişam, III, 3.

³² İbn Hişam, III, 84.

³³ İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-Kübra, III, 175.

³⁴ Hubab b. Münzir "Bir emir Ensârdan, bir emir de Muhâcirlerden" olmasını teklif edince küçük bir gerilim yaşandıysa da Hz.Ebû Bekir tekrar duruma hakim olarak ortalığı sakinleştirmeyi başardı. Bkz. İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, IV, 329-330; Buhârî, Fedâilu Ashâbi'n-Nebî, 5.

rak siyaseten ve idareten ruchaniyete layık ve temayüz etmiş bir şahsiyet olduğunu gösterir.

Hz. Ebû Bekir'in ilmine dört sayfalık bir yer ayırmış olan Suyuti, buna delil olarak onun siyasi tasarruflarındaki isabet bağlamında değerlendirilmesi gereken zekat vermeyenlerle mücadelesini örnek vererek başla-mıştır. Sahabenin en bilgini ve en zekisi olarak tavsif etmiş olduğu Hz. Ebû Bekir'in bu yönüne İbn İshak'ı da şahit olarak getirmiştir. Zira zekat vermeyenlerle savaş konusunda çok kararlı bir tutum sergilemiş ve Hz. Ömer'in de aralarında bulunduğu arkadaşlarının muhalefetine rağmen bu kararını uygulamıştır.³⁵

Hz. Ebû Bekir, feraset bakımından da zikredilmeye değer niteliklere sahip bir profile sahiptir. Hz. Peygamber'in yanında, bir mücadelenin refakatini gerçekleştirmiş ve buna ortak olmuş olması münasebetiyle değerli tecrübelerle sahiptir. Hz. Peygamber'in kararlarını ve tercihlerini en iyi anlayanlardan biriydi. Medine'ye gelen misafirleri o ağırlar teşrifat işlerini o yürütürdü.³⁶

Hudeybiye Musalahası'nda Hz. Ömer ve bazı sahabiler itiraz ettiklerinde Hz. Peygamber'i en iyi anlayan o idi. Allah Resulü vefat ettiğinde de Hz. Ömer'in üzüntüsünü teskin etmek ona düşmüş ve "Ey insanlar! Muhammed'e tapanlar bilsin ki Muhammed ölmüştür. Allah'a tapanlar ise Allah'ın diri ve hiç ölmeyeceğini bilirler." *"Muhammed ancak bir peygamberdir. O'ndan önce nice peygamberler gelip geçti. O, ölür ve öldürülürse siz gerisin geri mi döneceksiniz?"* (Âli İmran, 3/144) demişti. Hz. Ebû Bekir, bu konuşmasıyla Hz. Ömer gibi sahabileri uyarmıştır.³⁷

Hz. Ebû Bekir'in feraseti ve siyaset bilgisi hilafeti zamanında da tezahür etmiştir. Özellikle kendisine biat etmeyenlere karşı asla müdahalede bulunmamıştır. Geç biat eden Hz. Ali, hiç biat etmeyen Sa'd b. Ubade örneği bu anlamda zikre değerdir. İstişareye önem vermiştir. Ancak Allah Resulü'ne ittiba konusunda bir örnek olması kabilinden olsa gerek iradeli bir tavır sergilemiştir. Üsâme ordusunun gönderilmesi böyle görülebilir.³⁸ Hz. Ebû Bekir'in kararlı olduğu hususlardan biri de her ne kadar siyasi boyutları olsa da firaseten değerlendirilmesi de mümkün olan sahte peygamberler ve mürtedlerle mücadeledir. Kararlı tavrı sayesinde ümmetin birliği tesis edilebilmiştir.

³⁵ Suyuti, s.41.

³⁶ Kettani, 1, 348.

³⁷ İbn Hişam, IV, 223.

³⁸ İbn Hişam, es-Sîre, IV, 316

Müslümanların fetihler vesilesiyle zenginleştiği ve devlet imkanlarının arttığı bir zamanda gelirlerin eşit dağıtılması ile ilgili bir kanaati benimsemiştir. Hz. Peygamber'in görevlendirdiği kişileri yerlerinde bırakmış ehliyete önem vermiştir.³⁹ Böylece Hz. Ebû Bekir'in uyguladığı başarılı iç siyasetin bir sonucu olarak içte azami birlik ve dayanışma sağlanmış oldu.⁴⁰ Bu başarıda Hz. Peygamber'in terbiyesinde yetişmiş ilk neslin desteğini almış olması son derece önemlidir. İşlerinin çokluğu sebebiyle evini Medine'nin merkezine taşıdığına beytül mâle Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı, kazâ işlerine Hz. Ömer'i, kâtipliğine Zeyd b. Sâbit ile Hz. Osman'ı, hâcibliğine âzatlısı Şedîd'i, Medine'nin gece bekçiliğine de Abdullah b. Mes'ûd'u tayin etmiştir.

e. Rüya Tabiri Bilgisi

Hz. Ebû Bekir'in rüya tabiri konusunda da bilgisinin olduğunu Suyuti ifade etmiştir. Özellikle Hz. Peygamber zamanında rüya tabirlerinde bulunduğunu kaydetmiştir. Muhammed b. Sirin'den aktarılan görüşe göre bu ilmin önde gelenlerindedir.⁴¹ Hz. Peygamber'e nispet edilen bazı zayıf hadislerle göre de Hz. Peygamber'in rüyaları tabir etmekle emrolunduğu, bu işi en iyi bilen ise Ebû Bekir olduğu kaydedilmiştir.⁴²

SONUÇ

Hz. Ebû Bekir'in ilmi kişiliğine dair verileri tespit etmeye çalıştığımız bu bildirimde Hz. Ebû Bekir'in genel olarak dokuz ilmi alanda temayüz etmiş olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu ilmi başlıkların her birinin altını doldurmak ve etraflıca ortaya koymak bir bildiri çalışmasının çerçevesini aşacak mahiyettedir. Bir tez olarak çalışılması yararlı olacaktır.

Hz. Ebû Bekir, İslam öncesi dönemde ve sonrasında olmak üzere iki kategoride temayüz eden ilmi müktesebata sahiptir denilebilir. Ensab bilgisi, maliye ve hukuk bilgisi, hitabet ve ticari bilgisi islami dönemden öncesine ait olup o dönemden itibaren bilinen özellikleridir. İslam sonrası dönemde ise başta Kur'an olmak üzere Allah Resülü'nün tüm uygulama-

³⁹ İsrail Balcı, Hz. Ebû Bekir Döneminde İç Siyaset ve İdare, *ndokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, sayı: 11, s. 196.

⁴⁰ bkz. İbn Kuteybe, *Dineverî*, el-İmâme ve's-Siyâse, Kahire ts., I, 19; İbn Abdi Rabbih, *İkdü'l-Ferîd*, Kahire 1965, IV, 256; el-Halebî, *İnsânü'l-Uyûn*, III, 320 vd.; Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ*, *Derseâdet* 1331 (1912), I, 420 vd. Konu hakkında geniş bilgi ve değerlendirmeler için bk. Cem Zorlu, *İslam'da İlk İktidar Mücadelesi*, Konya 2002, s. 163-216.

⁴¹ Suyuti, 43.

⁴² İbn Asakir, *Tarihu Dimaşk*, 30:218; Suyuti, 43; Ömer Tabba', *Divanü Halifeti Rasulillah Ebi Bekr es-Siddik Siretühü ve Şi'ruhu*, Şeriketü Daru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut 1990, s. 30.

larına ve nüzul süreçlerine şahitliği vesilesiyle olsa gerek müracaat kaynağı olacak derecede bir bilgiye sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Hız. Ebû Bekir'in fıkıh alanındaki bilgisi ise özellikle usûl bakımından örnek olacak mahiyettedir. Bugün bile usûlcülerin bu genişlikte ortaya koyamadıkları fıkıh metodolojisini uygulayarak ortaya koymuştur. Kur'an, Sünnet, Müslümanlara konunun açılarak Hız. Peygamber'den bir uygulama bilip bilmediklerinin araştırılması, istişare edilebileceklerle değerlendirmeler yapıp bir karara varılması durumunda bunun uygulanması şeklinde cereyan eden uygulamada kişiselik ön planda olmaktan çıkmıştır.

İslam sonrası dönemde ve Hız. Peygamber'in vefatından sonra daha da belirginleşen siyasi bilgisi ve birikimi de burada zikredilmeye değer bir yeterliliğe sahiptir. Hem Hız. Peygamber'in yanında ona bir yönüyle vezirlik yapmış olması hem de kendi hilafetinde aldığı kararlarla siyaset bilgisinin ve ferasetinin yüksekliğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

- Altun, İsmail, "Ehl-İ Beyt'te Hız. Ebû Bekir, Hız. Ömer ve Hız. Osman Sevgisi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 39, ss. 265-292, Erzurum 2013.
- Azimli, Mehmet, *Dört Halifeyi Farklı Okumak -Ebû Bekir-*, Ankara Okulu, Ankara 2013
- Balcı, İsrail, "Hız. Ebû Bekir Döneminde İç Siyaset ve İdare", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, sayı: 11, s. 185-215.
- Bekir Ebû Zeyd, *Tabakatü'n-nessabin*, Daru'r-rüşd, Riyad 1987.
- Fayda, Mustafa, "Ebû Bekir", *DİA*, İstanbul 1994.
- İbn Asakir, *Tarhu Dimaşk*, Beyrut 1991.
- İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, Beyrut 1990.
- Muhammed Hamid Muhammed, *er-Ravdu'l-Enik fi Sireti Ebi Bekr es-Siddik*, by, ty.
- Süyûfî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûfî eş-Şâfiî, *Tarihu'l-Hulefa*, Eser Neşriyat, İstanbul ty.
- Şibli, Mevlana, *Asrı Saadet*, trc. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1974
- Tabba', Ömer, *Divanü Halifeti Rasulillah Ebi Bekr es-Siddik Siretühu ve Şi'ruhu*, Şirketü Daru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut 1990.
- Tantavi, Ali, *Ebû Bekir es-Siddik*, Daru'l-menara, Cidde 1987.

ÖRNEKLİK AÇISINDAN KÜTÜB-İ TİS'A KAYNAKLARINA GÖRE HZ. EBÛ BEKR'İN (Ö.13/634) FEZÂİLİ

Cemal AĞIRMAN¹

I-GİRİŞ

Bu tebliğimizde Hz. Ebû Bekir'in hadis literatüründe yer alan fadâilini/üstün özelliklerini ele almaya çalışacağız.

“Fadâil”, Türkçedeki yaygın kullanımı ile “fezâil”; “yüksek derece”, “yüksek mevki” “üstün meziyet” anlamına gelen “fazilet” kelimesinin çoğuludur. “Noksan” ya da “eksik” kelimesinin zıddıdır².

Râğıb el-İsfahânî (ö.502 veya 565), faziletlerin, “*ilim ve hilim gibi övülen meziyetler*” ile “*gereğinden fazla öfkelenmek gibi övülmeyen meziyetler*” şeklinde iki kısma ayrıldığını belirtir³. Fakat “fedâil” kelimesi genellikle “övülen meziyetler” için, “fudûl” kelimesi ise ‘mezmûm olan’ yani ‘övülmeyen, hoş karşılanmayan’ hasletler için kullanılır⁴.

Ebu'l-Abbâs el-Kurtubî (ö.656/1258)'nin ifadesi ile “fazilet”in aslı “*insanın şeref, yüksek mertebe ve kıymet elde ettiği haslet*” demektir. Bu şeref ya halk nazarındadır veya Hâlik/Yaradan nezdindedir. Halk nazarında şeref kabul edilen bir meziyet Yaradan nezdinde muteber olan bir şerefe ulaştırmıyorsa buna iltifat edilmez. O halde gerçek manada şeref, Yaradan

¹ Prof. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. E-mail: cemalagirman@hotmail.com

² Zeynuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkadîr el-Hanefî er-Râzî, *Muhâtârü's-sihâh*, th. Yusuf eş-Şeyh Muhammed, nşr. el-Mektebetü'l-Asriyye-ed-Dâru'n-nemuzeciyye, Beyrût 1420/1999, I, 240; Ebû Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed b. 'Amr b. Temîm el-Ferâhîdî el-Basrî, *Kitâbu'l-'Ayn*, th. Mehdî el-Mahzûmî, İbrâhim es-Sâmurâî, Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, byy, trs., 7/44; Ahmed Muhtar Abdülhamîd Ömer, *Mu'cemu'l-lüğati'l-'arabiyeti'l-mu'âsara*, nşr. Âlemu'l-kütüb, 1429/2008, “f-d-l” md. no.3796; el-Kâdî 'Abdün-nebî b. Abdurrasûl el-Ahmed Negrî, *Dustûru'l-'Ulemâ: Câmiu'l-ulûm fi Istilâhâti'l-funûn*, nşr. Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, Beyrût 1421/2000, 3/26.

³ El-Hüseyn b. Muhammed er-Râğıb el-İsbahânî, *el-Mufredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, nşr. Kahraman Yayınları, İstanbul 1986, s. 574; Muhammed b. Ali b. Âdem b. Mûsâ, *Meşârku'l-envâri'l-vehhâce ve Metâli'u'l-esrâri'l-Behhâce fi Şerhi Süneni'l-İmâm İbn Mâce*, nşr. Dâru'l-Muğnî, Riyâd 1427/2006, 3/5.

⁴ Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Hüseynî, Ebu'l-Feyz Murtaza ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, nşr. Dâru'l-hidâye, byy, trs., 30/171.

nezdinde muteber olan şereftir. Gerçekte matlup olan fazilet de Allah katında muteber olan haslettir⁵.

Yine el-Kurtubî'nin ifadesiyle “*muteber olan faziletler Allah katında muteber olanlardır*” kabulüne göre bir sahabînin faziletli olması demek, Allah katında yüksek bir derecesinin var olması demektir; bu da akıl yürütme ile elde edilecek bir bilgi değildir. O zaman bu bilgiye nakille ulaşmak gerekir. Bu da ancak peygamber vasıtasıyla elde edilir. Allah'ın elçisi bu kabîl bir bilgiyi haber verdiğinde biz de onu kabul ederiz. Eğer bu bilgi kat'î ise bizde hâsıl olan bilgi de kat'î olur; eğer kat'î değil ise böylesi bir bilgiyi ictihad yoluyla elde ederiz⁶.

Allah katında yüksek bir dereceye, yine O'nun tarafından övülen hasletlerle ulaşılır. Ancak böyle bir şerefe ulaşmış olma bilgisi gaybîdir. Çünkü ameller sonlarına göre değer ve karşılık bulur. Son ise meçhuldür; meçhule vakıf olmak da meçhuldür. Lakin biz üstün bir dereceyi elde etmeyi Allah'ın kendisine kolaylaştırdığını gördüğümüz kimseler için Rasûlullah'ın şu sözüne temessük ederek o kişinin bu dereceyi elde ettiğini ümit ederiz⁷:

Hz. Peygamber; “*Allah bir kuluna hayır dilediği zaman onu hayır işlerde görevlendirir.*” buyurdu. “*Onu nasıl görevlendirir*” dediklerinde “*Ölmeden önce onu salih amellere muvaffak kılar.*” buyurdu⁸.

Ebû Abdullah el-Mâzerî (ö. 536/1141) âlimlerin bazılarının sahabe arasında üstünlük kabûlü konusunda ihtilaf ettiğini, bir kısmının fark görmediğini, cumhur ise önce fark gördüğünü daha sonra onların da ihtilaf ettiğini belirtmektedir. Sahabenin en faziletlisi Ehl-i Sünnet'e göre Ebû Bekir-i Sıddîk, Hattâbîye'ye göre Hz. Ömer, Râvendîyye fırkasına göre Hz. Abbâs, Şîiler'e göre de Hz. Alî'dir. Fazilet açısından önce Hz. Ebû Bekir, sonra Hz. Ömer, sonra Hz. Osman, daha sonra da Hz. Alî'nin geldiği konusunda Ehl-i sünnetin ittifakı vardır. Kûfe'li bazı Ehl-i sünnet âlimlerinin Hz. Alî'nin Hz. Osman'dan daha faziletli olduğunu söylemişlerse de, meşhur olan görüş, Hz. Osman'ın Hz. Alî'den daha faziletli sayılmasıdır⁹.

Ebû Mansûr el-Bağdadî'nin (ö. 429/1037-38) ifadesiyle âlimler bu ter-tib üzere dört halifenin sahabenin en faziletlieleri olduğuna, sonra cennetle

⁵ Muhammed b. Ali b. Âdem b. Mûsâ, *Meşârıku'l-envârî'l-vehhâce ve Metâli'u'l-esrârî'l-Behhâce fi Şerhi Süneni'l-İmâm İbn Mâce*, nşr. Dâru'l-Muğni, Riyâd 1427/2006, 3/6.

⁶ Muhammed b. Ali, *Meşârıku'l-envâr*, 3/21.

⁷ Muhammed b. Ali, *Meşârıku'l-envâr*, 3/21.

⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, th. Şu'ayb el-Arnâvud, byy., 1421/2001, (Muessetü'r-risâle), 21/98, no. 13408.

⁹ Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahya b. Şeref en-En-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, Dâru İhyâi't-türâsî'l-'arabî, Beyrût 1392, 15/148.

müjdelenen on kişinin, sonra Bedir gazilerinin, sonra Uhud gazilerinin, sonra Bey'atü Rıdvan'da bulunanlarla Ensardan her iki Akabe bey'atında bulunanların geldiği noktasında icma etmişlerdir¹⁰.

Hadis Literatüründe sahabenin fazileti ile alakalı rivayetler genellikle "Kitâbu fedâilî's-sahâbe" gibi özel bölümlerde yer almakla beraber, belli vasıflarından dolayı, "Kitâbu menâkıbı'l-ensâr" gibi değişik bölümlerde de yer almaktadır.

Sonra gelen âlimler gibi daha önce kendi döneminde sahabe de fedâil konusunu konuşmuş, zaman zaman bu konuda birbirlerine soru sorup cevap almaya çalışmışlardır. Bunun en büyük sebebi Allah Rasûlünden sonra ümmetin başına kimin geçeceğinin endişesidir. Sahabenin bu kaabil soruları hem en faziletli kişiyi ortaya çıkarmak hem de saygı gösterip itaat etmek için sahabeyi buna hazırlamak gibi bir amaç taşıdığını söylemek yanlış olmaz.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki fazilet dediğimiz üstün özellik Allah'ın insana doğuştan bahsettiği bir kabiliyeti yine Allah'ın insana verdiği akıl ve irade ile Allah katında üstün bir derece elde edecek boyutlarda eyleme dönüştürme iradesini ortaya koymaktır. Bir hasletin fazilet sayılabilmesi için iradî bir tercihle eyleme dönüşmesi gerekir. Fizikî güzellik gibi iradî boyutu olmayan özellikler fazilet kapsamına girmez. Onun için biz burada faziletten bahsederken Hz. Ebû Bekir'in iradî eksensiz üstün meziyetlerinden bahsedeceğiz. Aksi takdirde fazilet olarak ele aldığımız özellikler örnek olarak takdim etmek mümkün olmaz.

II-Hz. Ebû Bekir ve Fezâilî

Fil Vak'asından üç yıl sonra Mekke'de dünyaya gelen, annesi Mekke döneminde Hz. Peygamber'in Erkâm b. Ebu'l-Erkâm'ın evinde bulunduğu bir sırada, babası Mekke fethinden (8/ 630) hemen sonra Müslüman olan; anne ve babasının mensup olduğu Teym kabilesinin soyu Mürre b. Ka'b'da Hz. Peygamber'in nesebiyle birleşen Ebû Bekir (r.a.); imanı, doğruluğu, sadakat ve cömertliği ile öne çıkan bir sahabîdir¹¹. İlim bakımından da Hz. Ömer'den daha üstün olduğu kabul edilir¹². "Güzel, soylu, azat edilmiş" gibi manalara gelip annesi tarafından verildiği veya çok eskiden beri hayır yaptığı, yüzü ve ahlâkı güzel olduğu yahut da soyunda ayıplanacak bir husus bulunmadığı için *Atik* diye anıldığı rivayet edil-

¹⁰ en-Nevevî, *el-Minhâc*, 15/148.

¹¹ Mustafa Fayda, "Ebû Bekir" md., *DİA*, İstanbul 1994, 10/101.

¹² İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Beyrût 1402, 7/30.

mekle birlikte¹³ Hz. Peygamber'in, "Sen Allah'ın cehennemden azat ettiği kimsesin"¹⁴ şeklindeki iltifatına mazhar olduktan sonra bu lakapla anılmaya başlandığı ifade edilmektedir¹⁵.

Servetini Allah yolunda harcayıp eski elbiseler giydiği için "Zü'l-hilâl", çok şefkatli ve merhametli olduğu için "Evvâh" lakaplarıyla da anılmıştır. Ancak onun en meşhur lakabı *Siddîk*'tir¹⁶.

1-Yetişkinlerden İlk Müslüman Olması

Hz. Ebû Bekir yetişkinlerden İslamiyet'i ilk kabul eden kişidir¹⁷. Rasûl-i Ekrem onun faziletinden bahsederken kendisini herkesin yalanladığı bir esnada Ebû Bekir'in onu tasdik ettiğini ifade etmiş¹⁸; Müslüman olmasını teklif ettiğinde hiç tereddüt etmeden İslamiyet'i kabul etmiştir¹⁹.

'Ammâr b. Yâsir (r.a.) "Ben Rasûlüllah'ı (sav) gördüğümde, onun beraberinde ilk Müslümanlar olarak beş köle, iki kadın, bir de Ebû Bekir'den başka kimse yoktu." demektedir²⁰.

Buhârî bu hadisi nakletmekle Hz. Ebû Bekir'in İslâm'a girmedeki önceliğinin onun husûsî bir fazileti olduğunu ifade etmektedir²¹.

2-İman ve Teslimiyetteki Üstünlüğü

Hz. Ebû Bekir'in sergilediği sadakat ve bağlılık onun iman ve teslimiyetteki üstünlüğüne açıkça işaret eder. Hudeybiye Barışı sırasında herkes antlaşmadan memnuniyetsizlik izhar ederken, Hz. Ebû Bekir, Peygamber (a.s.)'a teslimiyetini ifade etmiştir²².

Bedir Gazvesi'nde müşriklerin safında yer alan oğlu Abdurrahman ile karşı karşıya savaşacak kadar Allah'a ve peygambere bağlıydı. Fakat Hz. Peygamber buna izin vermemiştir.

Bizans ve Sasanî devletleri arasında M. 611 yılında başlayıp 619 yılına kadar devam eden savaşlarda Sasanîler üstünlük sağlamış, Suriye ve

¹³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 7/6. Daha değişik görüş ve rivayetler için aynı yere bak. Mustafa Fayda, "Ebû Bekir" md., *DÎA*, İstanbul 1994, 10/101.

¹⁴ Tirmizî, "Menâkıb", 16 (3679). İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 7/6.

¹⁵ Tirmizî, "Menâkıb", 16 (3679); İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 7/6.

¹⁶ 'Aynî, *Umdetü'l-kârî*, Beyrût, trs. Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, 16/172.

¹⁷ Tirmizî, "Menâkıb", 16 (3667); İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 7/135; 'Aynî, *Umdetü'l-kârî*, Beyrût trs. Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, 4/257.

¹⁸ Buhârî, "Fedâilu ashâbi'n-nebî", 5 (3661).

¹⁹ Tirmizî, "Menâkıb", (3662). İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 7/135.

²⁰ Buhârî, "Fedâilu ashâbi'n-nebî", 5 (3659), "Menâkıbu'l-ensâr", 30.

²¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 7/135; 'Aynî, *Umdetü'l-kârî*, Beyrût trs. Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, 4/257.

²² En-Nevevî, *el-Minhâc*, 12/141.

Filistin’i işgal etmişlerdi. Bizans’ın mağlubiyeti üzerine Mekkeli müşrikler ateşperest İranlıların tarafını tutmuş, onlar Ehl-i kitap olan Bizans’a üstün geldikleri gibi kendilerinin de Müslümanlara üstün geleceklerini söylemeye başlamışlardı. Bunun üzerine Rûm süresi nazil olmuş ve Rumların bu yenilgiden sonra üç ile dokuz yıl içinde galip gelecekleri haber verilmişti²³ Kur’an’ın gelecekle ilgili haberine inanan Hz. Ebû Bekir, Bizans’ın Sasanîler’e on yıl içerisinde galip geleceğine dair Übey b. Halef ile 100 deve karşılığında iddiaya girmişti. Kur’an-ı Kerim’in bu mucizesi Aralık 627 tarihinde meydana gelen Nineva Savaşı’nda gerçekleşti. Hz. Ebû Bekir de o sırada hayatta olmayan Übeyy’in mirasçılarından aldığı 100 deveyi Hz. Peygamber’in emri üzerine fakirlere dağıttı.

Onun güçlü imanını gösteren diğer bir olay ise İsrâ mucizesidir. Hz. Peygamber miraçtan bahsedince bazı müşrikler Ebû Bekir’e gelerek arkadaşının geceleyin Mescid-i Aksa’ya gittiğinden, orada namaz kılıp Mekte’ye geri döndüğünden bahsettiğini söylediler. İmkânsız buldukları bu olayı Hz. Ebû Bekir’in kabul etmeyeceğini beklerken ondan “Bunu Muhammed söylüyorsa doğrudur.” karşılığını alınca şaşırıldılar. Hz. Ebû Bekir’in miraç olayını bu şekilde kabul etmesi üzerine Rasûl-i Ekrem ona *Siddik* unvanını vermiştir²⁴.

3-Ahlâkî Üstünlüğü

Hz. Ebû Bekir mizaç olarak Hz. Peygambere en yakın olan kişiydi. Güzel ahlâkı, doğruluk ve dürüstlüğü ile sahabe arasında büyük bir saygınlığı vardı. Her zaman vakur ve ağır başlıydı. Başkalarının hakkına titizlikle riayet eder²⁵, şefkat ve merhametinden dolayı “*Evvâh*” lakabıyla anılırdı²⁶.

Cahiliye döneminde putlara tapmamış, o devrin her türlü kötülüğünden, şeref ve haysiyet kırıcı hallerinden uzak bir hayat yaşamıştır. İçki içmediği gibi içki içen bir kimsenin kişiliğini kaybedeceğini söylerdi. Aynı zamanda son derece mütevazı, yumuşak huylu, hassas, uysal ve hoşsohbet olan Ebû Bekir (r.a.) halifeliliği sırasında yönetici olma sorumluluğu çerçevesinde daha da mütevazı olmaya çalıştı²⁷. Halife seçildiğinde takip edeceği siyasetin genel esaslarını ortaya koyan meşhur hutbesinde Müslümanların en iyisi olmadığı halde onlara başkan seçildiğini; doğru hare-

²³ er-Rûm 30/1-4

²⁴ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, th. Habîburrahmân el-A’zamî, el-Meclisu’l-ilmî, Beyrût 1403, 5/321.

²⁵ Ez-Zehabi, *Tezkiretü’l-huffâz*, Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, Beyrût, 1419/1998, 1/9.

²⁶ Mustafa Fayda, “Ebû Bekir” md., DÎA, 10/101

²⁷ Mustafa Fayda, “Ebû Bekir” md., DÎA, 10/105.

ket **ederse** kendisine yardım etmelerini, yanlış yaparsa doğrultmalarını, Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ettiği sürece kendisine itaat etmelerini söyledi²⁸.

Bir gün Rasûlullah (s.a.v.); "*Kim giydiği elbisesini büyüklenerek (yerde) sürüklerse, kıyamet gününde Allah ona (rahmet nazarıyla) bakmaz*" buyurdu. Ebû Bekir; 'Benim elbisemin iki tarafından birisi -ben onu sürünmekten korumazsam- muhakkak yerde sürünür (ne buyurursun)?' diye sordu. Rasûlullah; "*Sen kaftanını sürüklemeyi büyüklenerek yapıyor değilsin*" buyurdu²⁹.

'Aynî (ö.855/1451) bu sözde Ebû Bekir için bir fazilet beyanının bulunduğunu çünkü Peygamber onun tevazuuna şehadet ettiğini söylemektedir³⁰.

4-Zekâ ve Kavrayıştaki Üstünlüğü

Hiz. Ebû Bekir Kur'an-ı Kerim'i, Rasûl-i Ekrem'in söz ve hareketlerini en iyi ve en hızlı bir şekilde anlama kabiliyetine sahipti. Hicretin 11. yılı Safer ayının son haftasında (Mayıs 632) rahatsızlanan Hiz. Peygamber ashabına yaptığı konuşmada, Allah Teâlâ'nın bir kulunu dünya ile kendi yanında olandan birini tercih etmekte serbest bıraktığını, o kulun da Allah'ın yanında olanı tercih ettiğini söylemesi üzerine Hiz. Ebû Bekir; "*Babalarımız annelerimiz sana feda olsun, ey Allah'ın Rasûlü!*" diyerek kastedilen kişinin Rasûl-i Ekrem'in olduğunu anladı ve ağlamaya başladı. Ebû Said sahabenin onun bu ağlamasına hayret ettiğini nakleder³¹.

Bu rivayet Hiz. Ebû Bekir'in **feraset** ve **anlayışça** ashabın hepsinden ileri olduğunu göstermektedir.

Genellikle gördüğü rüyaları Rasûl-i Ekrem'e anlatır, bazen diğer sahabîlerin rüyalarını onun huzurunda yorumlar, bazen de olaylar ve verilecek kararlar üzerinde değerlendirmeler yapardı³².

Kabileleri arasında sevilip sayılan ve güvenilen bir kişi olduğu için herkes bilgisinden faydalanır, bazı önemli işlerde kendisine danışılırdı.³³

5-Cömertlikteki Üstünlüğü

Hiz. Ebû Bekir cömertlik ve infak konusunda sahabîlerin en önde geleniydi. Allah Rasûlü sadaka vermeyi emrettiğinde malının tamamını infak etti.

²⁸ Mustafa Fayda, "Ebû Bekir" md., *DİA*, 10/103.

²⁹ Buhârî, "Fedâilu ashâbi'n-nebî", 5 (3665); Nesâî, "Zînet", 105 (5337).

³⁰ 'Aynî, *'Umdetü'l-kârî*, Mısır 1392/1972, Şirketu Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 13/251.

³¹ Buhârî, "Fedâilu ashâbi'n-nebî", 3 (3654); Müslim, "Fedâilü's-sahâbe", 2 (6170); Tirmizî, "Menâkıb", 15 (3660).

³² Buhârî, "Eymân ve'n-nüzür", 9, "Ta'bir", 28, 29, 30, 47; Abdülhayy el-Kettânî, *et-Terâttübü'l-idâriyye*, 1/115.

³³ Mustafa Fayda, "Ebû Bekir" md., *DİA*, 10/105.

Mekke döneminde Kureyşli müşriklerin ağır işkencelerine maruz kalan Müslüman kölelerle yabancılardan erkek-kadın zayıf ve güçsüz pek çok kimseyi efendilerine büyük paralar ödeyerek satın alıp azat etmiştir. Buna karşılık satın aldığı kölelerden faydalanmayı düşünmediğini, bu hareketiyle sadece Allah'ın rızasını kazanmayı umduğunu söylerdi³⁴.

Hicretten sonra Rasûl-i Ekrem'in mescid yapılmasını uygun gördüğü arsayı Hz. Ebû Bekir satın aldı. Tebük Gazvesi'ne hazırlanması için bütün servetini Rasûlüllah'ın emrine verdi³⁵.

Bir naklinde Hz. Ömer; "Peygamber (s.a.v.) bize sadaka vermemizi emretti. O anda malım vardı. Geçersem Ebû Bekir'i ancak bugün geçerim, dedim. Malımın yarısını alıp getirdim; Rasûlüllah; 'Ailen için geride ne bıraktın?' diye sordu. 'Diğer yarısını bıraktım' dedim. Sonra Ebû Bekir malının tamamını getirdi. Ona da; 'Ey Ebû Bekir! Çoluk çocuğuna ne bıraktın?' dedi. 'Onlara Allah ve Rasûlünü bıraktım' deyince, hayret ettim ve (içimden): 'Ben onu hiçbir şeyde asla geçemem...' dedim"³⁶, demektedir.

6- Rasûlüllah'ı Ukbe b. Ebî Muayt'ın Boğmasından Kurtarma Şerefine Nail Olması

Bir gün Peygamber (s.a.v.) Kâbe'nin Hicr kısmında namaz kılmakta iken Ukbe b. Ebî Muayt çıka geldi. Peygamber'in ridâsını boynuna dolayarak bütün gücüyle O'nu boğmağa kalktı. Tam bu sırada Ebû Bekir geldi ve onu Peygamberden uzaklaştırdı. Ardından; "Sen, Rabbim Allah'tır dediği için mi bir adamı öldürmek istiyorsun? O size Rabbinizden açık hükümler getirdi?" dedi³⁷.

7-İslam'a en Çok Faydası Dokunma Üstünlüğü

Hz. Peygamber İslamiyet'e Ebû Bekir'den daha faydalı bir kimse tanımadığını³⁸, canı ve malıyla kendisine yâr ve yardımcı olduğunu ifade etmiştir³⁹. Bir sözünde; "Sohbetiyle olsun malıyla olsun bana en çok ikramda bulunan Ebû Bekir'dir."⁴⁰ buyurduğu nakledilmektedir.

³⁴ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân fi Te'vîli'l-Kur'ân*, th. Ahmed Muhammed Şâkir, Muessesetü'r-risâle, byy., 1420/2000, 24/471.

³⁵ Mustafa Fayda, "Ebû Bekir" md., *DÎA*, 10/103.

³⁶ Tirmizî, "Menâkıb", 16 (3675).

³⁷ Buhârî, "Fedâilu ashâbi'n-nebî", 5 (3678), "Menâkıbu'l-Ensâr" 29, Tefsir, "Mü'min" 1.

³⁸ Mustafa Fayda, "Ebû Bekir" md., *DÎA*, 10/103.

³⁹ Tirmizî, "Menâkıb", 16 (3660).

⁴⁰ Buhârî, "Fedâilu ashâbi'n-nebî", 3 (3654); Müslim, "Fedâilü's-sahâbe, 2 (6170); Tirmizî, "Menâkıb", 16 (3659).

Hız. Ebû Bekir, Peygamber'in vefatından sonra da hilafeti esnasında Kur'ân-ı Kerîm'i mushaf haline getirmek suretiyle bu hizmetlerine devam etmiştir⁴¹.

8-Hız.Peygamber'in En Yakın Dostu Olması

Hız. Ebû Bekir, ahlâk ve mizaç yönüyle Hız. Peygamber'e benzediği için İslamiyet'ten önce onunla çok yakın bir dostluk kurmuştu. Onunla birlikte olduğu zamanlarda huzur bulur, Mekke'den ayrıldığında onu özler, döndüğünde ilk önce onu ziyaret ederdi. İslamiyet'i kabul ettikten sonra da Rasûl-i Ekrem'e en yakın sahabî oldu. Hız. Peygamber Ebû Bekr'in kızı 'Âişe ile evlenince bu dostluk daha da pekişti⁴².

Hız. Ebû Bekir mağara olayında olduğu gibi en kritik anlarda bile Hız. Peygamberle beraber oldu; sohbeti ile ünsiyet sağlayıp ona mânen her zaman destek oldu.

Mekke döneminde olduğu gibi Medine döneminde de, katıldığı seriyeler ve H. 9. yılda (631) hac emîri tayin edildiği günler dışında Hız. Peygamber'in yanından hiç ayrılmadı. Hız. Peygamber'in en çok istişare ettiği sahabiydi. Bedir'de alınan esirlere nasıl davranılması gerektiği konusunda Hız. Peygamber onun görüşüne uydu⁴³.

Hız. Ebû Bekir, Uhud'da savaş Müslümanların aleyhine gelişme gösterdiği andan itibaren vücudunu Rasûlullah'a siper eden ve yanından hiç ayrılmayan birkaç sahabîden biridir⁴⁴.

Rasûl-i Ekrem genelde işlerinde Hız. Ebû Bekir ve Ömer'e danıştığı için onlar hakkında "yeryüzündeki vezirlerim" dediği nakledilir⁴⁵.

Allah Rasûlü bir hadislerinde "Dikkat edin ben (Allah'tan başka) her dostun dostluğundan beraat ediyorum. Eğer ben Rabbinden başkasını halîl (dost) edinecek olsaydım, muhakkak Ebû Bekir'i halîl (dost) edinirdim. Sizin arkadaşınız, Allah'ın dostudur."⁴⁶ buyurmaktadır.

Aynı muhtevaya sahip başka bir nakil; "Eğer bir dost edinecek olsam Ebû Kuhâfe'nin oğlunu dost edinirdim. (İki kere) Lakîn (iman) sevgisi ve iman kardeşliği vardır. Sizin arkadaşınız Allah'ın halîli/dostudur."⁴⁷ şeklindedir.

⁴¹ Mustafa Fayda, "Ebû Bekir" md., DÍA, 10/105.

⁴² Mustafa Fayda, "Ebû Bekir" md., DÍA, 10/105.

⁴³ Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, *el-Musannef*, th. Kemâl Yûsuf el-Hût, Meketebetü'r-rüşd, Riyâd 1409, VI, 497 (33261); *Ahmed b. Hanbel*, III, 243; el-Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek*, II, 359, (3270).

⁴⁴ Mustafa Fayda, "Ebû Bekir" md., DÍA, 10/103.

⁴⁵ Tirmizî, "Menâkıb", 16 (3680). Ayrıca bk. Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye*, 1/89.

⁴⁶ Müslim, "Fedâilü's-sahâbe", 7 (6176); Tirmizî, "Menâkıb", 14 (3655); *Ahmed b. Hanbel*, 7/192 (4121); 6/424-425 (3880) (Risâle baskısı).

⁴⁷ Tirmizî, "Menâkıb", 15 (3659); *Ahmed b. Hanbel*, 25/266 (15922) (Risâle baskısı).

Buhârî'nin bir naklinde; "Eğer bu ümmetten⁴⁸ bir dost/halîl edinecek ol-sam Ebû Bekir'i dost edinirdim. Lakin İslam kardeşliği ve sevgisi vardır.⁴⁹" ifa-deleri yer almaktadır. Yine Buhârî'nin bir naklinde; "Lakin o benim karde-şim ve arkadaşımıdır.⁵⁰" başka bir naklinde de "Lakin İslam kardeşliği daha üs-tündür." ifadeleri yer almaktadır⁵¹.

9-Hz. Peygamber'in En Çok Ebû Bekir'i Sevmesi

Ebû Bekir (r.a.), Hz. Peygamber'in aile bireyleri dışında en sevdiği kişiydi. Rasûl-i Ekrem'e en çok kimi sevdiği sorulduğunda önce Hz. Âi-şe'nin, sonra da Hz. Ebû Bekir'in adını zikretmiştir⁵².

"Eğer ben Rabbimden başkasını halîl (dost) edinecek olsaydım, mu-hakkak Ebû Bekir'i halîl (dost) edinirdim.⁵³" ifadesi de beşer planında ve-ya aile bireyleri dışında en sevdiği kişinin Hz. Ebû Bekir'in olduğunu gös-termektedir.

'Amr İbnu'l-Âs (r.a.) bir hatırasını naklederken Peygamber (s.a.v.) onu Zâtu Selâsil ordusuna komutan olarak gönderdiğini; gazveden dön-düğünde Peygamber'in huzuruna çıkıp "İnsanların hangisi sana en sevimli-dir?" diye sorduğunu; "Âişe'dir" cevabını alınca bu kez; "Erkeklerden en sevimli olan kimdir?" diye sorduğunu; bu soruya "Âişe'nin babasıdır." ce-vabını alınca; 'Sonra kimdir?' sorusunu yönelttiğini; bu soruya da "Sonra Ömer İbnu'l-Hattâb'dır." cevabını aldığını söylemektedir⁵⁴.

'Aynî de, bu hadisin Peygamber'e insanların en sevgilisinin Ebû Be-kir olduğunu, Ebû Bekir için birçok fazilet olduğuna ve onun Peygam-ber'den sonra insanların en faziletlisi bulunduğu delâlet ettiğini ifade etmektedir⁵⁵.

Benû Sâide sakîfesinde ilk halife seçimi esnasında söz alan Hz. Ebû Be-kir; "Ömer'e yahut Ebû Ubeyde'ye bey'at ediniz", dediğinde Hz. Ömer; "Ha-yır, biz sana bey'at ediyoruz. Çünkü sen bizim seyyidimiz, hayırlımız ve Rasûlullah'a en sevgili olanımızsın", dedi. Akabinde Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'in elini tutup ona bey'at etti, ardından insanlar da ona bey'at ettiler⁵⁶. Bu da Hz. Ebû Be-kir'in sahabe tarafından herkesten üstün kabul edildiğini göstermektedir.

⁴⁸ Buhârî, "Fedâilu ashâbi'n-nebî", 3 (3658); Müslim, "Fedâilü's-sahâbe, 4 (6173).

⁴⁹ Buhârî, "Fedâilu ashâbi'n-nebî", 3 (3654).

⁵⁰ Buhârî, "Fedâilu ashâbi'n-nebî", 5 (3656); Müslim, "Fedâilü's-sahâbe, 3 (6172).

⁵¹ Buhârî, "Fedâilu ashâbi'n-nebî", 5 (3657).

⁵² Buhârî, "Fedâilu ashâbi'n-nebî", 5 (3662).

⁵³ Buhârî, "Fedâilu ashâbi'n-nebî", 3 (3654).

⁵⁴ Buhârî, "Fedâilu ashâbi'n-nebî", 5 (3662); Müslim, "Fedâilü's-sahâbe, 8 (6177).

⁵⁵ 'Aynî, *Umdedü'l-kârî*, 13/250.

⁵⁶ Buhârî, "Fedâilu ashâbi'n-nebî", 5 (3668).

10-Hz. Peygamber'e Hicret Arkadaşı Olması

Müslümanlar Medine'ye hicret etmeye başlayınca Ebû Bekir de hicret için Hz. Peygamber'den izin istedi. Rasûl-i Ekrem ona acele etmemesini, belki Allah'ın kendisine bir arkadaş bulacağını söyleyince Hz. Peygamber ile birlikte hicret etme şerefine nail olacağını anladı ve hazırlık yapmaya başladı. Bu konuşmadan dört ay sonra Kureyşliler kendisini öldürmeye karar verince Rasûl-i Ekrem, Ebû Bekir'in evine gitti; Medine'ye hicret edeceklerini söyledi. O gece müşrikler tarafından evi kuşatılan Hz. Peygamber yatağına Hz. Ali'yi yatırdı ve Ebû Bekir'le birlikte Sevr Mağarasına doğru yola çıktı⁵⁷.

11-Hz. Peygamber'in Mağara Dostu Olması

Hz. Ebû Bekir hicret esnasında Hz. Peygamber'e "*mağara dostu ve can yoldaşı*" olmuştur⁵⁸.

Hz. Peygamber bir gün Ebû Bekir'e (r.a.) "*Sen benim havuz başında arkadaşım, mağarada dostumsun.*" buyurdu⁵⁹.

Hz. Ebû Bekir, "Biz mağarada iken başlarımızın üzerinde müşriklerin ayaklarını gördüm. Ve; Yâ Rasûlallah! Birisi ayaklarına baksa; ayaklarının dibinde bizi görecektir! dedim. "*Yâ Ebâ Bekir, üçüncüsü Allah olan iki kişiyi sen ne zannediyorsun!*"⁶⁰" buyurduğunu nakleder.

İki kişiden murad Peygamber (s.a.v.) ile Hz. Ebû Bekir, üçüncüsü de Allah'ın kudret ve yardımudur⁶¹.

Daha sonra nazil olan ve Ebû Bekir'in bu üzüntüsünü dile getiren âyet-i kerîmede Rasûl-i Ekrem'in ona, "*Üzülme! Allah bizimledir*"⁶² diyerek teselli ettiği belirtilmektedir⁶³.

12- Hastalığında Hz. Peygamber'in İmamlığa Ebû Bekir'i Tayin Etmesi

Hz. Peygamber namaza çıkamayacak kadar hastalanınca namazı Ebû Bekir'in kıldırmasını emretti⁶⁴.

İbn Ömer'in (r.a.) naklettiğine göre; hastalığı şiddetlenince, Rasûlullah'a (s.a.v.) cemaate namazı kimin kıldıracağı soruldu. "*Ebû Bekir'e söyle-*

⁵⁷ Müslim, "Fedâilü's-sahâbe", 1.

⁵⁸ Mustafa Fayda, "Ebû Bekir" md., *DİA*, 10/102.

⁵⁹ Tirmizî, "Menâkıb", 16 (3670)

⁶⁰ Buhârî, "Fedâilü ashâbi'n-nebî", 2 (3653); Müslim, "Fedâilü's-sahâbe, 1 (6169).

⁶¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 7/9.

⁶² et-Tevbe, 9/ 40.

⁶³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 7/9.

⁶⁴ Buhârî, "Ezan" 46, 94, "Amel fi's-Salât" 6, "Megâzî" 83; Müslim, "Salat" 98; Nesâî, "Cenâiz", 7, (7, 4).

yin, halka namazı o kıldırısın!" buyurdu. Hz. 'Âişe; "Ebû Bekir yufka yürekli bir kimsedir, senin yerinde namaza duracak olsa (dayanamayıp ağlar ve ağlamaktan halka kıraati duyuramaz, namaz kıldırma işini) Ömer'e emretseniz!" dedi. Rasûlüllah (s.a.v.) tekrar; "Ebû Bekir'e söyleyin, namazı kıldırısın!" buyurdu. Hz. 'Âişe önceki sözünü tekrar etti. Rasûlüllah tekrar; "Ona (Ebû Bekir'e) emredin, namazı kıldırısın!"⁶⁵ buyurdu.

Tirmizî'nin Hz. 'Âişe kanalıyla naklettiği bir rivayete göre Allah Rasûlü (s.a.v.) "İçlerinde Ebû Bekir'in bulunduğu bir kavme, ondan başkasının imamlık yapması yakışık almaz."⁶⁶ buyurdu.

Hastalığında namazı Ebû Bekir'in kıldırmasını emretmesi ümmet tarafından **hilafete en layık** olanın Ebû Bekir olduğu şeklinde yorumlandı.

13-Hz. Ebû Bekir'in Kapısı Dışındaki Kapıların Kapatılması

Hz. Peygamber hayatının son günlerinde Ebû Bekir'in kapısı dışında mescidin avlusuna açılan bütün kapıların kapatılmasını emretti⁶⁷. Hz. Ebû Bekir'in kapısı dışındaki kapıların kapanması meselesini Hattâbî (ö.388/999), İbn Battâl (ö.449/997) ve başkaları Hz. Ebû Bekir'in açık bir hususiyetine ve *hilafete müstahak* olduğuna dair kuvvetli bir delil olarak yorumladılar. Bazıları, "kapı" ile **hilâfetin** kinaye edildiğini, "örtülmesi" ile de *hilafet talebinin başkalarına kapatıldığı* kinaye edildiğini söylemişlerdir⁶⁸.

14-Sahabenin Onu Herkesten Üstün Görmesi

Sahabe Hz. Ebû Bekir'i her zaman diğer sahabîlerden üstün tutmuştur. Abdullah b. Ömer (r.a.); 'Biz, Peygamber (sav) hayatta iken kendi aramızda fulân fulândan hayırlıdır, fulân da fulân kimseden hayırlıdır', diye konuşurduk. Neticede '**Ebû Bekir**, sonra **Ömer İbnu'l-Hattâb**, sonra **Osmân b. 'Affân hayırlıdır**', derdik, demektedir⁶⁹.

Bu nakilde de sahabîler arasında Ebû Bekir'in diğer sahabîlerden daha faziletli kabul edildiği görülmektedir.

Bazı fakih sahabîler, Hz. Ebû Bekir ile Ömer'in ittifak ettikleri hususları, diğer sahabîlerin görüşlerine tercih etmişlerdir. İki arasında ihtilaf olduğu zaman Ebû Bekir'in görüşünün tercih edildiğini görmekteyiz⁷⁰.

⁶⁵ Buhârî, "Ezân" 46. Tirmizî, "Menâkıb", 16 (3672).

⁶⁶ Tirmizî, "Menâkıb", 16 (3673).

⁶⁷ Buhârî, "Fedâilu ashâbi'n-nebî", 3 (3654), "Menâkıbu'l-Ensâr" 45, "Mesâcid" 80; Müslim, "Fedâilu's-Sahabe" 2, (2382); Tirmizî, Menâkıb, 16 (3678).

⁶⁸ İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, 7/11.

⁶⁹ Buhârî, "Fedâilu ashâbi'n-nebî", 4 (3655); Ebû Dâvud, "Sünnet" 7 (4627, 4628).

⁷⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkı'in*, Suudi Arabistan, 1423, Dâru İbni'l-Cevzî, 6/12).

Sünnî uleması onun Müslümanların en faziletlisi olduğunu ittifakla kabul etmiştir⁷¹.

İbn Mes'ûd'dan nakledildiğine göre, "Peygamber (s.a.v.) vefat ettiği zaman Ensâr; 'Bizden bir emîr, sizden de bir emîr olsun.' dediler. Hemen Ömer; 'Peygamber (s.a.v.)'in Ebû Bekir'e cemaate namaz kıldırmasını emrettiğini siz bilmiyor musunuz? Ebû Bekir'in önüne geçmeyi hanginiz içine sindirebilir?' dedi. Bunun üzerine 'Ebû Bekir'in önüne geçmekten Allah'a sığınırız⁷²' dediler.

15-İlk Halife Olmaya Layık Görülmesi

Hiz. Peygamber'den sonra ilk devlet başkanı olma şerefi Hiz. Ebû Bekir'e nasip olmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi bu aslında sahabenin ona olan sevgi ve saygısının ve onu diğer sahabilerden daha üstün görmelerinin bir ifadesidir. Hiz. Peygamber'in vefatından sonra onun devlet yönetimi görevini üstlendiği için "**Halîfetü Rasûlillâh**" unvanını almıştır⁷³.

İbn Ebî Müleyke Hiz. 'Âişe'den naklen kendisine Rasûlullah (s.a.v.) yerine halife bıraksa, bu kişi kim olurdu? diye sorulduğunu, o da: *Ebû Bekir!* diye cevap verdiğini; ardından, Ebû Bekir'den sonra kim? olurdu diye sorulduğunu buna da *Ömer!* diye cevap verdiğini nakleder⁷⁴.

Nevevî (ö.676/1277) bu rivayetin sahabenin icmâi ile hilâfet için önce Ebû Bekir'i, sonra da Ömer'i hak sahibi gören Ehl-i Sünnetin delili olduğunu nakleder⁷⁵.

Müslim'in (ö.256/870) 'Urve ve onun da Hiz. 'Âişe kanalıyla naklettiği bir rivayette, hastalığında Rasûlullah'ın (s.a.v.) Hiz. 'Âişe'ye; *"Bana Ebû Bekir'i ve kardeşini çağır da bir yazı yazayım. Çünkü ben kalkıp da birinin; 'Ben bu iş/hilafete daha layıkım', demesinden endişe ederim. Hâlbuki bunu Allah ve müminler kabul etmez. Yalnız Ebû Bekir müstesna!"*⁷⁶ buyurduğunu nakleder.

Nevevî bu hadisin yorumunda Rasûlullah'ın (s.a.v.) ölüm döşesinde iken yerine bir halife bırakmak düşündüğünü, buna en lâyık Ebû Bekir'i gördüğünden oğlu ile ikisini çağırarak bu husustaki vasiyetini yazdırmak istediğini, buna sebep olarak da çıkması muhtemel olan nizâyı gösterdiğini belirtmektedir⁷⁷.

⁷¹ Mustafa Fayda, "Ebû Bekir" md., *DİA*, 10/106.

⁷² Nesâî, "İmâme", 1 (777).

⁷³ Mustafa Fayda, "Ebû Bekir" md., *DİA*, 10/102.

⁷⁴ Müslim, "Fedâilü's-sahâbe, 9 (6178).

⁷⁵ en-Nevevî, *el-Minhâc*, 15/154.

⁷⁶ Müslim, "Fedâilü's-sahâbe, 11 (6181).

⁷⁷ en-Nevevî, *el-Minhâc*, 15/155.

16-Ümmetin En Hayırlısı Kabul Edilmesi

Hz. Ebû Bekir ümmetin en hayırlısıydı. Nakledildiğine göre Muhammed b. el-Hanefiyye, babası Hz. Ali'ye "Rasûlüllâh'tan sonra insanların en hayırlısı kimdir?" diye sormuş ve "Ebû Bekir" diye cevap almıştır⁷⁸.

17-Hz. Peygamber'in Cennetin Bütün Kapılarından Çağrılacağını Ümit Etmesi

Peygamber (s.a.v.); Cennet'te **namaz, oruç, zekât, sadaka, cihad** gibi her bir ibadet için **bir kapı** bulunduğunu, kim hangisinin ehli ise cennete o kapıdan davet edileceğini ifade edince Ebû Bekir; 'Yâ Rasûlallah, bir kimse bu kapıların hepsinden çağırılır mı?' diye sorduğu, Rasûlüllah'ın da (s.a.v.); "Evet, hepsinden davet olunur ve ben senin onlardan olacağını ümit ediyorum yâ Ebû Bekir!" dediği nakledilir⁷⁹.

Peygamber'in umudu vâki'dir ve gerçekleşir. Bu söz Ebû Bekir'in faziletini güçlü bir şekilde ifade etmektedir. Bu, Ebû Bekir'in bütün **dîmî, ahlâkî** ve **amelî** vazifeleri hakkıyla yerine getirdiğine delâlet eder. Bu yönüyle o cennetin bütün kapılarından girmeye hak kazanmıştır.

18-Cennetle Müjdelenmesi

Hz. Ebû Bekir cennetle müjdelenen sahibîlerin başında gelir. Nakledildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) bir gün Erîs Kuyusunun başında oturmakta iken Ebû Bekir çıkageldi. Huzura çıkmak için kapıda bekleyen Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye kendisi için izin istemesini söyledi. Durumu haber verince Rasûlüllah (s.a.v.); "Ona izin ver ve kendisini cennetle müjdele" buyurdu⁸⁰.

Tirmizî (ö.279/892), Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in bir gün Hz. Ebû Bekir ve Ömer (r.a.) için "Şu ikisi peygamberler dışında Cennet ehlinin orta yaşlı efendileridirler.⁸¹" buyurduğunu nakleder.

19-Cehennemden Azad Edilmiş Olması

Daha önce de ifade edildiği gibi Hz. Ebû Bekir'in bir lakabı "**Atîk**"dir. Hz. Ebû Bekir'in, bir gün Allah Rasûlü'nün; "Sen Allah'ın cehennemden azad ettiği kimsesin"⁸², şeklindeki **iltifatına mazhar** olduktan sonra bu lakapla anılmaya başlandığı rivayet edilmektedir.

⁷⁸ Buhârî, "Fedâilu ashâbi'n-nebî", 5 (3671); Ebû Dâvud, "Sünnet", 7 (4629).

⁷⁹ Buhârî, "Fedâilu ashâbi'n-nebî", 5 (3666); Tirmizî, "Menâkıb", 16 (3674); Nesâî, "Zekât", 1 (2441), "Siyâm" 43 (2237), "Cihâd", 20 (3137), 45 (3185, 3186).

⁸⁰ Buhârî, "Fedâilu ashâbi'n-nebî", 5 (3674).

⁸¹ Tirmizî, "Menâkıb", 16 (3665, 3666).

⁸² Tirmizî, "Menâkıb", 16 (3679).

20-Ümmetten Cennete İlk Girecek Kişi Olması

Hız. Peygamber'in ümmetinden Cennete ilk girmeye hak kazanan kişinin Ebû Bekir'in olduğu ifade edilmiştir⁸³.

Ebû Dâvûd'un (ö.275/888) naklettiği bir rivayete göre Rasûlullah (s.a.v.) "(Rüyamda) Cebrâil aleyhisselâm yanıma gelerek elimden tuttu ve bana ümmetimin gireceği cennet kapısını gösterdi." Hız. Ebû Bekir atılıp; "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben o sırada seninle olmayı ne kadar isterdim, tâ ki ona ben de bakayım!" dedi. Rasûlullah (s.a.v.); "Ey Ebû Bekir, ümmetimden cennete ilk girecek kimse olman sana yetmez mi!" cevabını verdi.⁸⁴

21-Yönetimdeki Üstünlüğu

Hız. Peygamber'in vefatı üzerine zekât vermek isteyenler ortaya çıktı. Bunlarla mücadele konusunda Müslümanlar arasında farklı görüşler ileri sürüldü. Hız. Ömer; "Lâ ilâhe illallah" diyenlerle savaşmanın doğru olmayacağını söylerken bazıları o yıl zekât toplanmasından vazgeçilmesini teklif etti. Hangi sebeple olursa olsun irtidat edenlerle mücadelede kararlı olan Hız. Ebû Bekir önce Medine'deki sahabîlerin tereddütlerini giderdi. Namaz ile zekâtı birbirinden ayrı düşünmenin doğru olmayacağını, bunları ayrı birer ibadetmiş gibi görmek isteyenlerle savaşmanın şart olduğunu belirtti⁸⁵.

Bu kararlı tavrıyla bütün tereddütleri gideren Hız. Ebû Bekir kısa bir çarpışmadan sonra âsileri dağıttı⁸⁶.

22-Şeyhülislam Olarak Anılması

Hız. Ebû Bekir ile Ömer "şeyhayn" diye anılmış, **Kur'ân** ve **Sünnet'i çok iyi bildiği** için Ebû Bekir'e "şeyhülislam" unvanının verildiğini nakledenler olmuştur⁸⁷.

SONUÇ

Fazilet fitrî kabiliyetlerle iradenin birleşimi ile ortaya kona üstün özellik demektir. Ancak fazilet Allah katında övgüye layık meziyetler için söz konusudur.

⁸³ Buhârî, "Fedâilu ashâbi'n-nebi", 5 (3666)

⁸⁴ Ebû Davud, "Sünnet", 8, (4652).

⁸⁵ Buhârî, "Zekât", 1, "Murteddîn", 3, "İtisâm", 2; Müslim, "İmân", 32; Ebû Dâvud, "Zekât", 1; Tirmizî, "İmân", 1; Nesâî, "Zekât" 3 (2436), "Cihâd", 1, "Tahrîm", 1; Ahmed b. Hanbel, 1/11, 19, 36, 48, 2/423.

⁸⁶ Mustafa Fayda, "Ebû Bekir" md., DİA, 10/104.

⁸⁷ Muhammed Abdülhayy el-Kettânî, *et-Terâtibu'l-idâriyye*, th. Abdullah el-Hâlidî, Dâru'l-Erkâm, Beyrût trs., 2/248, 249.

Sahabe arasında üstünlük tartışmaları hilafetle alakalıdır. Birincisi Hz. Peygamber'den sonra kimin hilafete seçileceğinin fikri hazırlığını yapmak, muhtemel tartışma ve ihtilafların önüne geçmek; ikincisi de gelecekte hilafete kimlerin gelmesi gerektiğinin vasıflarını tespit etmektir. Hadis literatüründe bu konu ile ilgili hadisleri içeren özel bölüm ve bablar oluşturulmuştur.

Sahabe nesli gerçekten örnek alınmaya layık bir nesildir. Bu nesil Vahiy ve Sünnet'ten müteşekkil Allah'ın dinini gelecek nesillere intikal ettirmek için canlarını ve mallarını ortaya koymuş, Ensâr ve Muhâcir hitabıyla bizzat Allah'ın özgüsüne mazhar olmuştur.

Üstün meziyetleri nedeniyle hilafet makamına ilk layık görülen Hz. Ebû Bekir ve Hz. Peygamber'in takdirlerine mazhar olmuş diğer sahabîlerin takdire şayan özellik ve davranışlarını örnek almak açısından ümmete takdim etmek ve gençlere model sunmak açısından son derece önemlidir.

Bu tür sempozyumlarla böylesi örnek şahsiyetleri ümmete takdim etmek başta gençler olmak üzere birçok kişinin birçok alanda harekete geçmesine vesile olacaktır.

'Hz. Peygamber var iken başka örnekler ihtiyacı mı vardır?' gibi bir soru akla gelebilir. Peygamber dışı şahsiyetleri örnek olarak takdim etmenin aynı zamanda "O peygamberdi, biz onun gibi yapamayız" ümitsizliğine kapılanları cesaretlendirme niteliği taşımaktadır. Bu tür faaliyetler Peygamber dışındakilerin örneklik adına neler yapabileceklerini görmek açısından da son derece önemlidir.

KAYNAKLAR

- 'Aynî, *'Umdetü'l-kârî*, Mısır 1392/1972, Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî.
- Abdurrezzâk, *el-Musannef*, th. Habîburrahmân el-A'zamî, el-Meclisu'l-ilmî, Beyrût 1403 h..
- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, th. Şu'ayb el-Arnâvud, byy., 1421/2001, (Muessetü'r-risâle).
- Ahmed Muhtar Abdülhamîd Ömer, *Mu'cemu'l-lüğati'l-'arabiyyeti'l-mu'âsara*, nşr. Âlemu'l-kütüb, 1429/2008, "f-d-l" md. no.3796.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî; *Sahîhu'l-Buhârî*, nşr., Sâlih b. Abdülazîz b. Muhammed, Riyâd 1421/2000, Dâru's-selâm.
- Ebû Abdirrhmân Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, th. Muhammed Seyyid-Ali Muhammed Ali-Seyyid İmrân, Kâhira 1999.

- Ebû Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed b. 'Amr b. Temîm el-Ferâhîdî el-Basrî, *Kitâbu'l-'Ayn*, th. Mehdi el-Mahzûmî, İbrâhim es-Sâmurâî, Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, byy, trs.
- Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, *el-Musannef*, th. Kemâl Yûsuf el-Hût, Mektebetü'r-rüşd, Riyâd 1409.
- Ebû Dâvûd, Süleyman İbnu'l-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, nşr., Sâlih b. Abdülazîz b. Muhammed, Riyâd 1421/2000, Dâru's-selâm.
- Ebû İsa et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, th. Ahmed Muhammed Şâkir, Kâhira 1999, Dâru'l-hadîs.
- Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahya b. Şeref en-En-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, Dâru İhyâi't-türâsi'l-'arabî, Beyrût 1392.
- Ebu'l-Hüseyn Müslim İbnu'l-Haccac el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, nşr., Sâlih b. Abdülazîz b. Muhammed, Riyâd 1421/2000, Dâru's-selâm.
- el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, th. Mustafa Abdülkâdir 'Atâ, Beyrut 1990.
- El-Hüseyn b. Muhammed er-Râğîb el-İsbahânî, *el-Mufredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, nşr. Kahraman Yayınları, İstanbul 1986.
- el-Kâdî 'Abdünnebî b. Abdurrasûl el-Ahmed Negrî, *Dustûru'l-'Ulemâ: Câmiu'l-ülûm fi Istîlâhâtî'l-funûn*, nşr. Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1421/2000.
- Ez-Zehabî, *Tezkiretü'l-huffâz*, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1419/1998.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkî'in*, Suudi Arabistan, 1423, Dâru İbni'l-Cevzî.
- Muhammed Abdülhayy el-Kettânî, *et-Terâtibu'l-idâriyye*, th. Abdullah el-Hâlidî, Dâru'l-Erkâm, Beyrût trs.
- Muhammed b. Ali b. Âdem b. Mûsâ, *Meşâriku'l-envâri'l-vehhâce ve Metâli'u'l-esrâri'l-Behhâce fi Şerhi Süneni'l-İmâm İbn Mâce*, nşr. Riyâd 1427/2006, Dâru'l-Muğnî.
- Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân fi Te'vîli'l-Kur'ân*, th. Ahmed Muhammed Şâkir, Muessesetü'r-risâle, byy., 1420/2000.
- Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Hüseynî, Ebu'l-Feyz Murtaza ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, nşr. Dâru'l-hidâye, byy, trs..
- Mustafa Fayda, "Ebû Bekir" md., *DİA*, İstanbul 1994.
- Zeynuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkadir el-Hanefî er-Râzî, *Muhtâru's-sihâh*, th. Yusuf eş-Şeyh Muhammed, nşr. el-Mektebetü'l-Asriyye-ed-Dâru'n-nemuzeciyye, Beyrût 1420/1999.

